

PET'S OVERVÅGNING AF POLITISKE PARTIER 1945-1989

PET-KOMMISSIONENS BERETNING

BIND 7

BIND 7

PET'S OVERVÅGNING AF POLITISKE PARTIER
1945-1989

PET, Folketingets partier og østlig efterretningsaktivitet

FORFATTER:

REGIN SCHMIDT, PH.D.

Regin Schmidt er adjunkt ved Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet, hvor han forsker og underviser i amerikansk historie. Han var Visiting Fulbright Researcher ved Georgetown University i 1992-93, hvor han foretog studier i private og statslige arkiver, bl.a. FBI's arkiv, som forarbejde til ph.d.-afhandlingen *Red Scare. FBI and the Origins of Anticommunism in the United States, 1919-1943* (Museum Tusculanum, 2000). Hans igangværende post-doc. projekt, der har været finansieret af Carlsbergfondet, er en undersøgelse af fremvæksten af den private antikommunistiske bevægelse i USA fra 1917 til den kolde krigs begyndelse.

PET'S OVERVÅGNING AF POLITISKE PARTIER 1945-1989

**PET, FOLKETINGETS PARTIER OG
ØSTLIG EFTERRETNINGSAKTIVITET**

PET-KOMMISSIONENS BERETNING BIND 7

Forfatter: Regin Schmidt

PET'S OVERVÅGNING AF POLITISKE PARTIER 1945-1989

Publikationen kan bestilles
via Justitsministeriets hjemmeside (www.jm.dk)
eller hos
Schultz Distribution
Herstedvang 10
2620 Albertslund
Telefon: 43 22 73 00
Fax: 43 63 19 69
schultz@schultz-grafisk.dk
www.schultzboghandel.dk

ISBN: 89-91851-64-5
ISBN: 89-91851-65-3 (internet)
Tryk: Schultz Grafisk

Forord

Dette bind er forfattet af Regin Schmidt.

Forfatteren fremlægger herved resultatet af sine historiske undersøgelser. Kommissionen har nøje gennemgået bindet og drøftet dette og de forudgående udkast hertil, ligesom de er blevet sammenholdt med det underliggende kildemateriale. Efterfølgende har Kommissionen godkendt manuskriptet og antaget det til udgivelse i Kommissionens beretning.

Kommissionen har i henhold til PET-kommissionslovens § 4 foretaget anonymiseringer i fornødent omfang. Kommissionens retlige vurderinger efter PET-kommissionslovens § 3, stk. 2, er anført under konklusionen.

Johnny Laursen

Regin Schmidt

Ditlev Tamm

Jens Vedsted-Hansen

Leif Aamand
formand

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Forord	3
Forkortelser	8
INDLEDNING	13
1. DE POLITISKE PARTIER OG DEN KOLDE KRIG.....	15
1. De politiske partier, østlig efterretningsaktivitet og PET	15
Påvirkningsoperationer	15
Oleg Gordijevskij.....	17
Regler og retningslinjer	30
PET's indsamling af "rene" politiske oplysninger.....	31
Den sovjetiske påvirkningskampagne	35
KGB's forbindelser i Folketinget og de politiske partier.....	39
PET's overvågning af de østlige efterretningstjenesters indsats mod de politiske partier	43
PET og Folketinget.....	45
PET's brug af kilder og dobbeltagenter i de politiske partier	46
Telefonaflytning af de politiske partier?	51
Registreringen af danske politikere.....	54
Personundersøgelse af ministre	57
2. KGB, de politiske partier og PET 1945-1970.....	58
KGB's kontakter til danske politikere i 1950-60'erne.....	58
Socialdemokratiet.....	61
Paul/Depot: Den socialdemokratiske Stasi-agent	64
KREON: En dansk "topspion"?.....	66
Det Radikale Venstre.....	71
Venstre	73
KGB's operationer mod Konservativ Ungdom.....	74
3. Østlige påvirkningsoperationer, fodnoterne og PET 1970-1989.....	80
KGB's rekrutteringsproblemer i de politiske partier i 1970'erne.....	80
KGB's kontakter i Socialdemokratiet	87
Ervin: En muldvarp i regeringens top?.....	91
PET og Socialdemokratiet i fodnoteperioden	101
Anker Jørgensen og fodnotepolitikken	104
Den socialdemokratiske delegationsrejse til Moskva i 1984	107
De radikale og det alternative sikkerhedspolitiske flertal	117
KGB's forsøg på infiltration af de radikale	119
PET's overvågning af de borgerlige partier i 1970-80'erne	134

	Konklusion: PET's overvågning af danske politikere under den kolde krig	139
2.	PET'S OVERVÅGNING AF SOCIALISTISK FOLKEPARTI 1959-1989 ..	142
1.	Fra kommunisme til folkesocialisme 1959-1968	142
	Det lange farvel: SF's frigørelse fra kommunismen 1959-1968.....	142
	PET's trusselsbillede 1959-65: Et kamoufleret kommunistparti?	146
	PET's registrering af SF'ere	154
	PET's tidlige overvågning af SF	156
	Sikkerhedsmæssige foranstaltninger over for SF'ere?	158
	Overvågningen af Socialistisk Ungdoms Forum.....	161
	PET's brug af højreorienterede infiltranter i SUF.....	165
	Politisk misbrug af PET's overvågning af SF?	168
	Aksel Larsens hemmelige liv	169
	KGB's tilnærmelser til SF.....	181
	SF-medlemmers kontakt til den østtyske efterretningstjeneste	185
	Holger Vivike: KGB's agent i SF.....	189
	Ledende SF'eres østkontakter i 1960'erne	192
	Skærpet overvågning af ledende SF'ere under regeringsforhandlingerne i 1966-67?.....	197
2.	PET og SF's østkontakter 1968-1989	199
	Den antiimperialistiske kamp	199
	SF's kontakter til statsbærende kommunistiske partier 1970-1989.....	202
	Kritikken af SF's østkontakter	210
	SF og fredsbevægelserne.....	213
	Makuleringen af SF-sagen i 1972-73	216
	Den fortsatte indsamling af oplysninger om SF efter 1968	219
	Formodet spionage mod forsvaret	221
	Overvågningen af SF i Region I 1977-83	222
	Rumænsk efterretningsaktivitet rettet mod SF 1972-1975	226
	SF's nordkoreanske kontakter	228
	KGB's kontakter i SF.....	230
	Indhentning af oplysninger.....	236
	Holdningspåvirkning.....	239
	Talentspejdere	245
	KGB's bureaukratiske spil	246
	PET's vurderinger af KGB's SF-kontakter.....	249
	Konklusion	253
3.	PET'S OVERVÅGNING AF VENSTRESOCIALISTERNE 1967-1989....	257

1. Aktivismе og bred registrering 1967-1980	257
Venstresocialisternes oprør 1967-68.....	257
”Den borgerlige stat skal knuses”: VS’ revolutionære program, 1968-80	258
Ekstraparlamentariske metoder: Fra happenings til sabotage.....	260
Fraktionskampe 1968-79: Antiautoritær bevægelse eller kadreparti?.....	262
VS og det internationale arbejde	264
Forholdet til de kommunistiske regimer	267
PET’s trusselsbillede 1967-69	269
Anvendelse af vold og sabotage	275
Kampagnen mod NATO og efterretningstjenesterne.....	278
VS og ”de vilde strejker”	280
Det internationale solidaritetsarbejde: Træning i terrorisme?	281
Kortlægning og registrering 1967-68	284
PET’s metoder	287
Efter regeringserklæringen i 1968: Registreringer, arbejdskartoteker og lister	290
Overvågningen på vågeblus	296
Opsummering: PET’s overvågning af VS 1967-1980.....	299
2. Demokrati-debat, terrorisme og intensiveret overvågning 1980-1989	301
Demokrati og socialisme-debatten 1980-85	301
Nedgang og redningsforsøg 1985-89	304
Forholdet til østblokken	307
Det internationale arbejde genetableres	309
VS’ syn på Rote Armee Fraktion	310
VS og den palæstinensiske befrielsesbevægelse	314
VS og IRA	320
Intensiveret overvågning?.....	322
Infiltration af statsapparatet	325
VS og BZ-bevægelsen.....	327
VS’ internationale kontakter: Solidaritetsarbejde eller terrorstøtte?	328
VS og Østblokken.....	333
Konklusion	334
KONKLUSION	337
PET’s overvågning af politiske partier 1945-1989	337
Retlig vurdering for så vidt angår perioden 1968-1989.....	340
KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE.....	342
SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN	351

Forkortelser

AB	Akademisk Boldklub
Al Fatah	Harakat al-Tahrir al-Watani al-Filastini Bevægelsen for frigørelse af det palæstinensiske hjemland
AEK	Athlitiki Enosis Kontantinoupoleos Konstantinopels Atletik Forening
AIC	Arbejderbevægelsens Informations-Central
ANC	African National Congress
APN	Novosti Press Agency
BBP	Black Panther Party
BOSS	Bureau of State Security
BRD	Bundesrepublik Deutschland
BstU	Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik
BZNS	Bulgarske bondeparti
CD	Centrum-Demokraterne
CILRECO	International Liaison Committee for Reunification and Peace in Korea Den Internationale Forbindelseskomité for Genforening og Fred i Korea
COMBALTAP	Commander Allied Forces Baltic Approaches
CSCE	Conference on Security and Cooperation in Europe Konferencen om Sikkerhed og Samarbejde i Europa
DA	Demokratisk Alliance
DBD	Demokratische Bauernpartei Deutschlands
DDV	De Danske Vietnamkomitéer
DDR	Deutsche Demokratische Republik
DFR	Demokratische Folkerepublik
DIIS	Dansk Institut for Internationale Studier
DKP	Danmarks Kommunistiske Parti

DKU	Danmarks Kommunistiske Ungdom
DsU	Danmarks socialdemokratiske Ungdom
DUF	Dansk Ungdoms Fællesråd
EAP	Europæisk Arbejder Parti
FE	Forsvarets Efterretningstjeneste
FFL	Faglig Fællesliste
FMI	Forbundet Mod Imperialismen
FSLN	Frente Sandinista de Liberación Nacional Sandinistiske Front til National Befrielse
FU	Forretningsudvalget
GRU	Glavnoje Rasvedyvatelnoje Upravlenije Sovjetiske militære efterretningstjeneste
HB	Hovedbestyrelsen
HVA	Hauptverwaltung Aufklärung
ID	International Department
IID	International Information Department
IRA	Irish Republican Army
IS	Internationale Socialister
IU	Internationale Udvalg
IUK	Internationale Undersøgelseskommission
JCP	Japanese Communist Party
JRA	Japanese Red Army
KAP	Kommunistisk Arbejderparti
KBK	Københavns Badminton Klub
KE	Københavns Politis Efterretningsafdeling
KF	Kommunistisk Forbund
KFml	Kommunistisk Forbund marxister-leninister
KG	Konservative Gymnasiaster
KGB	Komitet Gosudarstvennoj Besopasnosti Komiteen for Statssikkerhed
KKP	Kinas Kommunistiske Parti
KmA	Kampagnen mod Atomvåben
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands
K.R.V.	Københavns Radikale Venstre
KU	Konservativ Ungdom
Mapam	Mifleget HaPoalim HaMeuhedet Det Forenede Arbejderparti
MfS	Ministerium für Staatssicherheit

MI5	Britiske sikkerhedstjeneste
MPLA	Movimento Popular de Libertação de Angola – Partido do Trabalho
	Folkebevægelsen for Befrielsen af Angola - Arbejderpartiet
NATO	North Atlantic Treaty Organization
NtA	Nej til Atomvåben
NTS	Narodno-Trudovoj Sojus
	Den Nationale Alliance af Russiske Solidarister
PAC	Prisoners Aid Committee
PAIGC	Partido Africano da Independencia da Guine e Cabo Verde
	Det Afrikanske Uafhængighedsparti for Guinea og Kap Verde
PEA	Politiske Efterretningsaktiviteter
PET	Politiets Efterretningstjeneste
PFLP	Popular Front for the Liberation of Palestine
PKK	Partiya Karkerên Kurdistan
	Kurdistans Arbejderparti
PLO	Palestine Liberation Organization
PSF	Provisional Sinn Fein
PWU	Palestinian Workers Union
RAF	Rote Armee Fraktion
REA	Rigspolitechefens Efterretningsafdeling
RSF	Revolutionære Socialisters Forbund
RS-VS	Revolutionære Socialister-Venstresocialisterne
RU	Radikale Ungdom
SAK	Samarbejdskomitéen for Fred og Sikkerhed
SAMAK	Nordiske socialdemokratiske Samarbejdskomité
SAP	Socialistisk Arbejderparti
Scandilux	Kontaktorgan for de socialdemokratiske partier i Skandinavien og Beneluxlandene
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
SF	Socialistisk Folkeparti
SFU	Socialistisk Folkepartis Ungdom
SI	Socialistisk Internationale
SiD	Specialarbejderforbundet i Danmark
SPD	Socialdemokratische Partei Deutschlands
STASI	Staatssicherheitsdienst (se MfS)
SU	Sovjetunionen

SUF	Socialistisk Ungdoms Forum
SUKP	Sovjetunionens Kommunistparti
SWAPO	South West Africa People's Organization
TASS	Telegrafnoje Agentstvo Sovetskogo Sojusa Sovjetunionens Telegrambureau
USSR	Unionen af Socialistiske Sovjetrepublikker
VPK	Vänsterpartiet Kommunisterna
VS	Venstresocialisterna
VSU	Venstresocialisternes Ungdom
VU	Venstres Ungdom
WFDY	World Federation of Democratic Youth
WPC	World Peace Council Verdensfredsrådet
ZANU	Zimbabwe African National Union
ZAPU	Zimbabwe African People's Union
ZSL	Forenede polske Bondeparti
ØD	Økonomisk Demokrati

INDLEDNING

Formålet med det følgende er for det første at undersøge, i hvilket omfang PET overvågede og registrerede ledende politikere og medlemmer af de politiske partier under den kolde krig og for det andet at undersøge, i hvilket omfang der foregik aktiviteter i partierne, der kunne være af efterretningsmæssig interesse for PET. Undersøgelsen drejer sig om partier, der var repræsenteret i Folketinget mellem 1945 og 1989 bortset fra Danmarks Kommunistiske Parti (der er behandlet i bind 6) og Fælles Kurs Klubben (der er behandlet som en del af den antiimperialistiske venstrefløj i bind 8). Første del omhandler de fire ”gamle” partier (Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti, Venstre og Det Radikale Venstre) og de øvrige ikke-socialistiske partier (Centrum-Demokraterne, Kristeligt Folkeparti og Fremskridtspartiet). Den anden del behandler Socialistisk Folkeparti og tredje del Venstresocialisterne. De er behandlet særskilt, idet PET interesserede sig for deres aktiviteter qua deres placering på venstrefløjen og deres internationale kontakter. En række mindre partier (f.eks. Dansk Samling, Retsforbundet og Liberalt Centrum) og løsgængere er ikke behandlet, da de ikke i noget væsentligt omfang har sat sig spor i det bevarede arkivmateriale. Partiforberevende grupperinger samt partier på venstrefløjen, der ikke opnåede valg til Folketinget (som Kommunistisk Arbejderparti og Socialistisk Arbejderparti), er behandlet i bind 8.

Det skal understreges, at det ikke er muligt fuldstændigt at rekonstruere PET’s indsats på området, da hovedparten af PET’s emnesager på de politiske partier blev makuleret efter den kolde krigs afslutning. De tilhørende personregistreringer blev samtidig destrueret. Det følgende bygger derfor på oplysninger fra PET’s emnekartotek, materiale vedrørende PET’s overvågning af østlige efterretningstjenesters politiske kontakter, forskellige operations- og kildesager, enkelte bevarede personsager og Kommissionens afhøringer af politikere, embedsmænd og ansatte i PET. Kommissionen har også anvendt SF’s og VS’ arkiver i Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA) til at belyse partiernes virksomhed og kontakter, ligesom materiale fra National Archives II i College Park, Maryland, er blevet anvendt til at beskrive USA’s rolle. Desuden er den eksiste-

rende forskningslitteratur blevet inddraget. Det har derved været muligt at samle et righoldigt materiale vedrørende Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, SF og VS, mens materialet vedrørende de øvrige partier er mere fragmentarisk. Den følgende fremstilling vil derfor i væsentlig grad behandle disse fire partiers virksomhed og PET's overvågning heraf.

Med hensyn til gengivelse af navne fra PET's materiale har Kommissionen i overensstemmelse med det i indledningen til beretningen (bind 1) anførte fulgt følgende principper: Personer, der har været under mistanke og været overvåget, men ikke er blevet retsforfulgt, eller som har fungeret som kilder eller kontakter for PET, er anonymiseret. Det samme gælder ansatte i PET bortset fra ledelsen. Der er dog enkelte undtagelser: Ledende politikere, der har indtaget en fremtrædende rolle i den offentlige debat, og politikere, hvis forhold tidligere har været offentligt nævnt, er omtalt med navns nævnelse.

1. DE POLITISKE PARTIER OG DEN KOLDE KRIG

1. De politiske partier, østlig efterretningsaktivitet og PET

Påvirkningsoperationer

Som det vil fremgå af det følgende, overvågede PET de politiske partier for at afdække og forebygge østlige (først og fremmest sovjetiske) efterretningstjenesters virksomhed mod partierne. Denne virksomhed bestod primært af etableringen af kontakter med henblik på eventuel senere hvervning, anvendelsen af talentspejdere til at identificere mulige kontaktemner og påvirkning af danske politikere til at støtte forslag, der var i overensstemmelse med sovjetiske interesser. Der skal derfor indledningsvis knyttes nogle kommentarer til spørgsmålet om sovjetiske påvirkningsoperationer mod danske politikere.

I forbindelse med debatten om den kolde krig har det været fremført, at den danske sikkerhedspolitiske debat og sikkerhedspolitik i et vist omfang var direkte eller indirekte påvirket østfra. Det er således blevet hævdet, at Socialdemokratiets deltagelse i det alternative sikkerhedspolitiske flertal fra 1982 til 1988 (den såkaldte ”fodnote-politik”) bl.a. var et resultat af et pres fra Sovjetunionen, der blev udøvet gennem DKP, fredsbevægelsen og påvirkningsagenter.¹ Heroverfor

¹ Bent Jensen har i *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig* (Gyldendal, 1987), især s. 188 og 196-197, argumenteret for, at Socialdemokratiets kursskifte i 1982 var et resultat af en række faktorer, deriblandt pres fra Sovjetunionen. Han har senere i en række avisartikler betonet indflydelsesagenters og fredsbevægelsens rolle for Socialdemokratiets fodnotepolitik, se artiklerne i *Jyllands-Posten* 26. september 1999, 1., 3. og 4. februar 2000. Denne fremstilling er blevet støttet af flere debattører og historikere, se artiklerne i *Jyllands-Posten* 9., 13., 16., 27. og 28. februar

har senest Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) i sin undersøgelse af den sikkerhedspolitiske udvikling i Danmark under den kolde krig konkluderet, at Sovjetunionen trods en betydelig indsats kun havde en begrænset succes med forsøget på at påvirke den danske sikkerhedspolitik. Sovjetunionen var i et vist omfang i stand til at sætte forslag som Norden som atomvåbenfri zone på dagordenen, hvis forslagene var i overensstemmelse med de eksisterende strømninger, men østblokken var ikke i stand til at påvirke indholdet af den danske sikkerhedspolitik.²

Det skal understreges, at det er behæftet med betydelige vanskeligheder at forsøge at fastslå, hvilken effekt de sovjetiske påvirkningsoperationer havde. For det første vil der i det følgende blive givet adskillige eksempler på, at KGB-officererne ofte overdrev betydningen af deres indsats i deres indberetninger til Centeret i Moskva. Således er det veldokumenteret, at officererne betegnede politikere, der reelt blot var kontakter, som agenter for at gøre indtryk på Centeret og dermed fremme deres karrieremuligheder. Det er derfor ofte umuligt at afgøre, om KGB påvirkede danske politikere, eller om tjenesten blot ”hægtede” sig på initiativer, der allerede var igangsat, for at tage æren for dem. For at kunne fastslå, om forslag eller udtalelser fra danske politikere var resultatet af østlig påvirkning, er det således nødvendigt at benytte sovjetiske ambassade- og efterretningsindberetninger kritisk og at sammenholde dem med øvrige eksisterende oplysninger. Der er i PET’s arkiv fundet flere eksempler på, at der undertiden var en nøje overensstemmelse mellem, hvad der blev diskuteret på møder mellem danske politikere og sovjetiske efterretningsofficerer, og hvad politikerne efterfølgende foreslog i Folketinget og i pressen. Dette kan enten betyde, at efterretningsofficererne havde held til at påvirke politikerne til at viderebringe sovjetiske synspunkter, eller at politikerne i forvejen var interesseret i spørgsmålene og derfor diskuterede dem med deres sovjetiske kontakter.

For det andet var danske politikere og partiers holdninger og synspunkter ofte resultatet af en længere udvikling og et komplekst sammenspil af faktorer, hvor den enkelte faktors effekt ikke nemt lader sig bedømme. Et eksempel er Socialdemokratiets fodnote-politik i 1980’erne. Ifølge den nyeste forskning skal kursændringen ses i lyset af partiets traditionelle sikkerhedspolitiske linje, hvor

---

2000. Se også Ole Hasselbalch, *Den stille krig. Sovjetiske påvirkningsoperationer under den kolde krig – forudsætninger, teknik og resultater* (Holkenfeldt 3, 2001).

2 Dansk Institut for Internationale Studier, *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991* (DIIS, 2005), især bind 4, s. 27-28, 40-41, 60-62, 64-65.

socialdemokraterne siden tilslutningen til Atlantpagten i 1949 ved siden af den militære afskrækkelse havde understreget behovet for forhandling og afspænding mellem blokkene. Partiet havde således afslået udstationeringen af amerikanske flystyrker og atomvåben på dansk jord (med undtagelse af Grønland) i fredstid og støttet forslaget om en europæisk sikkerhedskonference. Partiet havde også taget afstand fra amerikanske krav om et forøget forsvarsbudget og havde forsøgt at udskyde beslutningen i 1979 om opstillingen af 572 mellemstanceraketter. Når partiet yderligere skærpede kursen og tilsluttede sig det alternative sikkerhedspolitiske flertal, efter at partiet havde mistet regeringsmagten i 1982, hang det bl.a. sammen med, at den ny generation af socialdemokrater var mere skeptisk over for NATO, at mange socialdemokrater var bekymrede over Reagan-administrationens skærpede kurs over for USSR, at partiet blev inspireret af diskussionerne i internationale fora som Socialistisk Internationale og Scandilux (de socialdemokratiske partier fra Benelux-landene, Danmark og Norge), at partiet blev påvirket af fredsbevægelsen, at Socialdemokratiet som et led i oppositionspolitikken skærpede den ideologiske profil, og at perioden var karakteriseret af personmodsatninger mellem de ledende politiske aktører.³

Det skal således understreges, at det bevarede materiale i PET's arkiv ofte ikke tillader en sikker slutning om, hvilken effekt de østlige efterretningstjenesters påvirkningsoperationer havde. En vurdering herom bør tage højde for, at politikerne i mange tilfælde allerede havde taget selvstændig stilling til det omhandlede spørgsmål, at de var påvirket af mange faktorer og impulser, og at KGB-officererne ofte overdrev betydningen af deres operationer.

Oleg Gordijevskij

En af de vigtigste kilder til spørgsmålet om de sovjetiske efterretningstjenesters politiske kontakter i Danmark under den senere del af den kolde krig er den tidligere efterretningsofficer i KGB Oleg Gordijevskij. Troværdigheden af hans

---

3 Nikolaj Petersen, *Dansk udenrigspolitikens historie* (Danmarks Nationalleksikon, 2004), bind 6, s. 196-198, 201-213, 237-241, 282-296; Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelse 1970-1985. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bind 15 (Gyldendal og Politikens Forlag, 2005), s. 182-187, 191-202, 284-305, 316-317, 329-334.

oplysninger er imidlertid omstridt.⁴ Det er derfor nødvendigt at undersøge baggrunden for hans virke som dobbeltagent – hvordan han blev hvervet, hvilke motiver han havde, hvor hans oplysninger stammede fra – for at kunne fastslå værdien af hans oplysninger.

Gordijevskij blev i en alder af 24 år ansat i den sovjetiske efterretningstjeneste KGB. Indtil 1972 arbejdede han i Direktorat S i Første Hoveddirektorat som illegal støtteofficer, dvs. en officer, der havde til opgave at bistå udsendte agenter, der opererede under falsk identitet. Derefter arbejdede han i udenrigsafdelingens 3. Departement med politisk efterretningsvirksomhed. Gordijevskij var under diplomatisk dække udstationeret på ambassaden i København i to omgange, fra 1966 til 1970 og fra 1972 til 1978. Under sit sidste ophold i Danmark blev han hvervet af en vestlig tjeneste og videregav oplysninger om KGB's virksomhed i Danmark. Efter en periode i Centeret i Moskva blev Gordijevskij i 1982 udsendt til London, hvor han avancerede til posten som resident (den lokale chef for residenturet, KGB-afdelingen på ambassaden). I 1985 blev han hjemkaldt, mistænkt for at være dobbeltagent, men det lykkedes ham med hjælp fra en vestlig tjeneste og PET at flygte til England.⁵

---

4 Se f.eks. Jesper Karup Pedersen, "Til hvem det måtte vedrøre", *Information*, 25.-26. januar 1992; Jens Maigård, "Hvor er spionerne?", *Information*, 29. januar 1992; Jesper Karup Pedersen, "Uden faktura", *Information*, 17. februar 1992; Per Knudsen, "Spionen der løb", *Information*, 18.-19. januar 1992; Reuben Löwy, "KGB-agent sælger ud", *Berlingske Tidende*, 12. januar 1992.

5 Gordijevskij har fortalt sin historie i Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution. The Autobiography of Oleg Gordievsky* (London, 1995). Se også Jakob Andersen og Oleg Gordievsky, *De røde spioner. KGB's operationer i Danmark – fra Stalin til Jeltsin, fra Stauning til Nyrup* (København, 2002). Gordijevskij vil i det følgende blive betegnet som dobbeltagent, selvom han rent faktisk ikke var en klassisk dobbeltagent, dvs. en der fungerer som agent for to tjenester samtidig, men en vestlig agent i KGB, jf. RB: Jørn Bro, 27. november 2000. For en definition af dobbeltagentbegrebet, se: Norman Polmar and Thomas B. Allen, *The Encyclopedia of Espionage* (New York, 1997), s. 173.

Oleg Gordijevskij foran Hviids Vinstue på Kongens Nytorv i København, hvor han formentlig venter på en af sine kontakter. Billedet er sandsynligvis fra Gordijevskijs første udstationering i Danmark fra 1966 til 1970. Gordijevskij blev hvervet af en vestlig efterretningstjeneste under sin anden udstationering i Danmark fra 1973 til 1978. Han blev tvunget til at hoppe af til Vesten i 1985, da hans dobbeltspil blev afsløret (PET's arkiv).

Gordijevskij kom allerede i PET's og en udenlandsk tjenestes søgelys under sin første udstationering i Danmark. PET konstaterede i forbindelse med den rutinemæssige overvågning og kortlægning af de russiske diplomaters færden, at Gordijevskij foretog flere konspirative rejser rundt om i Danmark (det var som en del af hans arbejde som illegal støtteofficer), og at hans sociale omgangskreds var begrænset til identificerede KGB-folk.⁶ En medarbejder i PET beskrev Gordijevskij som idealistisk, ”absolut intelligenter” og utilfreds med invasionen i Tjekkoslovakiet, da den skadede Sovjetunionens omdømme.⁷

Det var den udenlandske søstertjeneste, der tog initiativet til at skabe kontakt til Gordijevskij. Da Gordijevskij vendte tilbage til Danmark i 1972, beskrev den udenlandske tjeneste ham som et ”prima målobjekt” for en ”potentiel kon-

6 PET, operationssag: Notits, 27. februar 1969. Flere tidligere medarbejdere har over for Kommissionen beskrevet PET's overvågning af Gordijevskij. RB: 21. februar 2001; 23. april 2001.

7 PET, operationssag: ”Et forsøg på at give en kortfattet karakteristik af visse af ambassadens funktionærer, som de fremtræder ud fra en [-]s synspunkt”, 14. maj 1969.

frontations-operation”,⁸ og det var dens plan at etablere kontakt til Gordijevskij ved hjælp af en tidligere østlig efterretningsofficer, der var hoppet af til Vesten. Afhopperen var en forhenværende studiekammerat til Gordijevskij i Moskva i 1956 til 1962, der beskrev sin tidligere ven som oprigtig, ærlig og intelligent over gennemsnittet. Ifølge afhopperen havde Gordijevskij allerede i studieårene været kritisk indstillet over for det kommunistiske styre og Sovjetunionens udenrigspolitik.⁹ Der var således grund til at antage, at Gordijevskij kunne være moden til en tilnærmelse. Det fremgår af materialet, at den danske og den udenlandske tjeneste mente, at Gordijevskij ville være mest værdifuld, hvis han blev hvervet som dobbeltagent og videregav oplysninger om KGB’s aktiviteter, eller hvis han hoppede af. Men selv om Gordijevskij skulle afvise tilnærmelserne, ville operationen kompromittere ham og måske føre til hans hjemkaldelse, hvorved de vestlige tjenester havde opnået at neutralisere en dygtig modstander.¹⁰

Der gik imidlertid et år, inden operationen kunne iværksættes. PET indrømmede, at tjenesten trods overvågningen siden 1966 ikke havde tilstrækkeligt med oplysninger om Gordijevskij, og man enedes om at indhente yderligere information om hans aktiviteter og at identificere mulige kontakter, der kunne komme i forbindelse med ægteparret Gordijevskij.¹¹ Et andet kildent spørgsmål drejede sig om en eventuel politisk godkendelse af operationen. Uanset om operationen blev en succes eller ej, kunne forsøget på at hverve en russisk diplomat udvikle sig til en international affære og skade forholdet til Sovjetunionen. Som den udenlandske tjeneste understregede over for PET, kunne den danske regering benægte ethvert kendskab til sagen.¹² Men samtidig anmodede den udenlandske tjeneste om en skriftlig erklæring om, at der ikke var nogen politiske indsigelser mod operationen.¹³ Såvidt det kan bedømmes, afgav PET ikke en sådan erklæring, antagelig fordi man ikke ønskede, at den udenlandske tjeneste skulle have et sådant sensitivt dokument liggende. Det fremgår af påtegninger på materialet,

8 PET, operationssag: Til PET, 9. august 1972.

9 Ibid.: ”Vedr.: Sovjetisk statsborger Oleg Antonovich Gordievski, f. 10. 10. 1938 i Moskva”, udateret. Afhopperen optræder med en anden identitet i PET’s materiale end den, som Gordijevskij har fortalt offentligt, se Jakob Andersen og Oleg Gordievsky, *De røde spioner*, s. 286.

10 PET, operationssag: Rapport nr. 5, 21. februar 1973; notat, 28. februar 1973.

11 Ibid.: Notitser, 8. december 1972 og 9. januar 1973.

12 Ibid.: Rapport nr. 5, 21. februar 1973.

13 Ibid.: Rapport nr. 8, 2. april 1973.

at operationen blev godkendt af Justitsministeriet og/eller justitsministeren, før den blev iværksat.¹⁴

I begyndelsen af november 1973 blev den første føler til Gordijevskij lagt ud, da Gordijevskijs gamle studiekammerat ankom til København og opsøgte ham på hans bopæl. Deres møder bekræftede ifølge afhopperen, at Gordijevskij havde beholdt sin liberale indstilling. Gordijevskij havde endda indrømmet, at han havde overvejet muligheden af selv at hoppe af, men at han havde opgivet tanken af hensyn til sin familie i Sovjetunionen og sine kollegaer på ambassaden, og fordi han holdt af sit arbejde.¹⁵ Næste trin i operationen var et ”tilfældigt” møde mellem en udenlandsk diplomat, der i virkeligheden var efterretningsmand, og Gordijevskij i KBK’s badmintonhal i København, hvor den sovjetiske efterretningsofficer regelmæssigt spillede badminton, inden han tog på arbejde. De to aftalte at mødes til en frokost, der forløb i en behagelig atmosfære.¹⁶ Efter således at have fået bekræftet, at Gordijevskij var villig til at møde diplomaten, som kunne være en fjendtlig efterretningsofficer, aktiverede PET sine journalistkilder til at finde ud af, hvad han mente om forskellige spørgsmål.¹⁷ Imidlertid fik sagen igen lov til at gå i stå; i september 1974 bemærkede den udenlandske tjeneste, at der ikke var sket fremskridt med at etablere kontakt til Gordijevskij, og tjenesten anmodede om at blive orienteret om russerens aktiviteter.¹⁸

I begyndelsen af oktober 1974 blev kontakten genoplivet, da den udenlandske diplomat igen ”tilfældigt” traf Gordijevskij ved badmintonhallen.¹⁹ Under de efterfølgende middage gik Gordijevskij længere i sin kritik af det kommunistiske styre end hidtil. Han fordømte undertrykkelsen og kritiserede støtten til udenlandske kommunister. Han antydede også, at han var villig til at udvikle kontakten. Han hævdede, at han ikke havde rapporteret om møderne med diploma-

14 PET’s souschef Jørn Bro noterede ved henvendelsen fra den udenlandske tjeneste, at ”foresat myndighed” skulle godkende operationen, inden den blev iværksat. Ibid.: Håndskrevet note, 2. april 1973. Det fremgår andetsteds, at ”JM”, som kan betyde både Justitsministeriet og justitsministeren, skulle orienteres om sagen. Ibid.: Notat, 24. marts 1973. Ifølge påtegninger på et andet dokument i sagen blev ministeriet eller ministeren orienteret om operationen af PET’s chef. Ibid.: Vedr.: Notits, 17. september 1973. Jørn Bro har oplyst over for Kommissionen, at departementschef Niels Madsen var orienteret om sagen ”fra første færd”. RB: Jørn Bro, 27. november 2000.

15 PET, operationsdag: Notits, 6. november 1973.

16 Ibid.: Notits, 6. og 20. november 1973; rapport nr. 11, 26. november 1973.

17 Ibid.: Notits, 13. november 1973.

18 Ibid.: Rapport nr. 16, 30. september 1974.

19 Ibid.: Rapport nr. 17, 1. oktober 1974.

ten til ambassaden, og han understregede, at der også fandtes gode mennesker i KGB. Endelig anmodede han diplomaten om ikke at fortælle PET om kontakten, idet PET havde kontakt med Fremmedpolitiet, som Gordijevskij ikke mente var sikkert. Diplomaten antydede sit tilhørsforhold ved at fortælle, at han havde talt med en god ven, som havde tilbudt at hjælpe Gordijevskij, hvis der var behov for det. Selvom Gordijevskij under den sidste af middagene indvilligede i at mødes i en lejlighed næste gang, var diplomaten stadig i tvivl om russerens virkelige hensigter.²⁰ Der var en mulighed for, at Gordijevskij var en "falsk" dobbeltagent, som havde til opgave at hverve, kompromittere eller måske endda bortføre diplomaten. Det var imidlertid hans indtryk, at hvis Gordijevskij virkelig var en "falsk" dobbeltagent, så havde han været mere åbenmundet i sine udtalelser, end han sandsynligvis var bemyndiget til.²¹

Det afgørende skridt i rekrutteringsprocessen tog Gordijevskij den 19. januar 1975, da han mødtes med diplomaten i en lejlighed, der tilhørte en ambassade-medarbejder. Ved at gå ind i lejligheden, der var kontrolleret af modparten, overtrådte russeren de mest basale sikkerhedsforskrifter og gjorde sig sårbar over for eventuel aflytning og afpresning. Under mødet, som blev aflyttet, bekræftede Gordijevskij for første gang, at han og hans kone begge var tilknyttet KGB, og at han var motiveret af idealisme. Mødet blev fortrinsvis benyttet til at fastlægge grundreglerne for det konspirative samarbejde. Gordijevskij understregede, at hans vigtigste bekymring var hans sikkerhed, og han gentog, at han helst så, at det danske politi blev holdt uden for operationen: "Jeg tror danskerne snakker lidt for meget engang i mellem."²² Man aftalte, hvordan parterne skulle kommunikere med hinanden, og Gordijevskij gjorde det klart, at han kun ville videregive oplysninger om "de ting, der er virkeligt farlige for det vestlige demokrati, men ikke ubetydelige småting."²³

Operationen blev kørt forsigtigt i starten for at opbygge et tillidsforhold mellem parterne og for at undgå at presse Gordijevskij.²⁴ Der gik således tre måneder inden det næste møde, hvor diplomaten medbragte et brev på russisk, som

20 Ibid.: Telegram, 2. december 1974.

21 Ibid.: Rapport nr. 19, 23. december 1974.

22 Ibid.: "Vedr.: Møde mellem R. og G. søndag den 19. januar 1975".

23 Ibid.: "Vedr.: Forklaring til de vedlagte fotos ad en kuvert m/tekst", 23. januar 1975. Da kontakten ikke kunne russisk og Gordijevskij ikke engelsk, talte de sammen på et ikke altid helt forståeligt dansk, hvilket ikke gjorde tilnærmelsen lettere. For ikke at misforstå hinanden skrev de nogle af de vigtigste beskeder ned på en kuvert.

24 Ibid.: Notits, 21. februar 1975.

havde til formål at berolige Gordijevskij og fastslå, hvilke oplysninger han var rede til at videregive. Brevskriveren takkede Gordijevskij for hans indsats for at styrke friheden og det gode forhold mellem de to lande og garanterede hans sikkerhed. Brevskriveren var interesseret i, hvad Gordijevskij kunne fortælle om dem, som ville ødelægge friheden og påtvinge resten af verden autoritære regimer. Han henviste til Gordijevskijs bemærkning ved det sidste møde og ønskede defineret, hvad der var vigtigt, og hvad der ikke var vigtigt.²⁵ Gordijevskij udtrykte sin glæde over brevet, og man aftalte, at modparten ville komme med skriftlige spørgsmål, som Gordijevskij ville forsøge at besvare. Kontakten præsenterede ham for en liste over emner, som man var interesseret i; deriblandt var der et punkt om sovjetisk involvering i dansk politik, som Gordijevskij mente var for stærkt formuleret, men han indvilligede i at diskutere det ved senere møder.²⁶

Det bevarede samtidige materiale tyder på, at Gordijevskij først og fremmest var motiveret af sin opposition til det kommunistiske regime. Der er ikke fundet holdepunkter for en antagelse om, at hans beslutning om at blive dobbeltagent skyldtes personlige karaktertræk (f.eks. behovet for opmærksomhed eller spænding), private forhold (et dårligt ægteskab eller bitterhed over manglende karriereavancement) eller materielle behov (penge), selvom de selvfølgelig kan have spillet ind. Gordijevskij gjorde det ved flere lejligheder klart, at han ønskede at hjælpe Vesten mod det kommunistiske diktatur. På mødet den 19. januar forklarede han, at hans vigtigste grund var ”idealistisk”.²⁷ I sit svar – på tysk – på det russisksprogede brev fra modparten understregede Gordijevskij, at hans beslutning ikke var letsindig, men var taget efter langvarige og svære overvejelser om udviklingen i hans hjemland og hans møde med de vestlige demokratiske samfund. Hvis man var klar over forholdene i Sovjetunionen, havde man, erklærede Gordijevskij, en pligt til at gøre en indsats for at forhindre, at ufriheden vandt frem på bekostning af friheden.²⁸ At Gordijevskij var drevet af idealistiske motiver, støttes af, at han besluttede at vende tilbage til Moskva, da hans udstationering udløb i 1978. Gordijevskij skrev i den forbindelse om de psykiske omkostninger, der var ved at leve et dobbeltliv, og om faren for, at han ville blive dræbt og hans familie og venner straffet, hvis hans dobbeltliv blev afsløret.²⁹ Det

25 Ibid.: Telex, med påtegning d. 12/4-75.

26 Ibid.: Rapport nr. 24, 1. maj 1975.

27 Ibid.: ”Vedr.: Møde mellem R. og G. søndag den 19. januar 1975.”

28 Ibid.: Udateret kopi af brev vedhæftet rapport nr. 5.

29 PET, operationssag: Korrespondance, 19. december 1976.

var i denne sammenhæng, at Gordijevskij bad om garanti for, at han ville få en ny tilværelse i udlandet, hvis det blev nødvendigt at hoppe af, og om en godtgørelse på 2-3.000 kr. om måneden.³⁰ Det fremgår ikke, hvilken betaling han fik af den vestlige tjeneste, mens han blev ført som dobbeltagent.

Der findes en samtidig personkarakteristik af Gordijevskij, udarbejdet af den efterretningsmand, der rekrutterede ham. Efterretningsmanden beskrev ham som en intelligent, oprigtig og stærk karakter, måske med en underliggende spænding i sin natur. Han tegnede et billede af en mand, der følte sig noget isoleret blandt sine kolleger. Han havde åbenbart ingen nære venner blandt de andre KGB-officerer, og der fandtes ingen, han rigtig kunne tale med. Dette kunne forklare, hvorfor han var modtagelig over for diplomatens tilnærmelser. På den ene side reagerede han stærkt på kritik af sit hjemland på grund af sit patriotiske sindelag, især hvis kritikken var berettiget. På den anden side havde Gordijevskij i sine samtaler med kontakten ikke lagt skjul på sin kritik af det kommunistiske styre og sin vrede mod befolkningens manglende modstand. Hans sympati for Vesten byggede udelukkende på hans erfaringer i Danmark, som han holdt af. Han var dog ikke ukritisk over for de vestlige samfund, som han syntes var for optaget af materiel velstand.³¹

PET havde hele tiden været dybt involveret i operationen med Gordijevskij. Tjenesten blev løbende holdt orienteret om møderne, og PET overvågede området omkring lejligheden for at identificere eventuelle russiske efterretningsfolk.³² I de følgende tre år, som operationen varede, varetog PET de ydre, praktiske opgaver mod, at tjenesten modtog Gordijevskijs oplysninger om generelle aspekter af KGB's virke og specifikke danske emner. Selve føringen af Gordijevskij blev varetaget af en udenlandsk efterretningseksperter. PET sørgede for den ydre afdækning af området og sendte signalet om det næste møde til Gordijevskij.³³ PET oprettede også en levende postkasse til Gordijevskij, og man udarbejdede en flugtplan i tilfælde af, at dobbeltagenten skulle blive afsløret.³⁴

PET bistod den udenlandske tjeneste med debriefingen ved at orientere den om Gordijevskijs danske kontakter og ved at udarbejde spørgsmål om danske

30 Ibid.

31 PET, operationssag: Rapport nr. 19, 11. november 1974, vedhæftet notits, 19. november 1974.

32 Ibid.: Notits, 22.-23. januar 1975. Flere af de involverede medarbejdere i PET har over for Kommissionen berettet om Gordijevskij-operationen. RB: Arne Stevns, 7. juni 2001; 1. oktober 2002.

33 PET, operationssag: Vedr.: Notitser, 21. februar 1975; 19. og 20. marts 1975; notits, 24. marts 1975.

34 Ibid.: Notits, 21. april 1975.

forhold.³⁵ PET var først og fremmest interesseret i oplysninger om KGB-penetration i Danmark, personalet på ambassaden, eksistensen af et eventuelt illegalt apparat i Danmark, eventuelle kontakter til DKP, ambassadens kontakt til andre østambassader og eksistensen af eventuelle illegale østtyske agenter.³⁶ I første omgang synes den udenlandske tjeneste imidlertid at have prioriteret de mere generelle oplysninger om KGB's virksomhed højere, formodentlig fordi de var mere interessante for den udenlandske myndighed selv. Efter nogle måneder understregede den udenlandske tjeneste over for PET, at den ville være varsom med at stille konkrete spørgsmål om forhold i Danmark.³⁷ De første oplysninger, som PET modtog, drejede sig blandt andet om illegale agenter, KGB- og GRU-officerer på ambassaden og Moskvas økonomiske støtte til DKP.³⁸ Samtidig var Gordijevskij i begyndelsen tilbageholdende med at fortælle om sine kontakter til de danske kommunister, da det var for tæt på hans arbejde, og fordi han tøvede med at videregive oplysninger, der kunne skade hans venner.³⁹

PET modtog et omfattende materiale fra Gordijevskij, der er anslået til at omfatte 4.000 sider.⁴⁰ Det består af referater af Gordijevskijs mundtlige oplysninger, som han afgav ved møderne med sin udenlandske føringsofficer, suppleret med et stort antal dokumenter herunder residenturets rapporter, årsberetninger og forskellige notater og fortegnelser og residenturets korrespondance med Centeret. Disse dokumenter blev smuglet ud af Gordijevskij til den udenlandske tjeneste, som kopierede dem, oversatte dem og videregav dem til PET. Materialet er opdelt i 86 rapporter fra perioden 1975-85, to sammenskrivninger af oplysninger vedrørende enkeltpersoner, syv rapporter baseret på en anden KGB-officers lommebogsnotater og fire oversættelser af telegrammer fra Centeret til residenturet. Dertil kommer 108 rapporter om oplysninger, som Gordijevskij videregav efter sin afhopning i 1985. Spørgsmålet er, hvordan værdien af dette omfattende materiale skal vurderes. De involverede tjenester var ikke i tvivl om, at materialet var ægte, og at dets kildeværdi var høj. Efter halvandet år vurderede tjenesterne, at materialet var "omfattende, detaljeret og efter alt at dømme pålidelig."⁴¹ Efter

35 Ibid.: Rapport nr. 2, 27. maj 1975.

36 Ibid.: Notitser, 2. maj og 9. juni 1975.

37 Ibid.: Rapport nr. 6, 14. juli 1975.

38 Ibid.: Notitser, 16. juni, 22. juli og 21. juli 1975.

39 Ibid.: Bilag 35, udateret notits.

40 PET, operationssag: Manuskript uden titel, vedhæftet notat, "Oleg Gordievsky, f.d. 10/10-1938", november 1986.

41 PET, operationssag: "Vedr.: Notits om møde den 13. september 1976".

Gordijevskijs afhøring bemærkede PET, at troværdigheden af hans oplysninger nu var blevet kontrolleret i ti år, ”og der har ikke på noget tidspunkt været tvivl om, at de er korrekte.”⁴² Ifølge PET gjorde Gordijevskijs oplysninger det muligt at identificere over 400 KGB-officerer i forskellige lande, og de gav tje- nesten indblik i ambassadens indretning og arbejdsrutiner, om KGB’s politiske efterretningsvirksomhed, dets anvendelse af aktive foranstaltninger, brugen af illegale agenter og KGB’s kontraetterretningsindsats.⁴³

Der er flere forhold, der gør, at Gordijevskijs samtidige oplysninger må til- lægges en høj kildeværdi. For det første, som det tidligere er blevet beskrevet, tegner de samtidige kilder et billede af en person, der var motiveret af en op- rigtig opposition til det kommunistiske regime. Som sådan var Gordijevskij en troværdig kilde. For det andet må det tillægges betydelig vægt, at Gordijevskijs mundtlige oplysninger blev bekræftet af det udsuglede dokumentariske ma- teriale, der som omtalt er omfattende og varieret. Det blev kontrolleret af den udenlandske tjeneste, der ikke fandt nogen anledning til at sætte spørgsmålstegn ved dets ægthed. Det skal dog bemærkes, at PET kun modtog kopier af oversæt- telsen.⁴⁴ Det er derfor ikke muligt at undersøge kopierne af de originale russiske dokumenter eller vurdere, om oversættelsen er korrekt. For det tredje er nogle af oplysningerne blevet helt eller delvis bekræftet af nogle af de danskere, der havde kontakt til KGB-officerer (f.eks. de radikale politikere Sven Skovmand og Meta Ditzel)⁴⁵ og i et vist omfang af PET’s overvågning af KGB-officererne. For det fjerde styrkes troværdigheden af oplysningerne af det forhold, at Gordijevskij var tilbageholdende med at fortælle om nogle af sine danske kontakter, fordi han ikke ønskede at skade dem. Gordijevskijs oplysninger om danskere forekommer derfor ikke sensationelle eller konstruerede med henblik på at skade. Som det fremgår, kan Gordijevskijs personlige sympati for nogle af hans danske kontak- ter have fået ham til at underdrive deres betydning og værdi.

Den største svaghed ved Gordijevskij-materialet består omvendt i, at Gordi-jevskij kun var andenhåndskilde til en række af oplysningerne. Det var kontakter og aktiviteter, som han ikke havde personligt kendskab til, men som han havde erfaret fra andre KGB-officerer eller fra KGB-dokumenter. Problemet med disse

42 PET, operationssag: Manuskript uden titel, vedhæftet notat, ”Oleg Gordievsky, f.d. 10/10-1938”, no- vember 1986.

43 Ibid.

44 PET, operationssag: ”Vedr.: ”Gordievsky-materialet””, 16. november 1992.

45 Jakob Andersen og Oleg Gordievsky, *De røde spioner*, s. 210-227.

kilder var, at såvel den enkelte KGB-officer som residenturet havde en interesse i at overdrive deres egen indsats for at gøre indtryk på Centeret i Moskva og dermed forbedre deres karrieremuligheder. Således var der en tendens til at overdribe betydningen af kontakterne og klassificere dem som ”objekt rasrabotki” (kontakt under dybt studium med henblik på hvervning) eller agent, da hvervning af agenter var efterretningsofficerernes vigtigste opgave. Til gengæld bestyrker det Gordijevskijs troværdighed, at han ofte selv understregede, at betydningen af en række af de danske kontakter var overvurderet.⁴⁶ Inden Gordijevskij skulle forlade København i 1978, lå det ham på sinde at advare mod, at nogen af hans kontakter skulle lide overlast som et resultat af hans oplysninger. De var, hævdede Gordijevskij, alle blot brikker i KGB’s bureaukratiske spil, og de havde alle opført sig som ærlige borgere i deres demokratiske land.⁴⁷

Det er vigtigt at skelne mellem på den ene side de oplysninger, som Gordijevskij videregav som dobbeltagent og lige efter afhopningen til den udenlandske og den danske tjeneste, som må vurderes til at have en høj grad af troværdighed, og på den anden side de oplysninger han har offentliggjort senere. Efter sin afhopning skabte Gordijevskij sig en ny tilværelse som kommentator om Sovjetunionens udenrigspolitik og forfatter om efterretningsmæssige emner. Han har således skrevet flere bøger om KGB,⁴⁸ og i begyndelsen af 1990’erne samarbejdede han med Ekstra Bladet, som i 1992 offentliggjorde en længere artikelse om ”KGB i Danmark”.⁴⁹ Artiklerne skelnede ikke i alle tilfælde klart mellem ”kontakter” og ”agenter”, og flere fremtrædende danskere blev betegnet som ”agent for KGB”.⁵⁰ Sammenblandingen af begreberne kan skyldes, at journalisten anvendte KGB’s egen terminologi, der inkluderede både fortrolige kontakter og agenter i tjenestens agentindex. Dette kunne imidlertid give det fejlagtige indtryk, at der i

46 PET, operationssag: Manuskript uden titel, vedhæftet notat, ”Oleg Gordievsky, f.d. 10/10-1938”, november 1986.

47 PET, operationssag: Rapport nr. 117. Den eneste undtagelse var ”M”, en agent af udenlandsk afstamning.

48 Christopher Andrew and Oleg Gordievsky, *KGB. The Inside Story* (London, 1990); Christopher Andrew and Oleg Gordievsky, eds., *Instructions From the Centre: Top Secret Files on KGB Global Operations, 1975-1985* (London, 1991); Christopher Andrew and Oleg Gordievsky, eds., *More “Instructions from the Centre”. Top Secret Files on KGB Global Operations, 1975-1985* (London, 1992).

49 Oleg Gordijevskijs samarbejde med *Ekstra Bladet* var ifølge den udenlandske tjeneste et brud på den aftale, han havde med tjenesten. PET, operationssag: Brev til Hanne Bech Hansen, 21. januar 1992.

50 Se f.eks. Jakob Andersen, ”Gert Petersen agent for KGB”, *Ekstra Bladet*, 29. marts 1992.

praksis ikke var forskel på fortrolige kontakter og agenter. Der er også den mulighed, at bladet valgte at puste oplysningerne op, eller at Gordijevskij overdrev for at sælge sin historie.⁵¹ Gordijevskij skadede således sin troværdighed ved at offentliggøre sine oplysninger i en sensationel form i Ekstra Bladet.

Endelig kunne det indvendes mod Gordijevskijs troværdighed, at hans oplysninger ikke førte til nogen domfældelser af danskere, der havde været i kontakt med KGB. Kritikere kunne hævde, at kontakterne nok ikke var så alvorlige, eller at Gordijevskij ikke kunne bevise sine påstande. Hertil skal det for det første bemærkes, at de oplysninger, som Gordijevskij videregav til den udenlandske tjeneste, bidrog til, at Arne Treholt fra det norske udenrigsministerium, Stig Berling fra den svenske militære efterretningstjeneste og Michael Bettaney fra MI5 alle blev dømt for spionage til fordel for Sovjetunionen.⁵² For det andet kunne PET ikke bruge den information, som Gordijevskij videregav som dobbeltagent, da det ville afsløre, at der fandtes en lækage i KGB. Kort efter, at Gordijevskij var blevet rekrutteret, noterede en medarbejder i PET: "Privat huskeseddel for os: Pas på ikke at bruge noget af det indgåede stof for tidligt."⁵³ PET iagttog de strengeste sikkerhedsforskrifter for at hemmeligholde Gordijevskijs virksomhed: Det var kun syv personer i PET, der kendte til operationen, og oplysningerne, der stammede fra Gordijevskij, blev sløret, således at det ikke var muligt at afsløre kildens identitet.⁵⁴

Nødvendigheden af at hemmeligholde operationen betød også, at PET måtte være tilbageholdende med at orientere Justitsministeriet herom. I 1977 anmodede den udenlandske tjeneste om, at "foresatte myndigheder" ikke blev underrettet om oplysningerne fra Gordijevskij, før end denne havde forladt Danmark.⁵⁵ I

51 Se f.eks. Kurt Dahl, "Mester-spionen holder udsalg", *Det Fri Aktuelt*, 8. januar 1992.

52 Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 216-217, 265-270, 355.

53 PET, operationssag: Udateret notits vedrørende møde den 28. juni 1975.

54 RB: Arne Stevns, 7. juni 2001; 1. oktober 2002. PET's chef frarådede Wamberg-udvalget at se Gordijevskij-sagen, hvilket udvalget accepterede. RB: Ole Stig Andersen, 24. oktober 2000. PET kunne ikke gardere sig mod, at PET-medarbejdere, der ikke kendte til operationen, tilfældigt kunne komme til at afsløre den. En medarbejder i observationsafdelingen så tilfældigt Gordijevskij i et beboelsesområde og fulgte efter ham. Der var nyfalden sne, og medarbejderen fulgte fodsporene til en lejlighed, der havde et udenlandsk navn på navneskiltet. Hvad medarbejderen ikke var klar over, var, at han havde opdaget Gordijevskij, da denne var på vej til et møde med sin udenlandske føringsofficer i en dækjelihed. PET, operationssag: "Vedrørende: Observation af O. A. Gordievsky", 13. februar 1978.

55 Ibid.: Vedr.: Udateret notits vedrørende møde 30. marts 1977.

januar 1980, da Gordijevskij var vendt tilbage til Moskva, blev justitsministeren orienteret om DKP's kontakter til ambassaden og KGB, KGB's kontakter i SF og Det Radikale Venstre og KGB's interesse for socialdemokraterne.⁵⁶ I januar 1981 tiltrådte Ole Espersen som ny justitsminister. En daværende højtstående jurist i PET har over for Kommissionen oplyst, at den nye minister blev anset for en sikkerhedsrisiko på grund af sine tidligere frokostmøder med KGB-officerer og en betalt rejse til Nordkorea (disse forhold vil blive nærmere beskrevet senere). Departementschef Niels Madsen aftalte derfor med Anker Jørgensen, at Ole Espersen ikke skulle orienteres om Gordijevskij-sagen. Det skulle være den udenlandske tjeneste, der betingede sig, at ministeren blev holdt uvidende om sagen.⁵⁷ Kort tid efter orienterede PET's chef den udenlandske tjeneste om, at "nye ministre" ikke ville blive orienteret om Gordijevskijs oplysninger.⁵⁸

Det var således først i 1985, da Gordijevskij var hoppet af til England, at PET kunne orientere regeringen om operationen, og at man kunne tage stilling til, om danske KGB-kontakter eventuelt skulle retsforfølges. I begyndelsen af oktober 1985 udarbejdede PET-medarbejdere en notits, som hævdede, at efterforskningen af Gordijevskijs oplysninger havde godtgjort, at to navngivne danskere havde overtrådt straffelovens § 108 ved at virke som påvirkningsagenter for KGB, og at to andre navngivne personer ligeledes havde overtrådt samme paragraf ved at bistå KGB.⁵⁹ Imidlertid drejede de efterfølgende møder i Embedsmændenes og Regeringens Sikkerhedsudvalg sig om, hvad man skulle gøre ved de identificerede efterretningsofficerer på ambassaden. Skulle man eksempelvis stramme visumreglerne for diplomater fra Warszawa-pagtlandene, eller skulle man erklære tidligere udstationerede efterretningsfolk for persona non grata? Man overvejede også at orientere de relevante ministerier om KGB's virksomhed

56 Ibid.: Bilag 11, "Oplæg til briefing af statsminister og justitsminister", 15. februar 1978. PET's daværende chef Ole Stig Andersen har over for Kommissionen oplyst, at det kun var departementschef Niels Madsen, der blev orienteret om sagen, men ikke ministeren. Ifølge Ole Stig Andersen blev Anker Jørgensen orienteret om oplysningerne om, at DKP modtog økonomisk støtte fra Moskva. RB: Ole Stig Andersen, 24. oktober 2000 og 9. september 2003.

57 RB: Niels Gudmund Riskær Schmidt, 2. marts 2004.

58 PET, operationssag: Notits, 7. april 1981.

59 Ibid.: Politiets Efterretningstjeneste, Notits, 1. oktober 1985. Ifølge den ene af de to sagsbehandlere, der var beskæftiget med Gordijevskij-sagen, var de uenige om, hvor mange personer, som man skulle indstille til retsforfølgning. Den pågældende ønskede, at der skulle rejses tiltale mod en snes personer, mens den anden sagsbehandler kun ønskede at retsforfølge de to nævnte. RB: 1. oktober 2002.

og at tillade offentliggørelse af visse dele af materialet.⁶⁰ Sikkerhedsudvalgene synes imidlertid ikke at have drøftet muligheden for at rejse straffesager mod danske statsborgere på baggrund af Gordijevskijs oplysninger og PET's øvrige efterforskning. Under den fortsatte gennemgang af Gordijevskij-materialet udtog PET oplysninger vedrørende 36 danske og udenlandske statsborgere til nærmere analyse. I december 1985 anbefalede en sagsbehandler, at tjenesten skulle tage en samtale med 11 personer.⁶¹ I sidste ende blev kun en af de omtalte danske statsborgere sigtet, men sagen måtte opgives på grund af manglende beviser.⁶²

Regler og retningslinjer

Det er det generelle indtryk, at PET ikke interesserede sig for de politiske partier og deres aktiviteter i sig selv, men at tjenesten rutinemæssigt overvågede aktiviteter, der var omfattet af tjenestens ansvarsområde.⁶³ Der synes ikke at have eksisteret særlige forholdsregler for overvågningen og registreringen af danske politikere, da de var omfattet af PET's generelle instrukser og retningslinjer. Således bemærkede justitsminister K. Axel Nielsen, da han i 1967 blev spurgt, om PET indsamlede og registrerede oplysninger om folketingsmedlemmer, "at retningslinjerne er generelle, således at de finder anvendelse på alle borgere, uanset

60 ESU: Referat af møder 4. oktober 1985, 12. november 1985, 17. marts 1986 og 28. april 1986. RSU: Referat af møder 17. september 1985 og 22. november 1985. PET, operationssag: Bilag 10, Pm. Møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg 22. november 1985. Endvidere RB: Hans Engell, 13. marts 2002; Uffe Ellemann-Jensen, 9. april 2002.

61 PET, operationssag: Vedr.: Notits, 20. december 1985.

62 RB: Arne Stevns, 7. juni 2001. Også RB: Henning Fode, 24. april 2001. Ifølge daværende statsminister Poul Schlüter var der ikke overvejelser om at rejse straffesager som et resultat af Gordijevskijs oplysninger. RB: Poul Schlüter, 10. april 2002. Ifølge chefkriminalinspektør Per Larsen blev der på baggrund af Gordijevskijs oplysninger foretaget en "massiv efterforskning" mod journalisten Jørgen Dragsdahl, men der blev aldrig fundet beviser for, at han havde begået ulovligheder, hvorfor der ikke blev rejst tiltale. RB: Chefkriminalinspektør Per Larsen, 7. maj 2003. Om denne sag i øvrigt se Kommissionens beretning, bind 13, om KGB's kontakt- og agentnet i Danmark under den kolde krig.

63 I det følgende besvares folketings spørgsmål nr. 115 ("Hvis PET kan overvåge folketingsmedlemmer og beslutter at overvåge et folketingsmedlem, med hvilke begrundelser kan dette så ske, og skal beslutningen godkendes af justitsministeren?") og nr. 117 ("Er medlemmer af Folketinget blevet overvåget af PET, og har det resulteret i en registrering? I bekræftende fald hvem, hvornår og hvorfor?").

hvilken stilling de indtager i samfundet, således også i påkommende tilfælde på medlemmer af folketinget.”⁶⁴ Det indebar, at PET ifølge Justitsministeriets fortolkning af regeringserklæringen af 30. september 1968 fortsat kunne registrere politikere og folketingskandidater, der var genstand for en efterforskning af en konkret overtrædelse af straffeloven (først og fremmest straffelovens kapitler 12 og 13), havde østkontakter (forbindelse til mistænkte efterretningsofficerer eller rejser til østbloklande), var medlem af eller havde forbindelse til såkaldte ”urogrupper” eller var genstand for en grundig personundersøgelse.⁶⁵ En gennemgang af de bevarede emnekort (de indhentede oplysninger blev noteret på emnekort, der fungerede som krydsreferencer til sagerne i arkivet) viser da også, at den overvejende del af de indhentede oplysninger om de politiske partier drejede sig om ledende politikeres østkontakter, forbindelser til venstrefløjsgrupper (f.eks. i form af deltagelse i fælles politiske møder) og deltagelse i protestbevægelser (f.eks. deltagelse i modstanden mod EF og i fredsbevægelserne). Bortset fra materialet om østkontakterne kan hovedparten af PET’s oplysninger om de politiske partier således betegnes som overskudsinformation, der stammede fra tjenestens overvågning af venstrefløjen. Den følgende beskrivelse vil derfor fokusere på PET’s overvågning af de politiske partiers kontakter til identificerede eller mistænkte østlige efterretningsofficerer.

PET’s indsamling af ”rene” politiske oplysninger

Det skal dog bemærkes, at der i enkelte perioder synes at have foregået indhentning af oplysninger om nogle politiske partier. De tidligste fortegnelser over emnesagerne i PET’s arkiv viser således, at tjenesten i årene umiddelbart efter krigen interesserede sig for Konservativ Ungdom (KU). Det var sandsynligvis en følge af de unge konservatives flirten med det yderste højre i 1930’erne. Fortegnelserne viser også, at tjenesten indsamlede oplysninger om Dansk Samling og dets leder Arne Sørensen, om Retsstatspartiet (Danmarks Retsforbund), og

64 *Folketingstidende*, 24. maj 1967, spalte 4521. Det var Justitsministeriets generelle praksis at nægte at besvare spørgsmål om hvorvidt PET registrerede konkrete personer eller persongrupper, som f.eks. folketingsmedlemmer. PET, ujournaliseret: ”Erik Ninn-Hansen, Besvarelse af spørgsmål nr. S 1300 - S 1302 og S 1304-S 1325 fra medlem af Folketinget Thoft”, 27. juni 1986.

65 PET, administrativ sag: ”Foredrag om revision og registreringspraksis (holdt på møde i Jylland d. 22/1 1969 og i København d. 28/1 1969)”.

at man indsamlede *K.R.V.* (medlemsblad for Københavns radikale Vælgerforening), *Rød Ungdom* (medlemsblad for Danmarks socialdemokratiske Ungdom, DsU), *Social Oplysning* (medlemsblad for Socialdemokratiets Oplysnings Sekretariat) og *Dansk Politik* (ugeblad for Hovedstadens Venstre).⁶⁶ Disse blade blev sandsynligvis anvendt af PET's sagsbehandlere til at holde sig orienteret om den politiske udvikling og tendens. De radikale var muligvis af interesse på grund af deres pacifistiske og neutralistiske holdninger, og DsU var ofte placeret til venstre for moderpartiet og kunne muligvis tænkes at være mere åben over for kommunistiske tilnærmelser eller infiltration.

I forbindelse med reorganiseringen af REA/PET i 1950 var der antagelig overvejelser i tjenesten om at registrere visse socialdemokrater. Ifølge et anonymt notat burde det fremover være muligt for tjenesten at opretholde registreringen af tidligere kommunister, som var blevet medlemmer af Socialdemokratiet: "Lignende Forhold gør sig gældende for i hvert Fald de yderste, venstreorienterede Socialdemokraters Vedkommende og for f.Eks. Socialdemokrater og andre, som deltager i Rejser til Sovjetunionen efter Indbydelse derfra."⁶⁷ Der er dog ikke fundet tegn på, at venstreorienterede socialdemokrater blev registreret alene på grund af deres politiske tilhørsforhold.⁶⁸

I slutningen af 1950'erne og begyndelsen af 1960'erne fulgte PET dannelsen af flere nye småpartier. Det drejede sig om *Danmarks Socialistiske Parti*, *Danmarks Republikanske Nationalforsamling*, *Lønmodtagerforbundet*, *Fredspolitisk Folkeparti* og *De Frisindede*. PET registrerede oplysninger om partiernes dannelse, program og ledere. Tjenesten udviste størst interesse for *Danmarks Socialistiske Parti*, der var et resultat af splittelsen i DKP. Partiet opløste sig selv i november

66 PET, administrativ sag: Udateret liste over inf.nr. påført "Se ny liste af 12/6-1948"; "Omordning af Efterretningsafdelingens Registratur", 12. juni 1948; "Oversigt over opstillede emner i hovedkartoteket", 1951.

67 PET, administrativ sag, omslag "Kartoteksproblemer ca 1/3-48": Udateret notat (men efter oktober 1949 og før 1. januar 1950).

68 Vedrørende Folketingsspørgsmål nr. 180 ("Er der medlemmer af "Socialdemokratisk Samfund", som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?") og nr. 181 ("Er der sket overvågning af arrangementer, som "Socialdemokratisk Samfund" har afholdt?"). En gennemgang af de relevante emnekort vedrørende Socialdemokratiet og organisationer mv. har ikke efterladt spor af, at Socialdemokratisk Samfund blev overvåget eller dets medlemmer blev registreret. Det bemærkes, at eftersom emnesagen vedrørende Socialdemokratiet og de fleste personsager på ledende socialdemokrater er blevet makuleret, er det ikke muligt at besvare spørgsmålet med fuldstændig sikkerhed.

1958, og medlemmerne tilsluttede sig det nydannede SF. PET modtog indberetninger fra politikredsene, der indeholdt oplysninger om partiafdelingernes ledelse, medlemsantal, mødeprocenter, kandidater og stillerlister. Tjenestens interesse for partierne skyldtes formentlig, at man, ligesom det var tilfældet med SF, ønskede at kortlægge den eventuelle kommunistiske indflydelse. Der var imidlertid ikke tale om en målrettet overvågning, og de indhentede oplysninger var fåtallige.⁶⁹

PET synes kun at have indsamlet få oplysninger om den yderste højrefløj i de første årtier af den kolde krig. Et af de partier, som PET interesserede sig for, var *Landssammenslutningen 9. april*. Mellem 1957 og 1960 registrerede PET en række oplysninger om partiets oprettelse, program og om lederen Jon Galsters offentlige møder.⁷⁰

Under det meste af den kolde krig var det kun de tre venstrefløjspartier i Folketinget – DKP, SF og VS – der var registreret som organisationsager i PET.⁷¹ I marts 1983, omtrent samtidig med regeringens godkendelse af de nye retningslinjer for PET's virksomhed på det politiske område, godkendte Wamberg-udvalget, at yderligere fem partier (Kristeligt Folkeparti, Fremskridtspartiet, Centrum-Demokraterne, Det Konservative Folkeparti og Socialdemokratiet) blev formelt registreret (det vil sige de fik tildelt et emnummer).⁷² Det fremgår af emnekartoteket, at partiernes programmer blev fremskaffet og lagt på de nyåbnede sager.⁷³ Ifølge PET's daværende chef, Ole Stig Andersen, var formålet med

69 PET, emnekartotek: "Statsforhold – Pol. partier, Danmarks Socialistiske Parti"; "Danmarks Republikanske Nationalforsamling"; "Lønmodtagerforbundet"; "Fredspolitisk Folkeparti"; "de Frisindede".

70 Ibid.: "Statsforhold – Pol. partier, Landssammenslutningen 9. april". Partiet og dets tilhængere støttede Jon Galsters påstand om, at den socialdemokratiske-radikale regering i 1940 med den tyske ledelse havde aftalt en besættelse af Danmark uden modstand (den såkaldte "Rostock-myte"). Hans Kirchhoff, "Galster, Jon", i: Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen og Aage Trommer, *Gads leksikon. Hvem var hvem 1940-45* (Gads Forlag, 2005), s. 116.

71 WU: Referat af udvalgets møde 13. oktober 1978, vedlagt "Folketingets sammensætning efter 15. februar 1977".

72 WU: Referat af udvalgets møde den 16. marts 1983. Det fremgår af emnekartoteket, at partiet Venstre også blev registreret på dette tidspunkt. PET, emnekartotek: "Statsforhold – Pol. partier, Venstre", oplysning dateret marts 1983. Det fremgår ikke, hvorfor udvalget ikke fik forelagt denne registrering.

73 PET, emnekartotek: "Statsforhold – Pol. partier. Socialdemokratiet, Det radikale Venstre, Venstre og Det konservative Folkeparti", oplysninger dateret marts 1983.

registreringerne, at man kunne se, hvad der stod i partiprogrammerne.⁷⁴ Nogle måneder forinden havde PET fået justitsministerens godkendelse til at lægge lister over kandidater til folketings-, kommunalråds- og amtsrådsvalg på sagerne vedrørende de politiske partier. PET argumenterede for, at det var ”praktisk nødvendigt” at opbevare sådanne personoplysninger på sagerne, at det måtte være rimeligt, at PET havde ”en bred almen viden om de politiske forhold her i landet”, og at der ikke var tale om en egentlig registrering af de pågældende kandidater.⁷⁵ Disse to beslutninger betød, at PET kunne registrere de politiske partier og indsamle oplysninger om partiernes kandidater.

Der er bevaret forskellige spredte oplysninger i PET’s arkiv, der tyder på, at tjenesten i 1980’erne i højere grad end tidligere indsamlede informationer om de politiske partiers aktiviteter. Således registrerede Centralafdelingen oplysninger om KU’s og Konservative Gymnasiaster (KG’s) fremgang på skoler og gymnasier i 1982 og om valget af en ny landsformand på Venstres Ungdoms (VU’s) landsstævne i 1983.⁷⁶ PET fulgte også dannelsen af *Danmarks Miljøparti*, *De Grønne* og *Det Humanistiske Parti*, dog uden at foretage en målrettet overvågning.⁷⁷ I regionsafdelingen i Odense blev der bl.a. oprettet emnesager på Det Konservative Folkeparti og Kristeligt Folkeparti, som indeholdt partiprogrammerne og avisudklip om partiernes kandidater til byråds-, kommunalråds-, amtsråds- og folketingsvalgene.⁷⁸ Dette var antagelig en direkte følge af de to beslutninger i 1982-83. En daværende medarbejder ved regionsafdelingen har bekræftet, at afdelingen havde sager på samtlige politiske partier, hvilket skyldtes, ”at PET havde en forpligtigelse til at kende de forskellige politiske partier og deres programmer, og fremtrædende personers markante udtalelser eller en holdning til et spørgs-

74 RB: Ole Stig Andersen, 26. marts 2003. Jørn Bro har understreget, at regeringserklæringen af 1968 ikke forholdt sig til spørgsmålet, om PET måtte beskæftige sig med politiske partier: ”... PET kunne sagtens have en sag, der eksempelvis hed Socialdemokratiet.” RB: Jørn Bro, 5. november 2002.

75 WU: Referat af møde den 11. november 1982 mellem justitsministeren og udvalget, vedlagt notat om ”Inddækning af lister over kandidater til folketings-, kommunalråds- og amtsrådsvalg på de politiske partier”.

76 PET, emnekartotek: ”Statsforhold – Politiske partier. Konservative Folkeparti”, oplysning dateret 20. april 1982; ”Venstre”, oplysning dateret 25. og 26. juni 1983.

77 Ibid.: ”Statsforhold – Politiske partier. Danmarks Miljøparti, De grønne og Det humanistiske Parti”.

78 PET, Reg. IV, emnesag: ”Konservative og Konservativ Ungdom og Kristeligt Folkeparti”.

mål som f.eks. HAWK-raketter på Fyn, blev indsamlet.”⁷⁹ I en regionsafdeling holdt en kilde PET orienteret om den interne uro i den socialdemokratiske byrådsgruppe.⁸⁰ Den daværende regionsleder har over for Kommissionen forklaret, at indberetningen skyldtes, at man havde en meget aktiv kilde: ”Det er ikke Socialdemokratiet som sådan, der interesserede, men man ville over for hovedafdelingen tilkendegive, at kilden stadig var der. Kilderne stod ikke på nakken af hinanden, og PET måtte have at vide, hvad de sidst havde fået af oplysninger fra en kilde. Det, som en kilde kom med, noterede man ned, og man overlod det til centralafdelingen at vurdere, om det overhovedet var noget, der kunne bruges eller var af interesse.”⁸¹ Med andre ord kunne der altså være en tendens til, at eksistensen af en kilde i sig selv kunne være drivkraften i indsamlingen af oplysninger om politiske partiers virksomhed.

Det bemærkes, at de ”rene” politiske oplysninger, der er fundet i PET’s arkiv, er få og spredte. PET’s hovedinteresse under den kolde krig var rettet mod de politiske partiers kontakter til østblokkens diplomater og efterretningsofficerer. Der vil derfor i det følgende blive redegjort for den sovjetiske påvirkningskampagne og dens mål og midler.

Den sovjetiske påvirkningskampagne

Der vil i det følgende hovedsageligt blive fokuseret på den sovjetiske påvirkningsindsats, idet østblokkens virksomhed på dette område i al væsentlighed var identisk med den sovjetiske. Sovjetunionen havde langt flere ressourcer til rådighed end de øvrige Warszawapagtlande, og de forskellige initiativer blev koordineret med eller ledet af Moskva.⁸² PET anvendte også flest kræfter på at afdække de sovjetiske efterretningstjenesters politiske kontakter og færre på de øvrige østlige tjenester.

Der blev i løbet af den kolde krig anvendt forskellige betegnelser om de sovjetiske påvirkningsforsøg i den vestlige verden. I den tidlige kolde krig talte man ofte om ”subversion” eller ”undergravende virksomhed”, et bredt begreb, der kunne anvendes (og misbruges) om næsten al politisk og social aktivitet, som

79 RB: 11. juni 2002.

80 PET, kildesag: Notits, 25. september 1984.

81 RB: 29. januar 2003.

82 PET, administrativ sag: ”Årsberetning for afdeling C 1981”.

var i opposition til den officielle politik (faglig aktivitet, borgerretsbevægelser eller militærnægtere kunne og blev ofte betegnet som subversion). Et dokument fra 1976, der var udarbejdet af Bern-klubben (de halvårslige møder for de vesteuropæiske efterretningstjenester), definerede ”subversion” (når det blev anvendt som et redskab for den sovjetiske udenrigspolitik) som forsøget på ”at øve indflydelse på den offentlige mening bag ryggen på vesteuropæiske regeringer for således at påvirke politiske afgørelser til fordel for Sovjetunionen.”⁸³ Her var der således primært tale om den indirekte påvirkning af de vestlige regeringer via opinionspåvirkning. Man talte også om ”desinformation”, som var en oversættelse af det russiske ”desinformatsija”, der oprindeligt var skabt af KGB til at betegne udsprelsen af falske eller vildledende oplysninger med den hensigt at miskreditere eller skade modparten.⁸⁴ Desinformation var en metode, der først og fremmest blev anvendt over for den vestlige presse og personer, der i forvejen var kritisk indstillet over for de vestlige samfund, med henblik på at påvirke opinionen og dermed indirekte regeringens politik. Senere benyttedes betegnelsen ”active measures” (dvs. ”aktive foranstaltninger”), der var den engelske oversættelse af den oprindelige russiske betegnelse ”aktivnyje meroprijatija”, og som PET oversatte til ”politiske efterretningsaktiviteter (PEA)”.⁸⁵ I det følgende vil betegnelsen aktive foranstaltninger blive benyttet. Begrebet blev defineret som ”operationer, der skal støtte sovjetiske formål, uden at ophavsmændene kan spores.”⁸⁶ Dette begreb omfattede både den direkte (politiske) og indirekte (opinion) påvirkning af de vestlige lande.

Formålet med påvirkningspolitikken ifølge Bern-klubben var at styrke Moskvas indflydelse og ”undergrave det vestlige parlamentariske demokratis forsvaret og nedbryde dets institutioner.”⁸⁷ PET skelnede i en analyse mellem det strategiske mål at udvide Moskvas indflydelse og magt i verden og den taktiske udførelse, som havde til hensigt -

83 PET, ujournaliseret, kasse 2: ”Østblok-subversion rettet mod de 9’s lande”, vedlagt brev fra Jørn Bro til departementschef Niels Madsen, 8. juli 1976.

84 Norman Polmar and Thomas B. Allen, *The Encyclopedia of Espionage*, s. 169.

85 PET, administrativ sag: ”Årsberetning for afdeling C 1981”.

86 PET, operationssag: ”Vedr.: Active Measures”, 8. juli 1986. Et internationalt opslagsværk definerer ”Active Measures” som ”intelligence operations that will affect another nation’s policies or actions. These can be either covert or open and can include a wide variety of activities, including assassination.” Norman Polmar & Thomas B. Allen, *The Encyclopedia of Espionage*, s. 5.

87 PET, ujournaliseret, kasse 2: ”Østblok-subversionen rettet mod de 9’s lande”, vedlagt brev fra Jørn Bro til departementschef Niels Madsen, 8. juli 1976.

” – at øve skjult indflydelse på andre regeringer til fordel for Sovjet og til at imødegå modstand mod Sovjets politik ved at søge at ødelægge forbindelser mellem andre stater, der vender sig mod Sovjet, og ved at miskreditere disses ledere og institutioner og nedbryde moralen.”⁸⁸

De sovjetiske påvirkningsoperationer var derfor tilpasset hvert lands særlige forhold, og de valgte emner havde generelt til formål at svække de vestlige landes forsvar, så splid mellem NATO-landene (især mellem Vesteuropa og USA), miskreditere USA og dets ledere og så tvivl om kritikere af det sovjetiske system.⁸⁹ Indsatsen over for Danmark havde som sine væsentligste formål at neutralisere landet ved at svække dets tilknytning til NATO. Dette blev tilstræbt ved at fremsætte forslag, der skulle underminere de vestlige sikkerhedsgarantier i området (”Østersøen som Fredens Hav”, ”Norden som atomvåbenfri zone”), foranstalte kampagner imod NATO’s politik (dobbeltslutningen i 1979 om opstilling af 572 mellemdistanceraketter), styrke østblokkens position (anerkendelse af DDR og afholdelsen en europæisk sikkerhedskonference) og miskreditering af Sovjetdissidenter (Sakharov-høringen i 1975).⁹⁰

Doktrinen om ”fredelig sameksistens” betød ikke, at østblokken nedtrappede forsøgene på at påvirke Vesten – tværtimod. Under Stalin havde det været opfattelsen, at verden var opdelt i ”to lejre”, fredens lejr (de socialistiske lande) og imperialismens lejr (de vestlige lande). Det var uundgåeligt, at modsætningerne ville ende i krig, som ville udløse revolutioner og socialismens udbredelse til de kapitalistiske lande. Med en sådan ideologi havde Sovjetunionen begrænsede muligheder for at påvirke Vestens politik. Doktrinen om ”fredelig sameksistens” betød, at Kreml ikke mere anså krigen for at være uundgåelig, i hvert fald ikke på kort sigt, men den indebar ikke, at østblokkens ledere opgav forsøgene på at forrykke magtbalancen i deres favør. I den sovjetiske ledelses øjne var afspændingsperioden en form for ”våbenstilstand” mellem blokkene, som gav mulighed for at skærpe den ideologiske kamp. Efter Stalins død i 1953 intensiveredes det politiske, økonomiske og kulturelle samarbejde mellem blokkene, og det gav østlandene nye muligheder for at udøve åben og skjult påvirkning af Vesten. Samtidig oplevede de kommunistiske lande en økonomisk fremgang fra slutningen af 1960’erne, som sammen med de vestlige landes økonomiske krise i

88 PET, administrativ sag: ”Årsberetning for afdeling C 1981”.

89 PET, operationsdag: ”Vedr.: Active Measures”, 8. juli 1986.

90 DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 377-383; bd. 2, s. 299-328, 442-444; bd. 3, s. 307-319.

1970'erne gav det indtryk, at de socialistiske lande var ved at vinde den fredelige kappestrid. Det medførte en optrapning af den østlige påvirkningsindsats rettet mod Vesten.⁹¹ De europæiske sikkerhedschefer citerede KGB's chef Jurij Andropov for i 1967 at have udtalt:

”Fredeligt samarbejde er en form for klassekamp. Det er en grusom kamp, der kæmpes på alle fronter, d.v.s. på den økonomiske, den politiske og den ideologiske front. I en sådan kamp må statssikkerhedsorganerne udføre deres særlige opgaver omhyggeligt og ufejlbarligt.”⁹²

Sovjetunionens påvirkningsaktiviteter involverede både det normale diplomati (Udenrigsministeriet og dets repræsentationer i udlandet), pressen, internationale frontorganisationer og den civile efterretningstjeneste (KGB). Aktiviteterne blev iværksat og koordineret på allerhøjeste niveau af det sovjetiske kommunistparti (SUKP's) centralkomité's Internationale Afdeling (International Department, ID), der blev oprettet i 1943 for at overtage Kominterns opgaver. I 1978 oprettedes den Internationale Informationsafdeling (IID), der havde til opgave at styrke propagandainsatsen over for udlandet. De to afdelinger arbejdede tæt sammen med KGB, der havde til opgave at iværksætte aktive foranstaltninger. I 1971 blev KGB's Departement D, der havde udført desinformationsopgaver, afløst af en ny afdeling, Service A, der blev placeret under KGB's 1. Hoveddirektorat (ydre efterretningstjeneste, kontraefterretningstjeneste, aktive foranstaltninger og analyse), og som skulle udføre propaganda- og påvirkningsoperationer.⁹³ Påvirkningsoperationerne var således en integreret del af den sovjetiske udenrigspolitik, og det forhold, at KGB-officerer var udstationeret på de sovjetiske ambassader under diplomatisk dække, betød, at deres lokale kontakter ofte var

91 PET, ujournaliseret, kasse 2: ”Østblok-subversion rettet mod de 9's lande”, vedlagt brev fra Jørn Bro til departementschef Niels Madsen, 8. juli 1976. PET, administrativ sag: ”Østblok-efterretningstjenesternes udnyttelse af afspændingen”, udateret; DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 367-368; bd. 2, s. 299-303, 320-322. Det skal bemærkes, at den økonomiske fremgang i Sovjetunionen var af kort varighed, og at landets økonomi begyndte at stagnere i midten af 1970'erne.

92 PET, ujournaliseret, kasse 2: ”Østblok-subversion rettet mod de 9's lande”, vedlagt brev fra Jørn Bro til departementschef Niels Madsen, 8. juli 1976.

93 PET, administrativ sag: ”Årsberetning for afdeling C 1981”. PET, operationssag: ”Vedr.: Active Measures”, 8. juli 1986. DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 368-376. For KGB's organisationsstruktur se Norman Polmar & Thomas B. Allen, *The Encyclopedia of Espionage*, s. 313.

uvidende om, at de havde med efterretningsofficerer at gøre.⁹⁴ Det gjorde det også svært for PET at skelne mellem legitim diplomatisk aktivitet og efterretningsvirksomhed.

KGB's forbindelser i Folketinget og de politiske partier

Som nævnt anvendte Sovjetunionen en bred vifte af dets institutioner til at etablere kontakt og påvirke den danske sikkerhedspolitik – Udenrigsministeriet, ambassaden, pressen, frontorganisationer og KGB-residenturet – og man gjorde tilnærmelser til en lang række danske aktører: Centraladministrationen (først og fremmest Stats- og Udenrigsministeriet), Folketinget, de politiske partier, ungdomsorganisationer og pressen.⁹⁵ Der vil i det følgende blive fokuseret på KGB's kontakter med de politiske partier og disses ungdomsorganisationer.

KGB havde to formål med etableringen af de politiske kontakter: At indhente oplysninger og udøve holdningspåvirkning.⁹⁶ Gennem samtaler med danske politikere var det muligt for de sovjetiske efterretningsofficerer at danne sig et overblik over de forskellige partiers syn på sikkerhedspolitiske spørgsmål, såsom forslaget om Norden som atomvåbenfri zone eller Reagan-administrationens oprustning, og anvende denne viden i tilpasningen af den sovjetiske politik over for Danmark. Ifølge Oleg Gordijevskij var KGB-Centeret i Moskva i 1976 interesseret i oplysninger om situationen i de borgerlige partier, DKP's placering i det politiske system, socialdemokraternes vurdering af situationen i de europæiske kommunistpartier, udviklingen af den kommunistiske propagandaaktivitet i Danmark og forskelle på Danmarks og Sveriges holdning til forskellige internationale spørgsmål.⁹⁷ PET bemærkede også, at KGB-officererne interesserede sig levende for enhver oplysning om de politiske partiers indre forhold, om indre magtkampe og ledende politikeres privatliv: ”Vore kilder i politiske kredse erklærer samstemmende, at russerne er forbløffende præcist og bredt orienteret om foran anførte emner.”⁹⁸ Samtidig kunne KGB-officererne under samtalerne

94 DIIS, Danmark under den kolde krig, bd. 2, s. 438.

95 Der henvises til PET's årsberetninger på kontraefterretningsområdet fra 1970 til 1989.

96 DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 405, 455-456, bd. 2, s. 437-438.

97 PET, operationssag: ”Vedr.: Politiske emner af generel interesse for KGB”, 14. januar 1986.

98 PET, administrativ sag: ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1970”.

forsøge at påvirke modparten til at indtage standpunkter, der var i overensstemmelse med sovjetiske interesser. En politiker eller en anden fremtrædende person, der bevidst eller ubevidst lod sig udnytte til at udsprede sovjetiske synspunkter og oplysninger, hvad enten de var sande eller falske, blev betegnet som en ”agent of influence” (”indflydelsesagent”). Den ubevidste indflydelsesagent, der ikke var rekrutteret som agent, og som måske var uvidende om samtalepartnerens status som efterretningsofficer, blev ofte fundet blandt politikere og andre opinionsskabere, der var kritiske over for de vestlige samfund, eller som forfulgte egne egoistiske mål, såsom økonomisk vinding eller behov for opmærksomhed.⁹⁹

Det er selvsagt ofte yderst svært at afgøre, i hvilket omfang KGB’s danske samtalepartnere lod sig påvirke eller udnytte af den sovjetiske efterretningstjeneste. Det kræver, at det er muligt konkret at dokumentere, at en politikers synspunkter ændrede sig i prosovjetisk retning, efter at kontakten blev etableret (og at holdningsændringen ikke skyldtes andre faktorer eller påvirkning fra andre aktører), eller at politikeren viderebragte oplysninger og synspunkter, som kun kunne stamme fra den sovjetiske kontakt. Det var naturligt nok lettere for russerne at påvirke politikere, der allerede delte mange af deres synspunkter, mens det nok var svært eller umuligt at overbevise politikere, der havde et kritisk syn på Sovjetunionen og dets politik. Det hører også med til billedet, at der ofte var tale om en dialog mellem to parter, hvor danskeren også forsøgte at påvirke den russiske modpart, for eksempel med hensyn til behovet for nedrustning i øst såvel som i vest eller overholdelse af menneskerettighederne.

I midten af 1970’erne modtog PET oplysninger fra Gordijevskij om KGB’s forskellige typer af forbindelser. Ifølge KGB-officeren skelnede den sovjetiske efterretningstjeneste mellem fire forskellige typer af forbindelser:

- ”Officiel kontakt, der studeres af en KGB-officer”: Dette var en person med forbindelse til KGB, der muligvis havde adgang til oplysninger af efterretningsmæssig interesse, som blev foreløbigt undersøgt, og som kunne gives gaver.
- ”Objekt Rasrabotki”: Betyder egentlig ”objekt, der bør/kan bearbejdes”. Anvendt i betydningen person under grundigt studium med henblik

99 Ibid.: ”Årsberetning for afdeling C 1981”. PET, operationssag: ”Vedr.: Active Measures”, 8. juli 1986. Norman Polmar & Thomas B. Allen, *The Encyclopedia of Espionage*, s. 7.

på senere hvervning som agent eller fortrolig kontakt. En sådan person kunne udføre tjenester mod betaling.

- ”Fortrolig kontakt”: En person, der var villig til at samarbejde i form af deltagelse i møder med kort varsel, modtog gaver og frokostinvitationer og udleverede interessante oplysninger.
- ”Agent”: En person, der derudover samarbejdede under konspirative former, og som handlede efter KGB’s ordrer.

Selvom det således kun var den sidste kategori, der omfattede egentlige agenter, blev både fortrolige kontakter og agenter registreret i KGB’s ”agentindex”, og begge typer talte med som agenter i KGB’s statistik.¹⁰⁰ KGB udarbejdede derudover et større antal underkategorier af kontakter og agenter ud fra deres placering og opgaver.¹⁰¹ Det er dog uklart, i hvilket omfang disse specialiserede betegnelser blev anvendt i praksis af den sovjetiske tjeneste. PET synes ikke at have haft kendskab til underkategorierne eller de præcise definitioner i samtiden, og tjenesten skelnede ikke altid eksplicit mellem de forskellige begreber. Det er dog indtrykket, at PET var opmærksom på forskellen mellem kontakter og agenter, og at dets overvågning netop havde til formål at identificere de egentlige agenter eller kontakter, der var ved at udvikle sig hen imod agentstadiet. Efter hvervningen af Oleg Gordijevskij i 1975 fik tjenesten et unikt indblik i KGB’s virksomhed, og PET begyndte i sine notitser om KGB’s forbindelser i de politiske partier eksplicit at skelne mellem fortrolige kontakter, ”objekt rasrabotki” og agenter.

Foruden indsamlingen af oplysninger og meningspåvirkningen var KGB’s politiske arbejde lagt an på at forsøge at hverve danske politikere som agenter. Dette var den store trussel ifølge PET’s vurdering fra 1970:

”At bringe et folketingsmedlem under kontrol som agent åbner selvsagt adgang til en efterretningsmæssig guldgrube, ikke mindst i en politisk opbrudstid, hvor præcise og nuancerede politiske efterretninger må rangere højere på KGB’s mål-liste end i den kolde krigs periode med de stivnede fronter.

¹⁰⁰ PET, operationssag: Notat, ”Agenter”, august 1979; rapport nr. 11, 29.-30. december 1975. Se også DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bind 1, s. 455-456.

¹⁰¹ PET, operationssag: Rapport nr. 54.

Et folketingsmedlem under sovjetisk kontrol vil også være overordentlig værdifuld i den disinformationsvirksomhed, som KGB ifølge udenlandske kilder i stigende grad involverer sig i.¹⁰²

KGB anvendte flere metoder til at identificere mulige kontakt- og agentemner og til at etablere forbindelse til dem. En mere langsigtet metode bestod i kultivering af medlemmer af partiernes ungdomsorganisationer, hvor morgendagens politiske ledere måtte antages at befinde sig. De sovjetiske efterretningsofficerer indbød til ”film- og cocktailselskaber” på ambassaden, de mødte op til ungdomsgilder på kollegierne og andre steder medbringende spiritus, og de indbød til dyre frokoster. Det var PET’s vurdering, at KGB’s indsats havde til formål at udføre ”talentspejdnin~~g~~, kompromittering og hvervning blandt en gruppe unge, der om ti år er voksne politikere med indsigt og indflydelse.”¹⁰³ KGB benyttede sig også af sine pressekontakter til at indhente oplysninger om de indre forhold i partierne og vurderinger af ledende politikere.¹⁰⁴ Den nok mest hyppigt anvendte metode til at etablere kontakt til danske politikere var indbydelser til receptioner og andre sociale arrangementer på den sovjetiske ambassade, hvor de sovjetiske deltagere foruden den diplomatiske top næsten udelukkende var efterretningsofficerer. Her kunne KGB-personalet under afslappede former studere de danske deltagere, og PET konstaterede, at sådanne møder ofte førte til invitationer til frokoster på restauranter rundt om i byen, hvor parterne lærte hinanden nærmere at kende. Disse møder kunne udvikle sig til, at KGB-officeren, efter at have stillet modparten forskellige opgaver med udlevering af oplysninger, forsøgte en egentlig hvervning.¹⁰⁵ I enkelte tilfælde kunne møderne føre til en invitation til et besøg i Sovjetunionen, hvor KGB uhindret kunne studere den pågældendes

102 PET, administrativ sag: ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1970”.

103 Ibid.

104 PET, administrativ sag: ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1977”; ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1979”. Se også DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 439.

105 PET, ujournaliseret, kasse 2: ”Vedr.: De sovjetiske efterretningstjenesters brug af receptioner og andre sociale arrangementer”, 3. juli 1981. En række medlemmer af politiske ungdomsorganisationer, der i 1976 deltog i en reception på et sovjetisk skib, blev efterfølgende af KGB-residenturet registreret som kontakter. PET, operationssag: ”KGB’s arbejde mod de politiske partier”, udateret. Se også DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 457-460.

vaner og laster, psykiske habitus, politiske indstilling og vilje til samarbejde.¹⁰⁶ I forbindelse med studiet af en kontakt indsamlede KGB detaljerede personoplysninger om den pågældende, der omfattede hans personlige karaktertræk, intellektuelle evner, holdning til andre, selvsvurdering, forhold til KGB-officeren, personlige vaner og fritidssysler. Disse blev indberettet til Centeret i Moskva, som besluttede, om man skulle forsøge at hverve målpersonen.¹⁰⁷

Det er således vigtigt at understrege, at man skal skelne mellem KGB's kontakter og agenter. Langt hovedparten af KGB's forbindelser til danske politikere var kontakter, som de sovjetiske efterretningsofficerer under diplomatisk dække benyttede til at orientere sig om danske politiske forhold og fremsætte sovjetiske synspunkter. De var således en normal del af den diplomatiske kontakt mellem Øst og Vest. Det var kun de personer, der var hvervet, opererede konspirativt og udførte opgaver, som kan klassificeres som agenter, der arbejdede for en fjendtlig efterretningstjeneste.

PET's overvågning af de østlige efterretningstjenesters indsats mod de politiske partier

PET's overvågning af de østlige efterretningstjenester, dvs. først og fremmest de sovjetiske KGB og GRU's virke mod de politiske partier under den kolde krig, må på grundlag af det bevarede kildemateriale betegnes som begrænset og ikke fuldt ud effektiv. Dette skyldtes i høj grad, at der ikke var afsat tilstrækkeligt med ressourcer, og at indsatsen ikke blev prioriteret højt nok. PET's indsats på det politiske område var i betydelig grad styret af den præventive opgave, der bestod i at holde eventuelle nationalt upålidelige personer ude fra stillinger, der gav adgang til klassificerede oplysninger. En stor del af PET's arbejde bestod derfor i at indsamle og registrere personoplysninger, som blev anvendt i forbindelse med sikkerhedsundersøgelser i forbindelse med ansættelser i særlige sensitive stillin-

106 PET, operationssag: "Vedr.: De sovjetiske efterretningstjenesters brug af receptioner og andre sociale arrangementer, samt hvorledes de kultiverer/studerer målpersoner under besøg i Sovjet", 6. november 1985. Personer, der allerede var hvervet som agent, kunne også modtage invitationer til Sovjetunionen: "En dansk journalist, der blev hvervet i midten af 70'erne, har ved flere lejligheder under dække af officielle anliggender gæstet Sovjet, hvor han fortsat er blevet studeret og hans loyalitet afprøvet." Ibid.

107 PET, operationssag: "KGB's arbejde mod de politiske partier", udateret.

ger i centraladministrationen og i forsvaret. Som det er beskrevet andetsteds,¹⁰⁸ blev overvågningen af den sovjetiske ambassade iværksat relativt sent, og personalet på ”russerholdet” og den øvrige satellitafdeling var betydeligt mindre end i f.eks. Sverige og Norge. Frem til slutningen af den kolde krig beklagede kontraspionagemedarbejderne sig konstant over de begrænsede ressourcer og over det manglende samarbejde internt i PET og med andre statslige styrelser. Den begrænsede indsats afspejlede sig også i PET’s viden om de østlige efterretnings-tjenesters aktivitet i de politiske partier. PET’s årsberetninger handlede primært om konstaterede åbne kontakter (indhentet ved aflytning og fysisk observation), og PET’s indsigt i de mere konspirative aktiviteter var ofte begrænset. Tjenesten måtte således i midten af 1970’erne konstatere:

”Der foreligger i øvrigt ikke for året 1975 oplysninger om mere personlig kontakt med partisekretærerne, lige som der intet er fremkommet om russernes eventuelle overværelse af de af partierne afholdte kongresser eller landsmøder.

Der foreligger heller ikke oplysninger om russisk kontakt til de politiske eller andre ungdomsorganisationer.”¹⁰⁹

Den anden årsag til PET’s begrænsede viden var, at KGB anvendte konspirative metoder, i takt med at kontakterne udviklede sig og blev mere seriøse. I 1979 blev PET således opmærksom på, at en journalist mødtes med en KGB-officer: ”Møderne bliver aftalt fra gang til gang og er med anvendelse af denne taktik næsten umulig at følge.”¹¹⁰ PET konstaterede, at det samme mønster gjorde sig gældende for KGB-officerernes møder med fremtrædende danske politikere: ”Dette kunne tyde på, at KGB-officererne har modtaget ordre om at hemmeligholde forbindelser med nyttige og betydningsfulde kontakter.”¹¹¹ Det samme gjorde sig gældende det følgende år, hvor PET formodede, at en KGB-officer holdt sin kontakt til et socialdemokratisk folketingsmedlem skjult ved at ringe fra en telefon-

108 Se de relevante afsnit om den kontraetterretningsmæssige indsats i Kommissionens beretning, bind 6, vedrørende overvågningen af DKP. Se også DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 387-390.

109 PET, administrativ sag: ”Beretning om de sovjetiske efterretnings-tjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1975”.

110 Ibid.: ”Beretning om de sovjetiske efterretnings-tjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1979”.

111 Ibid.

boks.¹¹² Et andet problem for PET var, at det tilsyneladende kun var et fåtal af de personer, som havde været udsat for tilnærmelser fra russerne, der på egen hånd underrettede PET. Således bemærkede tjenesten, at det hørte til sjældenhederne, at personer, der havde besøgt Sovjetunionen, selv tog kontakt til PET.¹¹³ Der var dog enkelte politikere, der følte, at russerne blev for påtrængende, og som rapporterede om forholdet til justitsministeren eller PET.¹¹⁴

PET og Folketinget

PET's overvågning af de politiske partiers forbindelser til østlige efterretningsofficerer bragte naturligt nok tjenesten i kontakt med Folketinget, da officererne også opererede her under diplomatisk dække. Frem til midten af 1980'erne indeholdt kontraspionageafdelingens årsberetning et afsnit om fjendtlig efterretningsaktivitet på Christiansborg. Afdelingen konstaterede, at den sovjetiske ambassadør havde officiel kontakt til Folketingets formand, og at flere officerer havde kontakt til Folketingets bureau, hvorfra de modtog oplysninger om tingets arbejde, fremsatte lovforslag og sammensætningen af Folketingets udvalg og nævn. Officererne etablerede også kontakter til flere af partiernes sekretariater på Christiansborg, de overværede debatter i salen fra tilhørerlogen, og de mødtes med tingets medlemmer i Snapstinget.¹¹⁵ PET antog, at officerernes vigtigste opgave var at skabe kontakter til folketingsmedlemmer med henblik på at indhente oplysninger, udsprede sovjetiske synspunkter eller eventuelt hverve dem: "Udbyttet af de timelange ophold i tilhørerlogen er formentlig stærkt begrænset på grund af de sparsomme danskundskaber, men tjener vel til at 'legitimere' de mange besøg i 'Snapstinget', hvor der tages kontakt til både pressefolk

112 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1980".

113 PET, operationssag: "Vedr.: De sovjetiske efterretningstjenesters brug af receptioner og andre sociale arrangementer, samt hvorledes de kultiverer/studerer målpersoner under besøg i Sovjet", 6. november 1986.

114 Feks. PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1981".

115 PET, administrative sager: "Beretninger om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark for årene 1970 til 1983".

og folketingsmedlemmer”, som afdelingen bemærkede i 1970.¹¹⁶ Senere kom der bedre uddannede efterretningsofficerer med bedre sprogkundskaber som Oleg Gordijevskij, der overværede vigtige debatter og holdt ambassaden løbende orienteret om den politiske udvikling.¹¹⁷ I et enkelt tilfælde konstaterede PET, at en sovjetisk efterretningsofficer, presseattaché Vladimir Minin, under et besøg på Christiansborg havde udvist ”pågående interesse” for Statsministeriets kontorer og Udenrigsministeriets nye bygning.¹¹⁸

Der er intet, der tyder på, at PET systematisk overvågede Folketinget. Oplysningerne om sovjetisk efterretningsaktivitet på Christiansborg er generelt sporadiske og kortfattede, og de stammer formentlig fra tjenestens kilder og kontakter i de politiske partier.¹¹⁹ Kommissionen har ikke fundet nogen forholdsordre for tjenestens virksomhed i Folketinget, men det var tilsyneladende praksis, at tjenestens medarbejdere ikke overvågede politikere eller efterretningsofficerer på Christiansborg.¹²⁰

PET's brug af kilder og dobbeltagenter i de politiske partier

I en række tilfælde benyttede PET danske politikere som kilder eller dobbeltagenter til at kortlægge KGB-officerernes *modus operandi* og fastslå, hvilke oplysninger de var interesseret i. Det synes i de fleste tilfælde at have været PET, der tog kontakt til de pågældende danskere, når tjenesten blev opmærksom på,

116 PET, administrativ sag: ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1970”.

117 PET, administrative sager: ”Beretningerne for 1973-1976”.

118 Ibid.: ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1977”.

119 Det fremgår således af afsnittet om rumænsk efterretningsaktivitet i SF i 1973-75, at PET havde en eller flere kilder blandt folketingsmedlemmerne. Som det fremgår af det følgende afsnit, anvendte PET i flere tilfælde politikere, der var blevet kontaktede af østlige efterretningsofficerer, som dobbeltagenter.

120 I 1989 fulgte PET kontakten mellem en KGB-officer og en dansk politiker. Det fremgår af observationsrapporterne, at de to færden kun blev fulgt til og fra Christiansborg. Når de havde møde i Folketinget, forblev observatørerne udenfor og nøjedes med at konstatere mødernes varighed. Dette skete efter ordre. PET, personsag: Notitser, 2. oktober og 12. december 1989.

at de mødtes med formodede eller identificerede efterretningsofficerer.¹²¹ I det følgende vil PET's brug af politikere som dobbeltagenter blive illustreret ved en beskrivelse af nogle enkelte operationer.

I 1970 traf en ung borgerlig politiker den sovjetiske attaché Albert Mironov i forbindelse med et delegationsbesøg fra Sovjetunionen. Mironov, der var identificeret som KGB-officer, havde kontakter til flere politiske ungdomsorganisationer.¹²² Under mødet anmodede Mironov danskeren om dennes navn og adresse, da han ønskede at knytte en mere "intim kontakt" til ham og hans organisation. Kort tid efter modtog danskeren en invitation til en reception på ambassaden, hvor han igen traf Mironov. Her blev de danske deltagere nøje udspurgt om deres personlige forhold, hvilket fik ham til at føle, at han nærmest var i færd med at udfylde et skema til en ansøgning. Mironov inviterede danskeren til frokost på en restaurant, hvor han udspurgte ham om de indre forhold i VKR-regeringen og ungdomsorganisationens forhold til moderpartiet.¹²³ Senere fulgte indbydelser til et cocktail-party for ungdomspolitikere hos det sovjetiske nyhedsagentur Novosti¹²⁴ og flere frokoster på restauranter i København. Mironov var især interesseret i oplysninger om de indre forhold og magtkampe i moderpartiet og i dets syn på udenrigspolitiske spørgsmål, bl.a. anerkendelsen af DDR, og det var kildens indtryk, at Mironovs hensigt med spørgsmålene var at teste hans troværdighed.¹²⁵ Det var antagelig Mironovs hensigt at forsøge at bruge kontakten til at påvirke moderpartiets politik, for ved flere lejligheder bad han danskeren om at rejse forskellige sikkerhedspolitiske spørgsmål i partiet, såsom det socialdemokratiske forslag om etableringen af en europæisk sikkerhedsalliance bestående af ti lande fra Øst og Vest. Mironov var også interesseret i, at danskeren skulle deltage i en politisk ungdomskonference i Stockholm.¹²⁶ Danskeren blev under hele forløbet nøje briefet af PET om, hvordan han skulle optræde, ligesom tjene- sten sikrede sig, at den pågældende ikke udleverede skriftligt materiale, uden at

121 Det forekom dog også, at personer, der havde været udsat for russiske tilnærmelser, selv henvendte sig til PET. I nogle tilfælde bad PET dem om at fortsætte kontakten under PET's kontrol. RB: 23. april 2001.

122 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1971".

123 PET, operationssag: Notits, 20. november 1970.

124 Ibid.: Notits, 2. december 1970.

125 Ibid.: Notits, 14. december 1970.

126 Ibid.: Notitser, 19. januar og 16. februar 1971.

det var godkendt af PET.¹²⁷ Det fremgår ikke af sagen, hvor længe den kørte, eller hvordan den blev afsluttet.

I 1970'erne havde PET øjensynligt flere kilder, der holdt tjenesten orienteret om socialdemokratiske østkontakter. I 1972 rapporterede PET, at presseattachéen Leonid Makarov det sidste halve år havde holdt fire møder med en kilde, som han havde ”energisk bearbejdet”. Ifølge PET havde kilden ”god indsigt i forholdene inden for de politiske partier”, og russeren havde udvist interesse for ”interne oplysninger fra især Socialdemokratiets inderkreds.” Det fremgår ikke, om kilden var en journalist eller socialdemokratisk politiker. PET tilføjede, at ”udviklingen er under kontrol herfra”, hvilket betyder, at kilden blev kørt som dobbeltagent af tjenesten.¹²⁸ I 1975 blev en socialdemokratisk politiker kontak- tet af Oleg Gordijevskij, der ønskede et møde. Efter at have indhentet justits- ministerens og PET's godkendelse mødtes politikerens med russeren, hvorefter han aflagde rapport til PET. Gordijevskij havde interesseret sig for udenrigs- og sikkerhedspolitiske emner, socialdemokraternes kontakter til østdiplomater og litteratur.¹²⁹

I 1982 blev et medlem af en politisk ungdomsorganisation opsøgt af en jour- nalist ved *Komsomolskaja Pravda*, der var interesseret i ungdomsorganisationens opbygning, syn på sikkerhedspolitiske spørgsmål og i ungdomsproblemer.¹³⁰ Da journalisten var identificeret som KGB-officer tilhørende presse/politik-linjen, tog PET kontakt til danskeren, der viste sig at være egnet til et samarbejde.¹³¹ I løbet af de næste fem år, med en pause efter Oleg Gordijevskijs afhopning, hvor KGB i en periode lagde sine kontakter på is, afholdt de 34 frokostmøder fortrinsvis på restauranter i København. Den sovjetiske efterretningsofficer var interesseret i moderpartiets politik og interne forhold, i den indenrigspolitiske situation, i kildens syn på udenrigs- og sikkerhedspolitiske spørgsmål og kildens personlige forhold og karriere. Forbindelsen udviklede sig stadigt mere konspi- ratorisk med tiden. I starten blev møderne aftalt på forhånd via telefonen. Efter et par møder begyndte KGB-officeren at opbygge et venskabeligt forhold, og kil- den blev anmodet om at fremskaffe forskelligt skriftligt materiale om moderpar-

127 Ibid.: Notitser, 20. november 1970, 26. november 1970 og 14. december 1970.

128 PET, administrativ sag: ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konsta- terede og formodede aktivitet i Danmark i året 1972”.

129 PET, personsag: Notitser, 18. juni 1975, fortsat 19. og 29. juni 1975.

130 PET, operationssag: Notits, 8. november 1982.

131 Ibid.: Notits, 26. maj 1987.

tiet. Efter omkring ti møder ændrede de drastisk karakter: Kilden fik stillet opgaver om at udarbejde rapporter om politiske emner (f.eks. om danske politikeres holdning til præsident Reagans "stjernekrigsprojekt"), som han modtog penge for, møderne blev aftalt fra gang til gang med alternative mødedatoer "samme tid og sted", og kilden blev pålagt ikke at ringe eller omtale møderne. PET vurderede på dette tidspunkt, at kilden nu havde status af "fortrolig kontakt". Under de følgende møder blev kilden anmodet om at fremskaffe artikler fra Udenrigsministeriets blad *Østnyt*, som han modtog betaling for. Dette var muligvis en test af, om han var villig til at udlevere materiale, som ikke var umiddelbart tilgængeligt. KGB-officeren antydede også over for sin samtalepartner, at han ved siden af sit journalistiske virke havde et spændende arbejde for et ikke nærmere identificeret "institut", der havde til opgave at indsamle og bearbejde oplysninger om internationale forhold og at rådgive den sovjetiske ledelse. Operationen sluttede med, at PET, der vurderede, at kilden var tæt på at blive hvervet som agent, forgæves forsøgte at rekruttere KGB-officeren.¹³²

I 1989 mødte et medlem af en politisk ungdomsorganisation en sovjetisk diplomat, der i virkeligheden var efterretningsofficer, i forbindelse med en konference om menneskerettigheder på Christiansborg. I den følgende tid mødtes de to 16 gange på restauranter og hjemme hos kilden, hvor man drøftede sikkerhedspolitiske spørgsmål, den indenrigspolitiske situation, de interne forhold i partiet og kildens personlige forhold, karriere og økonomi. Møderne havde fra starten et konspirativt præg, idet nye møder blev aftalt fra gang til gang, der blev aftalt alternative mødedatoer "samme tid og sted", og efterretningsofficeren benyttede sig af telefonboks, når han skulle i kontakt med kilden. I starten modtog kilden betaling i form af spiritus og cigaretter for forskelligt skriftligt materiale, men efter 12 møder tilbød officeren penge for udarbejdelsen af artikler om internationale forhold. Det var tilsyneladende også KGB-officerens hensigt at anvende kilden til holdningspåvirkning, for han udleverede forskellige dokumenter og artikler, der gengav sovjetiske synspunkter på sikkerhedsmæssige spørgsmål. Det fremgår ikke af den del af sagen, som Kommissionen har haft adgang til (frem til udgangen af 1989), hvor længe operationen varede, og hvordan den endte.¹³³

132 Ibid.: Bilagsfortegnelse; notits, 4. november 1983; notits, 5. december 1986; notits, 31. marts 1987; notits, 8. maj 1987; notits, 11. maj 1987; "Anmodning om retskendelse til rumaflytning", 1. april 1987.

133 PET, operationssag: Bilagsfortegnelse; "Liste over gaver udleveret af [-] til [-]"; notits, 9. februar 1989.

PET's samarbejde med politikere var et sensitivt emne, idet nogle politikere så tjenestens interesse for østkontakterne som et udtryk for, at PET overvågede lovlig politisk virksomhed. Nogle politikere følte, at dialog og samtaler var et middel til at opnå gensidig forståelse og afspænding, og at det ikke var noget, som PET skulle blande sig i. Problemet kan illustreres med et eksempel fra midten af 1970'erne. En fremtrædende socialdemokrat havde flere møder med en østtysk diplomat, der ønskede at etablere officielle partikontakter mellem det østtyske kommunistparti SED og Socialdemokratiet. Den danske politiker orienterede efterfølgende PET om mødernes forløb. Da PET-medarbejderen bad om at blive underrettet, hvis den pågældende fik oplysninger om, at socialdemokratiske deltagere eller andre deltagere i Østersøugerne blev udsat for tilnærmelser fra østtysk side, afbrød den pågældende politiker imidlertid samarbejdet med den begrundelse, at han havde fundet interessen for kontakterne mellem SED og Socialdemokratiet for "ubehagelig", og at han frygtede, at PET forsøgte af få den pågældende draget ind i et mere vidtgående samarbejde.¹³⁴ I flere tilfælde opgav PET at tage kontakt til politikere, som mødtes med østlige efterretningsofficerer, idet man vurderede, at politikerne ville se det som udtryk for, at de blev overvåget og registreret, og at der derfor var en risiko for, at de ville gå til pressen med historien.¹³⁵

Det er Kommissionens indtryk, at dobbeltagentoperationerne gav PET et vigtigt indblik i KGB's virke mod de politiske partier i Danmark under den kolde krig. Det var muligt for tjenesten at følge, hvordan forholdet udviklede sig i en konspirativ retning, og hvordan de stillede opgaver ændrede karakter. Operationerne gav også et indblik i, hvilke oplysninger russerne var interesseret i (sikkerhedspolitiske spørgsmål, den indenrigspolitiske situation, de interne forhold i partiet og kildens personlige forhold), og hvordan de forsøgte at påvirke danskerne til at rejse forskellige spørgsmål eller skrive artikler om emner, der var i Sovjetunionens interesse. Endelig havde operationerne også et præventivt sigte: De gjorde det muligt for PET at kontrollere, hvilke oplysninger der blev vide-

134 PET, personsikkerhedssag: Notitser, 2. maj 1975, 16. maj 1975 og 16. maj 1975.

135 E.eks., PET, personsag: Notits, 22. maj 1985. Der fandtes et fortilfælde: I 1971 foretog Dansk Ungdoms Fællesråd (DUF) en delegationsrejse til Sovjetunionen. Ved hjemkomsten blev nogle af deltagerne kontaktet af medarbejdere fra PET, som var interesseret i, om de var blevet udsat for tilnærmelsesforsøg fra sovjetisk side. DUF klagede til justitsministeren over PET's indblanding med den begrundelse, at den svækkede DUF's muligheder for at etablere kontakter til østlige ungdomsorganisationer. PET, emnesag: Diverse notitser og presseklip. Sagen er også beskrevet i Kommissionens beretning, bind 10, om PET's overvågning af protestbevægelser.

regivet, og eventuelt at forsøge at bruge kontakten til at hverve KGB-officeren som dobbeltagent. Det vides ikke, hvor mange dobbeltagentoperationer PET gennemførte på det politiske område, men antallet var sandsynligvis begrænset, da de var ganske ressourcekrævende. Foruden føringen af dobbeltagenten omfattede de i et vist omfang anvendelsen af telefon- og rumaflytning, observation og samarbejde med udenlandske tjenester.

Telefonaflytning af de politiske partier?

Fremtrædende politikere har ved flere lejligheder givet udtryk for en mistanke om, at deres telefoner blev aflyttet.¹³⁶ Det vakte betydelig opsigt i 1967, da formanden for Danmarks socialdemokratiske Ungdom (DsU), Hans Carl Nielsen, hævdede, at telefonerne på forbundskontoret såvel som flere ledende DsU'eres privattelefoner blev aflyttet af efterretningstjenesten. Årsagen skulle angiveligt være, at DsU sammen med en række venstreorienterede ungdomsorganisationer var gået sammen i ”koordineringen”, et uformelt samarbejde om udenrigspolitiske emner. Samarbejdet, der foruden DsU omfattede Danmarks Kommunistiske Ungdom (DKU), Socialistisk Ungdoms Forum (SUF), Radikal Ungdom (RU), Radikale Studerende, Frit Forum og Studentersamfundet, var først og fremmest vendt mod USA's krigsførelse i Vietnam.¹³⁷ DsU-formanden henviste bl.a. til, at man havde hørt mærkelige klik og lyde i telefonen.¹³⁸ En ledende DsU'er skulle angiveligt også været blevet generet af efterretningstjenesten på sine arbejdspladser på grund af sin politiske indstilling, og hans telefon skulle have været aflyttet, hvilket havde fået faderen til at smide ham ud hjemmefra.¹³⁹ Beskyldningerne blev ved flere lejligheder afvist af den socialdemokratiske justitsminister K. Axel Nielsen, der henviste til, at telefonaflytning krævede en dommerkendelse, og at en sådan krævede mistanke om en konkret lovovertrædelse: ”Jeg er sikker på, at

136 ”Aflyttes vi også”, *Ekstra Bladet*, 13. november 1993; Peter Rasmussen, ”Jeg tør ikke tale frit i telefonen”, *Ekstra Bladet*, 16. november 1993.

137 ”DsUs telefoner bliver aflyttet –”, *Aktuelt*, 28. september 1967.

138 Jacob Ludvigsen, ”Klart at politiet aflytter vore telefoner”, *Information*, 29. september 1967.

139 ”Smed sønnen ud fordi telefonen blev aflyttet”, *Ekstra Bladet*, 29. september 1967; ”Vi er sikre på at der lyttes”, *Aktuelt*, 1. oktober 1967.

der herefter ikke er grundlag for aflytning af politiske partiers telefoner, og efter de undersøgelser, jeg nu har foretaget, finder det da heller ikke sted.”¹⁴⁰

Der er ikke fundet nogen tegn på, at DsU's telefoner blev aflyttet, men det skal understreges, at meget arkivmateriale fra denne periode er makuleret.¹⁴¹ Ifølge PET's oplysninger var der da også en anden forklaring på beskyldningerne. Ifølge forskellige kildeoplysninger blev de pågældende DsU'ere betegnet som politisk umodne unge mennesker, der ”impulsivt engagerer sig i tidens problemer ...”,¹⁴² og de skulle angiveligt være påvirket af en venstrefløjsaktivist, der havde et horn i siden på efterretningstjenesten.¹⁴³ Den virkelige historie om den omtalte DsU'er skulle være, at den pågældende var blevet smidt ud hjemmefra, fordi han ikke passede sine studier.¹⁴⁴ Den dybere forklaring på beskyldningerne var nok, at DsU i slutningen af 1960'erne var under pres fra den mere aktivistiske venstrefløj, som bl.a. førte an i protesterne mod Vietnamkrigen. DsU's medlemstal i København og på Frederiksberg skulle være blevet halveret, og organisationen havde brug for at profilere sig. Få dage før offentliggørelsen af beskyldningerne fortalte DsU-formanden Hans Carl Nielsen i et interview med *Information*, at det var hensigten at sørge for, at ”de unge lægger mærke til os” ved bl.a. at engagere sig i Vietnambevægelsen.¹⁴⁵ Samtidig synes ledende DsU'ere oprigtigt at have troet,

140 PET, ujournaliseret, kasse 3: ”Justitsministerens besvarelse under debatten om frontalen”, 6. oktober 1967. Besvarelsen var udløst af et spørgsmål fra SF's formand Aksel Larsen. Jf. Aksel Larsen, ”Ministeren og telefonaflytning”, *Politiken*, 30. september 1967. Se også ”Det er bestemt ikke politiet, der lytter med”, *Aktuelt*, 29. september 1967.

141 Der blev først oprettet en emnesag på Socialdemokratiet i 1983. Emnekortene på DsU begynder først i slutningen af 1967, netop som telefonaflytningssagen blev rejst. Emnekortene på Socialdemokratiet indeholder oplysning om aflytning af en navngiven DsU'er, men ud fra sammenhængen drejer det sig om aflytningen af en anden part. PET, emnekartotek: ”Statsforhold – pol. partier. Socialdemokratiet”, oplysning dateret 12. september 1967. Der er ikke fundet retskendelser til telefonaflytning af DsU eller ledende DsU'ere under Kommissionens gennemgang af retsbogen for Københavns Byret.

142 PET, administrativ sag: ”Vedrørende: en i TV og dagspresse fremsat påstand om aflytning af DsUs kontortelefoner samt af ”et fremtrædende medlems” private telefon”, 3. oktober 1967.

143 PET, ujournaliseret, kasse 3: Notits, 6. oktober 1967.

144 PET, administrativ sag: ”Vedrørende de i pressen m.v. fremsatte påstande om aflytning af DsU's telefoner m.v.”, 5. oktober 1967.

145 Nan Henningsen, ”Vi skal nok vise, at vi ikke er dikkende lammehaler”, *Information*, 26. september 1967. Se også Tim Jacobsen, ”Om at være diplomatisk og samtidig DsU-formand”, *Land og Folk*, 2. september 1967. DsU stemplede også politiets indgreb mod fredelige demonstrationer som vold og barbari. PET, emnekartotek: ”Statsforhold – pol. partier. Danmarks Socialdemokratiske Ungdom (DsU)”, oplysning dateret 7. november 1967.

at de var under overvågning. De etablerede således et indviklet system, hvorefter de kun førte vigtige telefonsamtaler fra telefonbokse og privattelefoner på aftalte tidspunkter for således at undgå PET's formodede aflytning.¹⁴⁶ Det kan således konstateres, at formodningen om, at politiske ungdomsorganisationers telefoner blev aflyttet af PET, var udbredt i 1960'erne,¹⁴⁷ hvilket utvivlsomt hang sammen med den udbredte mistænksomhed på venstrefløjens over for myndighederne. Samtidig medførte denne stemning af paranoia, at nogle ungdomspolitikere begyndte at anvende konspirative metoder, hvilket må have virket som en hæmsko for deres politiske arbejde.

Mistanken om telefonaflytning blev øjensynligt delt af Socialdemokratiets top. Kjeld Olesen har således fortalt, at statsminister Jens Otto Krag ved en lejlighed havde givet udtryk for sin formodning om, at hans telefon blev aflyttet, selvom han ikke specifikt nævnte, at det skulle være PET, der aflyttede.¹⁴⁸ I 1971 spurgte Krag under et møde i Regeringens Sikkerhedsudvalg, om hans telefon blev aflyttet. Cheferne for PET og FE, der må have været noget forundret, erklærede samstemmende, ”at selvsagt ingen dansk myndighed foretager aflytning.”¹⁴⁹ Spørgsmålet, der afspejlede en mistro til efterretningstjenesterne, skal nok ses i sammenhæng med, at statsministeren var irriteret over de seneste skandaler om efterretningstjenesterne (Kejsergade- og Kasper Neergaard-sagerne), som han mente svækkede regeringens muligheder for at føre den ønskede udenrigs- og sikkerhedspolitik.¹⁵⁰ Det var formentlig Krag's opfattelse, at det var svært at føre en tilnærmelsespolitik over for østblokken, når det samtidigt blev afsløret, at de danske tjenester overvågede østambassaderne. Det er derfor svært at fastslå, hvorvidt statsministeren oprigtigt troede, at han blev aflyttet, og hvem han troede, der aflyttede ham, eller om der kun var tale om et forsøg på at gøre det klart for efterretningstjenesterne, at deres virksomhed under ingen omstændigheder måtte komme på tværs af den førte udenrigs- og sikkerhedspolitik. Kommis-

146 PET, ujournaliseret, kasse 3: Notits, 9. oktober 1967.

147 Ledende personer i Radikal Ungdom, Studentersamfundet, Radikale Studerendes Landsforbund, SUF og DKU havde således alle mistanke om, at de blev aflyttet. Jacob Ludvigsen, ”Klart at politiet aflytter vore telefoner”, *Information*, 29. september 1967.

148 RB: Kjeld Olesen, 6. juni 2001.

149 RS: Referat af møde 4. november 1971.

150 Ibid. Det kan ikke udelukkes, at Krag's mistanke stammede fra oplysninger fra en sag, hvor en af hans bekendte blev telefonafllyttet, jf RB: Jørgen Skat-Rørdam, 22. november 2000. Det skal understreges, at der ikke er fundet retskendelser til telefonaflytning af statsminister Krag eller andre ledende politikere under Kommissionens gennemgang af retsbogen fra København Byret.

sionen har i sin gennemgang af PET's arkiv ikke fundet indicier for, at ledende danske politikeres telefoner skulle være blevet aflyttet.¹⁵¹

Registreringen af danske politikere

Som det fremgår andetsteds i Kommissionens beretning, blev danske statsborgere med østkontakter, dvs. forbindelser til østlige ambassader eller besøg i øst-bloklønde, registreret i PET. Begrundelsen var, at sådanne kontakter erfaringsmæssigt kunne føre til egentlige hvervningsforsøg. PET bemærkede i et notat i 1981, at deltagere i ambasadereceptioner ikke blev registreret alene på dette grundlag, men hvis receptionen førte til frokostmøder eller andre former for ikke-tjenstlige kontakter, ”vil den pågældende pådrage sig vor opmærksomhed og blive registreret.”¹⁵² PET kunne nævne flere politikere, som efter deltagelse i receptioner var blevet udsat for tilnærmelsesforsøg fra østlig side.¹⁵³ PET understregede i en anden sammenhæng, at registreringen ikke var en form for straf, men at den gjorde det muligt for tjenesten at følge kontakten og eventuelt gribe ind i form af en sikkerhedsbelæring ”før forholdet løber løbsk med mulige uoverskuelige konsekvenser til følge for den pågældende.”¹⁵⁴ Registreringen havde således også et præventivt sigte, hvilket tjenesten øjensynligt prioriterede højere i 1980'erne.¹⁵⁵

151 Jf. Folketingssspørgsmål nr. 4 (”Kan ministeren bekræfte, at det tidligere folketingsmedlem og medlem af Europaparlamentet, retsforbundsformanden Ib Christensen, er blevet telefonaflyttet privat og/eller på sin arbejdsplads på Psykoteknisk Institut i Randers?”). En gennemgang af emnekartoteket vedrørende Retsforbundet og retsbogen for Københavns Byrets Grundlovsafdeling har ikke vist spor efter en sådan aflytning.

152 PET, ujournaliseret, kasse 2: ”Vedr.: De sovjetiske efterretningstjenesters brug af receptioner og andre sociale arrangementer”, 3. juli 1981. Notatet ligger blandt materiale, der var videregivet til Justitsministeriet, hvorfor det må antages, at notatet er blevet set af ministeriet.

153 PET, ujournaliseret, kasse 2: ”Vedr.: De sovjetiske efterretningstjenesters brug af receptioner og andre sociale arrangementer”, 3. juli 1981.

154 PET, operationssag: ”Vedr.: De sovjetiske efterretningstjenesters brug af receptioner og andre sociale arrangementer, samt hvorledes de kultiverer/studerer målpersoner under besøg i Sovjet”, 6. november 1985.

155 Ifølge PET's årsberetning for 1983 anbefalede man ”et fremtidigt mere offensivt/aggressivt kontraetterretningsmæssigt arbejde”, som bl.a. skulle udmøntes i ”et præventivt, opsøgende arbejde omkring de kendte målområder/objekter ... ” PET, administrativ sag: ”Beretning omhandlede de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU) konstaterede og formodede aktiviteter i Danmark

Efter Stalins død i 1953 og etableringen af den nye sovjetiske politik med ”fredelig sameksistens” blev de politiske kontakter mellem Øst og Vest tættere. Der var et udbredt ønske blandt vestlige politikere om at fremme afspænding og nedrustning ved hjælp af dialog og forhandling. I Danmark var det især Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og SF, der førte an i tilnærmelsespolitikken, men også Venstre støttede politikken under CSCE-processen i 1970’erne.¹⁵⁶ Nixons *détente* over for Sovjetunionen og Willy Brandts *Ostpolitik* havde netop til formål at sikre freden ved hjælp af dialog. Det forhold, at det blev stadigt mere legitimt, også blandt borgerlige politikere, at man udvekslede synspunkter med østlige diplomater, gjorde det imidlertid sværere for PET at skelne mellem ”almindelige” politiske/diplomatiske kontakter og kontakter af mere konspirativ karakter. I 1980’erne tilsluttede nye grupper sig fredsbevægelsen og fremførte synspunkter, som også blev delt af Sovjetunionen og frontorganisationerne. Denne overlappning satte ifølge PET ”en ofte uklar grænse for tjenestens berettigede indsats,” og gjorde det svært at skelne, om der var tale om initiativer, der var iværksat af østblokken, eller som blot var sammenfaldende.¹⁵⁷ Som PET bemærkede hen imod afslutningen af den kolde krig, hvor Mikhail Gorbatsjovs initiativer havde gjort ham populær i Vesten: ”Den stigende brede accept af udviklingen i Sovjetunionen og dets udenrigspolitik som positiv gør det vanskeligt for tjenesten at trække grænser for overvågningen.”¹⁵⁸

Den stadigt voksende Øst-Vest-kontakt betød, at PET’s registreringer af danske politikere steg i løbet af den kolde krig.¹⁵⁹ Det vides ikke, hvor mange der blev registreret i 1950’erne, men antallet var sandsynligvis begrænset, da det kun var et fåtal politikere, der havde kontakt med den sovjetiske ambassade. I 1960 blev en lille håndfuld politikere registreret, hvilket kunne skyldes, at de var aktive i Kampagnen mod Atomvåben, som også fik tilslutning fra radikale og nogle

---

i året 1983”. Det følgende år hed det, at det var tjenestens indtryk, ”at en bevægelse i den rigtige retning er konstateret ... ” PET, administrativ sag: ”Beretning omhandlende de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU) konstaterede og formodede aktiviteter i Danmark i året 1984”.

156 DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 383.

157 PET, administrativ sag: Årsberetning 1985. Afdeling 2.

158 PET, administrativ sag: Årsberetning 1987 for Politiets Efterretningstjeneste.

159 Den følgende beskrivelse bygger på en gennemgang af emnekortene for de politiske partier fra 1957 til 1989. Samtlige navne på politikere, der var opført med B.-nummer, blev noteret og sammenholdt med listen over registrerede i PET. Det skal bemærkes, at ikke alle registrerede politikere er noteret i emnekartoteket med B.-nummer. Det er derfor uvist, hvor mange politikere, der i virkeligheden var registreret.

socialdemokrater. Antallet af registrerede politikere var relativt begrænset i 1960'erne, men i årene 1969-73 steg antallet af registrerede betragteligt. Det hang muligvis sammen med den begyndende *détente* mellem Øst og Vest. Derefter svingede antallet af registrerede noget i resten af 1970-80'erne med 1981 som et højdepunkt.

De problemer, som Øst-Vest-afspændingen gav PET med at afgrænse sin overvågning, afspejler sig i registreringen af politikere. Den socialdemokratiske statsminister Jens Otto Krag blev således registreret i juni 1964.¹⁶⁰ Da personsagen er makuleret, vides det ikke, hvorfor statsministeren blev registreret, eller om der var tale om en belastende registrering. En mulighed er, at det skyldtes hans politiske kontakter til østblokken. Der er bevaret en sag i PET's arkiv, der indeholder oplysninger om Krags planlagte rejse til Sovjetunionen i 1964.¹⁶¹ Muligvis var PET opmærksom på faren for, at KGB ville forsøge at overvåge Krag under besøget. En anden mulig forklaring er, at Krag blev sat i forbindelse med en igangværende efterforsknings sag. Venstres formand Poul Hartling blev registreret i juni 1969.¹⁶² Han var da udenrigsminister i VKR-regeringen og har i den sammenhæng haft utallige møder med østlige diplomater. Den socialdemokratiske forbundsformand Anker Jørgensen, der to år senere overtog statsministerposten, og K. B. Andersen, der blev udenrigsminister, blev begge registreret i 1970.¹⁶³ Den senere undervisningsminister Bertel Haarder (V) blev registreret i januar 1981,¹⁶⁴ vistnok på grund af en kontakt med en identificeret KGB-officer, og den tidligere og senere finansminister Knud Heinesen (S) blev registreret i juni 1981,¹⁶⁵ formentlig på grund af en invitation til Nordkorea.¹⁶⁶ Af de i alt 66 politikere fra de politiske partier, der er behandlet i dette bind, og som ifølge de bevarede oplysninger i emnekartoteket var registreret i PET, var 28 socialdemokrater, 19 radikale, 12 venstremænd og 7 konservative, hvilket måske ganske godt afspejler intensiteten og omfanget af partiernes østkontakter.

160 PET, personsag. Sagen er på et senere tidspunkt makuleret, og det vides derfor ikke, hvad der var årsag til registreringen.

161 PET, emnesag.

162 PET, personsag. Sagen blev makuleret i 1993.

163 PET, personsag. Sagen blev makuleret 1996 og 1992.

164 PET, personsag. Sagen blev makuleret i 1992.

165 PET, personsag.

166 PET, emnekartotek: "Statsforhold – Politiske partier. Socialdemokratiet", oplysning dateret 13. marts 1981.

Personundersøgelse af ministre

Det var oprindeligt ikke PET's opgave at foretage personundersøgelser i forbindelse med udnævnelsen af nye ministre. PET havde dog i begyndelsen af 1960'erne været involveret i efterforskningen af en sag, hvor en udenlandsk kvinde havde haft til hensigt at offentliggøre sin historie om et påstået forhold til en fremtrædende dansk politiker.¹⁶⁷ Den umiddelbare årsag til, at PET fik til opgave at foretage sikkerhedsundersøgelser af nye ministre, var, at den nyudnævnte socialdemokratiske fiskeriminister Hans Larsen-Bjerre måtte træde tilbage i oktober 1964 på grund af visse uregelmæssigheder i forbindelse med en indsamling.¹⁶⁸ Ifølge PET's daværende chef, Mogens Jensen, var statsminister Krag "rasende" og havde beskyldt PET for at have lækket oplysningerne om sagen. Krag forlangte en undersøgelse, men frafaldt kravet, da det viste sig, at det angiveligt var ministeren selv, der var kilde til oplysningerne.¹⁶⁹ Da Eigil Jørgensen det følgende år tiltrådte som departementschef i Statsministeriet, indførte han en procedure for sikkerhedsundersøgelser af ministereremner. Ifølge denne procedure anmodede Statsministeriet via Justitsministeriet PET om at foretage undersøgelsen.¹⁷⁰ Flere vidner har over for Kommissionen oplyst, at det var fast praksis, at Justitsministeriet henvendte sig med navnene på nye ministereremner, og at PET søgte i tjenestens registreringer på tromlen og i kriminalregisteret.¹⁷¹

---

167 JM, ujournaliseret: Beretning, 28. februar 1962; brev til politiinspektør E. Mogens Jensen, 7. marts 1962.

168 Knud Tågholt, *Hvem var minister. Dansk politik gennem mere end 100 år* (2. udgave, Forlaget Aros, 1984), s. 97.

169 RB: Mogens Jensen, 4. oktober 2000.

170 RB: Eigil Jørgensen, 7. marts 2001.

171 RB: Jørgen Skat-Rørdam, 22. november 2000; Niels Gudmund Riskær Schmidt, 8. maj 2001; Ole Stig Andersen, 24. oktober 2000 og 9. september 2003; Henning Fode, 24. april 2001; Erik Ninn-Hansen, 26. januar 2001.

2. KGB, de politiske partier og PET 1945-1970

KGB's kontakter til danske politikere i 1950-60'erne

Det var fra starten af den kolde krig en vigtig opgave for KGB at etablere kontakter til de politiske partier i Danmark og indhente oplysninger om deres syn på sikkerhedspolitiske spørgsmål.¹⁷² I begyndelsen af januar 1946 vedtog KGB's ledelse i Moskva en aktionsplan for arbejdet i Danmark. Residenturet ved gesandtskabet i København havde bl.a. til opgave at følge den danske indenrigs- og udenrigspolitik, forholdet til Sovjetunionen, Storbritannien og de skandinaviske lande, den britiske indflydelse i danske forhold og den danske regerings holdning til en nordisk forsvarsalliance. Efter Danmarks indtræden i Atlantpagten blev residenturets opgaver omdefineret. Det var nu hensigten at indsamle oplysninger om de britiske og amerikanske aktiviteter i Danmark, identificere Danmarks forpligtigelser over for NATO, rapportere om forholdene i Socialdemokratiet og de borgerlige partier, identificere aktiviteter rettet mod DKP og rapportere om regeringens samarbejde med USA og Storbritannien. Residenturet havde desuden til opgave at etablere fortrolige kontakter til progressive danskere og anvende dem til at infiltrere regeringskredse og ledelsen af de politiske partier samt etablere kontakt til personer, der var utilfredse med den officielle politik. Tre år senere omfattede opgaverne for de udstationerede KGB-officerer at finde oplysninger om de amerikanske og engelske planer for at konsolidere deres politiske og økonomiske indflydelse i Danmark, som KGB-Centeret formodede eksisterede, kultivere medlemmerne af de vestlige efterretningstjenester

---

¹⁷² Den følgende beskrivelse af KGB's tidlige virke mod de politiske partier stammer fra den tidligere KGB-officer Vasilij Mitrokhin, der efter Sovjetunionens kollaps hoppede af til England. For en diskussion af de kildemæssige problemer med Mitrokhins materiale henvises til Kommissionens beretning, bind 6, vedrørende DKP.

og antisovjetiske organisationer, etablere kontakter til NATO-modstandere med henblik på at udnytte dem til at påvirke dansk politik og modarbejde det fælles militære hovedkvarter i det nordeuropæiske område.¹⁷³

Det skal understreges, at KGB-residenturets muligheder for at løse disse ambitiøse opgaver var begrænset. Residenturet havde en ganske lille stab – det voksede fra to ansatte (residenten og en kontorassistent) i 1946 til fire (residenten, der havde diplomatisk dække som leder af konsularafdelingen, den næstkommanderende, der var 1. sekretær, og to operationelle officerer) i 1953, og dets budget i 1950 var kun på 15.000 kr.¹⁷⁴ Residenturets arbejde blev også hæmmet af, at ledelsen var fordelt mellem ambassadøren, der havde den formelle ledelse, og en professionel KGB-officer, der stod for den daglige indsats.¹⁷⁵ I begyndelsen af 1950'erne kritiserede Centeret i Moskva residenturet for ikke at have fundet oplysninger om de ledende danske kredses forsøg på at bistå USA og Storbritannien i deres forsøg på at styrke deres politiske og økonomiske indflydelse. Det blev også bemærket, at residenturet ikke havde nogen kontakter i de amerikanske og britiske repræsentationer, og at man ikke havde nogen oplysninger om den danske regerings viden om Sovjetunionen.¹⁷⁶ Den sidste kommentar tyder på, at KGB ikke havde nogen højtstående kontakt blandt ledende politikere eller embedsmænd.

Ifølge Mitrokhins materiale, som sandsynligvis bygger på indberetninger fra residenturet og Centerets instrukser, skete der i midten af 1950'erne en betydelig forbedring af residenturets indsats. Residenturets ansatte blev erstattet med erfarne officerer, som etablerede nye kontakter og forøgede indsatsen mod ”hovedfjenden” (USA). Residenturet fik også et større selvstændigt ansvar for sit arbejde, heriblandt arbejdet med kontakter og agenter, selvom vigtige beslutninger vedrørende hvervningen af agenter og iværksættelsen af aktive foranstaltninger stadig var forbeholdt Centeret. Residenturet skulle rapportere mindst hvert kvartal om hver agent og dennes aktiviteter. Ifølge materialet var det KGB's vurdering (det fremgår ikke, om det var residenturets egen eller Centerets), at residenturet i København mellem 1946 og 1958 gjorde en værdifuld indsats ved at organisere og udføre efterretningsarbejde mod NATO og dets tilhængere i Danmark. Residenturet høstede vigtige erfaringer med at arbejde under vanske-

---

173 PET, operationssag: Rapport nr. 76.

174 Ibid.

175 PET, operationssag: Rapport nr. 79.

176 Ibid.: Rapport nr. 76.

lige forhold i et NATO-land og lagde dermed fundamentet for den fremtidige efterretningsindsats.¹⁷⁷

Der er behæftet med stor usikkerhed at fastslå, om KGB's danske forbindelser blot var fortrolige kontakter, personer, der uden at vide det blev benyttet til at udføre efterretningsmæssige opgaver, eller egentlige agenter, dvs. personer, der under konspirative former udførte opgaver for KGB. Vanskelighederne ved at bruge oplysningerne fra Mitrokhins materiale kan illustreres med det følgende. Ifølge en oversigt over KGB's arbejde mod Danmark fra 1946 til 1953 havde residenturet i 1952 fire operationelle kontakter. Det var *Molodoj*, en dansk statsborger, der var født i Vladivostok, og som havde til opgave at holde øje med britiske statsborgere, de danske efterretningstjenester og fungere som talentspejder; *Listov*, der var en russer af adelig afstamning; *Kupets*, der er omtalt som henholdsvis finansmand og fabrikant; og *Karlov* (som vil blive nærmere beskrevet nedenfor). De fleste af disse kontakter var blevet etableret ud fra pengemæssige interesser. Det fremgår af den samme oversigt, at residenturet i 1953 havde fire agenter, hvoraf tre blev vurderet som værdifulde, nemlig *Korporator*, en handelsråd ved en europæisk ambassade i Danmark, og de tidligere nævnte *Karlov* og *Molodoj*.¹⁷⁸ Enten skelnede KGB ikke strengt mellem begreberne "fortrolig kontakt" og "agent" men brugte dem i flæng, eller også blev *Karlov* og *Molodoj* opgraderet til agentstatus mellem 1952 og 1953. En tredje mulighed er, at der forekom fejl, da Mitrokhin afskrev de originale KGB-dokumenter.

Problemerne ved at bruge materialet bliver endnu tydeligere, hvis man ser nærmere på den mest interessante af de nævnte kontakter/agenter, nemlig *Karlov*. *Karlov* er omtalt tre steder i Mitrokhin-materialet, men med betydelige forskelle i beskrivelsen af hans stillinger. PET konstaterede da også i forbindelse med efterforskningen af oplysningerne, at de var behæftet med åbenbare unøjagtigheder, og tjenesten fandt ingen person, der passede på profilen. Til sidst pegede man på en person, der med lidt god vilje kunne passe, og som tjenesten havde konstateret havde været i kontakt med en KGB-officer. På grund af den pågældendes høje alder valgte PET ikke at afhøre vedkommende.¹⁷⁹ I materialet er der også nævnt *Jakobsen*, en embedsmand i Udenrigsministeriet, som blev

177 Ibid.: Rapport nr. 79.

178 Ibid.: Rapporter nr. 76 og 41.

179 Ibid.: Rapport nr. 36; Notat; notits, 6. februar 2001; usigneret notat, 7. marts 2001; rapport, 17. august 1977. Usikkerheden ved sagen understreges af, at Kommissionen i forbindelse med sin undersøgelse har identificeret en anden dansker, der i et vist omfang passer på *Karlovs* profil.

kultiveret i midten af 1950'erne. Det fremgår ikke, om det var den pågældendes rigtige navn eller et dæknavn, om vedkommende udleverede oplysninger til russerne, eller om den pågældende blev hvervet som agent.¹⁸⁰

KGB's kontakter i de politiske partier og folketinget

	Folketingets Bureau	Socialdemo- kratiet	Det Radikale Venstre	Det Konserva- tive Folkeparti	Venstre
1959			4		
1963		4		1	1
1964	7	13	1	4	5
1965	10	9	4	1	
1966	5	10	2		4
1967	4	4	3		6
1968	4	7	6	1	6
1969	12	6	8		8
1970	16	6	14		4

Skema opstillet af PET i 1970 på baggrund af indsamlede oplysninger.

Socialdemokratiet

Vor viden om KGB's kontakter til danske politikere fra de fire gamle partier i den tidlige fase af den kolde krig er fragmentarisk. Vi ved stort set heller intet om, hvilke oplysninger PET indhentede, da det ældste materiale stort set er destrueret. De få KGB-officerer på ambassaden etablerede tilsyneladende mange kontakter – nogle havde op til 25 kontakter – men ifølge KGB's egne oplysninger var de fleste tilfældige, ikke lovende eller af en officiel karakter.¹⁸¹ At dømme ud fra det bevarede materiale interesserede KGB sig først og fremmest for Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og Venstre.

Socialdemokratiet var det største parti, og det var regeringsbærende i det meste af perioden, og det måtte derfor påkalde sig en fjendtlig efterretningstjenestes naturlige interesse. Partiet indeholdt to modsatrettede strømninger: På den ene side kæmpede det mod kommunisterne om indflydelsen på arbejdspladserne

¹⁸⁰ PET, operationssag: Rapport nr. 79.

¹⁸¹ Ibid.

og i fagforeningerne, og dets propaganda- og informationsafdeling, Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC), havde tætte kontakter til PET og den amerikanske ambassade.¹⁸² På den anden side var det en del af partiets tankegods, at krige blev udløst af det kapitalistiske system, og at det var arbejderne og bønderne, der blev ofret på slagmarkerne. I stedet for at bekæmpe hinanden skulle arbejderne organisere sig på tværs af landegrænserne, sådan som det skete med oprettelsen af 2. Internationale i 1889. Der fandtes derfor en fløj i partiet, som var skeptisk over for tilknytningen til Atlantpagten.

Fra 1952 til 1959 aflyttede den private antikommunistiske organisation "Firmaet" det kommunistiske folketingsmedlem Alfred Jensens lejlighed. Operationen var godkendt af ledende socialdemokratiske og konservative politikere, og den foregik i samarbejde med FE og en udenlandsk efterretningstjeneste.¹⁸³ Da PET i 1963 kom i besiddelse af aflytningsmaterialet, viste det, at Alfred Jensen i sine samtaler lagde stor vægt på at etablere kontakter med socialdemokraterne. Selvom Alfred Jensen kan have overdrevet betydningen af kontakterne, fremgår det af materialet, at flere navngivne socialdemokrater, der var utilfredse med partiets linje, skal have haft forbindelse til Alfred Jensen og givet ham forskellige oplysninger. Den 10. juni 1953 skal Alfred Jensen således have sagt til Ib Nørlund om et socialdemokratisk folketingsmedlem: "Han var medlem af det udenrigspolitiske nævn, og han kom og gav mig meddelelse om, hvad der var foregået."¹⁸⁴

Aflytningen afslørede også, at DKP bistod den sovjetiske ambassade med at identificere socialdemokrater, som ambassaden kunne etablere kontakt til og forsøge at påvirke. Under en samtale i december 1952 beskrev Alfred Jensen formålet med at invitere socialdemokrater på delegationsrejser til Sovjetunionen:

"Vi regner ikke med, at nogen af dem bliver kommunister. Vi har ikke engang nogen forventning eller formodning om det. Men der er stor mulighed for, at vi kan påvirke dem på den rigtige måde. Hvis man kan nå så vidt, så de ikke engang vil deltage i hetzen mod Sovjetunionen, men bare få dem til at sige, at det kommer ikke os ved så er man meget langt fremme."¹⁸⁵

182 Se Kommissionens beretning om PET's overvågning af arbejdsmarkedet 1945-1989 i bind 8.

183 Se Kommissionens beretning om Stay-Behind og Firmaet i bind 5.

184 PET, operationssag: Arne Nielsen, Rapport, 26. september 1963.

185 Ibid.

Den 7. januar 1956 besøgte den sovjetiske ambassadefunktionær Anatolij Kaplin Alfred Jensen i den hensigt ifølge PET's senere referat at få oplyst, ”hvilke socialdemokratiske folketingsmedlemmer det især ville være værdifuldt at få med i en delegation af folketingsmænd til Sovjet.”¹⁸⁶

Ifølge Mitrokhins materiale havde KGB i 1950'erne en række kontakter i den socialdemokratiske folketingsgruppe. Omkring 1955 studerede residenturet fiskeriminister Christian Christiansen og folketingsmedlemmerne Villy Heising og Poul Hansen.¹⁸⁷ Det fremgår ikke, hvad de blev studeret til – om det var med henblik på at udvikle dem til fortrolige kontakter eller agenter – eller hvorledes forholdet udviklede sig. I 1956 fik residenturet til opgave at føre SUKP's Centralkomité's beslutning om at arbejde for at påvirke Danmark og Norge i retning af neutralitet ud i livet. I den forbindelse etablerede residenturet kontakt til kirkeminister Bodil Koch, finansminister Viggo Kampmann og landbrugsminister Jens Smørum, som ifølge KGB-materialet var modstandere af NATO.¹⁸⁸ Det er interessant, at både Koch og Smørum blev nævnt af Alfred Jensen under aflytningerne. Jensen omtalte således Smørum som modstander af Atlantpagten og hævdede, at Bodil Koch mødtes privat med det tidligere kommunistiske centralkomitémedlem Inger Merete Nordentoft.¹⁸⁹ Alfred Jensen kan således have gjort den sovjetiske ambassade opmærksom på, at Bodil Koch og Jens Smørum kunne være egnede kontakter. Det fremgår dog ikke, hvilken karakter disse kontakter havde, men sandsynligvis var der blot tale om, at KGB-officerer under diplomatisk dække mødtes med ministrene i forbindelse med deres diplomatiske arbejde. Officererne havde også kontakt til folketingsmedlemmerne Kristian Albertsen, Orla Pedersen og Svend Horn, men de blev afbrudt efter den sovjetiske indmarch i Ungarn i november 1956.¹⁹⁰

Det fremgår ikke af det bevarede materiale, hvornår og i hvilket omfang kontakterne til socialdemokraterne blev genoptaget, men i de følgende år stødte

---

186 Ibid.

187 PET, operationssag: Rapport nr. 79. Der fandtes tre socialdemokratiske folketingsmedlemmer ved navn Poul Hansen i denne periode. De nævnte politikere i KGB-materialet er søgt identificeret ved hjælp af *Folketingsårbogen for 1954-57* (København 1955-57), *Folketingets medlemmer i fyrrer år 1949-1989* ved Kristian Hvidt (Folketinget, 1992) og Knud Tågholt, *Hvem var minister. Dansk politik gennem mere end 100 år*.

188 PET, operationssag: Rapport nr. 79. Den sovjetiske ambassade udviste også interesse for Bodil Koch, se DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 406.

189 PET, operationssag: Arne Nielsen, Rapport, 26. september 1963.

190 PET, operationssag: Rapport nr. 79.

PET på nogle enkelte eksempler på, at KGB interesserede sig for partiet. I 1959 konstaterede tjenesten, at den sovjetiske presseattaché Vjatjeslav Tjernov havde forsøgt at hverve en dansk journalist. Tjernov havde opfordret journalisten til at søge kontakt med kredse, som havde kendskab til uenigheden i Socialdemokratiet om Østersø-spørgsmålet.¹⁹¹ Nogle år senere henvendte en stud.polit. sig til PET og berettede, at han havde mødtes ti gange med den sovjetiske attaché Viktor Lipskij på forskellige restauranter i København og omegn. Den unge dansker havde modtaget 400 kr. af Lipskij, som han havde kvitteret for, som betaling for at skaffe navne og adresser på socialdemokratiske afdelingsformænd i hovedstaden. Lipskij var også interesseret i oplysninger om Socialdemokratiets kongres og om uroen i SF, og han opfordrede sin unge ven til at søge ansættelse i Udenrigsministeriet og til at arrangere en fest for sine bekendte fra ministeriet, hvor Lipskij ville deltage. Lipskij havde også forsøgt at få danskeren til at skaffe oplysninger om materialemængden til en NATO-bunker i Midtjylland, noget som danskeren hævdede, han havde afvist. Ved et af møderne tog en ukendt mand et foto af de to, netop som Lipskij overrakte danskeren en seddel.¹⁹² Dette var formodentlig for at have en klemme på danskeren. Den unge dansker mødtes også med ambassadefunktionær Albert Mironov, som havde forsøgt at få danskeren til at skrive en artikel om stemningen i den socialdemokratiske ledelse, efter den havde mistet regeringsmagten i 1968, og han havde opfordret danskeren til at komme til Sovjetunionen som stipendiat.¹⁹³ I 1967 traf et ledende medlem af DsU den sovjetiske journalist Aleksandr Pusjkov i forbindelse med en reception på ambassaden. Mødet ledte til en række restaurantbesøg i den følgende tid, hvor den unge socialdemokrat blev udspurgt om partiets syn på dansk sikkerhedspolitik og NATO. Det var åbenbart, at Pusjkov havde en del viden om DsU's indre forhold. Danskeren mødte også 1. sekretær og KGB-officer Mikhail Ljubimov.¹⁹⁴

Paul/Depot: Den socialdemokratiske Stasi-agent

Der findes et veldokumenteret eksempel på, at en socialdemokrat blev hvervet som agent af en østlig efterretningstjeneste i denne periode. Den pågældende

191 PET, emnekartotek: "Politiske partier – Socialdemokratiet", oplysning dateret 31. august 1959.

192 PET, personsag: Notits, 2. april 1968; Notat, Politiets Efterretningstjeneste, 29. april 1968.

193 Ibid., notits, 21. maj 1968.

194 PET, emnekartotek: "Politiske partier – Socialdemokratiet", oplysning dateret 19. august 1968.

blev i 1948 medlem af DKP, og to år senere mødte han under aftjeningen af sin værnepligt den senere Stasi-spion *Flame*, og de to blev nære venner. Den førstnævnte gled ud af DKP, da han flyttede til Århus i 1956, og i 1958 meldte han sig ind i Socialdemokratiet for at gøre et bedre indtryk på sine omgivelser og på arbejdet. Han beholdt imidlertid sin kommunistiske overbevisning, og han ytrede sig ofte kritisk over for *Flame* om den vesttyske oprustning og Danmarks militære samarbejde med Forbundsrepublikken. I slutningen af 1962 noterede en MfS/HVA-officer, at den pågældende allerede havde videregivet oplysninger til *Flame* om forsvarsinstallationer og vesttyske militærdepoter i Danmark, og han blev derfor tildelt dæknnavnet *Depot*.¹⁹⁵

Depot blev med *Flame* som mellemmand anvendt mod danske militære objekter, og han blev optrænet i brugen af koder, hemmelig skrift, dæklejligheder og ”døde postkasser”. Han mødtes både med en østtysk rejseagent i Århus og med Stasi-officerer i dæklejligheder i Østberlin, og han modtog penge for sine ydelser. Hans vigtigste opgave bestod i at indsamle oplysninger om Flyvestation Karup, der husede NATO-hovedkvarteret COMBALTAP, militærdepoterne i Klosterhede og Dejbjerg og olierørledningen fra Frederikshavn til Karup. *Flame* og *Depot* tog flere gange til Karup, hvor de kørte rundt om flyvepladsen og spiste på lokale hoteller for at identificere mulige kontakter, og *Depot* overværede et ”åbent hus”-arrangement på flyvepladsen. De to overvejede også at udnytte *Depots* broder, der havde forbindelse med det ingeniørfirma, der byggede den nye kommandobunker på flyvepladsen, men dette måtte opgives, da broderen var stærkt antikommunistisk. *Depot* holdt også regelmæssigt øje med Århus havn og gennemlæste skibslisterne for at identificere militære transportere, og han indsamlede oplysninger om Marinekommandoen i Århus. Gennem sit arbejde fremskaffede han en fortegnelse over medarbejderne og forskellige oplysninger om folkeregisteret, skatteindbetalinger og folkepensionsordninger, og han afleverede sin kones pas til østtyskerne. Alt dette materiale kunne MfS/HVA sandsynligvis benytte i arbejdet med at skabe falske identiteter til illegale agenter. Endelig foreslog *Depot*, at østtyskerne skulle forsøge at hverve en bekendt, som var under uddannelse i USA, og som senere skulle ansættes på den amerikanske ambassade i København. De oplysninger, som *Depot* var i stand til at fremskaffe,

195 PET, personsag: “Elisath, Auskunft über Hinweis „Depot“, Berlin“, 5. oktober 1962.

var imidlertid ikke særligt værdifulde, og samarbejdet med østtyskerne ophørte i 1965.¹⁹⁶

KREON: En dansk ”topspion”?

Det har ofte været diskuteret, om der fandtes en ”topspion” blandt danske politikere, embedsmænd eller militærfolk under den kolde krig – en dansk Arne Treholt eller Günther Guillaume. Senest har Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS) i sin udredning om Danmark under den kolde krig konkluderet, at der ikke er fundet tegn på nogen dansk ”topspion”.¹⁹⁷ Ifølge ubekræftede oplysninger fra Gordijevskij lykkedes det imidlertid KGB at hverve en højtstående socialdemokrat som agent.

Svend Horn var født i 1906 og udlært smed. Han gjorde karriere i arbejderbevægelsen i 1930’erne, først som leder af den socialdemokratiske ungdomsbevægelse i Svendborg Amt og dernæst som formand for Arbejdernes Fællesorganisation i Nyborg og for Socialdemokratiet i Nyborg-kredsen. Han blev i 1939 valgt ind i Folketinget, hvor han sad indtil 1973. Han var medlem af Socialdemokratiets hovedbestyrelse fra 1961 og af LO’s forretningsudvalg fra 1964. Han var sekretær for den socialdemokratiske folketingsgruppe fra 1950 til 1965, medlem af udenrigspolitisk nævn 1964-66, trafikordfører og minister for offentlige arbejder (trafikminister) i ministeriet Krag fra 1966 til 1968. Han indtog desuden en række tillidposter, deriblandt i styrelsen for SAS og repræsentantskabet for Danmarks Nationalbank.¹⁹⁸ Tage Kaarsted har karakteriseret Svend Horn som en flittig og loyal partisoldat, der dog også havde sine egne meninger. Han var betænkelig over for tilslutningen til Atlantpagten i 1949, men fulgte partiets linje. Som folketingsgruppens sekretær frarådede han kirkeminister Bodil Koch at give udtryk for sin modstand mod Vesttysklands optagelse i NATO i 1955. I

196 Ibid.: Referat af POUL/DEPOT i Arkivnr. 2093/72 reg.nr.XV 1146/64 MfS; Flame, 10.1.1963 (BStU 32); Flame, udateret (BStU 19); Flame, 30.9.62 (BStU 23); Flame, udateret (BStU 24); Flame, udateret (BStU 29). Den pågældende bekræftede en del af forholdet i ibid.: Rapport, 1. november 2000. Poul/Depot blev afsløret efter åbningen af Stasis arkiver.

197 I selve udredningen hedder det: ”Meget tyder på, at de østeuropæiske efterretningstjenester aldrig formåede at hverve en højtplaceret dansk agent i politiske eller militære kredse.” DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 437, 136.

198 Folketingets Præsidium, *Folketinget 1968* (København, 1968), s. 131-132; Kraks blå bog 1969 (København, 1969), s. 541-542; Knud Tågholt, *Hvem var minister*, s. 76.

1960'erne støttede han et samarbejde med SF, men var modstander af at optage folkesocialisterne i regeringen. Svend Horn fungerede så kort tid som trafikminister, at han ikke fik gennemført noget stort anlægsprojekt, men som minister havde han ansvaret for en idékonkurrence om en fast forbindelse over Storebælt, en udvidelse af Københavns Lufthavn i Kastrup og anlægget af en motorvej i forbindelse med den nye Lillebæltsbro.¹⁹⁹

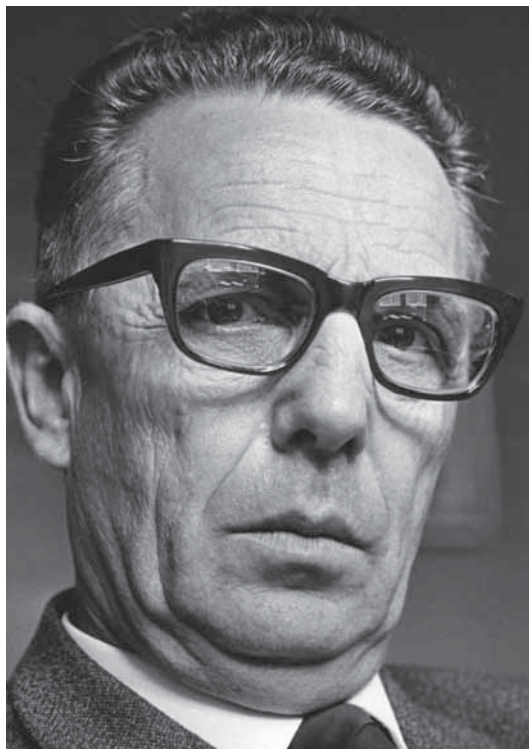
Ifølge Gordijevskij blev Horn hvervet af KGB-officeren A. A. Lobanov, der var udstationeret i Danmark fra 1964 til 1969. Det fremgår ikke, om han blev rekrutteret før, samtidig med eller efter han var minister. Da Lobanov forlod Danmark, blev Horn overtaget af Leonid A. Makarov, der førte ham frem til 1973. Svend Horn blev ifølge Gordijevskij hvervet som egentlig agent og tildelt dæksnavnet *Kreon* (der er græsk og var navnet på en konge). Den oprindelige rapport fra en udenlandsk tjeneste refererede Gordijevskij for at have bemærket, at Horn skulle have sagt til sin føringsofficer, at han havde sympatiseret med Sovjetunionen siden sin ungdom, og at det var denne ideologiske overbevisning, der var årsagen til hans ønske om at arbejde for KGB.²⁰⁰ Ifølge Gordijevskij mødtes Horn med Makarov, som altid sikrede sig, at han ikke blev overvåget af PET, i sit hjem, og han videregav oplysninger om økonomiske forhold, om hovedlinjerne i de dansk-sovjetiske forbindelser, og hvad han i øvrigt kunne komme i besiddelse af vedrørende dansk udenrigspolitik.²⁰¹

---

199 Tage Kaarsted, *De danske ministerier 1953-1972* (København, 1992), s. 54, 296, 328, 332-333, 364. Horns fremtrædende position i den socialdemokratiske folketingsgruppe fremgår af, at da partiet i 1968 gik i opposition, indtog Horn en plads i første række i folketingssalen sammen med Krag, Per Hækkerup og K.B. Andersen. Folketingets Præsidium, *Folketinget 1968: Pladsfordelingen i folketingssalen*.

200 PET, operationssag: Rapport nr. 32/B.

201 Ibid.

Svend Horn havde haft utallige poster i arbejderbevægelsen og var i 1966 til 1968 trafikminister (minister for offentlige arbejder) i den socialdemokratiske regering. Ifølge Gordijevskij lod Horn sig i 1960'erne hverve af KGB på grund af sin sympati for Sovjetunionen. Selvom han skal have videregivet forskellige oplysninger til den sovjetiske efterretningstjeneste, skal Horn dog ikke have været en særlig værdifuld spion (Fotograf: Ernst Nielsen/Arbejdermuseet og ABA).

Horn havde som minister for offentlige arbejder bl.a. kendskab til beredskabsforanstaltningerne i tilfælde af krig,²⁰² hvilket måtte være af interesse for den sovjetiske efterretningstjeneste. Ifølge Gordijevskij var Horns betydning dog begrænset. Horn anså angiveligt sig selv for at være en værdifuld agent, og han var klar over, at han arbejdede konspiratorisk for KGB, men de KGB-officerer, der kendte til sagen, mente ikke han var så vigtig, da han ikke havde adgang til de oplysninger, som residenturet var mest interesseret i.²⁰³ Gordijevskij kendte ikke til, at Horn skulle have modtaget penge, han tvivlede på, at danskeren havde udleveret dokumenter til russerne, og Gordijevskij understregede, at Svend Horns værdi for KGB var yderst beskedene i 1972/73. Ifølge Gordijevskij var forklaringen på, at forbindelsen blev videreført, at residenturet af prestigemæssige årsager havde brug for en højtplaceret agent.²⁰⁴ Ifølge Gordijevskij afbrød KGB kontak-

202 JM, P.O.-sag: Brev fra Hans Hækkerup til justitsminister K. Axel Nielsen, 6. juni 1967.

203 PET, operationssag: Rapport nr. 32/B.

204 Ibid.: Rapport nr. 34/C.

ten med ham, da han omkring 1972 mistede sin plads i Folketinget og trak sig ud af politik. I slutningen af 1970'erne overvejede residenturet at genoptage kontakten, men det blev efter det foreliggende ikke til noget.²⁰⁵ Ifølge Gordijevskij var Horn ikke længere af interesse for KGB i 1983.²⁰⁶

Hvor troværdige er Gordijevskijs oplysninger? Der er som nævnt ikke fundet andre referencer til Horn, heller ikke i det KGB-materiale om danske forhold og statsborgere, som blev afskrevet og smuglet ud af KGB-arkivaren Vasilij Mitrokhin. Gordijevskij har heller ikke nævnt oplysningerne i sine offentliggjorte erindringer, hvor han tværtimod har understreget, at KGB ikke havde nogen højtstående spioner i Danmark.²⁰⁷ Svend Horn er heller ikke omtalt i den bog, som en dansk journalist skrev sammen med Gordijevskij om KGB's virksomhed i Danmark.²⁰⁸ Det skal også understreges, at Gordijevskij ikke er en primær kilde til historien. Da han ikke selv var i kontakt med danskeren, må han have fået oplysningerne på anden hånd. Sandsynligvis har Gordijevskij hørt om historien fra en af de to føringsofficerer eller fra KGB-officeren Ljubimov, der i 1977 havde planer om at reaktivere Horn. Gordijevskij betegnede selv den ene af føringsofficererne, Leonid Makarov, som en kynisk karrieremager, der var rede til at bruge ethvert middel til at avancere på i KGB's hierarki.²⁰⁹ Det er derfor muligt, at føringsofficererne overdrev betydningen af kontakten i forsøget på at blive forfremmet. Det kan heller ikke afvises, at KGB kunne have en interesse i at konstruere eller overdrive en eventuel kontakt til Svend Horn: Måske var det en del af en desinformationsoperation, eller måske hævnede KGB sig på Horn, fordi han havde afvist deres tilnærmelsesforsøg. Der er også enkelte fejl i oplysningerne: Ifølge Gordijevskij forlod Horn Folketinget i 1972, hvorved han mistede sin ministerpost. Men Horn gik allerede af som minister sammen med resten af Krags regering i januar 1968, og han mistede sit folketingsmandat ved valget i 1973.

På den anden side var beretningen om Svend Horn blandt de oplysninger, som Gordijevskij videregav til en udenlandsk tjeneste i 1977-78, hvor han var udstationeret i København og blev kørt som dobbeltagent. Generelt forekommer de oplysninger, som Gordijevskij videregav som dobbeltagent, at være tro-

205 Ibid.: Rapport nr. 32/B; "Vedr.: Svend Horn, født 1906, socialdemokrat, tidligere trafikminister", 27. januar 1985.

206 Ibid.: Rapport nr. 50.

207 Oleg Gordievsky, *Next Stop Execution*, s. 217. Se også s. 192, hvor han beskriver, hvor svært det var at hverve danskere.

208 Jakob Andersen med Oleg Gordievsky, *De røde spioner*.

209 PET, operationssag: Rapport nr. 8, 7.-8. oktober 1975.

værdige. Beretningens troværdighed bestyrkes også af dens detaljer: Navne på føringsofficererne, dæknævnet, indholdet af de udleverede oplysninger. Det forhold, at Gordijevskij understregede, at de oplysninger, som Horn videregav, var af begrænset værdi for KGB, viser, at Gordijevskij ikke overdrev betydningen af kontakten, hvilket også underbygger troværdigheden af historien.

Selvom PET's samtidige overvågning af føringsofficeren Leonid Makarov ikke afslørede nogen kontakt til Svend Horn, bekræftede den, at russeren udførte efterretningsmæssig aktivitet blandt danske politikere. Et halvt år efter sin ankomst til Danmark i december 1967 konstaterede PET, at Makarov var assistent for presseattaché Anatolij Lobanov, og at han havde etableret kontakt til tre politikere, ”som han under udfoldelse af konspirativ optræden forinden møderne kontakter på københavnske restauranter.”²¹⁰ I november 1969 bemærkede tjenesten, at Makarov havde udvidet antallet af folketingsmedlemmer, ”som han søger at omgås under mere private former.”²¹¹ Det følgende år noterede PET, at Makarov havde foretaget et par rejser til provinsen sammen med Lobanov, inden han havde overtaget dennes opgaver som presseattaché, og tjenesten var derfor interesseret i at søge at fastslå, ”hvorvidt MAKAROV eventuelt har overtaget efterretningsmæssige opgaver efter LOBANOV.”²¹² PET's overvågning bekræftede således, at Makarov efter alt at dømme havde overtaget Lobanovs opgaver, at han havde kontakter til danske politikere, at han optrådte konspiratorisk og søgte at mødes med dem under private former, hvilket passede på Gordijevskijs beskrivelse af kontakten til Svend Horn. PET's analyse af Makarov viste også, at denne var velinformeret om dansk politik, og at han talte et godt dansk.²¹³ Han var således i stand til at føre en samtale om danske politiske forhold med en dansk kontakt, der ikke kunne fremmedsprog.

Det er således Kommissionens vurdering, at det ikke er muligt på det foreliggende grundlag endeligt at af- eller bekræfte Gordijevskijs oplysninger om, at

210 PET, personsag: Notits, 21. august 1968.

211 Ibid.: Notits, 13. november 1969.

212 Ibid.: Notits, 12. februar 1970.

213 Ibid.: ”Analyse: Presseattaché ved den herværende sovjetrussiske ambassade Leonid Alexeevich Makarov”, 17. september 1970. Der findes yderligere en interessant oplysning i PET's materiale vedrørende Makarov. I februar 1970 skal russeren angiveligt have videregivet oplysninger om Jens Otto Krag's privatliv, som først dukkede op i pressen otte måneder senere. Stammede disse oplysninger fra en kontakt i Socialdemokratiets top? Ibid.: Politiets Efterretningstjeneste, notits, 7. december 1971. Makarov blev senere udvist fra Norge i forbindelse med sagen mod Arne Treholt. Ibid.: Telex til PET, 2. februar 1984.

den tidligere socialdemokratiske trafikminister Svend Horn skulle være blevet hvervet som agent af KGB, og at han i en periode videregav forskellige oplysninger om dansk udenrigspolitik og andre forhold.

PET synes ikke at have iværksat en egentlig efterforskning af Horn. PET modtog den første rapport om sagen i november 1977.²¹⁴ PET bad formentlig den venligtsindede tjeneste om at stille Gordijevskij uddybende spørgsmål om Horn, for i februar 1978 modtog PET yderligere oplysninger herom.²¹⁵ På et tidspunkt blev ledelsen i PET orienteret om oplysningerne om Svend Horn.²¹⁶ I januar 1985 udarbejdede PET en kort notits om sagen, der udelukkende byggede på Gordijevskijs oplysninger.²¹⁷ Det vides ikke, om Justitsministeriet blev orienteret om sagen, og om man overvejede at rejse straffesag mod Horn for spionage.²¹⁸ PET var sandsynligvis forhindret i at udnytte oplysningerne før 1985, da en retssag ville afsløre Gordijevskij, som nok var en af de vestlige efterretningstjenesters vigtigste kilder i KGB i denne periode. Efter 1985 kan det have indgået i overvejelserne, at det ville være vanskeligt at bekræfte Gordijevskijs oplysninger, og at Horn selv var oppe i årene (han var 79 år i 1985). Horn døde i 1992 86 år gammel.

Det Radikale Venstre

Det Radikale Venstre var på grund af dets neutralistiske og pacifistiske traditioner et oplagt mål for KGB's påvirknings- og hvervningsoperationer.²¹⁹ De radikale havde i deres oprindelige partiprogram fra 1905 erklæret sig som tilhængere

214 PET, operationssag: Rapport nr. 32/B, 25. november 1977.

215 Ibid.: Rapport nr. 34/C, 8. februar 1978.

216 Ole Stig Andersen har over for Kommissionen forklaret om sagen, hvorfor han på et tidspunkt må være blevet orienteret om den. RB: Ole Stig Andersen, 10. juni 2003. Det må være sket før november 1984, hvor han fratrådte som PET's chef.

217 PET, operationssag: "Vedr.: Svend Horn, født 1906, socialdemokrat, tidligere trafikminister", 27. januar 1985.

218 Der er ikke fundet yderligere oplysninger om sagen hos PET eller Justitsministeriet. Statsministeren og justitsministeren blev orienteret om nogle af Gordijevskijs oplysninger om KGB's virke mod danske politiske partier. I dette materiale er Svend Horn ikke nævnt. PET, operationssag: "Oplæg til briefing af statsminister og justitsminister", 15. februar 1978.

219 For den sovjetiske ambassades interesse for de radikale, se DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 407-408.

af neutralisme og internationalt samarbejde. Forsvaret skulle nedskæres og dets rolle begrænses til at varetage neutralitetsforpligtigelserne. Partiet stemte imod Danmarks tilslutning til Atlantpagten i 1949 med den begrundelse, at man frygtede konsekvenserne af den stigende militarisering, og de radikale ønskede i stedet, at Danmark skulle bygge bro mellem blokkene. Partiets sikkerhedspolitiske kurs var nok i en vis grad påvirket af partitaktiske hensyn, idet ledelsen måtte tage hensyn til de stærke pacifistiske strømninger i partiets bagland, samtidig med at ledelsen ikke ønskede at lade spørgsmålet forhindre, at partiet opnåede politisk indflydelse. Partiet indtog da også med tiden en mere pragmatisk holdning, hvilket nok hang sammen med de radikales regeringsdeltagelse, og de accepterede stiltiende NATO-medlemskabet og deltog i forsvarsforlig. Dette nye standpunkt blev også gjort lettere af NATO's højere prioritering af forhandling med østblokken i slutningen af 1960'erne.²²⁰ Radikale deltog i fredsbevægelsen og i østlige fredsarrangementer, de støttede militærnægtere, og de deltog i kampagnen mod de hemmelige kartoteker. Dele af den radikale presse var ikke helt afvisende over for østlige signaler; i 1959 havde chefredaktøren for Middelfart Venstreblad besøg af repræsentanter for den kommunistiske frontorganisation World Federation of Democratic Youth (WFDY), og han lovede angiveligt at trykke oplysninger i neutrale formuleringer om deres kommende festival i sit blad.²²¹ Der er imidlertid kun fundet spredte oplysninger i PET's arkiv om partiets kontakter til østlige efterretningsofficerer i den tidlige fase af den kolde krig. Det fremgår af Mitrokhins materiale, at KGB-residenturet i 1950'erne opretholdt kontakt med en række radikale folketingsmedlemmer – Bertel Dahlgaard, Jørgen Jørgensen, Oluf Steen, A. C. Normann og Else Zeuthen – men der foreligger ikke yderligere oplysninger om karakteren af kontakterne. Disse kontakter blev ligesom de socialdemokratiske afbrudt efter Ungarnskrisen i 1956.²²² Det vides ikke, hvilke kontakter residenturet havde med radikale politikere i 1960'erne.

Der er dog ingen tvivl om, at Sovjetunionen interesserede sig for de radikale. I 1965 skal lederne af de fire skandinaviske kommunistpartier på en konference i

220 Bo Lidegaard, "Radikal udenrigspolitik", i: Sune Pedersen og Bo Lidegaard, red., *B radikalt 1905-2005* (Gyldendal, 2005), s. 226-230, 238-244. Se også DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 1, s. 148-149, 153, 164, 169, 183-186, 199.

221 PET, emnekartotek: "Politiske partier, Det Radikale Venstre", oplysning dateret 8. august 1959.

222 PET, operationssag: Rapport nr. 79. I oversættelsen af KGB-materialet er nævnt et radikalt folketingsmedlem "E. Tsoiten" med tilføjelsen "[translit]" (dvs. at det er omskrevet fra et andet alfabet). Da der ikke er fundet noget radikalt folketingsmedlem fra denne periode, der hed dette, antages det, at det er en omskrivning af E. Zeuthen.

København have drøftet mulighederne for at samarbejde med andre venstreorienterede partier og grupper heri blandt ”de intellektuelle radikale”.²²³ Et medlem af SF, der i slutningen af 1950’erne havde været i kontakt med den sovjetiske ambassade, hævdede, at han mod betaling havde videregivet forskellige politiske oplysninger, deriblandt en historisk redegørelse om Det Radikale Venstre.²²⁴ I 1968 oplyste en kilde, at DKP udførte en ”ret omfangsrig infiltration” af de radikale. Kommunisterne anvendte angiveligt personer fra fredsbevægelsen, der ikke var kendt som medlemmer af DKP, og som derfor havde mulighed for at vinde indpas i det neutralistiske parti.²²⁵ Det er uklart, hvor troværdig denne oplysning var.

Venstre

Endelig udviste KGB-residenturet interesse for det ene af de to store borgerlige partier, Venstre, der repræsenterede landbrugernes interesser, og som generelt ikke udviste en større interesse for udenrigs- og sikkerhedspolitiske spørgsmål. Men ligesom de radikale og socialdemokraterne var partiet delt i to sikkerhedspolitiske fløje. Det skyldtes nok, at der i det store landbrugsparti fra gammel tid var en vis skepsis over for forsvaret (det var bondesønnerne, der blev udskrevet til militæret), ligesom der inden for landbruget var kræfter, der ønskede samhandel med Østeuropa. Således deltog medlemmer af Venstres Ungdom i landbrugsdelegationsrejser til Sovjetunionen i begyndelsen af 1960’erne.²²⁶

Selvom Venstre støttede NATO, så nogle venstremænd mindre kritisk på russerne og var åbenbart modtagelig for østlig påvirkning. Ifølge en indberetning fra 1959 skulle redaktøren af Fyns Tidende, der havde været på besøg i Sovjetunionen, nære sympati for Sovjetunionen og være overbevist om dets fredelige hensigter. Den 27. april holdt tidligere statsminister Erik Eriksen en tale til partiets delegeretmøde i Odense, hvor han kritiserede samarbejdet mellem de vestlige lande, men støttede den vestlige forsvarsalliance. Den 29. april havde redaktøren

223 PET, emnekartotek: ”Politiske partier, Radikale Venstre”, oplysning dateret 28. juli 1965.

224 Ibid.: Oplysning dateret 19. august 1963. Det skal tilføjes, at den pågældende blev betegnet som psykopat.

225 PET, emnesag: ”Vedr.: Danmarks kommunistiske Parti’s infiltrationstaktik”, 6. februar 1968.

226 PET, emnekartotek: ”Statsforhold – Politiske partier. Venstres Ungdom (V.U.)”, oplysning dateret 21. september 1962.

besøg af den sovjetiske presseattaché Vjatjeslav Tjernov, og dagen efter offentliggjorde han en leder, hvor han skal have fordrejet Eriksens tale og gengivet citater taget ud af deres sammenhæng. Det blev formodet i indberetningen, at det var Tjernov, der havde inspireret redaktøren til lederen.²²⁷ Den samme redaktør havde i øvrigt også besøg af den tidligere omtalte WFDY-delegation, som han anbefalede at opsøge det liberale pressekontor. Her blev to af delegationsmedlemmerne interviewet, og man lovede at offentliggøre det i de liberale dagblade.²²⁸

Det var således opfattelsen i KGB-residenturet, at der var muligheder for at etablere kontakt til Venstre-politikere. Residenturet kan bl.a. være blevet inspireret af Aksel Larsen og Alfred Jensen, der ifølge aflytningerne i 1950'erne talte om, at ledende venstrefolk ønskede at udvide samhandelen med Sovjetunionen.²²⁹ I midten af 1950'erne studerede KGB-officerer et uidentificeret medlem af Venstres ledelse og formanden for Venstres Ungdom. Det fremgår ikke, hvad dette studium drejede sig om, eller hvilke resultater der blev opnået. Ifølge samme kilde etablerede KGB på et tidspunkt kontakt til to folketingsmedlemmer, som er omtalt som Gyskow og Kristensen. Disse kontakter blev afbrudt efter Ungarnskrisen i 1956.²³⁰ Der var ikke noget folketingsmedlem, der hed Gyskow, og der er muligvis tale om en fejlskrivning, der skete, da KGB-arkivar Mitrokhin skrev den oprindelige KGB-kilde af og senere renskrev sine notater. Der fandtes fire folketingsmedlemmer fra Venstre i 1950'erne, der hed Kristensen; kun én af dem – tidligere finansminister Thorkild Kristensen – sad i Folketinget under Ungarnskrisen.²³¹ Heller ikke i disse tilfælde er det muligt at sige noget nærmere om indholdet i forbindelserne.

KGB's operationer mod Konservativ Ungdom

I sidste halvdel af 1960'erne fik PET mulighed for på tæt hold at følge KGB's virksomhed mod en politisk ungdomsorganisation. KGB-officeren Viktor Lipskij var fra december 1963 til december 1967 udstationeret på den sovjetiske ambassade

227 Ibid.: "Politiske partier: Venstre", oplysning dateret 4. maj 1959.

228 Ibid.: Oplysning dateret 8. september 1959.

229 PET, operationssag: Arne Nielsen, Rapport, 26. september 1963.

230 PET, operationssag: Rapport nr. 79.

231 Thorkil Kristensen var medlem af Folketinget 1945-60. De andre mulige medlemmer var: Axel Kristensen (1945-51, 1957-66), Ejner Kristensen (1957-68) og Kr. Kristensen (1945-53) (*Folketingets medlemmer de sidste fyre år* ved Kristian Hvidt).

som 3. sekretær og sports- og ungdomsattaché. Han hævdede imidlertid også at være kulturattaché, og under dette dække etablerede han kontakter til en række ungdoms- og studenterorganisationer.²³² Lipskij blev af PET betegnet som en ”særdeles flittig og effektiv efterretningsofficer”,²³³ der dyrkede sine unge danske venner med stor flid. Han inviterede dem til ambassade-receptioner og frokoster, og han deltog i deres sammenkomster og private fester, altid medbringende et rigt udvalg af våde varer.²³⁴ Ifølge PET’s kilder reagerede de politiske ungdomsorganisationer forskelligt på russernes tilnærmelser: Uafhængig Ungdom anså russerne som fjenden og ville intet have med dem at gøre, VU’erne interesserede sig næsten ikke for udenrigspolitik og havde ingen kontakter med østdiplomater, DsU’erne skulle have tilladelse fra partiledelsen i hvert enkelt tilfælde, mens DKU’erne, SUF’erne, KU’erne og RU’erne ikke havde nogen betænkeligheder ved at omgås de sovjetiske diplomater.²³⁵

Det kan umiddelbart forekomme overraskende, at KGB interesserede sig for Konservativ Ungdom, der måtte formodes at være uimodtagelige over for sovjetiske tilnærmelser. Men KU var i 1960’erne splittet mellem en traditionel ”konservativ” fløj, der fulgte partiets officielle linje, og en mere ”progressiv” fløj, der bl.a. udtrykte større forståelse for Sovjetunionens politik og støttede en anerkendelse af DDR.²³⁶ En af lederne af den progressive fløj havde tæt kontakt med personer på den yderste venstrefløj, og han kom i den forbindelse i kontakt med Lipskij.²³⁷ Under en frokost i maj 1965 blev den pågældende efter eget udsagt ”hårdt pumpet” af efterretningsofficeren, der livligt interesserede sig for Det Konservative Folkeparti og KU’s indre forhold og især den progressive fløjs forhold og planer. Nogen tid senere blev en række af de progressive KU’ere sam-

232 PET, personsag: ”Rapport, tirsdag 4. april 1967. Vedrørende 3. sekretær ved den herværende sovjetiske ambassade Victor Dmitrievitch Lipskij, f.d. 21/12-1930”.

233 Ibid.: ”Vedr.: Ulovlig efterretningsevne udøvet af 3. sekretær ved den herværende sovjetiske ambassade Victor Dmitrievitch Lipskij, f.d. 31.12.1930 i Pologi”, 6. marts 1972.

234 Ibid.: Notits, 20. oktober 1966.

235 Ibid.: Notits, 16. december 1966.

236 Ibid.: Kilderapport, 14. februar 1967; Notits, 14. februar 1967. De konservatives daværende formand Knud Thestrup har antydnet splittelsen i sine erindringer (Knud Thestrup, *Mit livs gågade* (Det Schønbergske Forlag, 1976), s. 261). For Det Konservative Folkepartis historie i 1960’erne indtil dannelsen af VKR-regeringen, se Ditlev Tamm, *Det høje C. En bog om det Konservative Folkeparti 1965-1998* (Gyldendal, 1999), s. 66-92. Jørn Bro har over for Kommissionen bekræftet, at især KU var genstand for russiske tilnærmelser: ”Det var åbenbart her en gruppe, der var til at komme i med.” RB: Jørn Bro, 2. november 2005.

237 PET, personsag: Notits, 16. december 1966.

men med DKU'ere og SUF'ere inviteret til en sammenkomst på den sovjetiske ambassade, hvilket blev fulgt op af en række frokostinvitationer og våde fester. Dermed lykkedes det Lipskij at etablere kontakter til en række ledende KU'ere, der iblandt et senere folketingsmedlem, et medlem af forretningsudvalget, flere afdelingsformænd og ledende medlemmer af konservative ungdomsorganisationer.²³⁸ PET havde kilder blandt KU'erne, hvilket gjorde det muligt for tjenesten af følge Lipskij's aktiviteter.

KGB havde flere hensigter med arbejdet med KU. For det første anvendte Lipskij de hyppige sammenkomster til at indsamle oplysninger om alle slags politiske emner: De interne forhold blandt de konservative, KU's medlemstal og organisatoriske opbygning og magtkampen mellem "de konservative" og "de progressive"; om ledende danske politikeres personlige forhold; om aktiviteterne på såvel den yderste venstrefløj (DKU, SUF, trotskisterne og Vietnamkomitéerne) som den yderste højrefløj (Demokratisk Alliance og den russiske eksilgruppe NTS); og om de unge konservative politikeres syn på internationale forhold.²³⁹ Flere af kontakterne fik stillet egentlige opgaver af KGB-officererne, formentlig med henblik på at knytte dem nærmere til sig. Således udleverede en KU'er noget materiale vedrørende den højreorienterede Frihedsalliancen,²⁴⁰ en ledende KU'er fik til opgave at skaffe en kontakt på den amerikanske eller britiske ambassade,²⁴¹ en anden ung konservativ udarbejdede en skriftlig rapport om Demokratisk Alliance,²⁴² og en KU'er udleverede oplysninger om NTS og dets medlemmer til ambassaden.²⁴³

For det andet var det PET's opfattelse, at KGB havde et mere langsigtet mål med at dyrke de unge konservative politikere. Det var nemlig begrænset, hvor vigtige informationer de unge danskere havde adgang til. Ved at etablere et personligt og fortroligt forhold i de unge år håbede efterretningsofficererne antagelig, at nogle af kontakterne kunne udnyttes, når danskerne havde færdiggjort deres uddannelse og var placeret på indflydelsesrige poster i det private erhvervsliv, inden for medieverdenen, i det politiske liv eller i den offentlige administration.²⁴⁴ Den store sikkerhedsrisiko under den kolde krig var en velanset borgerlig

238 Ibid.: Notitser, 16. december 1966, 20. december 1966 og 6. februar 1967.

239 Ibid.: Notitser, 6. februar 1967, 14. februar 1967 og 15. februar 1967.

240 Ibid.: Notits, 24. februar 1967.

241 Ibid.: "Uddrag af månedsrapport vedrørende russiske ambassadefunktionærer", august 1967.

242 Ibid.: Notits, 13. september 1967.

243 Ibid.: Notits, 20. november 1967.

244 Ibid.: Notits, 16. december 1966.

person, der i kraft af sin stilling havde adgang til klassificerede oplysninger, og som i sin ungdom havde fået sympati for Sovjetunionen og kommunismen.

For det tredje – og det er det mest interessante i denne sammenhæng – er der flere forhold, der tyder på, at Lipskij forsøgte at påvirke KU's politik. Det fremgår af kildeoplysningerne, at Lipskij tog ivrigt del i ideologiske diskussioner, og at han forsøgte at overbevise sine samtalepartnere om rigtigheden af de sovjetiske synspunkter.²⁴⁵ Men spørgsmålet er, om disse forsøg havde nogen indflydelse på danskerne. En kilde hævdede, at en række artikler i KU-bladet *Vi unge* bar præg af at være inspireret af Lipskij. Denne påstand er dog ikke dokumenteret i materialet.²⁴⁶ Flere af de progressive KU'ere, der kom sammen med Lipskij, arbejdede samtidig på at få KU til at indtage en mere kritisk holdning over for USA's krig i Vietnam, som på dette tidspunkt var under optrapning.²⁴⁷ I februar 1967 blev der ifølge PET's oplysninger på KU's hovedbestyrelsesmøde fremsat et modforslag til det øvrige forretningsudvalgs resolutionsforslag om Vietnam. Modforslaget var kritisk over for USA's indsats og lå klart til venstre for flertallets forslag:

”KU's hovedbestyrelse kræver af regering og folketing, at det officielle Danmarks stilling til U.S.A.'s krigsførelse i Vietnam nu bliver klart markeret. Vi opfordrer til, at der fra dansk side bliver gjort gældende, at bombardementerne af Nord-Vietnam er en frygtelig fejltagelse, der aldeles omgående må standses, så fredsforhandlinger kan komme i gang. Endvidere må U.S.A. uden forbehold erklære sig rede til at betragte Vietcong som ligestillet partner i de kommende fredsforhandlinger, som skal indledes med henblik på gensidig tilbagetrækning af styrkerne fra Syd-Vietnam. KU's hovedbestyrelse anser disse skridt for helt nødvendige, hvis man ønsker en afslutning på den ulykkelige krig.”²⁴⁸

Var dette resolutionsforslag, der blev nedstemt, et resultat af Lipskijs påvirkningsforsøg? Det er umuligt at besvare nærmere. Den pågældende KU'er nedtonede selv under en senere samtale med PET betydningen af møderne med Lipskij.²⁴⁹ Jørn Bro, der havde kontakt med flere af de involverede KU'ere, har over for Kommissionen afvist muligheden af, at de var påvirket af sovjetiske synspunkter på konflikten: ”I de borgerlige ungdomsorganisationer og blandt

245 Ibid.: Notits, 14. februar 1967.

246 Ibid.: Notits, 6. februar 1967.

247 Ibid.: Notits, 19. maj 1967, kontinuert 25. maj 1967.

248 Ibid.: Notits, 10. juni 1967.

249 Ibid.: Notits, 21. juni 1967.

mange af de unge mennesker, der kom i KU og VU, var der stor bekymring over Vietnamkrigen og hvad den kunne føre til, også indenrigspolitisk.²⁵⁰

Ifølge en anden PET-medarbejder var Lipskijs aktiviteter beregnet på at skade Konservativ Ungdom. Ifølge denne version anvendte Lipskij sin viden om KU's interne forhold på en sådan måde, "at der til stadighed var interne stridigheder og spektakler i KU," hvilket svækkede organisationens effektivitet i den periode, hvor Lipskij var udstationeret i Danmark.²⁵¹ Der var således i stedet tale om, at Lipskij forsøgte at undergrave organisationen. Det fremgår ikke, om dette er en henvisning til den såkaldte spionaffære i 1967. Den 18. maj dette år kunne *Berlingske Tidende* meddele, at de sovjetiske myndigheder anklagede en tidligere formand for KU i København for at være involveret i spionage mod Sovjetunionen. De sovjetiske myndigheder skulle have fået fat i et brev fra en belgisk student i Leningrad til danskeren, som var skrevet i kode, og som indeholdt efterretningsmæssige oplysninger. Den anklagede dansker nægtede over for avisen ethvert kendskab til sagen.²⁵² I virkeligheden havde han indvilliget i at fungere som "levende postkasse" for NTS og havde flere gange tidligere modtaget og videresendt breve.²⁵³ Imidlertid vakte sagen et stort røre i KU, hvor nogle gav Lipskij skylden for det passerede, og en kilde fandt anledning til at bemærke, at der var ved at brede sig "en betydelig gensidig mistillid" i kredsen omkring Lipskij, da flere af de involverede mistænkte hinanden for at angive dem til PET.²⁵⁴

PET's forsøg på at kortlægge Lipskijs forbindelser med KU giver også et indblik i den mistro, som tjenesten blev mødt med selv blandt unge borgerlige politikere. Således skal en ledende KU'ers instinktive reaktion på spionaffæren have været, at han mistænkte PET for at have iscenesat hele sagen for at få et påskud til at undersøge KU's forhold.²⁵⁵ En PET-medarbejder undrede sig over, at der ikke var flere KU'ere med deres nationale indstilling, som af egen drift havde henvendt sig til tjenesten og underrettet den om deres kontakt til Lipskij.²⁵⁶ De unge konservative politikere havde øjensynligt svært ved at se alvoren i situatio-

250 RB: Jørn Bro, 2. november 2005.

251 PET, personsag: "Vedr.: Ulovlig efterretningsvirksomhed udøvet af 3. sekretær ved den herværende sovjetiske ambassade Victor Dmitrievitch Lipskij, f.d. 31.12.1930 i Pologi", 6. marts 1972.

252 "Dansk student sigtet som spion af Sovjet", *Berlingske Tidende*, 18. maj 1967.

253 PET, personsag: Notits, 18. maj 1967.

254 Ibid.: Notits, 15. september 1967.

255 Ibid.: Notits, 18. maj 1967.

256 Ibid.: Notits, 29. marts 1968.

nen, og de undrede sig over, om ikke PET havde vigtigere ting at tage sig til.²⁵⁷ En af de involverede KU'ere afslørede over for sine bekendte, at han havde været til afhøring hos PET, og at tjenesten havde foreslået ham, at de aflyttede en af hans samtaler.²⁵⁸ Det forlød også, at flere af de KU'ere, der havde været til afhøring, havde afgivet konstruerede forklaringer.²⁵⁹ Denne noget nonchalante holdning til østkontakterne havde en direkte sikkerhedsmæssig konsekvens. En af de involverede unge konservative var ansat som studentermedhjælper i Udenrigsministeriet. Han havde deltaget i flere selskaber, hvor også Lipskij havde været til stede, men han havde ikke underrettet ministeriet herom, hvilket han begrundede med, at han kun havde mødt ham tilfældigt og ikke som ansat i ministeriet.²⁶⁰

De østlige tjenesters interesse for KU fortsatte i nogen tid. I 1969 modtog PET en kildeoplysning om, at der var blevet afholdt et fortroligt møde mellem to tidligere forretningsførere i KU og et par tilrejsende østtyskere om spørgsmålet om anerkendelse af DDR.²⁶¹ I 1970 spiste en kilde i KU frokost med den sovjetiske videnskabsattaché Oleg A. Jakimov, hvor den sidstnævnte indgik i en udspurgte kilden om de interne forhold i KU, organisationens holdning til NATO og et kommende ungdomsparlamentarisk møde i NATO-hovedkvarteret i Bruxelles.²⁶² Det følgende år konstaterede PET, at sovjetiske ambassademedarbejdere havde holdt møder med KU's landssekretær, hvor de havde drøftet KU's forslag om en nedrustningskonference, et ungdomsmøde i Stockholm, de interne forhold hos de konservative og folketingsvalget.²⁶³ Derefter synes forbindelsen at være ebbet ud.

257 Ibid.: Notits, 4. april 1968.

258 Ibid.: Notits, 29. marts 1968; Notits, 11. oktober 1968. Den pågældendes version om forslaget om aflytning var ikke helt i overensstemmelse med PET's version. Ibid.: Notits, 3. marts 1967.

259 Ibid.: Notits, 6. oktober 1967.

260 Ibid.: Notits, 31. maj 1967; notits, 19. juni 1967. Den pågældendes beskrivelse af kontakten med Lipskij adskilte sig noget fra PET's kilde.

261 PET, emnekartotek: "Statsforh. – Politiske partier. Konservativt Folkeparti", oplysning dateret 7. november 1969.

262 Ibid., oplysning dateret 22. april 1970.

263 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1971".

3. Østlige påvirkningsoperationer, fodnoterne og PET 1970-1989

KGB's rekrutteringsproblemer i de politiske partier i 1970'erne

Det var først og fremmest den sovjetiske efterretningstjeneste, der etablerede kontakter til danske politikere i 1970'erne. I begyndelsen af årtiet var det PET's vurdering, at officererne lagde større vægt på de politiske spørgsmål og på påvirkningen af Danmarks udenrigspolitik end i 1960'erne, men at de udstationerede efterretningsfolk ikke besad de samme selskabelige og politiske evner, som deres forgængere: "Den nuværende politiske KGB-sektion synes væsentlig mere konstant og flittigt arbejdende end forgængerne, men ikke med samme smartness."²⁶⁴ Det følgende år blev sektionens indsats betegnet som "bredt anlagt og yderst udadvendt", og de involverede efterretningsofficerer blev karakteriseret som "initiativrige og pågående i deres optræden."²⁶⁵ Det var PET's overordnede vurdering, at KGB arbejdede intenst på det politiske område i 1970'erne. Således konstaterede tjenesten i 1978, at efterretningsofficererne ved hjælp af frokostmøder søgte at etablere venskabelige kontakter, og at disse kontakter blev anvendt til at indsamle oplysninger om den politiske situation i landet og Danmarks udenrigspolitiske synspunkter.²⁶⁶

264 "PET, administrativ sag: Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1970".

265 Ibid.: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1971".

266 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1978".

I slutningen af 1970'erne udleverede Oleg Gordijevskij flere sovjetiske dokumenter, der giver et indblik i KGB's virksomhed mod danske politikere og partier. Materialet omfattede ambassadørens årsberetning for 1976 og KGB-residenturets årsberetninger og planer for 1975-78, samt KGB-Centerets bemærkninger hertil.²⁶⁷

Ifølge den sovjetiske ambassadør Nikolaj Jegorytjev havde ambassaden i 1976 haft som overordnet opgave at udbrede kendskabet til beslutningerne fra den 25. partikongres, at udvikle forholdet mellem Danmark og Sovjetunionen, at styrke Sovjetunionens stilling i det nordeuropæiske område, at påvirke den danske regering og de politiske partier i forbindelse med de vigtigste internationale spørgsmål og styrke DKP og andre "progressive" kræfters indflydelse i Danmark. For at løse disse opgaver havde de russiske diplomater 300 samtaler med danske beslutningstagere og opinionsdannere, hvilket gav mulighed for at indsamle oplysninger, forklare de sovjetiske synspunkter og påvirke modparten. Diplomaterne lagde i deres samtaler med danske politikere og andre vægt på at betone, at den sovjetiske udenrigspolitik havde fredelige hensigter, og at de stræbte efter internationalt samarbejde, nedrustning og overholdelse af Helsinki-aftalerne. De danske politikere måtte også lægge ører til beretninger om de store resultater, der var opnået under opbygningen af kommunismen i Sovjetunionen. Ifølge ambassadøren havde man deltaget i 150 særligt planlagte samtaler, der havde til formål at udbrede sovjetisk udenrigspolitisk propaganda. Det var ambassadens hensigt at øge arbejdet med de politiske partier med det formål at svække Danmarks tilknytning til NATO og EF og styrke de bilaterale forbindelser til Sovjetunionen. Foruden DKP nævnte ambassadøren særligt Socialdemokratiet som et mål for ambassadens intensiverede politiske arbejde.²⁶⁸

KGB-officererne, der arbejdede under diplomatisk dække ved ambassaden, havde opgaver, der komplementerede de "rene" diplomaters arbejde. Ifølge residenturets årsberetning for 1975 skulle officererne indsamle oplysninger om Vestens politik over for Sovjetunionen, NATO's aktiviteter og planer, Danmarks rolle i NATO, Danmarks politik over for Sovjetunionen, den indenrigspolitiske situation og de "reaktionære" kræfters aktivitet over for DKP. Residenturet havde

267 DIIS har i sin undersøgelse alene benyttet de offentliggjorte planer og har ikke haft kendskab til det originale materiale, der findes i PET's arkiv, og som indbefatter årsberetninger, der beskriver, hvilke resultater residenturet hævdede, at det havde opnået. Se DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 436-437.

268 PET, operationsdag: "Årsberetning for den sovjetiske ambassade i København for året 1976".

også til opgave at udføre Politbureauets direktiv fra 20. april 1974, som forudså, at den sovjetiske indflydelse i Nordeuropa ville blive styrket. KGB-personalet havde ifølge deres egen rapport udført 68 propagandaoperationer i 1975, som havde til formål at påvirke regeringen og opinionen til at støtte afspændingen, svække tilknytningen til USA, NATO og EF og skade Kinas indflydelse.²⁶⁹

Spørgsmålet er, hvor værdifulde de indhentede oplysninger var, og i hvilket omfang KGB-officererne var i stand til at påvirke danske politikere. I 1975 havde residenturet kun to agenter (som begge var udlændinge), tre fortrolige kontakter, fem ”objekt rasrabotki” og 28, der blev betegnet som ”andre”, og som nok var ”normale” kontakter, dvs. samtalepartnere. Residenturet indrømmede åbent, at kvaliteten af dets kontakter lod meget tilbage at ønske. Personalet havde gjort en stor indsats med at studere et antal ledende politikere, indflydelsesrige journalister og unge mennesker med henblik på hvervning, men vurderingen var nedslående: ”Blandt de personer, vi i øjeblikket interesserer os for, finder vi ingen, der kan betegnes som hvervningsagent-emner, og vi har kun kontakt til ganske få unge.”²⁷⁰ Residenturet måtte også indrømme, at det ikke havde kilder, der havde adgang til hemmelige oplysninger.²⁷¹ Billedet havde ikke ændret sig væsentligt det følgende år:

”Hovedskavanken ved vor efterretningsindhentning er en mangel på dokumentariske oplysninger og virkelige hemmelige informationer vedrørende USA, NATO og Kina. Dette skyldes den manglende tilstedeværelse af et ordentligt agentapparat. Det må derfor være vor hovedopgave at etablere et sådant.”²⁷²

Fraværet af virkelige værdifulde agenter blev i begyndelsen af 1977 kritiseret af Centeret, der beklagede ”denne sørgelige tingenes tilstand” og opfordrede residenturet til at etablere et støtteagentnet og en ”øget operativ indsats” over for bl.a. ledende danske politikere.²⁷³ Det kan således konstateres, at KGB efter alt at dømme ikke havde nogen højtstående spion blandt danske politikere i sid-

269 Ibid.: ”Til Kammerat Severov (Grushkov [Grusjkov]). Rapport om det Københavnske residenturs PR-linjes arbejde i 1975”, 11. december 1975. Underskrevet Minskij (= Mogulevtjik).

270 Ibid., s. 6.

271 Ibid., s. 12.

272 Ibid.: ”Til: Kammerat Severov (Grushkov [Grusjkov]). Årsrapport for 1977 fra residenturets PR-linje”, 8. december 1977. Underskrevet Korin (Ljubimov).

273 Ibid.: ”Til: Kammerat Korin (= Ljubimov). Bemærkninger til Residenturets årsberetning for 1976. 1. januar 1977”. Underskrevet Severov (= Grusjkov).

ste halvdel af 1970'erne. Tidligere KGB-officerer har da også givet udtryk for, at det var svært at hverve danskere, og at forsøget ofte led skibbrud på danskernes manglende evne til at hemmeligholde kontakterne.²⁷⁴

Østblokkens påvirkningskampagne over for Socialdemokratiet i 1970-1980'erne

Sovjetunionen var fortsat den vigtigste aktør i østblokkens forsøg på at indsamle oplysninger om og påvirke de danske politiske partier i de sidste år af den kolde krig. I 1984 konstaterede PET, at KGB-residenturets PR-linje (den politiske afdeling) var den største sektion, som sammen med diplomaterne udførte en "utrættelig" indhentning og påvirkning af politikere, embedsmænd, journalister og organisationsfolk: "Et meget vigtigt område, hvor opnåelse af gode resultater kan få uhyggelige konsekvenser."²⁷⁵ Det var lykkedes KGB-officererne at indsamle oplysninger om partiernes interne forhold og danske politikeres "svage sider", og man havde forsøgt at undergrave tilhørsforholdet til NATO.²⁷⁶ KGB's indsats på det politiske område blev imidlertid alvorligt svækket, da Oleg Gordijevskij hoppede af i 1985. PET konstaterede, at residenturets mødeaktivitet blev kraftigt reduceret, og dets kontakter blev lagt på is.²⁷⁷ To år senere vurderede PET, at der var en mangel på velkvalificerede KGB-officerer på PR-linjen i København, og at aktivitetsniveauet var forholdsvis lavt.²⁷⁸

Samtidig gjorde flere andre østbloklande sig i stigende grad bemærket på det politiske område. Det er uklart, om dette skyldtes, at disse lande var mere aktive, eller om PET's overvågning mod dem var mere intensiv. Muligvis forekom Danmark mere interessant i 1980'erne for de østlige efterretningstjenester på grund af fodnotepolitikken. I hvert fald kunne PET konstatere, at DDR og Polen i stigende grad koordinerede deres efterretningsindsats i Danmark med Sovjetunio-

274 DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 444-445.

275 PET, administrativ sag: "Beretning omhandlende de sovjetiske efterretningstjenester's (KGB og GRU)'s konstaterede og formodede aktiviteter i Danmark i året 1984".

276 Ibid.

277 PET, administrativ sag: Årsberetning 1985 for Afdeling 3/Kontraspiration. "Emne: Østblokstaternes Sikkerheds- og Efterretningstjenesternes formodede samt konstaterede aktiviteter her i landet".

278 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1987 for Politiets Efterretningstjeneste". Udarbejdet april 1988.

nen.²⁷⁹ I 1981 modtog PET oplysninger om, at de østeuropæiske partiledere på et hemmeligt møde i slutningen af 1960'erne havde besluttet, at DDR indtil 1985 skulle være hovedansvarlig for indsamling af politiske, kulturelle, videnskabelige og økonomiske oplysninger i de nordiske lande. De indsamlede oplysninger skulle bruges til at udøve holdningspåvirkning i de nordiske lande, bl.a. ved hjælp af indflydelsesrige ”påvirkningsagenter”.²⁸⁰ I løbet af 1980'erne konstaterede PET gentagne gange, at den østtyske ambassade havde etableret kontakter til et bredt udsnit af de politiske partier, og at de blev benyttet til at indhente oplysninger om og påvirke debatten om sikkerhedspolitik og fred.²⁸¹ Også de polske, tjekkoslovakiske og nordkoreanske repræsentationer intensiverede deres kontakter til danske politikere i løbet af den kolde krigs sidste årti.²⁸²

PET noterede flere gange, at – som det blev rapporteret i 1981 – Socialdemokratiet var ”det primære mål” for østbloklandenes interesse.²⁸³ Dette var en del af en langsigtet sovjetisk strategi om at etablere tættere kontakter til de vestlige socialdemokrater og forsøge at påvirke deres politik.²⁸⁴ Afspændingen mellem blokkene og de vestlige socialdemokraters støtte til dialog og nedrustning gav SUKP og dets søsterpartier større muligheder for at skabe kontakter og forsøge at styrke de ”venstreorienterede strømninger” i de socialdemokratiske partier.²⁸⁵ Efter NATO's dobbeltbeslutning i 1979, hvor den vestlige alliance som reakti-

279 PET, administrativ sag: Årsberetning 1985 for Afdeling 3/Kontraspionage. ”Emne: Østblokstaternes Sikkerheds- og Efterretningstjenesternes formodede samt konstaterede aktiviteter her i landet”.

280 PET, administrativ sag: ”Årsberetning 1981 vedrørende aktiviteter udøvet af den herværende DDR-ambassade/handelspolitiske afdeling/trafikinformation samt den af MfS/HVA og Den militære Efterretningstjeneste konstaterede aktiviteter rettet mod danske interesser”.

281 PET, administrative sager: Afd. Fs Årsberetning 1980; ”Status vedrørende den erkendte virksomhed inden for DDR-sektionens sagsområde for året 1982”; ”Beretning omhandlende de sovjetiske efterretningstjenester's (KGB og GRU)'s konstaterede og formodede aktiviteter i Danmark i året 1984”; Årsberetning 1987. Afd. 3.

282 Ibid.: ”Status over virksomheden inden for det polske sagsområde i 1982”; ”Status over Satellit-sagsområdet 1983”; ”Beretning omhandlende de sovjetiske efterretningstjenester's (KGB og GRU)'s konstaterede og formodede aktiviteter i Danmark i året 1984”; Årsberetning 1987. Afd. 3; ”Årsberetning 1987 for Politiets Efterretningstjeneste”. Udarbejdet april 1988.

283 Ibid.: ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)'s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1981”; ”Beretning omhandlende de sovjetiske efterretningstjenester's (KGB og GRU)'s konstaterede og formodede aktiviteter i Danmark i året 1983”.

284 DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 340-341.

285 PET, ujournaliseret: ”Østblok-subversion rettet mod de 9's lande”, vedlagt Jørn Bro til departementschef Niels Madsen, 8. juli 1976.

on på Sovjetunionens udstationering af SS-20 missiler rettet mod Vesteuropa vedtog at opstille 572 mellemdistanceraketter og samtidig fremsatte forslag om nedrustningsforhandlinger, blev det endnu vigtigere for den sovjetiske ledelse at etablere en "enhedsfront" med andre "progressive" kræfter i Vesten. PET bemærkede, at Leonid Bresjnev på SUKP's 26. partikongres i februar 1981 erklærede, at under "den nuværende situation tillægger vi samarbejdet med socialdemokrater, med fagforeninger, med religiøse kredse og med alle fredselkende bevægelser den største betydning."²⁸⁶ Den Øverste Sovjet vedtog også en fredsappel til verdens folk, og Bresjnev skrev til de nordiske statsministre, de socialdemokratiske partiformænd og formanden for Socialistisk Internationale, hvor han understregede Sovjetunionens ærlige ønsker om fred og støttede forslaget om Norden som atomvåbenfri zone.²⁸⁷

Warszawapagtlandenes syn på de danske socialdemokrater og muligheden for at påvirke dem kan illustreres ved hjælp af en polsk samfundsvidenskabelig magisterkonferens om Socialdemokratiets udenrigspolitik siden 1945, der findes i PET's arkiv, og som var blevet udarbejdet i 1977 af Stefan Stefanski, der havde været udstationeret på den polske ambassade i København. Det var Stefanskis opfattelse, at mange socialdemokrater opfattede medlemskabet af NATO som "et absolut onde", da det stred mod partiets ønsker om afspænding og nedrustning i Europa. Socialdemokraterne havde derfor støttet de østlige forslag om en konference om fred og sikkerhed i Europa, og siden begyndelsen af 1970'erne havde de etableret kontakter med de socialistiske lande. Stefanski mente, at partiet under Anker Jørgensen fremover ville interessere sig for de europæiske sikkerhedsspørgsmål, og dette ville danne "forudsætningen for en stadig udvikling af dialogen om politik mellem dem og landene og kommunistpartierne i den socialistiske lejr."²⁸⁸ Stefanski så derfor optimistisk på mulighederne for at udvide kontakterne og påvirke de danske socialdemokrater: "Men i det hele taget så er de danske og de skandinaviske socialdemokrater, i god overensstemmelse med deres egne økonomiske og politiske interesser, mere modtagelige overfor initiativer fra vores lande end en række andre politiske kræfter og lande i Vesteuropa."²⁸⁹

286 PET, administrativ sag: Årsberetning for afdeling C 1981.

287 PET, emnesag: "Vedr.: Norden som atomvåbenfri zone – En fredsappel vedtaget af Den Øverste Sovjet", 14. juli 1981; "Vedr.: Aktiviteter i forbindelse med Brezhnev's breve til socialdemokratiske partier m.v.", 25. august 1981.

288 PET, personsag : Stefan Stefanski, *Det danske socialdemokratis udenrigspolitik i årene 1945-1975* (Warszawa, maj 1977), PET's oversættelse, s. 51.

289 Ibid., s. 54.

Den stigende østlige interesse for Socialdemokratiet kom til udtryk i en forøget indsats med at indsamle oplysninger om partiet. Allerede i 1974 konstaterede PET, at KGB-residenturet udviste en særlig interesse for de interne forhold i Socialdemokratiet,²⁹⁰ og i 1976 fik KGB-residenturet i København ordre om at indhente oplysninger om socialdemokraternes forhold til og vurdering af kommunisterne.²⁹¹ Ifølge både Gordijevskij og Mitrokhin havde KGB-residenturet i 1970'erne en fortrolig kontakt, *Peter*, der var en journalist, som havde kontakter i Socialdemokratiets ledelse. Ifølge residenturet gav han "interessante" oplysninger om regeringen, Socialdemokratiet, fagforeningerne og forskellige udenrigspolitiske spørgsmål. Ifølge Gordijevskij overdrev residenturet imidlertid betydningen af *Peter*, som blot var en officiel kontakt.²⁹² I 1980 kunne PET rapportere, at et socialdemokratisk folketingsmedlem havde afholdt to frokostmøder med en KGB-officer, hvor han bl.a. havde berettet om sine personlige forhold til flere socialdemokrater.²⁹³

Samtidig arbejdede østblokrepræsentanter på at etablere officielle kontakter mellem de østlige kommunistpartier og Socialdemokratiet.²⁹⁴ I midten af 1970'erne holdt en fremtrædende socialdemokrat flere møder med østtyske og russiske diplomater, hvor man drøftede mulighederne for at oprette officielle forbindelser med SED og SUKP. I begyndelsen afviste socialdemokraten tilnærmelserne med den begrundelse, at man ikke opretholdt officielle kontakter med kommunistpartier, men i 1977 accepterede udenrigsminister K. B. Andersen, at partiet etablerede et tættere samarbejde med SUKP. Hensigten var at gøre den sovjetiske ledelse modtagelig for vestlige synspunkter og fremme spørgsmålet om menneskerettigheder.²⁹⁵ I 1979 gennemførte en socialdemokratisk delegation bestående af Kjeld Olesen, Poul Nielson og Lasse Budtz den første partirejse til

290 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1974".

291 PET, operationssag: "Vedr.: KGBs interesse i socialdemokratiske og kommunistiske partier i Vest-europa", 5. februar 1986.

292 PET, operationssag: Rapport nr. 22.

293 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1980".

294 Allerede i 1960 havde en sovjetisk ambassaderåd beklaget den manglende kontakt over for en uidentificeret socialdemokratisk kilde. PET, emnekartotek: "Statsforhold – Politiske partier. Socialdemokratiet", oplysning dateret 29. januar 1960.

295 PET, personsikkerhedssag: Notitser, 2. maj 1975, 16. maj 1975, 28. oktober 1975, 18. april 1977, 22. november 1977 og 19. april 1978.

Moskva. Socialdemokratiet havde dog afslået, at SUKP stod for besøget, hvorfor den officielle vært var et institut under Videnskabernes Akademi.²⁹⁶ PET bemærkede, at rejsen hovedsageligt var tilrettelagt af ambassaderåd og KGB-resident Mikhail Ljubimov i samarbejde med Socialdemokratiets partisekretær Ejnar Hovgård Christiansen. Efter hjemkomsten lagde ambassaden et stort arbejde i at forsøge at opretholde kontakten til delegationsdeltagerne, og Lasse Budtz skulle have holdt flere møder med presseattaché Vladimir Minin.²⁹⁷ I 1981 besøgte en delegation fra DsU Sovjetunionen,²⁹⁸ og i 1987-88 udvekslede de to partier igen delegationer.²⁹⁹

KGB's kontakter i Socialdemokratiet

Der findes tre kilder, der belyser KGB's kontakter i Socialdemokratiet: KGB-residenturets årsrapporter for PR-linjen for 1975 og 1977 og residenturets årsplan for 1978, som via en venligtsindet tjeneste blev videregivet af Gordijevskij til PET; øvrige oplysninger videregivet af Gordijevskij, som foruden årsrapporterne byggede på forskellige arbejds papirer og lister fra residenturet; og PET's overvågning af KGB-residenturet og dets virksomhed. Ingen af kilderne forekommer fuldstændige, men på enkelte punkter bekræfter de hinanden (f.eks. når PET konstaterede møder mellem KGB-officerer og politikere, som Gordijevskij havde beskrevet som kontakter).

Det skal bemærkes, at der i KGB-residenturets materiale, som blev videregivet af Gordijevskij, og i Gordijevskijs supplerende kommentarer, findes en række forklaringer på, hvorfor socialdemokratiske politikere afslog at mødes med de sovjetiske ambassadefolk (sygdom, tidspres mm.). Det skal understreges, at disse forklaringer kun kendes fra residenturets materiale og Gordijevskij, og at det i nogle tilfælde kunne være forklaringer, som residenturet konstruerede for at

296 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1978".

297 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1979".

298 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1981".

299 PET, emnekartotek: "Statsforhold – Pol. partier. Socialdemokratiet", oplysninger dateret 3. april 1987 og 19. maj 1988.

bortforklare officerernes manglende succes med at skabe værdifulde kontakter i Socialdemokratiet.

Som tidligere omtalt beklagede både residenturet og Centeret sig over manglen på værdifulde kontakter med adgang til hemmelige oplysninger. Ifølge residenturets årsrapporter og planer var det ikke lykkedes at hverve agenter eller fortrolige kontakter i Socialdemokratiet. I årene fra 1975 til 1978, som årsrapporterne og planerne omfatter, havde residenturet syv kontakter, der blev betegnet som ”andre”, hvilket sandsynligvis betyder, at de blot var ”åbne” kontakter, dvs. samtalepartnere (en var i regeringen, fire var folketingsmedlemmer og to var journalister). Tre af disse kontakter blev på et eller andet tidspunkt studeret med henblik på et tættere samarbejde (for tos vedkommende som ”objekt rasrabotki”), uden der dog synes at være kommet noget ud af arbejdet.³⁰⁰

Gordijevskij nævnte et langt større antal socialdemokratiske KGB-kontakter, nemlig 33. De stammer stort set alle fra omtrent samme periode som KGB-rapporterne, fra omkring 1973 til 1978, med enkelte senere tilføjelser og kommentarer fra Gordijevskij fra begyndelsen af 1980'erne. Hvis der ses bort fra Svend Horn, som ifølge Gordijevskij fungerede som KGB-agent frem til slutningen af 1973, og som er omtalt tidligere, omfattede Gordijevskijs materiale 32 socialdemokratiske kilder hovedsageligt fra sidste halvdel af 1970'erne. Når tallet er så forholdsvis stort, skyldes det, at langt størstedelen (26) efter alt at dømme kun havde en flygtig kontakt til KGB. De er enten kun omtalt i materialet som kontakter i Folketinget, som deltagere i en reception eller som personer, som residenturet havde spurgt på i Centeret.³⁰¹

Gordijevskijs oplysninger viser også, at flere af de ”andre” kontakter, som residenturet omtalte i sine årsrapporter og planer, havde en meget begrænset kontakt med residenturet. Således fremgår det, at residenturets kontakt i regeringen, som man havde planer om at bruge til ”efterretningsarbejdet i marken” (det vil formentlig sige indhentning af oplysninger), havde mødt en KGB-officer ved et par lejligheder, men den pågældende politiker havde ifølge residenturet ikke reageret på middagsinvitationer, idet han angav, at han led af en mavesyg-

300 PET, operationssag: ”Til Kammerat Severov (Grushkov [Grusjkov]). Rapport om det københavnske residenturs PR-linies arbejde i 1975. 11. december 1975”; ”Til: Kammerat Severov (Grushkov [Grusjkov]). Årsrapport for 1977 fra residenturets PR-linie. 8. december 1977”; ”Til kammerat Severov (Grushkov [Grusjkov]). Det københavnske residenturs arbejdsplan for PR-linien i 1978. 8. december 1977”.

301 Ibid.: ”Diverse vedrørende de politiske partier i Danmark (excl. DKP og venstrefløjen)”, udateret.

dom. Derefter opgav russeren sine anstrengelser.³⁰² En kontakt i Folketinget, som residenturet havde de samme planer med, havde kun ”uregelmæssig” kontakt med en KGB-officer.³⁰³ De holdt kun ”lejlighedsvis møder”, da den pågældende politiker ifølge KGB-materialet ikke havde tid.³⁰⁴ KGB havde åbenbart forsøgt at udnytte ham til en desinformationsoperation, der havde som formål at øge den vesteuropæiske skepsis over for USA, men han afleverede de forfalskede CIA-dokumenter til justitsministeren.³⁰⁵ En anden folketingskontakt skal ifølge residenturet have nægtet at samarbejde, da han frygtede for sin karriere. Ifølge Gordijevskijs oplysninger skulle den pågældende ved et tilfælde have taget en anden gæst med sig som vidne på, hvad der var blevet talt om. KGB var blevet opmærksom på den pågældende politiker, fordi han var tilhænger af anerkendelsen af DDR, og residenturet havde mistanke om, at hans modvilje mod at samarbejde i virkeligheden skyldtes, at han havde kontakt til den østtyske efterretningstjeneste. Man havde dog ikke nogen sikre beviser for denne antagelse, og Gordijevskijs kendskab til sagen stammede fra den involverede KGB-officer, Stanislav Tjebotok.³⁰⁶

KGB-residenturet havde heller ikke større held med at kultivere sine socialdemokratiske pressekontakter. I begyndelsen af 1970'erne etablerede en KGB-officer en kontakt til en centralt placeret socialdemokratisk journalist med tæt forbindelse til partiet. Journalisten var ifølge KGB-officeren villig til at have forbindelse med en sovjetisk embedsmand, og de skal have holdt tre møder under konspirative former. Journalisten skal have erklæret sig villig til at videregive oplysninger om møderne i hovedbestyrelsen og om Jens Otto Krag, og officeren modtog visse oplysninger, som var af ”efterretningsmæssig interesse”. Imidlertid erfarede en anden af residenturets socialdemokratiske pressekontakter, som var meget kritisk over for Sovjetunionen, om forbindelsen, og man besluttede derfor at fortsætte forbindelsen som en almindelig pressekontakt.³⁰⁷

Ifølge Gordijevskijs materiale havde residenturet overvejelser om at knytte tættere forbindelse til seks af de socialdemokratiske kontakter. En af dem var en tidligere minister, som KGB var interesseret i, da han angiveligt skulle være

302 PET, operationssag: Rapport nr. 27/B.

303 Ibid.

304 PET, operationssag: Rapport nr. 48.

305 Ibid.: Notat vedhæftet rapport nr. 62.

306 Ibid.: Rapport nr. 27/B.

307 PET, operationssag.

bitter over at have mistet sin ministerpost. Det fremgår imidlertid ikke af materialet, om der blev etableret en kontakt.³⁰⁸ Residenturet prøvede også at etablere en ”operationel kontakt” med et socialdemokratisk folketingsmedlem, men ifølge Gordijevskij var det tvivlsomt, om det lykkedes, og efter den involverede KGB-officers udrejse blev den pågældende politiker formentlig ikke dyrket af nogen.³⁰⁹ Gordijevskij videregav også oplysninger, som han havde fundet i en anden KGB-officers notesbog. Notesbogen skulle indeholde optegnelser om yderligere et socialdemokratisk folketingsmedlem, der havde besøgt Sovjetunionen og angiveligt skulle sympatisere med Sovjetunionen. KGB-officeren havde afholdt flere møder med den pågældende politiker. Residenturet havde i 1975 planer om at intensivere studiet af den pågældende og undersøge muligheden ”at udnytte og rekruttere” ham.³¹⁰ Det fremgår dog ikke, hvad man nåede frem til, men siden han ikke er omtalt i residenturets årsrapporter, må det antages, at han ikke blev hvervet.

Endnu en fremtrædende socialdemokrat var af interesse, fordi han var centralt placeret i udformningen af partiets udenrigspolitik. Flere KGB-officerer havde møder med ham, og residenten var angiveligt imponeret over ham. Residenturet havde planer om at bruge ham til aktive foranstaltninger, og man studerede ham med henblik at gøre ham til ”objekt rasrabotki”. Der kom tilsyneladende ikke noget konkret ud af bestræbelserne, og den pågældende forblev en almindelig kontakt.³¹¹ Endelig var residenturet interesseret i en ledende DsU'er, idet han havde søgt om ansættelse i Udenrigsministeriet og havde mange personlige kontakter i de politiske partier og regeringen. Det er imidlertid tvivlsomt, om der kom noget ud af sagen, idet den unge socialdemokrat forsøgte at undgå al kontakt med den involverede KGB-officer. De sidste oplysninger stammer fra residenturets årsplan for 1978, hvoraf det fremgik, at man ville fortsætte studiet af danskeren.³¹² Den sidste af de seks, som residenturet havde yderligere planer om, var Ole Espersen, som vil blive nærmere beskrevet nedenfor.

---

308 PET, operationssag: Rapport nr. 42.

309 Ibid.: Rapport nr. 48; rapport nr. 52.

310 Ibid.: Rapport nr. 4.

311 Ibid.: Rapport nr. 24, A; rapport nr. 30/B, 11. december 1975; rapport nr. 38; rapport nr. 34/B, 8. december 1977.

312 Ibid.: Rapport nr. 32/C; rapport nr. 33/B; rapport nr. 34/B. Ifølge Gordijevskij lykkedes det KGB i midten af 1970'erne at hverve en person, der var gift med en slægtning til en højtstående socialdemokrat. Den pågældende underskrev angiveligt en samarbejdsrklæring med den sovjetiske

Den tredje kilde til KGB's socialdemokratiske kontakter er PET's overvågning af den sovjetiske ambassade.³¹³ Den viser, at hverken Gordijevskij eller PET havde en fuldstændig viden om KGB's kontakter i partiet. Ifølge det bevarede kildemateriale identificerede PET i perioden fra 1973 til 1978 29 socialdemokratiske politikere, medarbejdere, journalister og fagforeningsfolk, der havde kontakt til Sovjetunionen. 15 af disse er også nævnt i Gordijevskijs materiale. I de fleste tilfælde var PET blot i stand til at konstatere, at et møde eller en kontakt havde fundet sted; kun i få tilfælde havde tjenesten også oplysninger om, hvad der var blevet talt om (hvilket muligvis stammede fra den danske samtalepartner). Det er imidlertid interessant, at PET takket være sin kontraetterretningsindsats havde konstateret alle de vigtige kontakter, som var nævnt i KGB-residenturets årsberetninger. Selvom PET således ikke havde en fuldstændig viden om KGB's kontakter i Socialdemokratiet, havde tjenesten oplysninger om de vigtigste.

Ervin: En muldvarp i regeringens top?

I januar 1981 blev professor, dr. jur. Ole Espersen, som var formand for Radio-rådet og medlem af Folketinget, udnævnt til justitsminister af Anker Jørgensen. Espersens embedsperiode frem til den socialdemokratiske regerings afgang i september 1982 var præget af flere kontroversielle sager. Efterretningstjenesten anså justitsministeren for at udgøre en sikkerhedsrisiko,³¹⁴ mens ministeren på sin side var kritisk indstillet over for PET's registreringer. Udnævnelsen af Espersen til justitsminister og dermed PET's øverste chef rejser flere spørgsmål: Hvad var årsagen til det anstrengte forhold? Hvornår og hvorfor begyndte PET at indhente oplysninger om Espersen, og hvad indeholdt de? Advarede PET statsministeren mod at udnævne Espersen til justitsminister? I bekræftende fald, hvorfor ignorerede Anker Jørgensen advarslerne?

Der havde i flere år blandt journalister og politikere floreret rygter om, at Ole Espersen under et besøg i Østberlin i begyndelsen af 1970'erne skulle være

---

tjeneste, men der kom ikke noget ud af operationen, da føringsofficeren ikke fandt den pågældende egnet, bl.a. fordi vedkommende havde fået provestlige holdninger. Ibid.: Notits, 6. februar 1985.

313 Det følgende bygger på en gennemgang af emnekartoteket vedrørende Socialdemokratiet for perioden 1973-78 og månedsoversigterne vedrørende den sovjetiske repræsentation for 1973-78.

314 RB: Niels Gudmund Riskær Schmidt, 2. marts 2004.

blevet lokket i en fælde af nogle østtyske piger, der arbejdede for Stasi.³¹⁵ I 1974 begyndte PET at modtage oplysninger om Ole Espersens deltagelse i forskellige menneskerettighedsaktiviteter. Tjenestens medarbejdere vurderede bl.a., at det såkaldte Chile-tribunal, der var nedsat for at undersøge militærjuntaens forbrydelser siden kuppet i 1973, var en typisk kommunistisk frontorganisation.³¹⁶ Da tribunalet afholdt sit næste møde det følgende år, overvejede ledelsen i PET at registrere Espersen, hvilket dog ikke skete ved den lejlighed.³¹⁷

I slutningen af 1977 blev PET opmærksom på, at Ole Espersen havde kontakt til en sovjetisk ambassadefunktionær Nikolaj Gribin, der var identificeret som KGB-officer. Da de mødtes til en frokost på restaurant *Rio Bravo* den 12. december 1977, blev de holdt under observation af PET, som tog billeder og forsøgte at aflytte samtalen. PET-medarbejderne bemærkede, at Espersen modtog en plasticpose, der syntes at indeholde to flasker i karton. Denne observationsrapport var den direkte anledning til, at Ole Espersen blev registreret i PET.³¹⁸ PET konstaterede flere kontakter mellem den daværende radiorådsformand og sovjetiske ambassademedarbejdere de følgende år.³¹⁹

---

315 Flere politikere har over for Kommissionen bekræftet, at de havde hørt historien. RB: Kjeld Olesen, 6. juni 2001; Uffe Ellemann-Jensen, 9. april 2002. Se også Jørn Ackermann, "Rygter om sexskandale har forfulgt mig i 7 år", *Ekstra Bladet*, 22. februar 1980. Ifølge Espersen selv skulle det være en ansat i politiet, der udsprede rygterne, se: Hans Davidsen-Nielsen, *En højere sags tjeneste. PET under den kolde krig* (Politikens Forlag, 2006), s. 251. Der er ikke fundet spor i det bevarede arkivmateriale af, at PET skulle have efterforsket historien.

316 PET, personsag: "Chiletribunalets 2. session i København 26-27/6 1974", 5. juli 1974.

317 Ibid.: Udateret seddel påhæftet notits, "Vedr.: Chiletribunalets 3. session i Mexico 18-21/2 1975", 25. februar 1975; seddel dateret 29. oktober 1976.

318 Ibid.: Observationsrapport, 12. december 1977. Det fremgår af en påtegning på rapporten, at chefen for PET havde modtaget en kopi af rapporten og et sæt fotos.

319 Ibid.: Bilagsfortegnelse i sagen.

Den politiske ordfører for Socialdemokratiet, Ole Espersen, under Folketingets åbningsdebat i november 1979. Espersen havde kontakter til sovjetiske og nordkoreanske diplomater, der var efterretnings-officerer, og han blev derfor af PET's ledelse anset for at udgøre en sikkerhedsrisiko. Dette forhold prægede hans embedsperiode som justitsminister fra 1981 til 1982. Han blev således ikke orienteret om Gordijevskij-operationen eller anholdelsen af forfatteren Arne Herløv Petersen (Nordfoto/Arbejdersmuseet og ABA).

Samtidig modtog PET oplysninger fra Gordijevskij om KGB's planer med den socialdemokratiske politiker, som må have bestyrket tjenestens eventuelle mistanke mod ham. Ifølge Gordijevskij havde KGB i mindst tre år haft som mål at rekruttere Espersen. Han blev anset for en betydningsfuld og indflydelsesrig politiker med en lovende karriere foran sig, og han mentes at tilhøre partiets venstrefløj. Sovjetiske ledere, der havde mødt Espersen, var imponerede over ham. Espersen fik tildelt dæknavnet *Ervin*, og residenturet besluttede at studere ham med henblik på at afgøre, om han skulle godkendes som en kontakt under dybt studium med henblik på hvervning ("objekt rasrabotki"). Residenturet ønskede at bruge Espersen til at indhente politiske efterretninger, men officererne havde i flere år svært ved at etablere en kontakt, da danskeren var optaget af sine gøremål som radiorådsformand, professor i jura ved Københavns Universitet,

folketingsmedlem og medlem af Europaparlamentet. I forbindelse med folketingsvalget i 1977 forlød det, at Ole Espersen var på tale til posten som justitsminister, hvilket ville indebære, at han ville blive den øverste leder for PET. Ifølge Gordijevskij fik det residenturet til at gøre sig nye overvejelser over, hvordan man kunne komme i forbindelse med ham. Under en høring om Berufsverbot i København i oktober 1977 havde en af de tilrejsende russere genoptaget sit bekendtskab med Ole Espersen. Det var Samuel Lasarjevitj Sivs, der arbejdede for SUKP's International Department (ID). Ifølge Gordijevskijs oplysninger var det Sivs' hensigt at forsøge at påvirke Espersen til at fremsætte udtalelser, der var i overensstemmelse med den sovjetiske linje, og danskeren skal have sympatiseret med mange af Sivs' synspunkter. Residenturet skal også have overvejet at invitere Espersen til Sovjetunionen, eventuelt under dække af en frontorganisation som Salvador Allende Komiteen.³²⁰ Der er dog intet i Gordijevskijs materiale, der tyder på, at det på noget tidspunkt lykkedes for KGB at hverve Espersen. Ifølge senere oplysninger fra Gordijevskij var danskeren kun klassificeret som "officiel kontakt", altså en af residenturets mange samtalepartnere.³²¹ Efter registreringen foretog PET tilsyneladende ingen målrettet efterforskning af Ole Espersen, hans telefon blev ikke aflyttet, og bortset fra et par møder med Gribin blev han ikke holdt under observation. I stedet fortsatte tjenesten med at indsamle forskellige oplysninger om den socialdemokratiske politikers aktiviteter, som blev lagt på hans personsag.

PET kan have haft indflydelse på, at Ole Espersen ikke blev udnævnt til justitsminister tidligere. PET's daværende chef Ole Stig Andersen har over for Kommissionen oplyst, at Ole Espersen ved flere lejligheder blev forbigået som justitsminister, og at dette måske skyldtes hans østkontakter.³²² Den 19. oktober

320 Ibid.: Notits, 19. oktober 1979. PET, operationssag: Rapport nr. 27/B; Rapport nr. 32/A.

321 Ibid.: Rapport nr. 48.

322 RB: Ole Stig Andersen, 24. oktober 2000: "Ole Espersen havde problemer med at blive minister, indtil Anker Jørgensen skar igennem. Vidnet er næsten sikker på, at Anker Jørgensen før vidnets tid var blevet orienteret om registreringen af Ole Espersen. Måske var det grunden til, at Ole Espersen så længe ikke var blevet minister. Vidnet mener, at Ole Espersen også blev forbigået som minister i vidnets tid i PET. ... Vidnet havde fået at vide, at der var en grund til, at Ole Espersen ikke var blevet minister. I [Gordijevskij-] sagen var Ole Espersen nævnt." Anker Jørgensen kan ikke være blevet orienteret om registreringen af Ole Espersen før, Ole Stig Andersen tiltrådte som chef for PET. Ole Stig Andersen blev udnævnt til PET-chef i 1975, og Espersen blev først registreret i 1977. Det kan dog ikke afvises, at statsministeren fik forelagt de oplysninger om Espersen, som tjenesten havde indsamlet, inden den formelle registrering i 1977.

1979 udarbejdede en medarbejder en notits om Espersens østkontakter, der byggede på oplysningerne fra Gordijevskij.³²³ Fire dage senere, den 23. oktober 1979, blev der afholdt folketingsvalg, som gav en beskeden fremgang til Socialdemokratiet, der efterfølgende dannede en mindretalsregering.³²⁴ Det kan ikke afvises, at PET via Justitsministeriet i 1979 underrettede Anker Jørgensen om Espersens KGB-kontakter.³²⁵

Det kan lægges til grund, at PET via Justitsministeriet advarede statsminister Anker Jørgensen mod at udnævne Ole Espersen til justitsminister i januar 1981. Den daværende chef for PET, Ole Stig Andersen, har over for Kommissionen afvist, at han skulle have advaret statsministeren mod Espersen, men flere forhold sandsynliggør, at noget sådant skete.³²⁶ En tidligere medarbejder i PET har oplyst over for Kommissionen, at han i forbindelse med udnævnelsen af Espersen ”af Ole Stig Andersen blev bedt om at se i Gordijevskij-sagen, om der var noget belastende på Ole Espersen.”³²⁷ Ifølge medarbejderen fandt han intet belastende om Espersen, og resten var herefter op til PET-chefen.³²⁸ Den 16. januar, fire dage før udnævnelsen af Espersen, samlede PET seks dokumenter vedrørende den kommende minister i et sagsomslag. Dokumenterne indeholdt oversigter over Espersens kontakter til Nordkorea, en rejse til Sydkorea, oplysninger om den nordkoreanske efterretningstjenestes aktiviteter, Espersens møder med KGB-officerer og hans menneskerettighedsaktiviteter.³²⁹ Ifølge materialet skulle den

323 PET, personsag: ”Vedr.: Notits”, 19. oktober 1979.

324 Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelse 1970-1985*, s. 255-256.

325 Der er dog ikke fundet nogen oplysninger i Anker Jørgensens privatarkiv om, at statsministeren skulle have overvejet at udnævne Espersen, eller at PET advarede imod ham. ABA, Anker Jørgensens privatarkiv, kasse 168, dagbogsnotat 25. oktober 1979. Der findes ikke nogen dagslæg med Anker Jørgensens notater og andre dokumenter fra denne periode. Se også Anker Jørgensen, *Brændingen. Fra mine dagbøger 1978-1982*, bind 3 (Fremad, 1990), s. 289-291. Ole Stig Andersen har i sit høringsvar givet udtryk for den opfattelse, at Kommissionens fremstilling kunne give det indtryk, at PET var i kontakt med Statsministeriet. Som det fremgår gør Kommissionen tydeligt opmærksom på, at kontakten må være foregået via Justitsministeriet.

326 RB: Ole Stig Andersen, 24. oktober 2000, og 9. september 2003. Ole Stig Andersen har bl.a. oplyst, at statsministeren var blevet advaret mod Ole Espersen, inden Ole Stig Andersen blev PET-chef i 1975, og at han i øvrigt ikke interesserede sig for Espersens sag. Men Espersen blev som nævnt først registreret i 1977, to år efter Ole Stig Andersens tiltrædelse, og påtegninger i personsagen viser, at PET-chefen flere gange fik forevist de indhentede oplysninger.

327 RB: Arne Stevns, 7. juni 2001.

328 Ibid.

329 PET, personsag: Omslag med bilagsoversigt, 16. januar 1981.

nordkoreanske militære efterretningstjeneste have flyttet sin europæiske base fra Wien til København, hvilket kunne hænge sammen med, at ”man har foretaget eller håber at foretage en meget betydningsfuld hvervning af en person, der er bosiddende i Danmark.”³³⁰ At dømme ud fra disse dokumenter var PET i januar 1981 betænkelig over den kommende justitsministers kontakter til KGB, ligesom PET havde en frygt for, at han var eller kunne blive udsat for et hvervningsforsøg fra nordkoreansk side.

PET modtog i tiden omkring udnævnelsen af Espersen – formentlig fra en udenlandsk tjeneste – oplysninger om den kommende minister. Et anonymt dokument i personsagen gengiver oplysninger om KGB's interesse for den ”pågældende” siden 1973. Det vurderes i papiret som ”mindre sandsynligt”, at forsøgene på tilnærmelser skulle være lykkedes. Dernæst udtrykker papiret ”bekymringer” over ”den pågældende[s]” forbindelser til den nordkoreanske ambassade. Bekymringerne skyldtes, at den nordkoreanske militære efterretningstjeneste havde flyttet sin vestlige base til København. Papirets ophavsmænd havde dog intet grundlag for at antage, at forbindelsen havde et efterretningsmæssigt indhold. Endelig fremgår det af papiret, at ”man her” havde oplysninger, der vurderedes som ”pålidelige”, om at ”den pågældende” for ”ca. 9 år siden” forlod sine danske rejseselsagere ”i selskab med en østtysk blondine”, som ifølge papiret ”efter nogle vurdering” måtte antages at arbejde for den østtyske efterretningstjeneste.³³¹ Der er formentlig tale om oplysninger fra en udenlandsk tjeneste, der ønskede at gøre opmærksom på de sikkerhedsmæssige betænkeligheder ved en udnævnelse af Ole Espersen.

Oplysninger i Anker Jørgensens privatarkiv viser, at statsministeren modtog PET's oplysninger, og at han havde betænkeligheder på grund af Ole Espersens kontakter. Den 15. januar 1981 noterede statsministeren i sin dagbog vedrørende sine overvejelser om justitsministerposten: ”Men jeg tør ikke ta' Ole Espersen, den smule knas, der har været på grund af kontakter med østlande, kan blive pustet op. Og dog, måske skulle jeg ta' ham alligevel?”³³² I dagslæggene vedrørende den nye regering ligger der en udateret ministerliste, hvor der under Ole Espersens navn var indføjjet ordene ”Hvis velment, uhyre naivt Sikkerhed, dyrket – hvervning lykkedes? – mindre sandsynligt” og et notat om Nordkorea med

330 Ibid.: ”Vedr.: Den nordkoreanske militære efterretningstjeneste, RB,” 16. januar 1981.

331 Ibid.: Udateret og usigneret notat med to fotografier påhæftet.

332 ABA, Anker Jørgensens privatarkiv, kasse 169: Dagbogsnotat 15. januar 1981. Der følger herefter 42 blanke sider. Næste dagbogsnotat er dateret den 22. marts 1981.

ordene ”Wien>Købh”.³³³ Notaterne viser, at statsministeren var orienteret om Ole Espersens østkontakter, og at han overvejede, om de udgjorde en sikkerhedsrisiko. Notatet om Nordkorea viser, at statsministeren med stor sandsynlighed var blevet orienteret om PET’s oplysninger om de nordkoreanske efterretningsagenter, der var ankommet til København fra Wien. I materialet findes der også en liste over de nye ministre, hvor der ud for Ole Espersens navn findes spørgsmålet: ” – har du betænkeligh. med Justits?” og navnene på yderligere tre socialdemokrater.³³⁴

Notaterne i Anker Jørgensens arkiv bekræftes i et vist omfang af Ole Espersen. Denne har over for Kommissionen berettet, at da statsministeren spurgte ham, om han ville være justitsminister, ”sagde Anker Jørgensen, at vidnet ’skulle være forsigtig [med] sine forbindelser’, og senere fortalte Anker Jørgensen, at han herved henviste til vidnets forbindelser med den nordkoreanske ambassade.”³³⁵ Udsagnet bekræfter antagelsen om, at statsministeren var blevet briefet af PET om den nordkoreanske forbindelse. Tidligere statsminister Anker Jørgensen husker derimod ikke at have drøftet sagen med Ole Espersen.³³⁶ Muligvis blev Espersen selv konfronteret med rygterne om Stasifælden i Østberlin i 1971. Den daværende udenrigsminister Kjeld Olesen har over for Kommissionen oplyst, at han og statsminister Anker Jørgensen havde et møde med Ole Espersen, hvor de redegjorde for rygterne om affæren i Østberlin: ”Ole Espersen afviste det fuldstændigt, og han blev herefter udnævnt til justitsminister.”³³⁷

Hvorfor valgte statsministeren at se bort fra PET’s oplysninger om Espersens kontakter til KGB og den nordkoreanske ambassade? Det kan forekomme overraskende, at Anker Jørgensen udnævnte Espersen til trods for, at der ifølge hans notater herskede en vis usikkerhed med hensyn til, om han var blevet hvervet. Sandsynligvis valgte statsministeren at vægte Espersens faglige kvalifikationer højere end de sikkerhedsmæssige aspekter. Det skyldtes formentlig, at der ikke var konkrete beviser i PET’s materiale for, at Espersen var blevet hvervet, opførte sig konspiratorisk eller havde videregivet klassificerede oplysninger. Materialet

333 Ibid., kasse 14, Dagslæg, ”Den nye regering 20/1 – 21/1 1981”.

334 Ibid.

335 RB: Ole Espersen, 5. december 2000.

336 RB: Anker Jørgensen, 17. januar 2001: ”Da vidnet udnævnte Ole Espersen til justitsminister, drøftede han ikke spørgsmålet om Ole Espersens registrering med denne, men når Ole Espersen har udtalt sig om det offentligt, kan han have nævnt spørgsmålet for vidnet. Vidnet husker ikke oplysninger fra departementschefen eller andre om Ole Espersens østkontakter.”

337 RB: Kjeld Olesen, 6. juni 2001.

viste kun, at Espersen i fuld offentlighed mødtes med og havde samtaler med østlige diplomater. Dertil kom, at Anker Jørgensen delte Espersens kritiske syn på PET's registreringer,³³⁸ og at han anså kritikken af Espersen for at være politisk.³³⁹

Efter udnævnelsen fik Ole Espersen forelagt PET's oplysninger, men det er uklart, under hvilke omstændigheder det skete. Ole Stig Andersen har over for Kommissionen oplyst, at han ikke har nogen erindring om, at PET skulle have afleveret en rapport om, hvilke oplysninger tjenesten havde om ministeren.³⁴⁰ Dette modsiges af flere vidneudsagn. Ifølge professor, dr. phil. Kristof Glamann, der var medlem af Wamberg-udvalget på daværende tidspunkt, var det Ole Stig Andersen, der på eget initiativ skal have orienteret ministeren om, at han var registreret i PET. Ifølge Glamann, der må have hørt historien fra PET-chefen eller en anden kilde, blev Ole Espersen "gal" over oplysningen, og han blev interesseret i registreringen af personer på grundlag af ambassadekontakter.³⁴¹ Ifølge Ole Espersen selv spurgte han departementschef Niels Madsen og Ole Stig Andersen om, hvilke oplysninger PET havde om ham, "og vidnet fik 6 sider med registrering af hans rejser i bl.a. Nord- og Sydkorea."³⁴² Ole Stig Andersen mener heller ikke, at Ole Espersen blev orienteret om, at PET havde fotografier af ham med gaver.³⁴³ Men ifølge en tidligere jurist i PET fik Ole Espersen forevist et billede,

---

338 RB: Anker Jørgensen, 17. januar 2001: "Han ønskede nok ud fra et holdningsmæssigt synspunkt, at registreringer skulle være mere begrænset." "Der var imidlertid for stor ivrighed og automatik i registreringen alene som følge af det blotte medlemskab af en organisation." "Vidnet har hele tiden været indstillet på, måske med beklagelse, at det var nødvendigt med en hemmelig tjeneste, da man skal vide, hvem man har med at gøre, men man skal ikke blive fanatisk. Det var en balanceakt."

339 Ibid.

340 RB: Ole Stig Andersen, 7. februar 2001.

341 RB: Kristof Glamann, 19. december 2000. Glamann har senere bekræftet, at historien om, at ministeren blev "gal", var noget, som Wamberg-udvalget fik refereret. RB: Kristof Glamann, 20. februar 2001. Ole Stig Andersen har oplyst, at han ikke har nogen erindring om en "vred" Espersen. RB: Ole Stig Andersen, 9. september 2003.

342 RB: Ole Espersen, 5. december 2000. Da Ole Stig Andersen fik forelagt dette udsagn, forklarede han, "at han ikke husker Ole Espersens forespørgsel, men det anførte lyder sandsynligt. Vidnet kan ikke afvise, at der har været 6 sider med rejsetider." RB: Ole Stig Andersen, 9. september 2003. Ole Espersen fik også forelagt en to-siders oversigt over hans møder med KGB-officerer og andre sovjetrussere. JM, departementschefens pengeskab: "Vedr.: Professor, dr. jur. Ole Mogens Espersen, MF". Med påtegning: "Modt. Tilbage fra jm'ren 20/3 81 N M [Niels Madsen]".

343 RB: Ole Stig Andersen, 9. september 2003.

hvor han var i selskab med en KGB-officer og bar på en pose med spiritus.³⁴⁴ Dette synes bekræftet af, at der er fundet tre billeder af Espersens møde med Gribin den 12. december 1977 i departementschefens pengeskab i Justitsministeriet.

Udnævnelsen af Ole Espersen til justitsminister den 20. januar 1981 skete, selvom der forelå oplysninger fra efterretningstjenesten om, at Espersen havde kontakter til de nordkoreanske og sovjetiske ambassader, at KGB forsøgte at hverve ham, og at han deltog i arrangementer organiseret af internationale frontorganisationer. Det fremgår således, at udenlandske tjenester var bekymret over udnævnelsen. Som tidligere nævnt (se afsnittet om Gordijevskij i dette bind) betød dette, at PET med departementschef Niels Madsen og statsminister Anker Jørgensens vidende holdt hvervningen af KGB-officeren Oleg Gordijevskij hemmelig for ministeren. Ole Espersen på sin side synes at have betragtet PET's registreringer med mistro og skal være blevet opbragt over, at han selv var blevet registreret på grundlag af, hvad han opfattede som lovlige aktiviteter.

Ole Espersens embedsperiode blev præget af en række sager, der skal ses i sammenhæng med hans anstrengte forhold til PET. Den 14. marts 1981 kunne Jyllands-Posten bringe en opsigtsvækkende artikel under overskriften "NATO-frygt: Dansker på toppost udgør en sikkerhedsrisiko".³⁴⁵ Artiklen var en gengivelse af oplysninger, der stammede fra det respekterede nyhedsmagasin *The Economist's* nyhedsbrev *Foreign Report*. Det hævdede i en artikel med overskriften "The Rot in Denmark", at NATO i stigende grad var bekymret over en uidentificeret "højtplaceret person" i den danske statsadministration. Ifølge artiklen havde statsminister Anker Jørgensen foretaget udnævnelsen af den pågældende, selvom den danske sikkerhedstjeneste havde vurderet, at han udgjorde en sikkerhedsrisiko på grund af hans kontakter med østeuropæiske og sovjetiske diplomater. Statsministeren havde angiveligt fået forevist de relevante informationer, men han havde ikke været enig i sikkerhedstjenestens vurdering. Ifølge artiklen var Anker Jørgensen i den problematiske situation, at den pågældende var den eneste kvalificerede til posten. Det blev dog understreget, at den uidentificerede topfigur ikke var mistænkt for at have bedrevet spionage, men at den danske sikkerhedstjeneste ikke mente, at han burde have adgang til sensitive

344 RB: Niels Gudmund Riskær Schmidt, 20. juni 2001. Ole Espersen har i sit høringssvar til Kommissionen bekræftet dette.

345 Per Nyholm, "NATO-frygt: Dansker på toppost udgør en sikkerhedsrisiko", *Jyllands-Posten*, 14. marts 1981.

oplysninger.³⁴⁶ Oplysningerne om en højtplaceret sikkerhedsrisiko i den danske regeringsadministration blev eksplicit kædet sammen med den vestlige kritik af Danmarks lave forsvarsudgifter og statsministerens "semi-neutralist" udtalelser, idet bladet hævdede, at mange NATO-lande var begyndt at spørge sig selv, om der var "noget råddent i Danmark."³⁴⁷

Selvom den pågældende topfigur var uidentificeret, samlede interessen sig hurtigt om Ole Espersen. Allerede i den første artikel i Jyllands-Posten, der bragte historien til Danmark, benægtede Ole Espersen, hvis artiklen hentydede til ham, at efterretningstjenesten havde vurderet, at han udgjorde en sikkerhedsrisiko: "Jeg ved ikke, hvem man sigter til, eller om man gisner om det, men hvis der er nogen, der mener, at det skulle være mig, så er det forkert. Der er ikke foretaget nogen kritisk vurdering af, at jeg skulle være en sikkerhedsrisiko."³⁴⁸

Under den efterfølgende debat delte den danske presse sig i to lejre. På den ene side gav Jyllands-Posten og Ekstra Bladet udtryk for, at der nok var noget om påstanden om, at Ole Espersen var en sikkerhedsrisiko. Begge aviser omtalte rygterne om besøget i Østberlin, og aviserne undgik ikke at nævne, at Ole Espersen som justitsminister var den øverste leder af PET.³⁴⁹ På den anden side hævdede flere blade, deriblandt Aktuelt og B.T., at der var tale om en fabrikeret historie. Statsminister Anker Jørgensen afviste, at han var i besiddelse af belastende oplysninger om nogen dansk minister,³⁵⁰ og Ole Espersen hævdede selv, at hans østkontakter bestod af to frokoster med en sovjetisk diplomat.³⁵¹ Ifølge anonyme regeringskilder var formålet med historien at miskreditere den danske sikkerhedspolitik og presse regeringen til at øge forsvarsbevillingerne.³⁵² Heroverfor fremførte flere borgerlige aviser, at sagen var et udtryk for, at Danmarks

346 "The Rot in Denmark", *Foreign Report*, March 12, 1981.

347 Ibid.

348 Per Nyholm, "NATO-frygt: Dansker på toppost udgør en sikkerhedsrisiko", *Jyllands-Posten*, 14. marts 1981.

349 John Wagner, Per Nyholm og William Schwarck, "Ole Espersen ikke en belastning for statens sikkerhed", *Jyllands-Posten*, 15. marts 1981; Jørn Ackermann, "Tidligere minister: Ole Espersen blev lokket i østtysk sex-fælde", *Ekstra Bladet*, 17. marts 1981; "Danmark på politisk LSD-trip", *Jyllands-Posten*, 18. marts 1981.

350 John Wagner, "Krav til Anker J.: Ren besked om ministers fortid", *Jyllands-Posten*, 16. marts 1981; "Ole Espersen bakkes op af statsministeren", *Kristeligt Dagblad*, 16. marts 1981.

351 "Ole Espersen renses for åben TV-skærm", *Ekstra Bladet*, 16. marts 1981.

352 "Venstre: Anker må skride ind", B.T., 14. marts 1981; leder: "Regeringens Øst-spion", *ibid.*; Jørgen Placing, "Danmark skal presses til øgede militærudgifter", *Aktuelt*, 15. marts 1981; Søren Jakobsen, "En duft af Profumo", *Ekstra Bladet*, 18. marts 1981; leder: "Uheldige helte", B.T., 18. marts 1981; Len-

internationale anseelse og troværdighed havde lidt et alvorligt knæk under den socialdemokratiske regering.³⁵³

Flere sager fra Espersens embedstid skal formentlig ses i sammenhæng med ministerens og efterretningstjenestens gensidige mistænksomhed. Ole Espersen gik imod Forsvarets indstilling og besluttede ikke at rejse straffesag mod Søren Møller Christensen, redaktør for tidsskriftet *Forsvar*, der havde offentliggjort bil- leder af nogle radaranlæg.³⁵⁴ I efteråret 1981 anholdt PET forfatteren Arne Her- løv Petersen, hvilket ifølge Espersen skete i modstrid mod hans instruks. Sagen endte med, at Herløv Petersen blev meddelt tiltalefrafald.³⁵⁵ Det var muligvis også PET's viden om Espersens syn på tjenesten, der gjorde, at udkastet til nye retningslinjer for PET's virksomhed på det politiske område ikke blev forelagt Espersen til godkendelse. Det var først, da den socialdemokratiske regering var blevet afløst af en borgerlig firepartikoalition, at PET tog spørgsmålet op med justitsministeren.

PET og Socialdemokratiet i fodnoteperioden

PET vurderede, at faren ved de intensiverede kontakter mellem socialdemokra- tiske politikere og KGB bestod i, at russerne forsøgte at påvirke de danske samta- lepartnere i en prosovjetisk og antiamerikansk retning. PET citerede KGB-Cen- teret i Moskva for at have erklæret, ”at flere og flere socialdemokrater begynder at forstå faren ved den imperialistiske militærpolitik.”³⁵⁶ Det var ved årsskiftet 1982/83 PET's opfattelse, at den østlige påvirkningskampagne i høj grad havde forårsaget den socialdemokratiske fodnotepolitik:

---

nart Weber, ”Venstre gør spion-anklage til en skum-lignende farce”, *Aktuelt*, 19. marts 1981; leder: ”Giftsprederne”, *Socialistisk Dagblad*, 19. marts 1981.

353 Leder: ”Danmarks omdømme”, *Berlingske Tidende*, 17. marts 1981; Paul Anker Olesen, ”Derfor blev Ole Espersen årsag til hede ører i NATO”, *Jyllands-Posten*, 18. marts 1981.

354 RB: Ole Espersen, 5. december 2000.

355 Se beskrivelsen af Arne Herløv Petersen-sagen i Kommissionens beretning, bind 13, om KGB's kon- takt- og agentnet i Danmark.

356 PET, operationsdag: ”Diverse vedrørende politiske partier i Danmark (excl. DKP og venstrefløjen)”. I det følgende besvares folketingssspørgsmål nr. 343 (”Havde PET i 1980'erne agenter eller meddelere placeret i andre partier end SAP, SF, DKP, KAP og DKP/ml, eller overvågede PET andre partier end disse?”).

”Denne indsats (holdningspåvirkning/active measures) – sammen med indsatsen fra de øvrige østeuropæiske lande har således givet anledning til en stærk politisk splittelse omkring Danmarks fortsatte støtte til de nye NATO-raketter.

Således har socialdemokratiet som bekendt foretaget en ’kovending’ i raketspørgsmålet, således at vi ikke på blot lidt længere sigt vil være i stand til at opfylde vore forpligtigelser i.h.t. den såkaldte ’NATO-dobbeltbeslutning’³⁵⁷

PET mente således, at den østlige påvirkningskampagne havde spillet en væsentlig rolle for Socialdemokratiets nye sikkerhedspolitiske kurs, efter at partiet mistede regeringsmagten i 1982.

Der er intet, der tyder på, at PET iværksatte en egentlig efterforskning af det nye ”alternative sikkerhedspolitiske flertal” eller en overvågning af ledende socialdemokrater for at afdække den formodede østlige påvirkning.³⁵⁸ I forbindelse med sin indsats på kontraetterretningsområdet og overvågningen af fredsbevægelsen indsamlede PET imidlertid en række oplysninger om de socialdemokratiske østkontakter og den sikkerhedspolitiske debat. Således modtog tjenesten oplysninger fra Gordijevskij om Sovjetunionens interesse for Socialistisk Internationale (SI) og de vestlige socialdemokratier. Ifølge PET’s gengivelse af KGB-officerens oplysninger var der sket en ”markant ændring” i de vesteuropæiske socialdemokraters holdning til fredsspørgsmålet, hvilket blev dateret til 1981/82. Sovjetunionen lagde stor vægt på at påvirke SI og de vestlige socialdemokratiske partier, og siden 1978 skulle højtstående medlemmer af SUKP have deltaget i SI’s møder som observatører. Ifølge kilden var deres bedste kontakter SI’s formand Willy Brandt fra SPD og Olof Palme, der var formand for SI’s arbejdsgruppe for nedrustning. Brandt havde haft mange møder i Sovjetunionen med højtstående partiledere, og Palme blev vurderet som ”positiv” over for de fleste af Sovjetunionens fredsiniciativer.³⁵⁹ Det skal bemærkes, at der var tale om antagelser om påvirkning, og at der ikke blev fremført beviser for, at holdningsændringen skyldtes østlige initiativer. KGB-residenturerne i de vesteuropæiske hovedstæ-

357 PET, administrativ sag: ”Status vedrørende den erkendte virksomhed inden for DDR-sektionens sagsområde for året 1982”.

358 Daværende statsminister Poul Schlüter har over for Kommissionen oplyst, at han ikke mener, ”at der blev iværksat noget særligt efterretningsmæssigt i forbindelse med fodnotepolitikken.” RB: Poul Schlüter, 10. april 2002.

359 PET, operationssag: ”Vedr.: SUKP’s forbindelse til og påvirkning af Socialistisk Internationale (SI) samt enkeltpersoner i vestlige socialdemokratiske partier”, 18. november 1985; rapport nr. 50.

der fik således i begyndelsen af 1980'erne instrukser om at forsøge at påvirke SI's holdning til atomvåbenfri zoner, opstillingen af mellemdistanceraketter og Øst-Vest-handel,³⁶⁰ men det er uklart, om KGB havde nogen succes med sine initiativer. Residenturet i London havde angiveligt en "uofficiel kontakt" i SI, men denne var ifølge Gordijevskij forsigtig og tilbageholdende over for de sovjetiske repræsentanter.³⁶¹ KGB's viden om SI var heller ikke imponerende, idet Centeret angiveligt overdrev SI's indflydelse og fejlagtigt troede, at SI fungerede på samme måde som det gamle Komintern.³⁶²

PET konstaterede også, at flere socialdemokrater plejede østkontakter, der drejede sig om sikkerhedspolitiske emner. Et socialdemokratisk folketingsmedlem mødtes både officielt og privat med 2. sekretær ved den sovjetiske ambassade Jurij Usjakov. De to mødtes den 23. november 1979 om formiddagen, og senere på dagen holdt den socialdemokratiske folketingsgruppe møde, hvor man besluttede at foreslå, at NATO udsatte beslutningen om opstillingen af 572 mellemdistanceraketter i seks måneder: "Før gruppemødet var slut, ringede [-] til OUSHAKOV og fortalte om denne beslutning, som OUSHAKOV dermed havde lang tid før det blev offentliggjort for pressen."³⁶³ 3. sekretær ved den østtyske ambassade Thomas Georgi etablerede kontakter til en række politikere fra forskellige partier, som ifølge PET blev brugt til at belyse eller styre de pågældendes sikkerhedspolitiske indstilling. En af disse kontakter var et socialdemokratisk folketingsmedlem, der specialiserede sig i nedrustningsproblematikken. Gennem denne kontakt kom den østtyske diplomat i forbindelse med personer i DsU og SiD, som begge tog aktivt del i fredsbevægelsen.³⁶⁴ I 1981 beskrev PET det som bemærkelsesværdigt, at den sovjetiske ambassade inviterede flere

360 Ibid.: Rapport nr. 50.

361 Ibid.: Rapport nr. 50.

362 Ibid.: Rapport nr. 50. Komintern var den kommunistiske eller 3. internationale, der eksisterede fra 1919 til 1943, og som var domineret af det sovjetiske kommunistparti. Socialistisk Internationale (SI) blev oprettet i 1951 som et samarbejdsorgan for demokratiske socialistiske partier. I modsætning til Komintern er SI's vedtagelser ikke bindende for partierne.

363 PET, administrativ sag: "Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1979". Det er ikke korrekt, at den russiske diplomat, kendte til beslutningen længe inden den blev offentliggjort, for det skete allerede samme dag. Se DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 397.

364 PET, administrativ sag: "Årsberetning 1980 vedrørende aktiviteter udøvet af den herværende DDR-ambassade/handelspolitiske afdeling/trafikinformation samt den af MfS/HVA og Den militære Efterretningstjeneste konstaterede aktiviteter rettet mod danske interesser".

fremtrædende socialdemokrater på frokost, kort efter at Bresjnev havde støttet tanken om Norden som atomvåbenfri zone, og før den socialdemokratiske kongres, hvor der skulle være lagt op til debat om partiets sikkerhedspolitik.³⁶⁵ To år senere noterede PET, at KGB-residenturet forsøgte at intensivere dialogen med socialdemokraterne om mellemdistanceraketterne, og ambassaderåd Sergej Sjurajlov afleverede en hastende besked fra SUKP til den socialdemokratiske ledelse. Ifølge PET gjorde 2. sekretær Sergej Sjisjkin (der også arbejdede for KGB) sig store anstrengelser for at få kontakt med partiformand Anker Jørgensen, idet Sjisjkin ”havde en ’fortrolig oplysning’ fra Sovjet.”³⁶⁶ Det fremgår ikke af PET’s beretninger, hvad denne oplysning indeholdt. I 1985 bemærkede PET, at den sovjetiske ambassade holdt møder med Anker Jørgensen, Lasse Budtz, Ritt Bjerregård, Poul Nielsen (der var formodentlig tale om Poul Nielson) og Steen Christensen, og Socialdemokratiet blev betegnet som ”en realistisk platform” for udspredelse af forslaget om Norden som atomvåbenfri zone.³⁶⁷ PET’s oplysninger viste således, at ledende socialdemokrater havde kontakter til østlige diplomater (hvoraf nogle var efterretningsofficerer under dække), som intensivt forsøgte at påvirke de danske politikere, ikke mindst i spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone. Materialet siger imidlertid intet om, i hvilket omfang denne påvirkningskampagne lykkedes.

Anker Jørgensen og fodnotepolitikken

I januar 1983, nogle måneder efter Socialdemokratiet havde overladt regeringsmagten til den borgerlige firkløverregering, modtog PET nogle oplysninger om partiets stillingtagen over for NATO’s dobbeltbeslutning. De stammede fra ”en meget pålidelig kilde”, der ifølge indberetningen havde kontakt til personer ”med nær tilknytning til Socialdemokratiet ...”³⁶⁸ Kilden oplyste, at ved den sidste sikkerhedspolitiske debat havde omkring ti socialdemokratiske folketingsmedlem-

365 PET, emnesag: ”Vedr.: Aktiviteter i forbindelse med Brezhnev’s breve til socialdemokratiske partier mv.”, 25. august 1981.

366 PET, administrativ sag: ”Beretning omhandlende de sovjetiske efterretningstjenester’s (KGB og GRU)’s konstaterede og formodede aktiviteter i Danmark i året 1983”.

367 PET, administrativ sag: Årsberetning 1985 for Afdeling 3/Kontraspionage. ”Emne: Østblokstaternes Sikkerheds- og Efterretningstjenesters formodede samt konstaterede aktiviteter her i landet”.

368 PET, Reg. IV, emnesag: ”Vedr.: Socialdemokratiet/tidl. statsminister Anker Jørgensen”, 14. januar 1983. Kildens identitet er Kommissionen bekendt.

mer, der tilhørte partiets højrefløj, ønsket at stemme med den borgerlige regering, men de var blevet tvunget af Anker Jørgensen til at følge partidisciplinen. Kilden gjorde opmærksom på, at partiformanden tidligere havde tilladt medlemmer af partiets venstrefløj at bryde partidisciplinen i forbindelse med det første direkte valg til EF. Dette fik kilden til at konkludere, at Anker Jørgensen ”i virkeligheden er modstander af både EF og NATO.”³⁶⁹ Kilden begrundede dette med, at Anker Jørgensen oprindeligt havde været modstander af EF, da han var formand for SiD, og at han først gradvis havde skiftet standpunkt det sidste år før Danmarks indtræden i Fællesmarkedet. Selvom kilden ikke mente at kunne bevise, at Anker Jørgensen allerede et år før, at han overtog statsministerposten efter Jens Otto Krag, var blevet spurgt, om han ville afløse Krag, fandt kilden det alligevel ”påfaldende”, at Anker Jørgensen ”i tiden derefter skifter holdning til vor evt. medlemskab af EF.”³⁷⁰ Kilden mente også at vide, at Anker Jørgensen som den eneste socialdemokrat i forbindelse med en debat om forsvarsforliget i slutningen af 1960’erne havde undladt at stemme imod et dagsordensforslag fra venstrefløjen. Kilden tilføjede, at Anker Jørgensen som statsminister skulle have taget kritikken af vestlige lande, f.eks. Sydafrika eller USA’s optræden i Mellemamerika, alvorligt, mens han havde afvist anklager mod østblokkens optræden i Polen og Afghanistan som vestlig propaganda, ”og har derimod givet udtryk for, at man i stedet burde give Sovjet anerkendelse for, at de har ladet Polen køre deres egen kurs.”³⁷¹

Disse opsigtsvækkende oplysninger om, at Socialdemokratiets formand var en skjult modstander af EF og NATO, og at dette bidrog til at forklare partiets modstand mod dobbeltbeslutningen, blev taget alvorligt i PET. Den medarbejder, der udarbejdede indberetningen, har over for Kommissionen betegnet den som ”et meget farligt stykke papir”, der selvfølgelig blev videregivet til Centralafdelingen:

”Det var magtpåliggende for kilden at få det indberettet, da det var en beskrivelse af, hvordan kilden oplevede tilblivelsen af den første fodnote i fodnotepolitikken. Det var udelukkende af hensyn til sin egen person, at den pågældende lod det indberette gennem vidnet. ... Det var et forsøg på at orientere den nye regering.”³⁷²

---

369 Ibid.

370 Ibid.

371 Ibid.

372 RB: 20. maj 2003.

Det er uvist, hvad der skete med oplysningerne. PET's daværende chef, Ole Stig Andersen, mener, at han "givetvis" har set indberetningen, men han husker ikke, om han har orienteret departementschef Niels Madsen om indholdet, eller om denne har underrettet justitsminister Erik Ninn-Hansen.³⁷³ Det kan således hverken af- eller bekræftes, at den borgerlige regering fik forelagt kildeoplysningerne om oppositionslederen.

Hvordan skal troværdigheden af oplysningerne vurderes? Anker Jørgensen havde ry for at tilhøre Socialdemokratiets venstrefløj, og det var en velkendt påstand, at han skulle have ændret sin holdning til EF, da muligheden for at blive statsminister bød sig. Dette har han imidlertid selv afvist. Ifølge Anker Jørgensen havde han altid støttet tanken om et forpligtigende europæisk samarbejde, og han havde altid stemt for EF ved afstemninger i Folketinget. I foråret 1972 gik han imod flertallet i sin fagforening, Dansk Arbejdsmands- og Specialarbejderforbund, og anbefalede et ja til EF. Selvom Krag udsendte flere signaler i 1971-72, så var det først morgenen efter EF-afstemningen, at Anker Jørgensen blev tilbudt statsministerposten. Krags møde med Anker Jørgensen i 1971 drejede sig angiveligt om posten som arbejdsminister, et tilbud Anker Jørgensen afslog. Krag valgte formentlig Anker Jørgensen, idet denne blev anset for den mest velegnede til at samle det splittede parti. Anker Jørgensen var næppe begejstret for NATO i sig selv, og ifølge ham selv så han først og fremmest alliancen som et middel til at fremme forhandling og afspænding, uden dog at han på noget tidspunkt satte spørgsmålstegn ved Danmarks medlemskab. Han kritiserede også NATO-medlemmerne Portugal, Grækenland og Tyrkiet, da de var domineret af militærdiktaturer. Han lagde altid vægt på, at som en allieret nation måtte Danmark have ret til at kritisere USA, når man var uenig i dets politik. Anker Jørgensen var således en tidlig kritiker af Vietnamkrigen, og han anklagede Reagan-administrationen for at følge en dobbeltstandard, når den støttede den folkelige modstand i Polen og Afghanistan, men bekæmpede den i Mellemamerika og Sydafrika. Hans støtte til fodnotepolitikken skyldtes nok en instinktiv og følelsesmæssig frygt for, at atomoprustningen var kommet ud af kontrol og truede verdens overlevelse.³⁷⁴ Den tidligere statsminister gjorde sig næppe mange overvejelser om, at NATO's afskrækkelsesstrategi over for Warszawapagten byggede

373 RB: Ole Stig Andersen, 9. september 2003.

374 Alex Frank Larsen, *Anker. Mennesket, magten, meningene* (Gyldendal, 1999), s. 167-175, 187-194, 198-204, 208-210, 222-223, 230, 245-248, 323-338, 354-360; Nikolaj Petersen, *Dansk udenrigspolitik historie*, bind 6, s. 54; Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser, 1970-1985*, s. 296-297.

på atomvåbnene på grund af østblokkens konventionelle overlegenhed, og at fodnotepolitikken dermed gik imod grundlaget for den vestlige forsvarsalliance. Kildeindberetningen om Anker Jørgensen bygger således på en række almindeligt kendte oplysninger, der har fået en konspiratorisk drejning eller tolkning af kilden: At partiformanden skulle være skjult EF- og NATO-modstander, at han favoriserede venstrefløjen over højrefløjen i partiet, at han havde fået et år til at ændre sin ”offentlige” holdning til EF, og at han skulle favorisere antivestlige og antiamerikanske synspunkter og undertrykke Sovjet-kritiske indlæg.

Den socialdemokratiske delegationsrejse til Moskva i 1984

I juli 1985 vakte den tidligere socialdemokratiske udenrigs- og forsvarsminister Kjeld Olesen opsigt, da han udtalte, at ”en kilde i forsvaret” havde fortalt ham, at Forsvarets Efterretningstjeneste (FE) i en hemmeligstemplet skrivelse havde registreret tre fremtrædende socialdemokraters besøg i Moskva året før under overskriften ”subversion”. Der var tale om Kjeld Olesen, Lasse Budtz og Poul Nielsons besøg i Moskva den 16. til 22. oktober 1984, hvor man bl.a. havde drøftet forslaget om Norden som atomvåbenfri zone. Kjeld Olesen mente, at sagen rejste spørgsmål om, hvorfor FE registrerede politikere, der besøgte østblokken, og hvorfor man mistænkeliggjorde deres politiske arbejde, og han anmodede statsminister Poul Schlüter om at undersøge sagen.³⁷⁵ Selvom det hurtigt viste sig, at Kjeld Olesen var blevet fejlinformeret af sin kilde (og kort tid efter forlod han politik), udløste sagen en politisk debat om efterretningstjenesterne og Moskva-rejsen.³⁷⁶ På den ene side viste det sig, at den omtalte skrivelse drejede sig om nyhedsbrevet, *SIK-Nyt*, der var udarbejdet af FE i samarbejde med PET, som dermed blev trukket ind i debatten. Det viste sig også, at LO’s fredsdemonstration i 1984 var blevet omtalt under rubrikken ”subversion”. Disse oplysninger fik socialde-

375 ”Kjeld Olesen registreret af FET”, *Land og Folk*, 5. juli 1985; ”Efterretningstjeneste registrerer top-socialdemokraters rejser”, *Information*, 5. juli 1985.

376 ”Kjeld Olesen vil se fortroligt notat”, *Information*, 6.-7. juli 1985; Søren Rasmussen, ”Vi kan ikke leve med registrering af fredsaktivister”, *Land og Folk*, 6.-7. juli 1985; Frede Rasmussen, ”Kjeld Olesen fastholder angreb på forsvarets efterretnings-tjeneste”, *Jyllands-Posten*, 6. juli 1985; Jens J. Krogh, ”Schlüter: LO udfører muldvarpearbejde”, *Aktuelt*, 6. juli 1985; Frede Rasmussen, ”Schlüter kræver beviser”, *Jyllands-Posten*, 6. juli 1985; ”Regeringens top angriber Kjeld Olesen”, *Jyllands-Posten*, 7. juli 1985; Terkel Svensson, ”Kjeld Olesen må trække i land”, *Jyllands-Posten*, 9. juli 1985. Kjeld Olesen har over for Kommissionen beskrevet forløbet af sagen. RB: Kjeld Olesen, 6. juni 2001, s. 14-15.

mokraterne og venstrefløjen til at stille spørgsmål om efterretningstjenesternes registreringer af fredsaktivister og østrejsende og at kræve strengere kontrol med tjenesternes virksomhed.³⁷⁷ På den anden fløj af det politiske spektrum samlede interessen sig mere om det socialdemokratiske besøg i Moskva i 1984. Således offentliggjorde Jyllands-Posten dele af delegationens egen beretning om rejsen og anklagede den ene af deltagerne, den socialdemokratiske udenrigspolitiske ordfører Lasse Budtz, for at have misinformeret offentligheden om resultaterne af samtalerne. Artiklerne gav det indtryk, at socialdemokraterne, siden de var kommet i opposition i 1982, havde tilpasset sig Sovjetunionens voksende styrke, og at gennemførelsen af partiets forslag om en atomvåbenfri zone i Norden ville svække Danmarks tilknytning til NATO.³⁷⁸

Rejsen til Moskva har indtaget en central plads i diskussionen om fodnotepolitikken i 1980'erne og socialdemokraternes påståede eftergiveness over for østblokken. Allerede i samtiden hævdede kritikere, at rejsen kunne give indtryk af at være "angiveri" rettet mod den siddende regering.³⁷⁹ Dette tema er senere blevet taget op af historiker Bent Jensen, der har argumenteret for, at den sovjetiske ledelse anså socialdemokraterne for at være "en allieret i kampen mod den danske regering og NATO", og at delegationens deltagere gav offentligheden et fejlagtigt indtryk af værternes imødekommenhed i spørgsmålet om Norden som atomvåbenfri zone.³⁸⁰ Historiker Jørgen Granum-Jensen har på lignende vis anført, at Socialdemokratiet så NATO som den største trussel mod freden,

377 Frede Rasmussen, "Rejsende til Øst-europa registreres som hidtil", *Jyllands-Posten*, 9. juli 1985; Bent Askjær, " – Nu kommer jeg sikkert i PETs arkiv", *Aktuelt*, 7. juli 1985; Gitte Merrild, "Klar besked om hvem der bliver beluret", *Aktuelt*, 8. juli 1985; Søren Rasmussen, "Krav om bedre kontrol med FET og PET", *Land og Folk*, 9. juli 1985; "Spørger om registrering af fredsfolk", *Land og Folk*, 13.-14. juli 1985; "Spørgsmål om FET og PET", *Land og Folk*, 17. juli 1985; "Deltagere i Los fredsdemonstration ikke registreret", *Information*, 22. juli 1985; "Svar om PET udløser nye spørgsmål", *Information*, 24. juli 1985. Affæren gav også anledning til en bog om efterretningstjenesternes virksomhed, se Flemming Sørensen, *I demokratiets grænseland. En bog om de danske efterretningstjenester* (SP-Forlag 1987). Sagen er beskrevet på s. 10-17.

378 "Rejsen til Moskva", *Jyllands-Posten*, 6. juli 1985; "Jyllands-Postens svar: Misinformation fra Budtz", *Jyllands-Posten*, 12. juli 1985; "Jyllands-Postens svar: Det var afvisning i Moskva", *Jyllands-Posten*, 18. juli 1985. For Lasse Budtz' svar: Lasse Budtz, "Afspændings-politikken modarbejdes", *Jyllands-Posten*, 12. juli 1985; Lasse Budtz, "Organet for den kolde krig", *Jyllands-Posten*, 18. juli 1985; Lasse Budtz, "Jyllands-Postens kampagne", *Jyllands-Posten*, 24. juli 1985.

379 Adolph Rastén, "Klagemarch til Moskva", *Frederiksborg Amts Avis*, 7. oktober 1984.

380 Bent Jensen, *Tryk og tilpasning*, s. 170-172. Se også: Bent Jensen, "Faneflugt", *Jyllands-Posten*, 23. februar 2000.

og at partiet med forslaget om Norden som atomvåbenfri zone arbejdede for en neutralisering af de skandinaviske NATO-medlemmer: ”Oppositionen var gået over på fjendens parti.”³⁸¹ Andre har dog givet et mindre suspekt billede af rejsen. Allerede i samtiden erklærede udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen, at han fandt det ”naturligt”, at socialdemokraterne orienterede sig i Moskva på partiplan: ”Der skal vi også nok sørge for at yde al den bistand, vi overhovedet kan.”³⁸² Størstedelen af den historiske forskning har da også fremstillet rejsen som en ”normal” politisk drøftelse mellem de to partier. Disse fremstillinger har således hæftet sig ved, at de sovjetiske repræsentanter under drøftelserne priste Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske linje, men var tilbageholdende med at komme med konkrete indrømmelser, og at det til tider kom til skarpe meningsudvekslinger mellem parterne.³⁸³

---

381 Jørgen Granum-Jensen, ”Oppositionen opførte sig som om, den var på fjendens parti”, i: Bertel Haarder, red., *Hvem holdt de med? En debatbog om hvorfor politisk aktive på den yderste venstrefløj var i PET's søgelys under Den kolde Krig* (Peter la Cours Forlag, 1999), s. 118.

382 Niels-Victor Christiansen, ”Ellemann tager til genmæle mod Budtz”, *Jyllands-Posten*, 28. september 1984.

383 Nikolaj Petersen, *Dansk Udenrigspolitisk Historie*, bd. 6, s. 251; DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 272-273; Poul Villaume, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985*, s. 336.

Socialdemokratiets udenrigspolitiske ordfører, Lasse Budtz, i samtale i Folketinget med en af sine hovedmodstandere under ”fodnoteperioden”, udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen fra Venstre. Trods de venlige miner var forholdet mellem de to anstrengt. Kritikere af fodnoterne mente, at Socialdemokratiet bl.a. lod sig påvirke af Sovjetunionens fredsudspil, og at delegationsrejsen til Moskva i 1984 var udtryk for eftergivenhed over for fjenden (Fotograf: Jørgen Schiøttz/Arbejdermuseet og ABA).

Debatten giver anledning til nærmere at undersøge en række spørgsmål om PET's rolle i forbindelse med det socialdemokratiske besøg i Moskva i 1984: Hvilke oplysninger indsamlede PET om rejsen, og hvilket billede giver de af Socialdemokratiets forhold til Sovjetunionen på dette tidspunkt? Hvordan vurderede PET rejsen efterretningsmæssigt? Og blev de tre ledende socialdemokrater registreret i PET? Det skal understreges, at undersøgelsen fokuserer på PET's rolle; der vil derfor ikke blive taget nærmere stilling til, om Socialdemokratiets politik bidrog til at svække den danske sikkerhedspolitik overfor østblokken, eller om delegationsmedlemmernes udtalelser om rejsens resultater var misvisende.

PET foretog ikke nogen efterforskning af Moskvarejsen, men tjenesten indsamlede en del oplysninger om den. Tjenesten var via sin generelle kontraefterretningsindsats orienteret om rejsen på forhånd.³⁸⁴ PET fulgte rejsens forløb via pressen, og en medarbejder udarbejdede en notits, der konstaterede, at der herskede uenighed om, hvad man skulle lægge i udtalelserne fra delegations-

³⁸⁴ PET, emnesag: Oplysninger, 11. og 15. oktober 1984.

medlemmerne og det officielle sovjetiske nyhedsbureau TASS. Notitsen sluttede af med at sætte spørgsmålstegn ved, om man med "Lasse Budtz' vigtige mission" var kommet nærmere etableringen af en atomvåbenfri zone i Norden.³⁸⁵ PET modtog også et eksemplar af FE's *Efterretningsoversigt* fra oktober 1984, som indeholdt en analyse af rejsen. Det var FE's vurdering, at Moskvas hensigt med besøget var at forsøge at påvirke de danske socialdemokrater "til at indtage en mere positiv holdning til Sovjetunionens udenrigspolitik generelt og specielt overfor Norden."³⁸⁶

Kort efter socialdemokraternes hjemkomst modtog PET en kopi af Poul Nielsons referat af rejsen. Det fremgik, at SUKP's centralkomité var værter, og at besøget var blevet udsat på grund af den svenske ubådsaffære. Ifølge referatet havde en af de sovjetiske repræsentanter, politbureauemedlemmet Boris Ponomarjov, der også var leder af SUKP's centralkomités International Department (ID), der i samarbejde med KGB var ansvarlig for påvirkningskampagnerne i Vesten, udtalt, at SUKP havde "en høj vurdering" af de danske socialdemokraters indsats i kampen mod NATO's mellemdistanceraketter: "Det var synspunkter, der var sammenfaldende med SUKP's."³⁸⁷ Lasse Budtz svarede med at understrege, at der ikke var noget alternativ til Danmarks NATO-medlemskab, men at det på den anden side ikke var noget mål i sig selv. Det var Socialdemokratiets indstilling, at Danmark skulle føre sin egen udenrigspolitik, og Budtz fandt det "tilfredsstillende", at man kontrollerede det sikkerhedspolitiske flertal i Folketinget. Han betonedede, at socialdemokraterne støttede idéen om en atomvåbenfri zone i Norden som "en tillidsskabende foranstaltning", og han bad derfor de sovjetiske repræsentanter om at tydeliggøre deres holdning til tanken: "Det ville være problematisk hvis SU [Sovjetunionen] sagde, at der ikke er interesse for zonen, - og dobbelt så store problemer, hvis ikke også Østersøen var inddraget."³⁸⁸ Ponomarjov svarede med at henvise til, at det var Sovjetunionens officielle politik at støtte oprettelsen af atomvåbenfri zoner, men ifølge referatet fremsatte han kun vage tilbud: Sovjetunionen var villig til at være "garant" for sådanne zoner, man ville "overveje hvilke foranstaltninger på eget territorium", der kunne blive tale om,

385 Ibid.: "Vedr.: Fremtrædende danske socialdemokraters rejse til Sovjetunionen i efteråret -84", 5. december 1984.

386 Ibid.: Forsvarets Efterretningstjeneste, "Sovjetiske kommentarer til dansk politiker-besøg", *Efterretningsoversigt*, 14. november 1984, s. 6-9.

387 Ibid.: Poul Nielson, "Referat af den socialdemokratiske partidelegations besøg i Sovjetunionen 16.-22. oktober 1984".

388 Ibid.

og man var indstillet på ”at drøfte spørgsmålet” om at inddrage Østersøen i en atomvåbenfri zone.³⁸⁹ Selvom delegationen pressede på for at få mere konkrete sovjetiske indrømmelser, især garantier for tilbagetrækningen af atomvåben fra Østersøen, Kolahalvøen og andre tilstødende områder, henviste de sovjetiske repræsentanter disse spørgsmål til de egentlige forhandlinger på regeringsplan. Dette fik Kjeld Olesen til at konkludere, at der ”ikke var givet et tilfredsstillende svar” på delegationens spørgsmål.³⁹⁰ Selvom delegationsmedlemmerne på senere møder insisterede på, at det var nødvendigt for russerne at komme med konkrete garantier for, at de var rede til at trække deres taktiske atomvåben tilbage fra de tilgrænsende områder, for at man kunne gå videre med forslaget om en atomvåbenfri zone, opnåede man ikke noget gennembrud. Besøget i Moskva må derfor betragtes som resultatløs. Referatet viser i øvrigt også, at stemningen mellem parterne ikke altid var optimal: Delegationen nægtede at nedlægge en krans ved Leninmausolæet,³⁹¹ værterne blev misfornøjede, da danskerne insisterede på at mødes med en systemkritiker, og man diskuterede udrejseproblemer, kulturel frihed og den kommunistiske elites privilegier. Det fremgår også af referatet, at Lasse Budtz’ kufferter blev gennemrodet to gange.³⁹²

PET synes at have delt FE’s vurdering af Moskvarreisen af, at de sovjetiske værter forsøgte at påvirke det danske Socialdemokrati til at følge en politik, der var i overensstemmelse med Sovjetunionens interesser. I anledning af oplysningen om, at den formelle vært for besøget havde været ID-lederen Ponomarjov, noterede en medarbejder: ”Betyder, at soc.dem. behandles som et nationalt komm. parti.”³⁹³ Meningen med bemærkningen var tilsyneladende, at siden Ponomar-

---

389 Ibid.

390 Ibid.

391 I en artikel, der indgik i en serie om Socialdemokratiet og fodnoteperioden, bragte *Jyllands-Posten* et billede, der ifølge billedteksten skulle vise Lasse Budtz og Kjeld Olesen foran Leninmausolæet i 1984, se Bent Jensen, ”Agenter og medløbere”, *Jyllands-Posten*, 4. februar 2000. Men Bent Jensen har benyttet det samme billede i *Tryk og tilpasning*, s. 171, hvor det er dateret til 1979 (hvor den første partidelegationsrejse fandt sted). Omdateringen bidrager til at give rejsen et dubiøst skær. Det var i øvrigt almindelig praksis, at man nedlagde en krans ved mausolæet i forbindelse med officielle besøg: B.T. bragte den 3. september 1981 et billede af Folketingets præsidium med Erik Ninn-Hansen og Ebba Strange i spidsen, som lægger en krans ved Lenins grav, se Mogens Bille, ”Anker til Bresjnev: NJET”, *B.T.*, 3. september 1981.

392 PET, emnesag: Poul Nielson, ”Referat af den socialdemokratiske partidelegations besøg i Sovjetunionen 16.-22. oktober 1984”.

393 Ibid.: ”Referat. Socialdemokratisk pressekonference den 23. oktober 1984 vedrørende besøg i Moskva (16.-22. oktober 1984)”. Vedlagt skrivelse fra Udenrigsministeriet, 6. november 1984.

job var vært for både udenlandske kommunister og socialdemokrater, blev de behandlet ens, det vil sige, de blev begge brugt til at fremme Sovjetunionens interesser. Samtidig synes PET at have haft en noget affærdigende vurdering af rejsens betydning. På grundlag af Poul Nielsons referat udarbejdede en medarbejder endnu en notits om rejsen, som den pågældende øjensynligt så med skepsis på. I december 1984 besøgte de tre socialdemokrater Washington,³⁹⁴ og medarbejderen mente, at formålet med denne rejse var ”at give indtryk af”, at amerikanerne blev lige så godt informeret som den sovjetiske ledelse.³⁹⁵ Medarbejderen antydede dermed, at formålet med rejsen til Washington var at give et fejlagtigt indtryk af, at man forhandlede til begge sider. Sagsbehandlerens endelige vurdering af de to rejser var, ”at de tre socialdemokrater har fået to rejser ud af det men ikke stort andet ... ”³⁹⁶

Endelig blev det antydet under debatten om rejsen det følgende år, at de tre socialdemokrater var blevet registreret på grund af deres besøg i et østland. PET’s akter om rejsen viser imidlertid, at de tre ikke blev registreret i 1984, da de allerede var registreret: Lasse Budtz var allerede blevet registreret i 1958 på grund af en forbindelse til Sovjetunionen, Poul Nielson var blevet registreret i 1975, da han blev sikkerhedsgodkendt i forbindelse med sin ansættelse i Udenrigsministeriet, og Kjeld Olesen var af ukendte årsager blevet registreret i 1969.³⁹⁷

PET fortsatte i et vist omfang med at følge socialdemokraternes sikkerhedspolitiske initiativer. Det var PET’s indtryk, at Moskva via den kommunistisk-dominerede del af fredsbevægelsen påvirkede Socialdemokratiet til at følge en linje, som ville svække Danmarks tilhørsforhold til NATO og reelt gøre landet neutralt. Allerede i 1983 havde tjenesten modtaget kildeoplysninger om et møde i Scandilux med deltagelse af de danske, norske, hollandske, belgiske og luxemborgske partier og med Labour og SPD som observatører. Kilden betegnede det danske partis sikkerhedspolitik som ”lidt dobbeltbundet”, hvilket blev set som

394 ”Frugtbare samtaler i USA”, *Aktuelt*, 11. december 1984; Connie Pedersen, ”Ellemann-Jensen kan ikke forklare vor udenrigspolitik”, *Aktuelt*, 12. december 1984; Michael Meyerheim, ”USA misforstået med dansk fodnote-politik”, *Politiken*, 12. december 1984; Niels-Victor Christiansen, ”Budtz ønsker våbenstilstand”, *Jyllands-Posten*, 13. december 1984; Niels-Victor Christiansen, ”Korstoget, der løb ud i sandet”, *Jyllands-Posten*, 16. december 1984.

395 PET, emnesag: ”Vedr.: Fremtrædende danske socialdemokraters rejse til Sovjetunionen i efteråret 84 og til Washington i december 1984”, 10. januar 1985.

396 Ibid.

397 Registreringen af de tre socialdemokrater fremgår af: PET, emnesag: ”Vedr.: Fremtrædende danske socialdemokraters rejse til Sovjetunionen i efteråret -84”, 5. december 1984.

tegn på, at det var lykkedes Moskva ved hjælp af en international bevægelse (der menes formentlig fredsbevægelsen) at lægge pres på socialdemokraterne.³⁹⁸ PET konstaterede også, at det alternative sikkerhedspolitiske flertal i Folketinget uden om regeringen havde vedtaget at afsætte midler til uafhængig freds- og konfliktforskning,³⁹⁹ og at Arbejderbevægelsens Internationale Center (AIC) havde afholdt en konference om Norden som atomvåbenfri zone med deltagelse af fremtrædende danske og norske socialdemokrater.⁴⁰⁰

Efter Moskva-reisen fulgte PET forberedelserne til en fællesnordisk parlamentarikerkonference om Norden som atomvåbenfri zone, som Anker Jørgensen tog initiativet til på en konference i november 1984. Det var tilsyneladende en begivenhed, som PET synes at have prioriteret højt, for en medarbejder noterede i december 1984, at afdelingen ville "have opmærksomheden rettet mod de første tegn på en sådan konference i 1985."⁴⁰¹ Medarbejderen noterede, at de nordiske socialdemokrater på et møde i deres samarbejdsorganisation SAM-AK havde tilsluttet sig forslaget om en konference,⁴⁰² og da planerne for konferencen lå klar, konstaterede tjenesten, at formålet var at fortsætte debatten i de nordiske parlamenter om Norden som atomvåbenfri zone. Medarbejderen bemærkede også, at der var indbudt 105 parlamentarikere fra de fem lande, og tjenesten noterede navnene på medlemmerne af den danske arbejdsgruppe og konferenceledelsen.⁴⁰³ Medarbejderens vurdering af den socialdemokratiske sikkerhedspolitik kom klarest til udtryk i en kilderapport om konferencens forløb. Forfatteren til rapporten bemærkede, at forslaget om en atomvåbenfri zone i Norden oprindeligt var fostret af den sovjetiske ledelse og viderelanceret af den finske præsident Kekkonen i 1963: "Sikkerhedspolitisk ville en sådan neutral status/brud med NATO være en kæmpe fordel for Sovjetunionen, men ikke mindst

398 PET, emnekartotek: "Statsforhold – Pol. partier. Socialdemokratiet", oplysning dateret 2. marts 1983.

399 Ibid., oplysning dateret 1. juni 1983.

400 Ibid., oplysning dateret 7. maj 1985.

401 PET, emnesag: "Vedr.: Norden som atomvåbenfri zone – konference på Christiansborg d. 24.-25. november 1984", 5. december 1984.

402 Ibid.: "Vedr.: Socialdemokraterne og Norden som atomvåbenfri zone", 31. januar og 26. februar 1985.

403 Ibid.: "Vedr.: Den fællesnordiske parlamentarikerkonference om 'Norden som Atomvåbenfri zone' som afholdes på Christiansborg den 29.-30. november 1985", 25. november 1985.

politisk et skridt i den 'rigtige' retning mod Sovjetunionens endelige mål.⁴⁰⁴ I forbindelse med konferencen vedtog de nordiske socialdemokrater en udtalelse, der foreslog, at der blev nedsat fællesnordiske arbejdsgrupper bestående af repræsentanter fra de politiske partier og embedsmænd, der skulle arbejde videre med spørgsmålet. Sagsbehandleren hæftede sig ved, at forslaget var blevet fremsat af de finske socialdemokrater, og at formålet med en etablering af en atomvåbenfri zone var at svække NATO samtidig med, at Finland "kunne gå Sovjets ærinde i det skjulte."⁴⁰⁵ Endelig slog sagsbehandleren fast, at Gordijevskij havde bekræftet, at store dele af fredsbevægelsen var styret fra Moskva, "og den har i øjeblikket et godt tag i de nordiske socialdemokrater ..."⁴⁰⁶ Sagsbehandleren beskrev, hvordan fredsbevægelsen havde været aktiv i forbindelse med konferencen, og han refererede formanden for DKP's fredsudvalg, Anker Schjerning, for at have udtalt, at man havde oplevet det "glædelige", at ledende socialdemokrater som Anker Jørgensen, Lasse Budtz og Knud Damgaard havde støttet sig til freds- og fagbevægelsen og havde nærmet "sig en analyse, som kommunisterne altid har haft."⁴⁰⁷ Ifølge Schjerning var formålet med de sikkerhedspolitiske initiativer som Norden som atomvåbenfri zone, "at løsgøre Danmark fra NATO's atomstrategi."⁴⁰⁸ Sagsbehandleren noterede også, at Anker Jørgensen havde talt til det Fællesnordiske Fredsforum, der blev afholdt samtidig med konferencen, og han betegnede partiformandens udtalelser som møntet på at "tækkes" fredsaktivisterne.⁴⁰⁹ Det var således PET-medarbejderens vurdering, at forslaget om Norden som atomvåbenfri zone var fremsat af Sovjetunionen, der ved hjælp af fredsbevægelsen (og Finland) påvirkede de nordiske socialdemokrater til at støtte idéen, som i yderste konsekvens ville undergrave Danmark og Norges tilhørsforhold til NATO og dermed gavne Moskvas indflydelse.

PET fortsatte efter konferencen med at indhente forskellige oplysninger om Socialdemokratiets fredspolitik. I 1986 bemærkede tjenesten, at Socialdemokra-

---

404 Ibid.: "Vedr.: Den fællesnordiske parlamentarikerkonference om 'Norden som atomvåbenfri zone' på Christiansborg samt fredsbevægelsens 'Fællesnordiske Fredsforum' i Lyngsiehus (Metal-Københavns lokaler), Nyropsgade 25, København V", 19. december 1985.

405 Ibid.

406 Ibid.

407 Ibid.

408 Ibid.

409 Ibid.

tiet afslog at deltage i Verdensfredskonferencen i København,⁴¹⁰ som blev kritiseret for at være kommunistisk styret. Kort efter forlød det imidlertid, at Lasse Budtz skulle have deltaget i den kommunistisk dominerede Samarbejdskomité for Fred og Sikkerheds landsmøde.⁴¹¹ I 1988 indsamlede PET programmet for Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske konference i Skive.⁴¹² Samme år modtog PET oplysninger fra en udenlandsk tjeneste om, at den sovjetiske ambassade kun havde få kontakter til den socialdemokratiske ledelse. Anker Jørgensen havde stort set ingen kontakt til ambassadøren, den nye formand Svend Auken havde aflyst sine to planlagte møder, og Ritt Bjerregård ville ikke have noget at gøre med de sovjetiske diplomater.⁴¹³

PET's trusselsbillede og overvågning af socialdemokraternes fredspolitik kan opdeles i to perioder. Fra omkring 1981 til 1985 synes PET at have delt opfattelsen af, at partiet blev påvirket af de sovjetiske fredsudspil, og tjenesten indhentede og vurderede oplysninger om ledende socialdemokraters møder, rejser og udtalelser. Efter 1985 synes tjenesten ikke at have været så optaget af spørgsmålet, og den indhentede kun få oplysninger om emnet. Det skal understreges, at det ikke er muligt at fastslå, om det kun var enkelte medarbejdere eller desuden ledelsen, der var interesseret i socialdemokraternes fredspolitik.

Det er ikke muligt at fastslå, hvilke oplysninger PET indsamlede om ledende socialdemokrater, der deltog i fredsdebatten, da de fleste personsager er blevet makuleret. Der er intet, der tyder på, at fremtrædende socialdemokrater blev udsat for en egentlig målrettet efterforskning med brug af aflytning, brevåbning eller observation. Det skal også bemærkes, at ledende socialdemokrater – så vidt det kan konstateres – ikke blev registreret alene på grund af deres sikkerhedspolitiske aktivitet, men at det skete på grundlag af deres kontakter med repræsentanter for østblokken.

---

410 PET, emnekartotek: "Statsforhold – Pol.partier. Socialdemokratiet", oplysning dateret 17. og 18. marts 1986.

411 Ibid., oplysning dateret 15. august 1986.

412 PET, emnesag: "Vedr.: Socialdemokratiets sikkerhedspolitiske konference i Skive den 12. og 13. marts 1988", med vedlagt program.

413 PET, emnesag: Rapport dateret 3. maj 1988.

De radikale og det alternative sikkerhedspolitiske flertal

Et andet parti, der indtog en hovedrolle i formuleringen af fodnotepolitikken i 1980'erne, var Det Radikale Venstre. Ud over den neutralistiske og antimilitaristiske tradition, der stadig var stærk i partiet, delte partiet flere af venstrefløjens mærkesager. En del af medlemmerne brød med partiets linje og tilsluttede sig modstanden mod EF i 1972, og andre var optaget af miljø- og atomkraftspørgsmålene. Radikal Ungdom blev inspireret af marxistisk tænkning og var i perioder i opposition til moderpartiet.⁴¹⁴ For nogle radikale var faren for en atomkrig det altoverskyggende problem, og de var villige til at lægge en dæmper på kritikken af de totalitære regimer i Øst og deltage i kommunistisk dominerede frontorganisationer. Ifølge radikale fredsaktivister kunne man skabe tillid og afspænding ved hjælp af ensidig nedrustning og etablering af atomvåbenfrie zoner, og de håbede at kunne påvirke østblokken gennem dialog og forhandling. Fra 1982 til 1988 fulgte de radikale en tosporet strategi, hvor de på den ene side støttede den borgerlige regerings økonomiske genopretningspolitik, og på den anden side stemte for Socialdemokratiets og venstrefløjens fodnoter. Da partiet prioriterede den økonomiske politik højest, var man ikke villig til at vælte regeringen, så længe den selv valgte at blive siddende.⁴¹⁵ Spørgsmålet er, om PET fandt tegn på, at denne politik var resultatet af østlige påvirkningsforsøg.

Et af de midler, som østblokken anvendte for at etablere kontakt til Det Radikale Venstre, var ikke-kommunistiske partier. Disse partier, der formelt var uafhængige, accepterede kommunisternes program, og deres rolle bestod reelt i, at de gav de østlige regimer et skær af pluralisme. Fra 1960'erne bestræbte disse "skyggepartier" sig på at etablere et samarbejde med de liberale partier i Skandinavien og at påvirke dem til at støtte østlige fredsinitiativer.⁴¹⁶ I hvert fald ét af de radikales østeuropæiske søsterpartier, det østtyske Demokratische Bauernpartei Deutschlands (DBD), havde tætte kontakter til sikkerhedstjenesten.⁴¹⁷ I 1980'erne konstaterede PET flere eksempler på sådanne kontakter: I 1982 noterede PET, at de radikales landsformand Thorkild Møller og Tage Dræbye skulle deltage i

414 Kristian Hvidt, "Det Radikale Venstre og brudfladerne i dansk politik", i: Sune Pedersen og Bo Lidegaard, red., *B radikalt 1905-2005*, s. 120, 138-141.

415 Bo Lidegaard, "Radikal udenrigspolitik", s. 244-253.

416 DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 314, og bd. 3, s. 351-353.

417 Mette Herborg og Per Michaelsen, *Stasi og Danmark. De østtyske arkiver afslører agenter og medløbere* (Holkenfeldt 3, 1996), s. 21-48.

DBD's kongres i Suhl,⁴¹⁸ i 1985 modtog tjenesten oplysninger om, at de radikales Janne Normann var inviteret af det bulgarske bondeparti BZNS for at overvære festlighederne i anledning af 40-års dagen for staten Bulgariens opståen,⁴¹⁹ og i 1985, 1987 og 1988 besøgte delegationer fra Det Forenede Polske Bondeparti (ZSL) Danmark efter invitation fra de radikale.⁴²⁰ Repræsentanter for partierne deltog også i hinandens partikongresser og landsmøder.⁴²¹ PET bemærkede også, at da de radikale arrangerede en international konference om afspænding og samarbejde på Krogerup Højskole i juni 1988, deltog repræsentanter for DBD og den tjekkoslovakiske frontorganisation Narodni Fronta.⁴²² De hyppige polske kontakter fik i 1988 PET til at samle oplysningerne i en særskilt sag,⁴²³ men der er intet i det bevarede materiale, der tyder på, at PET fandt nogen oplysninger af efterretningsmæssig interesse.

PET konstaterede også utallige eksempler på radikale kontakter til østlige diplomater i den kolde krigs sidste årti, og i enkelte tilfælde synes der at have været tale om østlige påvirkningsforsøg. I 1979 tilkaldte 3. sekretæren ved den østtyske ambassade, Thomas Georgi, en sekretær fra Radikal Ungdom og roste RU for dets "interessante" initiativ med at indsamle underskrifter mod udstationeringen af NATO's mellemdistanceraketter. PET mistænkte Georgi for at være forbindelsesofficer til MfS/HVA.⁴²⁴ Det følgende år bemærkede PET, at den østtyske ambassade havde støttet RU's nedrustningspolitik stærkt.⁴²⁵ I 1981 meddelte en kilde, at den bulgarske ambassadør og 1. sekretær havde haft en samtale med en radikal politiker om partiets indstilling til det kommende forsvarsforlig, og om de radikale var villige til at underskrive en erklæring om, at Danmark skulle have status som en atomvåbenfri zone.⁴²⁶ PET bemærkede imidlertid, at

418 PET, emnekartotek: "Statsforhold – Pol. partier. Radikale Venstre", oplysning dateret 11. maj 1982.

419 Ibid., oplysning dateret 22. januar 1985.

420 Ibid., oplysninger dateret 17. november 1985, 15. juni 1987, 2. maj 1988 og 9. august 1988.

421 Ibid., oplysning dateret 6. marts 1988.

422 Ibid., oplysninger dateret 11. juli og 25. oktober 1988.

423 Ibid., oplysning dateret 3. februar 1988. Sagen var en del af emnesagen på Det Radikale Venstre, som senere blev makuleret.

424 PET, Administrativ sag: "Afd. Fs Årsberetning 1979".

425 PET, administrativ sag: "Afd. Fs Årsberetning 1980".

426 PET, emnekartotek: "Statsforhold – Pol. partier. Radikale Venstre", oplysning dateret 12. marts 1981.

den sovjetiske ambassade åbenbart helt afbrød kontakten til de radikale i 1981.⁴²⁷ Det fremgår ikke, hvad årsagen var, men det kunne hænge sammen med anholdelsen af Arne Herløv Petersen og udvisningen af den sovjetiske diplomat (og KGB-officer) Vladimir Merkulov. Først i 1985 konstaterede PET, at de østlige ambassader igen udviste en stigende interesse for de radikale, hvilket tjenesten formodede hang sammen med partiets sikkerheds- og forsvarspolitiske linje.⁴²⁸ Det fremgår ikke af disse ret kortfattede oplysninger, hvilken effekt de østlige påvirkningsforsøg havde, men i 1987 citerede PET en tjekkoslovakisk diplomat og identificeret efterretningsofficer for at have udtalt, at ”det med de radikale er lykkedes ganske godt, og det ville nok være værd at udnytte det på en eller anden måde.”⁴²⁹

KGB's forsøg på infiltration af de radikale

Det var PET's vurdering, at KGB havde stor succes med at etablere kontakter til politikere fra Det Radikale Venstre. Et sted talte tjenesten om den ”kraftige penetrering af det Radikale Venstre”,⁴³⁰ og i midten af 1980'erne beskrev PET det som ”bemærkelsesværdigt”, at det var lykkedes for den sovjetiske efterretningstjeneste at finde ”så gode og samarbejdsvillige” kontakter blandt de radikale. Ifølge PET havde KGB-residenturet kunnet udnytte de radikales pacifisme og kritiske holdning til EF til at udføre aktive foranstaltninger og indhentning af politiske efterretninger.⁴³¹ I 1970'erne fokuserede residenturet på at styrke EF-modstanderne i Det Radikale Venstre.⁴³² I november 1971 konstaterede PET, at attaché Mikhail Makarov havde mødtes med Poul Overgaard Nielsen fra de radikale, der skulle udarbejde et notat om modstanden mod EF. PET tilføjede, at det formentlig var ved dette møde, at den sovjetiske diplomat havde tilbudt at finansiere kampag-

427 PET, administrativ sag: ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1981”.

428 Administrativ sag: Årsberetning 1985 for Afdeling 3/Kontraspiration. ”Emne: Østblokstaternes Sikkerheds- og Efterretningstjenesternes formodede samt konstaterede aktiviteter her i landet”.

429 PET, administrativ sag: Årsberetning 1987. Afd. 3.

430 PET, operationsdag: ”Vedr.: KGBs forbindelser indenfor det Radikale Venstre”, 10. januar 1986.

431 Ibid.: ”Diverse vedrørende politiske partier i Danmark (excl. DKP og venstrefløjen)”.

432 Ibid.: Rapport nr. 28/A.

nen mod EF,⁴³³ hvilket blev afsløret i pressen kort tid efter. Overgaard Nielsen havde afslået tilbuddet og informeret partiets ledelse om hændelsen.⁴³⁴ I 1974-75 konstaterede PET, at Jens-Peter Bonde, tidligere formand for RU og redaktør af EF-modstandernes blad *Nyt Notat*, mødtes med ambassaderåd Alfred Mogulevtjik.⁴³⁵ Samtidig med at PET overvejede at indlede en efterforskning af forholdet, blev kontakten afbrudt.⁴³⁶ Kort efter erfarede tjenesten fra Gordijevskij, at Bonde havde været under kultivering og kunne have udviklet sig til en ”model agent”, dvs. den ideelle agent, da han var dygtig og intelligent. Men han havde insisteret på at melde sig ind i DKP, og KGB måtte opgive forsøget på at rekruttere ham på grund af forbuddet mod at hverve kommunister til hemmeligt arbejde.⁴³⁷

Ifølge Gordijevskijs oplysninger, der stammede fra perioden 1975-78, havde KGB-residenturet ti kontakter i Det Radikale Venstre. De fleste var dog blot officielle kontakter, dvs. åbne samtalepartnere. To var nævnt i residenturets planer om penetration af EF. I mindst et tilfælde overdrev residenturet imidlertid betydningen af en radikal kontakt, hvilket understreger, at man skal være forsigtig med ukritisk at anvende KGB's betegnelser, hvis de ikke bekræftes af en anden kilde. Det drejede sig om et radikalt folketingsmedlem, der fik tildelt dæknavnet *Bent*. Ifølge residenturets årsrapport blev han beskrevet som ”en kilde til politiske efterretninger”, og man iværksatte et ”dybt studium” af ham med henblik på at gøre ham til ”fortrolig kontakt med indflydelse”. Målet var at anvende *Bent* til at indsamle politiske oplysninger og til at fremføre sovjetiske synspunkter på nedrustning og afspænding.⁴³⁸ Imidlertid oplyste Gordijevskij, at den sovjetiske føringsofficer var kendt for at tro på sine egne overdrivelser, og at *Bent* i virkeligheden var endnu et kunstigt ”objekt rasrabortki”. Alle de andre KGB-officerer vidste, at betegnelsen som ”objekt rasrabortki” var forkert, men residenten var

433 PET, administrativ sag: ”Beretning om de sovjetiske efterretningstjenester (KGB og GRU)s konstaterede og formodede aktivitet i Danmark i året 1971”.

434 Jakob Andersen og Oleg Gordievsky, *De røde spioner*, s. 245-247. Se også Kommissionens beretning, bind 10, om PET's overvågning af protestbevægelser 1945-1989.

435 PET, personsag: Observationsrapporter, 4. marts 1974, 3. februar 1975 og 15. april 1975.

436 Ibid.: ”Vedr.: Forbindelsen mellem Mogulevtchik og Jens Peter Bonde. Resumé”, 24. april 1975.

437 PET, operationssag: Rapport nr. 22. Gordijevskijs oplysning bekræftes af residenturets årsrapport. Ibid.: Rapport nr. 30/B. Bonde havde været i PET's søgelys i flere år på grund af rejser til DDR og studenterpolitiske aktiviteter.

438 PET, operationssag: ”Diverse vedrørende politiske partier i Danmark (excl. DKP og venstrefløjen)”.

villig til at lade denne "fiktion" fortsætte, indtil der dukkede noget bedre op.⁴³⁹ Residenturet havde da også svært ved at udvikle kontakten, og *Bent* blev betegnet som en "forsigtig mand", der kun var villig til med måneders pause at mødes i Folketinget.⁴⁴⁰ På et tidspunkt betegnede Gordijevskij kontakten som en "håbløs" sag.⁴⁴¹

PET kom på sporet af fem radikale politikere, hvis tætte eller formodede kontakter til Sovjetunionen påkaldte sig tjenestens interesse. Disse fem personsager vil blive beskrevet i det følgende.

Landsretsagfører Hermod Lannung (1895-1996) var indbegrebet af den radikale tro på internationalt samarbejde og fred. Han var medlem af Københavns Borgerrepræsentation, Landstinget og Folketinget, men det var det internationale arbejde, der optog ham. Han var fra starten medlem af den danske FN-delegation og af Europarådet. Han var en ivrig fortaler for ideen om en verdensregering, som vandt en del udbredelse efter 2. verdenskrigs ødelæggelser, og han var formand for landsorganisationen *Én Verden* og præsident for den verdensomspændende *World Federalist Movement*. Som ung sekretær ved det danske gesandtskab i Petrograd oplevede han på nærmeste hold den russiske revolution i 1917, og han bevarede tætte forbindelser til Sovjetunionen. Han blev russisk gift, deltog i Fritjof Nansens nødarbejde i Sovjetunionen i 1924, og han var formand for Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen fra 1974 til 1996. Mens hans tilhængere priste hans kamp for en fredelig verden (han var æresmedlem af såvel Det Radikale Venstre som FN-forbundet), anklagede hans kritikere ham for at være naiv og lade sig udnytte af Sovjetunionen. De pegede således på, at han var præsident for Verdensfredskonferencen i København i 1986, som var stærkt kommunistisk influeret.⁴⁴²

439 Ibid.: Rapport nr. 24, A.

440 PET, operationssag.

441 PET, operationssag: Rapport nr. 22.

442 For en positiv biografi se: "Lannung, Hermod", *Fredsakademiet: Freds- og Sikkerhedspolitisk Leksikon* (www.fredsakademiet.dk/ORDBOG/lord/159.htm, set den 30. marts 2006); for en kritisk se: Knud Bjeld Eriksen, "Radikalt århundrede. Hermod Lannung og de gode bomber" (www.patriot.dk/DRONTEN/drono712.html, set den 30. marts 2006). Om Lannung, se også: DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 361 og bd. 3, s. 350-351, 377.

Hermod Lannung kæmpede i en menneskealder for international forståelse og afspænding. Han havde tætte kontakter til Sovjetunionen og var bl.a. formand for Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen og for Verdensfredskonferencen i 1986. Tilhængere opfattede ham som en idealistisk fredsforkæmper, mens kritikere mente, at han var et eksempel på en "nyttig idiot", der blev anvendt af Sovjetunionen (Fotograf: P.H. Seifert/Arbejdermuseet og ABA).

Det er uvist, hvilke oplysninger PET indhentede om Lannung, og hvilke efterforskningsskridt de tog, da hans personsag er blevet makuleret.⁴⁴³ Men i 1986 blev den afhoppede KGB-officer Oleg Gordijevskij udspurgt om den danske politiker. Foranledningen var sandsynligvis, at Lannung var blevet udpeget som præsident for Verdensfredskonferencen. Gordijevskij havde kendt Lannung personligt, da han gjorde tjeneste i Danmark, og han sammenlignede ham med den kendte amerikanske forretningsmand Armand Hammer. Hammer havde kort efter revolutionen etableret kontakt til den sovjetiske ledelse, han mødtes personligt med Lenin, og han indgik lukrative kontrakter med styret. Senere afslørede de sovjetiske arkiver, at han havde fungeret som mellemmand for Komintern og bistået den med at overføre penge til det amerikanske kommunistparti.⁴⁴⁴ Ifølge

⁴⁴³ Makulering skete i 1996, samme år som han døde. Det lave nummer tyder på, at Lannung blev registreret tidligt i 1950'erne, da tjenesten gik over fra de gamle Inf.-numre til de nye B.-numre.

⁴⁴⁴ Harvey Klehr, John Earl Haynes, and Fridrikh Igorevich Firsov, *The Secret World of American Communism* (New Haven & London, 1995), s. 26-30. Hammer har fortalt sin historie i Armand Hammer with Neil Lyndon, *Hammer. Witness to History* (London (1987), 1988).

Gordijevskij havde Lannung oprindeligt støttet De Socialrevolutionære, men efter revolutionen havde han forsonet sig med bolsjevikkerne. Lannung var velanskreven på den sovjetiske ambassade, hans advokatfirma udførte arbejde for ambassaden, og han blev anset for en af ambassadørens kontakter. På grund af sin baggrund måtte det antages, at Lannung var kendt i SUKP's Centralkomité, og at han havde kontakter i International Department. Gordijevskij understregede, at han ikke troede Lannung havde forbindelse til KGB i midten af 1970'erne. Gordijevskij forklarede Lannels kontakt til en KGB-officer med, at officeren nok havde forsøgt at kultivere danskeren, men at han havde opdaget, at Lannung var vigtigere som en ambassadekontakt. Gordijevskij ville dog ikke afvise, at Lannung kunne have været agent for KGB i 1930'erne, men at samarbejdet senere var ophørt. Det fremgår dog, at dette var ren spekulation.⁴⁴⁵ Der er således ingen tvivl om, at Hermod Lannung nød stor anseelse i den sovjetiske ledelse på grund af sit internationale engagement, og at han havde tætte kontakter til SUKP og ambassaden. Der er imidlertid intet, der tyder på, at han havde kontakt til de sovjetiske efterretningstjenester, eller at han bevidst udførte påvirkningsopgaver for russerne.

En anden sag drejede sig om en radikal ungdomspolitiker, som PET blev opmærksom på i forbindelse med uddelingen af antimilitaristisk propagandamateriale. PET's overvågning af KGB-residenturet viste, at den pågældende over en periode på otte år havde en række møder med Komsomolskaja Pravda-korrespondenter, der alle var identificeret som KGB-officerer. I 1978 oplyste Gordijevskij, at den radikale ungdomspolitiker blev studeret af residenturet og var tildelt dæknavnet *Komor*. Den KGB-officer, der kultiverede *Komor*, blev dog kritiseret for, at studiet ikke var dybtgående nok. *Komor* deltog også i flere delegationsrejser for ungdomspolitikere til Sovjetunionen, DDR og Polen, og han kom i den forbindelse i kontakt med mistænkte og identificerede østlige efterretningsofficerer. *Komor* blev øjensynligt lagt på is af KGB-residenturet efter Gordijevskijs afhopning i 1985.⁴⁴⁶

Når sagen tiltrak sig PET's interesse, hang det øjensynligt sammen med, at *Komor* må betegnes som en lovende ung politiker, der med tiden kunne komme til at indtage indflydelsesrige poster. Et andet aspekt var, at *Komor* var aktiv i fredsbevægelserne, og dermed kunne de østlige efterretningstjenester tænkes at forsøge at anvende den pågældende til at udsprede østlige synspunkter. *Komor*

445 PET, operationssag: Rapport nr. 354.

446 PET, personsag: Notits, 3. februar 1986.

var således involveret i kampagnen mod neutronbomben,⁴⁴⁷ og han deltog i en Østersøkonference for ungdomsorganisationer, hvor den sovjetiske ambassade ønskede at sætte emner som fred, nedrustning og ungdommens aktiviteter på dagordenen.⁴⁴⁸ Den unge radikale politiker var også involveret i forberedelserne til den 12. Verdensungdomsfestival, der blev afholdt i Moskva i 1985. I den forbindelse blev der oprettet et Dansk Festival Forum, der bestod af en lang række ungdomsorganisationer, og som ifølge PET var styret af kommunisterne.⁴⁴⁹ Der er imidlertid intet i PET's materiale, der tyder på, at *Komor* på noget tidspunkt blev hvervet af en østlig efterretningstjeneste, eller at den pågældende udførte egentlige påvirkningsopgaver.

Meta Ditzel (1910-1999) var en af de radikales mest engagerede fredsaktivister. Hun var viceskoleinspektør i Viborg, medlem af hovedbestyrelsen for Dansk Kvindeforbund, medlem af de radikales hovedbestyrelse og medlem af Folketinget fra 1968 til 1975.⁴⁵⁰ PET blev opmærksom på hende i 1969, da hun deltog i Østersøugerne og blev medlem af Selskabet Danmark-DDR, og hun blev samme år registreret i tjenesten.⁴⁵¹ De følgende år fulgte PET Ditzels involvering i den østlige fredskampagne: Hun besøgte i 1971 Sovjetunionen som medlem af Demokratisk Kvindeforbund i Danmark, året efter deltog hun i en frokost for Demokratisk Kvindeforbund på den sovjetiske ambassade, og i 1973 deltog hun i det kommunistisk dominerede World Peace Council's (WPC's) konference i Moskva. I 1974 deltog hun i WPC's rådsmøde i Sofia, hvor det blev besluttet at oprette en dansk underafdeling. Det blev til Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed (SAK), og i 1977 blev Ditzel formand for organisationens midtjyske afdeling.⁴⁵² SAK var Sovjetunionens vigtigste instrument til at påvirke de danske fredsbevægelser, og Ditzel var således dybt involveret i den østlige påvirkningskampagne i Danmark.

I juli 1976 opdagede PET, at Meta Ditzel havde kontakt til 3. sekretær ved den sovjetiske ambassade, Stanislav I. Tjebotok, der var identificeret som KGB-officer. PET holdt deres næste møde, der foregik på Københavns Hovedbanegård,

447 Ibid.: Avisudklip.

448 Ibid.: Notits, 2. juni 1981.

449 Ibid.: "Vedr.: Den 12. Verdensungdomsfestival i Moskva", 28. januar 1985.

450 Meta Ditzel-sagen er også omtalt i Jakob Andersen og Oleg Gordievsky, *De røde spioner*, s. 217-242.

451 PET, operationssag: "Vedr.: Meta Kathrine Dietzel", 19. december 1985. Personssagen blev makuleret i 1996, men indholdet kendes i det væsentligste fra denne sammenskrivning.

452 PET, operationssag: "Vedr.: Meta Kathrine Dietzel", 19. december 1985.

under observation, og tjenestens medarbejdere iagttog, at Ditzel gav Tjebotok en stor kuvert, som ifølge PET's oplysninger indeholdt en erklæring fra det sidste WPC-møde. PET noterede flere møder mellem de to, og da Tjebotok rejste hjem i 1977, blev kontakten overtaget af den nye 3. sekretær, Vadim I. Tjernyj, der også var identificeret KGB-officer. Tjernyj besøgte Ditzel flere gange på hendes bopæl i Viborg, og på turene forsøgte han at ryste eventuelle forfølgere af sig. I 1979 blev kontakten overtaget af endnu en 3. sekretær og KGB-officer, Vladimir Merkulov, der også anvendte konspirative metoder under besøgene i Viborg.⁴⁵³

I 1977 modtog PET oplysninger fra Gordijevskij, som gav tjenesten et indblik i KGB's planer med Ditzel. Hun var klassificeret som "objekt rasrabotki", en for-
trolig kontakt, der var under dybt studium og var blevet tildelt dækningsnavnet *Dana*. Gordijevskij beskrev hende som en "typisk naiv" fredsforkæmper, der var blevet vundet over med blomster og komplimenter. Hendes sovjetiske føringsofficer havde ikke afsløret, at han arbejdede for KGB. Residenturet skulle have benyttet Ditzel til sammen med sine meningsfæller at oprette Samarbejdskomiteen i 1974, og efterfølgende blev hun anvendt til at holde KGB orienteret om Samarbejdskomiteens aktiviteter og til at udsprede sovjetiske synspunkter. Hun skulle således være blevet inspireret af KGB-officererne til via Samarbejdskomiteen at iværksætte kampagnen mod neutronbomben og til at påvirke regeringen til at støtte en succesfuldt afslutning på 3. afdeling af CSCE-forhandlingerne. Den radikale politiker skulle ifølge residenturets oplysninger også have benyttet sig af sovjetiske "teser" i forbindelse med debatten om krydsermissiler, afspænding og nedrustning, og hun havde sendt et brev til den amerikanske præsidentfrue Rosalyn Carter, som residenturet havde lavet udkast til, og som indeholdt en kritik af USA's overtrædelse af menneskerettighederne.⁴⁵⁴

PET havde således god grund til at holde øje med den radikale politiker, som den sovjetiske efterretningstjeneste forsøgte at bruge til at fremføre sovjetiske synspunkter i den sikkerhedspolitiske debat. I slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne, da kampagnen mod NATO's dobbeltbeslutning blev intensiveret, bemærkede PET, at Meta Ditzels engagement i Samarbejdskomiteen blev dybere. Hun blev valgt til komiteens ledelse i 1980, og hun fungerede som dirigent på komiteens landsstævne i 1981.⁴⁵⁵ Hendes tid som KGB-kontakt var imidlertid ved at rinde ud. Ifølge residenturet "svævede" studiet af hende,

453 Ibid.

454 Ibid. PET, operationssag: Rapport nr. 24, A; rapport nr. 30/B; rapport nr. 32/C.

455 Ibid.: "Vedr.: Meta Kathrine Dietzel", 19. december 1985.

efter hun havde forladt Folketinget i 1975 og trukket sig delvis ud af politik.⁴⁵⁶ Omkring 1980 fandt det sidste konstaterede møde mellem Ditzel og Merkulov sted, og i kølvandet på Arne Herløv Petersen-sagen (hvor Merkulov blev udvist) bragte pressen i 1982 en historie om, at hun under en køretur med Tjebotok havde forsøgt at ryste de forfølgende politifolk af sig. I 1983 oplyste Gordijevskij, at KGB havde besluttet at droppe kontakten til Meta Ditzel efter anholdelsen af Arne Herløv Petersen i 1981, idet man frygtede, at PET let ville kunne afsløre kontakten.⁴⁵⁷

Hvordan skal man vurdere Meta Ditzels kontakt til KGB? En PET-medarbejder, der udarbejdede en notits på baggrund af PET's egen overvågning og Gordijevskijs oplysninger, satte på den ene side med god grund spørgsmålstegn ved residenturets påstand om, at det havde benyttet hende til at oprette Samarbejdskomiteen i 1974. Det kunne være et eksempel på, at residenturet overdrev dets resultater over for Centeret i Moskva. På den anden side mente medarbejderen, at KGB havde haft "uhyggeligt let spil" med den radikale politiker, der blev betegnet som "ualmindelig naiv" men samtidig "fantastisk effektiv" i fredsarbejdet.⁴⁵⁸ Der er ingen tvivl om, at Meta Ditzel var motiveret af en idealistisk kamp for freden. I den forbindelse var hun villig til at samarbejde med kommunisterne og gøre sig til talerør for nogle af deres sikkerhedspolitiske synspunkter. Det skal imidlertid understreges, at hendes indflydelse antagelig var begrænset: Samarbejdskomiteen mødte ofte kritik fra andre fredsaktivister på grund af dens prosovjetiske linje, og den påvirkningsoperation, som residenturet åbenbart var mest stolt over, brevet til Rosalyn Carter, kan næppe betegnes som en operation, der slog alvorlige revner i den vestlige alliance.

En fjerde fremtrædende radikal kontakt til Sovjetunionen var Sven Skovmand (f. 1936), der var medlem af Folketinget 1968-73, næstformand i partiet indtil 1973 og medlem af Europaparlamentet 1979-84. Han tilhørte partiets venstrefløj

---

456 PET, operationssag: Kort på Ditzel, Meta.

457 PET, operationssag: "Vedr.: Meta Kathrine Dietzel ", 19. december 1985; rapport nr. 50.

458 PET, operationssag: "Vedr. Meta Kathrine Dietzel ", 19. december 1985. PET modtog senere oplysninger fra KGB-afhopperen Mitrokhin, der angiveligt stammede fra KGB's arkiv. Ifølge disse oplysninger skulle Ditzel i 1971 på residenturets foranledning have oprettet den jyske Samarbejdskomité for Fred og Sikkerhed. PET, operationssag: Rapport no. 14. Men komiteen blev først oprettet som en landsorganisation i 1974, og Ditzel deltog først i etableringen af jyske lokalafdelinger i 1980. PET, emnekartotek: "Int.komm.org. Fredsbevægelsen – Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed: Viborg afd. (4. februar 1980), Egtved afd. (20. juni og 7. juli 1980) og Aalborg afd. (29. oktober 1980)".

og var en ivrig modstander af atomkraft og EF og en tilhænger af nedrustning og afspænding. Skovmand, der havde en baggrund som journalist, havde også sit eget forlag Tranehusene og udgav avisen *Samtid*, der blev anvendt i samtidsorienteringsundervisningen i folkeskolen.⁴⁵⁹

PET opdagede øjensynligt ikke den første kontakt mellem KGB og Skovmand, der blev etableret i midten af 1960'erne af 2. sekretær og presseattaché Prokopij I. Gamov, der også gjorde tjeneste som KGB-officer.⁴⁶⁰ Men fra 1973 konstaterede tjenesten, at Skovmand mødtes hyppigt med KGB-officeren Oleg Gordijevskij, og i 1975 blev den radikale politiker registreret.⁴⁶¹ De følgende år holdt PET en række møder mellem de to på Skovmands gård på Djursland og på restauranter i hovedstadsområdet under observation, uden at der dog blev konstateret hændelser af efterretningsmæssig interesse.⁴⁶² Efter Gordijevskijs hjemrejse blev kontakten overtaget af Jurij Konenkov, journalist ved Komsomolskaja Pravda, og 3. sekretær Vladimir Merkulov, der begge var identificerede KGB-officerer.⁴⁶³ Efter Merkulovs sidst konstaterede møde med Skovmand på Djursland i juni 1981 noterede observationsholdet, at det måtte betegnes som ”efterretningsmæssigt interessant”, at KGB-officeren havde forsøgt at ryste eventuelle forfølgere af og dermed ”sløre” sit besøg.⁴⁶⁴

Samtidig med at Gordijevskij mødtes med Skovmand, blev russeren hvervet som dobbeltagent og begyndte at holde PET orienteret om forholdet. Ifølge Gordijevskij var kontakten blevet etableret i 1973, mens Skovmand stadig sad i Folketinget, hvilket altså var i overensstemmelse med resultaterne af PET's overvågning. Gordijevskij havde taget skridt til at mødes med Skovmand trods advarsler fra residenturet om, at danskeren havde deltaget i et militært efterretningskursus og havde kendskab til russisk, hvilket gjorde ham til en potentiel fare (Skovmand havde studeret russisk i hæren og havde arbejdet for FE). Han var af interesse for residenturet på grund af sin modstand mod EF og NATO, han blev tildelt kodenavnet *Simon*, og han blev klassificeret som en ”dyb studium kontakt” med

459 Sven Skovmand-sagen er også omtalt i Jakob Andersen og Oleg Gordievsky, *De røde spioner*, s. 210-216.

460 Ibid., s. 211-213.

461 PET, personsag: ”Fortegnelse over kontakt 1973-75”.

462 Ibid.: Observationsrapporter, 6. juni 1975, 26. august 1976, 7. oktober 1977, 3. januar 1978, 19. april 1978 og 1. juni 1978.

463 Ibid.: Observationsrapporter, 26.-27. oktober 1978, 27. oktober 1978, 31. januar 1979, 13. juni 1979, 12. november 1980, 8. januar 1981, 24. februar 1981, 17. marts 1981 og 3. juni 1981.

464 Ibid.: Observationsrapport, 22. juli 1981.

henblik på at blive benyttet til at indhente oplysninger om EF og som en såkaldt indflydelsesagent. Efter at Skovmand mistede sin plads i Folketinget i 1973, ebbede forbindelsen noget ud, men den blev intensiveret i 1977, da danskeren skulle på besøg i Sovjetunionen for at samle materiale til en bog. Det gav KGB mulighed for at studere ham uden at blive forstyrret af PET.⁴⁶⁵ Samme år var det hensigten at bruge Skovmand i aktive foranstaltninger rettet imod Vesttysklands rolle i NATO.⁴⁶⁶ Det følgende år forlød det, at KGB havde gjort ”fremgang” med den radikale politiker, og den sovjetiske efterretningstjeneste lagde vægt på den ”ideologiske opdragelse” af ham. Kontakten til ham blev midlertidig afbrudt, da Merkulov blev udvist fra Danmark i oktober 1981. I 1983 fortalte Gordijevskij, at kontakten til Skovmand var blevet genoptaget, men han vidste ikke, hvem føringsofficeren var.⁴⁶⁷ PET konstaterede også, at Skovmand efter 1981 var i kontakt med danske ansatte i det sovjetiske pressebureau APN, uden der dog kunne konstateres noget af efterretningsmæssig interesse,⁴⁶⁸ og at han i 1987 optrådte i præsidiets i Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen.⁴⁶⁹

Spørgsmålet er, om der i PET-materialet er belæg for at karakterisere Sven Skovmand som sovjetisk påvirkningsagent? I det følgende vil to eksempler på Skovmands ytringer blive undersøgt nærmere. I 1979 udgav Skovmand et materialsæt om Sovjetunionen til undervisningen for de ældste klasser i folkeskolen. Materialet bestod af syv rigt illustrerede bind med tilhørende lysbilleder, overheads, lydbånd og tekstbøger.⁴⁷⁰ Samlingen udfyldte et tomrum i folkeskolernes undervisningsmateriale om den østlige supermagt, og det blev hyppigt brugt i undervisningen. Værket blev ved udgivelsen modtaget meget forskelligt. Folkeskolelærernes fagblade omtalte generelt værket i positive toner og anbefalede det til undervisningen i samtidsorientering, historie og geografi. *Dansk Historielærerforenings blad* beskrev det således som ”imponerende” og ”nøgternt og afbalanceret”,⁴⁷¹ mens *Folkeskolen* betegnede det som ”et hovedværk” og foreslog

465 PET, operationssag: Rapport nr. 32/A. PET, operationssag: ”Kort på Skovmand, Svend”.

466 PET, operationssag: Rapport nr. 31/A.

467 PET, operationssag: Kort på Skovmand, Svend. Det fremgik, at Gordijevskij satte stor personlig pris på Skovmand: PET, operationssag: Rapport nr. 32/A.

468 Ibid.: ”Vedr.: Svend Skovmand”, 9. januar 1986.

469 PET, personsag: Ekstrakt, 22. oktober 1987.

470 Sven Skovmand, USSR (Munksgaard, 1978-80).

471 Preben Leo Ipsen, ”Sovjetunionen – et ømtåleligt emne”, *Dansk Historielærerforenings blad*, januar 1980, s. 391-401.

Skovmand som årets forfatter inden for historie og samtidsorientering.⁴⁷² Andre mente derimod, at værket gav et ensidigt og ukritisk billede af Sovjetunionen; skolebibliotekar Hans Larsen mente eksempelvis, at der var tale om skjult indoktrinering, og hævdede, at værket var fuld af ”fordrejninger, halve usandheder og fortielser”,⁴⁷³ mens historiker Bent Jensen og biblioteksassistent Boris Weil kaldte det ”en reklameindsats for Sovjetunionens officielle opfattelse”, der gav et ”falsk, fortegnet og misvisende” indtryk af dagliglivet i supermagten.⁴⁷⁴

Sven Skovmand var i perioder medlem af Folketinget og Europaparlamentet for Det Radikale Venstre og en ivrig fortaler for fred og nedrustning. Han havde kontakt til en række KGB-officerer og fik sovjetisk hjælp til sit undervisningsmateriale og sine artikler om internationale forhold. Mens hans lærebøger om Sovjetunionen fik pæne anmeldelser i fagbladene, mente kritikere, at de gav et forvrænget billede af det kommunistiske samfundssystem (Fotograf: Ernst Nielsen/Arbejdermuseet og ABA).

PET delte kritikernes vurdering: En sagsbehandler mente, at Sovjetunionen ”forherliges” i materialet, og at Skovmand enten ikke kunne finde noget negativt ved landet eller også helt udelod spørgsmål, som ikke umiddelbart lod sig bortforklare. Medarbejderen hæftede sig særligt ved det forhold, at han ikke mente, at Skovmand havde kunnet nå at få så megen viden under sit besøg i Sovjetunio-

472 Per Birkebæk, ”Den store nabo mod øst”, *Folkeskolen*, 21. juni 1979, s. 1550-1551.

473 Hans Larsen, ”Sådan er Sovjet ikke”, *Aalborg Stiftstidende*, 8. oktober 1979.

474 Bent Jensen og Boris Weil, ”En uredlig skolebog (I)”, *Vestkysten*, 6. januar 1981.

nen, at han havde stof nok til at skrive de syv bind. Det var derfor medarbejderens vurdering, ”at han har fået materialet til bøgerne udleveret af russerne.”⁴⁷⁵

Der er ingen tvivl om, at russerne så med stor sympati på Skovmands værk. Det blev således præsenteret ved udgivelsen på en reception på den sovjetiske ambassade, hvor ambassadør Nikolaj Jegorytjev takkede forfatteren for hans indsats.⁴⁷⁶ Ambassaden havde også en klar interesse i at hjælpe Skovmand med bøgerne. Gordijevskij hjalp Skovmand med at arrangere hans to besøg, for, som han oplyste, KGB havde en interesse i at sikre sig, at Skovmands bøger gav et positivt billede af Sovjetunionen.⁴⁷⁷ Efter Skovmands to besøg i Sovjetunionen i 1977 orienterede Centeret residenturet i København om de lokale APN-repræsentanters indtryk af Skovmand. Ifølge brevene til København var han motiveret af en søgen efter objektivitet, men de sovjetiske iagttagere kunne dog glæde sig over, at selvom materialet indeholdt et antal kritiske elementer, så var det generelt positivt.⁴⁷⁸ Til gengæld var APN-repræsentanterne ikke i tvivl om Skovmands sympati for Sovjetunionen, idet han skal have givet udtryk for sine positive indtryk af de sociale forbedringer og beskyttelsen af arbejderne. Ifølge de sovjetiske rapportører udtalte Skovmand, at hensigten med skolebøgerne om Sovjetunionen var at give den kommende generation en dybere forståelse af det sovjetiske folks vilkår og dermed bidrage til at eliminere de danske fordomme om Sovjetunionens indenrigs- og udenrigspolitik og styrke venskabet mellem de to befolkninger.⁴⁷⁹ Ifølge en sovjetisk indberetning om hans anden rejse til Sovjetunionen i oktober 1977 mente Skovmand, at den vestlige presse overdrev den militære trussel fra Øst, og at kampagnen for menneskerettigheder i Sovjetunionen var en hindring for etableringen af gensidig sikkerhed og en varig fred.⁴⁸⁰ Skovmand var således på forhånd indstillet på at give et mindre kritisk billede af Sovjetunionen ud fra den opfattelse, at dette ville gavne den gensidige forståelse og dermed fredens sag. Russerne var mere end villige til at hjælpe Skovmand med at realisere hans projekt, da det var i deres interesse at skabe et positivt billede af Sovjetunionen hos den vestlige opinion.

475 PET, personsag: Notits, 4. august 1981.

476 ”Stort dansk værk om USSR til skolebrug”, *Land og Folk*, 21.-22. april 1979; ”Nye skolebøger om Sovjetunionen”, *Fakta om Sovjetunionen*, maj 1979.

477 PET, operationssag: Rapport nr. 32/A.

478 Ibid.: Rapport nr. 47.

479 Ibid.: Rapport nr. 32/A.

480 Ibid.: Rapport nr. 47.

Det andet eksempel drejede sig om en artikel i bladet *Samtid*, som udkom i et oplag på 25.000 eksemplarer hver 14. dag og blev brugt i undervisningen i faget samtidsorientering i folkeskolen. Kort efter den sovjetiske invasion af Afghanistan i december 1979 bragte bladet flere kommentarer af Sven Skovmand. I en artikel med overskriften ”Amerikanerne spiller på uroen i Afghanistan” argumenterede han for, at Sovjetunionen havde grebet ind for at stoppe det socialistiske regimes hårdhændede fremfærd, og han karakteriserede USA’s kritikpunkter som ”temmelig urimelige”. Ifølge Skovmand havde der siden 2. Verdenskrig eksisteret en ”uskrævet aftale” mellem supermagterne om, at de hver især havde ret til at gribe militært ind i deres respektive interesseområder, og Skovmand mente, at USA’s kritik i virkeligheden var motiveret af ønsket om et bedre forhold til Iran og forsøget på at legitimere opstillingen af mellemdistanceraketter i Vesteuropa.⁴⁸¹ I senere kommentarer gentog han fremstillingen af Sovjets motiver og kaldte kritikken af invasionen for ”groft hykleri”, men han tog samtidig afstand fra de stærke landes ret til at intervenere i andre lande og advarede mod, at Afghanistan kunne udvikle sig til et sovjetisk Vietnam.⁴⁸² Artiklerne udløste en debat, hvor flere kritikere anklagede Skovmand for at undskylde den sovjetiske invasion i Afghanistan og at anklage USA for at fiske i rørte vande.⁴⁸³ PET delte kritikken og betegnede *Samtid* som præget af ”en helt urimelig åbenlys pro-sovjetisk holdning.”⁴⁸⁴ Med henvisning til artiklen om Afghanistan var det PET’s opfattelse, at Skovmand priste Sovjetunionens invasion, som han ”forsøger at legitimere historisk.”⁴⁸⁵

Ifølge de sovjetiske indberetninger om Skovmands besøg i Sovjetunionen i 1977 talte Skovmand og APN-repræsentanterne flere gange om at indgå et tættere samarbejde. Selvom danskeren var forbeholden over for forslag om, at han kunne trykke APN-materiale i *Samtid*,⁴⁸⁶ var Skovmand dog villig til at modtage

481 Sven Skovmand, ”Amerikanerne spiller på uroen i Afghanistan”, *Avisen Samtid*, 5. årgang, nr. 10, 8. januar 1980.

482 Sven Skovmand, ”Er russerne farlige – eller er de bare dumme?”, *Avisen Samtid*, 5. årgang, nr. 11, 22. januar 1980; ”Hvornår har et land lov til at angribe et andet”, *ibid.*

483 Hans Larsen, ”Skoleavis bringer Afghanistan-kuppet i sovjetvenligt lys”, *Jyllands-Posten*, 17. februar 1980. Se også: Mogens Bille, ”Elmqvist: skolebørn fodres med Sovjet-propaganda”, *B.T.*, 26. januar 1980. Sven Skovmand afviste kritikken i ”Skoleavisen er ikke sovjetvenlig”, *Jyllands-Posten*, 2. marts 1980.

484 PET, personsag: Notits, 4. august 1981.

485 *Ibid.*

486 PET, operationsdag: Rapport nr. 47.

APN-materiale, som han kunne bruge i forbindelse med udarbejdelsen af artikler og kommentarer om Sovjetunionen.⁴⁸⁷ Skovmand var også positivt indstillet over for et forslag om at benytte APN-materiale til sine artikler og at placere dem i f.eks. *Politiken*.⁴⁸⁸ Det var rapportørernes indtryk, at besøgene i Sovjetunionen havde haft en gavnlig effekt på Skovmand, og at han ville give tydeligere udtryk for sin modstand mod Danmarks medlemskab af NATO og den ”reaktionære” vestlige presses fremstilling af den sovjetiske trussel.⁴⁸⁹ KGB-Centeret anbefalede derfor Skovmand som egnet for fortsat kultivering.⁴⁹⁰ Ifølge KGB-residenturets årsrapport for 1977 havde Skovmands rejser til Sovjetunionen spillet en vigtig rolle i kultiveringen af ham, og han var nu begyndt at publicere artikler, der var i overensstemmelse med residenturets ”teser”.⁴⁹¹ Ifølge oplysninger fra den tidligere KGB-arkivar Vasilij Mitrokhin skal det af dokumenter i KGB’s arkiv have fremgået, at Skovmand havde kommenteret udviklingen i Afghanistan ”på grundlag af KGB-temaer”.⁴⁹² Der er ikke yderligere detaljer i de kortfattede noter, som Mitrokhin havde taget af KGB-materialet. Det kan derfor ikke fastslås med større sikkerhed, om residenturet havde overdrevet sin egen indsats og taget æren for Skovmands artikel, eller om Skovmands KGB-kontakter rent faktisk havde været i stand til at inspirere eller påvirke ham til at skrive artiklerne.

Det billede af Skovmand, der tegner sig på baggrund af de sovjetiske kilder, der tilgik PET via Gordijevskij og Mitrokhin, er, at han var en ihærdig modstander af EF og NATO, og at han ønskede at fremme freden ved at øge forståelsen for forholdene i Sovjetunionen. Skovmand var af den opfattelse, at den vestlige presse generelt overdrev den militære trussel fra Øst, og at kravene om menneskerettigheder hindrede den gensidige forståelse. Skovmand ønskede derfor at give et mere ”nuanceret” billede af supermagten ved at fremhæve de sociale fremskridt og forklare landets udenrigspolitik. Da dette var i overensstemmelse med Sovjetunionens interesser, var dets repræsentanter mere end villige til at hjælpe ham med oplysninger og materiale. Skovmand var efter alt at dømme ikke en egentlig påvirkningsagent: Han blev ifølge det foreliggende arkivmate-

---

487 Ibid.: Rapport nr. 32/A.

488 Ibid.: Tillæg til nr. 1759/PR [Tillæg 1].

489 Ibid.

490 PET, operationssag: Korrespondance, 29. august 1977.

491 Ibid.: Rapport nr. 34/B.

492 PET, operationssag: Rapport nr. 10. I Mitrokhins materiale er Skovmands artikel om Afghanistan dateret til februar 1980. Det er uklart, om der er tale om en fejldatering, eller om der henvises til andre artikler end de ovennævnte fra januar 1980.

riale aldrig hvervet, han modtog ikke betaling, og han beholdt sin uafhængighed. Der var således snarere tale om, at Skovmand og de sovjetiske myndigheder havde sammenfaldende interesser og derfor kunne samarbejde. Oplysningerne fra de sovjetiske kilder viser imidlertid også, at PET havde god grund til at registrere og overvåge den radikale politiker, som blev anvendt af Sovjetunionen til at forbedre sit image i Danmark.

Den sidste sag vedrørende en radikal politiker (der i det følgende vil blive betegnet A) med østkontakter skal kort beskrives. I 1970-80'erne indhentede PET oplysninger om en centralt placeret radikal, der hyppigt mødtes med identificerede KGB-officerer. På grund af A's baggrund valgte PET ikke at tage kontakt med vedkommende. PET vurderede, at den pågældendes kontakt til KGB var betænkelig af flere årsager: Det Radikale Venstre var et vigtigt mål for KGB, og A sad i en central stilling med adgang til interne oplysninger om partiets politik; PET mente, at der var tegn på, at KGB-officererne forsøgte at skjule kontakten; og der var grund til at antage, at A var sårbar over for tilnærmelser. Ifølge PET's oplysninger havde A i en anden sammenhæng udleveret interne dokumenter fra de radikale til en bekendt.

PET overvågede intenst Verdensfredskonferencen i København i 1986 på grund af mistanker om, at den var domineret af kommunisterne. Det var PET's vurdering, at A var klar over den kommunistiske indflydelse, at A hjalp med at skjule de økonomiske tilskud østfra, og at A støttede de østlige forsøg på at holde dissidentgrupper ude fra konferencen. Ifølge PET's aflytninger gav nogle af de østeuropæiske repræsentanter udtryk for den opfattelse, at de havde haft held til at påvirke danskeren. Det var PET's vurdering, at A handlede uden partiets vidende. Disse oplysninger ledte til en intensiveret efterforskning af A: Flere af den radikale politikers frokostmøder med KGB-officerer blev holdt under observation (ved mindst en lejlighed modtog A en æske antagelig med flasker af office-ren), og tjenesten udarbejdede en række rapporter om den pågældende. PET var fortsat yderst betænkelig ved kontakterne, men tjenesten fandt ingen afgørende beviser på, at A skulle være blevet rekrutteret af en østlig efterretningstjeneste. A var sandsynligvis – ligesom Sven Skovmand – drevet af en idealistisk drøm om international forståelse og fred, hvilket indebar, at dialog og samarbejde med de

kommunistiske regimer var vigtigere end militær oprustning og krav om menneskerettigheder.⁴⁹³

I 1988 kulminerede fodnotedebatten i den såkaldte anløbssag, hvor det sikkerhedspolitiske flertal inklusive de radikale fremsatte en dagorden, der krævede, at regeringen skulle orientere udenlandske krigsskibe, der anløb danske havne, om, at Danmark ikke ønskede atomvåben på sit territorium. Vedtagelsen af dagsordenen udløste et folketingsvalg, der førte til, at de radikale dannede ny regering med de konservative og Venstre, hvilket betød afslutningen på det alternative sikkerhedspolitiske flertal og dermed fodnotepolitikken.⁴⁹⁴ PET modtog imidlertid samtidig oplysninger om, at KGB's interesse for det nye regeringsparti var usvækket. Kort efter regeringsdannelsen mødtes repræsentanter fra PET med en udenlandsk tjeneste og Gordijevskij. Blandt emnerne, som blev drøftet, var, om KGB ville moderere sin indsats over for de radikale. Gordijevskij oplyste, at SUKP altid havde opfattet Det Radikale Venstre som "et populært parti", og den sovjetiske ledelse ville forvente, at de radikale ville støtte de aktuelle sovjetiske sikkerhedspolitiske forslag. Ifølge Gordijevskij havde KGB, i al den tid han havde gjort tjeneste i den politiske afdeling, haft som mål at hverve en agent blandt de radikale, uanset om det var i regering eller i opposition: "At partiet nu var i regering, gjorde det blot til et endnu vigtigere mål. Det var en "acceptabel risiko" for KGB."⁴⁹⁵ Der var derfor god grund for PET fortsat at følge udviklingen i de radikales kontakter med østlige diplomater og efterretningsfolk.

PET's overvågning af de borgerlige partier i 1970-80'erne

PET vurderede på grundlag af oplysninger fra Gordijevskij, at KGB's kontakter til Venstre og Det Konservative Folkeparti måtte betegnes som "almindelige politiske sonderinger",⁴⁹⁶ dvs. åbne kontakter, hvor man drøftede generelle politiske spørgsmål. PET kunne dog tilføje den oplysning, at de sovjetiske diplomater og efterretningsofficerer i højere grad delte de konservatives moralske og etiske holdninger end den danske venstrefløj, der blev opfattet som "en slags halvnu-

493 Beskrivelsen bygger på A's personsag.

494 DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 3, s. 173-190.

495 PET, operationssag: Mødereferat, 12. juli 1988.

496 Ibid.: "Diverse vedrørende politiske partier i Danmark (excl. DKP og venstrefløjen)".

sede narkomantyper”.⁴⁹⁷ Ifølge Gordijevskij havde KGB blot en håndfuld kontakter i de to store borgerlige partier i 1976-78, og de var med et par undtagelser kun åbne folketingskontakter. Det samme gjorde sig gældende for Retsforbundet, hvor KGB's interesse skyldtes partiets modstand mod EF.⁴⁹⁸

I enkelte af sagerne modtog PET yderligere oplysninger, hvilket gør det muligt at beskrive KGB's forhold til borgerlige politikere. I 1973-75 modtog tjenesten en række rapporter fra en uidentificeret kilde om et folketingsmedlem fra Venstre, der flere gange spiste frokost i Snapstinget med Gordijevskij. De to havde åbenbart et venskabeligt forhold, og Gordijevskij var interesseret i Venstres syn på forskellige udenrigs- og sikkerhedspolitiske spørgsmål.⁴⁹⁹ Ifølge kilden var Venstre-politikeren blevet advaret om forbindelsen af flere folketingskollegaer, men det havde han ”fejlet af bordet” med en bemærkning om, at Gordijevskij var ”ganske uskadelig”. Kilden frarådede, at man tog kontakt med den pågældende politiker, der blev betegnet som ”radikal” i sin politiske indstilling, idet han angiveligt sympatiserede med militærnægtere og var kritisk indstillet over for NATO.⁵⁰⁰ I 1977 oplyste Gordijevskij, at han havde været i gang med en ”kultivering” af et andet folketingsmedlem fra Venstre. Men da den pågældende pressede Gordijevskij for at arrangere en tur for ham til Moskva, valgte residenturet at afbryde kontakten, da en kontakt skulle have nået ”dybt studium stade”, inden KGB ville sende ham til Sovjetunionen. Residenturet vurderede, at det ikke var muligt at udvikle kontakten yderligere.⁵⁰¹ I begyndelsen af 1980'erne konstaterede PET, at en fremtrædende konservativ afholdt en række møder med sovjetiske og polske ambassadefunktionærer. De østeuropæiske diplomater interesserede sig bl.a. for de konservatives internationale samarbejde, forhold i Folketinget og udenrigspolitiske spørgsmål. Mindst et af møderne blev holdt under observation og fotograferet af PET.⁵⁰² I slutningen af 1980'erne holdt en kilde PET orienteret om de østlige ambassaders interesse for Venstres Ungdom. Ifølge PET's oplysninger var den ambassadefunktionær, der var ansvarlig for kontakten til VU, illegal støtteofficer for KGB. Ambassadens kontakt til VU bekræftede PET's mistanke om,

497 Ibid.

498 Ibid. Endelig havde KGB i 1973/74 en enkelt kontakt i Slesvigs Parti. PET, operationsdag.

499 PET, personsag: C-notits af 16. februar og 3. maj 1973.

500 Ibid.: C-notits, 4. september 1974.

501 PET, operationsdag: Rapport No. 27/B.

502 PET, emnekartotek: ”Statsforhold – Pol.partier. Konservative Folkeparti”, oplysninger dateret 14. oktober 1981, 14. juni 1982, 26. oktober 1982, 16. december 1982, 25. og 27. maj 1983, 29. og 30. august 1983, 23. og 24. februar 1984, 23. maj 1984.

at KGB anvendte receptioner til at studere eventuelle målpersoner med henblik på senere kultivering.⁵⁰³ PET noterede senere, at kontakten til VU tilsyneladende var blevet overtaget af den østtyske ambassade, der inviterede repræsentanter for VU til en reception.⁵⁰⁴ Forbindelsen til VU blev varetaget af en mistænkt østtysk efterretningsofficer, der på et møde med PET's kilde udviste interesse for dennes personlige forhold,⁵⁰⁵ og som senere dukkede uanmeldt op i VU's lokaler, hvor han uddelte julegaver.⁵⁰⁶ Disse oplysninger viste, at de østeuropæiske tjenester arbejdede målbevidst på at etablere tætte kontakter til yngre borgerlige politikere. Der er dog intet, der tyder på, at forholdet udviklede sig ud over de åbne kontakter. Der er ikke fundet eksempler i PET's materiale på, at nogen ungdomspolitikere lod sig hverve, eller at de bistod de fremmede tjenester med at operere i Danmark.

PET's overvågning ledte også til eksempler på, at de østlige efterretningstjenester udførte operationer vendt imod borgerlige politikere. I begyndelsen af 1980'erne modtog tjenesten således oplysninger, der gav PET anledning til at formode, at to russere uretmæssigt havde haft adgang til en borgerlig politikers lejlighed. Man gættede på, at formålet kunne være at affotografere dokumenter eller at installere aflytningsudstyr. Justitsministeren blev orienteret om sagen, og han resolverede, at man ikke ville anvende den pågældende politiker til at sætte en fælde for russerne, og at man ikke ville gøre den identificerede russer bekendt med tjenestens viden om ham. Ministeren gik dog ud fra, at PET fortsat ville følge sagen opmærksomt.⁵⁰⁷

PET's forsøg på at følge de østlige efterretningstjenesters kontakter til borgerlige politikere foregik ikke altid uden problemer. Mistanken om, at PET misbrugte sin overvågning til at holde øje med lovlig politisk virksomhed, var ikke forbeholdt venstrefløj. Det er tidligere blevet beskrevet, hvordan en ledende socialdemokrat anså PET's interesse for østtyske tilnærmelsesforsøg for unødigt snagen i partiets forhold, og at ledende KU'ere mistænkte PET for at for at fabricere en sag, som skulle bruges som påskud til at overvåge organisationen. PET besluttede at holde Gordijevskij under observation, da han som presseat-

503 PET, emnekartotek: "Statsforhold – Pol.partier. Venstres Ungdom", oplysning dateret 25. februar 1988.

504 Ibid., oplysning dateret 15. marts 1988.

505 Ibid., oplysning dateret 8. juni 1988.

506 Ibid., oplysning dateret 14. februar 1989.

507 PET, juristernes kopimapper: Notitser, 30. november og 12. december 1983.

taché skulle overvære Venstres landsmøde i Herning i 1973.⁵⁰⁸ Det burde være foregået problemløst, og den lokale kontaktmænd havde orienteret den lokale partiformand om sagen, da man ønskede at få adgang til mødelokalet, således at man kunne følge Gordijevskijs færden. Kontaktmændene havde understreget, at politiet kun var interesseret i Gordijevskijs færden, ”og det naturligvis ikke var VENSTREs landsmøde man ønskede at overvære.”⁵⁰⁹ Imidlertid havde den lokale partiformand forelagt sagen for partiets ledelse, og partiformanden Poul Hartling havde udtalt, ”at han først ville tale med partiets juridiske rådgivere før en tilladelse til udstedelse af adgangskort blev givet.”⁵¹⁰ Denne udtalelse afspejlede formentlig partiledelsens usikkerhed ved at have politiet til at overvåge landsmødet. Senere lovede den lokale partiformand, at han nok skulle bistå politiet med at få adgang til bygningen,⁵¹¹ og kontaktmændene aftalte med en lokal pressemænd, at denne skulle sørge for at komme i kontakt med Gordijevskij.⁵¹² Pressemændens rapport viste, at Gordijevskij var endog meget dygtig til at komme i kontakt med de tilstedeværende politikere og pressefolk, og at han interesserede sig for udsigterne til et snarligt folketingsvalg, og hvem der udformede Venstres udenrigspolitik.⁵¹³

PET havde således relativt få oplysninger om borgerlige politikeres østkontakter, og selvom de østlige tjenester ivrigt forsøgte at kultivere deres danske kontakter ved hjælp af receptioner og frokostmøder, er der ingen sikre tegn i det bevarede materiale på, at det lykkedes at hverve nogen dansk borgerlig politiker som agent. Som et overskudsprodukt af overvågningen af højreekstremistiske og lignende aktiviteter kom PET imidlertid i besiddelse af oplysninger, der kastede lys over disse grupperingers kontakter til borgerlige partier. I løbet af 1960'erne indhentede PET en række indberetninger om KU-medlemmers ”livlige kontakter” til den russiske eksilorganisation NTS, der igen havde tæt kontakt til den antikommunistiske Demokratisk Alliance, som var etableret af

508 PET, personsag: ”Vedr.: Sovjetisk presseattaché Oleg Gordijevskij's overværelse af partiet Venstre's landsmøde i Herning i weekenden 22.-23. september 1973”, 21. september 1973.

509 Ibid.: Notits, 21. september 1973.

510 Ibid.

511 Ibid.

512 PET, personsag: Notits, 25. september 1973.

513 Ibid.: ”Ang. Kontakt med Oleg A. Gordijevskij ved Venstres Landsmøde i Kongreshallen, Herning”, 23. september 1973. Det vakte opsigt i pressen, da N. Sjtjeklein, der blev betegnet som ”den russiske spionchef i Danmark”, og Gordijevskij samme år overværede de radikales landsmøde. ”Sovjets spionchef hos de radikale”, *Se og Hør*, 15. juni 1973.

udbrydere fra KU.⁵¹⁴ I 1963 forlød det, at personer med tilknytning til konservative kredse skulle stå bag et falsk brev, der var blevet sendt til medlemmer af SF og SUF.⁵¹⁵ I slutningen af 1960'erne konstaterede PET, at nogle KU'ere havde tæt kontakt til den stærkt højreorienterede Frihedsalliancen, som havde en vis tilgang af unge konservative.⁵¹⁶ Konservative havde også forbindelse med Komiteen for Demokratiets Bevarelse og Selskabet til Værn for Dansk Folkestyre.⁵¹⁷ I 1983 vakte det opsigt, da KU-afdelingen i Ledøje-Smørum under et hvervemøde uddelte en nazisang fra 1930'erne,⁵¹⁸ og i 1985 forlod et konservativt kommunalbestyrelsesmedlem i Søllerød de konservative til fordel for Europæisk Arbejder Parti (EAP).⁵¹⁹ PET modtog også ubekræftede og muligvis upålidelige oplysninger om, at medlemmer af Fremskridtspartiet skulle have adgang til våben og om kontakter til racistiske og nazistiske kredse. Efterforskningen af flere af sagerne gav intet resultat.⁵²⁰

PET modtog også enkelte oplysninger om de borgerlige partiers udenlandske kontakter. Et medlem af en kommunalbestyrelse for Fremskridtspartiet skulle samtidig være næstformand for den danske afdeling af den højreekstremistiske *World Anti-Communist League*, og partiets stifter, Mogens Glistrup, skulle have deltaget i, hvad der blev betegnet som en antikommunistisk/nazistisk konference på Taiwan.⁵²¹ I 1982 forlød det, at to repræsentanter for Venstres Ungdom rejste til Bagdad for at deltage i en konference afholdt af Saddam Husseins regerende Baath-parti.⁵²² I 1988 oplyste en kilde, at tre KU'ere havde deltaget i en delegationsrejse til Sydafrika og Namibia. Rejsen var betalt af det hvide Apartheid-styre, der havde brugt 84.000 kr. på flybilletter og luksushoteller. Desuden modtog KU'erne 30.000 kr. til "oplysning" fra en "særlig kasse" af den sydafrikanske vicekonsul Steyn, der ifølge en iagttagelse var tilknyttet den sydafrikanske sikkerhedstjeneste BOSS. Under en middag efter hjemkomsten udleverede Steyn omkring

514 PET, emnekartotek: "Politiske partier – Konservative Folkeparti", oplysninger dateret 22. september 1962, 20. oktober 1966, 14. november 1966, 13. marts 1967 og 18. maj 1967.

515 Ibid., oplysning dateret 8. oktober 1963.

516 Ibid., oplysninger dateret 13. november 1967 og 3. februar 1969.

517 Ibid., oplysninger dateret 10. august 1968 og 26. oktober 1976.

518 Ibid.: "Statsforhold – Politiske partier. Konservativ Ungdom (KU)", oplysning dateret 3. maj 1983.

519 Ibid.: "Statsforhold – Pol.partier; Konservative Folkeparti", oplysning dateret 6. maj 1985.

520 Ibid.: "Statsforhold – Pol.partier; Fremskridtspartiet", oplysninger dateret 20. januar 1975, 5. juli 1976, 18. januar 1978, 25. maj 1982, 18. og 22. oktober 1985.

521 Ibid.: "Statsforhold – Pol.partier. Fremskridtspartiet", oplysning dateret 10. juli 1979.

522 Ibid.: "Statsforhold – Politiske partier. Venstre", oplysning dateret februar 1982.

25 fotos af de seneste bombeattentater udført af den sydafrikanske befrielsesbevægelse ANC og fortrolige oplysninger om en delegationsrejse af Dansk Ungdoms Fællesråd til Zimbabwe til en af KU'erne og bad ham om at anvende materialet til ”oplysningsøjemed”. Steyn fortalte under mødet, at sydafrikanerne overvågede ANC-arrangementer i Danmark ved hjælp af ”specielle danske venner”, der overværede møderne med en båndoptager. Denne oplysning fik PET til at konkludere, at der ikke længere syntes at være tvivl om, at det sydafrikanske konsulat var involveret i efterretningsvirksomhed i Danmark.⁵²³ Nogle dage efter PET havde modtaget disse oplysninger, blev sagen afsløret i pressen, og en af rejsedeltagerne, Brian Mikkelsen, blev kritiseret for at lade sig bruge af det hvide Apartheid-regime til at sprede vildledende oplysninger om forholdene i Namibia.⁵²⁴ Som et resultat af den negative presseomtale nedtrappede KU kontakten til Det sydafrikanske Generalkonsulat.⁵²⁵

Konklusion: PET's overvågning af danske politikere under den kolde krig

Baggrunden for PET's overvågning og registrering af danske politikere under den kolde krig var de østlige efterretningstjenesters forsøg på – under diplomatisk dække – at etablere kontakt til danske politikere med det formål at indhente oplysninger om danske forhold, udsprede sovjetiske synspunkter og at hverve dem som egentlige agenter. Det generelle indtryk af den østlige indsats på baggrund af det bevarede materiale i PET's arkiv er, at den voksede betragteligt både kvantitativt og kvalitativt i løbet af den kolde krig. De østlige tjenester blev bedre til at koordinere deres indsats, efterretningsofficererne blev mere sofistikerede, og afspændingen mellem blokkene gav dem bedre arbejdsmuligheder.

Det fremgår imidlertid af det gennemgåede materiale, at de udstationerede efterretningsofficerer havde vanskeligt ved at opfylde deres ofte ambitiøse mål. Langt hovedparten af de politiske kontakter var enten tilfældige, kortvarige eller ”åbne” kontakter, hvor man i forbindelse med det diplomatiske arbejde mødtes

523 PET, emnesag: ”Vedr.: Konservativ Ungdoms forbindelse til Det sydafrikanske Generalkonsulat”, 26. oktober 1988.

524 Lisbeth Møller, ”Usandheder og halve sandheder om Namibia”, *Politiken*, 22. november 1988.

525 PET, emnekartotek: ”Statsforhold – Pol.partier. Konservativ Ungdom (K.U.)”, oplysning dateret 6. februar 1989.

over en frokost og udvekslede synspunkter. I de to perioder, hvor der findes oplysninger fra KGB (Mitrokhins fra 1940-50'erne og Gordijevskij fra 1970-80'erne) beklagede såvel residenturet som Centret sig over mangelen på værdifulde kontakter med adgang til hemmelige oplysninger. Den eneste danske højtstående politiker, der muligvis blev hvervet som agent, var Svend Horn, som imidlertid ikke var så værdifuld, som han selv troede.

Det er behæftet med stor usikkerhed at forsøge at fastslå, i hvilket omfang danske politikere lod sig påvirke af deres østlige kontakter. Problemet er, at de østlige efterretningsofficerer havde en interesse i at overdrive resultaterne af deres egen indsats. Det er det generelle indtryk fra det gennemgåede kildemateriale og den nyeste forskning, at ledende danske politikere var påvirket af andre forhold til at indtage synspunkter, der var kritiske over for den vestlige forsvarsalliance og dermed til fordel for Warszawapagten. Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre, der havde stærke antimilitaristiske og neutralistiske strømninger, var påvirket af en række forskellige faktorer og udviklingstendenser: Den atomare oprustning, konfrontationspolitikken, fredsbevægelserne, den nye generation af politikere og initiativer fra udenlandske søsterpartier. Frygten for en altødelæggende atomkrig gjorde dem til tilhængere af dialog, gensidig forståelse og nedrustning, og i den sammenhæng støttede de forslag (imod neutronbomben og dobbeltbeslutningen og for Norden som atomvåbenfri zone), som også blev fremført af østblokken, selvom de danske politikeres forståelse af indholdet i disse forslag adskilte sig fra de østlige ledelser. Mens socialdemokraterne beholdt en mistro over for de kommunistiske regimer og ofte tog afstand fra kommunistisk dominerede fredsaktiviteter (for eksempel Verdensfredskonferencen i 1986), så var enkelte radikale talsmænd mere villige til at ignorere de negative sider ved de østlige samfund og til at arbejde sammen med kommunistiske frontorganisationer for at sikre freden.

Efter alt at dømme var PET ikke interesseret i de politiske partier i sig selv. De fleste oplysninger, som tjenesten registrerede om deres politiske aktiviteter, var overskudsinformation, der stammede fra overvågningen af venstreorienterede miljøer og bevægelser. Der er således intet, der tyder på, at tjenesten systematisk overvågede ledende politikere eller aflyttede deres telefoner. Det skal dog tilføjes, at registreringen af partierne i 1983 i et vist omfang synes at have ført til, at man i nogle regionsafdelinger begyndte at indsamle oplysninger om partiernes aktiviteter.

PET var først og fremmest interesseret i at afdække østlige efterretningstjenesters forsøg på at påvirke og hverve danske politikere. PET's ressourcer var imidlertid begrænsede. Man måtte ofte nøjes med at konstatere, at danske politi-

kere mødtes med mistænkte eller identificerede efterretningsofficerer, og tjenesten var ikke i stand til at fastslå karakteren af kontakterne. I en række tilfælde kunne PET imidlertid indhente mere sikre oplysninger fra politikere, der selv henvendte sig til tjenesten, fra politikere, der accepterede at blive kørt som dobbeltagenter, og fra KGB-afhopperen Oleg Gordijevskij, hvilket gjorde det muligt for tjenesten at få et mere detaljeret billede af nogle af kontakterne. PET's materiale viser, at usikkerheden over for PET's motiver ikke kun var udbredt på venstrefløj. Politikere, der ønskede dialog mod de kommunistiske regimer, anså PET's interesse i østkontakterne for en unødigt snagen i lovlig politisk virksomhed. Samtidig betød den stigende accept i 1960'erne af dialog med østblokken, at det blev stadigt sværere for PET at afgrænse sin overvågning og registrering af politikere. Den næsten automatiske registrering af østkontakter førte til, at et stigende antal fremtrædende politikere havnede i tjenestens arkiv.

2. PET'S OVERVÅGNING AF SOCIALISTISK FOLKEPARTI 1959-1989

1. Fra kommunisme til folkesocialisme 1959-1968

Det lange farvel: SF's frigørelse fra kommunismen 1959-1968

Den internationale kommunistiske bevægelse havde siden oprettelsen af Komintern i 1919 til formål at udbrede kommunismen til resten af verden. De nationale kommunistpartier blev organiseret og opererede efter det sovjetiske forbillede, de fungerede som sektioner af Komintern, de modtog instrukser og økonomisk støtte fra Moskva, og de mest lovende partimedlemmer blev sendt på partiskole i Sovjetunionen. Komintern blev opløst i 1943, men efter krigen genoprettede Moskva kontakterne til kommunistpartierne. Stalins død i 1953 medførte imidlertid et opbrud i den internationale kommunistiske bevægelse. Den nye sovjetiske ledelse lancerede idéen om fredelig sameksistens, og der fulgte en periode med relativ afspænding mellem blokkene. Nikita Khrusjtjov iværksatte en afstalinisering af det sovjetiske samfund med forsigtige politiske og økonomiske reformer, og på den 20. partikongres i 1956 fordømte han i sin ”hemmelige tale” stalinismens forbrydelser. Denne udvikling medførte, at de nationale kommunistpartier fik større handlefrihed, og de begyndte mere åbent at debattere deres politik. Sovjetunionens nedkæmpelse af det ungarske oprør i efteråret 1956 gav ny næring til spørgsmålet om partiernes forhold til det sovjetiske moderparti, SUKP. I Danmark udløste udviklingen en omfattende debat i Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). På partiets 20. kongres i efteråret 1958 blev partiet splittet, og formanden Aksel Larsen blev afsat og efterfølgende ekskluderet. En række andre medlemmer fulgte den tidligere formand, og de dannede et nyt parti, So-

cialistisk Folkeparti (SF), der holdt sit stiftende landsmøde den 15. februar 1959 i Hvidovre.⁵²⁶

SF var ved sin dannelse hverken et nyt kommunistisk parti ikklædt demokratiske gevandter – en ulv i fåreklæder – eller et fuldstændigt nyt og færdigudviklet demokratisk parti. I stedet var der tale om, at partiet gennemgik en gradvis udvikling og frigørelse fra den kommunistiske tænkning og politiske kultur. En stor del af det nye partis medlemmer var tidligere kommunister, og SF's ledelse var domineret af gamle DKP'ere. De var mest interesseret i at omsætte de socialistiske idéer i praktisk politik. En anden del bestod af intellektuelle og kulturradikale, der var mere interesseret i humanistiske ideer og marxistisk teori. I de første år adskilte SF's politik sig ikke afgørende fra DKP's linje, og begge partier lagde vægt på økonomiske og sociale forbedringer, modstanden mod NATO og EF og kampen for dansk neutralisme. Den vigtigste forskel bestod nok i SF's krav om et afrustet Danmark. Begge partier understregede nødvendigheden af en fredelig og demokratisk overgang til socialismen. SF's nyskabelse i forhold til DKP bestod først og fremmest i den måde, hvorpå folkesocialisterne præsenterede deres politik: De definerede sig selv som et folkeparti i stedet for et arbejderparti, de undgik at bruge de sædvanlige ideologiske termer, og de formulerede en mere pragmatisk politik.⁵²⁷

SF's langsomme udvikling væk fra kommunismen afspejlede sig også i partiets forhold til Sovjetunionen. En gennemgang af SF's arkiv har ikke blotlagt nogen kontakter mellem de to parter i 1960'erne. Det nærmeste var, da Pravda i 1962 bragte en kritisk artikel om Aksel Larsen. SF forsøgte efterfølgende at tage skriftlig kontakt til lederen af SUKP's udenrigsafdeling, Boris Ponomarjov for at

526 For SF's historie generelt, se Jens Kragh, *Mellem socialismens velsignelser og praktikable fremskridt. SF 1960-68* (Odense Universitetsforlag 1995). SF har selv publiceret en række parthistorier: Jens Kragh, *Opbrud på venstrefløjen 1956-1960. Striden i DKP og SFs dannelse* (SP Forlag, 1976); Jens Kragh, red., *Folkesocialisme. Udvalgte taler og artikler 1958-60 af Aksel Larsen, Mogens Fog, Kai Moltke, Gert Petersen m.fl.* (SP Forlag, 1977); Gert Petersen, *Et kort rids af SF's historie 1958-1974* (SP Forlag, 1975); *Socialisme på dansk – SF gennem 25 år* (SP Forlag, 1984). Om udviklingen i den internationale kommunistiske bevægelse i øvrigt, se Kommissionens beretning, bind 6, om PET's overvågning af DKP 1945-1989.

527 Thomas Ekman Jørgensen, "Vejen væk fra Moskva. SF's vej fra kommunisme til et nyt venstre", *Den Jyske Historiker*, nr. 101, 2003, s. 13-21; Thomas Ekman Jørgensen, "Hinsides kommunismen – det Nye Venstre og dets udløbere", *Arbejderhistorie*, nr. 4, december 2004, s. 92-94.

rette misforståelserne.⁵²⁸ Samtidig fortsatte SF, trods en vis kritik, med at fremstille udviklingen i Sovjetunionen i et positivt lys. Under Khrusjtjov lagde SF'erne vægt på afstaliniseringen, de politiske og økonomiske reformer og den fredelige sameksistens i udenrigspolitikken. Efter Leonid Bresjnevs magtovertagelse i 1964 fremhævede SF i højere grad den økonomiske fremgang i Sovjetunionen. Det var først med Warszawapagtens invasion af Tjekkoslaviet i 1968, at SF på afgørende vis tog afstand fra Sovjetunionen.⁵²⁹ SF's hovedbestyrelse vedtog en udtalelse, der fordømte invasionen som "en utilsløret og uprovokeret aggression" og anklagede Warszawapagten for at have handlet "imod folkenes, fredens og socialismens interesser."⁵³⁰

Internationalismen og kampen imod imperialismen spillede en central rolle i SF's ideologi, og som erstatning for den internationale kommunistiske bevægelse etablerede SF kontakter til en række udenlandske partier, som folkesocialisterne følte et fællesskab med.⁵³¹ SF'erne så Norden som et demokratisk og socialt retfærdigt alternativ til EF og NATO, og partiet etablerede tætte kontakter til de nordiske søsterpartier, det norske SF, Vänsterpartiet Kommunisterne (VPK) i Sverige og det finske Folkedemokratisk Forbund. Kontakterne bestod hovedsageligt i deltagelse i hinandens partikongresser og udveksling af partiblade.⁵³² I 1965 mødtes Aksel Larsen med Carl-Henric Hermansson fra VPK og Finn Gustavsen fra det norske SF for at drøfte det fremtidige samarbejde mellem partierne. De planlagde bl.a. et fælles offentligt møde i Oslo i februar 1966 om NATO og et nordisk forsvarsforbund.⁵³³ SF havde også kontakt til ligesindede demokratiske socialistiske partier som det hollandske Pacifistisk-Socialistiske Parti, MAPAM

528 ABA, SF's arkiv, kasse 22, læg 17: Referat af forretningsudvalgsmøde 29. maj 1962. For artiklen se også: Bent Jensen, *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965* (Odense Universitetsforlag, 1999), s. 591.

529 Anja Nymand Hansen, "Fri af bjørnens kløer. SF om Sovjetunionen 1959-68", i: Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen, red., *Den kolde krig på hjemmefronten* (Syddansk Universitetsforlag, 2004), s. 147-159.

530 ABA, Gert Petersens arkiv, kasse 5: Socialistisk Folkeparti, HB-mødet den 31. august - 1. september 1968. "Udtalelse om Tjekkoslaviet".

531 For SF's udenlandske samarbejde generelt, se Thomas Ekman Jørgensen, "Vejen væk fra Moskva", s. 21-27.

532 ABA, SF's arkiv, kasse 33, læg 3: "SFs udenlandske kontakter", 9. marts 1973. Bilag 1 vedlagt Gert Petersen til hovedbestyrelsen, udateret.

533 Ibid., kasse 25, læg 1: Referat af hovedbestyrelsesmøde 7. november 1965.

fra Israel og det italienske kommunistparti,⁵³⁴ der søgte samarbejde med De Kristelige Demokrater omkring et historisk kompromis.

SF's vigtigste udenlandske kontakt i det første årti var dog nok det jugoslaviske kommunistparti, der blev set som en inspirationskilde for SF's forsøg på at finde en selvstændig og mere pragmatisk form for socialisme. Under Titos ledelse var Jugoslavien slået ind på en vej mod socialismen, der var uafhængig af Sovjetunionen: Tito havde modsat sig Stalins krav om at underordne sig, Jugoslavien havde tilsluttet sig de alliancefrie lande, og man havde etableret en mere decentraliseret socialistisk økonomi med selvbestemmelse og arbejderråd på fabrikkerne. Allerede i 1959 besøgte Aksel Larsen Beograd og mødtes med en fremtrædende partileder.⁵³⁵ Tillidsmænd og partimedlemmer deltog i delegationsrejser til Jugoslavien i begyndelsen af 1960'erne, hvor deltagerne havde mulighed for at se "socialismen i praksis" ved besøg på virksomheder og institutioner og møder med arbejderråd og partifolk. SF så rejserne som en stor inspiration for arbejdet derhjemme, men det blev samtidig i partiet understreget, "at vi ikke skal opstille Jugoslavien som et mønster der slavisk kan kopieres eller at man ukritisk skal godtage alt."⁵³⁶ Efter nogle år ophørte studierejserne for tillidsmændene imidlertid, men efter et møde på den jugoslaviske ambassade i oktober 1968 blev kontakten genoptaget.⁵³⁷ I marts 1969 deltog Aksel Larsen og Gert Petersen i det jugoslaviske kommunistpartis 9. kongres i Beograd, der blev boykottet af Warszawapagtlandene.⁵³⁸

SF havde dog begrænset succes med at opbygge et uafhængigt socialistisk alternativ til den internationale kommunistiske bevægelse. I 1969 konstaterede Gert Petersen, at partiets kontaktmuligheder var begrænsede, da de tilsvarende partier i Europa indtog en "usikker eller hensygnende stilling." Det nordiske samarbejde var angiveligt også gået i stå. Dertil kom, at partiets økonomiske res-

534 Ibid., kasse 33, læg 3: "SF's udenlandske kontakter", 9. marts 1973. Bilag 1 vedlagt Gert Petersen til hovedbestyrelsen, udateret.

535 Ibid., kasse 22, læg 6: Beretning. Hovedbestyrelsesmøde d. 6. december 1959.

536 Ibid., kasse 24, læg 3: Skrivelse til forretningsudvalget for Socialistisk Folkeparti, 13. februar 1964.

537 Ibid., kasse 28, læg 8: Gert Petersen til medlemmerne af forretningsudvalget samt gruppebestyrelsen, 17. oktober 1968.

538 Ibid., kasse 29, læg 3: Aksel Larsen og Gert Petersen, "Beretning fra SF's delegation til Jugoslaviens Kommunistforbunds kongres", udateret. HB/2/69 Bilag 19 (udenfor dagsorden).

sourcer var begrænsede.⁵³⁹ I 1973 konstaterede partiets ledelse, at der var behov for en reorganisering af det internationale kontaktarbejde.⁵⁴⁰

Det kan således konstateres, at SF ved sin dannelse i 1959 ikke fremstod som et færdigudviklet og nyt socialistisk parti. En stor del af medlemmerne og flertallet af ledelsen var tidligere kommunister, der havde tabt kampen om at bestemme DKP's politik. De kunne ikke fra den ene dag til den næste fuldstændigt bryde med deres kommunistiske fortid, og de tog mange af kommunisternes værdier og tænkning med over i det nye parti. Indholdet af SF's udenrigs- og indenrigspolitik adskilte sig ikke afgørende fra DKP's, selvom partiet var mere pragmatisk indstillet end DKP. Skønt SF ikke havde nogen formelle kontakter til Sovjetunionen, fortsatte partiet med at fremstille udviklingen i landet i et positivt lys. Det var først med invasionen af Tjekkosllovakiet i 1968, at SF for alvor kritiserede østblokken. Dette var baggrunden for PET's interesse for SF frem til midten af 1960'erne.

PET's trusselsbillede 1959-65: Et kamoufleret kommunistparti?

Den klare ideologiske og medlemsmæssige kontinuitet fra DKP til SF rejste for PET spørgsmålet, om der var tale om et reelt brud mellem de to partier. Det var efterretningstjenestens opfattelse, at det havde været Aksel Larsen-fløjens oprindelige plan at vinde magtkampen mod "den hårde kerne" og dermed forblive i partiet. Det var først, da denne plan slog fejl, og "den hårde kerne" satte sig på ledelsen, at Aksel Larsen-fløjen indså, at DKP aldrig ville komme til at spille en betydende rolle i dansk politik, men forblive en lille isoleret sekt. En medvirkende årsag til bruddet var Aksel Larsens personlige modsætninger til "den hårde kernes" medlemmer, først og fremmest Alfred Jensen.⁵⁴¹ Spørgsmålet for

539 Ibid., kasse 42, læg 1: Politisk sekretariat, mødereferat, 11. februar 1969.

540 Ibid., kasse 33, læg 3: "SFs udenlandske kontakter 9. marts 1973". Bilag 1 til Gert Petersen til hovedbestyrelsen, udateret.

541 PET, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, "Socialistisk Folkeparti", udateret [ca. 1964]. PET, ujournaliseret: Udateret manuskript uden titel [ca. 1960]. Det fremgår af PET's arkiv, at tjenesten modtog flere oplysninger, der antydede, at Moskva stod bag oprettelsen af SF. Det er ofte ikke muligt at af- eller bekræfte oplysningerne. En udenlandsk tjeneste meddelte kort efter SF's dannelse, at SUKP havde styret "AKSEL LARSEN-affæren" med det formål at vildlede de danske myndigheder til at tro, at DKP var i opløsning. Samtidig skulle SUKP have iværksat en organisering af udvalgte DKP-medlemmer, der skulle udføre en ikke-nærmere specificeret opgave, samtidig med at kom-

PET var derfor, om opgøret i DKP og dannelsen af SF handlede mere om taktik og personmodsatninger end et fundamentalt opgør med den kommunistiske ideologi. I sin besvarelse af dette spørgsmål fokuserede PET på fire forhold: SF's politiske program, forholdet mellem de to partier, tilstedeværelsen af tidligere kommunister og partiets udenlandske kontakter.

Kort efter dannelsen af SF slog PET fast, at man måtte "uvægerligt drage den slutning", at der var stor overensstemmelse mellem de to partiers politik, og at begge f.eks. havde til hensigt at skabe splittelse på arbejdsmarkedet. PET vurderede også, at på grund af udviklingen i Sovjetunionens udenrigspolitik, især Khrusjtjovs forslag i 1959 om international afrustning, ville DKP nærme sig SF's standpunkter også på dette område.⁵⁴² PET mente endvidere, at der var stor overensstemmelse mellem Aksel Larsens og de tilbageværende kommunisters politiske linje i Folketinget.⁵⁴³ I en længere analyse af SF's gode valgresultat i 1960 argumenterede PET for, at partiet havde vundet en så stor tilslutning på grund af vælgerne "irrationelle følelser" kombineret med, at partiet i sin propaganda havde holdt sine virkelige hensigter skjult. SF's grundlæggende ideologi og mål, bekendelsen til marxismen-leninismen, overgangen til socialismen ad fredelig vej og statens overtagelse af produktionsmidlerne var ifølge PET fuldt på linje med DKP's program. PET så også store ligheder i de to partiers politiske agitation, f.eks. imod forsvaret og socialdemokraterne i arbejderbevægelsen. Det område, hvor der udadtil herskede størst uenighed mellem kommunisterne og folkesocialisterne, var i de sidstnævntes insisteren på, at de demokratiske fri-

---

munisterne skulle infiltrere ikke-kommunistiske kredse. PET, emnesag: "Vedr.: Sovjetunionens politik i Skandinavien", 3. marts 1959. Ifølge en anden kilde var det norske SF's politik blevet fastlagt på møder under Leipzigermessen med ledende SED-funktionærer og sovjetiske repræsentanter. Ifølge kilden kunne det samme gælde det danske SF. PET, emnekartotek: "Socialistisk Folkeparti – Forh.t.udl. – Sovjet", oplysning dateret 7. maj 1962. Ifølge andre oplysninger skulle statsminister Jens Otto Krag have givet udtryk for, at det var hans indtryk efter en samtale med en sovjetisk repræsentant, at Moskva billigede stiftelsen af SF og fandt ideen anvendelig i andre lande. Ibid., oplysning dateret 9. juli 1962. Der er imidlertid ingen grund til at antage, at splittelsen af DKP var arrangeret af Moskva. Det hedder da også i Arne Nielsens gennemgang af materialet fra aflytningen af DKP'eren Alfred Jensen fra 1952 til 1959: "Materialet indeholder intet, der giver grundlag for at antage, at Aksel Larsens opgør med DKP sker i sammenspil med russerne." PET, operationssag: Arne Nielsen, Rapport, 26. september 1963.

542 PET, emnesag: "Beretning vedrørende den kommunistiske virksomhed i tiden efter den 20' kongres (november 1958-januar 1960)", 9. marts 1960.

543 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti – Socialistisk Folkeparti – og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i januar kvartal 1960", udateret.

hedsrettigheder skulle bevares under proletarietets diktatur, og at overgangen til socialismen skulle foregå under hensynstagen til forholdene i Danmark. PET stillede sig imidlertid tvivlende til, om uenigheden her var ægte, idet SF ikke konkret havde forklaret, hvordan de personlige rettigheder ville kunne garanteres under overgangsfasen til socialismen. PET vurderede derfor, at den tidligere DKP-formand med SF havde skabt sig et instrument til at føre en demagogisk politik: ”Sikkerhedsmæssigt må det – i hvert fald indtil videre, indtil den nævnte konklusion afkræftes – anses for nødvendigt, at partiet og dets ledere og funktionærer – centrale såvel som lokale – følges med årvågne og skeptiske øjne.”⁵⁴⁴ Dog skulle der ikke drages ”sikkerhedsmæssige konsekvenser” over for SF’s vælgere, idet disse ikke kendte til partiets virkelige revolutionære hensigter.⁵⁴⁵

I en senere analyse af SF’s principprogram fra 1963 fandt PET, at dets beskrivelse af vejen til socialismen var ”ganske den samme” som i DKP’s partiprogram *Det danske folks vej* fra 1952. Når SF påstod, at overgangen skulle foregå ad parlamentarisk vej eller i hvert fald med støtte fra flertallet, så forklarede PET det med, at ingen ”med blot lidt politisk indlevelse” ville erklære over for den danske befolkning, at ”omstyrning af det nuværende samfundssystem” skulle foregå ved hjælp af ulovlige midler.⁵⁴⁶ PET henviste også til Aksel Larsens udtalelser til SUF-bladet *Debat* i 1962, hvor han havde givet udtryk for, at det folkelige tryk var forudsætningen for overgangen til socialismen, og at den revolutionære kamp kunne manifestere sig ”på tusinde måder”, lige fra valg og parlamentariske afgørelser til massebevægelser, strejker og vold.⁵⁴⁷ PET’s opfattelse, som den blev formuleret i beretningerne, var således, at SF bag sin demokratiske retorik skjulte sine virkelige revolutionære mål, der om nødvendigt skulle nås med voldelige midler;⁵⁴⁸ som det blev formuleret med henvisning til, at SF stod på et marxistisk grundlag: ”Hvor man havner, når kursen sættes efter det kompas, er der vist tilstrækkelig erfaring for.”⁵⁴⁹ PET synes dog at have nuanceret denne vurdering en smule med tiden. Tjenesten måtte således erkende i 1961, at SF ikke

544 PET, emnesag: ”Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti – Socialistiske Folkeparti – og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i 2. halvår 1960”, 9. januar 1961.

545 Ibid.

546 PET, emnesag: ”Socialistisk Folkeparti”, udateret [ca. 1964].

547 Ibid.

548 PET, emnesag: ”Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 1. juni til 15. oktober 1961”, 1. november 1961.

549 PET, ujournaliseret: Udateret manuskript uden titel [ca. 1960].

havde fulgt DKP's gølge overbudspolitik, men lagde op til et samarbejde med Socialdemokratiets venstrefløj,⁵⁵⁰ og man noterede sig i 1963, at selvom DKP var blevet opfordret af sine nordiske kammerater til at arbejde på at få Aksel Larsen til at vende tilbage i folden, havde kommunisterne fortsat deres angreb på folkesocialisterne.⁵⁵¹

PET hæftede sig imidlertid ved den omstændighed, at der bag "ordgyderierne og forudsigelserne" foregik et vist praktisk samarbejde mellem de to angivelige dødsfjender. Selvom især Aksel Larsen modsatte sig tilnærmelser fra sit gamle parti, så noterede PET som noget "bemærkelsesværdigt", at man havde observeret, at der flere steder på lokalt plan var kontakter mellem de to partier. Det var først og fremmest på en række arbejdspladser, at SF og DKP var gået sammen og havde dannet en "enhedsfront" mod socialdemokraterne ved afstemninger om overenskomster og ved valg til fagforeningsbestyrelser og tillidsmandsposter.⁵⁵² PET erkendte dog, at samarbejdet var begrænset til pragmatiske alliancer på arbejdspladserne, det var "utopisk" at tale om et mere formaliseret samarbejde,⁵⁵³ og der var ingen oplysninger, der tydede på, at der "bag kulisserne" blev gjort forberedelser til at sammenlægge DKP og SF.⁵⁵⁴ PET hæftede sig også ved det forhold, at det finske kommunistparti, der almindeligvis blev anset for at ligge på linje med Moskva, havde udtrykt sin tilfredshed med bruddet i DKP og dannelsen af SF. Ifølge de finske kommunister var DKP sluppet af med revisionisterne,

550 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 1. januar til 31. maj 1961", 14. juni 1961.

551 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og de kommunistiske frontorganisationer udfoldede virksomhed i tiden fra 1. oktober 1962 til 31. marts 1963", udateret.

552 PET, emnesag: "Beretning vedrørende den kommunistiske virksomhed i tiden efter den 20' kongres (november 1958-januar 1960)", 9. marts 1960; "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti – Socialistisk Folkeparti – og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i januar kvartal 1960", udateret; "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 1. januar til 31. maj 1961", 14. juni 1961; "Beretning for tiden 15. oktober 1963 til 15. oktober 1964", 29. oktober 1964. PET, emnesag: "Socialistisk Folkeparti", udateret [ca. 1964].

553 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 1. juni til 15. oktober 1961", 1. november 1961.

554 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistiske Folkeparti og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 15. april til 1. oktober 1962", 11. oktober 1962.

samtidig med at der var blevet dannet et parti, der kunne udvikle sig til et ”masseparti”, og som kunne udnyttes til at gå Moskvas ærinde.⁵⁵⁵ Tjenesten tolkede Pravdas hårde angreb på Aksel Larsen i 1962 på samme måde; som PET's chef Mogens Jensen formulerede det, ”idet den bedste støtte Moskva kunne give Aksel Larsen var at angribe ham så meget som muligt.”⁵⁵⁶ Der lå heri den vurdering, at et stærkt SF var i Sovjetunionens interesse, da partiet fulgte de samme udenrigs- og indenrigspolitiske mål som DKP.

Det tredje forhold, der tiltrak sig PET's interesse, var det store antal tidligere kommunister blandt SF's medlemmer og ledelse. Lige fra SF's dannelse anvendte PET betydelige ressourcer på at identificere SF's medlemmer og fastslå, i hvilket omfang de var kendt som tidligere DKP'ere.⁵⁵⁷ En tidlig analyse af SF's 11.000 anmeldere bekræftede PET's antagelse, idet en tredjedel var tidligere kommunister.⁵⁵⁸ Endnu tydeligere tegnede billedet sig for ledelsen i SF. 22 ud af den første midlertidigt valgte hovedbestyrelses 25 medlemmer og 24 ud af den første ordinære valgte hovedbestyrelses 27 medlemmer var tidligere DKP-medlemmer. Otte af de 24 havde været medlemmer af DKP's centralkomité. Syv ud af de ni medlemmer af forretningsudvalget havde også en fortid i DKP. Ifølge PET lå den reelle ledelse af det nye parti i 1959 i hænderne på tre personer (Aksel Larsen, Holger Vivike og Kaj Moltke), der alle havde tilhørt DKP's inderkreds, og som alle havde været på længerevarende skolingsophold på Lenin-skolen i Moskva i 1920'erne og 1930'erne. Dertil kom, at ni ud af partiets elleve folketingsmedlemmer var tidligere kommunister. De tidligere kommunisters dominans ændrede sig kun langsomt. Ud af den hovedbestyrelse på 31, der blev valgt på kongressen i 1963, var i hvert fald 21 tidligere DKP'ere, mens det for forretningsudvalgets vedkommende drejede sig om syv ud af ni medlemmer.⁵⁵⁹ I 1964 gjorde PET den formodede kommunistiske dominans op i procenter: 67,7 % af hovedbestyrelsen var tidligere kommunister, 88,9 % af forretningsudvalget og 47,2 % af partiets folketingskandidater var enten tidligere kommunister eller sympatisører.⁵⁶⁰

555 ESU: Møde i sikkerhedsudvalget den 2. maj 1962.

556 Ibid.: Møde i sikkerhedsudvalget den 6. juni 1962.

557 PET, personsag: Notits, 6. februar 1959.

558 PET, emnesag: ”Oversigt over den af Danmarks kommunistiske Parti – Socialistiske Folkeparti – og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i januar kvartal 1960”, udateret.

559 PET, emnesag: ”Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti – Socialistiske Folkeparti – og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i 2. halvår 1960”, 9. januar 1961. PET, emnesag: ”Socialistisk Folkeparti”, udateret [ca. 1964].

560 PET, emnesag: ”Beretning for tiden 15. oktober 1963 til 15. oktober 1964”, 29. oktober 1964.

Når PET lagde så stor vægt på antallet af tidligere kommunister i SF's top, hang det sammen med, at SF's svage organisation og få medlemmer gav ledelsen forholdsvis stor indflydelse på partiets linje. Dertil kom, at PET nærede dyb mistænksomhed til, om de tidligere DKP'ere fuldstændigt havde brudt med den kommunistiske tænkning og med ét slag var blevet demokrater og tilhænger af det danske folkestyre. Efterretningstjenesten henviste i den anledning til en udtalelse fra Villy Brauer i 1958, hvor han havde erklæret, at hans brud med DKP ikke betød, at han for al fremtid fraskrev sig retten til at godkende handlinger foretaget af DKP, og at han stod ved sine tidligere positive udtalelser om de østlige folkedemokratier.⁵⁶¹ PET modtog en række oplysninger i begyndelsen af 1960'erne om SF-medlemmer, der besøgte Østeuropa.⁵⁶² Som det noget sarkastisk blev formuleret i et internt PET-kursusoplæg om trusselsbilledet: "At disse mennesker skulle kunne afskrive deres tidligere overbevisning, deres tro på revolutionen og deres hele filosofi, er jo helt usandsynligt. Man kunne lige så gerne vente at se biskop Fuglsang-Damgård i spidsen for provsterne på Sjælland gå over til Islam."⁵⁶³ Da PET i 1964 skulle argumentere for, hvorfor SF fortsat var af efterretningsmæssig interesse, pegede man på, at der fortsat fandtes en del tillidsmænd i SF, "for hvem kommunismen i en menneskealder har været meningen i tilværelsen", og som stadig måtte antages at have den opfattelse, "at målet er det primære og midlerne det sekundære."⁵⁶⁴ PET tolkede i øvrigt også den stigende splittelse i 1964 mellem Aksel Larsen-fløjen og SF's venstrefløj som et opgør om den kommunistiske dominans i partiet. Da bestyrelsen i Esbjerg-afdelingen forlod partiet, citerede PET en udtalelse af den lokale formand om, at SF ikke havde formået at stoppe den kommunistiske infiltration af partiet, og det var PET's vurdering, at det var venstrefløjens mål at skaffe sig af med Aksel Larsen og søge at etablere en form for enhedsfront med DKP.⁵⁶⁵

Endelig interesserede PET sig for SF's udenlandske kontakter. Tjenesten fulgte partiets forsøg på at etablere kontakter til ligesindede uafhængige socialistiske partier i Vesteuropa.⁵⁶⁶ Oplysninger fra udenlandske tjenester syntes at bekræfte, at SF's internationale arbejde var alvorligt ment, idet det forlød, at det hollandske

561 PET, emnesag: "Socialistisk Folkeparti", udateret [ca. 1964].

562 PET, emnekartotek: "Socialistisk Folkeparti – Forhold til udlandet".

563 PET, Ujournaliseret: Udateret manuskript uden titel [ca. 1960].

564 PET, emnesag: "Socialistisk Folkeparti", udateret [ca. 1964].

565 Ibid.

566 PET, personsag: Notitser dateret 26. april 1960 og 21. marts 1961.

og svenske kommunistparti frygtede, at deres interne opposition skulle blive inspireret af Aksel Larsens eksempel og oprette uafhængige socialistpartier.⁵⁶⁷ PET frygtede angiveligt, at SF og ligesindede partier ville være i stand til at oprette en vesteuropæisk socialistisk alliance rettet imod NATO og EF. Det var imidlertid tjenestens samlede vurdering, af SF nok havde forbindelser til vesteuropæiske søsterpartier, men at partierne ikke havde nogen konkrete planer om at etablere en egentlig venstresocialistisk internationale, der kunne blive en konkurrent til de socialdemokratiske og kommunistiske internationaler.⁵⁶⁸

PET var derfor mere interesseret i eventuelle østkontakter. Det stod hurtigt klart, at SF havde forbindelser til Jugoslavien, der af PET blev betegnet som folkesocialisternes "nye Mekka".⁵⁶⁹ PET undersøgte, men var ikke i stand til at bekræfte et forlydende om, at den jugoslaviske legation gennem ejendomsindtægter skulle have finansieret SF.⁵⁷⁰ Spørgsmålet var imidlertid, ikke mindst i lyset af de tidligere DKP'eres betydelige indflydelse i partiet, om medlemmer af partitoppen opretholdt kontakter til østblokken. Nogenlunde samtidig med dannelsen af SF modtog PET oplysninger fra en kilde om, at Aksel Larsen ved flere lejligheder havde haft besøg af en uidentificeret person, der ankom i en bil af sovjetisk fabrikat.⁵⁷¹ PET afhørte kilden og kunne fastslå, at den sovjetiske ambassade havde flere biler, der passede på beskrivelsen, men tjenesten synes ikke at have fulgt sporet yderligere.⁵⁷² PET modtog også en række ubekræftede oplysninger, der tydede på, at Aksel Larsen opretholdt en vis forbindelse til russerne, bl.a. skulle han have haft besøg af en funktionær fra det sovjetiske kommunistparti (SUKP).⁵⁷³ I 1962 kunne PET rapportere, at den polske ambassade havde forsøgt at etablere kontakt til de ledende SF'ere Kaj Moltke og Gert Petersen.⁵⁷⁴

567 Ibid.: Oplysninger dateret april 1961 og 12. februar 1962.

568 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og de kommunistiske frontorganisationer udfoldede virksomhed i tiden fra 1. oktober 1962 til 31. marts 1963", udateret.

569 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 1. januar til 31. maj 1961", 14. juni 1961.

570 PET, emnesag: "Notits. Vedr.: Jugoslaviske diplomaters evt. køb af fast ejendom her i landet med finansiell støtte til Socialistisk Folkeparti for øje", 23. november 1961.

571 PET, personsag: Notits, 2. marts 1959.

572 Ibid.: Notits, 6. april 1959.

573 Ibid.: Meddelelse fra marts 1959.

574 PET, emnesag: "Oversigt over den af Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti og frontorganisationerne udfoldede virksomhed i tiden fra 15. april til 1. oktober 1962", 11. oktober 1962.

Andre kilder meddelte, at Aksel Larsen havde mødtes med en direktør, der samtidig havde kontakter til sovjetiske diplomater, hvoraf mindst én var mistænkt for at være indblandet i efterretningsmæssig virksomhed,⁵⁷⁵ at partiformanden skulle have besøgt en kendt kommunist med yderligtgående synspunkter, der også opretholdt kontakter med østdiplomater,⁵⁷⁶ og at en sovjetisk diplomat i 1967 skulle have tilkendegivet, at forholdet til Aksel Larsen nu var bedre.⁵⁷⁷ De fleste oplysninger var imidlertid ubekræftede, og PET fandt aldrig beviser for, at SF-toppen skulle have opretholdt en hemmelig kontakt til østblokken.

En overordnet vurdering må være, at PET's trusselsvurdering af SF frem til midten af 1960'erne trods visse skarpe formuleringer forekommer realistisk og velafbalanceret. SF's politik adskilte sig i praksis ikke afgørende fra DKP's, og trods eksempler på lokale alliancer var der ikke udsigt til et nærmere samarbejde mellem de to rivaler. Derimod var der større forskel på det ideologiske plan, hvor DKP fortsat var bundet til Moskva, og SF betonede afrustning og pacifisme. Det forekommer også velbegrundet, at PET interesserede sig for de tidligere kommunisters indflydelse i SF og deres eventuelle østkontakter. Som det vil fremgå nedenfor, viste det sig senere, at flere ledende SF'ere havde kontakter med østlige efterretningsofficerer, og enkelte SF'ere udførte opgaver for østlige efterretnings-tjenester.

Hen imod slutningen af 1960'erne synes PET at være nået frem til en trusselsvurdering, der gik ud på, at lighederne mellem SF's og DKP's politik var så stor, at Moskva havde en interesse i et stærkt SF. I et fortroligt foredrag i 1968 affærdigede PET-chefen, politiinspektør Arne Nielsen, rygterne om, at Moskva skulle have iscenesat bruddet med DKP, som uden hold i virkeligheden. Det var imidlertid hans overbevisning, at SUKP "ikke har begrædt" SF's udvikling, og han henviste til, at en SUKP-funktionær havde besøgt Danmark i 1957, hvor han havde støttet de revisionistiske tendenser med det formål, at DKP's splittelse skulle virke vildledende på de danske myndigheder og efterretningstjenesten. Moskvas interesse i et stærkt SF havde også vist sig ved, at DKP havde modtaget instrukser om ikke at modarbejde folkesocialisterne. Således var det Moskvas

---

575 PET, personsag: Notits, 29. maj 1963.

576 Ibid.: Notits, 12. juli 1965.

577 Ibid.: Notits, 25. maj 1967.

håb, at SF ville udvikle sig til et ”masseparti”, der i stedet for det svage DKP kunne fremføre en politik, der varetog Sovjetunionens interesser.⁵⁷⁸

PET's registrering af SF'ere

PET's trusselsvurdering betød, at tjenesten fra starten stræbte efter at etablere en bred registrering af SF'ere. I den første tid efter dannelsen af SF synes alle ledere, medlemmer, stillere, anmeldere og abonnenter på SF-bladet at være blevet rutinemæssigt registreret, ligesom det var tilfældet med kommunisterne.⁵⁷⁹ I januar 1961 besluttede tjenesten, at man fremover ville registrere partiledelsen, afdelingsformænd, afdelingsbestyrelserne og medlemmerne af partiet. Desuden ville personer, der lagde en ”særlig aktivitet for dagen i partiets tjeneste”, og personer i nøglestillinger som fagforeningsformænd blive registreret. Derimod resolverede PET's chef, at tjenesten burde udvise ”nogen tilbageholdenhed” med hensyn til personer, der nøjedes med at udtrykke sympati for SF, eller som gav udtryk for, at de havde stemt på partiet. Det blev også besluttet, at tjenesten ville fortsætte med at registrere abonnenter, som PET fik kendskab til, men at man ikke ville gøre en særlig indsats for at indsamle abonnentlister.⁵⁸⁰

Fra midten af 1960'erne kom PET under et stigende pres for at begrænse registreringen af SF'ere. Efter en længere offentlig debat om efterretningstjenestens politiske overvågning nedsatte Justitsministeriet i 1964 Wamberg-udvalget, der skulle kontrollere PET's registreringer. Udvalget satte fra starten spørgsmålstegn ved den brede registrering af kommunister og folkesocialister. Efter folke-

578 PET, administrativ sag: ”Politiinspektør A.N.s fortrolige foredrag, skrevet i foråret 1968 for politikredsene, formentlig benyttet ved et særkursus på politiskolen”.

579 RB: Frank Poulsen, 25. januar 2001; 21. maj 2001; 22. maj 2001. I det følgende besvares folketings-spørgsmål nr. 284 (”Kan man være kommet i PET's arkiver udelukkende ved at have abonneret på en publikation med samfunds- og/eller politikritisk indhold f.eks. Socialistisk Dagblad, Politisk Revy, Socialistisk Weekend og Socialisten?”). Det fremgår af ovenstående, at abonnenter på politiske blade, inklusive blade med tilknytning til SF, kunne registreres alene på dette grundlag frem til slutningen af 1964. Ifølge en forholdsordre fra december 1964 kunne abonnenter af Land og Folk, SF-bladet og ”andre yderliggående politiske blade” ikke mere registreres. PET, ujournaliseret: ”Forholdordre vedrørende registreringsproblemer og revision”, 14. december 1964. Der er ikke fundet eksempler på, at abonnenter på Politisk Revy (1963-87), Socialistisk dagblad (1978-82), Socialistisk Weekend (1985) eller Socialisten (1996-2001) er blevet registreret alene på grundlag heraf.

580 PET, ujournaliseret, kasse 2: ”Registreringsproblemer”, 6. januar 1961.

tingsvalget i november 1966 ændrede den politiske situation sig afgørende, idet Socialdemokratiet nu havde flertal sammen med SF. Efter regeringsforhandlingerne mellem de to partier slog fejl, dannede socialdemokraterne regering, men parterne oprettede det såkaldte "røde kabinet", der koordinerede de to partiers politik. Splittelsen af SF i 1967-68, dannelsen af VS og fremkomsten af mere militante venstrefløjsgrupper fik også SF til at fremstå som et moderat og pragmatisk indstillet parti. Således var SF blevet et accepteret parlamentarisk parti, hvilket øgede presset på PET for at begrænse registreringerne.

Denne udvikling afspejlede sig i PET's overvågning af SF.⁵⁸¹ I december 1964 besluttede regeringen, efter et vedvarende pres fra Wamberg-udvalget, at ophøre med at registrere SF'ere, der kun var kendt som abonnenter, stillere, anmeldere og medlemmer.⁵⁸² Samtidig orienterede Mogens Jensen NATO om, at selvom PET holdt øje med folkesocialisterne, kunne de ikke uden videre ligestilles med kommunisterne.⁵⁸³ I midten af 1960'erne, altså på et tidspunkt hvor partiet var et seriøst bud på en regeringspartner, opretholdt PET registrering af medlemmerne af SF's landsledelse, folketingsgruppe, kommunalbestyrelser, faglige tillidsmænd og tidligere kommunister (de såkaldte "konvertitter"). PET anslog selv, at det drejede sig om 400-500 ledende folkesocialister.⁵⁸⁴ Efter et yderligere pres fra Wamberg-udvalget indvilligede justitsminister Knud Thestrup i april 1968 i at ophøre med registrering af personer, der alene var kendt for deres tilhørsforhold til SF, eller som var konvertitter. Den sidste kategori blev automatisk slettet, når der ikke var tilgået nye oplysninger de seneste fem år. Udvalget henviste til det forhold, at SF nu udgjorde en fast bestanddel af det parlamentariske liv, og efterretningstjenesten burde for fremtiden kun interessere sig for

581 Det var dog åbenbart ikke alle i PET, der var enige i det ændrede trusselsbillede. I 1967 udtalte en tidligere medarbejder i PET, kriminaloverbetjent Carl P. Sunov, der også var folketingskandidat for Venstre, at det var "et meget stift stykke", at SF'erne, som PET havde registreret på socialdemokraternes foranledning, nu sad til bords med regeringen. Det var Sunovs opfattelse, at SF'erne var "udemokratiske" fordi de gik ind for nationaliseringer og fordi de fulgte en antivestlig udenrigspolitisk linje. "Kartoteksagent skuffet over S-SF-samarbejdet", *SF-bladet*, 8. juli 1967.

582 WU: Referat af møder i udvalget 12. juni, 8. oktober og 11. december 1964. RSU: Referat af møder 26. april og 17. december 1965. PET, ujournaliseret, kasse 2: "Vedr.: Slettelse af registreringer og nye retningslinjer for registrering af personer med tilknytning til SF", 5. marts 1965; "Vedr.: Revision", 28. februar 1966; "Vedr.: Revision af Efterretningstjenestens kartotek og arkiv", 9. maj 1967.

583 ESU: Referat af møde 18. november 1964.

584 WU: Referater af møder 9. november 1966, 12. januar 1967 og 16. februar 1967. ESU: Referat af møder 6. december 1966 og 17. januar 1967. RSU: Referat af møde 6. februar 1967. PET, ujournaliseret, kasse 2: "Direktiv for registrering", 3. marts 1967.

folkesocialister, der var mistænkt for at bedrive landsforræderisk aktivitet.⁵⁸⁵ Efter regeringserklæringen af 30. september 1968 blev det kort og godt fastslået i et internt direktiv: ”Med hensyn til SF: Ingen aktivitet for SF kan begrunde fortsat registrering ...” Undtaget herfra var kun personer, der rejste i Østeuropa, havde forbindelser til østambassader eller var medlemmer af venskabsforeninger. Det samme gjorde sig gældende for konvertitterne.⁵⁸⁶ Således tyder det foreliggende materiale på, at registreringerne af personer, der alene var kendt for deres tilhørsforhold til SF, ophørte i 1968.

PET's tidlige overvågning af SF

PET's trusselsvurdering og den brede registrering betød, at tjenesten havde til opgave at følge partiets politiske udvikling og kontakter og identificere ledelsen og medlemmerne. Dette synes i høj grad at være foregået ved hjælp af ”åbne” kilder, såsom pressens dækning. Lige fra starten i 1959 indsamlede PET således avisudklip om Aksel Larsen, og man overvågede hans offentlige møder rundt om i landet.⁵⁸⁷ Senere synes tjenesten systematisk at have holdt øje med SF-møder, hovedbestyrelsesmøder og kurser, primært ved hjælp af observation eller gennem pressens dækning. Det vigtigste formål synes at have været identificeringen af deltagerne. I forbindelse med en indberetning vedrørende en aftenhøjskole i Gladsaxe afholdt af SF i 1963 hedder det bl.a.: ”Fortegnelse over aftenhøjskolens deltagere vil blive søgt fremskaffet ved sæsonens afslutning.”⁵⁸⁸ PET søgte ligeledes at identificere deltagerne på et SF-amtsmøde i Svendborg ved at notere numrene på de parkerede biler.⁵⁸⁹

Partiformanden synes også i perioder at være holdt under observation. Da han i februar 1962 besøgte Århus, indberettede PET, hvem han mødtes med, og

585 WU: Referat af møder 31. marts 1967, 2. maj 1967, 20. juni 1967, 6. december 1967, 11. marts 1968 og 24. april 1968. ESU: Referat af møder 11. maj 1967, 10. oktober 1967 og 7. december 1967. RSU: Referat af møde 29. maj 1967. PET, ujournaliseret: ”Bemærkninger til notat af 22. juni 1967 om PET's personregistreringer”, 21. august 1967.

586 PET, ujournaliseret, kasse 2: ”Foredrag om revision og registreringspraksis (holdt på møde i Jylland d. 22/1 1969 og i København d. 28/1 1969)”, vedhæftet: ”Revision og registreringspraksis”, 1. februar 1969.

587 PET, personsag: Forskellige notitser.

588 Ibid.: Notits, 29. november 1963.

589 Ibid.: Notits, 21. januar 1964.

hvilke udenbystelefonsamtaler han førte.⁵⁹⁰ Under valgkampen i 1964 blev partiformanden fulgt tæt, og hans offentlige møder blev systematisk indberettet.⁵⁹¹

I det sparsomt bevarede materiale fra de tidlige år er der ikke fundet spor af, at PET anvendte kilder eller penetranter i SF til at følge udviklingen. Derimod kunne tjenesten drage nytte af en række kontakter og kilder i miljøet omkring partiet. En "absolut troværdig kilde" kunne således oplyse, at partiformandens helbred skrantede, men at han hellere ville dø på sin post end gå af, da han mente, at SF's skæbne afhang af ham.⁵⁹² Da Larsen i 1961 blev inviteret af Sydslesvig Vælgerforening til at komme og tale, frygtede PET, at det ville blive opfattet som en provokation i Forbundsrepublikken, og man holdt sig orienteret om besøgets forløb via en uidentificeret lokalperson, der rapporterede til FE.⁵⁹³ I Skanderborg benyttede den lokale kontaktmand sig af de andre politiske partier til at holde øje med eventuelle SF-aktiviteter: "I den forbindelse har jeg aftale med flere stabile borgere her i byen, der er medlemmer af socialdemokratiet, konservative og venstre, der ville meddele, såfremt, de skulle komme til kundskab om, at den afdeling af SF var under dannelse her i byen."⁵⁹⁴ Endelig kunne PET indhente oplysninger om SF's stilling i fagbevægelsen fra FE-meddelere og en socialdemokratisk hjemmeværnsmand.⁵⁹⁵

Det skal også nævnes, at Kommissionen i sin gennemgang af det bevarede arkivmateriale ikke har fundet tegn på, at ledende SF'ere blev udsat for telefonaflytning eller poståbning i første halvdel af 1960'erne. Der findes en enkelt fotokopi af et brev fra Aksel Larsen i hans personsag, men den kan stamme fra modtageren eller andre, der havde adgang til brevet.⁵⁹⁶ Der findes en række telefonaflytningsreferater med ledende SF'ere, men de stammer efter alt at dømme fra en særlig efterforsknings sag om formodede østkontakter.⁵⁹⁷ I anledning af at SF-formanden i 1964 under kartoteksdebatten anklagede politiet for at have aflyttet hans privattelefon og telefon i Folketinget og åbnet hans post siden 1945,

---

590 Ibid.: Notitser, 2. marts 1962 og 12. marts 1962.

591 Ibid.: Henvi s ningsstrimler.

592 Ibid.: Notits, 27. september 1961.

593 Ibid.: Notits, 22. november 1961.

594 Ibid.: Notits, 19. september 1962.

595 Ibid.: Arne Nielsen, Notits, 23. januar 1964.

596 Ibid.: Notits, 23. november 1962.

597 Ibid.: Notits, 15. november 1962.

foranstaltede PET en intern undersøgelse. Indberetningerne viste, at der ikke fandtes nogen beviser på, at PET skulle have aflyttet Larsen eller læst hans post.⁵⁹⁸

Efter alt at dømme blev overvågningen af SF nedtrappet efter 1964. Det skyldtes, at den gradvise indskrænkning i registreringerne gjorde den brede indhentning af oplysninger unødvendig. En notits fra omkring 1964 viser, at PET så sig nødsaget til at argumentere for, at SF stadig burde anses for at være af efterretningsmæssig interesse.⁵⁹⁹ Da SF kom ind i den politiske varme i 1966, var behovet for at følge partiets virksomhed og kontakter heller ikke mere så presserende. Dertil kom, at PET i 1966 modtog oplysninger om, at det østtyske kommunistparti SED havde indsamlet belastende oplysninger om Gestapos forhør af Aksel Larsen under besættelsen. Disse oplysninger blev angiveligt udspreddt af østtyskerne med det formål at miskreditere SF-formanden.⁶⁰⁰ Dette må have bidraget til at bekræfte billedet af, at Aksel Larsens brud med kommunisterne var ægte og uigenkaldeligt.

Sikkerhedsmæssige foranstaltninger over for SF'ere?

Ved folketingsvalget i november 1960 fik SF 6,1 % af stemmerne og 11 mandater. Dermed fik partiet også sæde i Udenrigspolitisk Nævn og Finansudvalget, hvilket udløste en diskussion om de sikkerhedsmæssige aspekter i Koordinationsudvalget, hvor departementscheferne for Udenrigs-, Forsvars- og Justitsministeriet samt cheferne for FE og PET mødtes. PET's chef henviste til, at ni ud af de 11 folketingsmedlemmer havde indtaget fremtrædende positioner i DKP, at Aksel Larsen fortsat måtte anses for at være kommunist, og at det ikke kunne udelukkes, at Moskva på et tidspunkt i fremtiden ville benytte SF i stedet for DKP til at opnå sine mål. Udvalget enedes om at rejse spørgsmålet over for justitsministeren, idet efterretningstjenesten måtte forventes at blive bebrejdet, at den

598 Ibid.: E. Mogens Jensen, notits, 2. marts 1964.

599 PET, emnesag: "Socialistisk Folkeparti", udateret [ca. 1964]. Samtidig med at PET indskrænkede overvågningen, synes andre aktører at have haft planer om følge partiets aktiviteter. Ifølge Arne Sejr, der ledede den private antikommunistiske organisation "Firmaet", skal erhvervskredse i 1963 have opfordret ham til at genoptage organisationens virksomhed. Motivet skal have været erhvervsfolkernes uro over SF's fremgang. Se Kommissionens beretning, bind 5, om Stay-Behind og Firmaet.

600 PET, personsag: Ekstrakter af referater fra Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg, 1. juni og 19. august 1966.

ikke havde taget nogen forholdsregler, hvis der blev lækket oplysninger fra folketingsudvalgene.⁶⁰¹ Justitsminister Hans Hækkerup kunne imidlertid meddele, at regeringen havde drøftet spørgsmålet og var af den opfattelse, at myndighederne ikke kunne hindre SF-medlemmerne i at tage del i udvalgenes arbejde på lige fod med de øvrige partiers repræsentanter. Koordinationsudvalget besluttede derfor, at PET ikke kunne pålægges noget ansvar for sikkerheden i Folketinget.⁶⁰²

Dette afsluttede imidlertid ikke spørgsmålet om den eventuelle sikkerhedsmæssige risiko ved SF'ernes deltagelse i folketingsudvalgene. På samme tidspunkt kom der en forespørgsel fra NATO's sikkerhedsbureau til medlemslandene om parlamentarisk adgang til NATO-klassificerede oplysninger.⁶⁰³ Udenrigsministeriet tog kontakt til Folketingets formand, der imidlertid kunne oplyse, at Folketinget ikke modtog NATO-klassificerede oplysninger, og at der derfor ikke fandtes nogen sikkerhedsmæssige problemer. PET fandt, at formandens svar ikke var fyldestgørende, idet der i finansudvalgets forhandlinger indgik klassificerede oplysninger, og Justitsministeriet rejste derfor spørgsmålet over for Forsvars- og Finansministeriet.⁶⁰⁴ Drøftelserne førte til, at Folketingets formand tog spørgsmålet om tavshedspligt for medlemmerne af Udenrigspolitisk Nævn op med udenrigsministeren.⁶⁰⁵ I begyndelsen af 1962 vedtog NATO-rådet at henstille til medlemslandene at overveje, om der skulle tages yderligere forholdsregler i forbindelse med parlamentarisk adgang til klassificerede oplysninger. Denne beslutning blev videresendt af Udenrigsministeriet til Justits- og Forsvarsministeriet,⁶⁰⁶ men det fremgår ikke, om der blev taget yderligere skridt til at hindre, at SF-medlemmerne fik adgang til klassificeret materiale.

601 PET, ujournaliseret, PET's interne referater af de første møder i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg: Møde i Koordinationsudvalget den 19. december 1960.

602 Ibid.: Møde i Koordinationsudvalget den 8. februar 1961.

603 Ibid.: Møde i Koordinationsudvalget den 8. februar 1961.

604 Ibid.: Møde i Koordinationsudvalget den 12. juni 1961.

605 ESU: Møde i sikkerhedsudvalget den 6. november 1961. Af Lov om Det udenrigspolitiske Nævn fra 1954 fremgår det, at medlemmernes tavshedspligt kun gælder i de tilfælde, hvor nævnets formand eller ministeren bestemmer, at de er omfattet. Lov om Det udenrigspolitiske Nævn, <http://147.29.40.91/DELFIN/HTML/A1954/0005430.htm>, set 12. oktober 2006. Gennem årene har den praksis imidlertid udviklet sig, at drøftelserne i nævnet er omfattet af tavshedspligt. Medlemmerne kan dog referere ikke-fortrolige oplysninger og egne udtalelser. Christopher Bo Bramsen, "Folketingets kontrol med regeringens udenrigspolitik", *Juristen og Økonomen*, 1981, s. 80-81; Erling Bjøl, *Hvem bestemmer? Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1983), s. 117.

606 ESU: Referat af møde i sikkerhedsudvalget den 6. februar 1962.

Et andet problem angik SF'ere, der skulle sikkerhedsgodkendes til ansættelse i centraladministrationen eller i forbindelse med rejser til Grønland. Der synes at have hersket en del usikkerhed både i PET og de forskellige myndigheder om, hvorvidt folkesocialisterne ligesom kommunisterne udgjorde en sikkerhedsrisiko.⁶⁰⁷ Således indtog Grønlandsministeriet en noget svingende kurs over for SF'ere. Koordinationsudvalget fandt, at en stillingtagen måtte bero på en politisk vurdering, og embedsmændene vedtog at sende spørgsmålet videre til regeringen.⁶⁰⁸ I slutningen af 1961 blev der nedsat et udvalg bestående af repræsentanter for Justitsministeriet, PET og Grønlandsministeriet, der skulle tage stilling til spørgsmålet om sikkerhedsundersøgelser af rejsende til Grønland.⁶⁰⁹ Det vides ikke, hvilket resultat udvalget nåede frem til, men i 1964 ophørte den brede undersøgelse af alle rejsende til Grønland.⁶¹⁰

Som beskrevet tidligere ændrede trusselsvurderingen af SF sig i løbet af 1960'erne, hvilket påvirkede PET's syn på sikkerhedsrisikoen. Dette kom tydeligst til udtryk i et fortroligt foredrag, udarbejdet af PET's chef Arne Nielsen i foråret 1968:

”Personlig har jeg den opfattelse, at menige medlemmer af Socialistisk Folkeparti i sikkerhedsmæssig henseende på ingen som helst måde frembyder en lignende sikkerhedsrisiko som en organiseret kommunist. Jeg må dog understrege, at jeg kun har i tankerne sådanne medlemmer af Socialistisk Folkeparti, som ingen kommunistisk fortid har. Når det kommer til de mere fremtrædende medlemmer af Socialistisk Folkeparti, har jeg den opfattelse, at de pågældende, hvis de gives indsigt i klassificerede oplysninger, kunne fristes til måske uden egentlig landsforræderisk hensigt at videregive disse oplysninger til uvedkommende ud fra deres specielle synspunkter om at gavne afspændingen mellem Øst og Vest.”⁶¹¹

607 PET, ujournaliseret, PET's interne referater fra de første møder i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg: Møde i Koordinationsudvalget den 11. september 1961. ESU: Møder i sikkerhedsudvalget 2. maj 1962 og 5. marts 1963.

608 PET, ujournaliseret, PET's interne referater fra de første møder i Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg: Møder i Koordinationsudvalget den 12. juni og 11. september 1961.

609 ESU: Møde i sikkerhedsudvalget den 6. november 1961.

610 Se Kommissionens beretning, bind 14, om PET's virksomhed på Grønland og Færøerne 1945-1989.

611 PET, administrativ sag: ”Politiinspektør A.N.s fortrolige foredrag, skrevet i foråret 1968 for politikredsene, formentlig benyttet ved et særkursus på politiskolen”.

PET-chefen nævnte herefter, at tjenesten i den seneste tid havde konstateret flere eksempler på kontakter mellem ledende SF'ere og østambassader.⁶¹² PET skel-nede således i 1968 mellem SF-medlemmer uden en kommunistisk fortid, som ikke udgjorde nogen sikkerhedsrisiko, og SF-medlemmer med en kommunistisk fortid og ledende SF'ere, der måtte antages at udgøre en sikkerhedsrisiko, og som derfor burde hindres i at få adgang til klassificerede oplysninger.

Overvågningen af Socialistisk Ungdoms Forum

Socialistisk Ungdoms Forum (SUF) blev dannet som en selvstændig organisation i 1961. Dets formål var at udbrede kendskabet til socialismen blandt ungdommen.⁶¹³ I 1963 godkendte SF's 3. kongres en samarbejdsaftale mellem de to parter, som var blevet indgået året før, og som indebar, at SUF blev SF's ungdomsafdeling, men at SUF beholdt sin organisatoriske, økonomiske og politiske uafhængighed.⁶¹⁴

SUF havde en klar socialistisk profil og befandt sig ofte noget til venstre for moderpartiet. Ifølge organisationen selv bestod den hovedsageligt af en lille gruppe studerende og skoleelever, som var optaget af teoretiske og humanistiske spørgsmål.⁶¹⁵ Her lå kimen til en modsætning med den mere pragmatisk indstillede fløj af tidligere DKP'ere i SF. SUF tiltrak aldrig mere end en brøkdel af ungdommen – dets medlemstal steg kun langsomt fra 543 medlemmer i 1962⁶¹⁶ til 687 i 1967⁶¹⁷ – men blandt dem fandtes nogle af venstrefløjens fremtrædende aktivister senere i 1960'erne (Kasper Neergaard, Arne Herløv Petersen, Morten Thing, Vagn Arne Kruse Rasmussen, Christen Amby, Christian Braad Thomsen). Også flere senere angrende venstreorienterede (Lars Hedegaard Jensen, Erik Meier Carlsen) trådte deres politiske barnesko her. Således fungerede SUF som en rugekasse for 1960'erne og 1970'ernes ny venstre.

612 Ibid.

613 PET, emnesag: "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum (Socialistisk Folkepartis ungdomsafd.)", 13. september 1961.

614 Ibid.: "Vedr.: samarbejdet mellem SF og SUF", 25. november 1963.

615 Ibid.: "Vedrørende Socialistisk Ungdoms Forums 5. landsmøde den 18. og 19. september 1965", 26. november 1965.

616 Ibid.: "Vedr. Socialistisk Ungdoms Forum (SUF)", 2. november 1962.

617 PET, emnesag: "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum's 7. kongres, der afholdtes i Centralbiblioteket i Viby ved Århus i dagene fra den 13. til den 15. maj 1967", 24. juli 1967.

SUF lagde ikke skjul på, at det var dets mål at omvælte det bestående samfund. Det kapitalistiske system blev beskrevet som uretfærdigt, planløst og udemokratisk. Den private ejendomsret betød, at arbejderne ikke havde nogen indflydelse på fordelingen af de værdier, som de selv skabte, og den evige jagt på profit skabte en mennesketype, der var karakteriseret af ”karrierejagt og selvtilstrækkelighed”. På det internationale plan førte kampen om råstoffer og markeder til imperialismen og oprustning. Løsningen var derfor et afgørende brud med det bestående samfundssystem: ”Derfor vender Socialistisk Ungdoms Forum sig mod det kapitalistiske samfund og vil i overensstemmelse med marxismens principper arbejde for at få det omstyrtet og erstattet af socialismen.”⁶¹⁸ SUF’erne forestillede sig, at dette nye samfund ville være kendetegnet af demokrati, social retfærdighed og solidaritet.⁶¹⁹ Selvom SUF kritiserede begge supermagter for oprustningen, var SUF’s konkrete politiske indsats først og fremmest rettet mod de vestlige samfundssystemer. SUF arbejdede derfor for nedrustning, støttede militærnægternes rettigheder, dansk udmeldelse af NATO og modstand mod EF.⁶²⁰ SUF forsøgte også at vinde indpas på arbejdsmarkedet. Det oprettede i 1963 et fagligt sekretariat, der etablerede kontakter til fagligt aktive medlemmer,⁶²¹ og som krævede styrkelse af strejkeretten og tillidsmændenes position og større medarbejderindflydelse på virksomhederne.⁶²²

SUF synes i midten af 1960’erne at have udviklet sig hen imod en mere udadvendt og aktivistisk indsats. I januar 1964 nedsatte SUF-København et aktionsudvalg, der skulle organisere demonstrationer.⁶²³ SUF deltog efterfølgende i demonstrationer mod Franco-styret, vesttyske militærøvelser i Danmark og i Pinsemarchen.⁶²⁴ I takt med optrapningen af Vietnamkrigen involverede SUF sig i stigende grad i demonstrationerne mod krigen. Den 1. december 1965 deltog SUF sammen med Studentersamfundet, Frit Forum, DsU og Radikal Ungdom

618 PET, emnesag: SUF’s politiske arbejdsgrundlag vedtaget den 12. august 1962 på SUF’s II. Landsmøde i Elsehoved.

619 Ibid.

620 PET, emnesag: Socialistisk Ungdoms Forum, Åbenrå 26, København K, *Hvad vi vil ... i S.U.F.; SUF’s politiske arbejdsgrundlag*; Socialistisk Ungdoms Forum. Landsmødet 14.-15. oktober 1961, *Forslag til udtalelse*.

621 PET, emnesag: ”Vedr. Et af SUF oprettet fagligt sekretariat”, 18. oktober 1963.

622 PET, emnesag: ”Vedr.: SUF’s faglige virksomhed”, 30. oktober 1964.

623 PET, emnesag: ”Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum”, 27. januar 1964.

624 PET, emnesag: ”Vedrørende Socialistisk Ungdoms Forums 5. landsmøde den 18. og 19. september 1965”, 26. november 1965.

i en demonstration i København, og i marts 1966 organiserede organisationen sin egen demonstration, der ifølge formanden havde ”en god virkning med en hæderlig tilslutning.”⁶²⁵

Det var SUF's officielle holdning, at man ikke skulle anvende voldelige midler i den politiske kamp. På den ene side ønskede landsledelsen ikke offentligt at tage afstand fra en række bombeaktioner, som ifølge landsformanden Ole Stig Dvinge Hansen var udført af radikale personer i Socialistisk Aktion og Gruppe 61. Han forklarede anvendelsen af vold med, at nogle personer var blevet frustreret over, at de traditionelle demokratiske metoder ikke havde ført til nogen forbedringer af forholdene i Spanien og Vietnam. På den anden side understregede formanden, at brugen af vold ødelagde sagen og skræmte folk bort. Det var derfor hans henstilling, at SUF skulle distancere sig fra bombemændene: ”Denne distancering ville blive et taktisk problem, men SUF skulle arbejde sig ud af situationen ved at gennemføre et positivt alternativ – at effektivisere og muliggøre en kanalisering af den venstreorienterede ungdoms ønsker om handling,” som det hedder i PET's referat.⁶²⁶

SUF synes aldrig at have haft et varmt forhold til moderpartiet, og i takt med ungdomsafdelingens radikalisering i løbet af 1960'erne belastedes forholdet yderligere. På SUF's landsmøde i 1965 klagede landsformanden over, at SF aldrig havde udvist interesse for SUF. Det var samtidig med, at PET konstaterede den stigende trotskistiske indflydelse i SUF, idet fem medlemmer af den nyvalgte landsledelse var tilknyttet den danske sektion af IV. Internationale og dens dækkorganisation Socialistisk Aktion. Derudover fandtes der fire trotskister i SUF's forretningsudvalg.⁶²⁷ Der skete ikke nogen forbedring af forholdet til SF i den efterfølgende tid, hvor SUF i stigende grad blev optaget af modstanden mod Vietnamkrigen. I den forbindelse udtrykte SUF sympati for flere trotskistisk inspirerede initiativer som ”Foreningen af danske frivillige” og ”Indsamlingskomitéen”, der støttede Nordvietnam og befrielsesbevægelsen i Sydvietnam.⁶²⁸

625 Ibid.: ”Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forums kongres den 6., 7. og 8. maj 1966 i Buddinge Skole, Gladsaxe”, 9. august 1966.

626 PET, emnesag: ”Vedrørende Socialistisk Ungdoms Forums 5. landsmøde den 18. og 19. september 1965”, 26. november 1965.

627 PET, emnesag: ”Vedrørende Socialistisk Ungdoms Forums 5. landsmøde den 18. og 19. september 1965”, 26. november 1965.

628 PET, emnesag: ”Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum's (SUF) aktivitet efter 6' kongres, der blev afholdt i maj 1966”, 4. oktober 1966.

SF's samarbejde med Socialdemokratiet efter valget i november 1966 øgede modsætningerne mellem moderpartiets fløje og mellem SF og SUF. SUF's landsmøde i maj 1967 krævede således, at SF skulle stå fast på sine marxistiske principper og klart markere sin afstand til Socialdemokratiet. SUF's krav til regeringen var bl.a. dansk udmeldelse af NATO, afvisning af EF, dansk afrustning og protest mod USA's krigsførelse i Vietnam.⁶²⁹ Da SF blev sprængt i december 1967, valgte ledelsen i SUF enstemmigt at tilslutte sig det nye parti Venstresocialisterne.⁶³⁰

Der findes i PET's sag vedrørende SUF ingen trusselsvurdering om organisationen, men det må antages, at tjenesten først og fremmest interesserede sig for SUF på grund af dens erklærede socialistiske ideologi, dens tætte kontakt til SF og dens stigende involvering i udadvendte aktioner. PET interesserede sig for organisationens landsmøder, der kunne give et indblik i SUF'ernes politik og fremtidige planer. Tjenesten indsamlede i den forbindelse et større skriftligt materiale bestående af dagsordner, deltagerlister, politiske beretninger, udtalelser, regnskab og forslag. Det fremgår i de fleste tilfælde ikke, hvordan PET kom i besiddelse af materialet, men som det vil blive beskrevet nedenfor, kan det ikke udelukkes, at tjenesten havde kilder eller kontakter blandt deltagerne. Den vigtigste opgave for PET synes at have været identificeringen af landsledelsens medlemmer, som alle blev registreret.⁶³¹ Tjenesten indsamlede også materiale om lokalafdelingerne og identificerede deres formænd.⁶³² PET interesserede sig også for SUF's interne forhold, og tjenesten indhentede et eksemplar af SUF's organisationshåndbog⁶³³ og udarbejdede oversigter over foreningens økono-

629 Ibid.: "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum's 7. kongres, der afholdtes i Centralbiblioteket i Viby ved Århus i dagene fra den 13. til den 15. maj 1967", 24. juli 1967.

630 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti? VS's dannelse og udvikling 1967-73* (VS forlaget, 1980), s. 59.

631 PET, emnesag: "Vedr.: SUF's landsmøde i Folkets Hus, Jagtvej, København, i tiden fra den 31. august til den 1. september 1963", 5. november 1963; "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum's landsmøde den 29. og 30. august 1964 i Folkets Hus, Jagtvej", 5. oktober 1964; "Vedrørende Socialistisk Ungdoms Forbunds 5. landsmøde den 18. og 19. september 1965", 26. november 1965; "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum's kongres den 6., 7. og 8. maj 1966 i Buddinge Skole, Gladsaxe", 9. august 1966; "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum's 7. kongres, der afholdtes i Centralbiblioteket i Viby ved Århus i dagene fra den 13. til den 15. maj 1967", 24. juli 1967.

632 PET, emnesag: "Vedr. Socialistisk Ungdoms Forum (SUF)", 30. november 1962; "Fortegnelse over afdelinger og kontakter pr. 1/3-66". PET registrerede i 1970 16 af SUF's afdelingsformænd med den begrundelse, at SUF var domineret af trotskister, der havde planer om at vedtage et nyt revolutionært program. WU: Referat af møde 8. maj 1970.

633 PET, emnesag: "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum", 30. januar 1964.

mi.⁶³⁴ Endelig fulgte PET SUF's internationale kontakter, såsom dets involvering i Dansk-Cubansk Venskabsforening,⁶³⁵ SUF'eres besøg i Jugoslavien,⁶³⁶ og københavnsafdelingens lykønskingsbrev til den kinesiske ambassade i anledning af 18-årsdagen for kommunisternes magtovertagelse.⁶³⁷

PET's brug af højreorienterede infiltranter i SUF

Som det fremgår andetsteds i Kommissionens beretning, benyttede Københavns politis Efterretningsafdeling (KE) og PET i 1960'erne i et vist omfang personer fra den yderste højrefløj som kilder i venstreorienterede miljøer. En af de højreorienterede organisationer, som KE og PET havde kontakt til, var den anti-kommunistiske Demokratisk Alliance (DA), der blev dannet i 1962, fortrinsvis af personer fra Konservativ Ungdom og Uafhængig Ungdom (tilknyttet partiet De Uafhængige). DA infiltrerede flere venstreorienterede grupper, og i 1964 hævdede DA offentligt, at de blandt andet havde placeret en meddeler i SUF. Meddeleren var muligvis uvidende om, at hans kontakt i DA videregav hans oplysninger til KE og PET. Forløbet var sandsynligvis det, at DA-meddeleren via sit medlemskab af Revolutionære Socialister kom ind i SUF, hvor der fandtes en vis trotskistisk tilstedeværelse. Derved begyndte KE og PET, muligvis via kontakten i DA, at modtage oplysninger og materiale om SUF. Da KE blev lagt sammen med PET i 1966, tog den KE-medarbejder, der havde kontakten til DA, kontakten med over i PET.⁶³⁸

Som omtalt ovenfor fremgår det i de fleste tilfælde ikke, hvordan PET havde indsamlet sine oplysninger om SUF. Kun i nogle enkelte tilfælde nævnte PET's medarbejdere, at oplysningerne stammede fra kilder eller kontakter. I oktober 1961 overværede en kontakt SUF's 1. landsmøde på Christiansborg og aflagde en

634 Ibid.: "Vedr.: SUF's økonomi, medlemstal m.v.", 18. marts 1964. PET, emnesag: "Vedr.: SUF's og Debat's økonomi", 1. oktober 1964.

635 PET, emnesag: Notits, 16. oktober 1962.

636 Ibid.: Notits. "Vedr.: Forbindelserne mellem SUF og det jugoslaviske ungdomsforbund (udvekslingsrejser)", 27. juni 1963.

637 PET, emnesag: "Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forum's københavnsafdeling ...", 11. oktober 1967.

638 Om PET's kontakt til Demokratisk Alliance i øvrigt se Kommissionens beretning om overvågningen af den antiimperialistiske venstrefløj (afsnittet om den danske sektion af IV. Internationale) i bind 9.

detaljeret rapport til KE.⁶³⁹ I september 1962 anvendte en kontaktmænd i Århus sig af en uidentificeret ”civil observatør” til at rapportere om et SUF-møde,⁶⁴⁰ og senere på året modtog KE oplysninger fra ”en af afdelingens kontakter” om SUF’s ansøgning om optagelse i Dansk Ungdoms Fællesråd.⁶⁴¹ I 1963 modtog PET et omfattende materiale, der blev beskrevet som ”skrivelser, mødereferater, oplysninger vedrørende lokale afdelinger og ledelser samt andre medlemmer og kontakter, regnskaber og almindelige oplysninger om den organisationsmæssige virksomhed”, fra en kontakt. Materialet, der var beregnet på internt brug i SUF, blev benyttet af PET til at udarbejde en 18-siders notits, som identificerede de medlemmer, der var nævnt.⁶⁴² I 1967 modtog PET et eksemplar af SUF-Københavns blad Ungsocialistisk debat fra en kilde.⁶⁴³

Kommissionen har fundet enkelte spor af den pågældende DA-meddeler i det materiale, som PET indsamlede om SUF. Blandt det arkiverede materiale findes SUF’s deltagerlister over nogle møder. På begge listerne optræder meddeleren, hvis navn som det eneste er streget over med kuglepen.⁶⁴⁴ Det kunne tyde på, at en medarbejder i PET har forsøgt at skjule, at materialet stammede fra denne person. Notitserne om landsmøderne er signeret af den medarbejder i PET,⁶⁴⁵ som ifølge en anden medarbejder i PET var DA-meddelerens kontakt i PET.⁶⁴⁶ Det forekommer derfor sandsynligt, at den DA-meddeler, som enten direkte eller via DA videregav oplysninger om trotskisterne i Revolutionære Socialistere, også videregav oplysninger om SUF. Det skal tilføjes, at meddelerens højreorienterede synspunkter ikke synes at have påvirket hans virke som kilde. Hans indsats synes først og fremmest at have bestået i at videregive forskelligt skriftligt materiale og navnene på ledelsen i SUF.

639 PET, emnesag: ”Vedr. Socialistisk Ungdoms Forums 1. landsmøde, 14/15 okt. 1961 på Christiansborg”, 24. oktober 1961.

640 Ibid.: Notits, 28. september 1962.

641 Ibid.: ”Vedr. Socialistisk Ungdoms Forum (SUF)”, 2. november 1962.

642 Ibid.: ”Notits. Vedr.: SUFs organisation, dets ledelse, lokale formænd og bestyrelsesmedlemmer samt andre aktive medlemmer og kontakter, mødevirksomhed m.v.”, 19. august 1963.

643 PET, emnesag: ”Vedr.: ’Ungsocialistisk Debat’”, 27. december 1967.

644 PET, emnesag: Læg med påskriften Bilag 2, Kildemateriale. Bilag 3 (deltagerliste); Bilag 11, Deltagerliste.

645 Ibid.: ”Vedrørende Socialistisk Ungdoms Forums 5. landsmøde den 18. og 19. september 1965”, 26. november 1965; ”Vedr.: Socialistisk Ungdoms Forums kongres den 6., 7. og 8. maj 1966 i Budinge Skole, Gladsaxe”, 9. august 1966.

646 RB: 22. februar 2005.

Det er blevet hævdet, at PET benyttede sine højreorienterede kontakter til at udføre ulovlige operationer mod SF og SUF. I 1976 bragte Ekstra Bladet en artikel, som beskrev, hvordan Henning Jensen fra Demokratisk Alliance havde infiltreret SF i begyndelsen af 1960'erne. Han havde angiveligt skaffet PET adgang til SF's partikontor, hvorfra PET-folkene fjernede og kopierede medlemslister, abonnementslister, korrespondance og andet materiale. Derpå lagde de det på plads igen, og operationen blev aldrig opdaget. Oplysningerne fra materialet skulle senere være blevet videregivet til Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC), hvor det stod til rådighed for socialdemokratiske politikere.⁶⁴⁷ Henning Jensen anlagde efterfølgende injuriersag mod de pressefolk, der havde viderebragt historien. I første omgang blev der indgået forlig, hvor de sagsøgte indrømmede, at beskyldningerne havde været ubeføjede, og de betalte Henning Jensen en erstatning. Da Ekstra Bladet senere gentog beskyldningerne, anlagde Henning Jensen igen sag, men denne gang fandt retten, at de sagsøgte havde haft nogen føje til at tro, at den fremførte påstand var sand. Afgørelsen skyldtes muligvis, at der under retssagen blev ført vidner om DA's aktiviteter i 1960'erne. Henning Jensen og folkene omkring DA var i 1962 blevet sat i forbindelse med et indbrud i Kampagnen mod Atomvåbens (KMA's) kontorer, og der kunne derfor være grund til at tro, at historien om SF-indbruddet var sand.⁶⁴⁸

Der er ikke fundet beviser i PET's arkiv, der kan bekræfte historien. Det skal imidlertid understreges, at næsten hele PET's materiale fra den tidlige overvågning af SF er makuleret. Flere aspekter af historien forekommer desuden usandsynlig, såsom påstanden om, at PET skulle have videregivet materialet til AIC. To tidligere medarbejdere i PET, som arbejdede på det politiske område i 1960'erne, har over for Kommissionen afvist, at de har noget kendskab til en sådan operation. De har begge påpeget, at den medarbejder, der havde kontakten til DA, på det tidspunkt var ansat i KE, og at PET derfor ikke kunne være indblandet.⁶⁴⁹ Den pågældende medarbejder hævdede i 1976, da historien kom frem, at han intet kendskab havde til sagen, og at han havde andre arbejdsopgaver i de første

647 Jakob Andersen og Bent Moldam, "Spionpolitiet brød ind og stjal SF's navnelister", *Ekstra Bladet*, 19. april 1976. SF-bladet *minavisen* hævdede efterfølgende, at SUF var blevet udsat for et lignende indbrud i vinteren 1963-64, se Torben Krogh, "PET bruger højreekstremister til at bryde ind hos SF", *minavisen*, 21. april 1976.

648 Generelt om PET's kontakt til Demokratisk Alliance, se Kommissionens beretning om den antiimperialistiske venstrefløj i bind 9.

649 RB: 22. februar 2005; Jørn Bro, 22. februar 2005 og 8. juni 2005.

år af 1960'erne.⁶⁵⁰ Det er dog ikke helt korrekt, da det er dokumenteret, at medarbejderen i sin tid i KE i begyndelsen af 1960'erne var beskæftiget med overvågningen af venstreorienterede grupper, og at han førte en række kilder i disse miljøer. Det er ikke klart, om medarbejderen søgte at dække over sin kontakt til Henning Jensen og DA generelt, eller om han dækkede over en eventuel operation rettet imod SF.⁶⁵¹ Det er således ikke muligt endeligt at af- eller bekræfte historien om indbruddet i SF. En mulig forklaring er, at Henning Jensen og/eller folk fra DA kan have begået et indbrud mod SF, der lignede indbruddet i KmA i 1962, og videregav oplysningerne til kontakten i KE. En anden – og måske mere sandsynlig – forklaring er, at kilderne til historien har sammenblandet historien om indbruddet i KmA med mistanker og rygter om lignende aktiviteter mod SF.

Politisk misbrug af PET's overvågning af SF?

Under hele den periode, hvor den brede overvågning og registrering af SF fandt sted, fra 1959 til 1968, var det Socialdemokratiet, der dannede regering. Socialdemokratiet og SF var naturlige konkurrenter om arbejdernes stemmer. Som regeringsparti førte socialdemokraterne en ansvarlig økonomisk politik og lagde en dæmper på fagbevægelsens krav om forbedringer. Dette kunne – og blev – udnyttet af folkesocialisterne, som sammen med DKP førte en politik, der skulle tiltrække utilfredse dele af Socialdemokratiets venstrefløj. Der kan derfor argumenteres for, at den socialdemokratiske ledelse og regeringen havde en interesse i at få indsigt i SF's virksomhed og planer.

Det rejser spørgsmålet, om socialdemokraterne misbrugte deres stillinger til at få indblik i resultaterne af PET's overvågning af SF. Som tidligere nævnt er det bevarede materiale om SF fra denne periode yderst sparsomt og fragmentarisk. Men som beskrevet ovenfor findes der i nogle af de bevarede personsager referater af telefonsamtaler mellem flere ledende SF'ere. De stammer efter alt at dømme fra en særlig efterforsknings sag om østkontakter. Referaterne indeholder imidlertid mange oplysninger om interne SF-forhold (overskudsinformation), bl.a. om splittelsen i SF vedrørende partiets eventuelle deltagelse i et regeringssamarbejde med Socialdemokratiet.⁶⁵² Disse referater kan have været af

650 PET, personsag: "Ekstra Bladets artikler d. 19' og 20'ds. Vedr. SF's navnelister", 20. april 1976.

651 Se Kommissionens beretning, bind 9, om den antiimperialistiske venstrefløj.

652 PET, personsag: Notits, 15. november 1962.

interesse for ledende socialdemokrater, selvom der ikke er fundet beviser for, at de blev videregivet til regeringstoppen.

Der er i PET's arkiv fundet et enkelt eksempel på, at PET videregav oplysninger om SF's politiske virksomhed til ministeriet. I februar 1963 sendte PET's chef, Mogens Jensen, en notits om et SF formands- og kasserermøde i Folkets Hus i København til Justitsministeriets departementschef Vilhelm Boas. Notitsen indeholdt et referat af mødet, der udelukkende handlede om SF's organisatoriske stilling og økonomi. Notitsen indeholdt ingen oplysninger af efterretningsmæssig karakter.⁶⁵³ Det var oplysninger, der kunne være af interesse for Socialdemokratiets ledelse. I følgebrevet bemærkede PET-chefen, at hvis Boas "måtte finde anledning til at gøre ministeren eller andre bekendt med indholdet", kunne anvendelsen af materialet i sin helhed "uden for en snæver kreds" afsløres, hvorledes referatet var blevet indhentet.⁶⁵⁴ Det var således ikke en fremmed tanke for Mogens Jensen, at den socialdemokratiske justitsminister Hans Hækkerup kunne blive gjort bekendt med indholdet af notitsen. Det skal dog understreges, at det ikke fremgår, om oplysningerne gik videre til ministeren. Der er ikke fundet andre lignende eksempler i det bevarede arkivmateriale hos PET og Justitsministeriet.

Aksel Larsens hemmelige liv

Det har længe været kendt, at SF-formanden Aksel Larsen over en længere periode havde kontakt til en allieret myndighed. Historien blev første gang offentliggjort af Politiken i 1976 som en udløber af sagen om den private antikommunistiske organisation Firmaets aflytning af DKP'eren Alfred Jensens lejlighed i 1950'erne.⁶⁵⁵ Flere af de implicerede personer har siden bekræftet deres involvering i sagen, og det er derfor muligt kort at skitsere historien. Under opgøret i DKP i 1958 opsøgte en tidligere modstandsmand, kaldet "Peter Listesko", J. B. Holmgård, der var journalist ved Information. Med Holmgård som mellemmand videregav "Peter Listesko" oplysninger om splittelsen i DKP-toppen til journalisten Knud Bidstrup, der skrev om udviklingen, mod at denne lovede

653 PET, ujournaliseret, kasse 2: "Vedr.: SF formands- og kasserermøde i Folkets Hus, Enghavevej, København, den 18-febr. 1963 kl. 20.00. Emne: SF-organisation og økonomi", 21. februar 1963.

654 Ibid.: Mogens Jensen til departementschef V. Boas, 23. februar 1963.

655 Se Kommissionens beretning, bind 5, om Stay-Behind og Firmaet.

at arrangere et møde med Aksel Larsen, når det hele var overstået. Niels Frommelt, der var involveret i aflytningsoperationen, har bekræftet, at han var ”Peter Listesko”, og at han handlede på vegne af en allieret myndighed. Holger Vivike, der tilhørte Aksel Larsen-fløjen under partiopgøret, har fortalt, hvordan han optrådte som bevæbnet bodyguard under et møde omkring den 1. december 1958 med en tysk-talende mand, der tilbød den detroniserede partiformand penge for oplysninger om den internationale kommunisme. Ifølge Vivike afslog Larsen tilbuddet. Han må imidlertid kort efter have ændret holdning, for i slutningen af 1958 opsnappede PET ved hjælp af en aflytning af en telefonboks i ambassadekvarteret på Østerbro en telefonsamtale mellem Aksel Larsen og en stedlig repræsentant for den allierede myndighed. Det fremgik, at Aksel Larsen var villig til at videregive oplysninger om dansk og international kommunisme. Den danske efterretningstjeneste skulle have advaret den allierede myndighed om, at den havde overtrådt dansk lovgivning ved at operere på egen hånd i Danmark, men at man fra dansk side var villig til at se gennem fingrene med det skete, mod at den allierede myndighed udleverede kopier af referaterne af samtalerne. Chefen for FE, oberst H. M. Lunding, skulle have orienteret forsvarsministeren om sagen og spurgt, om efterretningstjenesten skulle bruge oplysningerne til at ”vippe” Aksel Larsen, hvilket forsvarsministeren skulle have afslået. Senere har en tidligere repræsentant i Danmark for den allierede myndighed bekræftet, at han var involveret i debriefingen af Aksel Larsen i 1960.⁶⁵⁶ Senest har DIIS i forbindelse med sin udredning om Danmark under den kolde krig offentliggjort uddrag af referaterne fra Aksel Larsens møder med den allierede myndighed, som dokumenterer, at kontakten fortsatte frem til 1969.⁶⁵⁷

656 Knud Bidstrup, ”Alle kneb blev taget i brug da Larsen skulle ud”, *Politiken*, 2. januar 1976; Herbert Pundik og Ole Schierbeck, ”Spioner tømte DKP-leders skraldespand”, *Politiken*, 27. januar 1976; Ole Schierbeck, Bent Thorndahl og Herbert Pundik, ”Da Aksel Larsen ringede til CIA”, *Politiken*, 28. januar 1976; Morten Sørensen, Ilse Olsen og Ejvind Larsen, ”Arne Sejr havde i realiteten opbakning fra regeringsmedlemmer”, *Information*, 29. januar 1976; Kurt Jacobsen og Ole Lange, ”Larsen, Inf. og CIA”, *Information*, 31. oktober-1. november 1998; Niels Rohleder, ”Jeg er jo ikke meget for at rippe op i det”, *Information*, 4. november 1998; J. B. Holmgård, *Sket i livet. Erindringer* (Gyldendal, 1990), s. 137-142; Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen – en politisk biografi* (Vindrose (1993), 1996), s. 625-638; Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift. Den hemmelige krig mod de danske kommunister* (Høst og Søn, 2005), s. 184-185, 197-203, 214-221, 267-269. Niels Frommelt har over for Kommissionen bekræftet, at han var involveret i at arrangere det første møde mellem Aksel Larsen og den allierede myndighed. RB: Niels Frommelt, 6. februar 2001.

657 DIIS, Danmark under Den kolde Krig, s. 157-177.

Selvom historien således er kendt i hovedtrækkene, er der stadig ubesvarede spørgsmål. Et sådant angår PET's rolle i sagen. Som nævnt hævdede Politiken, at det var PET, der kom på sporet af kontakten, da tjenesten aflyttede en telefonboks på Østerbro. Oberst Lunding skal på et senere tidspunkt have fortalt, at det var FE, der opdagede kontakten, og at det var FE-chefen, der underrettede udenrigsminister Jens Otto Krag. En medarbejder fra den allierede myndighed skal også have fortalt Holmgård, at det var Aksel Larsen, der ringede op, og at han gjorde det fra sin telefon på Christiansborg. Disse udsagn, der kun kendes på anden hånd, har givet anledning til gisninger om, at de danske efterretningstjenester aflyttede den allierede myndigheds telefoner og derved kom under vejrs med forbindelsen.⁶⁵⁸ Et andet ubesvaret spørgsmål drejer sig om Aksel Larsens motiv for at samarbejde med sin tidligere fjende. Politikens kilder, der henviste til materialet i den danske efterretningstjeneste, mente, at den tidligere DKP-formand var motiveret af et ønske om hævn.⁶⁵⁹ En anden mulig forklaring er, at Aksel Larsen var drevet af frygt for at blive likvideret af KGB.⁶⁶⁰ Materialet i PET's arkiv og fra udenlandske arkiver kaster nyt lys over Aksel Larsens bevæggrunde for kontakten med den allierede myndighed.⁶⁶¹

Allierede magter havde en interesse i at følge udviklingen i SF efter bruddet med DKP. Den amerikanske ambassades vurdering af det nye parti var således i overensstemmelse med PET's, idet amerikanerne de første år så med stor mistro på SF, som de mente bestod af kommunister i ny forkledning, og at de gik Moskvas ærinde. USA's interesse for SF fremgår af, at ambassaden kort efter partiets dannelse i 1959 udarbejdede en 13-siders oversigt over partiets etablering og politik. Det blev her fremhævet, at der næsten ingen forskel var på SF's og DKP's politik.⁶⁶² Ambassaden gjorde flere gange i begyndelsen af 1960'erne Washington opmærksom på, at SF's politik tjente Moskvas interesser, og at partiet var do-

658 Peer Henrik Hansen, *Firmaets største bedrift*, s. 214-217.

659 Ole Schierbeck, Bent Thorndahl og Herbert Pundik, "Da Aksel Larsen ringede til CIA", *Politiken*, 28. januar 1976.

660 Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen – en politisk biografi*, s. 637-638.

661 Kommission har ansøgt den allierede myndighed om aktindsigt i materiale vedrørende kontakten til Aksel Larsen. I sit svar har den allierede myndighed oplyst, at den kan hverken af- eller bekræfte eksistensen af materiale vedrørende sagen. Korrespondance med den allierede myndighed af 28. juni 2000, 1. september 2000 og 17. april 2001.

662 National Archives, Record Group 59, Central Decimal Files 1955-59, box 3467, 759.00/6-2559: Livingstone Satterthwaite, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 993, June 25, 1959.

mineret af ”gamle hårdkogte kommunister” (”old hard-core Communists”).⁶⁶³ I 1965 beskrev ambassaden SF som Danmarks ”mest gådefulde” (”most enigmatic”) parti, der nok havde brudt med Moskva, men som med pragmatiske midler fulgte kommunistiske mål på det økonomiske og sociale område, og som var i overensstemmelse med Sovjetunionen på det udenrigspolitiske område.⁶⁶⁴

Ambassadens mistænksomhed over for folkesocialisterne kom tydeligst til udtryk i 1966, da SF's fremgang gjorde et samarbejde med Socialdemokratiet mere sandsynligt. Washington blev informeret om, at ved at fremstå som et demokratisk parti uden tilknytning til Moskva var SF i stand til at tiltrække et bredt udsnit af de dele af befolkningen, som delte neutralistiske, anti-amerikanske og anti-tyske holdninger: ”Dette indebærer, at siden SF's mål og politik er fjendtlige over for USA's interesser på næsten ethvert område, er det en mere farlig fjende end det danske kommunistparti.”⁶⁶⁵ Ambassaden pegede på flere indicier, der tydede på, at SF var ”Kremls sofistikerede instrument” (”a sophisticated tool of the Kremlin”), såsom kendte kontakter mellem dogmatiske SF'ere og den sovjetiske ambassade.⁶⁶⁶ Finansieringen af SF var ligeledes noget af et mysterium for de amerikanske iagttagere, og ambassaden henviste til, hvad der blev betegnet som troværdige oplysninger om, at en sovjetisk diplomat skulle have overdraget penge til en SU'ér.⁶⁶⁷ Ambassaden konkluderede, at den alvorligste trussel mod USA's interesser bestod i, at Socialdemokratiet indgik i et samarbejde med SF, eller at regeringspartiet svingede til venstre for at vinde sine tabte stemmer tilbage, hvilket kunne have en negativ effekt på dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik, først og fremmest hvad angik den danske regerings holdning til NATO og Vietnamkrigen.⁶⁶⁸ Den amerikanske ambassade var således tydeligt skeptisk med hensyn til, om SF's brud med Moskva var ægte, og man fulgte derfor par-

663 Ibid., CDF 1960-63, box 1843, 759.00/7-2761: Eric W. Fleisher, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 52, July 27, 1961; *ibid.*, Subject-Numeric Files 1964-66, box 2114, POL 12 DEN: Harold Aisley, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-633, April 5, 1964.

664 Ibid., SNF 1964-66, box 2114, POL 12 DEN: Brady G. Barr, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-447, December 12, 1965.

665 ”This means that, since SF objectives and policies are inimical to American interests on virtually every issue, it is a more dangerous foe than the Danish Communist party.” Ibid.: Eiler R. Cook, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-840, April 19, 1966.

666 Ibid.

667 Ibid.

668 Ibid.

tiets udvikling med interesse. Amerikanerne var også klar over, at den centrale person i SF var Aksel Larsen.⁶⁶⁹

Den 1. april 1960 aflyttede PET et opkald fra en telefonboks på Østerbrogade til Aksel Larsens privattelefon. Opkalderen, der ifølge PET's notits talte "godt dansk med tydelig accent – måske norsk, men med engelsk betoning af enkelte ord", henviste til, at han tidligere havde talt to-tre gange med Larsen. Opkalderen omtalte "en ven, der kommer til byen i næste uge", og som gerne ville møde Larsen. De aftalte et tidspunkt den følgende uge, og det fremgik, at de havde mødtes tidligere, idet de enedes om "samme arrangement som sidst".⁶⁷⁰ KE's observationstjeneste blev adviseret, og den 5. april om formiddagen fulgte seks politifolk i tre civile biler efter Larsen, da han kørte fra sit hjem på Fuglebakkevej. Operationen endte imidlertid resultatløs, idet Aksel Larsen, der opførte sig tydeligt konspiratorisk og forsøgte at afsløre eventuelle forfølgere ved at skifte retning gentagne gange, efter en halv times kørsel vendte tilbage til sin bopæl.⁶⁷¹ Det er uklart, om Aksel Larsen opdagede, at han var under overvågning. Observation af SF-formanden den følgende dag gav heller intet resultat.⁶⁷²

Gennembruddet kom, da PET den 7. november 1960 aflyttede endnu en samtale mellem de to. Denne gang ønskede opkalderen, der ifølge PET talte med "en mærkelig svensk-norsk-slavisk accent", at aflevere nogle papirer til Larsen, og de aftalte at mødes i nærheden af "det gamle sted" ved Roskildevej. Det var PET's indtryk, at den mystiske opkalder og Aksel Larsen misforstod hinanden hvad angik mødedatoen.⁶⁷³ Det blev bekræftet af den iværksatte observation af området ved Roskildevej, hvor politifolkene tre dage senere iagttog en mand i begyndelsen af 40'erne med en brun dokumentmappe, der forgæves ventede på

669 Ambassaden karakteriserede således SF som "largely an extension of Chairman Aksel Larsen's charismatic personality." NA, RG 59, SNF 1967-69, box 2044, POL 13 DEN: White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-749, August 16, 1968. Ernest Nagy, der var arbejdsmarkedsattaché i Danmark fra 1965 til 1970, har fortalt, at han var meget imponeret over Aksel Larsen, som han mødte nogle gange. Brev fra Ernest Nagy, April 16, 2001. Om den amerikanske efterretningstjenestes lignende vurdering af CIA i 1960'erne, se Ulrich Quistgaard, "Gert Petersen: CIA har været åndssvage", *Politiken.dk*, 27. juni 2007.

670 PET, personsag, kasse 1, læg "Amerikanersag": Specialnotits, 1. april 1960.

671 Ibid.: "Vedr. overvågning af aftalt møde tirsdag den 5/4 1960 kl. 10 mellem folketingsmand Aksel Larsen og ukendt mand", 5. april 1960.

672 Ibid.: "Vedr. observation ved folketingsmand Aksel Larsens bopæl, Fuglebakkevej 29, onsdag den 6. april 1960", 6. april 1960.

673 Ibid.: "Specialnotits. Vedr. samtale på TR35.064 d. 7/11-60 – kl. 10.05".

nogen. Observatørerne fulgte ham tilbage til byen, hvor han forsvandt ind på den amerikanske ambassade. De havde intet besvær med at identificere ham, idet der var tale om attachéen Grant Olson.⁶⁷⁴

Oplysningerne om Aksel Larsens hemmelige kontakt vakte stor opstandelse i PET's ledelse. Her må man først have haft partiformanden mistænkt for at opretholde en forbindelse til den sovjetiske ambassade, idet opkaldene til Aksel Larsen var foregået fra en telefonboks i nærheden af den sovjetiske ambassade. Nu viste det sig i stedet, at Aksel Larsen havde kontakt til den amerikanske ambassade. Dette indebar, at den allierede myndighed havde opereret på egen hånd i Danmark uden at underrette de danske myndigheder, hvilket var en overtrædelse af dansk lovgivning. Sagen udløste efterfølgende en alvorlig krise i forholdet mellem PET og den allierede myndighed.

I første omgang medførte sagen også forviklinger mellem de tre danske efterretningstjenester (PET, KE og FE). Ifølge en usigneret notits, der efter indholdet at dømme må være forfattet af PET's chef, politiinspektør Mogens Jensen, vægrede KE's chef, politiinspektør Alex Haslund, sig ved at udlevere observationsrapporten til fuldmægtig i PET Arne Nielsen, der i Mogens Jensens fravær var fungerende chef. I stedet ønskede Haslund personligt at videregive rapporten til PET-chefen, muligvis fordi sagen blev anset for at være politisk ømtålelig. Arne Nielsen valgte imidlertid ikke at vente på rapporten, men fandt at spørgsmålet var så vigtigt, at han straks informerede oberst Lunding om sagen. Det førte til, at FE-chefen på egen hånd sendte et brev til Forsvarsministeriets departementschef Langseth, som skulle videregives til forsvarsministeren, når Mogens Jensen havde orienteret justitsministeren. Justitsministeriets departementschef Boas besluttede imidlertid, at ministeren først ville blive orienteret, efter at PET havde drøftet sagen med den allierede myndighed.⁶⁷⁵

Ifølge Mogens Jensens referat indrømmede den stedlige repræsentant for den allierede myndighed på et møde den 12. november 1960, at man havde haft kontakt med Aksel Larsen. Man havde i eftersommeren 1959 sendt et brev til den de-troniserede partiformand, hvori man spurgte, om han var villig til at mødes med en repræsentant for State Department for at drøfte udviklingen i den internationale kommunistiske bevægelse. Man var af den opfattelse, at Aksel Larsen måtte være velkvalificeret til at vurdere betydningen af splittelsen i de kommunistiske

674 Ibid.: "Vedr. observation af folketingsmand Aksel Larsen – mandag, d. 7. november 1960", 7. november 1960, kontinuert 9. og 10. november 1960.

675 Ibid.: Notits, 5. december 1960.

partier og i Moskva siden den 20. partikongres på grund af hans årelange tilknytning til bevægelsen og hans mange personlige kontakter. Ifølge den stedlige repræsentants udlægning havde Larsen accepteret forslaget på betingelse af, at han fik sikker dokumentation for den pågældendes identitet, og at møderne foregik i hemmelighed. Den allierede myndighed havde accepteret betingelserne, og en ekspert i international kommunisme var kommet til København og havde mødt Aksel Larsen ved to lejligheder, i august og oktober 1959. Begge møder foregik i Larsens bil. Udbyttet havde dog været begrænset, idet SF-formanden var depriimeret og kun optaget af sin egen situation. Et møde i april 1960 (den første kontakt, som PET kom på sporet af) var ikke blevet gennemført, da Larsen havde misforstået aftalen. På mødet, der skulle have været afholdt den 10. november, skulle Larsen have modtaget nogle redegørelser om den internationale kommunisme, som han havde bedt om.⁶⁷⁶

Sagen illustrerer, at PET tog spørgsmålet om suverænitetsåndhævelse alvorligt, men at der også var grænser for, hvor langt et lille lands efterretnings-tjeneste kunne gå i forholdet til en stor venligtsindet tjeneste. Under mødet den 12. november 1960 understregede PET's chef over for repræsentanten for den allierede myndighed, at myndigheden ved at tage kontakt til Aksel Larsen uden PET's godkendelse havde handlet i strid med PET's betingelser for samarbejdet. PET-chefen fremførte således, at sagen havde medført et unødvendigt spild af PET's ressourcer og tid, at det var "meget pinligt", at myndigheden havde kontakt til formanden for et parti, som efter al sandsynlighed ville komme i Folketinget og blive "ubehagelig" for regeringen, at Aksel Larsen kunne have afsløret og udnyttet kontakten, at den allierede myndighed tidligere var blevet gjort bekendt med, at det var i strid med dansk lovgivning, hvis den opererede på egen hånd i Danmark, og at sagen havde udløst mistillid i PET til den allierede myndighed. Repræsentanten for den allierede myndighed fastholdt imidlertid det synspunkt,

---

676 Ibid. Dateringen i referatet af de første kontakter med Aksel Larsen er øjensynlig fejlagtig. Ifølge en redegørelse for kontakten, som efter alt at dømme er en oversættelse af en notits udarbejdet af den allierede myndighed, sendte kommunisteksperten, kaldet "T", et brev til Aksel Larsen inden DKP's 20. partikongres, der blev afholdt i slutningen af oktober 1958. De to første møder blev herefter afholdt den første mandag i november 1958 og i maj 1959. PET, personsag, kasse 1: Notits, 17. februar 1961. Ifølge denne redegørelse overværede en person med initialerne "H.V." det første møde i Aksel Larsens hjem. Der er efter alt at dømme tale om Holger Vivike, der som tidligere nævnt imidlertid har dateret mødet til omkring den 1. december 1958. Det er uklart, om repræsentanten for den allierede myndighed huskede forkert eller bevidst fejldaterede tidspunktet for den første kontakt, eller om Mogens Jensen misforstod repræsentanten.

at han ikke mente, at myndigheden principielt havde gjort noget forkert. Han sammenlignede kontakten til Aksel Larsen med ambassadens normale kontakter med politikere, og han understregede, at man ikke havde opfattet kontakten som en efterretningsoperation: Hemmeligholdelsen var et krav fra Aksel Larsens side, og man havde ikke på noget tidspunkt overvejet at anvende ham som en agent "i teknisk forstand". Denne argumentation kunne Mogens Jensen ikke acceptere, og han anmodede repræsentanten om at udarbejde en rapport om kontakten til Aksel Larsen. Dette indvilligede repræsentanten i, men tre dage senere oplyste han, at det var umuligt, da han havde fået forbud af hovedkvarteret mod at aflevere rapporten med den begrundelse, at man principielt ikke havde gjort noget forkert. Man ønskede heller ikke at aflevere akterne til PET, da det kunne tages som udtryk for, at myndigheden erkendte, at den havde begået en fejl. Da man imidlertid ikke havde noget at skjule, fik PET-chefen det tilbud, at han eller hans medarbejdere kunne gennemse akterne på ambassaden og gøre notater.⁶⁷⁷ Dette må for PET-chefen have føltes ydmygende.

Konfronteret med den allierede myndigheds standpunkt valgte de danske myndigheder at lade sagen falde. PET-chefen orienterede departementschefen, som efter at have forelagt sagen for justitsminister Hans Hækkerup og statsminister Viggo Kampmann erklærede sig enig i, at sagen blev afsluttet med, at Mogens Jensen afleverede en note til repræsentanten for den allierede myndighed.⁶⁷⁸ I noten blev det understreget, at den allierede myndighed havde handlet i strid med dansk lovgivning og med indgåede aftaler, dens optræden blev betegnet som "inadmissible" (utilstedelig), og PET indskærpede, at man fra dansk side forventede, at den allierede myndighed i fremtiden ville overholde forudsætningerne for samarbejdet med PET.⁶⁷⁹ Samtidig med overgivelsen af noten gjorde PET-chefen mundtligt opmærksom på, at man fra dansk side gik ud fra, at sagen dermed var afsluttet. Mogens Jensen tilføjede ifølge sit referat, at han ikke forventede noget svar på noten, men at han gik ud fra, at den allierede myndighed "ubetinget" accepterede de nævnte vilkår for det fortsatte samarbejde med

---

677 PET, personsag, kasse 1, læg "Amerikanersag": Notits, 5. december 1960.

678 Ibid.

679 PET, personsag, kasse 1, læg "Amerikanersag": Note, 18. november 1960.

PET.⁶⁸⁰ Efterfølgende blev embedsmændenes sikkerhedsudvalg orienteret om sagen.⁶⁸¹

Det fremgår ikke af det bevarede materiale om sagen i PET's arkiv, hvorvidt PET accepterede, at den allierede myndighed fortsatte kontakten med Aksel Larsen mod, at PET modtog genparter af mødereferaterne. Der må imidlertid på et tidspunkt være blevet indgået en sådan aftale, da der findes en større samling af mødereferater udarbejdet af den allierede myndighed i PET's sagsakter. En mulighed er, at aftalen blev indgået kort efter, at PET havde opdaget kontakten, men uden at Mogens Jensen omtalte det i sin beretning om affæren. En anden mulighed er, at PET kort tid senere opdagede, at den allierede myndighed – trods PET's indskærpelse af, at det var ulovligt at operere på egen hånd på dansk territorium – havde fortsat kontakten. Denne version underbygges af, at der i sagens akter ligger en notits, der viser, at PET den 6. februar 1961 igen aflyttede et opkald fra telefonboksen på Østerbro, hvor en person med en norsk-klingende accent forsøgte at komme i forbindelse med Aksel Larsen.⁶⁸² At PET i februar 1961 opdagede, at kontakten var fortsat, og at tjenesten indgik en aftale med den allierede myndighed, bestyrkes yderligere af det forhold, at den første rapport fra den allierede myndighed om møderne med Aksel Larsen er dateret 17. februar 1961.⁶⁸³ Det vides ikke med sikkerhed, hvem der godkendte aftalen. Ifølge en tidligere medarbejder i PET godkendte Jens Otto Krag efter et NATO-møde, at den allierede myndighed kontaktede Larsen, og at PET sørgede for baggrundsoplysninger. Derpå rejste Aksel Larsen til Jugoslavien på opdrag for den allierede myndighed.⁶⁸⁴ Det indgik angiveligt i aftalen mellem den allierede myndighed,

680 Ibid.: Notits, 5. december 1960. Jvf. Ibid.: Brev til politiinspektør A. Haslund, 24. november 1960.

681 PET, personsag, kasse 1: "Ekstrakt af ref. af møde i Koordinationsudvalget den 19/12-1960". PET-chefen var øjensynligt ikke fuldt ud tilfreds med forholdet til den allierede myndighed. Efter mødet med repræsentanten foreslog Mogens Jensen et fællesmøde med sig selv, Oberst Lunding fra FE og repræsentanten for at drøfte "samarbejdsproblemer i almindelighed." PET, personsag, kasse 1, læg "Amerikanersag": Brev til oberst H. M. Lunding, 24. november 1960.

682 PET, personsag, kasse 1, læg "Amerikanersag": "Notits. Vedr. samtale på TR 35.064 d. 6/2-61 – kl. 14.17". Det fremgår ikke af notitsen, hvem opkalderen var, men det nævnes at "stemmen menes genkendt", hvilket kunne indikere, at PET-medarbejderen havde genkendt den tidligere omtalte repræsentant for den allierede myndighed.

683 PET, personsag, kasse 1: Notits, 17. februar 1961.

684 RB: 11. oktober 2000.

at PET foruden at modtage kopier af mødereferaterne også fik mulighed for at stille spørgsmål via myndigheden til SF-formanden.⁶⁸⁵

Materialet i PET's arkiv viser, at Aksel Larsen holdt 20 møder med repræsentanter for den allierede myndighed mellem november 1958 og maj 1969. Langt hovedparten fandt sted i første halvdel af 1960'erne (otte i 1961, tre i 1962, to i 1963 og tre i 1964), hvorefter der øjensynligt kun blev afholdt to møder i 1969. Der findes ingen rapporter om møder mellem 1965 og 1967. Dette kunne skyldes, at SF-formanden ifølge en amerikansk ambassadeindberetning fra 1968 havde lagt amerikanske embedsmænd på is, så længe Vietnamkrigen fortsatte.⁶⁸⁶ Dette indikerer, at Aksel Larsen ikke var en styret agent, men at han selv bestemte rammerne for kontakten. Under møderne med eksperten i international kommunisme drøftede man i hovedsagen seks emner: DKP's aktiviteter, udviklingen i østblokken, den interne situation i de nordiske kommunistpartier, forholdene i andre revisionistiske partier i Vesteuropa, SF's situation og den danske venstrefløj.

Fungerede Aksel Larsen som "agent" for den allierede myndighed,⁶⁸⁷ og var SF i den allierede myndigheds "sold",⁶⁸⁸ sådan som det er blevet hævdet? Der er ingen tvivl om, at der indgik konspiratoriske elementer i kontakten. Aksel Larsen og repræsentanten for den allierede myndighed aftalte, hvordan de kunne kommunikere med hinanden, der blev aftalt alternative mødedatoer, og møderne blev afholdt i biler, en lånt lejlighed og i et "safe house".⁶⁸⁹ SF-formanden blev stillet opgaver af den allierede myndighed, selvom det fremgår, at han selv bestemte om, og i hvilket omfang han løste dem.⁶⁹⁰ Aksel Larsen modtog penge og gaver fra den allierede myndighed, selvom det er tydeligt, at han var betænkelig

685 Et af referaterne omtaler rejser til Jugoslavien, som "A.N." har anmodet om, at der blev stillet spørgsmål om. PET, personsag, kasse 1: Rapport, 22. august 1961. A.N. er sandsynligvis den senere PET-chef Arne Nielsen, der var involveret i Aksel Larsen-sagen.

686 NA, RG 59, SNF 1967-69, box 2043, POL 12 DEN: White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. A-484, March 26, 1968. Journalisten Hans Davidsen-Nielsen har benyttet indberetningen til at hævde, at Aksel Larsen frem til slutningen af 1960'erne opretholdt "en løbende kontakt" til repræsentanter for den allierede myndighed. Hans Davidsen-Nielsen, "Årelang SF-kontakt med CIA", *Politiken*, 9. februar 2003. Det er således ikke korrekt.

687 DIIS, Danmark under den kolde krig, bd. 4, s. 157.

688 Hans Davidsen-Nielsen, "SF i CIA's sold", *Politiken*, 9. februar 2003.

689 PET, personsag, kasse 1: Notits, 17. februar 1961; rapport, 5. februar 1962; rapport, 27. september 1962; rapport, 9. april 1963; rapport, 19. februar 1964.

690 Ibid.: Rapport, 17. maj 1961; rapport, 5. februar 1962; rapport, 9. april 1963; rapport, 19. februar 1964; rapport, 10. marts 1964.

ved det, og at det var penge, der skulle finansiere hans rejser til andre europæiske revisionistiske partier.⁶⁹¹

Hvorfor indlod Aksel Larsen sig i et samarbejde med en organisation, der for mange på venstrefløj symboliserede den imperialistiske fjende? SF-formanden var klar over, hvilken risiko han løb, og at han ville være en færdig mand i dansk politik, hvis kontakten blev afsløret.⁶⁹² Det er muligvis mere præcist at karakterisere kontakten som et samarbejde mellem to selvstændige parter, der begge havde interesser i forbindelsen. Som tidligere nævnt var den allierede myndighed særligt interesseret i oplysninger om den internationale kommunistiske bevægelse og om DKP og i at opmuntre splittelsesforsøg og dannelsen af revisionistiske partier.

Aksel Larsen synes at have haft flere interesser i kontakten. For det første betød møderne med den allierede myndighed ikke, at han ændrede sine ideologiske standpunkter eller synet på modparten. På et direkte spørgsmål ved et af de første møder bekræftede han, at han stadig anså modparten for at være imperialistisk, og han kritiserede flere gange modpartens udenrigspolitik.⁶⁹³ Larsen retfærdiggjorde derfor samarbejdet med, at der var tale om en personlig kontakt til eksperten i international kommunisme ("T"), som han havde et personligt tillidsforhold til. SF-formanden var derfor modvilligt indstillet over for at møde andre repræsentanter for den allierede myndighed.⁶⁹⁴ For det andet havde Larsen en økonomisk og politisk interesse i kontakten til den allierede myndighed, som finansierede hans rejser og gav ham baggrundoplysninger om forskellige politiske emner. Dermed kunne SF-formanden bruge kontakten til at fremme dannelsen af revisionistiske partier i Vesteuropa.⁶⁹⁵

For det tredje kunne Aksel Larsen bruge kontakten til at sende budskaber til modparten om, at hans brud med kommunismen var ægte, og at SF var et ansvarligt parti, der ikke udgjorde nogen sikkerhedsmæssig trussel. Larsen vidste, at oplysningerne fra den allierede myndighed gik videre til Washington, som dermed kunne få et mere nuanceret billede af SF. Det vides ikke, om han troede, at den allierede myndighed ville dele sine oplysninger med de danske myndighe-

691 Ibid.: Notits, 20. april 1961; rapport, 2. maj 1961; rapport, 23. maj 1961; rapport, 9. april 1963; rapport, 19. februar 1964.

692 Ibid.: Rapport, 10. marts 1964.

693 Ibid.: Notits, 17. februar 1961; rapport, 23. maj 1961.

694 Ibid.: Rapport, 27. september 1962.

695 Ibid.: Rapport, 5. december 1961; rapport, 5. februar 1962; rapport, 9. april 1963.

der. Men han kan i hvert fald ikke have været sikker på, at sådanne oplysninger ikke ville nå den danske regering. Og det var netop, hvad der skete, efter PET at havde opdaget kontakten. Statsministeren, justitsministeren, forsvarsministeren og departementscheferne blev i slutningen af 1960 orienteret om, at SF's formand i hemmelighed mødtes med repræsentanter for den allierede myndighed. Mellem 1962 og 1964 udarbejdede PET en række notitser på grundlag af den allierede myndigheds referater af møderne. En enkelt af notitserne bærer en påtegning, der viser, at den har været forelagt Justitsministeriets departementschef.⁶⁹⁶ Om det er gået videre til regeringen vides ikke.

Ifølge referaterne fra den allierede myndighed understregede Aksel Larsen gentagne gange, at det var hans mål at ødelægge den kommunistiske bevægelse. Således blev han refereret for at have sagt på et møde i maj 1961, at han stræbte efter at ødelægge kommunistpartierne, fordi de var de sovjetiske ledes instrumenter og udgjorde en fare for de frie landes sikkerhed.⁶⁹⁷ På et tidspunkt kaldte han DKP for en 5. kolonne, der udgjorde en fare for det danske folk, og som det var hans mission at ødelægge.⁶⁹⁸ Disse udtalelser kan udlægges derhen, at Larsen var drevet af hævnmotiver. Et andet formål kunne være at overbevise den allierede myndighed og indirekte den socialdemokratiske regering om, at bruddet med kommunismen var ægte, og at SF var et demokratisk parti. Denne antagelse underbygges af en udtalelse, Aksel Larsen fremsatte under et møde med amerikanske ambassadefunktionærer i 1968. Her beskrev han SF som en "buffer" mellem socialdemokraterne og kommunisterne: "Uden SF ville kommunismen vokse, og socialdemokraterne ville være ude af stand til at stoppe den."⁶⁹⁹ Således fremstillede Aksel Larsen SF som en garant mod kommunistisk fremgang. Samtidig gav møderne Larsen lejlighed til at oplyse, at Moskva havde angrebet ham offentligt, og at de nok aldrig ville tage kontakt til ham igen.⁷⁰⁰

696 Ibid.: Notits, "Emne: Møde med A. den 19. og 22. juni 1962". Der er fundet et eksemplar af den samme notits i Justitsministeriets arkiv. JM, ujournaliseret. Her findes også et udateret engelsksproget referat af en samtale med Aksel Larsen. JM, ujournaliseret.

697 PET, personsag, kasse 1: Rapport, 23. maj 1961. For en lignende udtalelse, ibid.: Rapport, 27. september 1962.

698 Ibid.: Rapport, 10. marts 1964.

699 "Without the SF, Communism would expand, and the Social Democrats would be powerless to stop the expansion." NA, RG 59, SNF 1967-69, box 2043, POL 12 DEN: Memorandum of Conversation, 19 March 1968, vedhæftet, White, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, A-484, March 26, 1968.

700 PET, personsag, kasse 1: Rapport, 27. september 1962.

I det hele taget sendte SF-formanden en række signaler til den amerikanske ambassade og den allierede myndighed, der tegnede et billede af SF som et ansvarligt og moderat parti. Trods sin modstand mod NATO erklærede han ved flere lejligheder, at Danmarks medlemskab ikke var til debat. Den allierede myndighed placerede i 1964 Aksel Larsens udenrigspolitiske standpunkter et sted langt til højre for DKP og i nærheden af Socialdemokratiet.⁷⁰¹ Den amerikanske ambassade bemærkede i en indberetning til Washington i 1963, at det var tydeligt, at Aksel Larsen frem for alt stræbte efter at opnå respektabilitet ("respectability") for sig selv og sit parti. Ambassaden mente, at SF-formanden havde to mål: Samarbejde med Socialdemokratiet og en ministerpost til sig selv. Ambassaden tilføjede, at der ikke var udsigt til, at socialdemokraterne ville samarbejde med ham, da de anså ham for at være "fjælløst, falsk, farlig og en uforbederlig løgner" ("treacherous, untrustworthy, dangerous, and an inveterate liar").⁷⁰² Måske var Aksel Larsens dybeste motiv med kontakten til den allierede myndighed at sende signaler til Washington og den danske regering om, at SF's brud med Moskva var ægte, og at partiet var et demokratisk og ansvarligt parti, der ikke udgjorde nogen trussel mod Danmarks alliancetilhørsforhold eller samfundssystem.

KGB's tilnærmelser til SF

Det er paradoksalt, at omtrent samtidig med, at PET begyndte at nedtrappe registreringen af folkesocialister, intensiverede den sovjetiske ambassade og de sovjetiske efterretningstjenester (den civile KGB og den militære GRU) deres forsøg på at etablere kontakter til ledende SF'ere. I en rapport fra januar 1967 kunne PET konstatere, at syv kendte SF'ere de seneste år havde plejet forbindelse med diplomater fra den sovjetiske ambassade. For de flestes vedkommende var kontakten blevet etableret i tiden omkring 1964-65. PET vurderede dog, at der var naturlige forklaringer i de fleste tilfælde, og at der kun herskede begrundet mistanke om konspirativ optræden for to af SF'ernes vedkommende. Det drejede

⁷⁰¹ Ibid.: Rapport, 10. marts 1964.

⁷⁰² NA, RG 59, SNF 1963, box 3887, POL 12 DEN: Stanley S. Carpenter, AmEmbassy Copenhagen to Department of State, A-26, July 10, 1963.

sig om en yngre SUF'er og Gert Petersen, der begge havde haft hyppige kontakter med 2. sekretær Viktor Lipskij, der var blevet identificeret som KGB-officer.⁷⁰³

Der synes at have været flere årsager til russernes pludselige interesse for SF'erne. For det første havde det siden DKP's splittelse i 1958 været den sovjetiske linje at støtte de loyale kommunister og bekæmpe de forræderiske "larsenister". DKP'erne bidrog til denne indstilling ved konstant at bagtale konkurrenterne i SF over for den sovjetiske ambassade og SUKP.⁷⁰⁴ Ifølge en kilde, der kan have været Aksel Larsen, ville Moskva aldrig afvise et kommunistparti, uanset hvor lille og ubetydeligt det var. En lille håndfuld loyale agenter ville altid være mere værdifuld for Moskva end tusindvis af stemmer, vurderede kilden.⁷⁰⁵ Imidlertid forlød det fra en parlamentarisk delegation, der havde besøgt Moskva i sommeren 1964, at mens SUKP fortsat var imod tilnærmelser til SF, så skulle det sovjetiske udenrigsministerium nu være stemt for et sådant skridt. Aksel Larsen havde da også under Khrusjtjovs besøg i Danmark ført venskabelige samtaler med den sovjetiske udenrigsminister Andrej Gromyko.⁷⁰⁶ For det andet havde KGB forbud mod at rekruttere fra vestlige kommunistpartier for ikke derved at kompromittere deres position.⁷⁰⁷ Den sovjetiske efterretningstjeneste søgte derfor efter egnede emner i de uafhængige socialistpartier. Ifølge KGB nærede en del af medlemmerne i SF en vis sympati for Sovjetunionen og dets kamp mod, hvad de så som den aggressive amerikanske imperialisme, og KGB ledte efter centralt placerede folkesocialister, der var ideologisk motiveret til at hjælpe kommunismens sag.⁷⁰⁸ For det tredje kan den politiske udvikling på venstrefløjen i Danmark have spillet en rolle i russernes overvejelser. Mens DKP i midten af 1960'erne var uden større politisk indflydelse, havde SF nu konsolideret sig som en fast bestanddel af det parlamentariske billede. Det var ikke mere utænkeligt,

703 PET, emnesag: "Oversigt over SF/SUF-medlemmers forbindelser med herværende sovjetrussiske ambassadefunktionærer". Udarbejdet ult. januar 1967. Ligeledes ibid.: "Forbindelse mellem den herværende russiske ambassade og SF/SUF", 26. april 1967.

704 Bent Jensen, *Bjørnen og haren*. s. 589-594.

705 PET, emnesag: Udateret (må være efteråret 1965) notitsen uden titel. Notitsen minder om flere andre, der indeholdt oplysninger, som tilgik PET i denne periode fra Aksel Larsen via en allieret myndighed.

706 PET, emnesag: "Oversigt over forbindelserne mellem herværende russiske ambassade og SF (SUF)", 10. juni 1965.

707 Se Kommissionens beretning, bind 6, om PET's overvågning af DKP 1945-1989, og bind 13, om KGB's kontakt- og agentnet i Danmark under den kolde krig.

708 PET, emnesag: "KGBs forbindelser indenfor Socialistisk Folkeparti, SF", 13. januar 1986.

at SF i en overskuelig fremtid kunne indgå i en koalitionsregering med Socialdemokratiet, hvilket da også viste sig som en realistisk mulighed under forhandlingerne om en arbejderregering forud for "det røde kabinet" i 1966-67. Hvis KGB kunne penetrere SF, kunne de måske på et tidspunkt få placeret en eller flere agenter tæt ved regeringens top.

KGB's tilnærmelser til SF havde to formål: At etablere kontakt til centralt placerede folkesocialister, der enten var villige til at videregive politiske oplysninger eller til at udbrede synspunkter, der gavnede Sovjetunionens udenrigspolitiske interesser, uden at denne propaganda kunne spores tilbage til Moskva. Man skal imidlertid være varsom med at karakterisere alle disse kontakter som spioner, påvirkningsagenter eller Moskvas "nyttige idioter", sådan som der har været en tendens til siden afslutningen på den kolde krig.⁷⁰⁹ Ifølge en sammenskrivning, der byggede på KGB-officeren Oleg Gordijevskijs oplysninger, opdelte KGB som tidligere beskrevet sine kontakter i fire kategorier: "Officiel kontakt" (muligt emne under studium), "objekt rasrabotki" (emne under grundigt studium med henblik på hvervning), "fortrolig kontakt" (person, der var villig til at samarbejde) og "agent" (person, der arbejdede konspirativt og efter KGB's ordre). De to sidste kategorier blev registreret i KGB's "agent-index", og begge typer talte med som agenter i KGB's statistik, selvom det kun var den sidste kategori, der var egentlige agenter.⁷¹⁰ Ifølge Gordijevskij var det almindeligt kendt, at KGB ofte overdrev sin indsats, og det hedder i en rapport, som PET udarbejdede på grundlag af oplysningerne fra den tidligere KGB-oberst: "Man må derfor – navnlig for så vidt angår spørgsmålet om, hvem der er egentlige KGB-agenter – udvise nogen forsigtighed i vurderingen af sådanne oplysninger."⁷¹¹

Det er også nødvendigt at inddrage kontaktens motiver i bedømmelsen af forholdets karakter. Kontakten kunne have fuldt legale årsager til at mødes med sovjetiske diplomater, såsom at etablere en uofficiel dialog, og han kunne være uvidende om, at diplomaten i virkeligheden var en efterretningsagent. Gert Petersen og Pelle Voigt har således forklaret, at samtalerne gav mulighed for at udveksle synspunkter uden om det officielle diplomati og gav et indblik i russernes

709 Feks. *Ekstra Bladet's* artikelserie "KGB i Danmark" i januar-april 1992; flere af indlæggene i Bertel Haarder (red.), *Hvem holdt de med? En debatbog om hvorfor politisk aktive på den yderste venstrefløj var i PET's søgelys under Den Kolde Krig* (Peter la Cours Forlag, 1999); Ole Hasselbalch, *Den stille krig*, især s. 162-187.

710 PET, operationsdag: Notat, "Agenter", august 1979.

711 PET, emnesag: "KGB's forbindelser indenfor Socialistisk Folkeparti, SF", 13. januar 1986.

kommende initiativer. Ledende SF'ere mødtes da også med vestlige diplomater,⁷¹² ligesom Aksel Larsen i 1960'erne hyppigt mødtes med amerikanske diplomater og repræsentanter for en allieret myndighed.

Det er derfor ikke nok at konstatere, at KGB havde klassificeret en person som en agent, eller at hævde, at personer, der kom i kontakt med østlige diplomater, nødvendigvis lod sig påvirke og gik Sovjetunionens ærinde. Der skulle ikke KGB-agenter til at overbevise ledende SF'ere om at være imod NATO og EF, selvom de sovjetiske efterretningsfolk nok kunne bruge samtalerne til at give folkesocialisterne nye oplysninger og argumenter. Det er derfor nødvendigt at forsøge at definere nogle forudsætninger, som må være opfyldt for at kunne karakterisere forbindelserne som konspirative. For det første: Foregik møderne under konspirative former? Dvs. tog parterne skridt til at holde kontakten skjult, f.eks. ved at anvende en kode til at aftale møder, aftale alternative mødedatoer, søge at undgå en eventuel overvågning og ved at mødes i afsidesbeliggende restauranter eller i dæklejligheder? For det andet: Modtog kontakten penge eller gaver af efterretningsofficeren, eller kom han på anden måde i et afhængighedsforhold til officeren? Det skal dog bemærkes, at kontakter, der indvilligede i samarbejde på grund af deres ideologiske overbevisning, ofte afviste tilbud om betaling. For det tredje: Var kontakten klar over, at han mødtes med en efterretningsagent under dække? For det fjerde: Var kontakten klassificeret som egentlig agent eller blot kontakt, og stemmer beskrivelsen overens med de øvrige oplysninger om forholdets karakter? For det femte: Forventedes kontakten at løse opgaver for sin føringsofficer, såsom at indsamle og videregive oplysninger (dvs. spionage) eller udsprede oplysninger med det formål at påvirke opinionen eller den politiske beslutningsproces (dvs. påvirkningkontakt eller -agent)?

PET fulgte som sagt SF'ernes kontakter til de russiske diplomater og efterretningsofficerer nøje. Arne Nielsen orienterede i begyndelsen af 1967 Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål og Regeringens Sikkerhedsudvalg om de sovjetiske tilnærmelser til folkesocialisterne. Ifølge politimesteren var der en

---

712 Gert Petersen, *Inden for systemet – og udenfor. Erindringer* (Aschehoug, 1998), s. 128-129, 245-249, 335-338; Pelle Voigt, *Sejre og fodfejl - set i mit bakspejl* (Aschehoug, 1999), s. 133-135. Den amerikanske ambassadør Guilford Dudley, Jr., rapporterede i 1970 til Washington, at ambassaden lejlighedsvis mødtes med Aksel Larsen, Morten Lange og Poul Dam fra SF. NA, RG 59, SNF 1970-73, box 2238, POL 12 DEN: Guilford Dudley, Jr., til Under Secretary of State Elliot L. Richardson, February 4, 1970. I 1986 gav ambassaden over for Gert Petersen udtryk for, at den havde ”haft stort udbytte af den kontakt vi har haft med Dem hidtil.” ABA, SF's arkiv, kasse 142, læg 3: Peter Bird Swiers til Gert Petersen, 7. november 1986.

reel risiko for, at overbeviste SF'ere – ”uden egentlig landsforræderisk forsæt” – kunne være fristet til at videregive klassificerede oplysninger, hvis de troede, at de derved gavnede afspændingen mellem Øst og Vest. Det var derfor PET's indstilling, som blev støttet af embedsmændene og regeringen, at man burde opretholde registreringen af 500 ledende SF'ere, så man sikrede sig, at de ikke fik adgang til klassificeret materiale.⁷¹³ I det følgende vil PET's overvågning i 1960'erne af flere SF'eres kontakter med østlige efterretningsofficerer blive beskrevet. Det bemærkes, at det bevarede materiale i PET's arkiv vedrørende SF er yderst fragmentarisk, og at det derfor ikke er muligt at give noget fuldstændigt billede. Det er hensigten dels at fastslå karakteren af østkontakterne (normale diplomatiske kontakter eller konspirative forbindelser), dels at beskrive effektiviteten af PET's overvågning.

SF-medlemmers kontakt til den østtyske efterretningstjeneste

Som nævnt så PET med stor mistænksomhed på de tidligere kommunister, der fulgte med Aksel Larsen over i SF: Var de blevet demokrater, og var deres tidligere sympati for Sovjetunionen helt forduftet? Dette var grunden til, at de blev anset for en potentiel sikkerhedsrisiko, og at de blev registreret. Der er i det fragmentarisk bevarede materiale fra 1960'erne fundet enkelte veldokumenterede eksempler på menige medlemmer af SF, som blev hvervet af den østtyske efterretningstjeneste MfS' udenlandsafdeling HVA.

Det ene eksempel drejer sig om agenten med kodenavnene *Flame* og *Heinrich*. Hans historie er tidligere blevet beskrevet på grundlag af Stasis akter,⁷¹⁴ og den vil derfor kun blive kort refereret her. *Flame* var oprindeligt medlem af DKP, men forlod partiet ved splittelsen i 1958 og tilsluttede sig SF. Han, der angiveligt var motiveret af sin stærke modstand mod NATO, EF og Forbundsrepublikkens genoprustning, blev hvervet som agent af MfS/HVA i 1959. Den endelige hvervning med underskrivelse af en skriftlig erklæring foregik under Østersø-ugen samme år. *Flame*, der arbejdede som Bonn-korrespondent for et større dansk dagblad, videregav bl.a. oplysninger om det danske og vesttyske forsvar, om SF, om danske og vesttyske journalister og politikere og om oppositionelle i DDR.

713 ESU: Referat af udvalgets møde 17. januar 1967. RSU: Referat af udvalgets møde 6. februar 1967. WU: Referat af udvalgets møde 16. februar 1967.

714 Det følgende bygger på den pågældendes personsag i PET og Stasis personsag i Gauck arkivet.

Agenten identificerede også egnede hvervningsemner for sine østtyske kontakter. *Flame* lod sig angiveligt også hverve af en udenlandsk efterretningstjeneste og det danske FE og holdt MfS/HVA orienteret om deres aktiviteter. Danskeren stoppede sit arbejde for østtyskerne i 1979, men i 1982 blev han anholdt af det vesttyske politi og sigtet for spionage til fordel for DDR. Han blev imidlertid frifundet efter begæring af anklagemyndigheden på grund af bevisets stilling.⁷¹⁵ *Flames* identitet og aktiviteter blev afsløret, da Stasis arkiv blev åbnet efter det kommunistiske regimes sammenbrud.

PET kom tidligt på sporet af den danske Stasi-agent. I begyndelse af 1960 anmeldte *Flames* tidligere kæreste ham til politiet for at have fortalt hende, at han bedrev spionage til fordel for DDR. Spionagen skulle have bestået i, at han oversatte danske artikler om NATO og forsvaret til tysk og bragte dem til DDR. *Flame* skulle også have afsløret over for sin kæreste, at han tilhørte en ”spionageorganisation” i København, hvis medlemmer ikke kendte hinanden. *Flame* blev afhørt, men hævdede, at han havde opdigtet historien for at komme ud af forholdet. Under forhøret blev *Flames* korrespondance med østtyskere fremlagt, og *Flame* oplyste, at en af hans bedste venner i DDR var en Karl-Heinz Ahrndt, der var lærer og havde fungeret som tolk for en dansk journalistdelegation (danskeren fortalte ikke, at Ahrndt havde fungeret som talentspejder for MfS/HVA ved hans hvervning). Ifølge *Flame* havde han truffet Ahrndt gennem en dansk bekendt, som han havde lært at kende på Land og Folk nogle år tidligere. *Flame* medgav, at han havde undret sig over sin bekendtes hyppige rejser til DDR, og at man ikke altid kunne stole på, hvad han fortalte. *Flame* troede dog ikke, at hans

---

715 Mette Herborg og Per Michaelsen antyder i deres beskrivelse af hændelsesforløbet, at FE fik de vesttyske myndigheder til at opgive sagen for at hindre, at der blev yderligere gravet i den sigtede danskers arbejde for den danske efterretningstjeneste. Mette Herborg og Per Michaelsen, *Ugræs, Danske STASI kontakter* (Holkenfeldt 3, 1999) s. 237. Men FE oplyste på et møde med de vesttyske myndigheder i 1982, at den danske tjeneste ikke ville modsætte sig at oplyse retten om samarbejdet med den sigtede, hvis regeringen accepterede det. PET, personsag: Notits, 27. december 1982. Det fremgår, at årsagen til, at anklagemyndigheden opfordrede retten til at frifinde den sigtede, skyldtes, at der under retssagen blev sat spørgsmålstegn ved troværdigheden af hovedvidnet, den sigtedes tidligere samlever. Ibid.: Notits fra Den danske Ambassade i Bonn vedrørende retssagen, 22. april, 17. maj, 19. maj 1983 og telex, 3. juni 1983. Dommen fra Oberlandesgericht Düsseldorf, 14. juli 1983, findes samme sted.

bekendte var involveret i ulovlig efterretningsvirksomhed, da han ikke anså ham for at være intelligent nok.⁷¹⁶

Dermed krydsede PET's efterforskning en anden sag om en dansk MfS/HVA-agent. PET havde siden 1950 indsamlet oplysninger om *Flames* bekendte, der var kendt som medlem af DKU, aktiv i Fredens Tilhængere, involveret i et overfald under en strejke og talrige rejser til Østeuropa.⁷¹⁷ I 1958 konstaterede tjenesten, at han optrådte som anmelder for SF.⁷¹⁸ I 1958-59 iværksatte KE en efterforskning af formålet med den pågældendes rejseaktivitet, men uden at finde sikre indicier på efterretningsmæssig aktivitet. Under efterforskningen dukkede *Flames* navn dog op.⁷¹⁹ I 1960 berettede tre vidner samstemmende, at de havde mødt den pågældende i en østtysk optagelseslejr i Fürstenwalde. Et af vidnerne gav udtryk for, at han formodede, at den pågældende samarbejdede med MfS.⁷²⁰

Det var en hændelse i februar 1962, der gjorde, at den pågældendes sag udviklede sig til en af PET's mere betydningsfulde og ressourcekrævende spionagesager i 1960'erne. Den bekræftede også, at nogle tidligere kommunister i SF løste opgaver for de østlige efterretningstjenester. I 1959 havde en politiassistent deltaget i en turistrejse til Leipzig, hvor han var blevet kontaktet af en østtysk kollega, Erwin Seidel. Østtyskeren havde bedt politiassistenten om at sende ham noget materiale om det danske politi, og han skrev flere gange til ham og inviterede ham til DDR. Danskeren havde imidlertid ikke svaret på henvendelserne. Der var uden tvivl tale om et hvervningsforsøg, for Seidel blev kort efter med stor sandsynlighed identificeret som medarbejder i MfS/HVA's Hauptabteilung II, der havde Skandinavien som ansvarsområde. Poliitiassistenten fik også henvendelser fra en anden identificeret MfS/HVA-medarbejder.⁷²¹

I februar 1962 blev politiassistenten opsøgt på sin bopæl af en dansker, der oplyste, at han var kommet fra Berlin, og han overrakte et brev fra Seidel.⁷²² Det tog ikke PET lang tid at identificere den tilrejsende som *Flames* bekendte, der boede i Østberlin, og tjenesten formodede, at hans regelmæssige rejser

716 PET, personsag: Rapport, 2. januar 1960, kontinueret 5. januar 1960, 18. januar 1960, 20. januar 1960, 22. januar 1960 og 26. januar 1960.

717 PET, personsag: Kartotekskort.

718 Ibid.: Notits, 11. august 1962.

719 Ibid.: Notits, 22. november 1958, fortsat 27. november 1958, 28. november 1958 og 10. april 1959.

720 Ibid.: Notits, 25. april 1960.

721 Ibid.: Notits, 21. december 1977; Notits, bilag 27, 24. september 1962.

722 Ibid.: Notits, bilag 18, 22. februar 1962.

over Gedser-Warnemünde måtte være kurérrejser.⁷²³ PET iværksatte straks en tæt overvågning af den formodede kurér. Der blev nedsat en såkaldt spærring i Gedser, således at tjenesten omgående ville blive underrettet om hans ankomst og etablere observation af ham under hans ophold i Danmark.⁷²⁴ Der blev indhentet dommerkendelser, således at hans post kunne kontrolleres fra 1962 til 1969, og to telefonnumre blev aflyttet i en periode i 1963.⁷²⁵ Mellem 1962 og 1964 blev den pågældende holdt under observation under hans hyppige besøg hos forældrene i København, og operationen viste, at han var særdeles opmærksom på sine omgivelser under sin færd. En af hans bekendte i København var en anden tidligere kommunist, der havde været anmelder for SF i 1958. Ved en lejlighed observerede PET, at han rejste til Vesttyskland, hvor han postede et brev, der ifølge tjenesten var beregnet for en østtysk agent i Forbundsrepublikken. Ved en anden lejlighed rejste de to danskere til Malmø, hvor de lejede en lejlighed, som ifølge PET skulle fungere som et ”støttepunkt” for MfS i Sverige. PET valgte at stoppe observationen af den mistænkte MfS-kurér i 1964, idet han var på vagt over for tegn på overvågning.⁷²⁶

Det fremgår ikke af sagsakterne, hvorfor der ikke blev taget retlige skridt mod de to mistænkte MfS-kurérer. I februar 1968 udarbejdede tjenesten en 41-siders rapport om sagen mod de to danskere,⁷²⁷ og en jurist i PET udarbejdede et notat, der fastslog, at der var grundlag for at sigte de to for overtrædelse af straffelovens § 108.⁷²⁸ Der blev imidlertid ikke rejst sigtelse mod de to mistænkte, hvilket kunne skyldes, at tjenesten fandt, at beviserne ikke var stærke nok. Det kunne for eksempel være svært at bevise, at de pågældende var klar over, at de udførte opgaver for en udenlandsk efterretningstjeneste. En anden årsag kunne være, at tjenesten ikke ønskede at afsløre sine kilder, metoder og samarbejdet med udenlandske tjenester. Endelig kan forholdet til fremmede magter have spillet en rolle. Nogle år senere synes sagen igen at have været taget op. Der blev udarbejdet en kronologisk oversigt over sagen,⁷²⁹ og det fremgår, at PET på dette tidspunkt

723 Ibid.: Notits, bilag 19, 23. februar 1962.

724 Ibid.: Til vagtbogen, 26. februar 1962.

725 Ibid.: Notits, 15. august 1962, 16. august 1962, 24. maj 1963, 21. maj 1963, 12. juni 1963; rapport, 1. februar 1968; notits, 10. februar 1969. Retsbogen for Københavns Byrets Grundlovsafdeling, 21. august 1962, 29. maj 1963, 2. juli 1963 og 12. februar 1969.

726 Ibid.: Notits, 15. august 1962; Notits, 11. august 1962; Rapport, 1. februar 1968.

727 Ibid.: Rapport, 1. februar 1968.

728 Ibid.: Notat, bilag 147, 20. februar 1968.

729 Ibid.: Notits, 21. december 1977.

overvejede at foretage en afhøring af *Flames* bekendte.⁷³⁰ Der er imidlertid ikke fundet spor af en sådan afhøring i de bevarede sagsakter, hvorfor det må antages, at der ikke blev foretaget yderligere i sagen.⁷³¹

Holger Vivike: KGB's agent i SF

Som tidligere beskrevet så PET med stor mistænksomhed på de kommunister, der havde indtaget ledende stillinger i DKP, og som forlod partiet i 1958 til fordel for SF. Det var tjenestens opfattelse, at de skulle følges med stor årvågenhed og holdes borte fra stillinger, der gav adgang til klassificerede oplysninger. Det er veldokumenteret, at én af de ledende SF'ere blev hvervet som agent af KGB nogen tid efter bruddet med DKP.

Holger Vivike tilhørte den kreds af tidligere DKP'ere, der i modsætning til Aksel Larsen aldrig helt mistede troen på socialismens fædreland. Vivike var oprindelig matros, og han var tidligt aktiv på venstrefløjen. I 1932 var han aktiv i Revolutionær Fagopposition, og tre år senere meldte han sig ind i DKP, hvor han blev sekretær i Københavnsledelsen. Gennem sit medlemskab i Sømandenes Forbund fik den unge kommunist kontakter til Kominterns netværk, og på et tidspunkt i 1930'erne skal Søfyrbødernes formand, Richard Jensen, have forsøgt at rekruttere ham til Ernst Wollwebers internationale sabotagenetværk. DKP forbød ham imidlertid at deltage, åbenbart fordi han var tiltænkt en legal politisk position. I 1941 blev han sekretær for Aksel Larsen, og han gik under jorden efter interneringen af de danske kommunister. Under resten af besættelsen var Vivike leder af illegalt arbejde på Fyn og i Jylland. Efter krigen var han beskæftiget som rejsesekretær i Jylland og forretningsfører på partiavisen. Under partiopgøret i 1958 blev han ekskluderet som partisekretær og forlod sammen med Aksel Larsen DKP for at stifte Socialistisk Folkeparti. Vivike sad i Folketinget for SF fra

730 Ibid.: Korrespondance, 21. februar 1978.

731 *Flames* bekendte stoppede formodentlig sit arbejde som kurér for MfS, da forældrene døde i midten af 1960'erne, og han derfor ikke mere besøgte København regelmæssigt. I 1974 indberettede den danske ambassade i DDR, at den pågældende, der var ansat i et østtysk ministerium, havde oplyst over for ambassaden, at han var blevet kontaktet af MfS og anmodet om at orientere sin arbejdsgiver, hvis han accepterede invitationer til receptioner på ambassaden. Ibid.: Notits, 3. juli 1974. Det kunne tyde på, at han ikke mere løste opgaver for MfS.

1960 til 1973.⁷³² Det var skæbnens ironi, at Vivike åbenbart var en af de få, som den afsatte partiformand turde stole på i den dramatiske tid efter bruddet med DKP. Da Aksel Larsen blev opsøgt af en udsending fra en allieret myndighed, var det Vivike, som han bad om at være til stede som sin bevæbnede vagt.⁷³³

Trods bruddet med DKP forblev Vivike loyal over for Sovjetunionen og kommunismens sag, og det var tilsyneladende grunden til, at han i 1966 lod sig hverve som agent af 3. sekretæren ved den sovjetiske ambassade, Anatolij A. Lobanov, der samtidig arbejdede som KGB-officer. Vivike behøvede tilsyneladende ikke megen overtagelse for at tage springet over i det illegale arbejde. Han var klassificeret som egentlig agent, hans møder foregik konspirativt og under iagttagelse af den yderste agtpågivenhed, og han udførte opgaver for sin føringsofficer. Da Lobanov forlod Danmark i 1969, blev Vivike overtaget af Leonid Makarov, som i 1973 blev afløst af Stanislav Tjebotok. De var begge KGB-officerer under diplomatisk dække. Vivike blev først og fremmest benyttet til at holde KGB og den sovjetiske ledelse orienteret om udviklingen i SF og om den generelle politiske situation. Han blev også anvendt som talentspejder, og han udpegede mulige agentemner blandt yngre politikere. Derimod opgav KGB tilsyneladende et forsøg på at bruge Vivike til at indhente oplysninger om NATO's kriseplaner. Den sovjetiske tjeneste fandt ham også uegnet som påvirkningsagent, da han hverken var en særlig dygtig taler eller skribent. Vivike var imidlertid behjælpelig med at sluse nogle af KGB's illegale agenter uset gennem Danmark og videre til Vesten. Hans værdi for KGB ophørte i 1973, da han valgte at forlade Folketinget.⁷³⁴

Det lykkedes stort set for Vivike og hans føringsofficerer at holde kontakten skjult for PET.⁷³⁵ Vivike var registreret i PET på grund af sin virksomhed i DKP,

732 Jens Kragh, "Vi må gøre partierne mere levende. Interview med Holger Vivike", i: Bent Schiermer Andersen, Jens Kragh og Holger K. Nielsen, red., "Fornyelse i dansk politik" SF gennem 20 år, *Her og Nu*, 9. årgang nr. 4, februar 1979, s. 43-53; "Holger Vivike KGB-spion", *Ekstra Bladet*, 27. januar 1992.

733 Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen - en politisk biografi*, s. 631-633.

734 Beskrivelsen af Vivikes agentstatus stammer fra de tidligere KGB-officerer Anatolij Lobanov, der oprindeligt rekrutterede Vivike, og Oleg Gordijevskij: "Holger Vivike KGB-spion", *Ekstra Bladet*, 27. januar 1992; "Holger Vivike trænedede KGB-officerer", *Ekstra Bladet*, 28. januar 1992; "Vivike spion mod NATO", *Ekstra Bladet*, 26. marts 1993; "Vivike forrådte sine egne i SF", *Ekstra Bladet*, 27. marts 1993; "Vivike stolt af at være KGB-spion", *Ekstra Bladet*, 3. april 1993. Vivike indrømmede kort før sin død i 1992, at han havde været KGB's agent i SF, se Kurt Jacobsen, *Aksel Larsen*, s. 687.

735 Holger Vivikes personsag blev makuleret i 1996. Oplysningerne om PET's efterforskning af Vivike stammer fra en oversigt fra 1985 udarbejdet i anledning af oplysningerne fra Gordijevskij.

og i 1953 modtog tjenesten en oplysning fra en pålidelig kontakt om, at en fremtrædende navngiven DKP-leder skulle have givet udtryk for, at Vivike under sine rejser for partiet i Sønderjylland indsamlede efterretningsmæssige oplysninger.⁷³⁶ Det vides ikke, om denne oplysning var korrekt, og om Vivike, allerede mens han var i DKP, udførte opgaver for den sovjetiske efterretningstjeneste. Efter 1953 modtog PET ikke flere oplysninger om illegal virksomhed udført af Vivike. Den 18. april 1967 registrerede PET under sin rutinemæssige overvågning, at Vivike ringede til Lobanov for at ændre en mødeaftale. Kontakten fik imidlertid ikke alarmklokkerne til at ringe, og der er intet, der tyder på, at PET iværksatte en overvågning af Vivikes færden eller forsøgte at kortlægge hans forbindelser til ambassaden, for det hedder i PET's oversigt fra 1985: "Ud over denne ene telefonsamtale har vi intet i vore arkiver som antyder en forbindelse mellem VIVIKE og tidligere eller nuværende personer ved den herværende sovjetiske ambassade."⁷³⁷ Ved at undlade at følge op på denne oplysning opdagede tjenesten aldrig Vivikes kontakt til KGB. En af PET's vigtigste opgaver bestod i at identificere fremmede efterretningstjenesters danske kontakter, således at de danske myndigheder kunne forebygge eventuelle trusler mod statens sikkerhed. Det er bemærkelsesværdigt, at PET på trods af oplysningen ikke drog den umiddelbare slutning, at Vivikes kontakt burde undersøges nøjere.

I marts 1977 modtog PET oplysninger fra Gordijevskij, om at Vivike under dæknavnet *Vart* havde været agent for KGB-residenturet fra midten af 1960'erne til 1975. Materialet giver et lidt andet billede af Vivikes betydning, end det som Gordijevskij og Lobanov senere gav til den danske presse. Ifølge materialet havde KGB trods Vivikes entusiasme svært ved at bruge ham som agent. Vivike havde ingen uddannelse, han talte hverken russisk eller engelsk, og han var kun i stand til at levere oplysninger om SF, som Moskva kun havde en begrænset interesse i. Ifølge Gordijevskij opretholdt KGB-residenturet kontakten til Vivike først og fremmest fordi, det var vigtigt for residenturet at kunne vise Centeret, at det havde en agent placeret i Folketinget. Ifølge Gordijevskij nød Vivike sin agentrolle, som gav ham en følelse af at gøre noget betydningsfuldt for sagen. Dertil kom den fri beværtning samt en aflønning på ca. 1.000 kr. pr. møde, som blev afholdt hver sjette uge.⁷³⁸ Ifølge senere oplysninger havde KGB flere gange planer om at genoptage kontakten til Vivike, men ideer om at bruge ham i forbindelse med

736 PET, personsag: Notits, 6. december 1985.

737 Ibid.

738 PET, operationssag: Rapport nr. 26.

KGB's illegale netværk i Danmark og som talentspejder synes aldrig realiseret. Russerne droppede endeligt alle planer i 1983 på grund af Vivikes høje alder (han var da 73 år).⁷³⁹ Ifølge disse oplysninger var Vivike åbenbart alligevel ikke kun motiveret af ideologiske årsager, og hans betydning lå primært i, at residenturet endelig havde en rigtig agent, som det kunne bryste sig af over for Moskva. Dette bekræfter det generelle billede af, at KGB-officerer ofte overdrev deres indsats for at imponere de overordnede i Centeret.

Ledende SF'eres østkontakter i 1960'erne

Som tidligere nævnt begyndte PET i midten af 1960'erne at modtage indicier på, at flere ledende SF'ere havde kontakter til østlige ambassader. To af disse påkaldte sig særlig interesse. Den ene drejede sig om en person, der indtog ledende poster i SUF og SF. Den 15. januar 1965 konstaterede PET, at 2. sekretær Viktor Lipskij, der var blevet identificeret som KGB-officer, tog kontakt til den pågældende og inviterede ham til at mødes på ambassaden. Tre dage senere, da den pågældende forlod mødet, fulgte PET ham diskret for at kortlægge hans færden.⁷⁴⁰ I den følgende tid bemærkede PET en række kontakter mellem de to og adskillige møder på ambassaden, restauranter og på den pågældendes bopæl, hvor Lipskij ofte medbragte våde varer.

Fra efteråret 1966 begyndte PET imidlertid at modtage en række oplysninger, der antydede, at forholdet var ved at udvikle sig i konspirativ retning. Under en kontakt i september 1966 indledte ungdomspolitikeren med at oplyse, at han havde ”nogle oplysninger om –”, men han blev hurtigt afbrudt af Lipskij, der i stedet foreslog, at de skulle mødes.⁷⁴¹ Lipskijs optræden antydede, at han ønskede at skjule kontakten til danskeren. Kort efter oplyste en kilde, der kendte den pågældende privat, at denne færdedes næsten hjemmefant på den russiske ambassade, og at han uden nogen form for skrupler ”vil videregive en hvilken som helst form for oplysninger, som russerne måtte bede ham om at skaffe, såfremt dette ikke indebærer en alt for stor risiko.”⁷⁴² Det var muligvis den samme kilde, der betegnede den pågældende som en ”luerød marxist af den knaldhårde type”.

739 PET, personsag: Notits, 6. december 1985.

740 PET, personsag: Notits, 18. januar 1965.

741 Ibid.: Notits, 28. september 1966.

742 Ibid.: Notits, 20. oktober 1966.

der lod sig beværte af den russiske ambassade, og som var klar over, at russerne ønskede ”noget for noget”.⁷⁴³ Kilden var overbevist om, at det fik de også, hvilket blev bekræftet over for PET af en kilde, der kunne oplyse, at danskeren under en sammenkomst med Lipskij havde videregivet et referat af SF's hovedbestyrelsesmøde.⁷⁴⁴ Det er uklart, hvor troværdig denne oplysning var.

En årsag til, at PET var så opmærksom på den unge SF'ers forbindelser med den sovjetiske efterretningsofficer, hang sammen med, at PET lå inde med oplysninger, der satte den pågældende i forbindelse med venstrefløjens forsøg på at afsløre danske efterretningsfolk. Få måneder før PET første gang konstaterede danskerens kontakt til Lipskij, havde ”en pålidelig kilde” oplyst, at den pågældende havde fået til opgave af SF at identificere de politifolk, der var ansat i PET. Kilden havde under et besøg hos SF'eren set et stålskab, som indeholdt en kasse med 2.000 kartotekskort på politifolk og en samling af avisudklip om efterretningstjenesten. Den pågældende skulle også have oplyst, at han havde til hensigt at skygge PET-folk, for at finde frem til, hvor PET's hemmelige kontorer uden for Politigården var beliggende.⁷⁴⁵ Dette åbnede selvfølgelig for muligheden af, at SF'eren kunne tænkes at videregive oplysninger om PET-personalet til den sovjetiske efterretningstjeneste. I de følgende år modtog PET oplysninger, der syntes at bekræfte, at den pågældende var fascineret af spørgsmålet om politisk overvågning. Ifølge en kilde havde SF'eren ”efterretningstjeneste på hjernen”, han benyttede enhver lejlighed til at rette angreb mod PET og AIC, og han var overbevist om, at han selv blev overvåget og aflyttet.⁷⁴⁶ Samme kilde kunne i 1968 meddele, at den pågældende ofte mente at have genkendt civile politifolk på gaden, og at han troede, at PET havde kontorer i den opgang, hvor han arbejdede.⁷⁴⁷ SF'erens mistanke gav sig udtryk i, at han sendte en indbydelse til sin fødselsdagsfest til PET med påskriften: ”De er hjerteligt velkomne (også forklædte)”.⁷⁴⁸

Kombinationen af danskerens interesse for PET's virksomhed og hans hyppige møder med en kendt KGB-officer bidrog til, at PET så med stigende alvor på hans aktiviteter. I en vurdering af kontakten i februar 1967 bemærkede PET på den ene side, at Lipskijs fremgangsmåde med invitationer til middage og gaver

743 Ibid.: Notits, 18. februar 1967.

744 Ibid.: Notits, 16. oktober 1967.

745 Ibid.: Notits af 28. september 1964.

746 Ibid.: Notits, 6. oktober 1967.

747 Ibid.: Notits, 22. juni 1968.

748 Ibid.: Notits, 12. marts 1968, med vedlagt kort.

i form af drikkevarer var den sædvanlige taktik fra sovjetiske efterretningsfolks side. På den anden side havde man bemærket, at de to ofte aftalte deres møder åbent, hvilket stred mod KGB's konspirative opførsel. PET's foreløbige vurdering var derfor noget forsigtig: "Hvorvidt forbindelsen mellem disse to er gået videre end det forholdsvis legale, er yderst svært at bedømme, men foreliggende kildeoplysninger om [-] person og karakter afviser ikke muligheden derfor."⁷⁴⁹ Nogle måneder senere kunne PET imidlertid henvise til nogle nye kildeoplysninger om, at SF'eren i den seneste tid skulle være slået ind på en mere yderligtgående kurs, at han optrådte som kontakt til politiske ungdomsorganisationer, og at han havde videregivet materiale om SF til Lipskij. PET skærpede derfor sin vurdering: "Det er efterhånden ganske klart, at [-] således optræder som "talentspejder" for den sovjetiske efterretningsofficer Victor LIPSKIJ ved at formidle personlig kontakt mellem denne og emner, som derefter under anvendelse af den sædvanlige sovjetiske efterretningsmæssige taktik med invitationer, gaver m.v. bliver genstand for LIPSKIJs tilnærmelser."⁷⁵⁰

Imidlertid indeholder PET's sag på den pågældende en række oplysninger, der tyder på, at han aldrig var agent, dvs. under KGB's disciplin. Ifølge forskellige kildeoplysninger gav SF'eren med vilje et overdrevent indtryk af sin viden for at kunne blive inviteret på så mange middage med Lipskij som muligt, og han var meget omhyggelig med ikke at blive involveret i ulovlig efterretningsvirksomhed, idet han ikke ønskede at ødelægge sin politiske karriere.⁷⁵¹ SF'eren skal i løbet af 1967 være blevet så forbitret over russernes begrænsede støtte til Nordvietnam, at han havde foreslået, at man skulle sabotere en ungdomsfestival i Bulgarien ved at sende hippier, provoer og lignende elementer, som så kunne bruge russernes penge.⁷⁵²

Den pågældendes tætte forbindelse med den sovjetiske ambassade synes at være ophørt i december 1967, da Lipskij forlod Danmark. I 1971, da PET tog sagen op igen, noterede man, at der kun var konstateret et par kontakter siden Lipskijs afrejse.⁷⁵³ Samtidig med at SF'eren mistede forbindelsen til russerne, begyndte han at hellige sig arbejdet med at fremme et andet kommunistisk regimes sag i Danmark. I oktober 1968 noterede PET således, at den pågældende flere

---

749 Ibid.: Notits, 17. februar 1967.

750 Ibid.: Notits, 2. november 1967.

751 Ibid.: Notits, 24. februar 1967.

752 Ibid.: Notits, 9. oktober 1967.

753 Ibid.: Notits, 8. juni 1971.

gange i den seneste tid havde været i Østberlin, hvor han havde fået en kontakt med en sekretær ved et andet kommunistisk lands ambassade.⁷⁵⁴

I 1977 modtog PET nye oplysninger om den pågældende fra dobbeltagenten Oleg Gordijevskij. Ifølge den sovjetiske KGB-officer havde residenturet i 1960'erne forsøgt at rekruttere den pågældende, men operationen var af ukendte grunde blevet standset. Residenturet anså alle, der havde forbindelse med repræsentationen for det andet kommunistiske regime, for at være agent, uanset om den pågældende var klar over det eller ej. Residenturet havde derfor også klassificeret danskeren som agent for det andet regime, og for ikke at genere sine gode venner havde man besluttet ikke at benytte den pågældende mere.⁷⁵⁵

Den anden ledende SF'er, der tiltrak sig PET's opmærksomhed på grund af hans østkontakter, var partiet uofficielle "chefideolog" og folketingsmedlem fra 1966, Gert Petersen. I maj 1963 konstaterede PET, at den polske diplomat Stefan Stefanski havde kontakt til Gert Petersen.⁷⁵⁶ To år senere, i april 1965, registrerede PET de første kontakter til KGB-officeren Viktor Lipskij.⁷⁵⁷ Kontakten mellem de to var kommet i stand på initiativ af den tidligere nævnte SF'er,⁷⁵⁸ der således fungerede i sin rolle som "talentspejder" for russerne.

Der gik imidlertid halvandet år, inden PET begyndte at holde møderne under observation. Den 7. december 1966 mødtes det nyvalgte folketingsmedlem med Stefanski over en frokost på restaurant "De 7 små Hjem", og en PET-observatør med kvindelig ledsager sørgede for at få plads ved bordet ved siden af. På grund af musikken var det kun muligt for de to at opfange brudstykker af samtalen, der syntes at dreje sig om almindelige politiske emner: Vietnamdemonstrationer, afspænding, Fællesmarkedet, Polens økonomi, Folketingets sammensætning, udtalelser fra ledende politikere, osv. PET synes at have hæftet sig ved, at Gert Petersen ifølge en avisartikel gav en fejlagtig forklaring på sit fravær fra et folketingsmøde. PET's rapport om frokosten blev via Justitsministeriet forelagt statsminister Krag,⁷⁵⁹ hvilket tyder på, at regeringschefen havde et ønske om at blive holdt orienteret om ledende folkesocialisters østkontakter.

754 Ibid.: Notits, 7. oktober 1968.

755 PET, operationssag: Rapport nr. 30/C.

756 PET, personsag: Rapport, 16. maj 1963.

757 Ibid.: Rappporter, 7. april 1965, 21. april 1965 og 13. august 1965.

758 Gert Petersen, *Inden for systemet - og udenfor*. s. 128-129.

759 JM, ujournaliseret: Rapport af 8. december 1966. Vedhæftet udklip: "SF'er forsvandt", *Berlingske Tidende*, 8. december 1966.

Få dage senere overvågede PET et møde mellem Gert Petersen og Lipskij på restaurant "De 7 Nationer". Det blev konstateret, at samtalen foregik i en kammeratlig tone, og at de to diskuterede dansk boligpolitik, Nationalbanken, Vietnamkrigen og forskellige politikere. PET bemærkede, at Petersen ikke videregav noget skriftligt materiale, og at KGB-manden ikke tog notater. Under middagen fik de to pludselig selskab af en ukendt kvinde, der efter at have tilbudt dem resten af sin vin satte sig ved bordet. Lipskij udviste en tydelig interesse for kvinden, der efterhånden som måltidet skred frem blev mere og mere påvirket, og han forsøgte at få fat i hendes adresse og telefonnummer. Den ukendte kvinde, der oven i købet på et tidspunkt drillende spurgte Lipskij, hvad han ville sige til, hvis hun var en "E'-mand", gav åbenbart PET en del hovedbrud, selvom man endte med at konkludere, at hendes adfærd ikke havde noget konspirativt sigte, men nok skyldtes spirituspåvirkning eller trangen til at være midtpunkt. Også denne rapport gik via departementschef Boas til statsministeren.⁷⁶⁰

Trods den tætte overvågning havde PET tydeligvis svært ved at fastslå karakteren af Gert Petersens østkontakter. I begyndelsen af 1967 betegnede efterretningstjenesten forbindelsen til Lipskij som "noget dubiøs": "En egentlig vurdering kan på baggrund af det spinkle materiale ikke gives, men en absolut velorienteret og pålidelig kilde har oplyst, at GP er den person, der for tiden dyrkes mest intenst af LIPSKIJ."⁷⁶¹ En anden kilde betegnede imidlertid Petersen som "den farligste SF'er, han har været ude for" på grund af hans position som den mest kyndige socialistiske teoretiker i landet: "Gert Petersens fortolkning af Marx er ligefrem og jordnær, og han ligger ikke skjul på, at han er tilhænger af en overgang til socialisme i forbindelse med diktatur og tvang, da han finder at sådanne forteelser er en betingelse for gennemførelsen af socialisme her i Danmark."⁷⁶² Oplysninger som disse synes at have ført til en intensiveret overvågning af Gert Petersens østkontakter. I det følgende halvandet år holdt PET seks af SF'ens frokost- og middagsmøder med østdiplomater under observation. Et par af disse møder (frokoster med 1. sekretær ved den polske ambassade Henryk Sokalski den 8. marts 1968 på restaurant "Spinderokken", Trommesalen, og med KGB-officeren Leonid Makarov på restaurant "Glyptoteket" den 30. maj 1968) blev forsøgt aflyttet ved hjælp af en båndoptager. Operationerne var dog

760 Ibid.: Arne Nielsen til departementschef Boas, 15. december 1966, med notits af 14. december 1966.

761 PET, personsag: Notits af 17. februar 1967.

762 Ibid.: Notits, 15. september 1967.

ikke nogen succes, da man kun kunne tyde enkelte ord, og i det hele taget gav observationerne ingen beviser på, at der foregik noget ud over en almindelig udveksling af synspunkter om den politiske situation.⁷⁶³ Selvom PET i de kommende år jævnligt modtog oplysninger om Gert Petersens kontakter til østlige diplomater og efterretningsfolk, synes den egentlige overvågning af møder at være ophørt i 1968. Dette skyldtes formentlig, at resultaterne af overvågningen var begrænsede, og fordi S-SF samarbejdet ophørte med den socialdemokratiske regerings afgang i januar 1968.

Skærpet overvågning af ledende SF'ere under regeringsforhandlingerne i 1966-67?

Gert Petersen hævdede i 1976, at efterretningstjenesterne i vinteren 1966-67 fik ordre til at skærpe overvågningen af SF. Det skulle være foranlediget af partiets valgsejr i november 1966, hvor det fordoblede sit mandattal fra 10 til 20, og de sammenbrudte regeringsforhandlinger med Socialdemokratiet. Et resultat af denne skærpede overvågning skal ifølge Gert Petersen have været, at han blev aflyttet under en frokost med en østdiplomat. Referatet af aflytningen blev senere forelagt fremtrædende medlemmer af den socialdemokratiske regering.⁷⁶⁴ Oplysningerne om ordren til efterretningstjenesterne skulle stamme fra Erik Ninn-Hansen, og kilden til historien om aflytningen skulle være Jens Otto Krag.⁷⁶⁵ Erik Sigsgaard har derimod fortalt, at statsminister Krag beroligede SF-forhandlerne med, at så længe samarbejdet i "det røde kabinet" fortsatte, ville efterretningstjenesterne indstille aflytningen af SF'erne.⁷⁶⁶

Der er ikke fundet spor af en intensiveret overvågning i 1966-67. Det skal dog bemærkes, at PET's materiale om SF blev makuleret i 1972. Dette kunne

763 Ibid.: Notits af 18. januar 1967. JM, ujournaliseret: Arne Nielsen, notits, 3. april 1967. PET, personsag: Notits, 30. juni 1967. JM, ujournaliseret: Notits, 8. december 1967. PET, personsag: Notits, 8. marts 1968; notits, 30. maj 1968.

764 Torben Krogh, "Gert Petersen aflyttet - regeringen fik materialet", *minavisen*, 29. januar 1976.

765 "Åbent opgør mellem Arne Sejr og Lunding", *Information*, 30. januar 1976; "J. O. Krag-regeringen i 1966-67 fortsatte H. C. Hansens aflytningspolitik", *Information*, 31. januar-1. februar 1976. Gert Petersen har senere bekræftet, at den ene kilde var Krag, se Gert Petersen, *Inden for systemet - og udenfor*, s. 121.

766 "J. O. Krag stoppede aflytning af SF'ere", *Information*, 19. februar 1976; Jesper Knudsen og Niels Rohleder, "J.O.Krag bekræftede aflytning af SF", *Information*, 4. december 1998.

tolkes som et tegn på, at man i PET's ledelse ønskede at slette sporene efter en sådan aflytningsoperation. På den anden side er der ikke fundet spor i de eksisterende personsager på ledende SF'ere, bl.a. Aksel Larsen og Gert Petersen, af en sådan operation. Den blev heller ikke omtalt i Regeringens Sikkerhedsudvalg eller Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg. Erik Ninn-Hansen har over for Kommissionen oplyst, at han ikke husker, om han fik at vide, at man havde skærpet overvågningen af SF, og om han har fortalt dette til Gert Petersen.⁷⁶⁷ En tidligere højtstående medarbejder i PET har over for Kommissionen betegnet historien som "vrøvl", idet tjenestens interesse for SF faldt i netop den periode.⁷⁶⁸

Den mest sandsynlige forklaring på historierne om en intensiveret overvågning er antagelig, at PET i vinteren 1966-67 fik ordre til at skærpe overvågningen af ledende SF'ere, der havde kontakter med østlige efterretningsofficerer. Begrundelsen kan have været, at den socialdemokratiske regering ville sikre sig, at deres forhandlingspartnere i SF ikke lod fortrolige oplysninger gå videre til KGB og de andre østlige tjenester. En sådan skærpet overvågning omfattede således ikke partiet SF og dets politiske virksomhed som sådan, men var udelukkende rettet mod SF'ere med kendte østkontakter, og den har sandsynligvis kun været kendt af en snæver kreds i regeringens top, formentlig kun af statsministeren, justitsministeren og eventuelt forsvarsministeren. Statsminister Jens Otto Krag's kendskab til og interesse i overvågningen bekræftes af, at han fik forevist flere af PET's overvågningsrapporter. Som tidligere nævnt modtog Krag rapporterne om Gert Petersens møder med Stefanski den 6. december 1966 og Lipskij den 14. december 1966, og det var sandsynligvis den sidstnævnte, som Krag fortalte Gert Petersen om et par år senere.⁷⁶⁹

---

767 RB: Erik Ninn-Hansen, 28. januar 2003.

768 RB: Jørn Bro, 2. november 2005.

769 Gert Petersen, *Inden for systemet – og udenfor*, s. 121. Krag misforstod rapporten, idet det var hans indtryk, at den indladende kvinde var en PET-agent med en båndoptager i tasken. Overvågningen er ikke omtalt i Jens Otto Krag's dagbøger.

2. PET og SF's østkontakter 1968-1989

Den antiimperialistiske kamp

For at forstå karakteren af SF's østkontakter efter 1968 er det nødvendigt kort at skitsere partiets udenrigspolitiske ideologi eller verdenssyn. SF definerede sig selv i en international sammenhæng som et uafhængigt antiimperialistisk parti. Bag denne definition lå en klassisk marxistisk analyse af verdenshistoriens udvikling i det 20. århundrede: Den kapitalistiske produktionsmåde, der havde sejret i de største vestlige lande i det 19. århundrede, havde nu udviklet sig til monopolkapitalisme og imperialisme og havde i takt med globaliseringen spredt sig over resten af verden. Der var således med Gert Petersens formulering tale om "den kapitalistiske produktionsmådes verdenssejr som overordnet system".⁷⁷⁰ Ifølge partiet var imperialismen "hovedårsagen til verdens elendighed",⁷⁷¹ og det betragtede derfor imperialismen og USA, der var den førende kapitalistiske nation, som "hovedfjenden".⁷⁷² Imperialismen fik således skylden for den stigende oprustning, faren for krig, udbytningen af den tredje verden, uroen i Mellemøsten og undertrykkende regimer i Latinamerika.⁷⁷³

SF så sig derfor som en del af den "anti-imperialistiske venstrefløj", og udgangspunktet for partiets internationale arbejde var "kampen mod imperialis-

770 ABA, SF's arkiv, kasse 122, læg 6: Gert Petersen, "33 punkter om den globale politik og vore opgaver", 5. januar 1978, vedlagt Gert Petersen til hovedbestyrelsens medlemmer, 13. juni 1979.

771 Ibid., kasse 138a, læg 3: "Tesar om SFs internationale forbindelser", *Folkesocialisten*, nr. 8, 7. årgang, oktober 1983.

772 Ibid., kasse 122, læg 6: Gert Petersen, "33 punkter om den globale politik og vore opgaver", 5. januar 1978, vedlagt Gert Petersen til hovedbestyrelsens medlemmer, 13. juni 1979.

773 Ibid., kasse 132, læg 3: Papir, "I. Den internationale situation, Hovedbestyrelsesmøde 7.-8. april 1984 i Holstebro".

men, kaprustningen og krigsfaren og blokpolitik og stormagtsdominans ... ”⁷⁷⁴ Det endelige mål var at skabe en alliance mellem de socialistiske lande, oprørs- og frihedsbevægelserne i den tredje verden og arbejderklassen i den vestlige verden, som kunne besejre imperialismen og afskaffe kapitalismen.⁷⁷⁵ SF havde derfor kontakter til uafhængige socialistiske og eurokommunistiske partier i Vesteuropa (først og fremmest de nordiske søsterpartier, de spanske og italienske kommunistpartier, Det Socialistisk-Pacifistiske Parti i Holland og det israelske MAPAM), forskellige befrielsesbevægelser i Afrika, Latinamerika og Mellemøsten (bl.a. SWAPO, ANC, PLO, El Salvador-kampagnen, Sandiniststyret i Nicaragua og Chilekomiteen) og revolutionære grupper i USA (først og fremmest Black Panther Party).⁷⁷⁶

De statsbærende kommunistiske regimer indtog en særlig position i den antiimperialistiske lejr. Det var SF's udgangspunkt, at oprør mod kapitalismen udvikler sig på mange forskellige måder, og at ingen revolution var faldet ud som planlagt. Med en henvisning til Marx forklarede Gert Petersen dette forhold med, at de nye revolutionære samfund var påvirket af arven fra de tidligere samfund. De kommunistiske regimer befandt sig i en overgangsfase til socialismen, hvor der stadig fandtes rester af kapitalistisk produktionsmåde og borgerlig retsopfattelse. Dette betød, at SF skulle kritisere forholdene i de kommunistiske stater, når det var berettiget, men man skulle ikke dømme staterne ud fra ”en

774 Ibid.: kasse 138a, læg 3: ”Tesar om SFs internationale forbindelser”, *Folkesocialisten*, nr. 8, 7. årgang, oktober 1983.

775 Ibid., kasse 122, læg 6: Gert Petersen, ”33 punkter om den globale politik og vore opgaver”, 5. januar 1978, vedlagt Gert Petersen til hovedbestyrelsens medlemmer, 13. juni 1979.

776 For en oversigt over SF's internationale kontakter, se ABA, SF's arkiv, kasse 126, læg 2: Hovedbestyrelsesmøde 28.-29. marts 1981, International Udvalg. Se også: Ibid., kasse 206, læg 3: Gert Petersen, ”Rapport om deltagelse i Spaniens kommunistiske Partis 10. kongres [28.-31. juli 1981]”. Ibid., kasse 142, læg 2: Ebba Stange, ”Rapport fra Italiens Kommunistiske Parti's (PCI) 17. kongres den 9. til 13. april 1986”, 8. oktober 1986. Ibid., kasse 141, læg 1: Ruth Olsen, ”Rapport fra Fredsmarch i Mellemamerika 10/12 - 22/1-86”, 6. januar 1986. Ibid., kasse 142, læg 4: Inger Harms, ”Rapport fra besøg i Nicaragua, januar 1987”. Ibid., kasse 153, læg 1: Lotte Jensen, ”Orientering om besøg i Namibia [14.7. til 8.8. 1990]”. Ibid., kasse 121, læg 3: Pelle Voigt, ”Vi må støtte dem der aktivt bekæmper imperialismen og diktaturet i Chile, 11.-12. marts 1978”. Ibid., kasse 33, læg 3: Gert Petersen, ”Forbindelse med Black Panthers' Party (USA)” [ca. marts 1973]. Jørgen Dragsdahl var en af drivkræfterne i kontakten til BBB, se Jørgen Dragsdahl, *Det sorte Panterparti. Amerikas revolutionære avantgarde* (Røde Hane, 1970).

eller anden u- eller antihistorisk idealmodel.”⁷⁷⁷ Det afgørende var, at de kommunistiske stater betød en ”negation af den kapitalistiske produktionsmåde”,⁷⁷⁸ dvs. at staterne havde overtaget ejendomsretten til produktionsmidlerne, og at kapitalistklassen således var frataget sit politiske hegemoni. De kommunistiske stater havde dermed taget det afgørende skridt hen imod socialismen:

”Hvis denne negation fastholdes, er der grund til at forvente, at disse samfund – over en betydelig længere årrække end idealisterne havde forestillet sig – vil udvikle flere og flere kapitalisme-negerende, dvs. socialistiske træk. Det sker (som intet i verden) af sig selv, menneskene skaber selv deres historie; og derfor er socialistisk kritik et vigtigt redskab til denne udvikling. Men det er netop denne udvikling, den socialistiske kritik skal tjene.”⁷⁷⁹

De kommunistiske stater var således, trods deres fejltagelser, på den rigtige side i den antiimperialistiske kamp, og SF's kritik havde til formål at hjælpe staterne over deres fejltagelser og hen imod socialismen. Set i denne sammenhæng var de kommunistiske stater ”udtryk for et nederlag for den kapitalistiske produktionsmåde” og dermed imperialismen.⁷⁸⁰ Det var derfor SF's politik frem til afslutningen af den kolde krig at opretholde kontakter til de statsbærende partier i flere kommunistiske lande, der førte en selvstændig udenrigspolitik i forholdet til Sovjetunionen. Gennem disse kontakter til ”statslige knudepunkter” kunne SF vise sin internationale solidaritet og støtte kampen mod imperialismen og krigstruslen.⁷⁸¹ Samtidig var SF stærkt kritisk over for Sovjetunionens ”hegemonisme” i form af Bresjnevdoktrinen, der gav Sovjet ret til at intervenere i de socialistiske stater i Østeuropa, når revolutionen var i fare.⁷⁸²

777 ABA, SF's arkiv, kasse 122, læg 6: Gert Petersen, ”33 punkter om den globale politik og vore opgaver”, 5. januar 1978, vedlagt Gert Petersen til hovedbestyrelsens medlemmer, 13. juni 1979.

778 Ibid.

779 Ibid.

780 Ibid.

781 ABA, SF's arkiv, kasse 138a, læg 3: ”Tesar om SFs internationale forbindelser”, *Folkesocialisten*, nr. 8., 7. årgang., oktober 1983.

782 Ibid., kasse 122, læg 6: Gert Petersen, ”33 punkter om den globale politik og vore opgaver”, 5. januar 1978, vedlagt Gert Petersen til hovedbestyrelsens medlemmer, 13. juni 1979.

SF's kontakter til statsbærende kommunistiske partier 1970-1989

Siden SF's dannelse havde partiets internationale arbejde udviklet sig på en ad hoc-basis og uden nogen egentlig plan. I begyndelsen af 1970'erne besluttede partiets ledelse at reorganisere den internationale indsats. I 1972 vedtog hovedbestyrelsen et sæt principper for kontakten med udenlandske partier. Det blev her fastslået, at kontakterne skulle dreje sig om udenrigs- og sikkerhedspolitik, at de skulle understrege SF's internationalisme og viljen til dialog, at partiet skulle have kontakter i både Øst og Vest, og at partiet forbeholdt sig retten til at "manifestere åben uenighed".⁷⁸³ EF-debatten og den internationale udvikling viste, at internationale forhold i stigende grad havde indflydelse på det danske samfund, og hovedbestyrelsen besluttede derfor i september 1973 at nedsætte en udenrigspolitisk arbejdsgruppe, der havde til opgave at "pleje og videreudvikle SF's internationale kontakter og skabe platform for eller udgangspunkt for diskussion af udenrigspolitiske problemer i partiet."⁷⁸⁴ Gruppen skulle bl.a. drøfte retningslinjer for forholdet til de statsbærende kommunistiske partier i Jugoslavien og Rumænien, forberede studierejser og invitation af udenlandske gæster, og arbejdsgruppen skulle opretholde tæt kontakt til hovedbestyrelsen og forretningsudvalget.⁷⁸⁵ Dermed blev SF's internationale arbejde opprioriteret og lagt i faste organisatoriske rammer.⁷⁸⁶

Et af de statsbærende kommunistpartier, som SF længe havde haft kontakter til, var de Jugoslaviske Kommunisters Forbund. SF'erne sympatiserede især med jugoslavernes uafhængighed af Moskva, deres lederskab af de alliancefrie staters bevægelse og den særlige jugoslaviske udgave af socialismen med vægt på arbej-

783 Ibid., kasse 32, læg 1: "Beslutningsreferat af HB-mødet d. 12.-13. februar 1972".

784 Ibid., kasse 33, læg 6: Anders Uhrskov til hovedbestyrelsen, 23. august 1973.

785 Ibid. Endvidere ABA, SF's arkiv, kasse 33, læg 1: "Beslutningsreferat af HB-møde 1.-2. september 1973". Ibid., kasse 33, læg 7: Anders Uhrskov, "Til HB-mødet den 3-4/11 1973", 1. november 1973.

786 Arbejdet i den internationale arbejdsgruppe, der snart blev kaldt det internationale udvalg, forløb dog ikke gnidningsfrit. I 1977 klagede Anders Uhrskov over, at hovedbestyrelsen havde besluttet ikke at invitere repræsentanter for udvalget til SF's landsmøde. Uhrskov mente, at beslutningen var et udtryk for en "nedvurdering af SF's internationale arbejde", og at partiets ledelse "bekæmper" politiske afvigere" med administrative forholdsregler", fordi udvalgets formand havde givet udtryk for synspunkter, som ledelsen ikke delte. Ibid., kasse 40a, læg 10: Anders Uhrskov, "Til SF's landsmøde 1977". Fremsendt gennem hovedbestyrelsen, 18. marts 1977. Dette var sandsynligvis en udløber af den strid, der foregik i SF 1976-77, se Gert Petersen, *Inden for systemet – og udenfor*, s. 197-207.

dernes selvforvaltning.⁷⁸⁷ SF var særligt optaget af at sende faglige medlemmer på studieture til Jugoslavien, hvor de kunne finde inspiration og studere, hvorledes selvforvaltningen på virksomhederne fungerede.⁷⁸⁸ SF og de jugoslaviske kommunister udvekslede delegationer, besøgte hinandens landsmøder og kongresser og udvekslede blade og skriftligt materiale.⁷⁸⁹

En anden international kontakt var det rumænske kommunistparti. De første følere var kommet i midten af 1960'erne, men det var først i 1970, at der blev etableret et mere regelmæssigt samarbejde.⁷⁹⁰ Kontakten byggede på Rumæniens uafhængige udenrigspolitiske linje i forhold til Moskva og et fælles syn på sikkerhedspolitikken. Ceausescu Rumænien havde afvist Sovjetunions ret til at intervenere i de socialistiske lande og havde fordømt Warszawapagtens invasion af Tjekkosllovakiet i 1968. Det rumænske kommunistparti var lige som SF tilhænger af ensidig nedrustning, etablering af atomvåbenfri zoner og opløsning af de militære alliancer i Øst og Vest.⁷⁹¹ SF sendte flere delegationer til Rumænien, hvor de bl.a. fik lejlighed til at udveksle synspunkter med Ceausescu, og rumænske repræsentanter deltog som gæster ved SF's landsmøder.⁷⁹²

SF'erne var ikke ukritiske over for det rumænske regime. Delegationsdelegationerne pegede således på den politiske ensretning, den hårde disciplin, den konformistiske skole og svaghederne ved den økonomiske udvikling.⁷⁹³ I 1984

787 Det fremgår af Gert Petersens udtalelse i anledning af præsident Titos død i 1980 i ABA, SF's arkiv, kasse 124, læg 4.

788 ABA, SF's arkiv, kasse 33, læg 6: Jens Maigaard, "Til FU og HB. Vort internationale arbejde", 8. august 1973.

789 ABA, SF's arkiv, kasse 42, læg 1: "Politisk sekretariat – Mødereferat", 18. februar 1969 og 4. marts 1970. Ibid., kasse 33, læg 6: [Anders Uhrskov], "SF's Jugoslaviendelegation 1973", 30. august 1973. Ibid., kasse 34, læg 1: "Forretningsudvalget-beslutningsreferat", 10. april 1973. Ibid., kasse 35, læg 1: "Beslutningsreferat fra HB-mødet den 23. maj". Ibid., kasse 38, læg 1: "Beslutningsreferat fra FU-mødet fredag den 29. august 1975". Ibid., kasse 38, læg 2: Anders Uhrskov, "Kontakter i forbindelse med norsk SF's landsmøde den 25-26/1 1975 i Bergen", 4. februar 1975.

790 Gert Petersen, *Inden for systemet – og udenfor*, s. 128.

791 ABA, SF's arkiv, kasse 34, læg 3: "Joint Communique concerning the visit paid by the delegation of the Romanian Communist Party in Denmark".

792 Ibid., kasse 42, læg 1: "Politisk sekretariat – mødereferat", 14. juli 1970, 22. september 1970 og 3. november 1970. Ibid., kasse 33, læg 6: "Fællesarrangementer mellem Rumæniens kommunistiske Parti og SF", 30. august 1973. Ibid., kasse 34, læg 1: "Forretningsudvalget – beslutningsreferat", 11. maj 1973. Ibid., kasse 38, læg 1: "Beslutningsreferat fra FU-mødet den 18. april 1975". Ibid., kasse 39, læg 3: "Beslutningsreferat fra FU-mødet 12. marts 1976".

793 Ibid., kasse 32, læg 2: "Kort beretning om partidelegationens besøg i Rumænien 6.-13. januar 1972".

bemærkede to SF'ere, der deltog i det rumænske kommunistpartis kongres, at persondyrkelsen af Nicolae og Elena Ceausescu havde antaget "et hidtil uset omfang".⁷⁹⁴ Når SF var villig til at opretholde kontakten, skyldtes det først og fremmest Rumæniens selvstændige udenrigs- og sikkerhedspolitiske linje.⁷⁹⁵ En anden årsag var, at de besøgende SF'ere mente, at der var fremskridt at spore i det rumænske samfund. Da Sigurd Ømann og Gert Petersen i januar 1970 besøgte landet, bemærkede de, at Rumænien nok var "et partiledelsens diktatur", men at der samtidig var flere tegn på en demokratiseringsproces. Danskerne refererede også flere højtstående rumænske ledere for at have understreget, at det på grund af landets "ømtålelige internationale situation", dvs. Rumæniens udsatte position i forholdet til Sovjetunionen, var nødvendigt med en stærk partidisciplin.⁷⁹⁶ Således synes SF'erne overbeviste om, at det hårde partistyre var en nødvendig forudsætning for Rumæniens uafhængige linje, der var til gavn for afspændingen og nedrustningen, og at der desuden var forbedringer på vej.

Hvordan SF-delegationerne valgte at se på det rumænske regime, kan illustreres med en rapport fra et besøg i januar 1987. Rapporten blev indledt med en generel tilbagevisning af påstandene i en kritisk tv-udsendelse om forholdene i Rumænien, selvom delegationsdeltagerne medgav, at der fandtes knaphed på kød, at der næsten ikke fandtes importeret frugt, at der var fastsat en varme-grænse på 18 grader i hjemmene, at byfornyelsesprojekterne var upopulære, og at busdriften havde en lav standard. Derpå beskrev deltagerne flere større anlægsprojekter, og hvordan amts- og kommunalrådene fungerede. Rapporten indeholdt ingen kritiske kommentarer om diktaturet, persondyrkelsen eller undertrykkelsen af menneskerettighederne, til gengæld refererede forfatterne en oplysning om, at der ikke fandtes arbejdsløshed i Rumænien. Det, der øjensynligt optog SF'erne mest, var besøg på en frugtplantage og et statslandbrug, hvor de besøgende noterede sig, at man ikke benyttede sig af sprøjtemidler, og at der ikke fandtes burhøns eller tremmekalve. Endelig besøgte de danske gæster et teknisk gymnasium og byen Brasov.⁷⁹⁷

794 Ibid., kasse 140, læg 1: "Kay Clausen og Hanne Brink: Rapport fra det rumænske kommunistpartis 13. partikongres d. 17.11- 24.11.1984".

795 Ibid.

796 ABA, SF's arkiv, kasse 30, læg 2: "Rapport fra besøg i Rumænien", januar 1970.

797 ABA, SF's arkiv, kasse 143, læg 4: "Rapport fra en delegationsrejse til Rumænien 10.-15. januar 1987. Deltagere: Gert Petersen, Hanne Thanning Jacobsen og Hans Nebel".

SF's antiimperialistiske ideologi førte også til, at partiet etablerede kontakter til det kommunistiske Nordkorea.⁷⁹⁸ SF's interesse for det nordkoreanske regime skyldtes, at landet forsøgte at opbygge sin egen form for socialisme, førte en uafhængig udenrigspolitisk linje og stod over for 30.000 amerikanske tropper i Sydkorea. Nordkorea var således ifølge Gert Petersen "et anti-imperialistisk center", og SF støttede dets krav om tilbagetrækningen af alle udenlandske tropper (dvs. amerikanske tropper) fra den koreanske halvø og genforening af Nord- og Sydkorea.⁷⁹⁹

SF's syn på det nordkoreanske regime kom klarest til udtryk i den beretning, som Gert Petersen udarbejdede til internt brug efter sit første besøg i landet i 1973 sammen med Christen Amby fra Venskabsforeningen Danmark-Nordkorea og Svend Auken fra Socialdemokratiet, hvor deltagerne bl.a. fik mulighed for at mødes med landets enehersker Kim Il Sung. På den ene side var den senere SF-formand kritisk indstillet over for personkulten omkring Kim og den skarpe kontrol, som værterne førte med gæsternes bevægelsesfrihed. På den anden side mente Gert Petersen, at de positive indtryk vejede tungest: Den økonomiske fremgang siden krigens ødelæggelser, der havde givet landet en høj grad af selvforsyning, den høje levestandard, og den høje sociale velfærd i form af sundhedsvæsen, børnehaver og uddannelsesmuligheder. Gert Petersen nedtonede de negative aspekter ved at argumentere for, at det ikke tjente noget formål at dømme det nordkoreanske system ud fra vestlige normer. Om personkulten bemærkede han således, at hele "den kulturelle baggrund er os umådeligt fremmed."⁸⁰⁰ Den mest hensigtsmæssige opførsel, hvis man ville have kontakt med nordkoreanerne, var ikke at kritisere personkulten, men undlade at deltage i den. På samme måde mente han ikke, at det kunne have noget fornuftigt formål at efterlyse et demokrati i vestlig forstand i et land, der altid havde været styret fra "et autokratisk centrum". Det afgørende i Gert Petersens optik var således ikke, at Nordkorea var et diktatur, men at "det nye autokratiske centrum" i form af det kommunistiske styre "er så totalt orienteret mod økonomiens opblomstring [,] social sikkerhed for befolkningen og bevarelse af landets uafhængighed."⁸⁰¹

798 Gert Petersen, *Inden for systemet – og udenfor*, s. 253-257.

799 ABA, SF's arkiv, kasse 124, læg 2: "Udkast til beretningens internationale del. Hovedbestyrelsesmødet 29.-30. marts 1980. Dagordenens punkt 7!" Underskrevet Gert Petersen.

800 ABA, SF's arkiv, kasse 33, læg 6: Gert Petersen, "Beretning om besøg i DFR Korea", 17. september 1973. Ikke til offentliggørelse.

801 Ibid.

Således begrundede SF partiets kontakt til Nordkorea med, at landet var antiimperialistisk, selvstændigt og i hastig økonomisk fremgang.

SF havde frem til slutningen af 1980'erne kun en begrænset kontakt til det sovjetiske kommunistparti (SUKP) og de øvrige østeuropæiske kommunistpartier. Selvom SF ifølge sin antiimperialistiske ideologi var af den opfattelse, at de socialistiske stater havde foretaget det afgørende brud med den kapitalistiske produktionsmåde og dermed befandt sig på den rigtige side i den antiimperialistiske kamp, forholdt SF sig samtidig kritisk over for den sovjetiske dominans i Østeuropa og sider af det socialistiske system. Samtidig var SF i et konkurrenceforhold til DKP, der havde tætte kontakter til SUKP. Kontakterne var derfor få og sporadiske. I 1971 modtog SF en opfordring fra Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen om at lade sig repræsentere i foreningens præsidium.⁸⁰² To år senere besøgte Gert Petersen Moskva, hvor han førte en række udenrigspolitiske samtaler med sovjetiske repræsentanter.⁸⁰³ I januar 1974 besøgte en delegation med partiformanden Sigurd Ømann Polen efter indbydelse fra Det forenede Polske Arbejderparti (det polske kommunistparti).⁸⁰⁴ Delegationen førte samtaler med højtstående partimedlemmer og besigtigede udvalgte lokaliteter, vendte hjem med et generelt positivt indtryk af udviklingen og anbefalede partiets ledelse, at SF kunne indhøste ”værdifulde politiske erfaringer” ved at udbygge partiforbindelserne. I sin beretning om besøget hæftede delegationen sig ved den kraftige økonomiske vækst, liberaliseringen af den offentlige debat og den polske støtte til fredelig sameksistens.⁸⁰⁵ SF gengældte besøget ved at invitere Det forenede Polske Arbejderparti til at sende gæster til SF's landsmøde i 1974. Polakkerne udeblev imidlertid, hvilket ifølge Gert Petersen skyldtes, at DKP havde klaget til Moskva.⁸⁰⁶ Dermed ophørte SF's kortvarige kontakter til de østeuropæiske kommunistpartier (med undtagelse af de uafhængige jugoslaviske og rumænske) i 1970'erne.

802 ABA, SF's arkiv, kasse 31, læg 8: ”Forretningsudvalgsmøde – beslutningsreferat”, 20. februar 1971. Ifølge referatet blev der forhandlet om at lade Poul Dam indtræde, men det fremgår ikke, om dette også skete.

803 Ibid., kasse 33, læg 6: Gert Petersen, ”Beretning om besøg i Sovjetunionen 4. september-14. september 1973. Ikke til offentliggørelse”, 17. september 1973.

804 Ibid., kasse 36, læg 1: ”Forretningsudvalget-beslutningsreferat”, 4. januar 1974. Ibid., kasse 35, læg 2: ”SF-besøg i Polen”, *minavisen*, 25. januar 1974.

805 Ibid., kasse 35, læg 3: Anders Uhrskov, ”Beretning om SF-delegationens besøg i Polen januar 1974”, 20. februar 1974.

806 Gert Petersen, *Inden for systemet – og udenfor*, s. 258.

I stedet etablerede SF kontakter til østeuropæiske systemkritikere og dissidenter. Det drejede sig først og fremmest om oppositionelle socialistiske grupper. En sådan var Östeuropakomiteén, der var blevet dannet af østeuropæiske socialister og kommunister, der levede i eksil i Sverige, og som havde forbindelse med oppositionelle grupper i Polen og Tjekkoslaviet.⁸⁰⁷ En anden var Listy-gruppen fra Tjekkoslaviet, der deltog i SF's landsmøde.⁸⁰⁸ SF støttede også fremkomsten af den uafhængige fagbevægelse Solidaritet i Polen i 1980. Det skete ud fra den opfattelse, at Solidaritet var udtryk for "stræben efter en autentisk socialisme", idet dets program bibeholdt samfundseje af produktionsmidlerne, udvikling af selvforvaltning og indførelse af demokratiske rettigheder og frie valg. Partiet advarede også mod en militær indgriben fra polsk eller sovjetisk side, da et sådant skridt ville gavne imperialismen.⁸⁰⁹ Da den polske ledelse i 1981 indførte militær undtagelsestilstand og undertrykte Solidaritet, udsendte SF's hovedbestyrelse en skarp fordømmelse, der bragte minder om kritikken af interventionen i Tjekkoslaviet i 1968: "Det polske militærdiktatur er en forhånelse af begrebet socialisme."⁸¹⁰ SF krævede efterfølgende de fængslede systemmodstandere frigivet og støttede i 1983 oprettelsen af en dansk Komité til frigivelse af alle politiske fanger i Polen.⁸¹¹

Henimod slutningen af den kolde krig slog Kina og Sovjetunionen ind på en kurs med økonomiske reformer, demokratisering og en friere debat. Det gjorde det muligt for SF at etablere forbindelser til det kinesiske kommunistparti og SUKP. I 1983 modtog SF en henvendelse fra det kinesiske kommunistparti, der ønskede en nærmere kontakt, og i oktober samme år mødtes en gruppe SF'ere med repræsentanter for det kinesiske kommunistpartis centralkomité's internationale afdeling og fra den kinesiske ambassade.⁸¹² I 1985 besøgte en partidelegation Kina, og det var deres indtryk, at der siden Maos død i 1976 og Deng

807 ABA, SF's arkiv, kasse 38, læg 3: Zdenek Ptáček til Socialistisk Folkeparti, 18. juni 1975, og Gert Petersen til Zdenek Ptáček, 25. august 1975.

808 Ibid., kasse 126, læg 2: "Internationalt Udvalg. Hovedbestyrelsesmøde 28.-29. marts 1981".

809 Ibid., kasse 207, læg 1: Gert Petersen og Søren Keldorff, "Tesar om situationen i Polen. Hovedbestyrelsesmødet den 24. - 25. oktober 1981"; "Udtalelse af SF's hovedbestyrelse", 25. oktober 1981.

810 Ibid.: "Udtalelse om Polen. Hovedbestyrelsesmøde 19. december 1981".

811 ABA, SF's arkiv, kasse 131, læg 1: "Politisk udtalelse fra medlemsmøde den 26. august 1983".

812 Ibid., kasse 130, læg 2: "Referat fra forretningsudvalgs mødet onsdag den 10. august 1983". Ibid., kasse 130, læg 2: "Referat af hovedbestyrelsesmødet den 3.- 4. december 1983 i Nyborg". Ibid., kasse 131, læg 3: "Referat af møde med repræsentanter for Kinas kommunistiske Parti (KKP) d. 17.10.1983 på Christiansborg". SF etablerede på samme tid også forbindelse til det japanske kommunistparti,

Xiaopings overtagelse af magten var sket et markant økonomisk opsving og en øget frihed inden for rammerne af det kommunistiske diktatur. Det var derfor delegationens vurdering, at det havde været korrekt at etablere kontakten til det kinesiske kommunistparti, og de anbefalede, at SF videreførte et ”kritisk venskab” med kineserne.⁸¹³

I 1985 overtog Mikhail Gorbatjov magten i Sovjetunionen og påbegyndte en økonomisk og politisk omstrukturering (”perestrojka”) og åbnede op for en mere fri debat (”glasnost”). Den nye ledelse genoptog de afbrudte våbenkontrolforhandlinger med USA, hvilket førte til en afspænding i forholdet mellem supermagterne og vedtagelsen af flere nedrustningsaftaler. Samtidig var den internationale kommunistiske bevægelse i opbrud, og Moskvas kontrol med de nationale kommunistpartier slækkedes.⁸¹⁴ Dermed var de vigtigste hindringer for en formel kontakt mellem SF og SUKP ryddet af vejen. I 1988 besøgte en SF-delegation for første gang Sovjetunionen efter indbydelse fra SUKP’s centralkomité. Delegationen fik det indtryk, at reformprocessen var ”absolut seriøs”, og at den havde medført en friere og mere demokratisk samfundsdebat. De danske gæster fandt, at parterne var enige i synet på flere internationale spørgsmål, men at der var væsentlige meningsforskelle i synet på socialismen og demokratiske rettigheder.⁸¹⁵ På baggrund af delegationens anbefaling besluttede SF’s hovedbestyrelse at etablere en partiforbindelse med SUKP med den erklærede forudsætning, ”at dette indebærer ret til åben diskussion og tilkendegivelse af uenighed, hvor den foreligger.”⁸¹⁶ Reformerne i Sovjetunionen gav også mulighed for, at SF

---

jf. *ibid.*: ”Rapport vedr. SF-delegationens besøg hos Japans kommunistiske Parti (JCP) d. 20. – 21. 9. 1983”.

813 ABA, SF’s arkiv, kasse 140, læg 2: ”Beretning om delegationsbesøg i Kina”, 11. november 1985.

814 I 1985 deltog Gert Petersen i en konference i Japan med en række kommunistiske og uafhængige socialistiske partier. På konferencen blev SUKP udsat for en stærk kritik for sin rolle i våbenkapløbet og sit forhold til fredsbevægelserne. Der var Gert Petersens indtryk, at meningsforskellene i den kommunistiske bevægelse var blevet mere markante, og at flere kommunistpartier anlagde ”SF-agtige” vurderinger i deres syn på den internationale situation. SF’s arkiv, kasse 139, læg 2: Gert Petersen, ”Beretning om deltagelse i konference vedr. kampen mod atomvåben, arrangeret af Japans kommunistiske Parti, i Tokyo”, juli 1985.

815 ABA, SF’s arkiv, kasse 149, læg 2: ”Rapport til SF’s hovedbestyrelse fra SFs delegation i Sovjetunionen. København, november 1988”.

816 *Ibid.*, kasse 149, læg 1: ”Referat af hovedbestyrelsesmøde den 3. – 4. december 1988 i Oure”.

fik flere kontakter med de statsbærende kommunistpartier i det Østeuropa,⁸¹⁷ der stod foran dramatiske omvæltninger.

SF's internationale arbejde var således styret af partiets antiimperialistiske overbevisning, og partiet opretholdt kontakter til uafhængige socialistpartier og eurokommunistiske partier i Vesteuropa, selvstændige statsbærende kommunistpartier og frihedsbevægelser i Latinamerika og den tredje verden. Forholdet til de selvstændige statsbærende kommunistpartier – Jugoslavien, Rumænien og Nordkorea – byggede på partiernes selvstændige udenrigspolitik, deres modstand mod supermagtens hegemoni og opbygningen af et socialistisk samfund. SF insisterede på at bevare et uafhængigt og kritisk forhold til partierne og derved føre en form for kritisk dialog, der foregik inden for rammerne af en demokratisk socialisme. Den fælles antiimperialistiske kamp vejede tungest for SF, og den fik nok partiets ledelse og delegationsdeltagere til at overdrive tegn på demokratisering, den økonomiske udvikling og social sikkerhed. Det spillede nok ind, at SF-delegationernes vurderinger af forholdene i væsentlig grad byggede på samtaler med regimets repræsentanter og arrangerede besøg på udvalgte virksomheder og institutioner. De besøgende SF'ere indrømmede, at de ikke havde nogen sikker viden om, hvad befolkningen mente,⁸¹⁸ da de ikke kunne sproget, og værterne forsøgte at holde dem isoleret fra den almindelige borger. Den antiimperialistiske ideologi satte også grænser for SF's støtte til oppositionelle grupper i Østeuropa, der var forbeholdt systemkritikere, der accepterede det socialistiske samfund. SF ønskede lige så lidt vestlig imperialistisk som østlig imperialistisk dominans i Østeuropa.

---

817 I 1987 fik SF en folder fra SED om tættere kontakter. ABA, SF's arkiv, kasse 143, læg 4: "Rapport fra en delegationsrejse til Rumænien 10.-15. januar 1987". I 1988 besøgte en delegation Bulgarien, hvor deltagerne konstaterede, at reformerne ikke var nær så fremskredne som i Sovjetunionen. Delegationen anbefalede, at SF opretholdt kontakten til Fædrelandsfronten, der var en paraplyorganisation bestående af kommunistpartiet, Bondepartiet og forskellige bevægelser, men at man forholdt sig afventende i forhold til Bulgariens kommunistparti. ABA, SF's arkiv, kasse 149, læg 2: "Rapport til hovedbestyrelsen om delegationsrejsen til Bulgarien d.27.6.- 4.7.1988".

818 Således delegationsrapporten om et besøg i Rumænien: "Hvad den enkelte rumæner – hvoraf der findes ca. 20 millioner – tænker og mener, ved vi selvsagt ikke." ABA, SF's arkiv, kasse 30, læg 2: "Rapport fra besøg i Rumænien, HB/1/70".

Kritikken af SF's østkontakter

Det var ikke alle i SF's ledelse og blandt medlemmerne, der var enige i partiets forhold til de kommunistiske lande, og spørgsmålet, om partiet burde have formelle kontakter til de statsbærende kommunistpartier, gav flere gange under de sidste årtier af den kolde krig anledning til debat i partiet.⁸¹⁹ Da hovedbestyrelsen i 1973 besluttede at nedsætte en international arbejdsgruppe, benyttede Pelle Voigt lejligheden til at sætte spørgsmålstegn ved forbindelserne til de kommunistiske partier. Voigt gjorde opmærksom på, at kampen for socialismen og mod imperialismen var en international kamp, og at SF derfor burde samarbejde med uafhængige socialistiske partier og nationale befrielsesbevægelser. I Østeuropa måtte partiets naturlige allierede være de grupper, der tilhørte "diktaturernes fængslede og/eller undertrykte og forfulgte socialistiske opposition."⁸²⁰ Det fik Pelle Voigt til at stille spørgsmålet, "om vi kan overholde vor solidaritetsforpligtelse overfor østlandenes undertrykte socialister og samtidig proklamere vor hjerteligste og kammeratligste solidaritet med deres undertrykkere?"⁸²¹

Spørgsmålet førte ikke til en ændring af SF's politik, og det følgende år besluttede forretningsudvalget at invitere en række udenlandske partier som gæster til landsmødet, deriblandt det rumænske kommunistparti og Det forenede Polske Arbejderparti. Især den polske deltagelse fik Troels Toftkær til at rejse en debat om invitationerne, idet han pegede på, at Polen havde deltaget i invasionen af Tjekkoslovakiet i 1968, og at det polske styre var karakteriseret af "brutal forfølgelse af dem som af den ene eller anden grund er ubekvemme for regimet, strejkende arbejdere, oppositionelle studenter og jøder."⁸²² Den kritik blev imødegået af Anders Uhrskov fra den internationale arbejdsgruppe, der argumenterede for, at invasionen og undertrykkelsen var foregået under den tidligere leder Gomulka, at Giereks nye styre var mere liberalt, at Polen gennem sine fredsforslag hav-

819 Gert Petersen omtaler ikke, at der var forskellige syn i SF på partiets kontakter med statsbærende kommunistiske partier (kontakterne til Rumænien, Nordkorea, Polen og den østeuropæiske opposition er beskrevet i Gert Petersen, *Inden for systemet – og udenfor*, s. 249-258, 264-265). Pelle Voigt har imidlertid beskrevet uenigheden i SF om forholdet til Rumænien og Nordkorea i Pelle Voigt, *Sejre og fodfejl - set i mit bakspejl*, s. 144-153.

820 ABA, SF's arkiv, kasse 33, læg 6: Pelle Voigt til FU og HB. "Vort internationale arbejde", 29. august 1973.

821 Ibid.

822 ABA, SF's arkiv, kasse 36, læg 2: Troels Toftkær til SF's hovedbestyrelse. "Om udenlandske gæster på landsmødet", 3. april 1974.

de bidraget til svækkelsen af blokopdelingen, og at de svenske socialdemokrater opretholdt forbindelser med Det forenede Polske Arbejderparti. Desuden holdt SF fast i sin ret til at kritisere sine internationale kontakter.⁸²³ Samtidig forkastede hovedbestyrelsen et forslag fra Pelle Voigt, der understregede, at invitationen til de østeuropæiske kommunistpartier ”ikke [var] et udtryk for SFs internationale fællesskab med disse partiers politiske mål og midler.”⁸²⁴

Spørgsmålet om SF's internationale kontakter blev sat til debat i partiet i 1983. Det Internationale Udvalg udarbejdede en række ”teser” om forbindelserne, der blev offentliggjort i partibladet *Folkesocialisten*, og som fungerede som et oplæg til debatten. Det hed her om de statsbærende kommunistpartier, at de var kommet til magten gennem revolution, borgerkrig eller udenlandsk bistand, at de var bærere af ”diktatorisk magt”, og at de politiske rettigheder var ”stærkt præget heraf”. Udvalget afstod imidlertid fra at bedømme de indre forhold i de socialistiske lande, men anbefalede, at kontakterne blev opretholdt af hensyn til den internationale solidaritet, den antiimperialistiske kamp og muligheden for at føre en bred dialog.⁸²⁵ Således blev den fælles antiimperialistiske kamp anset for at være vigtigere end begrænsningerne i menneskerettighederne i de socialistiske lande.

Hovedbestyrelsen diskuterede tesoerne på et møde i begyndelsen af 1984, hvor det fremgik, at der kun havde været få indlæg i debatten. Hovedbestyrelsen diskuterede spørgsmålet om kontakterne til de statsbærende kommunistpartier, og det blev besluttet at tilføje et afsnit til tesoerne om kontakterne til de østeuropæiske dissidentgrupper.⁸²⁶ Det var imidlertid ikke alle partiafdelinger, der var tilfredse med debattens forløb. SF-Hjørring-Hirtshals opfordrede således til at tage debatten op igen, da spørgsmålet havde krav på en grundigere diskussion, og samtidig protesterede afdelingen mod forfølgelsen af systemkritikere i Jugoslavien.⁸²⁷ SF's ledelse svarede med bl.a. at henvise til tilføjelserne til tesoerne, og

823 Ibid., kasse 35, læg 3: Anders Uhrskov til SF's hovedbestyrelse. ”Vedrørende udenlandske gæster på LM 1974”, 15. april 1974.

824 Ibid.: Skrivelse, ”Vedr. beslutningsreferat fra HB.mødet den 20.-21. april 1974”, 8. maj 1974.

825 ABA, SF's arkiv, kasse 138a, læg 3: ”Tesoer om SFs internationale forbindelser”, *Folkesocialisten*, nr. 8, 7. årgang, oktober 1983.

826 Ibid., kasse 132, læg 2: ”Referat af hovedbestyrelsesmødet d. 25.-26. februar 1984 i København”. Ibid., kasse 138a, læg 3: Gert Petersen til HBs medlemmer, marts 1984.

827 Ibid., kasse 138a, læg 2: Brev til HB, 8. februar 1985; Brev til Hovedbestyrelsen. ”Resolution fra SF's medlemsmøde i Hjørring”, udateret [med modtagestemplet 13. februar 1985].

at protesten over undertrykkelsen i Jugoslavien var sendt videre til Internationalt Udvalg, hvor den imidlertid stadig lå nogle måneder senere.⁸²⁸

I slutningen af 1980'erne fortsatte overvejelserne i SF om forholdet til de rumænske og nordkoreanske kommunistpartier, men partiet var fanget i en klassisk lejrtenkning: Hvordan skulle man begrunde en afbrydelse af kontakten, da de to regimer uafviseligt hele tiden havde været repressive, og ville en sådan afbrydelse ikke gavne den fælles fjende, imperialismen? Det Internationale Udvalg indstillede således til partiets ledelse i 1987, at SF fortsat skulle have kontakt til de to statsbærende kommunistpartier med den argumentation, at "et brud vil opleves meget dramatisk og som støtte til de pågældende landes modpartier."⁸²⁹ Udvalget gjorde opmærksom på, at det rumænske parti havde protesteret over invasionen i Tjekkosllovakiet, at Nordkorea stod over for amerikanske tropper i Sydkorea, og at begge partier optrådte selvstændigt. Det var derfor udvalgets anbefaling, at SF skulle bevare forbindelserne, men samtidig kritisere de interne forhold i de to lande.⁸³⁰

Problemerne med de rumænske og nordkoreanske partier rejste et andet spørgsmål, nemlig hvor SF skulle trække grænsen for acceptable kontakter. Det kom frem, da forretningsudvalget skulle tage stilling til, hvilke partier der skulle inviteres til landsmødet i 1988. Det Internationale Udvalgs sekretariat anbefalede, at SF inviterede de jugoslaviske, kinesiske og cubanske kommunistpartier, men ikke de rumænske og nordkoreanske. Forretningsudvalget fandt det ikke muligt at skelne mellem de to grupper, og to medlemmer foreslog derfor ikke at invitere nogen statsbærende kommunistpartier overhovedet, mens fem forretningsudvalgsmedlemmer foreslog at invitere alle fem partier.⁸³¹ Diskussionen viser, hvor svært det var for SF at ændre kurs over for de statsbærende kommunistiske partier trods en stigende kritik af forholdene i de socialistiske lande.

Det var således først umiddelbart før afslutningen på den kolde krig, at SF afbrød forbindelserne til Nordkorea og Rumænien. I 1987 eksploderede et sydkoreansk passagerfly med flere regeringsmedlemmer om bord i Rangoon ved et bombeattentat. Mistanken rettede sig hurtigt mod det nordkoreanske regime,

828 Ibid., kasse 139, læg 3: Gert Petersen, "Udkast til svar til SF-Hjørring/Hirtshals's brev af 26.06.85".

829 Ibid., kasse 144, læg 4: "SFs internationale udvalg, Indstilling", [udateret men stemplet 6. november 1987].

830 Ibid. Indstillingen blev vedtaget af SF's hovedbestyrelse, jf. ABA, SF's arkiv, kasse 145, læg 1: "Referat af ekstraordinært hovedbestyrelsesmøde d. 19. december 1987 i København".

831 ABA, SF's arkiv, kasse 146, læg 1: "Gert Petersen til hovedbestyrelsen vedr. udl. Gæster til LM 88", 19. februar 1988.

der svarede igen med at anklage den sydkoreanske efterretningstjeneste for at stå bag. Det fik SF's ledelse til at sende et brev til Nordkoreas ambassadør, hvor man beklagede den nordkoreanske reaktion og opfordrede til, at der blev nedsat en neutral kommission til at undersøge sagen. Det samme gjaldt påstandene (som senere viste sig at være rigtige) om, at Nordkorea stod bag bortførelser fra Japan.⁸³² Dermed ophørte kontakten til Det nordkoreanske Kommunistparti.

I december 1988 sendte SF's formand Gert Petersen et brev til centralkomiteen for det rumænske kommunistparti, hvor han gav udtryk for SF's dybe bekymring over udviklingen i Rumænien. Gert Petersen henviste til tvangsnedlæggelserne af landsbyer, undertrykkelsen af etniske mindretal og den stigende magtcentralisering hos nogle få personer, og han opfordrede de rumænske kommunister til at gennemføre en demokratisering af samfundet.⁸³³ I oktober 1989 afslog SF en invitation til det rumænske kommunistpartis 14. partikongres og afbrød yderligere officielle forbindelser med henvisning til den politiske undertrykkelse og rumænske forsøg på at hindre demokratiseringsprocessen i Polen.⁸³⁴ I november 1989 væltede Berlinmuren, og de kommunistiske partier i Østeuropa mistede magten.

SF og fredsbevægelserne

SF's antiimperialistiske ideologi formede også partiets forhold til fredsbevægelserne under den anden kolde krig fra slutningen af 1970'erne. Det var partiets opfattelse, at den vestlige imperialisme anført af USA bar hovedansvaret for oprustningen og det forværrede internationale klima. Denne "verdenspolitisk[e] offensiv" blev iværksat under Carteradministrationen⁸³⁵ og forstærket under præsident Reagan, hvor USA ifølge SF genoptog rollen som "international gendarm" ved at støtte "reaktionært-fascistiske regimer" som Sydkorea, Chile og

832 ABA, SF's arkiv, kasse 146, læg 2: Gert Petersen til DFR Koreas ambassadør, 19. februar 1988.

833 Ibid., kasse 149, læg 2: Gert Petersen til The Central Committee of the Communist Party of Roumania, 4. december 1988.

834 Ibid., kasse 151a, læg 2: Gert Petersen til The Central Committee of the Roumanian Communist Party, Bucharest, SR Roumania, 20. oktober 1989.

835 ABA, SF's arkiv, kasse 124, læg 2: "Hovedbestyrelsesmødet 29.-30. marts 1980. Dagordenens punkt 7!" Gert Petersen, "Udkast til beretningens internationale del".

Argentina og bekæmpe ”folkelige opstande” i Mellemamerika.⁸³⁶ I 1983 fastslog Gert Petersen i et udkast til den politiske beretning til landsmødet, at Reagan-administrationen stræbte efter at opnå militær overlegenhed, således at USA ville blive i stand til at ”skræmme alle andre fra at forstyrre den imperialistiske verdensorden.”⁸³⁷ Gert Petersen tilføjede, at oprustningen var af ”betydning for USA-imperialismen”, og at den ikke var et svar på Sovjetunionens oprustning, idet der bestod en ligevægt mellem supermagterne. Formålet var, at USA gennem militær overlegenhed kunne udføre ”atomafpresningspolitik” og undergrave den sovjetiske økonomi.⁸³⁸

Heroverfor fremstillede SF generelt Sovjetunionen som en forsigtig og defensivt handlende stormagt. Sovjetunionen var i højere grad end USA tilhænger af afspænding og nedrustning, og dets handlinger var grundlæggende en reaktion på den imperialistiske offensiv. Det hed således i SF’s politiske beretning om den internationale situation i 1980, at Sovjetunionen havde gjort flere forsøg på at ”fastholde afspændingspolitikken”, men at det uklogt havde valgt at svare igen på den vestlige oprustning: ”Den østlige oprustning blev dog voldsomt overdrevet i den vestlige presse for at begrunde NATOs decemberbeslutning [dobbeltbeslutningen].”⁸³⁹ Den sovjetiske intervention i Afghanistan i 1979, som SF stærkt fordømte, var også en reaktion på den vestlige offensiv: ”Set fra et sovjetisk synspunkt sker der for tiden en oprustet ”ømringning” af Sovjet – her spiller også den amerikansk-kinesiske alliance en stor rolle.”⁸⁴⁰ I 1983 fandt SF, at Sovjetunionen ”reagerer ved at følge bedst muligt med i kaprustningen”, og at den vestlige offensiv havde medført, at Moskva prioriterede sine sikkerhedspolitiske principper højest: ”Overfor disse negative træk står dog andre, som er positive, først og fremmest en klart demonstreret vilje til at iværksætte en afbalanceret nedrustningsproces.”⁸⁴¹

Selvom SF således var modstander af oprustningen i Øst og i Vest og kraftigt fordømte begge supermagters militære interventioner, så indebar partiets anti-

836 Ibid., kasse 126, læg 2: ”Hovedbestyrelsesmøde 28.-29. marts 1981. Gert Petersen, ”Udkast til beretning. I. Den internationale situation”.

837 Ibid., kasse 129, læg 2: ”Udkast til politisk beretning til landsmødet 21.-22.-23. maj 1983”, 22. februar 1983.

838 Ibid.

839 ABA, SF’s arkiv, kasse 124, læg 2: ”Hovedbestyrelsesmødet 29.-30. marts 1980. Dagsordenens punkt 7!” Gert Petersen, ”Udkast til beretningens internationale del”.

840 Ibid.

841 ABA, SF’s arkiv, kasse 129, læg 2: ”Udkast til politisk beretning til landsmødet 21.-22.-23. maj 1983”.

imperialistiske ideologi, at det anså Vesten for at være drivkraften i oprustningen. Det vigtigste mål var derfor at stoppe Vestens oprustning. SF pointerede, at partiets krav om nedrustning gjaldt begge blokke, men tilføjede, at ”vi skal først og fremmest gøre arbejdet her og skabe et pres på regeringen, så den tager rigtige initiativer til fremme af international nedrustning.”⁸⁴² I 1981 fastslog partiet, at kampen mod kaprustningen havde to mål, ”at forhindre en atomkrig” og ”at svække imperialismen og enhver form for stormagtshegemonisme, som trives og bevarer herredømme i kraft af kaprustningen.”⁸⁴³ Da NATO's dobbeltbeslutning ifølge SF's opfattelse var ”et klart, ensidigt oprustningstiltag på den vestlige side”, indebar det, at den vigtigste opgave ”er at forhindre udstationeringen af de nye NATO-raketter.”⁸⁴⁴ SF's endemål var et ”afrustet Danmark”, og partiet var derfor imod NATO's opstilling af 572 mellemdistanceraketter, våbendepoter i Danmark og forstærkningsaftaler.⁸⁴⁵ SF's syn på den vestlige forsvarsalliance kom klart til udtryk i partiets udtalelse på landsmødet i 1980, hvor deltagerne især hæftede sig ved USA's politik: ”En supermagt, der vil spille gendarm overalt på kloden, er en fare for freden. Det er rystende, at Danmark gennem NATO underordner sig USA's farlige politik. Kravet om dansk frigørelse fra NATO er stadig aktuelt.”⁸⁴⁶

I slutningen af 1970'erne lagde SF i stigende grad vægt på at deltage i fredsbevægelserne for derigennem at skabe et folkeligt krav om nedrustning. Det var afgørende for partiet, at fredsbevægelserne skulle være tværpoltiske og uafhængige af blokkene: ”Selv om verdensfreden i dag først og fremmest trues af det imperialistiske USA's krigsforberedelser og -trusler, må det ikke få fredsbevægelsen til at afstå fra at kritisere Sovjetunionen for dens oprustning og aggression som f.eks. interventionen i Afghanistan.”⁸⁴⁷ Partiet understregede derfor også behovet for en uafhængig fredsbevægelse i Østeuropa.⁸⁴⁸ Partikontoret opfordrede med-

842 Ibid., kasse 124, læg 5: ”Socialistisk Folkeparti. Landsmødet 2.-3.-4. maj 1980. Udtalelse om den internationale situation”.

843 Ibid., kasse 126, læg 2: ”Hovedbestyrelsesmøde 28.-29. marts 1981”. Gert Petersen, ”Udkast til beretning. I. Den internationale situation”.

844 Ibid., kasse 129, læg 2: ”Udkast til politisk beretning til landsmødet 21.-22.-23. maj 1983”.

845 Ibid., kasse 125, læg 1: Gert Petersen, ”HB-mødet 13.-14.9.80. Elementer til drøftelse af udtalelse”. Ibid., kasse 129, læg 3a: ”Udtalelse fra SFs hovedbestyrelsesmøde d. 23.-24. april 1983 i Esbjerg”.

846 Ibid., kasse 124, læg 5: ”Socialistisk Folkeparti. Landsmødet 2.-3.-4. maj 1980. Udtalelse om den internationale situation”.

847 Ibid., kasse 126, læg 1: ”Hovedbestyrelsen udtaler følgende om SF og Fredsbevægelserne”, 1. februar 1981. Udtalelse til internt brug!

848 Ibid., kasse 123, læg 3: ”SFs hovedbestyrelse udtaler fra sit møde 1.-2. december 1979”.

lemmerne til i højere grad at engagere sig i fredsarbejdet og kampen for Norden som atomvåbenfri zone,⁸⁴⁹ og i 1983 opfordrede landsmødet alle dele af fredsbevægelsen trods uenigheder til at samarbejde om parolen ”nedrustning i Vest og Øst”.⁸⁵⁰ Dette var en hentydning til splittelsen i fredsbevægelserne mellem den kommunistisk dominerede (Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed) og den ikke-kommunistiske fløj (Nej til Atomvåben (NtA), Aldrig mere Krig med flere). I 1975 havde Troels Toftkær deltaget i en international konference om nedrustning i Stockholm arrangeret af Verdensfredsrådet. Toftkær forlod konferencen med det indtryk, at Verdensfredsrådet var mere ”østlig”, end han oprindeligt havde troet.⁸⁵¹ SF's hovedbestyrelse erklærede i 1981, at den foretrak, at medlemmerne tilsluttede sig den tværpolitiske NtA og de lokale fredscomiteer frem for Samarbejdskomiteén for Fred og Sikkerhed.⁸⁵² SF's antiimperialistiske ideologi betød således, at partiet fortrinsvis vendte sin kritik af oprustningen mod Vest, men at partiet lagde vægt på at engagere sig i den ikke-kommunistiske og tværpolitiske del af fredsbevægelserne.

Makuleringen af SF-sagen i 1972-73

I februar 1972 modtog en medarbejder i PET et forslag om at destruere sagen på SF med den begrundelse, at kun få af de implicerede personer var registreret.⁸⁵³ Den 13. marts 1972 anmodede PET's souschef, Jørn Bro, afdeling A om at påbegynde ”en gennemgribende revision” af SF-sagen.⁸⁵⁴ I første omgang synes der dog ikke at være foretaget mere. I september 1972 konstaterede medarbejderen, at revisionen ville blive påbegyndt i den nærmeste fremtid.⁸⁵⁵ Nu kom der imidlertid skred i sagen, og få dage senere videregav Bro en ordre fra politimester

849 Ibid., kasse 128, læg 3: ”Socialistisk Folkeparti. Partikontoret. Arbejdsplan for SF for perioden 1982-84”.

850 Ibid., kasse 130, læg 1a: ”Fredspolitisk udtalelse fra SFs landsmøde 20.-23. maj i Århus”, 30. maj 1983.

851 Ibid., kasse 37, læg 6: Troels Toftkær, ”Beretning om deltagelse i international konference om nedrustning i Stockholm 31-5-75 til 1-6. Indtryk af World Peace Council (Verdensfreds-rådet)”.

852 Ibid., kasse 126, læg 1: ”Hovedbestyrelsen udtaler følgende om SF og Fredsbevægelserne”, 1. februar 1981. Udtalelse til internt brug!

853 PET, administrativ sag: Notits, 9. februar 1972.

854 Ibid.: Notits, 13. marts 1972.

855 PET, administrativ sag: Notits, 22. september 1972.

Jørgen Skat-Rørdam om, at alt emnemateriale vedrørende SF straks skulle revideres: ”Forholdsordren er, at der skal renses meget grundigt ud i materialet, således at alene materiale af helt grundlæggende betydning og materiale af e-mæssig betydning bibeholdes.”⁸⁵⁶ Ved den efterfølgende parole blev det indskærpet, at revisionen skulle iværksættes øjeblikkeligt og have højeste prioritet.⁸⁵⁷ Godt halvanden måned senere kunne medarbejderen rapportere, at ”udrensningen” af SF-sagen var tilendebragt, og at der var makuleret 99 % af selve sagsakterne og 90 % af emnekartoteket.⁸⁵⁸ Bro var imidlertid stadig ikke tilfreds, og i marts det følgende år beordrede han medarbejderen til at makulere næsten hele det resterende emnekartotek, således at der kun blev bevaret ca. 1 % af kortene.⁸⁵⁹ Det er særligt interessant, at man gik så langt som til at destruere sagens registrering (emnekartoteket), hvilket ikke er sket for andre politiske sager, der siden er blevet revideret. En tidligere medarbejder har over for Kommissionen beskrevet makuleringen: ”Vidnet erindrer, at kontorlederen på et tidspunkt fik besked på, at emnekortene vedrørende SF skulle makuleres, hvilket han blev meget ophidset over, da det var en del af hans livsværk.”⁸⁶⁰

Spørgsmålet er, hvorfor det var så vigtigt for PET at destruere materialet vedrørende SF i 1972. En forklaring kunne være, at trusselsbilledet på SF havde ændret sig, og at der ikke var nogen grund til at bevare det indsamlede materiale om partiets dannelse og virksomhed i 1960'erne. Efter 1968 var det ikke længere tilladt at registrere personer alene på grund af deres tilknytning til SF, hvilket gjorde behovet for emnesagen mindre. Det kunne også spille ind, at nu da den intensive overvågning af SF var ophørt, havde PET en naturlig interesse i at beskytte identiteten på tjenestens kilder og slette omtalen af de anvendte metoder. Det forklarer imidlertid ikke, hvorfor det var så vigtigt for tjenesten at destruere journalnøglen – emnekortene – på SF. Da PET i midten af 1990'erne destruerede emnesagerne på de øvrige politiske partier, blev emnekortene således bevaret.

En anden og mere sandsynlig forklaring kunne være, at tjenestens ledelse i 1972 frygtede, at repræsentanter for SF snart kunne få indsigt i PET's arkiv. En medarbejder i PET, der var involveret i revisionsarbejdet med PET's arkiv efter 1968, berettede på et regionsmøde i 1976 om, at det nogle år tidligere havde givet

856 Ibid.: Notits, 5. oktober 1972.

857 Ibid.: Notits, 8. oktober 1972.

858 Ibid.: Notits, 20. november 1972.

859 Ibid., Notits, 19. marts 1973.

860 RB: 22. maj 2001.

anledning til bekymring i PET, da den socialdemokratiske regering fremsatte et forslag om nedsættelse af et parlamentarisk kontroludvalg med efterretnings-tjenesterne. Hvis udvalget blev nedsat, ville SF blive repræsenteret og dermed få indblik i PET's overvågning: "Da gik det ualmindeligt hurtigt med at få SF destrueret. Jeg var selv med til at gøre det, og jeg synes, jeg tog meget forsigtigt, men hver gang, jeg kom med en liste, blev der mindre og mindre tilbage, og i dag er der ikke en SF mappe tilbage."⁸⁶¹ Denne version underbygges af, at den første ordre om at makulere sagen blev videregivet omtrent en måned efter fremsættelsen af regeringens forslag og fem dage efter Folketingets førstebehandling.⁸⁶² Jørn Bro, der gav ordren om destruktionen, har dog over for Kommissionen afvist, at forslaget om et parlamentarisk kontroludvalg var baggrunden for revisionsordren: "Forespurgt om baggrunden for denne ordre forklarede vidnet, at chefen blot ikke ville have materiale liggende, der ikke var absolut velbegrundet. Det var ikke udtryk for nogen ordre eller noget pres ovenfra, og vidnet tror ikke, at udrensningen havde noget med den ny regeringsdannelse at gøre. ... Spørgsmålet om et parlamentarisk udvalg, hvori SF kunne få sæde, var ikke baggrunden for vidnets revisionsordre."⁸⁶³

Det hører med til historien, at visse danske kredse angiveligt var bekymrede over udsigten til, at SF fik sæde i det foreslåede parlamentariske kontroludvalg. I august 1972 offentliggjorde den amerikanske journalist Jack Anderson indholdet af en indberetning fra en amerikansk repræsentant i København, der formentlig var identisk med militærattachéen, til Pentagon. Ifølge den danske presses gengivelse af indberetningen skulle en fremtrædende dansker, der var bekymret over udsigten til, at SF ville få sæde i et kommende kontroludvalg, have taget kontakt til den amerikanske ambassade i København. Her skulle den pågældende have advaret amerikanerne om, at vestlige militære oplysninger kunne blive kompromitteret.⁸⁶⁴ Historien fik statsminister Jens Otto Krag til at erklære,

861 PET, administrativ sag: "Referat fra regionsmødet på "Fjordgaarden", Ringkøbing i dagene 9. og 10. november 1976". Det skal bemærkes, at SF-sagen ikke blev fuldstændig makuleret. Enkelte mapper bl.a. vedrørende SF'eres kontakt til den sovjetiske ambassade blev bevaret.

862 *Lovforslag. Folketingsåret 1971-72*, Lovforslag nr. 123, 11. februar 1972; *Folketingets forhandlinger*, 8. marts 1972, sp. 3406-3440.

863 RB: Jørn Bro, 1. november 2005.

864 Bent Albrechtsen, "Advarsel til USA: Marxistiske socialister kan få adgang til danske militære hemmeligheder", *Berlingske Tidende*, 12. august 1972; Bent Albrechtsen, "Jack Anderson har ikke set eksempel på lækage", *Berlingske Tidende*, 13. august 1972; Jørgen Grunnet, "Kilden var dansk", *Politiken*, 13. august 1972.

at forlydenderne var noget vås, da forslaget om kontroludvalget ikke var blevet vedtaget af Folketinget, og at Pentagon i øvrigt ikke burde være bekymret over SF-tilstedeværelsen i et sådant udvalg.⁸⁶⁵ Ifølge ambassaden var indberetningen sand, og der fandtes flere rapporter af samme slags, som den en amerikansk kilde havde lækket til Anderson.⁸⁶⁶ Historien bekræfter, at visse danske kredse anså SF som en sikkerhedsrisiko, og at de var bekymrede ved udsigten til, at partiet fik sæde i et kontroludvalg, der ville få indblik i de danske efterretningstjenesters virke.

Den fortsatte indsamling af oplysninger om SF efter 1968

Umiddelbart tyder PET's interne instrukser og diskussioner på, at man efter 1968 ophørte med at følge SF's politiske aktiviteter. For eksempel spurgte en deltager på et regionsmøde i 1978 om SF's status. Politimester Ole Stig Andersen svarede, "at der ikke er noget, der tyder på, at SF ikke er et demokratisk parti," hvorfor tjenesten ikke interesserede sig for det.⁸⁶⁷ Da PET det følgende år på anmodning fra Wamberg-udvalget gennemgik emnesagerne om DKP, VS og SF, kunne tjenesten oplyse over for udvalget: "Materialet vedrørende Socialistisk Folkeparti omhandler alene partimedlemmers forbindelse med funktionærer ved den sovjetiske ambassade i København."⁸⁶⁸ Da SF-sagen efter revisionen i 1972 er blevet løbende revideret, kan det ikke med fuldstændig sikkerhed fastslås, om denne oplysning var korrekt. Men den bevarede sag om SF, der dækker tiden fra omkring 1979 til 1989, tyder på, at oplysningen var ufuldstændig, og at PET efter 1968 i et vist omfang fortsatte med at indsamle oplysninger om andre aktiviteter end forbindelserne med østdiplomater.

Der er ikke fundet noget tegn i PET's arkiv på, at PET efter 1979 foretog en egentlig aktiv overvågning *på landsbasis* af SF's politiske virksomhed. Således er der intet, der tyder på, at PET benyttede sig af efterforskningsmetoder som observation, aflytning, brevåbning eller mikrofonering. Der er heller ikke fundet

865 NA, RG 59, Subject-Numeric File 1970-73, box 1890, Int 6: AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No 3666, August 14, 1972.

866 Ibid.: AmEmbassy Copenhagen to Department of State, No. 3717, August 16, 1972.

867 PET, administrativ sag: "Referat af årsmødet for regionsafdelingerne på "Hotel Fjordgården" i Ringkøbing den 23. og 24. maj 1978".

868 WU: "Notat vedr. Danmarks Kommunistiske Parti, Socialistisk Folkeparti, Venstresocialisterne", 15. januar 1979, vedlagt referat af udvalgets møde 19. marts 1979.

spor efter forsøg på at hverve meddelere eller at penetrere SF.⁸⁶⁹ SF er heller ikke omtalt i afdeling C's årsrapporter om ekstremistiske bevægelser i Danmark. Den bevarede SF-sag består hovedsageligt af avisudklip, partiprogrammer og kopier af indberetninger om andre emner, der var af efterretningsmæssig interesse, såsom fredsbevægelsen, hvor SF var nævnt. Det generelle indtryk er, at PET har anvendt materialet til at holde sig orienteret om SF's generelle virksomhed og udvikling.

Dette generelle baggrundsmateriale kan opdeles i seks hovedkategorier, som samtidig giver et fingerpeg om, hvad der var af interesse for PET.⁸⁷⁰ For det første findes der en række oplysninger om organisatoriske forhold, såsom overvejelser i partiet om at starte et nyt partiblade og indberetninger om intern uenighed. I dette materiale er der bevaret nogle indberetninger fra 1960'erne, bl.a. om oppositionen mod Aksel Larsen og en kopi af et referat af et møde i SF's hovedbestyrelse. For det andet indsamlede PET oplysninger om SF's kontakter med den øvrige venstrefløj, og sagen indeholder kopier af indberetninger om DKP, VS, SAP, BZ-bevægelsen og Enhedslisten. PET synes især at have været optaget af muligheden for, at der skulle etableres et bredt samarbejde på venstrefløjen. Nogle indberetninger om tidligere trostkisters indmeldelse i SF tyder på, at PET havde mistanke om, at yderligtgående elementer forsøgte at infiltrere partiet. For det tredje interesserede PET sig for SF's internationale kontakter, og man søgte i et vist omfang at kortlægge forbindelserne til PLO, IRA, Sandinisterne i Nicaragua og PKK. Da SF i 1982 inviterede repræsentanter fra det nordkoreanske kommunistparti til sit landsmøde, søgte PET gennem en udenlandsk søstertjeneste at identificere nordkoreanerne, og man fulgte nordkoreanerne nøje under deres ophold. For det fjerde blev der lagt oplysninger på sagen om SF's rolle i fredsbevægelsen. Det generelle billede af de mange indberetninger var, at SF nok på visse områder kunne samarbejde med DKP i modstanden mod oprustningen og kampagnen for Norden som atomvåbenfri zone, men at vejene skiltes, når folke-

869 Pelle Voigt har i sine erindringer hævdet, at SF's blad *minavisen* og SFu (SF's ungdom) i 1971-72 blev infiltreret af en "politiagent" kaldet "MIK", og at venstrefløjen i SF (kaldet "gruppe 33") senere i 1970'erne blev udsat for "intense telefonaflytninger". Se Pelle Voigt, *Sejre og fodfejl - set i mit bakspejl*, s. 131-132. Der er ikke fundet spor af en sådan overvågning i det bevarede PET-materiale. Det skal understreges, at næsten hele SF-sagen inklusive emnekort blev makuleret i 1972-73, og at der findes et "hul" i emnekortene på SFu fra 1969 til 1978, hvor der ikke er registreret nogen oplysninger. I dette og følgende afsnit besvares folketingssspørgsmål nr. 338 ("Harvede PET i 1980'erne agenter eller meddelere placeret i SF, eller overvågede PET SF?").

870 Den følgende beskrivelse bygger på en gennemgang af PET, emnesag: Forskellige journalnumre.

socialisterne krævede nedrustning i Øst såvel som i Vest og demonstrerede mod Sovjetunionens invasion i Afghanistan. For det femte samlede PET en del materiale om SF's involvering i forskellige former for protestaktiviteter, såsom bevægelser imod apartheid, racisme og amerikansk imperialisme. Og for det sjette noterede PET oplysninger om SF's stilling i fagbevægelsen. Efterretningstjenesten synes især at have interesseret sig for SF's forbindelser til den kommunistisk dominerede Tillidsmandsringen og dens planer for faglige aktioner i midten af 1980'erne. Da SF i 1989 oprettede en ny fraktion, SF Søfart, blandt sømændene, indberettede PET om generalforsamlingens forløb, og medlemmerne af ledelsen blev søgt i PET's register.

Formodet spionage mod forsvaret

PET's efterforskning mod SF involverede to former for aktiviteter: Ledende SF'eres kontakter til østeuropæiske efterretningsfolk (dette vil blive beskrevet i et efterfølgende afsnit) og formodet SF-spionage mod forsvaret. PET synes ikke så meget at have mistænkt SF for at bedrive spionage for en fremmed magt som for at ville offentliggøre oplysninger om forsvaret, hvilket ville lette fjendtlige efterretningstjenesters arbejde. Et eksempel på dette var *SF-bladet's* offentliggørelse i 1968 af fotos og kort over en kommandobunker for Københavns luftforsvar. FE konkluderede, at offentliggørelsen var ”til alvorlig skade for dansk forsvar, idet man her forærer fremmed efterretningstjeneste vigtige oplysninger, som ellers måtte have været skaffet frem under betydeligt vanskeligere vilkår.”⁸⁷¹ PET synes dog ikke at have forfulgt sagen yderligere, muligvis fordi det var ganske vanskeligt at retsforfølge de involverede.

I 1981 kunne FE på grundlag af en uidentificeret kilde oplyse, at SF's folketingsgruppe havde vedtaget et aktionsprogram rettet mod forsvaret, som bl.a. foreslog lokalafdelingerne forskellige former for aktioner i form af besættelse af militært øvelsesterræn, blokade af militære aktiviteter og indsamling og videregivelse af oplysninger om forsvarets installationer.⁸⁷² Bortset fra en indberetning fra politiet i en større by om et SF-byrådsmedlem, hvis ægtefælle var ansat på et offentligt kontor, synes PET ikke at have foretaget sig yderligere i sagen, muligvis

871 PET, emnesag: Brev til Politiets Efterretningstjeneste, 21. juni 1968.

872 PET, emnesag: Brev til Politiets Efterretningstjeneste, 2. februar 1981.

fordi SF afviste det påståede aktionsprogram som et falsum.⁸⁷³ I 1985 blev PET anmodet om at overvåge en norsk statsborger, der var beskæftiget med at afsløre NATO-installationer. Nordmanden skulle besøge Danmark, og PET formodede, at han ville tage kontakt med gruppen Aktiv Ikke Vold, hvis forgrundsfigur var SF'eren Jens Toft. Besøget kom dog aldrig i stand.⁸⁷⁴

Overvågningen af SF i Region I 1977-83

Siden regeringserklæringen i 1968 havde det været PET's praksis, at tilhørsforhold til SF ikke i sig selv var registreringsgrund. Det var PET's linje, som det blev fastslået på regionsmødet i 1978, at man betragtede SF som et demokratisk-sindet parti, og man havde derfor ingen efterretningsmæssig interesse i dets politiske virksomhed. I 1979 meddelte PET Wamberg-udvalget, at SF-sagen alene bestod af oplysninger om ledende SF'ers kontakter til sovjetiske diplomater. På trods af dette kan det konstateres, at mindst én regionsafdeling, Region I (Aalborg), fortsatte med at overvåge SF's politiske aktiviteter i perioden fra 1977 til 1983.⁸⁷⁵ I denne periode (da det bevarede materiale er ufuldstændigt, kan det ikke udelukkes, at det foregik både før og efter perioden) var SF klassificeret som og blev indberettet i regionens årsberetninger under overskriften "ekstremistorganisationernes tilværelse, størrelse og aktivitet inden for regionen". Det er især påfaldende i lyset af den erklærede politik fra 1978, at Centralafdelingen ikke synes at have været opmærksom på og påtalt Region I's fortsatte overvågning af SF's lovlige politiske virksomhed.

De indsendte årsberetninger vidner om en ganske tæt overvågning af folkesocialisterne i Aalborg. I beretningen for 1977 hed det, at SF havde været præget af den interne strid i partiet, "og i den anledning har der været afholdt en del møder m.v. hos medlemmerne privat i hele RG I's område."⁸⁷⁶ Rapporten indeholdt

873 Ibid.: Notits, 23. februar 1981.

874 PET, emnesag: Notitser, 8. og 20. november 1985.

875 Et andet eksempel er Region IV (Odense), hvor det fremgår af den bevarede sag, at afdelingen ikke overvågede eller efterforskede SF. Men afdelingen indsamlede forskellige oplysninger, hovedsageligt i form af genparter af notitser, pjecer og avisudklip, om partiets virksomhed på Fyn. Avisudklippene indeholdt bl.a. lister over partiets lokale Folketings-, amtsråds- og byråds kandidater. PET, Region IV, emnesag.

876 PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. januar 1977 til 31. december 1977 vedrørende de i regionsafdelingen behandlede sagsområder", 29. marts 1978.

oplysninger om vedtagne udtalelser på SF-Nordjylland's ordinære repræsentantskabsmøde (imod lavprisvarehuse), om partiets 1. maj-møder, om dets involvering i "mexicaner-sagen" og om oprettelsen af en ny lokalafdeling i Østhimmerland: "Afdelingen er meget aktiv – særlig i de små byer i Østhimmerland."⁸⁷⁷ Regionen kunne også berette, at SFU havde valgt en kollektiv ledelse og havde afholdt "mange medlemsmøder hos medlemmerne privat."⁸⁷⁸ Det følgende år hed det, at partiet stadig led under den interne strid med de såkaldte "larsenister" (partiets "højrefløj", også kaldt "de 5"), hvilket havde ført til, at de fremtrædende SF'ere Henning Phillipsen og Uffe Vesthy Madsen havde forladt partiet. Samtidig var SF raget uklar med Fællesorganisationen og havde afholdt sit eget 1. maj-møde sammen med VS og Kommunistisk Forbund (KF), hvilket ifølge PET viste, hvor stor splittelse og uenighed der var i partiet: "I sidste del af året er der tilsyneladende kommet ro i partiet, men nogen øget aktivitet er der ikke konstateret."⁸⁷⁹ Regionsafdelingen vurderede også, at der var stille omkring "larsenisterne", der havde lidt et nederlag ved kommunevalget, og SFU.⁸⁸⁰ I 1979 havde SF ført en meget stille tilværelse, men partiets nye spidskandidat, Kirsten Hein, virkede som om hun kunne tilføre partiet ny energi. PET bemærkede i øvrigt, at SF igen havde afholdt 1. maj-møde med VS og KF, opregnede lokalafdelingerne i Nordjylland og noterede, at der havde været ro mellem SF og "larsenisterne". Både SFU og "larsenisterne" havde udvist meget ringe aktivitet i årets løb.⁸⁸¹

PET's oversigt over SF's virke i Nordjylland i 1980 var noget længere end for det foregående år, hvilket hang sammen med, at efterretningstjenestens vurdering af Kirsten Heins indsats havde vist sig at holde stik. Hun var betydeligt mere aktiv end sin forgænger: "Hun er gået aktiv ind for, at Aalborg skal have et "kvindehus", og dette i sig selv giver en masse avisskriveri", noterede regionsafdelingen.⁸⁸² I øvrigt bestod årsoversigten af en omtale af SF's lokale folketingsmand, en opremsning af partiets lokalafdelinger og en beskrivelse af SF's 1. maj-arran-

---

877 Ibid.

878 Ibid.

879 PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. januar 1978 til 31. december 1978 vedrørende de i regionsafdelingen behandlede sagsområder", 1. marts 1979.

880 Ibid.

881 PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. januar 1979 til 31. december 1979 vedrørende de i regionsafdelingen behandlede sagsområder", udateret.

882 PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. januar 1980 til 31. december 1980 vedrørende de i regionsafdelingen behandlede sagsområder", 1. februar 1980.

gementer, der blev afholdt sammen med den øvrige venstrefløj. Endelig kunne det konstateres, at SFU og "larsenisterne" havde holdt en lav profil.⁸⁸³ Igen i 1981 kunne PET rapportere, at SF'erne havde ført en mere udadvendt aktivitet i regionen. Partiet havde bl.a. oprettet et oplysningsforbund i Aalborg, og PET kunne meddele, at temaet for den første møderække havde været: "Socialismens nødvendighed". Den vigtigste udvikling i årets løb var, at SF havde indgået valgsamarbejde med DKP og VS ved amtsrådsvalget, og at partiet havde fået indvalgt to medlemmer i amtsrådet og otte medlemmer i kommunalrådene.⁸⁸⁴ De følgende år synes Region I at have nedtrappet sin overvågning af SF. I årsberetningen for 1982 hed det blot, at partiet havde haft "en del aktivitet i hele regionen", og at der var blevet oprettet to nye foreninger,⁸⁸⁵ og partiet er sidste gang omtalt i oversigten for 1983. Det hedder her, at SF på linje med VS havde været stille, hvilket PET tilskrev de to partiers tilbagegang på arbejdspladserne.⁸⁸⁶

PET's Region I nøjedes imidlertid ikke med at følge SF's politiske virksomhed, men indsamlede også navnene på aktive partifolk. I forbindelse med kommunalvalget i november 1981 indsendte afdelingen lister over partiets amtsråds kandidater i Nordjylland, personer med tilknytning til SF-Aalborg, kommunalvalgs-kandidaterne i Brønderslev, partiets bestyrelsesmedlemmer i afdelingen i Hobro og SF's byråds kandidater i Hobro Kommune. Påtegninger viser, at navnene på flere af listerne er blevet søgt i PET's register i Centralafdelingen. Det fremgår også, at listerne har været forelagt ledende jurister i PET.⁸⁸⁷ I 1984 indsendte regionen tre lister over stillere for SF's folketingskandidater i Hjørring, Sæby og Frederikshavn. Ud for en række af navnene var der anført oplysninger om vedkommendes lovlige politiske aktiviteter, såsom tillidsposter i SF, involvering i fredsbevægelsen, tidligere aktivitet som stiller og indbyder af møder på sin bopæl.⁸⁸⁸ Disse oplysninger stammer sandsynligvis fra regionsafdelingens arbejds-

---

883 Ibid.

884 PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. januar 1981 til 31. december 1981 vedrørende de i regionsafdelingen behandlede sagsområder", 3. februar 1982.

885 PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. januar 1982 til 31. december 1982 vedrørende de i regionsafdelingen behandlede sagsområder", 14. februar 1983.

886 PET, administrativ sag: "Årsberetning for regionsafdeling I for tiden 1. januar 1983 til 31. december 1983 vedrørende de i regionsafdelingen behandlede sagsområder", 15. marts 1984.

887 PET, emnesag: Lister dateret 7. maj 1981, 22. januar 1982, 19. november 1981, 27. november 1981 og 27. november 1981.

888 PET, emnesag: Lister dateret 13. juni 1984, 21. juni 1984 og 28. juni 1984.

kartoteker, hvor det altså var fast praksis at notere folk med tilknytning til SF.⁸⁸⁹ I alt indeholder de otte lister navnene på 192 nordjyske folkesocialister. I ingen af tilfældene synes PET at have haft oplysninger om aktivitet af efterretningsmæssig interesse, der kunne retfærdiggøre, at de blev indberettet til Centralafdelingen.⁸⁹⁰

PET var her tydeligt ude i en gråzone, idet det siden Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977's undersøgelse havde været holdningen, at organisationssager gerne måtte indeholde navnene på de ledende medlemmer, men ikke i systematiseret form. Region I's lister indeholdt navnene på medlemmer, stillere og kandidater og i systematiseret form. PET løste problemet ved at lægge listerne på SF-sagen og derpå indhente justitsministerens godkendelse af opbevaring af kandidatlisterne. På årsmødet i maj 1981 diskuterede man Region I's lister, og politimester Ole Stig Andersen understregede, at medlemskab af SF selvfølgelig ikke var registreringsgrund. Men han tilføjede med henvisning til listerne, at "der kan dækkes ind på i forvejen kendte personer – med andre ord foretages en tilaktering." Han noterede dog, at et medlem af Wamberg-udvalget ikke var enig i denne fremgangsmåde,⁸⁹¹ hvilket sandsynligvis var møntet på udvalgsmedlemmet Harald Engberg-Pedersen. Det fremgår af et håndskrevet notat på en af listerne, at politimesterens anvisninger blev fulgt: "tilakteres hos de kendte derefter lvs iflg pm 20.5.81".⁸⁹² Det betyder, at Centralafdelingen søgte navnene i registeret og vedlagde kopier af listerne på de allerede kendte personer. Derpå blev listerne lagt på SF-sagen.⁸⁹³ Spørgsmålet blev efterfølgende fremlagt for Wamberg-udvalget,⁸⁹⁴ og i november 1982 godkendte justitsminister Erik Ninn-

889 Se afsnittet om arbejdskartoteker i Kommissionens beretning, bind 3, om PET's virksomhed 1968-1989.

890 Region I var ikke den eneste afdeling, der var beskæftiget med at indsamle navne på SF'ere. Emnesagen indeholder en række avisudklip med lister over SF's kommunalvalgskandidater i Roskilde, Skanderborg, Albertslund, Sorø, Aalborg og København fra 1981.

891 PET, administrativ sag: "Referat fra årsmødet i Svendborg den 18. 19. og 20. maj 1981".

892 PET, emnesag: Notat på liste dateret 7. maj 1981.

893 I samme journalmappe findes et eksemplar af SF's principprogram fra 1979. På programmet er vedhæftet en seddel med et håndskrevet notat: "Vi må ikke beskæftige os m. SF". Nedenunder er i en anden håndskrift tilføjet: "Kan registreres/[-]." Formuleringen er sandsynligvis en henvisning til, at SF som organisation var registreret, og at PET havde mulighed for at lægge materiale som programmet på sagens akter, selvom tjenesten ikke foretog en egentlig aktiv overvågning og indhentning af oplysninger.

894 WU: Referat af udvalgets møde den 6. august og den 24. september 1981.

Hansen, at der kunne lægges lister på politiske partiers kandidater m.v. på emnesagerne, dog kun i usystematiseret form.⁸⁹⁵

Rumænsk efterretningsaktivitet rettet mod SF 1972-1975

Som tidligere beskrevet etablerede SF i 1970 faste forbindelser til det rumænske kommunistparti, og partiet sendte flere delegationer på besøg i Rumænien. Samarbejdet betød, at ledende SF'ere kom i kontakt med diplomater ved den rumænske ambassade og dermed også med rumænske efterretningsofficerer, der arbejdede under diplomatisk dække.

I december 1972 henvendte SF-folketingsmedlem Kurt Brauer sig til den socialdemokratiske justitsminister K. Axel Nielsen og bad om en samtale med PET, da han mente, at han var blevet udsat for en mistænkelig tilnærmelse fra en rumænsk diplomat. Under det efterfølgende møde med to medarbejdere fra PET fortalte Brauer, at han via to rumænske diplomater var kommet i kontakt med økonom ved den rumænske handelsafdeling, Ioan Mitrofan Oprea. De havde mødtes til frokost flere gange i slutningen af 1972, hvor de havde drøftet udenrigs- og sikkerhedspolitik og de politiske partiers sammensætning, og Brauer havde efter anmodning fremskaffet oplysninger om græske eksilorganisationer. Oprea havde foræret Brauer flasker med spiritus og vin og havde tilbudt ham penge til en rejse til Rumænien. Brauer havde fået det indtryk, at rumæneren havde forsøgt at "købe" ham og havde afvist tilbuddet. PET-medarbejderne informerede Brauer om, at Oprea opførte sig som en efterretningsofficer, og det blev aftalt, at Brauer ville holde tjenesten orienteret om den fortsatte kontakt.⁸⁹⁶

Oprea var allerede kendt i PET, som ved hans ankomst til Danmark i 1972 havde sikre oplysninger om, at han var officer i den rumænske efterretningstjeneste Securitate med rang af premierløjtnant, og at han var uddannet ved efterretningsskolen i Tomilino i Sovjetunionen.⁸⁹⁷ Andre kildeoplysninger bekræftede billedet af Oprea. Ifølge en kilde udviste rumæneren en "pågående fremfærd", han var mere interesseret i politiske spørgsmål end handel, og det var tydeligt, at hans egentlige arbejdsfelt var dyrkning af danske politikere. I et enkelt tilfælde

⁸⁹⁵ Ibid.: Referat af udvalgets møde 11. november 1982.

⁸⁹⁶ PET, personsag : "Vedr.: Rumænsk efterretningsmæssig tilnærmelse til medlem af det danske Folketing", 15. december 1972.

⁸⁹⁷ Ibid.: "Karakteristik over to tidligere og en nuværende tjenstgørende rumænske diplomater".

skulle han have gjort tilnærmelser til en folketingssekretær for derved at ”infiltrere” et folketingsmedlems kontor.⁸⁹⁸

Nogen tid senere orienterede Kurt Brauer PET om sine fortsatte kontakter med Oprea. Ifølge Brauer var SF’erne meget forsigtige i deres omgang med rumæneren. Brauer oplyste således, at Gert Petersen også havde kontakt til Oprea, og at han var ”rasende” på ham, fordi han opførte sig så ”kluntet”. Gert Petersen skulle have antydnet, at den rumænske diplomat var agent, og han havde ifølge Brauer tre gange afvist at udlevere ”fortrolige oplysninger”. Da Brauer fortalte Gert Petersen, at han havde orienteret justitsministeren, og ”at der var noget i gang” mod rumæneren, skal Gert Petersen have rost sin partifælle for sit initiativ. Oprea havde under de seneste møder i øvrigt været interesseret i Brauers vurdering af udsigterne til en europæisk sikkerhedskonference og til gennemførelsen af ØD og om de socialistiske partiers interne forhold.⁸⁹⁹

Regeringen var øjensynligt bekymret over, hvordan forholdet udviklede sig, og det blev besluttet at tage forebyggende sikkerhedssamtaler med de involverede SF’ere. Statsminister Anker Jørgensen tilkaldte Kurt Brauer og pålagde ham at afbryde kontakten til Oprea, hvilket folketingsmedlemmet efterkom, for, som han senere fortalte PET, hans mentalitet var præget af hans fortid som løjtnant ” – sådan at forstå, at hvis ministeren giver ham ordre til at bryde forbindelsen, så bryder han forbindelsen uden at stille spørgsmål.”⁹⁰⁰ Justitsministeren havde taget en samtale med Gert Petersen, som også var blevet opfordret til at afbryde forbindelsen til Oprea, hvilket han imidlertid havde afvist, da han mente at ”være i stand til selv at styre forholdet.”⁹⁰¹ Kort tid efter blev PET’s chef Jørgen Skat-Rørdam opsøgt af en fremtrædende SF’er, der oplyste, at han under selskabelige former var kommet til at afsløre over for Oprea, at SF var blevet advaret mod ham. SF’eren kunne ikke forklare sin handling og frygtede, at han havde

898 Ibid.: ”Vedr.: Den rumænske handelsråd Ioan Oprea”, 25. januar 1973; ”Vedr.: Den rumænske handelsråd Ioan Oprea”, 22. juni 1973; ”Vedr. den rumænske ambassadefunktionær Ioan Oprea”, 12. september 1973.

899 PET, personsag: ”Vedr.: Økonom ved den herværende rumænske handelsafdeling, Ioan Mitrofan Oprea, f.d. 4.6.1930 i Rumænien”, 22. februar 1973.

900 Ibid.: ”Vedr.: Økonom ved den herværende rumænske handelsafdeling, Ioan Mitrofan Oprea, f.d. 4. juni 1930 i Rumænien”, 10. april 1973.

901 PET, personsag: ”Vedr.: Oprea”, 4. april 1973.

gjort noget ulovligt.⁹⁰² Justitsministeriet, Udenrigsministeriet og Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg blev alle orienteret om denne sikkerhedslækkage.⁹⁰³

Trods advarslerne afbrød SF'erne ikke fuldstændig kontakten til den rumænske efterretningsofficer. Ifølge en kilde tog SF'erne Oprea til nåde igen, efter i en periode at have lagt ham på is.⁹⁰⁴ Dette virker overraskende, for det forlød fra en udenlandsk tjeneste, at SF'erne havde beklaget sig over en rumænsk diplomat, der efter al sandsynlighed var identisk med Oprea, som opførte sig "anmassende" over for SF: "SF'erne har således fortalt, at nævnte diplomat tilbragte megen tid på SF's partikontorer, hvor han på pågående vis søgte at pumpe de tilstedeværende for oplysninger."⁹⁰⁵ Rumæneren skulle angiveligt færdes "ugenert" i SF's kontorer på Christiansborg, hvor han "åbenlyst" kiggede i de papirer, der lå fremme.⁹⁰⁶ Opreas kontakt til SF stoppede imidlertid brat. I sommeren 1975 hoppede en rumænsk efterretningsofficer af i Norge, hvor han bl.a. fortalte om Securitates operationer i Danmark. Da pressen i slutningen af august bragte historier om den rumænske aktivitet blandt danske politiske partier, forlod Oprea i hast Danmark.⁹⁰⁷

SF's nordkoreanske kontakter

PET fulgte også SF's kontakter til Nordkorea. I september 1973 konstaterede tje-
nesten, at Gert Petersen sammen med Christen Amby og Svend Auken havde

902 Ibid.: Notits, 21. maj 1973.

903 Ibid.: Ekstrakt af referat af møde i Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål 22. maj 1973.

904 PET, personsag: "Vedr. den rumænske handelsmedarbejder Ioan Mitrofan Oprea", 17. april 1973; "Vedr. den rumænske efterretningsofficer Ioan Mitrofan Oprea (Cluj 4/6 1930)", 8. juni 1973 og fortsat 13. juni 1973; "Vedr. den rumænske ambassadefunktionær Oprea", 1. november 1973; "Vedr.: Ioan Mitrofan Oprea, f.d. 4.6.1930 i Cluj", 14. marts 1974; "Vedr. Session I den interparlamentariske union i april 1974 i Bukarest", 7. maj 1974.

905 PET, ibid.: "Vedr.: Rumænske diplomater – SF", 10. december 1973.

906 Ibid. Diplomatenes identitet fremgår af, PET, personsag: "Vedr.: Rumænske diplomater – SF", 19. december 1973.

907 PET, personsag: "Vedr.: 2. sekr. ved den herv. rumænske ambassade Ioan Mitrofan Oprea", 31. august 1975; "Vedr.: 2. sekr. ved den herv. rumænske ambassade Ioan Mitrofan Oprea, f.d. 4.6.1930 i Rumænien", 1. september 1975; "Vedr.: Ioan Mitrofan Oprea, f.d. 4.6.1930 i Cluj. 2. sekretær ved herværende rumænske ambassade", 10. november 1975. Se endvidere Bertel Thomsen, "Østagerter lokkede politikere med dyre udlandsrejser, penge og kvinder", *B.T.*, 30. august 1975; "Spioner på jagt efter skandaler", *Aktuelt*, 31. august 1975.

besøgt Nordkorea, hvor Gert Petersen havde omtalt Kim Il Sung positivt og kritiseret USA-imperialismen.⁹⁰⁸ I 1976 modtog PET kildeoplysninger om, at Gert Petersen deltog i en pressekonference arrangeret af Den danske støttekomité for Koreas Genforening. Ifølge kilden blev komitéen støttet af den nordkoreanske ambassade, og på konferencen anklagede Gert Petersen Sydkorea og USA for at have aggressive planer mod Nordkorea.⁹⁰⁹ Imidlertid skal forholdet til den nordkoreanske ambassade være kølnet betydeligt, da nordkoreanske diplomater senere i 1976 blev udvist af Danmark på grund af smugleri. Ifølge PET's kildeoplysninger samt presseforlydender skulle Gert Petersen have bedt folketingsgruppen om at afbryde enhver forbindelse til Nordkorea.⁹¹⁰ I 1977 udarbejdede tjenesten en oversigt over partiformandens kontakter til den nordkoreanske repræsentation i København.⁹¹¹

SF genoptog imidlertid på et tidspunkt forbindelserne, for PET noterede hyppige kontakter de efterfølgende år. I midten af 1980'erne bemærkede PET flere tegn på, at Gert Petersen støttede de nordkoreanske forslag om et genforenet Korea. Således noterede tjenesten, at partiformanden i 1984 skulle deltage i en konference i Paris arrangeret af CILRECO, som stod for Et genforenet og uafhængigt Korea. PET bemærkede, at det var nordkoreanerne, der bestemte, hvem der skulle deltage, og som betalte udgifterne.⁹¹² PET bemærkede også, at Gert Petersen sammen med Kjeld Albrechtsen fra VS havde sendt et brev til Folketingets medlemmer, som opfordrede til at indlede trepartsforhandlinger om Koreas genforening. Det var PET's vurdering, at nordkoreanerne ved hjælp af propagandalekturer og betalte rejser forsøgte at gøre folketingsmedlemmerne "møre", således at de blev modtagelige for Pyongyangs synspunkter med hensyn til Koreas genforening.⁹¹³

908 PET, personsag: Notits, 26. september 1973.

909 Ibid.: "Vedr.: 'Den danske støttekomité for Koreas Genforening'", 22. september 1976.

910 Ibid.: "Vedr.: Nordkoreanerne – Gert Petersen-SF", 4. november 1976. Sammested udklip fra *B.T.*, 2. november 1976.

911 Ibid.: Notits, 4. juli 1977.

912 Ibid.: Notits, 1. marts 1984.

913 Ibid.: "Vedr.: Den nordkoreanske Ambassade", 12. marts 1984.

KGB's kontakter i SF

Som tidligere beskrevet havde SF kun sporadiske officielle kontakter med Sovjetunionen indtil 1988, hvor man besluttede at etablere et samarbejde med SUKP. Imidlertid betød partiets antiimperialistiske ideologi, at de kommunistiske regimer, trods deres fejltagelser og mangler, blev anset for at tilhøre den antiimperialistiske lejr sammen med de uafhængige socialistpartier og frihedsbevægelserne i den tredje verden. Denne overbevisning indebar, at flere ledende SF'ere var rede til at mødes med sovjetiske diplomater til uformelle politiske samtaler.⁹¹⁴

Set fra PET's perspektiv udgjorde disse kontakter en mulig sikkerhedsrisiko, da flere af diplomaterne var mistænkte eller identificerede efterretningsofficerer. Spørgsmålet for PET var derfor, om møderne dækkede over efterretningsvirksomhed: Benyttede de sovjetiske tjenester KGB og GRU møderne til at indhente oplysninger eller påvirke den danske sikkerhedspolitiske debat, og forsøgte de at hverve ledende SF'ere som agenter til at udføre efterretningsopgaver? PET forsøgte derfor at overvåge møderne, men det er det generelle indtryk, at PET indtil hvervningen af KGB-officeren Oleg Gordijevskij i 1975 havde svært ved at fastslå karakteren af kontakterne.⁹¹⁵

Overvågningen gav dog et vist indblik i kontakterne. Således konstaterede PET i februar 1974, at Gert Petersen mødtes regelmæssigt med presseattaché ved den sovjetiske ambassade, Oleg Gordijevskij, der var identificeret som KGB-officer.⁹¹⁶ PET synes kun at have haft kendskab til enkelte af møderne, idet man åbenbart aftalte, hvor man skulle træffes næste gang ved afslutningen af hvert møde. En af de få gange PET fik lejlighed til at observere et møde, en frokost

914 Som nærmere beskrevet i det følgende hævdede KGB-residenturet, at flere af de ledende SF'ere var motiveret af ideologisk sympati for Sovjetunionen. Denne vurdering kunne dog være påvirket af, at residenturet havde en interesse i at fremstille kontakterne som politiske sympatisører. Flere af de pågældende SF'ere har derimod hævdet, at de mødtes med de sovjetiske diplomater for at udveksle synspunkter og få indblik i den sovjetiske ledelses tænkning.

915 Det skal bemærkes, at flere af personsagerne på de ledende SF'ere, der havde kontakter til KGB-officerer i 1970-80'erne, er siden blevet makuleret. Det er derfor ikke muligt i detaljer at rekonstruere PET's overvågning af kontakterne.

916 PET, personsag: Notits, 7. februar 1974. Gert Petersen har selv beskrevet møderne med Gordijevskij i *Inden for systemet – og udenfor*, s. 246-249. Ifølge Petersen førte de to en politisk dialog, og han videregav ingen klassificerede oplysninger, og han blev ikke brugt af Gordijevskij til at udspredde sovjetiske synspunkter. Russeren kritiserede åbenlyst det sovjetiske system, og der var intet, der tydede på, at han i virkeligheden var KGB-agent.

på restaurant ”Peder Oxé”, bemærkedes det, at Gordijevskij var tydeligt nervøs, holdt vagtsomt øje med omgivelserne og hang ind over bordet under samtalen.⁹¹⁷ I april 1972 konstaterede PET, at en anden ledende SF'er havde forbindelse til den polske kultur- og presseattaché Stefan Stefanski, men der blev ikke iværksat nogen observation eller aflytning af deres møder.⁹¹⁸ Selv da PET blev klar over, at den pågældende SF'er jævnligt mødtes til frokoster ude i byen med Gordijevskij, gav det ikke anledning til at skærpe overvågningen.⁹¹⁹ Den eneste observationsrapport skyldtes en tidligere medarbejder i PET, der tilfældigvis fik øje på den pågældende og KGB-officeren Vladimir Minin på en restaurant i 1977.⁹²⁰

PET synes kun ved enkelte lejligheder at have haft mulighed for at få sikker viden om indholdet af samtalerne. I 1974 opdagede PET, at en ledende SF'er havde kontakt til Oleg Gordijevskij, og tjenesten konstaterede en række møder med skiftende KGB-officerer de følgende år. Ved en enkelt lejlighed i begyndelsen af 1980'erne lykkedes det PET at observere et møde mellem den pågældende politiker og KGB-officer Aleksandr Tjikira, hvor de to drøftede indenrigs- og udenrigspolitiske spørgsmål.⁹²¹ I 1983 overvågede tjenesten to møder mellem Pelle Voigt og den assisterende sovjetiske militærattaché Vladimir I. Vinokurov, der blev afholdt på restauranter. Vinokurov var identificeret GRU-officer. PET erfarede, at de to udvekslede synspunkter om forskellige politiske emner som atomkraft, Mellemosten, EF, Grønland, Nordkorea, de franske kommunisters holdning til den franske atomslagstyrke, Sydafrika, F-16, den svenske ubådsaffære og registreringer af lovlig politisk virksomhed. Det var PET-observatøernes indtryk, at GRU-officeren fiskede efter oplysninger, men at han ikke fik noget ud af det. Til gengæld kritiserede Voigt åbent flere sider af den sovjetiske politik.⁹²²

I et enkelt tilfælde henvendte en af de ledende SF'ere sig selv til PET og underrettede tjenesten om kontakten. I slutningen af 1984 blev den pågældende kontaktet af den sovjetiske presseattaché Anatolij Sorokin, der også arbejdede som KGB-officer. SF'eren rapporterede om tilnærmelsen til myndighederne, og i marts 1985 havde den pågældende en samtale med PET, hvor han fortalte om sine tidligere møder med Gordijevskij og Minin og om sine første samtaler med

917 PET, personsag: Notits, 14. juni 1977.

918 PET, personsag: Rapporter, 18. april 1972 og 4. oktober 1972.

919 Ibid.: Rapporter, 18. oktober 1973, 13. november 1973, 13. maj 1974, 24. april 1975.

920 Ibid.: Notits, 29. april 1977.

921 PET, operationssag: Notits, 19. december 1985.

922 PET, personsag: Notitser, 11. januar og 28. februar 1983.

Sorokin. De to havde talt om generelle politiske spørgsmål, og SF'eren ønskede at fortsætte kontakten. PET havde ingen indvendinger, da "det måtte være i alles interesse at man holdt en dialog i gang", og SF'eren tilbød at holde efterretningstjenesten informeret om møderne.⁹²³ Ifølge den pågældendes efterfølgende rapporter til PET var russeren interesseret i at diskutere den sikkerhedspolitiske situation, EF og udviklingen i Sovjetunionen efter Gorbatjovs magtovertagelse. Det var SF'erens indtryk, at det var Sorokins opgave at holde forbindelsen til danskeren varm, indtil den kunne overtages af en ny diplomat. Han hæftede sig især ved, at Sorokin insisterede på at aftale nye møder på forhånd, så man ikke behøvede at benytte telefonen.⁹²⁴

PET's vigtigste kilde til SF's kontakter med østlige efterretningsofficerer var således Gordijevskij, der i 1976 begyndte at videregive oplysninger om ledende SF'ere. Gordijevskij-materialet, der som tidligere nævnt består af oversættelser af det skriftlige materiale, som dobbeltagenten smuglede ud af den sovjetiske ambassade, og hans egne kommentarer, giver et unikt indblik i KGB's politiske kontakter i Danmark i sidste halvdel af 1970'erne. Som omtalt skal materialet anvendes forsigtigt, da det indeholder væsentlige kildemæssige problemer. Således er det vigtigt at skelne mellem residenturets ofte ambitiøse planer og de opnåede resultater (hvilket til dels opvejes af Centerets evalueringer), og at residenturet og Centeret havde en tendens til at overdrive betydningen af kontakterne (hvilket dog til dels opvejes af Gordijevskijs kritiske kommentarer).⁹²⁵

Ifølge Gordijevskij var det KGB's primære opgave at skaffe kontakter i SF, som kunne anvendes til at indsamle politiske oplysninger og til at udsprede sovjetiske synspunkter. Det var derimod ikke KGB's opgave at forsøge at splitte partiet eller at påvirke det til at indgå i et regeringssamarbejde med Socialdemokratiet. KGB's indsats over for udenlandske partier var styret af SUKP's Centralkomité, som havde fastslået, at andre venstrefløjpartier udgjorde en trussel mod de lokale kommunistpartier. KGB-residenturet i København måtte derfor ikke forsøge at påvirke SF's politik over for Socialdemokratiet eller forsøge at splitte det, da det kunne have konsekvenser for DKP.⁹²⁶

923 PET, personsag: Notits, 7. marts 1985.

924 Ibid.: Notitser, 2. og 21. maj 1985.

925 Se tidligere i dette bind om politiske partier og Kommissionens beretning, bind 13, om KGB's agent- og kontaktnetværk i Danmark.

926 PET, operationssag: Rapport nr. 27/A, april 1977.

Gordijevskij havde kendskab til fem ledende SF'ere, der mødtes med KGB-officerer, som optrådte under diplomatisk dække. En var af KGB klassificeret som agent, en som fortrolig kontakt (Gert Petersen), og tre som kontakter under ”dybt studium” med henblik på et tættere samarbejde (”objekt rasrabotki”). Alle fem var tildelt kodenavne: *Paul* (senere *Zevs*, Gert Petersen), *Mark*, *Kraig*, *Uran* og *Bard* (Pelle Voigt).⁹²⁷ KGB vurderede selv, at flere af SF'erne havde ideologiske motiver for kontakten til repræsentanter for Sovjetunionen.⁹²⁸ Gert Petersen og Pelle Voigt, der begge offentligt har beskrevet deres kontakter med sovjetiske diplomater, har forklaret deres motiver med, at de var interesseret i at få indblik i det sovjetiske syn på den internationale udvikling.⁹²⁹ Det er uklart, i hvilket omfang SF'erne var klar over, at de sovjetiske diplomater, som de havde samtaler med, i virkeligheden var efterretningsofficerer. I flere tilfælde antog residenturet, at kontakterne havde gættet diplomaternes rigtige funktion, men det fremgår ikke af materialet, hvad disse antagelser byggede på.⁹³⁰ Gordijevskij var af den opfattelse, at Gert Petersen var klar over den rette sammenhæng, men at han foretrak ikke at indrømme det.⁹³¹ Det skal dertil bemærkes, at Gert Petersen har givet udtryk for, at han ikke vidste, at Gordijevskij var efterretningsofficer.⁹³²

927 Ibid.: Rapport Nr. 24; rapport nr. 31/A, marts-august 1977; rapport nr. 34/B. Gordijevskij-materialets oplysninger om Pelle Voigt og *Uran* stemmer overens med de kortfattede notater fra KGB-arkivaren Vasilij Mitrokhin. PET, operationssag: Rapporter nr. 5 og nr. 12.

928 PET, operationssag: Rapport nr. 29/B, marts-maj 1977; rapport nr. 34/B.

929 Gert Petersen, *Inden for systemet - og udenfor*, s. 246-249; Pelle Voigt, *Sejre og fodfejl - set i mit bakspejl*, s. 133-136.

930 PET, operationssag: Rapport nr. 29/B, marts-maj 1977; rapport nr. 33/B, oktober/november 1977.

931 Ibid.: Rapport nr. 48, 1978-1982.

932 Gert Petersen, *Inden for systemet - og udenfor*, s. 246.

SF's formand Gert Petersen på partiets landsmøde i Ballerup i 1987. Han var oprindeligt medlem af DKP indtil splittelsen i 1958, og han havde fra 1960'erne hyppige frokostmøder med østlige diplomater, som var efterretningsofficerer under dække. PET's overvågning af Gert Petersen viser, at det er vanskeligt at skelne mellem legitime politiske samtaler og efterretningskontakter. Efter den kolde krigs afslutning blev Gert Petersen meldt til politiet for overtrædelse af straffeloven, men PET vurderede, at det ikke var muligt at få ham dømt ved en retssag (Arbejdermuseet og ABA).

Det er det generelle indtryk, at SF'ernes møder med de sovjetiske efterretnings-officerer blev afholdt åbent, det vil sige at de oftest fandt sted på offentlige steder som restauranter. Nogle af møderne var dog karakteriseret af, hvad PET betegnede som ”konspirative” træk. Således blev møderne ofte aftalt fra gang til gang, hvilket hindrede PET i at få forhåndskendskab til det. I 1981 mente PET at kunne påvise en ændring i mønsteret for Gert Petersens møder, hvilket kun skærpede tjenestens opmærksomhed. PET bemærkede, at Gert Petersens møder med KGB-officerer lige siden den første kontakt med Lipskij i 1965 var karakteriseret ved, at møderne var aftalt på forhånd, hvilket indebærer, at PET kun havde kendskab til nogle af møderne. Det var også et gennemgående træk, at møderne blev afholdt under omstændigheder, der sikrede, at den danske tjeneste ikke kunne aflytte samtalen. Det nye var, at møderne med 2. sekretæren Vladimir N. Minin havde antaget en mere ”konspirativ” form. Mens Gert Petersen og hans tidligere kontakt, Oleg Gordijevskij, havde mødtes helt åbent, så kontaktede hans afløser

aldrig danskeren åbent, og PET havde kun kendskab til fire møder, selvom de to havde kendt hinanden i tre år.⁹³³

Ifølge KGB-materialet, som Gordijevskij udleverede, udviklede forholdet til Pelle Voigt sig også i en ”konspirativ” retning. Danskeren blev pålagt ikke at ringe til ambassaden og ikke fortælle andre om kontakten, der blev aftalt alternative mødesteder og -tidspunkter, og Voigt udarbejdede skriftlige rapporter om bl.a. et møde mellem repræsentanter for SF og det israelske parti MAPAM.⁹³⁴ Da Voigt i 1986 offentliggjorde en artikel om kontakterne, beskrev han de ”konspirative” sider af møderne og sin mistanke om, at de sovjetiske samtalepartnere i virkeligheden var efterretningsofficerer.⁹³⁵ Ifølge Voigt overholdt han imidlertid ikke de ”konspirative” regler, men brød aftaler om møder og fortalte sine omgivelser om kontakterne.⁹³⁶

Et andet ”konspirativt” element var betaling til kontakterne i form af gaver eller penge. Hensigten fra sovjetisk side var, at man derved gjorde kontakten tættere og styrkede kontrollen med SF’erne. Ifølge KGB-residenturets noter over kontakten til Gert Petersen fra 1970 til 1973, som blev udleveret af Gordijevskij, skal den senere partiformand i flere tilfælde have modtaget gaver og et pengebeløb af sin KGB-kontakt, 2. sekretæren ved den sovjetiske ambassade Leonid A. Makarov.⁹³⁷ Det skal dog understreges, at sådanne oplysninger fra KGB-materiale ikke altid er fuldt pålidelige. Gordijevskij hævdede i 1976, at Gert Petersen aldrig havde modtaget penge fra KGB.⁹³⁸ Det var ikke en ukendt foreteelse under den kolde krig, at KGB-officerer forfalskede kontaktrapporter og selv beholdt pengene.

Der er imidlertid andre eksempler i KGB-materialet på, at ledende SF’ere tog imod betaling. Ifølge et brev fra Centeret til residenturet skal *Kraig* have modtaget gaver af en stigende værdi.⁹³⁹ Pelle Voigt modtog bl.a. 2-3.000 kr. til dækning af udgifterne i forbindelse med afholdelsen af et seminar om Mellemøsten. Ifølge

933 PET, personsag: Notits, 10. april 1981.

934 PET, operationssag: Rapport nr. 31/A, marts-august 1977; rapport nr. 33/B, oktober/november 1977.

935 Pelle Voigt, ”Mit liv med KGB”, *Weekendavisen*, 3.-9. oktober 1986.

936 Pelle Voigt, *Sejre og fodfejl - set i mit bakspejl*, s. 134.

937 PET, operationssag: Rapport Nr. 1, april 1970-april 1973.

938 PET, operationssag: Rapport nr. 23.

939 PET, operationssag: Rapport nr. 29/B, marts-maj 1977.

Gordijevskij var KGB-residenturet primært interesseret i arrangementet som et middel til at etablere tættere kontakt til Voigt ved hjælp af penge og gode råd.⁹⁴⁰

Indhentning af oplysninger

KGB havde flere mål med kontakterne til de ledende SF'ere. For det første blev de anvendt til at indhente oplysninger om forskellige politiske spørgsmål. Det skal her bemærkes, at KGB undertiden anvendte en dramatisk efterretningsterminologi, f.eks. at danske kontakter skulle anvendes til "efterretningsarbejdet i marken", hvilket øjensynligt blot var en henvisning til åbne frokostmøder, hvor man udvekslede politiske synspunkter. Dette indebærer imidlertid ikke, at kontakterne automatisk fungerede som agenter, der udførte opgaver for deres føringsofficerer.

KGB anvendte samtalerne med SF'ere til at indhente oplysninger om forskellige indenrigs- og udenrigspolitiske emner, der var af interesse for den politiske ledelse i Moskva. Ifølge residenturets notater fra møderne med Gert Petersen fra 1970 til 1973 gav han bl.a. oplysninger om SF, internationale møder, hans vurdering af udviklingen i Sovjetunionen og Kina, og hans besøg i Rumænien.⁹⁴¹ Residenturet etablerede kontakt til *Mark* med henblik på at indhente informationer om EF.⁹⁴² *Kraig* gav ifølge KGB-korrespondancen oplysninger om forholdene i SF og dets internationale forbindelser, om partiernes forhold til DKP, om danske maoister, om den danske regering og internationale spørgsmål.⁹⁴³ Pelle Voigt blev af Gordijevskij betegnet som residenturets vigtigste kilde til oplysninger om danske maoister, som var særligt efterspurgt af Moskva.⁹⁴⁴ Således skulle Voigt have videregivet et referat af en samtale mellem Benito Scocozza fra KAP og den kinesiske leder Hua Guofeng, der havde overtaget magten i Kina efter Mao. Referatet blev angiveligt videresendt til Politbureauet og Centralkomitéen

940 PET, operationssag: Rapport nr. 31/A, marts-august 1977; også rapport nr. 33/B, oktober/november 1977. Pelle Voigt har fortalt, at han også modtog 3-4.000 kr. for nogle artikler. Derimod afslog han et tilbud om at få betalt en uddannelse ved Oxford University. Se Pelle Voigt, "Mit liv med KGB". *Weekendavisen*, 3.-9. oktober 1986.

941 PET, operationssag: Rapport nr. 1, april 1970-april 1973.

942 Ibid.: Rapport nr. 28/A, september 1976-juni 1977.

943 Ibid.: Rapport nr. 29/B, marts-maj 1977; rapport nr. 46, august 1977.

944 Ibid.: Rapport nr. 31/A, marts-august 1977.

i Moskva.⁹⁴⁵ Flere SF'ere blev også benyttet til at indhente oplysninger om Sovjets modstandere, ”hovedfjenden” (USA) og Kina, og om Statsministeriet og Udenrigsministeriet til brug for residenturets forsøg på at infiltrere dem.⁹⁴⁶

Spørgsmålet er, om nogen af de ledende SF'ere videregav klassificerede oplysninger til deres sovjetiske kontakter. Her er Gert Petersen af særlig interesse, idet han havde sæde i Det Udenrigspolitiske Nævn. Ifølge residenturets notater skal Gert Petersen fra 1970 til 1973 have videregivet oplysninger vedrørende Det Udenrigspolitiske Nævns forretningsgang og fra danske ambassadeindberetninger, der blev videresendt af Udenrigsministeriet til nævnet.⁹⁴⁷ I en skrivelse dateret den 30. september 1971, som efter alt at dømme blev sendt fra residenturet til Centeret, blev det foreslået at forfremme Gert Petersen til ”fortrolig kontakt”. Dette blev bl.a. begrundet med henvisning til hans medlemskab af Udenrigspolitisk Nævn.⁹⁴⁸

Hvad angår møderne i Det Udenrigspolitiske Nævn, bekræftede Gordijevskij i 1976, at Gert Petersen ved to lejligheder havde fortalt sin sovjetiske kontakt om, hvad der foregik i nævnet. Gordijevskij tilføjede, at Gert Petersen hævdede, at han aldrig havde benyttet sig af sin ret til at se de dokumenter, der var til rådighed for medlemmerne af Udenrigspolitisk Nævn og Forsvarsudvalget.⁹⁴⁹

Det skal bemærkes, at ifølge § 4 i lov om Det Udenrigspolitiske Nævn fra 1954 kan ministeren eller formanden pålægge medlemmerne tavshedspligt om, hvad de har fået oplyst i nævnet.⁹⁵⁰ I praksis er loven blevet fortolket sådan, at drøftelserne i nævnet har været tavshedsbelagte, medmindre ministeren eller formanden udtrykkeligt har bestemt andet. I perioden 1970-73 blev tavshedspligten indskærpet i flere tilfælde, der drejede sig om udenlandske diplomater. Der har været almindelig accept af, at medlemmerne og ministrene kunne give generelle

945 Ibid.: Rapport nr. 33/B, oktober/november 1977.

946 Ibid.: Rapport nr. 27/A, oktober 1976; rapport nr. 27/A, september 1976; rapport nr. 37/B, 1977; rapport nr. 41, 1977-78.

947 Ibid.: Rapport nr. 1, april 1970-april 1973.

948 PET, operationssag: Rapport nr. 1, april 1970-april 1973.

949 PET, operationssag: Rapport nr. 23. Gert Petersen har i sine erindringer understreget, at han altid har undgået at blive indviet i hemmelige oplysninger: ”Derfor passede jeg altid på, hvad jeg sagde, og især vogtede jeg mig for at ikke at afsløre statshemmeligheder – som jeg i øvrigt altid helst har undgået at blive indviet i. Hvad skulle jeg med dem?” Gert Petersen, *Inden for systemet - og udenfor*, s. 247.

950 Lov om Det udenrigspolitiske Nævn, 5. marts 1954, <http://147.29.40.91/DELFIN/HTML/A1954/0005430.htm>, set 12. oktober 2006.

oplysninger til offentligheden om, hvilke spørgsmål der var blevet drøftet (men ikke om deres indhold), og om deres egne standpunkter (i det omfang det ikke kompromitterede fortroligheden).⁹⁵¹

Ambassadedepecher, der blev forelagt Udenrigspolitisk Nævn, var i perioden 1970-73 enten betegnet ”Til underretning” eller klassificeret som ”Fortrolig”. Begge typer var omfattet af tavshedspligt.⁹⁵² Ifølge Gordijevskij var de indberetninger, hvis indhold Gert Petersen videregav til sin sovjetiske kontakt, hverken hemmelige eller særligt interessante, men KGB-officeren Makarov benyttede dem i sine rapporter til Centeret.⁹⁵³ Gert Petersen har i en artikel oplyst, at han var i besiddelse af danske ambassade-indberetninger fra 1968 og frem, og at de var ”selvsagt fortroligtstemplede (og sådan er de også blevet behandlet af mig).”⁹⁵⁴

Gordijevskij-materialet omtaler et par yderligere tilfælde, hvor ledende SF'ere skal have forevist forskellige former for fortrolige oplysninger. *Mark* skal ifølge en anden KGB-officers udsagn have fremvist et hemmeligt-stemplet dokument for sin sovjetiske kontakt, men skulle have nægtet at udlevere det.⁹⁵⁵ Det fremgår ikke, hvem der havde udfærdiget dokumentet, eller hvad dets indhold var. Ifølge residenturets årsberetning for 1975 skulle kontakten *Uran* i løbet af året have begyndt at videregive interne partidokumenter, hvoraf flere var fortrolige.⁹⁵⁶

Det er således det generelle indtryk, at SF'erne i det omfang, at de udlevere oplysninger, hovedsageligt videregav almindelige oplysninger om indenrigs- og udenrigspolitiske emner, deriblandt oplysninger om den kinesiske le-

951 Notits fra Udenrigsministeriet til Undersøgelseskommissionen vedr. PET. Emne: Praxis vedrørende pålæg af tavshedspligt i Det Udenrigspolitiske Nævn. Svar på henvendelse af 12. oktober 2006 fra Undersøgelseskommissionen vedrørende PET, 8. marts 2007.

952 Ibid.

953 PET, operationssag: Rapport nr. 23.

954 Gert Petersen, ”Jo, jeg har været naiv”, *Information*, 4.-5. april 1992. Udenrigsministeriet har efter Kommissionens anmodning gennemgået referater og bilag fra møderne i Udenrigspolitisk Nævn i perioden 1970-73. I det udsnit af depecher, der tilgik nævnet, og som er blevet identificeret, er der ikke fundet nogen, hvis indhold kunne være identisk med de oplysninger, som Gert Petersen ifølge KGB-residenturets noter videregav. Notits fra Udenrigsministeriet til Undersøgelseskommissionen vedr. PET, 8. marts 2007, bilag 1 og 2. Det påhviler Kommissionen at undersøge PET's virksomhed, og hvilke oplysninger om de overvågede miljøer og personer som tjenesten måtte have indhentet. Kommissionen har derfor ikke foretaget yderligere undersøgelser af, i hvilket omfang oplysningerne fra Gert Petersen kunne stamme fra drøftelser eller informationer i Det Udenrigspolitiske Nævn.

955 PET, operationssag: Rapport nr. 28/A, september 1976-juni 1977.

956 Ibid.: Rapport nr. 30/B, 1975.

delse og interne forhold i SF. Gert Petersen synes i perioden 1970 til 1973 at have videregivet oplysninger om møder i Det udenrigspolitiske Nævn og om danske ambassadeindberetninger. KGB-notaterne er imidlertid ikke særlig konkrete eller detaljerede, og det er derfor usikkert, hvor meget Gert Petersen fortalte sin sovjetiske kontakt. Som tidligere nævnt understregede Gordijevskij, at hverken Gert Petersen eller Pelle Voigt havde udleveret hemmelige informationer.⁹⁵⁷ I det hele taget synes oplysningerne fra SF-kontakterne at have været af begrænset værdi. I begyndelsen af 1970'erne kritiserede Centeret flere gange residenturets anvendelse af Gert Petersen til at indhente politiske oplysninger.⁹⁵⁸ En evaluering foretaget af Centeret af oplysningerne, der blev modtaget fra Gert Petersen fra 1975 til 1977, konkluderede således, at ganske vist havde kilden videregivet interessante oplysninger om politiske forhold i Vesteuropa og Danmark, og SF-formanden havde således været kilde til 23 efterretningsrapporter, hvoraf nogle blev videregivet til den politiske ledelse i Moskva (f.eks. om Nordkorea, CSCE, samarbejdet mellem uafhængige vesteuropæiske socialistpartier og maoister). Men Gert Petersens oplysninger var generelt ufuldstændige eller supplerede informationer fra andre kilder.⁹⁵⁹ Centeret beskrev ligeledes udbyttet af kontakten til *Uran* som lavt,⁹⁶⁰ mens Gordijevskij karakteriserede resultatet af kontakten til *Kraig* som beskedent.⁹⁶¹

Holdningspåvirkning

Det andet formål med, at KGB etablerede kontakter i SF's ledelse, var at anvende dem i "aktive foranstaltninger", dvs. at bruge dem til at udsprede sovjetiske synspunkter og dermed påvirke den sikkerhedspolitiske debat i Danmark. I Gordijevskij-materialet findes adskillige henvisninger til sådanne påvirkningsoperationer fra sidste halvdel af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne. Ifølge KGB-materialet var den vigtigste påvirkningskontakt i SF Gert Petersen, som i 1976 skal have deltaget i 11 operationer af denne art.⁹⁶² En af operationerne

957 Ibid.: Rapport nr. 23; rapport nr. 50, februar 1983.

958 Ibid.: Rapport nr. 1, april 1970-april 1973.

959 Ibid.: Rapport nr. 32/B, 1975 – september 1977.

960 Ibid.: Rapport nr. 2, 17. januar 1977.

961 Ibid.: Rapport nr. 52, juli – tidlig august 1983.

962 Ibid.: Rapport nr. 2, 17. januar 1977.

bestod af en kritisk artikel om Kina, som partiformanden ifølge Gordijevskij, der på dette tidspunkt var partiformandens føringsofficer, havde skrevet efter en længere diskussion med KGB-officeren.⁹⁶³

Ifølge KGB's eget materiale havde tjenesten en væsentlig indflydelse på Gert Petersens rolle i den danske sikkerhedspolitiske debat. I sin årsberetning for PR-linjens arbejde i 1975 hævdede residenturet, at Gert Petersen havde deltaget i 20 politiske påvirkningsoperationer. Ifølge residenturet havde det haft særlig stor succes med at få Gert Petersen til at anvende dets "teser" i taler og spørgsmål i Folketinget. Det drejede sig angiveligt om taler om CSCE, indkøbet af F-16 jagterfly og det nye styre i Vietnam.⁹⁶⁴ Residenturet rapporterede også til Centeret, at Gert Petersen havde anvendt dets "teser" i sine taler og optræden i tv og radio i løbet af 1975 i forbindelse med sin støtte til en fælles europæisk sikkerhedskonference og sin kritik af NATO, EF og USA's politik over for Indokina, Portugal og Chile.⁹⁶⁵

I Centerets instruktioner for 1977 blev residenturet anmodet om at begrænse anvendelsen af partiformanden til aktive foranstaltninger til to hovedområder: Danmarks medlemskab af EF og NATO og Nordeuropa.⁹⁶⁶ Sidst på året hævdede residenturet, at Gert Petersen var fortsat med at udføre de stillede opgaver, og at han havde anvendt Centerets skriftlige "teser" til at kritisere neutronbomben, de amerikanske krydsermissiler og Carter-regeringens menneskerettighedspolitik.⁹⁶⁷ Således hævdede residenturet, at det havde inspireret SF-formanden til at kritisere den vestlige forsvarsalliance og dens politik.

Ifølge Gordijevskijs oplysninger skal KGB via Gert Petersen også have spillet en rolle i skabelsen af det alternative sikkerhedspolitiske flertal og fodnotepolitikken i 1980'erne. Gordijevskij refererede en officer i KGB's Service A (aktive foranstaltninger) for at have oplyst, at Centeret var meget tilfreds med Gert Petersens rolle i Socialdemokratiets beslutning om at afvise de danske bidrag til opstillingen af 572 mellemdistancemissiler (Kommissionens oversættelse):

---

963 Ibid.: Rapport nr. 27/B, 1976/1977.

964 Ibid.: Rapport nr. 30/B, 1975.

965 Ibid. Ifølge KGB-arkivaren Vasilij Mitrokhin fremgik det af KGB's sagsakter, at *Paul* var en fortrolig kontakt siden 1973, der som "agent of influence" anvendte KGB's temaer i sine artikler, i Folketinget og i radio og TV. PET, operationssag: Rapport nr. 28. Det skal understreges, at Centerets akter sandsynligvis byggede på residenturets indberetninger og kan dermed ikke bruges til uafhængigt at bekræfte residenturets rapporter.

966 PET, operationssag: Rapport nr. 28/B, marts 1977.

967 Ibid.: Rapport nr. 34/B, 1977.

”ZEVS [Gert Petersen], som var blevet grundigt tilskyndet af residenturet, var den første, der introducerede denne ide, og det var ham, der overtalte socialdemokraterne til at afvise betalingerne. Til sidst tilsluttede et flertal i Folketinget sig til dette standpunkt, hvorved regeringen blev bragt i mindretal.”⁹⁶⁸

Andre ledende SF'ere optræder i KGB's omtale af påvirkningsoperationer. I 1977 fremhævede Centeret, at *Kraig* havde anvendt dets teser til artikler om CSCE, Chile, Ronald Reagan, Portugal og den politiske integration i Vesteuropa.⁹⁶⁹ I 1982 oplyste Gordijevskij, at *Kraig* blev benyttet til at offentliggøre sovjetiske synspunkter på nedrustningsforhandlingerne. *Kraig*, der var klassificeret som agent af KGB, var i stand til at udføre opgaverne, så længe de var i overensstemmelse med SF's holdninger. Ifølge Gordijevskij vurderede Centeret disse operationer som meget brugbare.⁹⁷⁰ Derimod synes KGB ikke at have haft større held til at benytte Pelle Voigt til at udsprede sovjetiske synspunkter. Ifølge et brev fra Centeret til residenturet i 1977 havde den involverede KGB-officer underrettet Moskva om, at Voigt ved et møde havde modtaget tjenestens materiale til brug for udarbejdelsen af artikler til SF-bladet *minavisen* og andre aviser. Centeret havde imidlertid ikke hørt yderligere om, hvad der var kommet ud af operationen.⁹⁷¹ Ifølge Gordijevskij bestod Voigts udførte opgaver kun af forbedrede udgaver af hans tidligere avisartikler.⁹⁷²

968 Ibid.: Rapport nr. 52, juli - tidlig august 1983.

969 Ibid.: Rapport nr. 29/B, marts-maj 1977. *Kraig* er også omtalt i Mitrokhin-materialet, ifølge hvilket han blev brugt til aktive foranstaltninger og anvendte KGB-temaer om NATO, EF, nedrustning og afspænding i sine artikler. PET, operationssag: Rapporter nr. 11 og 59.

970 PET, operationssag: Rapport nr. 49, november 1982. Ifølge Mitrokhin-materialet offentliggjorde *Kraig* (her nævnt under pseudonymet *Pimen*) to artikler i 1980 om Afghanistan, som var et led i KGB's aktive foranstaltninger. PET, operationssag: Rapport nr. 30. Det skal bemærkes, at Mitrokhins oplysninger er kortfattede og uøjagtige.

971 PET, operationssag: Rapport nr. 31/A, marts-august 1977.

972 Ibid.: Rapport nr. 33/B, oktober/november 1977. Pelle Voigt har fortalt, at han skrev tre til fire artikler om forskellige emner, som han fik omkring 1.000 kr. pr. stk. for. KGB-officeren mistede imidlertid interessen for projektet, da Voigt offentliggjorde dem. Han fik også to forslag til artikler, som KGB ønskede han skulle offentliggøre under eget navn, men Voigt fandt, at udkastene var behæftet med fejl. Pelle Voigt, ”Mit liv med KGB”, *Weekendavisen*, 3.-9. oktober 1986.

Pelle Voigt markerer på et kort, hvilke retskredse, der havde svaret på, om de havde udstedt kendelser til PET til at aflytte Tvind. Foruden sikkerhedspolitik og efterretningstjenesterne engagerede Voigt sig bl.a. i boligpolitik og i Mellem-østen. På trods af at han var blevet ud-råbt som partiets "kronprins", mistede han sit folketingsmandat i 1994 og forlod dansk politik (Arbejdersmuseet og ABA).

Det fremgår også af Gordijevskij-materialet, at KGB hævdede at have udført på-virkningsoperationer med deltagelse af flere SF-kontakter. I slutningen af 1975 rapporterede residenturet til Centeret, at man havde været i stand til at miskreditere den såkaldte Internationale Sakharov-høring i København, der behandlede Sovjetunionens overtrædelser af menneskerettighederne. Residenturet havde udarbejdet en særlig plan, ifølge hvilken SF-kontakten *Uran* havde bistået med at kompromittere ledelserne af CD og Kristeligt Folkeparti, som støttede høringen, ligesom bl.a. Gert Petersen og *Kraig* havde offentliggjort artikler, der skadede høringen. Takket være disse og andre foranstaltninger havde flere partier afvist at støtte høringen, SF havde fordømt den, og høringen tiltrak ikke den ventede opmærksomhed fra offentligheden.⁹⁷³ Residenturet kunne også berette over for Centeret, at det ved hjælp af Gert Petersen og *Uran* havde været i stand til at påvirke indholdet af den udenrigspolitiske beretning, der var blevet fremlagt på partiets landsmøde i 1975.⁹⁷⁴ I september 1976 godkendte Centeret en plan om at påvirke den europæiske sikkerhedskonference i Beograd i overensstemmelse

973 PET, operationssag: Rapport nr. 30/B, 1975.

974 Ibid.

med sovjetiske interesser med hjælp af bl.a. Gert Petersen, *Uran* og *Kraig*.⁹⁷⁵ Samtidig præsenterede residenturet en plan for Centeret om at styrke modstanden mod EF i SF ved at anvende Gert Petersen, Pelle Voigt, *Uran* og *Kraig*. Ved hjælp af disse kontakter ville residenturet forsøge at få stillet spørgsmål i Folketinget, publiceret artikler og organiseret møder og demonstrationer mod EF.⁹⁷⁶

Det er forbundet med en række vanskeligheder at vurdere troværdigheden af oplysningerne i Gordijevskij-materialet om påvirkningsoperationerne. For det første er det vigtigt at skelne mellem planer og gennemførte operationer. En række af oplysningerne drejer sig om residenturets forslag og Centerets instruktioner og godkendelse af operationer. Det er undertiden ikke muligt at fastslå, om operationerne blev realiseret. For det andet kan der være en tendens hos de involverede KGB-officerer til at overdrive deres indflydelse på deres kontakter. Det kan ikke afvises, at residenturet i en række tilfælde hægtede sig på SF-politikere, der allerede var modstandere af NATO og EF og tilhængere af afspænding og nedrustning, for at kunne hævde over for Centeret, at de havde påvirket de pågældende politikere. Den ofte anvendte formulering om, at en politiker havde benyttet sig af KGB's "teser" i sine taler og artikler, synes at være en standardformulering, der tillod residenturet at hævde over for Centeret, at det havde udspreddt sovjetiske synspunkter. For det tredje synes der også at være en tendens til at overdrive effekten af påvirkningsoperationerne. Således forekommer oplysningerne om, at Gert Petersen overtalte Socialdemokratiet til at afvise dansk støtte til dobbeltbeslutningen, at være overdrevet.⁹⁷⁷

Et eksempel på, hvor svært det er at vurdere KGB's påvirkningsoperationer, er Sakharov-høringen i København i oktober 1975, som residenturet hævdede at have miskrediteret bl.a. ved hjælp af flere ledende SF'ere. Operationen var en del af en større kampagne iværksat af KGB i flere vesteuropæiske lande med det formål at miskreditere Andrej Sakharov, der modtog Nobels Fredspris i 1975 for sin kamp for menneskerettighederne. KGB's operationer havde dog angiveligt kun en begrænset succes.⁹⁷⁸ Det tydeligste sovjetiske forsøg på at påvirke opinionen i

975 PET, operationssag: Rapport nr. 1, 11. september 1976.

976 Ibid.: Rapport nr. 28/A, september 1976-juni 1977.

977 Gert Petersen har afvist, at han skulle have været påvirket af KGB-officererne til at stille kritiske spørgsmål om NATO og har henvist til, at han var mere inspireret af *Ekstra Bladets* afsløringer. Gert Petersen, *Inden for systemet – og udenfor*, s. 247. For Socialdemokratiet og fodnote-politikken se også de tidligere afsnit i dette bind.

978 Christopher Andrew and Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West* (London, 1999), s. 420-427, 431-435.

Danmark var en række ”anti-Sakharov-høringer”, der blev arrangeret af Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen med deltagelse af officielle sovjetiske repræsentanter.⁹⁷⁹ Den danske presse gav generelt et billede af høringen som kaotisk og præget af uoverensstemmelser, selvom den også gengav anklagerne mod det sovjetiske styre for at overtræde menneskerettighederne.⁹⁸⁰ Fire af de politiske partier (SF, VS, DKP og Fremskridtspartiet) samt Dansk Forfatterforening, Dansk Journalistforbund og Den udenlandske Presseforening meldte på forhånd afbud til høringen,⁹⁸¹ mens Venstre og Det Radikale Venstre udeblev fra spørgepanelet.⁹⁸² En kilde meddelte PET, at den skæve pressedækning skyldtes nogle journalister med kommunistisk og anden venstreorienteret baggrund, men det var usikkert i hvilket omfang de var påvirket af sovjetisk ambassadepersonale.⁹⁸³ En af arrangørerne af høringen var ikke i stand til over for PET at bekræfte forlydender om, at KGB skulle have iværksat en desinformationskampagne.⁹⁸⁴ Det er således uklart, i hvilket omfang KGB-residenturets operationer bidrog til at miskreditere høringen, eller om residenturet tog æren for en udvikling, der skyldtes andre forhold.

Et andet eksempel, der kan illustrere vanskelighederne ved at vurdere påvirkningsoperationernes effektivitet, er Pelle Voigts kontakt til den assisterende sovjetiske militæratatché Vladimir Vinokurov, der var identificeret GRU-officer. I begyndelsen af 1983 holdt PET to frokostmøder mellem de to under observation, og PET-medarbejderne konstaterede, at de to bl.a. drøftede spørgsmål vedrørende Grønland, den spionsigtede Flemming Sørensen og registreringen af lovlig politisk aktivitet. Kort tid efter møderne stillede Pelle Voigt flere spørgsmål i Folketinget om amerikanske militære installationer på Grønland, Flemming Sørensen og danske myndigheders udlevering af oplysninger om danske

979 PET, emnesag: ”Vedr.: En såkaldt ’anti-Sakharov-høring’”, udateret. Om de sovjetiske påvirkningsforsøg, se også DIIS, *Danmark under den kolde krig*, bd. 2, s. 325, 443-444.

980 Der findes et stort udklipsmateriale i PET’s emnesag om høringen.

981 Finn Borberg, ”Sakharov-høring”, *Berlingske Tidende*, 17. oktober 1975; ”Har sagt nej til deltagelse i Sakharov-høring”, *Aktuelt*, 12. september 1975.

982 ”Sovjet beskyldes for at bruge unge som forsøgsdyr”, *Politiken*, 19. oktober 1975.

983 PET, emnesag: ”Vedr.: Den internationale Sakharov-høring”, 18. december 1975.

984 Ibid.: ”Vedr.: Den internationale Sakharov-høring”, 19. december 1975. Det er derimod veldokumenteret, at KGB overvågede høringen. I 1985 oplyste en herboende sovjetisk medborger, at han efter anmodning fra den sovjetiske ambassadefunktionær Aleksandr V. Vesjkin havde meldt sig ind i Sakharov-komiteén og videregivet oplysninger om dens aktiviteter. Vesjkin var identificeret KGB-officer. Ibid.: ”Vedr.: Sovjetisk diplomat Veshkin, Aleksandr Vladimirovich”, 12. juni 1985.

statsborgere til udenlandske myndigheder. PET's konklusion var, at der var en "påfaldende sammenhæng" mellem de emner, der var blevet drøftet på møderne, og Voigts efterfølgende folketingssspørgsmål. Tjenesten tilføjede dog, at man ikke havde konstateret nogen tegn på, at Voigt havde stillet spørgsmålene på opfordring fra GRU-officeren.⁹⁸⁵

Oplysningerne om Pelle Voigts GRU-kontakt kan tolkes på to måder. Der kan være tale om en succesfuld sovjetisk påvirkningsoperation, hvor GRU-officeren fik Pelle Voigt til at fremsætte kritiske spørgsmål, der var i overensstemmelse med sovjetiske interesser. Da Gordijevskij blev udspurgt om sagen, gav han udtryk for den opfattelse, at spørgsmålet om Grønland kunne være en sovjetisk aktiv foranstaltning, men at han tvivlede på, at spørgsmålet om det danske samarbejde med vestlige efterretningstjenester var en påvirkningsoperation.⁹⁸⁶ Der var imidlertid tale om formodninger fra Gordijevskijs side, der byggede på hans viden om KGB's generelle aktivitet. Den anden og mere sandsynlige tolkning er, at Voigt i forvejen var optaget af de nævnte emner, og at han forberedte folketingssspørgsmål om dem. Under møderne med den sovjetiske militærattaché kom emnerne naturligt op i forbindelse med den udenrigs- og indenrigspolitiske diskussion. Dette understøttes af, at det ifølge PET-observatorerne var Voigt, der foreslog GRU-officeren at læse en bog om Grønland, og ikke omvendt.⁹⁸⁷

Talentspejdere

Endelig havde KGB-residenturet et tredje formål med kontakten til ledende SF'ere, nemlig at anvende dem som talentspejdere. Det skal understreges, at dette ikke nødvendigvis indebar, at de danske politikere aktivt ledte efter egnede agenter til KGB. Sandsynligvis betød betegnelsen i praksis blot, at residenturet anvendte SF'ernes omtaler af andre politikere, journalister, embedsmænd og lignende til at vurdere, om det ville være nyttigt at forsøge at etablere kontakt til dem. Således var det residenturets plan at benytte bl.a. Gert Petersen, *Kraig* og *Uran* til at identificere personer, der kunne anvendes i arbejdet mod "hovedfjen-

985 PET, personsag: "Vedr.: Folketingsmedlem Pelle Voigt's møder med en sovjetisk diplomat, assistende militærattaché Vladimir Vinokurov", 7. marts 1984.

986 PET, operationssag: Rapport nr. 50, februar 1983.

987 PET, personsag: Notits, 10. januar 1983, fortsat 11. januar 1983.

den" (USA).⁹⁸⁸ *Kraig* blev af Centeret fremhævet for sine kontakter i regeringen, det politiske liv og blandt journalister,⁹⁸⁹ mens *Urans* største værdi lå i hans mulige kontakter blandt udenlandske studerende i Danmark.⁹⁹⁰ Residenturet havde også planer om at anvende Pelle Voigt som talentspejder.⁹⁹¹

KGB's bureaukratiske spil

Der er allerede nævnt en række kildeproblemer i det KGB-materiale, som Gordievsky videregav til en vestlig tjeneste, og som omtalte ledende SF'eres kontakter til residenturet. Den vigtigste fejlkilde i materialet er residenturets og Centerets tendens til at overdrive betydningen af de politiske kontakter af bureaukratiske og karrieremæssige hensyn. Således var Gordijevskij modvillig med hensyn til at afsløre Gert Petersens status i KGB over for den vestlige tjeneste, idet han ikke ønskede, at partiformanden skulle undgælde for, at KGB havde klassificeret ham som fortrolig kontakt. Den vestlige tjeneste citerede Gordijevskij for at have talt om "disse barnlige lege, som vi leger", og KGB-officeren understregede, at Gert Petersen ikke var angribelig, og det ikke var hans skyld, at residenturet som et led i KGB's "bureaukratiske spil" havde klassificeret ham højt for at gøre indtryk på Centeret.⁹⁹² Gordijevskij gentog sine betæneligheder ved et senere møde med den vestlige tjeneste, hvor han blev citeret for at have beskrevet Gert Petersen og en anden fortrolig kontakt som "ganske hæderlige mænd", som "ikke havde gjort noget skamfuldt".⁹⁹³ Gordijevskij tilføjede, at Gert Petersen gjorde mere for koreanerne, rumænerne og jugoslaverne, men at han blev brugt af residenturet, så det kunne vise, at det lavede noget: "Han har aldrig modtaget penge, og han har aldrig udleveret hemmelige oplysninger".⁹⁹⁴ Gert Petersen var således klassificeret som fortrolig kontakt for at imponere Centeret, og residenturet tog æren for de handlinger, som han udførte på andres vegne. Det skal dog understreges, at oplysninger, der stammede fra Gert Petersens tidligere KGB-kontakt, Leonid Makarov, tegnede et andet billede af danskeren: Han hemmeligholdt kontakten,

988 PET, operationssag: Rapport nr. 27/A, september 1976.

989 Ibid.: Rapport nr. 29/B, marts-maj 1977.

990 Ibid.: Rapport nr. 32/C, juni 1976-april 1977.

991 Ibid.: Rapport nr. 37/A, januar-marts 1978.

992 Ibid.: Rapport nr. 20, 20. oktober 1976.

993 Ibid.: Rapport nr. 23, 11. januar 1977.

994 Ibid.

han modtog gaver og måske penge, og han videregav oplysninger om Det Udenrigspolitiske Nævn og om danske ambassadeindberetninger. Som det vil fremgå senere, fik uoverensstemmelserne i Makarovs og Gordijevskijs oplysninger PET til at tvivle på Gordijevskijs troværdighed.

Ifølge Gordijevskij var den eneste agent blandt de ledende SF'ere, *Kraig*, også resultatet af KGB's overdrivelser. Gordijevskij fortalte den vestlige tjeneste, at efter *Kraig* var blevet klassificeret som fortrolig kontakt i foråret 1977, havde man på residenturet drøftet, om man skulle anmode Centeret om at forfremme ham til agent. Gordijevskij fortalte, at han, der var *Kraig's* KGB-kontakt, var imod, da *Kraig* ikke opfyldte de formelle betingelser for at være agent, idet han ikke var under KGB-kontrol, de hemmeligholdt ikke deres møder, og Gordijevskij havde ikke afsløret sine rette tilhørsforhold. Ifølge Gordijevskij indtog residenten Mikhail P. Ljubimov en mere kynisk holdning: Han indrømmede, at *Kraig* ikke opfyldte kravene til at være fortrolig kontakt eller agent, men at det ville være til gavn for residenturet. Ljubimov nævnte residenturerne i London og Canberra som eksempler på, at udstationerede KGB-officerer klassificerede åbne kontakter som agenter, og han argumenterede for, at hvis de kunne gøre det, kunne residenturet i København også.⁹⁹⁵ Centeret godkendte anmodningen. Ifølge Gordijevskij kunne årsagen til godkendelsen være, at den ansvarlige KGB-officer, J. I. Sjisjkin, der var næstkommanderende for Første Hoveddirektorat med ansvar for Vesteuropa, var imponeret over Centerets sag på *Kraig*, ligesom han havde en personlig interesse i at kunne imponere sine overordnede med hvervningen af en ny agent.⁹⁹⁶ Således opfyldte *Kraig* ikke engang kravene til at blive fortrolig kontakt, men både residenturet og Centeret havde en interesse i at kunne hævde, at de havde hvervet en agent i SF.⁹⁹⁷

Det fremgår også af Gordijevskij-materialet, at SF-kontakterne handlede selvstændigt, og at KGB-officererne havde svært ved at kontrollere dem. Således indeholder residenturets materiale om møderne med Gert Petersen fra 1970 til 1973 gentagne klager over, at hans efterretningsmæssige muligheder ikke blev fuldt udnyttet, hans oplysninger var ufuldstændige og fragmentariske, at han

995 PET, operationssag: Rapport nr. 36.

996 Ibid.

997 I den version af hændelserne, som Gordijevskij gav til journalisten Jakob Andersen, var det lederen i Centeret, der pressede på for at forfremme *Kraig* til agent. Ifølge Gordijevskij blev ordren aldrig udført, se Jakob Andersen og Oleg Gordievsky, *De røde spioner*, s. 721-722. Gordijevskij kan have husket forkert, eller han kan have forsøgt at stille sig selv i et mere positivt lys.

nægtede at publicere KGB's artikler, og at han var påvirket af borgerlig propaganda og deltog i antisovjetiske kampagner.⁹⁹⁸ Gordijevskij mente heller ikke, at KGB var i stand til at påvirke Gert Petersen politisk, idet han havde sine egne meninger og var styret af partiets interesser.⁹⁹⁹ Andre kilder har bekræftet, at flere af de ledende SF'ere benyttede møderne med KGB-officererne til at kritisere Sovjetunionens politik.¹⁰⁰⁰

Residenturets overdrivelser over for Centeret om SF-kontakternes betydning og indflydelse kunne imidlertid sætte residenturet i en klemme, når SF'erne optrådte selvstændigt. I 1977 konstaterede Centeret, at de danske efterretningstjenester var udsat for kritik i forbindelse med sagerne om Bent Weibel, der havde udført teknologispionage for Sovjet, og Hans Hetler, der havde indsamlet oplysninger om venstrefløjen for FE. Centeret foreslog, at residenturet skulle overveje mulighederne for at intensivere kampagnen mod PET og FE ved at understrege deres samarbejde med CIA. En af de fremtrædende kritikere af de danske efterretningstjenester var Gert Petersen. Residenturet forsøgte imidlertid at lægge en dæmper på ham, da KGB-officererne frygtede, at Centeret, der var af den opfattelse, at han var en værdifuld kontakt, var imod hans prominente rolle, idet han kunne tænkes at tiltrække sig de danske tjenesters opmærksomhed og give anledning til mistanke om, at Sovjet stod bag kampagnen. Residenturet havde imidlertid svært ved at forklare, hvorfor Gert Petersen indtog en så prominent rolle i kampagnen, når residenturet angiveligt havde tæt kontakt til ham, og det rapporterede til Centeret, at SF-formanden var motiveret af ønsket om at give partiet omtale, og at residenturet havde forsøgt at dæmpe ham ned.¹⁰⁰¹

Residenturet havde en interesse i at have flere kontakter i SF's ledelse, således at man over for Centeret kunne hævde, at man modtog værdifulde oplysning-

998 PET, operationssag: Rapport nr. 1, april 1970-april 1973.

999 Ibid.: Rapport nr. 48.

1000 Ifølge statsministerens sikkerhedspolitiske rådgiver, Henning Gottlieb, havde den sovjetiske ambassaderåd Nikolaj Sjatskikh fortalt ham, at Gert Petersen under en samtale havde støttet tankerne om Norden som atomvåbenfri zone, men at han samtidig havde krævet en betingelsesløs sovjetisk tilbagetrækning fra Afghanistan. PET, personsag: Henning Gottlieb, Notits, 4. februar 1988. PET's observation af Pelle Voigts møder med GRU-officeren Vladimir I. Vinokurov viste, at Voigt krævede, at Sovjet skulle bøje sig med hensyn til Afghanistan, spurgte hvorfor Sovjet ikke havde diplomatiske forbindelser til Israel, undrede sig over at GRU-officeren benægtede noget kendskab til Sovjets nye ubådstype, drejede diskussionen ind på Sovjets fejlslåede tvangskollektivisering og tog parti for Trotskij. PET, personsag: Notits, 28. februar 1983; notits, 16. marts 1983.

1001 PET, operationssag: Rapport nr. 29/A, juni-juli 1977.

ger og udførte vigtige påvirkningsoperationer. Imidlertid udgjorde antallet af kontakter også en sikkerhedsrisiko for KGB, idet SF'erne kunne tænkes at afsløre deres sovjetiske kontakter indbyrdes¹⁰⁰² (hvilket netop var sket i forbindelse med den rumænske Securitate-officer Opreas virksomhed i SF i begyndelsen af 1970'erne). Residenturet afbrød derfor i 1975 det dybe studium af kontakten *Mark*, da man vurderede, at man havde nok kontakter i SF's ledelse.¹⁰⁰³ I 1977 godkendte Centeret, at residenturet afbrød kontakten til *Uran*.¹⁰⁰⁴

PET's vurderinger af KGB's SF-kontakter

PET's vurderinger af de ledende SF'eres kontakter til KGB-officerer byggede i overvejende grad på oplysningerne fra Gordijevskij. Samtidig gav flere forhold ved kontakterne imidlertid tjenesten anledning til at sætte spørgsmålstegn ved, om Gordijevskij havde givet et fyldestgørende billede af forbindelserne.

Under de første debriefinger havde Gordijevskij understreget, at Gert Petersen ikke havde gjort noget forkert, og at hans indsats blev overdrevet af residenturet for at imponere Centeret. Dette billede svarer ganske godt til det generelle billede, Gordijevskij gav af KGB, hvor medarbejderne af karrieremæssige hensyn overdrev deres indsats. PET udtrykte imidlertid en mistanke om, at Gordijevskij "af forskellige grunde bagatelliserer" SF-formandens indsats.¹⁰⁰⁵ Jørn Bro gav således udtryk for "den fare, der lå i, at Anker Jørgensen af politiske grunde kunne blive tvunget ind i et samarbejde med G.P., og nævnte behovet for, at stats- og justitsministeren samt departementscheferne blev orienteret snarest gennem et notat, hvor kildens identitet blev sløret og blot beskrevet som særdeles velinformeret og pålidelig."¹⁰⁰⁶ Det var således Bros opfattelse, at Gordijevskij underdrev betydningen af Gert Petersens kontakt til KGB.

PET udarbejdede i marts 1978 en notits om KGB's kontakter til politikere i SF og Det Radikale Venstre. Ifølge påtegninger blev notitsen forelagt for statsministeren og justitsministeren formentlig i 1979. Notitsen gengav uden kommentarer eller selvstændige vurderinger Gordijevskijs oplysninger om KGB's fem

1002 Ibid.: Rapport nr. 31/A, marts-august 1977.

1003 Ibid.: Rapport nr. 30/B, 1975.

1004 Ibid.: Rapport nr. 42, januar-juni 1978; rapport nr. 47/G, august - december 1977.

1005 Ibid.: Mødereferat, 14. juli 1977.

1006 Ibid.: Mødereferat, 17. maj 1977.

kontakter i SF. Vedrørende Gert Petersen hed det, at han siden 1960'erne havde haft kontakt til KGB-officerer, og at han siden 1973 var klassificeret som fortrolig kontakt. På den ene side havde han videregivet forskellige politiske oplysninger, bl.a. fra Det Udenrigspolitiske Nævn, og han havde fungeret som ”påvirknings-agent” (”agent of influence”) ved at udbrede sovjetiske idéer i sine taler og artikler. På den anden side havde han ifølge notitsen aldrig modtaget betaling, havde aldrig udleveret hemmelige oplysninger, og det var uvist, om han var klar over, at hans sovjetiske kontakter var KGB-officerer.¹⁰⁰⁷ PET gengav således i summarisk form Gordijevskijs oplysninger om Gert Petersen, dog uden at fremhæve dobbeltagentens advarsler om, at residenturet ofte overdrev sin indsats af institutionelle årsager.

Efter Gordijevskijs afhopning i 1985 behøvede PET ikke mere at tage hensyn til hans sikkerhed, og dermed kunne myndighederne anvende oplysningerne til eventuelt at rejse straffesager mod danske statsborgere. Kort før Gordijevskijs afhopning udarbejdede en medarbejder i PET en 21-siders sammenskrivning af oplysningerne fra Gordijevskij om Gert Petersen, men det fremgår ikke, om den indgik i eventuelle overvejelser om en straffesag.¹⁰⁰⁸

I 1992 bragte Ekstra Bladet en række artikler om KGB's arbejde i Danmark, som byggede på oplysninger fra Gordijevskij. Avisen beskrev Gert Petersen som agent for KGB,¹⁰⁰⁹ hvilket førte til en politianmeldelse mod Gert Petersen for overtrædelse af straffeloven. I sit svar konkluderede PET's chef Hanne Bech Hansen, at der ikke var grundlag for yderligere efterforskning, idet ”der ikke er rimelig formodning om, at en undersøgelse kan føre til, at Gert Petersen findes skyldig til straf, jf. retsplejelovens § 749, stk. 1, 2. pkt, 1. led.”¹⁰¹⁰ PET lagde bl.a. til grund, at det ikke var muligt at bevise, at Gert Petersen havde været klar over, at han havde været i kontakt med KGB-officerer, og at oplysningerne om videregivelsen af informationer fra Det Udenrigspolitiske Nævn stammede fra en andenhåndskilde og ikke var konkrete.¹⁰¹¹

Flere af PET's analyser af ledende SF'eres KGB-kontakter viser, at tjenestens medarbejdere ofte havde svært ved at vurdere betydningen af kontakterne. Et

1007 Ibid.: ”KGB's forbindelser inden for partierne SF og Radikale”, marts 1978.

1008 Ibid.: ”Vedr.: MF, Gert Verner Petersen, Socialistisk Folkeparti, f.d. 19.8.1927 i Nykøbing F”, 24. maj 1985.

1009 Jakob Andersen, ”Gert Petersen agent for KGB”, *Ekstra Bladet*, 29. marts 1992.

1010 PET, personsag: Politimester Hanne Bech Hansen til politidirektør Poul Eefsen, 1. juni 1992.

1011 Ibid.

eksempel er sagen om *Kraig*, der var den eneste KGB-kontakt i SF, der var klassificeret som agent. En medarbejder i PET udarbejdede i slutningen af 1985 en notits, der beskrev *Kraigs* kontakt til residenturet siden 1974. Medarbejderen beskrev kontakten som en ”konspirativ forbindelse”, idet møderne blev forsøgt holdt hemmelige ved at aftale dem fra gang til gang, og fordi KGB-officeren benyttede sig af en telefonboks til at komme i kontakt med *Kraig*. Det fremgår dog af notitsen, at *Kraig* gentagne gange åbent satte sig i forbindelse med ambassaden og således ikke selv forsøgte at sløre forbindelsen. Medarbejderen beskrev Gordijevskijs oplysninger om *Kraig* og om dennes udnævnelse til agentstatus, selvom det blev tilføjet, at dette havde givet anledning til diskussion i residenturet, hvor han blev opfattet som en fortrolig kontakt. Medarbejderen opregnede *Kraigs* forskellige tillidshverv og konkluderede, at den pågældende havde fungeret som en ”vigtig agent for KGB” med hensyn til holdningspåvirkning.¹⁰¹² Således synes medarbejderen i sin vurdering ikke at have lagt vægt på Gordijevskijs oplysninger om, at både residenturet og Centeret havde institutionelle interesser i at overdrive betydningen af kontakten til *Kraig* og i at forfremme ham fra fortrolig kontakt til agent. I en senere kort oversigt over KGB's kontakter i SF understregede tjenesten da også, at man skulle benytte oplysningerne fra KGB med ”nogen forsigtighed”, da KGB havde en tendens til at ”besmykke” sin egen indsats. Det blev således betonet med skjult henvisning til Gordijevskij, at ifølge ”lokale oplysninger” havde residenturet overdrevet *Kraigs* indsats.¹⁰¹³ Denne endelige vurdering af kontakten forekommer realistisk og velafbalanceret.

PET havde også besvær med at komme frem til en sikker vurdering af Pelle Voigts kontakter til KGB og GRU. PET havde således svært ved at få Voigts kritiske syn på Sovjetunionens politik til at hænge sammen med hans møder med sovjetiske efterretningsofficerer. Tjenesten fandt det således ”overraskende”, at Voigt under en demonstration til støtte for uafhængige fredsgupper i Østeuropa foran den sovjetiske ambassade udtalte sig mod Sovjets ”anmassende propaganda”, der skulle give Vesten det fejlagtige indtryk, at Sovjetunionen nedrustede

---

¹⁰¹² PET, operationssag: Notits, 19. december 1985. Medarbejderen, der udarbejdede notitsen, var af den opfattelse, at *Kraig* havde overtrådt straffelovens spionageparagraf, for han afsluttede notitsen: ”Med baggrund i det beskrevne, anses det for påvist, at [*Kraig*] har været hvervet af den sovjetiske efterretningstjeneste KGB, hvorved der utvivlsomt foreligger en overtrædelse af straffelovens § 108.” Den sidste sætning (”hvorved ... § 108”) er senere streget over. Det vides ikke, om denne korrektur blev foretaget af medarbejderen eller af ledelsen i PET, der ikke mente, at der var begået nogen strafbar handling.

¹⁰¹³ PET, emnesag: ”Vedr.: KGBs forbindelser indenfor Socialistisk Folkeparti, SF”, 13. januar 1986.

i stedet for oprustede.¹⁰¹⁴ Den pågældende medarbejder havde angiveligt svært ved at forstå, at venstrefløjsfolk kunne have en kritisk indstilling til Sovjetunionen. I en notits fra 1988 om Voigts forbindelser til de sovjetiske efterretningstjenester omtalte PET ikke, at Pelle Voigt på de frokostmøder, som tjenesten havde holdt under observation, havde kritiseret Sovjetunionens politik, eller at KGB-residenturet havde en tendens til at overdrive betydningen af sine kontakter. I stedet vurderede tjenesten, at Voigt havde videregivet ”væsentlige politiske oplysninger”, fortrinsvis om danske maoister, til KGB, og at man ikke var i stand til at fastslå, om han stadig havde ”en lukket forbindelse” til de sovjetiske tjenester ved siden af sine ”åbne” forbindelser til ambassaden.¹⁰¹⁵

PET havde imidlertid også god grund til at følge SF-kontakterne. I 1979 udarbejdede en medarbejder en oversigt over Gordijevskijs oplysninger om *Uran*. Medarbejderen konstaterede, at den pågældende havde været dyrket intenst af residenturet, og at man på et tidspunkt havde ment, at man var tæt på at hverve ham som agent. Ifølge KGB's indberetninger havde *Uran* videregivet oplysninger og deltaget i påvirkningsoperationer, men værdien af oplysningerne blev af Centeret vurderet som ”temmelig ringe”, og det var ikke lykkedes at studere *Uran* under dennes besøg i Sovjetunionen. Kontakten var derfor blevet afbrudt i 1978. PET-medarbejderen bemærkede imidlertid, at den pågældende efterfølgende havde fulgt flere af residenturets opfordringer, hvilket kunne tyde på, at residenturet havde genoptaget kontakten: ”Vi har intet, der styrker vores mistanke, men det er også helt sikkert, at såfremt KGB beslutter at genoptage en sådan kontakt, vil det ske på en sådan måde, at der er mindst mulig chance for, at PET erfarer det.”¹⁰¹⁶ Gordijevskij kunne dog senere meddele, at den pågældende næppe var blevet rekrutteret.¹⁰¹⁷

Gordijevskijs afhopning havde den følge, at KGB lagde sine kontakter i SF på is. I 1988 genoptog KGB-residenten ambassaderåd Nikolaj Sjatskikh forbindelsen til Gert Petersen.¹⁰¹⁸ Det foregik som en ”åben” kontakt, dvs. møderne blev aftalt over telefonen, og de blev afholdt som frokostmøder i den sovjetiske ambassade. PET konstaterede seks møder i 1988, seks i 1989, fem i 1990 og fire i

1014 PET, personsag: Notits, 16. marts 1983.

1015 PET, personsag: ”Vedr.: Pelle Voigt, f.d. 14.12.1950, MF for Socialistisk Folkeparti – forbindelser til de sovjetiske efterretningstjenester KGB og GRU”, 2. september 1988.

1016 PET, operationssag: Notits, 28. november 1979.

1017 Ibid.: Rapport nr. 48, 1978-1982.

1018 PET, personsag: Notits, 15. marts 1988.

1991. Sjatskikh etablerede også kontakt til Ebba Strange, og andre KGB-officerer mødtes jævnligt med SF's partisekretær Christian Fischer, den senere partiformand Holger K. Nielsen, folketingsmedlemmerne Jes Lunde og Søren Riishøj samt Kenny Katborg. Det var PET's vurdering, at KGB havde opprioriteret sin interesse for SF, som siden 1988 var genstand for en "intens KGB-kultivering".¹⁰¹⁹

Konklusion

PET's interesse for Socialistisk Folkeparti skal ses i lyset af partiets baggrund, udvikling og politik. SF blev dannet efter splittelsen af DKP i 1958, og en stor del af medlemmerne og af ledelsen var tidligere kommunister. Partiets politik adskilte sig på det overordnede plan ikke fra DKP's, og begge partier stod til venstre for Socialdemokratiet i indenrigspolitiske spørgsmål og var modstandere af NATO og EF, selvom SF fremførte Danmarks afrustning som en særlig mærkesag. De væsentligste forskelle på de to partier bestod i SF's uafhængighed i forhold til supermagterne, dets demokratiske politiske kultur og dets mere pragmatiske tilgang til socialismen. SF havde imidlertid dybe rødder i den internationale kommunistiske bevægelse og ideologi, som det kun langsomt frigjorde sig fra. Partiets generelle syn på Sovjetunionen var længe overvejende positivt, og det var først i forbindelse med Warszawapagtens besættelse af Tjekkoslaviet i 1968, at SF fordømte Sovjetunionens politik. Partiets ungdomsafdeling, SUF, der formelt var organisatorisk uafhængig, lå til venstre for moderpartiet, og det arbejdede åbent for en omvæltning af det bestående samfund og deltog i stigende grad i løbet af 1960'erne i forskellige demonstrationer og aktioner.

SF udviklede med tiden en antiimperialistisk profil, der indebar, at partiet så den vestlige imperialisme, anført af kapitalismens højborg USA, som årsag til social uretfærdighed, diktaturer og krige i verden. Partiet støttede derfor, ud fra en uafhængig og kritisk stillingtagen, alle kræfter, der kæmpede mod imperialismen: Uafhængige socialistiske partier i Vesteuropa, frihedsbevægelser i den tredje verden og visse statsbærende kommunistiske partier i Østeuropa og Asien. Det vigtigste for SF var den uafhængige kamp mod alle former for imperialisme og at forhindre en altødelæggende krig mellem blokkene. Disse mål var vigtigere end undertrykkelsen af menneskerettighederne i de socialistiske lande, og partiets ledelse etablerede derfor venskabelige kontakter med de statsbæren-

---

¹⁰¹⁹ PET, emnesag: Notits, 15. oktober 1991.

de kommunistpartier i Jugoslavien, Rumænien og Nordkorea, idet de førte en selvstændig udenrigspolitisk linje, støttede nedrustning og fulgte deres egen vej mod socialismen.

Som et ikke-kommunistisk socialistparti tiltrak SF sig interesse fra vestlige og østlige efterretningstjenester. SF var således en kampplads for de danske og udenlandske tjenester under den kolde krig. En vestlig myndighed havde således en fælles interesse med Aksel Larsen i kampen mod den internationale kommunisme. Samtidig kan SF's partiformand have haft et ønske om at blive opfattet som en ansvarlig samarbejdspartner i udlandet og hos den danske regering. I samme periode, som partiformanden holdt hemmelige møder med den allierede myndighed, hvervede den østtyske tjeneste Mfs/HVA flere SF'ere, der havde en baggrund i DKP, til at udføre efterretningsopgaver til fordel for DDR.

Den formentlig mest omfattende efterretningsaktivitet i SF blev udøvet af den sovjetiske efterretningstjeneste KGB, hvis officerer under diplomatisk dække etablerede kontakter til en række ledende SF'ere og SUF'ere fra midten af 1960'erne. Det generelle indtryk er, at de fleste møder blev afholdt åbent i form af frokostmøder på restauranter, hvor parterne diskuterede almindelige udenrigs- og indenrigspolitiske spørgsmål. KGB-officererne introducerede dog også konspirative elementer, idet møderne blev forsøgt holdt skjult ved at aftale dem på forhånd og ved at betale for udførte opgaver. En enkelt kontakt skal have videregivet partiinterne dokumenter, og Gert Petersen skal have fortalt om møder i Det Udenrigspolitiske Nævn og om danske ambassadørindberetninger, men oplysningerne herom er kortfattede og usikre.

Et forsøg på at vurdere betydningen af kontakterne er behæftet med en betydelig usikkerhed. En stor del af de videregivne oplysninger om politiske forhold i Danmark og i udlandet synes at have været almindeligt kendt og af begrænset værdi, selvom nogle oplysninger var af interesse for Centeret og indgik i dens efterretningsanalyser, og enkelte blev anset for at være af så stor værdi, at de tilgik den sovjetiske ledelse. Det er også usikkert, i hvilket omfang KGB i sine "aktive foranstaltninger" havde held til at påvirke SF'ere til at fremføre sovjetiske synspunkter og dermed påvirke den sikkerhedspolitiske debat i Danmark. Overensstemmelsen mellem KGB's fremførte "teser" og SF-politikernes udtalelser kan også skyldes, at KGB i vidt omfang hægtede sig på SF'erne og tog æren for deres forslag. Det er det generelle indtryk, at residenturet og Centeret ofte overdrev deres indsats af institutionelle årsager. To ledende SF'ere var klassificeret som agenter for KGB (Holger Vivike og *Kraig*), og de blev først og fremmest benyttet af residenturet til at imponere Centeret.

PET synes generelt at have haft et nøgternt og realistisk trusselsbillede af Socialistisk Folkeparti. Tjenesten fulgte partiets udvikling tæt i første halvdel af 1960'erne på grund af dets kommunistiske baggrund, politiske program og udenlandske kontakter. Selvom partiet havde brudt med Moskva og med tiden indtog en mere kritisk position over for Sovjetunionen, var SF's betydelige tilslutning og dets modstand mod NATO og EF i østblokkens interesse. PET's overvågning af udviklingen i SUF forekommer i lyset af organisationens yderligtgående program og aktiviteter også begrundet. Fra midten af 1960'erne var PET opmærksomme på de ledende SF'eres kontakter til identificerede østlige efterretningsofficerer. Tjenestens bekymring for, at SF'ere kunne tænkes at udlevere fortrolige oplysninger for at styrke afspændingen og dialogen mellem blokkene, forekommer ikke urealistisk i lyset af Gert Petersens angivelige videregivelse af oplysninger om Det Udenrigspolitiske Nævn og danske ambassadør-indberetninger.

Trusselsbilledet betød, at PET gennemførte en bred registrering af SF'ere for derved at kunne sikre sig, at de blev holdt ude fra stillinger, der gav adgang til klassificerede oplysninger. I midten af 1960'erne medførte den politiske udvikling og kritikken af de hemmelige kartoteker, at registreringen gradvist blev begrænset, indtil det med regeringserklæringen i 1968 ikke mere var tilladt at registrere alene på grundlag af tilhørsforhold til SF. Indhentningen af oplysninger vedrørende SF synes i denne periode fortrinsvis at være foregået ved hjælp af åbne kilder og observation af offentlige møder. Der synes ikke i noget større omfang at være anvendt kilder i SF (med undtagelse af SUF) eller være foretaget telefon- og rumaflytning eller brevåbning.

Efter vedtagelsen af regeringserklæringen fokuserede PET på ledende SF'eres kontakter til østlige efterretningsofficerer. PET's indsats var imidlertid hæmmet af, at møderne blev aftalt fra gang til gang, hvorfor tjenesten ofte ikke havde mulighed for at få forhåndsviden om planlagte møder. Kun i enkelte tilfælde var PET i stand til at overvåge møderne, men det var svært for tjenesten at vurdere betydningen af kontakterne. PET's vigtigste kilde blev således dobbeltagenten Oleg Gordijevskij, som var i stand til at videregive oplysninger om KGB's planer for og vurderinger af SF-kontakterne.

Regeringserklæringen i 1968 og begrænsningen af registreringen betød, at den brede overvågning og indhentning af oplysninger om SF's virksomhed og om enkeltpersoners virke ophørte. Dog indsamlede PET fortsat i et vist omfang oplysninger om partiet. For det første producerede tjenestens overvågning af andre aktiviteter, såsom uro på arbejdsmarkedet, fredsbevægelsen og frihedsbevægelser, overskudsinformation om SF's involvering. Selvom der således ikke foregik en målrettet og aktiv indhentning af sådanne oplysninger, blev de lagt

på emnesagen vedrørende SF. For det andet indsamlede i hvert fald to regionsafdelinger fortsat oplysninger vedrørende SF's lokale virksomhed. Dette foregik formentlig mest aktivt i Region I, hvor afdelingen skrev indberetninger om partiets aktiviteter og politiske kandidater, noterede oplysninger om lokale SF'ere i afdelingens arbejdskartotek og i en periode udarbejdede årlige oversigter over SF i Nordjylland.

3. PET'S OVERVÅGNING AF VENSTRE-SOCIALISTERNE 1967-1989

1. Aktivisme og bred registrering 1967-1980

Venstresocialisternes oprør 1967-68

SF var lige siden oprettelsen i 1959 præget af modsætningerne mellem den moderate fløj anført af Aksel Larsen, der stræbte efter et egentligt regeringssamarbejde med Socialdemokratiet, og venstrefløjen, der ønskede at følge en mere renlivet socialistisk linje.¹⁰²⁰ Modsætningerne blev gradvis forværret efter folketingsvalget den 22. november 1966, som medførte en styrkelse af venstrefløjen i SF, og hvor socialdemokraterne og SF tilsammen fik absolut flertal. Efter at statsminister Jens Otto Krag havde opgivet sin traditionelle modstand mod et samarbejde, indledte de to partier regeringsforhandlinger. Selvom det viste sig, at en fællesregering ikke var realistisk på grund af uenighed om SF's mærkesager, udenrigs- og forsvarspolitikken, oprettede de to parter i marts 1967 et særligt kontaktudvalg, det såkaldte "røde kabinet", der skulle udarbejde en fælles politik. Samarbejdet udløste imidlertid utilfredshed på venstrefløjen, der mente, at Aksel Larsen optrådte enevældigt, og at han var alt for villig til at kaste princip-

---

¹⁰²⁰ For en generel oversigt over SF's tidlige udvikling se, Jens Kragh, *Mellem socialismens velsignelser og praktikable fremskridt. SF 1960-68*.

perne over bord for at holde "arbejderflertallet" ved magten.¹⁰²¹ På SF's ekstraordinære kongres i sommeren 1967 fik venstrefløjen flertal ved valget til hovedbestyrelsen, hvilket bestyrkede den i den fejlagtige opfattelse, at den også havde et massivt flertal blandt partiets medlemmer. Det stod klart, at situationen var uholdbar, og at det måtte komme til et afgørende opgør om magten i partiet. Anledningen opstod, da regeringen i december 1967 ønskede at indefryse en dyrtidsportion efter devalueringen af kronen. Venstrefløjen nægtede at gå med til, hvad den så som yderligere forringelser af arbejderklassens levestandard, og seks medlemmer af SF's folketingsgruppe stemte imod, hvilket bragte den socialdemokratiske regering til fald. Det udløste massiv kritik i partiet, at venstrefløjen dermed havde væltet det første "arbejderflertal" i danmarkshistorien, og på den efterfølgende kongres blev hovedbestyrelsens beretning nedstemt. Venstrefløjen tog nu konsekvensen og forlod SF, og den 17. december 1967 mødtes 300 tidligere SF-medlemmer, heriblandt seks folketingsmedlemmer og 28 medlemmer af hovedbestyrelsen, og dannede partiet Venstresocialisterne (VS). Selvom der kun var få uger til folketingsvalget, lykkedes det på rekordtid at indsamle 32.000 underskrifter, og ved valget den 23. januar 1968 kom det nye parti lige over spærregrænsen og fik fire mandater.¹⁰²²

Den borgerlige stat skal knuses": VS' revolutionære program, 1968-80

Venstresocialisterne tiltrak fra starten en broget flok af politiske aktivister, og det var ofte svært at definere, hvad Venstresocialisme stod for. Generelt så venstresocialisterne sig som en del af en international bevægelse. De var i opposition til såvel socialdemokraternes kompromisvillighed som kommunisternes dogmatisme, og de lagde vægt på at være antiautoritære, eksperimenterende og del af en kulturrevolution.¹⁰²³ På grund af den hovedkulds måde, hvorpå VS blev kastet ind på den politiske scene, måtte dets politiske program nødvendigvis i starten

1021 For regeringsforhandlingerne, "Det røde Kabinet" og sprængningen af SF, se Erik Mader, *SF under "det røde kabinet" 1966-1968* (Odense Universitetsforlag, 1979). For venstrefløjens kritik se, Harry Mortensen, red., *"Arbejderflertallet"* (Forlaget Røde Hane, 1969).

1022 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 33-53, 58-61, 64-72.

1023 Andreas Jørgensen, Ejvind Larsen og Preben Wilhjelmsen, red., *Venstresocialisme - analyse og debat* (Forlaget Røde Hane, 1968).

være noget bredt og ukonkret. På det stiftende møde blev det således fremhævet, at partiet skulle integreres i den internationale venstrebevægelse, at man skulle lægge vægt på det ekstraparlamentariske arbejde, at partiet skulle være åbent og demokratisk, og at de vigtigste mål var en socialistisk samfundsomvæltning og udtræden af NATO.¹⁰²⁴

I de følgende års diskussioner bevægede VS sig hen imod en afklaring i spørgsmålet om, hvilken strategi og hvilke metoder der skulle tages i anvendelse under indførelsen af socialismen. I partiets foreløbige principerklæring fra marts 1968 hed det blot, at overgangen skulle ske med "befolkningsflertallets aktive støtte". Det blev også understreget, at det socialistiske samfundssystem, som VS tilstræbte, adskilte sig fra de såkaldte folkedemokratier i Østeuropa, og at partiet i det hele taget ikke havde noget forbillede i nogen eksisterende regimer. Partiet tilføjede, at det støttede reformer, men fortrinsvis med det sigte at underminere "kapitalismens enevælde".¹⁰²⁵ I partiets første program, vedtaget i maj 1969, blev det gentaget, at socialismen ikke kunne indføres ved hjælp af parlamentarisk arbejde eller reformer, men kun gennem en revolution. Venstresocialisterne veg imidlertid uden om spørgsmålet om anvendelse af vold over for socialismens modstandere, men det blev antydnet, at det kunne være nødvendigt at træffe visse foranstaltninger mod de tidligere magthavere. Ifølge marxistisk teori ville arbejderklassen efter revolutionen indføre proletariats diktatur, der skulle forhindre, at den tidligere herskende klasse modarbejdede indførelsen af socialismen. Proletariats diktatur ville først ophøre, når de andre klasser ikke mere eksisterede. Samtidig understregede VS dog i programmet, at alle skulle sikres demokratiske rettigheder i overgangsperioden efter revolutionen.¹⁰²⁶ Diskussionerne i VS i forbindelse med Vietnamkrigen og befrielsesbevægelserne i Den Tredje Verden viser, at det var en udbredt opfattelse blandt medlemmerne, at omvæltningen af det kapitalistiske samfund ikke kunne forventes at foregå fredeligt, og ledelsen ville da heller ikke på forhånd afvise brugen af vold i en revolutionær situation.¹⁰²⁷

Under indflydelse fra diverse "strammer"-fraktioner blev VS i 1970'erne mere konkret med hensyn til overgangen til socialismen. I det programforslag, der

1024 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 54-55.

1025 *Ibid.*, s. 76-80.

1026 *Ibid.*, s. 154-159. For en definition af proletariats diktatur, se *Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor* (Politikens Forlag, 1974), s. 438.

1027 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 141.

blev fremlagt af leninist-fraktionen og vedtaget på partikongressen i 1971, blev det slået fast, at der næppe kunne blive tale om en fredelig revolution. Ifølge leninisterne var det umiddelbare mål at knuse det borgerlige statsapparat og indføre proletariats diktatur.¹⁰²⁸ Efter kongressen i 1977 erklærede VS' forretningsudvalg med henvisning til kuppet mod den socialistiske regering under Salvador Allende i Chile i 1973, at borgerskabet aldrig frivilligt ville afgive magten: "Kun en bevæbnet arbejderklasse og etableringen af proletariats diktatur er i stand til at forhindre en borgerlig kontrarevolution. Statsmagten er knudepunktet for det borgerlige herredømme, og ikke en neutral instans, der kan erobres fra borgerskabet; den borgerlige stat skal knuses – ikke overtages."¹⁰²⁹ VS-ledelsen tilføjede, at det var nødvendigt at indføre proletariats diktatur, hvor arbejderklassen ved hjælp af statsmagten kunne bekæmpe de kontrarevolutionære kræfter.¹⁰³⁰ I 1980 vedtog VS et reformprogram, hvoraf det fremgik, at partiet støttede reformer, der forsvarede arbejderklassen mod kapitalisternes og statens angreb, og som indgik i en langsigtet strategi for "revolutionære omvæltninger". Samtidig blev det imidlertid understreget, at arbejderklassen ikke kunne reformere sig til socialismen: "Det kræver en revolutionær omvæltning og væbnet opgør." Endnu engang forudså venstresocialisterne, at forsøg på at fratage kapitalisterne deres magt ville møde "forbitret modstand, som kræver et samlet opgør."¹⁰³¹ Selvom VS' teoretikere således ikke var særligt tydelige i deres fremstilling af overgangen til socialismen, fremgår det, at man forestillede sig, at når et flertal i befolkningen forsøgte at indføre socialismen, ville de tidligere magthavere med magt forsøge at beholde deres privilegier. Denne modstand ville blive nedkæmpet med vold, hvorefter socialismen ville blive konsolideret under proletariats diktatur.

Ekstraparlamentariske metoder: Fra happenings til sabotage

Et centralt element i VS' program var ekstraparlamentariske aktiviteter. Mens partiet deltog i det parlamentariske arbejde først og fremmest for at kunne bruge Folketingets talerstol til at afsløre det kapitalistiske systems bagsider, så prio-

¹⁰²⁸ Ibid., s. 276-277.

¹⁰²⁹ *VS efter niende kongres* (Venstresocialisterne, maj 1977), s. 20.

¹⁰³⁰ Ibid., s. 21.

¹⁰³¹ *Reformpolitik*. Vedtaget på VS' 11. kongres, november 1980 (www.venstresocialisterne.dk/doc_11b.htm, set den 24. november 2006).

riterede man fra begyndelsen deltagelse i folkelige aktioner og bevægelser højere. Ideen om ekstraparlamentarisk aktivitet var inspireret af Kampagnen mod Atomvåben, hvor det var lykkedes aktivisterne at sætte vigtige samfundsmæssige spørgsmål på dagsordenen og påvirke opinionen. En yderligere inspirationskilde var slumstormerne.¹⁰³² De ekstraparlamentariske tiltag byggede på den opfattelse, at de vestlige samfund stod over for truende katastrofer forårsaget af atomoprustningen, forureningen, fattigdommen i Den Tredje Verden, social ulighed, fremmedgørelse osv., som ikke kunne løses ad parlamentarisk vej, idet den reelle magt lå hos kapitalisterne og deres allierede i statsapparatet, interesseorganisationerne og massemediernes. Løsningen var derfor at bevidstgøre befolkningen om problemerne ved at deltage i folkelige bevægelser, demonstrationer, aktioner og happenings. Det var derfor en forudsætning for, at aktiviteterne skulle have nogen effekt, at aktivisterne forklarede offentligheden om baggrunden for aktionerne. I de første år efter oprettelsen af VS deltog medlemmerne i en lang række ekstraparlamentariske aktioner, såsom Vietnamdemonstrationer, hærværk mod amerikansk ejede firmaer, slumstormeraktioner, protester på universiteterne, miljøaktioner og kulturhappenings.¹⁰³³

VS' involvering i ekstraparlamentariske aktioner gav snart anledning til diskussioner i partiet om dets holdning til brugen af voldelige metoder. VS-medlemmer deltog således i optøjerne i forbindelse med fodboldkampen mellem AB og AEK-Athen den 27. november 1968, der var rettet imod det græske diktatur, slagsmålene uden for Saga Bio i maj 1969 i protest mod John Wayne-filmen ”The Green Berets”, der støttede USA's engagement i Vietnam, og gadekampene i protest mod Verdensbanken i september 1970. I alle tilfælde tog VS som parti angiveligt officielt afstand fra de voldelige konfrontationer, selvom hovedbestyrelsen i princippet accepterede brugen af brosten og af gadekamp til at opnå partiets mål.¹⁰³⁴ I 1971 skærpede VS' ledelse imidlertid kursen som reaktion på rygter om, at USA ville eskalere Vietnamkrigen og anvende atomvåben mod de kommunistiske oprørsstyrker. I en erklæring fra hovedbestyrelsen opfordrede man til at gribe til en ”omfattende sabotage mod amerikansk ejendom i Danmark” i

1032 Se Kommissionens beretning, bind 10, om PET's overvågning af protestbevægelser..

1033 Niels Munk Plum, *Ekstra-parlamentarisme? Hvorfor? Hvordan? Hvorhen?* (Christian Ejlers' Forlag, 1971); Ekstra-parlamentarisk rapport. Rapport til Venstresocialisternes 2. kongres, maj 1969, i: *På vej mod ekstra-parlamentarisme* (Sorte Fane, 1970), s. 84-182; Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 131-132.

1034 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 138-140, 209-210.

tilfælde af en eskalering. Senere fulgte forretningsudvalget op med at opfordre til brug af sabotage som et velegnet middel i den hjemlige politiske kamp. Ifølge udtalelsen accepterede partiledelsen, at konsekvensen kunne blive, at VS ville blive forbudt, men dette var en pris, man var villig til at betale.¹⁰³⁵ Selvom udtalelserne snart blev trukket tilbage af et nyt flertal i VS, så viser de, at der var kræfter i VS, der ikke var afvisende over for tanker om at bruge vold som et led i den politiske kamp i Danmark.

Fraktionskampe 1968-79: Antiautoritær bevægelse eller kadreparti?

VS var i lange perioder af sin eksistens lammet af fraktionskampe, endeløse teoretiske diskussioner og "afskalninger". En årsag hertil var nok, at partiet oprindeligt blev etableret, inden det fik et program. Partiet tiltrak derfor i 1967-68 et bredt udvalg af ofte modstridende synspunkter på venstrefløjens. Det er blevet anslået, at halvdelen af de oprindelige 3.500 medlemmer var tidligere SF'ere, og at den anden halvdel bestod af en broget skare af anarkister, maoister, trotskister, syndikalister, leninister og "blomsterbørn". Nogle af disse havde kun vage og diffuse politiske idéer og var mere tiltrukket af partiets højtproklamerede "nye stil", mens andre havde ganske konkrete planer om at udvikle VS til et egentligt revolutionært parti. Uenigheden blev ikke mindre af, at de tidligere SF'ere først og fremmest blev holdt sammen af deres modstand mod Aksel Larsens styring af SF, mens det var mindre klart, hvad de ønskede at opnå. En ting, som man var enige om, var, at VS i hvert fald ikke skulle videreføre, hvad man opfattede som SF's topstyrede ledelsesstil, hvorfor man valgte en kollektiv ledelse. Ledelsens magt blev begrænset ved hjælp af rotationsprincippet, en magtfuld hovedbestyrelse og afholdelsen af årlige kongresser. Det var fra starten et af VS's grundprincipper, at man havde ret til at organisere sig i fraktioner og arbejde for sine synspunkter, og partiet var derfor næsten hele tiden splittet i flere smågrupper, der øjensynligt brugte mere tid på at bekæmpe hinanden end på at ændre samfundet.

Selvom uenighederne i VS ofte gik på kryds og tværs i de forskellige spørgsmål, og selvom debatterne ofte kan forekomme noget teoretiske og virkelighedsfjerne, så synes der at gå en rød tråd igennem de følgende 20 års opgør: Skulle VS være en åben og udogmatisk venstrefløjsbevægelse, eller skulle partiet udvikle sig til at være et egentligt revolutionært og disciplineret parti? I august 1968

---

¹⁰³⁵ Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 257-259.

forekom den første splittelse i VS, da ”de 35”, anført af folketingsmedlemmerne Hanne Reintoft og Kaj Moltke, forlod partiet i protest mod, hvad de betegnede som visse partimedlemmers arbejderfjendskab og antisocialisme. Udbryderne reagerede mod, at nogle venstresocialister havde hævdet, at arbejderklassen var blevet borgerliggjort og dermed ikke udgjorde den revolutionære fortrop. De var også utilfredse med, at VS kritiserede Warszawapagtens invasion af Tjekkosllovakiet. ”De 35” ønskede også at styrke partiets organisation, således at det kunne udvikle sig til et velorganiseret marxistisk parti. Dermed mistede VS halvdelen af sin firemands store folketingsgruppe og de fleste af arbejdermedlemmerne. Hanne Reintoft tilsluttede sig DKP, som hun repræsenterede i Folketinget. Kort efter forlod også Benito Scocozza og hans maoistiske tilhængere VS for at danne Kommunistisk Forbund marxister- leninister (KFml), som mere konsekvent skulle kæmpe for indførelsen af proletariatets diktatur. I 1971 fik den leninistiske fraktion flertal i VS på et program om at udvikle partiet til et revolutionært marxistisk parti, der skulle være opbygget efter principperne om demokratisk centralisme. Det var en henvisning til Lenins lære om, at der skulle være fri debat i partiet, indtil en beslutning blev taget, hvorefter mindretallet skulle underkaste sig partidisciplinen og følge flertallets beslutning. Ifølge Lenin skulle fraktionsdannelser være forbudt og straffes med ekskludering. I 1972 fremlagde fraktionen på kongressen forslag til en reorganisering af VS, der blandt andet indebar, at partiet skulle fungere som en kadreorganisation, hvor medlemmerne ifølge Lenins principper tog aktivt del i partiarbejdet, støttede partiet ideologisk og økonomisk og havde skolings- og aktivitetspligt. Ifølge forslaget skulle der også oprettes celler på arbejdspladserne. Forslaget fik imidlertid ikke den fornødne tilslutning, og fraktionen forlod efterfølgende partiet og dannede Kommunistisk Forbund (KF). I stedet vedtog VS et ”minimumsprogram”, som kun indeholdt de punkter, om hvilke der herskede enighed blandt partiets fløje.¹⁰³⁶ Splittelsen fortsatte imidlertid, og i 1973 blev Østerbro-fraktionen ekskluderet for at have opfordret til at stemme på DKP. Alle disse opgør havde lammet VS’ udadvendte aktiviteter og drænet partiet for medlemmer. I 1971 røg partiet ud af Folketinget, og i 1973 blev bunden nået med kun omkring 300 medlemmer.

1036 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 72-75, 102-119, 148-151, 213-222, 235-239, 313-319. PET, emnesag: ”Magtskifte og indre strid efter kongres”, *Land og Folk*, 14. december 1971; ”To slags sekterisme”, *Land og Folk*, 24. oktober 1972. For demokratisk centralisme og kadre-begreberne, se også *Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor*, s. 301, 365-366.

Fra midten af 1970'erne oplevede VS en ny vækstperiode, hvilket nok til dels hang sammen med den økonomiske krise og dels, at det interne arbejdsklima blev forbedret efter Østerbro-udrensningen. Medlemstallet steg, partiet blev igen repræsenteret i Folketinget i 1975, og partiet høstede en del succes gennem engagement i faglige konflikter. Samtidig vandt imidlertid en nyleninistisk tendens frem, og i 1975 vedtog partiet krav om introduktions- og grundskoling og tvungen aktivitet for medlemmerne.¹⁰³⁷ I årsprogrammet, som blev vedtaget på kongressen i 1977, hed det, at det var VS' hovedopgave at "være en drivende kraft i opbygningen af et revolutionært lederskab", hvilket skulle nås ved at opstille en klar revolutionær strategi, forankre partiet i arbejderklassen og omdanne VS til et kadreparti.¹⁰³⁸ Samtidig dannedes fraktionen Faglig Fællesliste (FFL), der afviste nytten af parlamentarisk arbejde og gradvise reformer, og som krævede en mere militant faglig indsats.

VS og det internationale arbejde

Ligesom SF så VS sig som et antiimperialistisk parti. Partiet opstod samtidig med og var præget af modstanden mod Vietnamkrigen, generalstrejken i Frankrig i maj 1968, studenteroprøret og voldsomme raceoptøjer i USA's storbyer. Ifølge et papir fra partiets Internationale Udvalg (IU) viste historien, at de "imperialistiske stormagter" ikke ville tillade, at Danmark brød med det kapitalistiske system og gik over til socialismen. Hvis ikke det lykkedes for imperialisterne at hindre en revolutionær udvikling, ville de gribe til en militær intervention. Det måtte derfor være en forudsætning for en vellykket revolution, at partiet samarbejdede med revolutionære kræfter i andre lande for at fremme klassekampen, således at en revolutionær situation i et land ville brede sig over grænserne: "Stillet over for en samlet front af den vesteuropæiske lønarbejderklasse vil den amerikanske imperialisme komme til kort, og de europæiske imperialister vil få nok at gøre med at forsvare sig mod lønarbejderne i deres egne lande."¹⁰³⁹ Det skulle derfor være VS' opgave at etablere kontakter til vesteuropæiske revolutionære grupper,

¹⁰³⁷ Asger Boertmann, Torben K. Pedersen og Harald Plum, reds., *VS' historie. 1967-75. En skitse* (VS, 1975), s. 59-66, 72-79.

¹⁰³⁸ Venstresocialisterne, VS efter niende kongres (Venstresocialisterne, 1977), s. 113-114.

¹⁰³⁹ ABA, VS'arkiv, kasse 106, læg International Arbejde herunder IU 1971: "Forslag til kommissorium for det internationale udvalg", 8. februar 1971.

befrielsesbevægelser i Den Tredje Verden og til revolutionære kræfter i ”den imperialistiske stormagt USA”.¹⁰⁴⁰

Den anden del af det antiimperialistiske arbejde bestod af modstanden mod NATO. Selvom VS førte en uafhængig og kritisk linje i forhold til Sovjetunionen, anså partiet USA som en større trussel mod Danmark. Dette skyldtes, at USA som den største kapitalistiske magt var drivkraften i imperialismens undertrykkelse og udbytning i verden. Og som VS-folketingsmedlem Steen Folke bemærkede efter at have overværet en NATO-øvelse, der omfattede en amerikansk landgang i Jylland, så ville USA benytte de samme midler til at fastholde Danmark i Den Vestlige Alliance: ”Så længe den danske regering opretholder NATO-medlemskabet og ser det som sin fornemste opgave at administrere et kapitalistisk samfund, er der selvsagt fred og ingen fare. Men hvad gør amerikanerne den dag vi vil forlade NATO? For slet ikke at tale om den dag vi siger farvel til kapitalismen?”¹⁰⁴¹ Det var derfor VS' mål, at Danmark skulle forlade NATO, erklære sig neutralt og afruste.

VS oprettede i 1968 et internationalt udvalg (IU), der skulle etablere de udenlandske kontakter,¹⁰⁴² og partiets aktivister deltog i de første år i De Danske Vietnam-komiteer (DDV), agitationen mod NATO og modstanden mod EF. VS-medlemmer deltog i den internationale Vietnamkonference og -demonstration i Vestberlin i februar 1968, der samlede deltagere fra store dele af den vesteuropæiske venstrefløj.¹⁰⁴³ VS afholdt også offentlige møder med en repræsentant for befrielsesbevægelsen PAIGC, der kæmpede mod kolonimagten Portugal i Guinea-Bissau,¹⁰⁴⁴ og partiet etablerede kontakt til den sydrhodesiske befrielsesbevægelse ZAPU.¹⁰⁴⁵

1040 Ibid.

1041 ABA, VS' arkiv, kasse 134, læg Internationalt Arbejde nr. 2.2.: Steen Folke, ”Bonded Item. På NATO-manøvre med folketings forsvarsudvalg, 22/23.10.76”.

1042 ABA, VS' arkiv, kasse 107, læg IU diverse: VS/Østerbro, ”Forslag til kommissorium for VS's Internationale udvalg”. Ibid., læg International Udvalg materiale: Venstresocialisterne, Forretningsudvalget, ”Kommissorium for det internationale udvalg”.

1043 Ibid., læg Internationalt Udvalg materiale: ”Vietnamkonference og -demonstration i Vestberlin 17. og 18. februar 1968”; ”Den internationale Vietnam-konference i Berlin den 17./18: 2. 68”.

1044 Ibid.: Jørgen Dragsdahl til Partido Africano da Independencia da Guine e Cabo Verde, 20. november 1968; indbydelse til møde i Vartov 23. februar [1969]; Til forretningsudvalget fra Det internationale Udvalg, ”Angående planlagt besøg af Onesimo Silveira fra PAIGC”.

1045 Ibid.: ”Referat af møde med G.B.Nyandoro fra Rhodesias befrielsesbevægelse ZAPU, Zimbabwe African People's Union”.

VS var særligt optaget af ”Det andet Amerika”, der var i opposition til det imperialistiske USA, og man knyttede kontakter til den militante sorte bevægelse Black Panther Party (BPP). Talsmænd for bevægelsen, der forfægtede de sortes ret til at beskytte sig med våben, og som derfor blev forfulgt af de amerikanske myndigheder, besøgte flere gange VS’ kongresser, ligesom danske aktivister mødtes med repræsentanter for ”Det andet Amerika” i USA.¹⁰⁴⁶ En af de ledende venstresocialister i dette arbejde var freelancejournalist Jørgen Dragsdahl, der i 1969 arbejdede tre måneder i BPP’s hovedkvarter i Californien, og som mente, at opgøret i USA mellem magthaverne og ”Det andet Amerika” ville blive afgørende for konflikten mellem den amerikanske imperialisme og Den Tredje Verdens befrielsesbevægelser.¹⁰⁴⁷ Ifølge Dragsdahl var Nixons magtovertagelse et tegn på, at nyfascismen var ved at vinde frem i USA, og at supermagten var ved at udvikle sig til en ”korporativ diktaturstat”.¹⁰⁴⁸

Efter en intensiv begyndelse ophørte VS’ internationale arbejde imidlertid helt i begyndelsen af 1970’erne, bl.a. fordi partiet koncentrerede sig om indenrigspolitik, og fordi det var delvis lammet af de evige fraktionskampe.¹⁰⁴⁹ IU’s arbejde var også præget af politisk uenighed, ineffektivitet og dårlig mødedisciplin.¹⁰⁵⁰ Da hovedbestyrelsen i 1971 besluttede at reetablere IU, konstaterede udvalget, at det bortset fra Dragsdahls personlige kontakter ikke havde nogen internationale forbindelser.¹⁰⁵¹

1046 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 96-100, 136-142, 206-210, 301-310. VS sendte repræsentanter til en anti-NATO konference i Amsterdam i november 1969. ABA, VS’ arkiv, kasse 106, læg Internationalt Arbejde IU 1969: ”Rapport fra VS delegerede til anti-NATO-konference i Amsterdam 21.-22.nov.”, 29. november 1969.

1047 Jørgen Dragsdahl, *Det sorte Panterparti*. For Dragsdahls rolle se også ABA, VS’ arkiv, kasse 106, læg Internationalt Arbejde herunder IU 1969: Jørgen Dragsdahl til Det internationale Udvalg, 29. december 1969.

1048 Jørgen Dragsdahl, *Reaktionens flodbølge* (Høst og Søn, 1973), s. 63.

1049 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 349-350.

1050 ABA, VS’arkiv, kasse 106, læg Internationalt Arbejde herunder IU 1971: ”Til HB, med henblik på mødet d. 12./13./14. febr. Rapport om reetableringen af Det internationale Udvalg (IU). Desuden en kort historisk oversigt”.

1051 Ibid.: ”Til HB. Ang. Forholdet til DDV”, 2. februar 1971.

Forholdet til de kommunistiske regimer

VS' forhold til de kommunistiske regimer må betegnes som kompliceret og modsætningsfyldt. For det første betød de mange fraktioner i partiet, at der var forskellige syn på de socialistiske lande, hvor leninistfraktionerne så med stor sympati på regimerne, mens demokratitilhængere og andre var overvejende kritiske og sympatiserede med dissidenter og oppositionelle grupper. For det andet betød partiets anti-imperialistiske ideologi, at der kunne være en tendens til "lejr-tænkning", hvor imperialismens modstandere blev set som ligesindede ud fra devisen "mine fjenders fjender er mine venner".

VS skelnede allerede ved dannelsen mellem uafhængige venstreorienterede partier og statsbærende kommunistiske partier, hvilket fremgår af partiets overvejelser i forbindelse med etableringen af internationale partikontakter.¹⁰⁵² Uenighederne i VS om forholdet til østblokken kom åbent frem, da forretningsudvalget i august 1968 vedtog en erklæring, der fordømte Warszawapagtens invasion af Tjekkoslaviet, som satte en stopper for det kommunistiske regimes reformbestrebelse. Som tidligere nævnt kritiserede både Hanne Reintoft og maoist-gruppen erklæringen.¹⁰⁵³ I februar 1970 modtog VS en henvendelse fra attaché Albert Mironov fra den sovjetiske ambassade, der bad om oplysninger om partiet.¹⁰⁵⁴ Der er intet, der tyder på, at VS havde nogen mistanke om, at Mironov var KGB-officer.¹⁰⁵⁵ Som svar sendte partiet en fortegnelse over medlemmerne af hovedbestyrelsen og forretningsudvalget, de seneste numre af *VS Bulletin* og forskelligt andet politisk materiale.¹⁰⁵⁶ Dette betød dog ikke, at der var tale om en tilnærmelse mellem parterne, for VS forholdt sig stadig kritisk over for østblokken. Således kritiserede partiets forretningsudvalg og folketingsgruppe året efter

1052 ABA, VS' arkiv, kasse 107, læg Internationalt Udvalg materiale: Venstresocialisterne, Forretningsudvalget, "Kommissorium for det internationale udvalg" [ca. april 1968].

1053 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 111-115.

1054 ABA, VS' arkiv, kasse 106, læg Internationalt Arbejde herunder IU 1970: "Til SUFs landsledelse", 5. februar 1970.

1055 At Mironov var KGB-officer på PR-linjen fremgår bl.a. af Oleg Gordijevskijs oplysninger fra 1975-76. PET, operationssag: Kort på Mironov, Albert Alekseyevich.

1056 ABA, VS' arkiv, kasse 106, læg Internationalt Arbejde herunder IU 1970: Brev til Attaché Albert Mironov, 6. februar 1970.

fængslingen af en gruppe trotskister i Tjekkoslaviet og betegnede forfølgelserne som skueprocesser.¹⁰⁵⁷

Den antiimperialistiske ideologi fik imidlertid ved nogle lejligheder VS til at solidariser sig med de kommunistiske regimer. I midten af 1970'erne fik partiet en henvendelse fra den nordkoreanske ambassade med en anmodning om at støtte en komité for "Koreas fredelige og uafhængige genforening". En repræsentant for VS holdt flere møder med ambassaden, og den 14. februar 1976 mødtes flere VS'ere med to medlemmer af Det nordkoreanske Kommunistpartis centralkomité på ambassaden. Her blev de anmodet om snarest muligt at tage initiativ til dannelsen af komitéen, hvilket blev begrundet med, at nordkoreanerne forventede, at der snart ville udbryde krig på den koreanske halvø.¹⁰⁵⁸ Få dage senere enedes VS, SF og DKP om at oprette komitéen, og VS' hovedbestyrelse modtog en indstilling om at godkende initiativet.¹⁰⁵⁹ Der var således tale om, at de tre partier efter nordkoreansk forslag skulle oprette en komité, der skulle viderebringe nordkoreanske synspunkter i Danmark. Dette var led i en større nordkoreansk kampagne. I juni 1976 arrangerede Venskabsforeningen Danmark-Nordkorea en demonstration fra Sydkoreas til USA's ambassade på årsdagen for Koreakrigens udbrud, hvor man krævede en tilbagetrækning af USA's tropper i Sydkorea og de to Koreas fredelige genforening, og samme måned blev der afholdt en international konference om emnet i Bruxelles.¹⁰⁶⁰

VS' støtte til det nordkoreanske regime skyldtes, at det var et uafhængigt socialistisk land, der ifølge partiet var truet af den amerikanske imperialisme. I april 1976 udsendte VS en udtalelse, hvori folketingsgruppen og forretningsudvalget udtalte sin "beundring" over udviklingen i Nordkorea og erklærede sin solidaritet med dets forsvar mod "den amerikanske imperialisme", der pønsede på at starte en ny krig: "Kampen mod imperialismen og for socialismen er vores fælles kamp."¹⁰⁶¹ I oktober samme år modtog VS en tak for støtten fra centralkomitéen for Det koreanske Arbejderparti (det nordkoreanske kommunistparti

1057 Ibid., læg International Arbejde herunder IU 1971: VS forretningsudvalg og folketingsgruppe, "Udtalelse om skueprocessen i Tjekkoslaviet", 19. marts 1971.

1058 ABA, VS' arkiv, kasse 134, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: "Vedrørende Korea", 15. februar 1976.

1059 Ibid.: [Overstreget] f. Erik Sigsgaard, "Til HB-mødet 21-22 februar vedr. Korea-Komité", 19. februar 1976.

1060 Ibid.: Venskabsforeningen Danmark – Den Demokratiske Folkerepublik Korea, Til danske organisationer og partier, 8. juni 1976.

1061 Ibid.: Partiet Venstresocialisternes Folketingsgruppe og Forretningsudvalg, Til pressen, 20. april 1976.

under Kim Il Sung).¹⁰⁶² Igen i 1977 støttede VS de nordkoreanske krav om amerikansk tilbagetrækning og en fredelig genforening og fordømte USA og "det fascistiske regime i Sydkorea" ("the fascist regime in south Korea") og deres forsøg på at gøre delingen af den koreanske halvø permanent "muligvis ved at udkæmpe en kriminel atomkrig" ("possibly by waging a criminal nuclear war").¹⁰⁶³

PET's trusselsbillede 1967-69

PET fulgte splittelsen af SF i 1967 og forsøgte at danne sig et billede af udbrydernes hensigter. I forbindelse med SF's ekstraordinære kongres i juni 1967, hvor venstrefløjen erobrede flertallet i hovedbestyrelsen, udarbejdede en medarbejder i PET en 17-siders redegørelse om SF's stilling. Ifølge medarbejderen var utilfredsheden i partiet fremkaldt af ledelsens nære samarbejde med Socialdemokratiet og især Aksel Larsens egenmægtige ledelsesstil, og dette pres fra venstrefløjen ville fortsætte efter kongressen. Medarbejderen forudså derfor, at partiformanden nu var afskåret fra at fortsætte sin støtte til "arbejderflertallet", og at SF ville gå tilbage som et resultat af splittelsen: "Selv med frembydelse af den største optimisme må det være svært for partiformanden at øjne mulighed for, at hans parti kan virke for fornyelse i dansk politik og gå fremad med støtte fra et overvældende flertal i den danske befolkning."¹⁰⁶⁴

PET blev holdt nøje underrettet af en uidentificeret kilde om udviklingen under SF's ekstraordinære kongres den 16.-17. december 1967 og dannelsen af VS. At dømme ud fra det bevarede arkivmateriale fandtes kilden sandsynligvis blandt deltagerne på VS' stiftende møde.¹⁰⁶⁵ Umiddelbart efter kongressens afslutning tidligt om aftenen den 17. december overbragte kilden PET en række VS-dokumenter, der omfattede Erik Sigsgaards "Farvel til SF", udtalelse fra VS' hovedbestyrelse, opfordring til anmeldelse af det nye parti og fortegnelser over

1062 Ibid.: Embassy of the Democratic People's Republic of Korea to Left Socialist Party of Denmark, October 11, 1976.

1063 ABA, VS' arkiv, kasse 148, læg Internationalt Arbejde nr. 2.o.: The Executive committee of the Left Socialist Party, To: the Workers' Party of Korea and the people of the People's Democratic Republic of Korea, July 27, 1977.

1064 PET, emnesag: "Socialistisk Folkeparti's 5' kongres – ekstraordinær – afholdt i tiden fra den 16. til den 18. juni 1967 på Christiansborg", 25. juli 1967.

1065 Ifølge Jørn Bro havde PET kilder i SF's ungdomsorganisation SUF. RB: Jørn Bro, 2. november 2005. SUF brød med SF og fulgte med over i VS.

medlemmerne af VS' hovedbestyrelse og forretningsudvalg.¹⁰⁶⁶ Kilden kunne bl.a. oplyse, at der på det stiftende møde på Christiansborg var blevet indsamlet ca. 14.000 kr. til dækning af partiets drift og udgifter i forbindelse med den kommende valgkamp. Ifølge kilden skulle de ledende kommunister Knud Jespersen og Ingmar Wagner ihærdigt have forsøgt at "fiske" de seks tidligere SF-folketingsmedlemmer, men deres tilnærmelser var blevet afvist. Det fremgår ikke, hvilken vægt PET tillagde denne oplysning, men meget tyder på, at tjenesten var på vagt over for eventuel kommunistisk indflydelse i SF og VS. PET opstillede således på grundlag af kildens oplysninger lister over medlemmerne af de to partiers hovedbestyrelser og forretningsudvalg og kom til det resultat, at 22 af de ledende SF'ere og 11 af de ledende VS'ere var kendt som tidligere kommunister. PET drog dog ingen eksplicit konklusion af disse oplysninger, selvom de indikerede, at hovedparten af de gamle DKP'ere, der var fulgt med Aksel Larsen i 1958, forblev i SF, mens det nye parti fortrinsvis bestod af personer fra den nye venstrefløj. Listerne viser i øvrigt også, at 63 af de ledende SF'ere og VS'ere var tidligere registreret, og at kontaktmændene i de respektive politikredse i foråret 1968 blev informeret om, hvilke personer der var blevet indvalgt i VS' hovedbestyrelse.¹⁰⁶⁷

1066 PET, emnesag: "Fortegnelse over dokumenter vedr. det nye parti 'Venstresocialisterne'", 18. december 1967.

1067 Ibid.: "SFs ekstraordinære kongres 16-17/12 1967", 18. december 1967, med tilføjelse dateret 12. marts 1968. Vedlagt indberetningen fandtes en fortegnelse over deltagerne på SF's kongres. Den omfattede navnene på 33 medlemmer af hovedbestyrelsen, 4 suppleanter, de 13 øvrige folketingsmedlemmer, 10 øvrige ledende SF'ere, 31 gæster og 161 delegerede, i alt 252 navne. Ibid.: "Deltagerliste for Socialistisk Folkepartis 6. (ekstraordinære) kongres", udateret.

VS' stiftende kongres på Christiansborg den 17. december 1967. Villy Brauer taler til de forsamlede. Partiet blev dannet før, det havde et fælles program, og det tiltrak forskellige grupper fra venstrefløj – fra "hippierne" til maoisterne – hvilket gjorde det vanskeligt for PET at foretage en entydig vurdering af partiets ideologi og udvikling (Fotograf: Poul Hansen/Arbejdermuseet og ABA).

PET havde tydeligvis besvær med at danne sig et klart billede af det nye partis hensigter, hvilket ikke kan undre, da partiet kun var i sin vorden og ikke havde gjort op med sig selv, om det skulle være en bredtfavnende venstrebevægelse eller et revolutionært parti. Jørn Bro har forklaret, at PET først og fremmest var interesseret i VS, fordi der "omkring partiet foregik en række aktiviteter, der var i strid med straffeloven."¹⁰⁶⁸ PET's første oversigt over udviklingen i VS indtil midten af januar 1968 var en kronologisk gennemgang af de vigtigste begivenheder, og den byggede, så vidt det kan skønnes, udelukkende på åbne kilder. Forfatteren til oversigten hæftede sig især ved partiets forskellige valgudtalelser, og at venstresocialisterne havde benyttet sig af alle midler, selv opfordringer til borgerlige, der ville splitte venstrefløj, for at få de nødvendige anmelderunderskrifter i hus. I det, der må opfattes som forfatterens konklusion, hedder

¹⁰⁶⁸ RB: Jørn Bro, 2. november 2005.

det: "Af det foreliggende må man kunne slutte, at det i overvejende grad er de intellektuelle, der tegner VS, der, som anført, vil arbejde på at få "et socialistisk Danmark", idet man vil arbejde på skabelsen af et arbejderflertal, der fører en arbejderpolitik."¹⁰⁶⁹ Opfattelsen hos PET synes således at have været, at VS nok var et socialistisk parti, men det ville ikke bruge voldelige midler, og det udgjorde ikke nogen umiddelbar trussel mod det bestående samfund. Dette blev bekræftet af en række udtalelser, der faldt senere under valgkampen, og som blev noteret af PET, hvoraf det fremgik, at VS var et revolutionært parti, men det tog afstand fra blodsudgydelser og fra opfordringer fra mere yderligtgående kredse om at "imperialismen kan knuses".¹⁰⁷⁰

VS' afholdelse af sin første kongres i marts 1968 og vedtagelsen af det foreløbige principprogram gav anledning til, at PET på ny vurderede partiets stilling. I en 15-siders oversigt beskrev Jørn Bro splittelsen i SF, oprettelsen af VS, folketingsvalget, kongressens forløb og de vedtagne love og programmer. Bro noterede igen antallet af tidligere kommunister i partiledelsen, uden dog at drage den slutning, at VS var infiltreret eller styret af DKP. I konklusionen fremhævede Bro, at det var et åbent spørgsmål på baggrund af det skuffende folketingsvalg, om VS ville være i stand til at skabe en venstredrejning blandt vælgerne, ligesom uenigheden om principprogrammet havde vist, at der blandt medlemmerne var divergerende opfattelser af partiets rolle. Det var derfor Bros vurdering, at man måtte se tiden an: "Indtil videre må VS vurderes som et yderligtgående, venstreorienteret parti med en ikke endelig fastsat struktur eller politisk målsætning og omfattende en meget uensartet medlemsskare, der også omfatter elementer der tilstræber samfundsændring på voldelig måde."¹⁰⁷¹ Således måtte det være PET's opgave fortsat at følge udviklingen i VS.

VS var præget af uro og stridigheder i det første halve år, der, som tidligere omtalt, kulminerede, da den ene halvdel af folketingsgruppen, Hanne Reintoft og Kaj Moltke, forlod partiet den 27. august 1968. PET noterede sig presseforlydender om, at Reintoft i virkeligheden var kommunist, hvilket bl.a. byggede på, at hun var gift med en kommunist. PET kunne referere en uidentificeret kilde for den opfattelse, at det ikke var usandsynligt, at DKP havde en finger med i VS' splittelse. Ifølge kilden skulle DKP's ledelse være nogenlunde sikker på Reintofts

1069 PET, emnesag: "Situationen i partiet Venstresocialisterne i tiden fra stiftelsen d. 17/12-67 til dato", 15. januar 1968.

1070 Ibid.: Fortsættelse dateret 22. januar 1968.

1071 Ibid.: "Partiet Venstresocialisterne", 8. juli 1968.

loyalitet, og det var partiets hensigt at få de to løsgængere til at repræsentere kommunisterne i Folketinget: ”Det er kildens opfattelse, at Hanne REINTOFT er medlem af DKP, men at hun ikke vil bekende sig som kommunist, før hun har set udfaldet af DKPs kommende kongres.” Andre oplysninger, der stammede fra kredsen omkring IV. Internationale, viste, at trotskisterne var overbeviste om, at Reintoft var kommunist og havde gået DKP's ærinde under splittelsen.¹⁰⁷² PET synes således at have taget oplysningerne om, at DKP måske havde været involveret i splittelsen, alvorligt. Den senere udvikling bekræftede da også denne opfattelse, idet Hanne Reintoft i januar 1970 brød med Kaj Moltke og tilsluttede sig DKP.¹⁰⁷³

På samme tidspunkt dukkede et nyt trusselsbillede op hos PET, nemlig faren for trotskistisk infiltration og overtagelse af partiet.¹⁰⁷⁴ I begyndelsen af august 1968 rapporteredes det, at den danske sektion af IV. Internationale havde udarbejdet et forslag til en programskitse for VS, der ville blive forelagt VS' hovedbestyrelse af Vagn Arne Kruse Rasmussen, der foruden at være trotskist tillige var medlem af VS' hovedbestyrelse.¹⁰⁷⁵ Ifølge en PET-indberetning havde ni af sektionens mest fremtrædende medlemmer infiltreret VS, og deres hensigt var at udnytte partiet til at vinde indflydelse blandt arbejderne: ”Planen skulle realiseres ved oprettelse af faglige grupper infiltreret af trotskyister, hvis opgave skulle være at søge lederne af grupperne påvirket i trotskyistisk retning.” Trotskisterne var derfor besluttet på at holde sammen på partiet, og hvis splittelsen fortsatte, ville man følge en midterkurs, der kunne tiltrække de frafaldne fra begge fløje.¹⁰⁷⁶ Senere på året fremgik det af et referat fra trotskisternes landsmøde, at de selv bedømte deres stilling i VS som særdeles tilfredsstillende, og at der var realistiske muligheder for at dominere partiet. Trotskisternes indflydelse i Socialistisk Ungdoms Forum (SUF), SF's tidligere ungdomsafdeling der var tilknyttet VS, blev anset for at være så kraftig, at SUF i realiteten fungerede som en underafdeling af den danske sektion af IV. Internationale.¹⁰⁷⁷ I 1970 forlød det, at VS-folketings-

1072 Ibid.: ”Partiet Venstresocialisterne”, 10. september 1968.

1073 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 111.

1074 For en nærmere beskrivelse af trotskisterne ”entrisme” (infiltration) af andre venstrefløjpartier i 1960'erne og PET's overvågning heraf, se afsnittet vedrørende PET's overvågning af den danske sektion af IV. Internationale i Kommissionens beretning bind 10.

1075 PET, emnesag: Notits, 9. august 1968.

1076 PET, emnesag: ”Partiet Venstresocialisterne”, 10. september 1968.

1077 PET, emnekartotek: Oplysning dateret 12. november 1968. Også, PET, emnesag: ”Den danske sektion af IV. Internationale”, 24. september 1968.

medlem Svend Erik Kjær Rasmussen skulle have indvilget i at melde sig ind i den danske sektion. Rasmussen skulle i nogen tid have arbejdet for trotskisterne, idet de var ophavsmændene til flere af hans forslag.¹⁰⁷⁸ Oplysningerne om den trotskistiske infiltration forekommer realistiske, selvom deres egne vurderinger virker vel optimistiske. Det var således velkendt, at trotskisterne var repræsenteret på VS' første kongres i marts 1968, men da de forsøgte at udnytte deres indflydelse, gik det galt. I februar 1971 brød VS definitivt med SUF, fordi trotskisterne helt havde overtaget ungdomsorganisationen, ekskluderet den maoistiske fløj og vedtaget et rent trotskistisk program.¹⁰⁷⁹

PET interesserede sig også for VS' eventuelle involvering i ulovlige aktioner. Den umiddelbare anledning var, at partiet på den anden kongres i maj 1969 diskuterede partiets holdning til et ekstraparlamentarisk program. Uidentificerede kilder havde oplyst over for PET, at kræfter i VS havde forsøgt at trække partiet helt ud af parlamentarisk arbejde til fordel for en fuldstændig koncentration om ekstraparlamentariske aktiviteter. Jørn Bro iværksatte derfor en analyse af partiets holdning til spørgsmålet efter kongressen.¹⁰⁸⁰ PET's vurdering syntes at være, at VS ikke var ved at udvikle sig til en egentlig ekstraparlamentarisk gruppe, der var villig til at bruge voldelige metoder. I flertalsberetningen fra hovedbestyrelsen hed det, at nok havde mange medlemmer af partiet været involveret i forskellige aktioner, men partiet som sådan havde kun spillet en ringe rolle. Det blev også understreget, at VS kun skulle bruge aktionsformer, som det omgivende samfund fandt rimelige. Forslaget til et ekstraparlamentarisk program, som var blevet fremsat af en arbejdsgruppe på Østerbro, der godt nok havde indeholdt en radikal passus om, at VS kunne dominere aktionerne på gaden, var imidlertid blevet trukket tilbage på grund af stor uenighed. I stedet havde kongressen nøjedes med at nedsætte et "aktivist-udvalg", der skulle koordinere VS' aktioner. Det var samtidig blevet understreget, at beslutningen på ingen måde var ensbetydende med, at VS opgav sit parlamentariske arbejde. Endelig fremgik det, at de kendte "uromagere" (dvs. trotskister) Gustav Bunzel og Kasper Neergaard ikke var blevet valgt til hovedbestyrelsen. PET kunne således konkludere, at VS var splittet på grund af uenigheden mellem de forskellige fraktioner om

1078 PET, administrativ sag: Månedssrapport for april 1970, s. 12.

1079 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 73, 267-268.

1080 PET, emnesag: Til afd. D., 13. maj 1969, med tilføjelse, 22. maj 1969. Det fremgår af påtegninger, at den efterfølgende analyse blev nævnt for politiinspektør Arne Nielsen, og gennemset af flere af juristerne, hvilket tyder på, at PET's ledelse var interesseret i spørgsmålet.

partiets politik, at partiet ikke var kommet styrket ud af kongressen, og at den bærende kraft i partiet – folketingsrepræsentationen – sandsynligvis ville gå tabt ved næste valg.¹⁰⁸¹ PET's syn på VS efter halvandet års eksistens synes således at have været, at partiet ikke var ved at udvikle sig til en voldelig ekstraparlamentarisk gruppe, og at det generelt var splittet og i tilbagegang.

En gennemgang af PET's materiale viser, at tjenesten i de første år efter VS' oprettelse primært var optaget af det nye partis mulige brug af voldelige midler, aktioner mod NATO og militæret, involvering i faglige konflikter og dets kontakter til udenlandske befrielsesbevægelser. PET's indhentning af oplysninger om disse spørgsmål vil blive beskrevet i det følgende.

Anvendelse af vold og sabotage

VS' involvering i ekstraparlamentariske aktioner tiltrak sig PET's interesse, idet man mente, at der var en fare for, at aktionerne kunne udvikle sig til uroligheder, hærværk eller vold. PET havde derfor som opgave at følge udviklingen og eventuelt fungere som varslings-tjeneste over for ordenspolitiet. Dette trusselsbillede byggede på en række oplysninger om VS' overvejelser om forskellige aktionsformer. Ifølge et læserbrev i *Information* skulle en delegeret på VS' første kongres have foreslået, at der blev oprettet studiekredse i våbenbrug og sprængstoffremstilling, noget som tilsyneladende faldt i god jord hos anarkist-fraktionen.¹⁰⁸² I 1968 forlød det, at der var blevet fremsat et forslag i aktivgruppen i VS-Sundby om at fremstille "vandrestave" til den kommende pinsemarch. Ifølge oplysningerne, der ikke blev bekræftet, skulle stavene bruges som våben, såfremt marchen endte i tumult.¹⁰⁸³ I 1970 kunne en kilde meddele, at VS' forretningsudvalg foreslog, at partiet skulle udarbejde en aktionspjece og nedsætte en gruppe, der skulle varetage arrangementet af demonstrationer.¹⁰⁸⁴

Året efter udarbejdede PET en længere notits om diskussionen i VS' ledelse vedrørende spørgsmålet, om man skulle gribe til sabotage i den politiske kamp.

1081 Ibid.: "Venstresocialisterne's (VS) 2. kongres afholdt i København fra den 2. - 4. maj 1969", 22. maj 1969.

1082 PET, personsag: Udsklip fra *Information*, 9. juli 1968.

1083 PET, emnekartotek: Oplysning dateret 6. maj 1968.

1084 PET, emnesag: "Partiet Venstresocialisternes forhold til aktioner og demonstrationer", 16. december 1970.

En gruppe i hovedbestyrelsen havde fremsat et forslag om, at man skulle iværksætte sabotage imod amerikansk ejendom i Danmark, hvis USA optrappede krigen i Vietnam og begyndte at indsætte kernevåben. Forslaget havde udløst så kraftige reaktioner, at gruppen udarbejdede en redegørelse for VS' eventuelle brug af sabotage. PET's notits gengav indholdet i redegørelsen, men det fremgår ikke, hvordan tjenesten var kommet i besiddelse af redegørelsen. Formålet med sabotagen skulle ifølge PET's referat være at ødelægge det gode investeringsklima i Vesteuropa og dermed undergrave den amerikanske imperialisme. Redegørelsen tog klart afstand fra brugen af terror (der blev defineret som "tilfældig", mens sabotagen var rettet mod bestemte mål), og det var et krav, at ingen måtte omkomme som et resultat af aktionerne: "Vi (VS) mener, at terror må være udelukket som kampmiddel her i landet på nuværende tidspunkt", hed det i PET's referat.¹⁰⁸⁵ Men ifølge PET's notits åbnede redegørelsen op for muligheden af, at sådanne metoder senere kunne tænkes at blive taget i anvendelse. Det hed i PET's gengivelse af redegørelsen, at terror og drab ikke kunne retfærdiggøres "på nuværende tidspunkt ..."¹⁰⁸⁶ Redegørelsen slog også fast, at VS som parti ikke kunne tage del i sabotagen, og at det var VS' rolle at forklare målet med aktionerne for befolkningen og dermed bidrage til dens bevidstgørelse. Alligevel forudså gruppen bag redegørelsen, at VS på et tidspunkt ville blive illegaliseret, hvilket forfatterne syntes at se frem til med en del revolutionær opstemthed: "Men den dag "hammeren falder", vil det i sig selv være et udtryk for, at modsætningerne er skærpet i en sådan grad, at der næppe længere er brug for VS i noget, der minder om den nuværende form", som det hed i PET's gengivelse.¹⁰⁸⁷ Det fremgår ikke, om oplysningerne fik PET til at skærpe sin årvågenhed over for VS, men de må i det mindste have bekræftet PET i dets trusselsbillede af partiet.

PET fulgte derfor VS' deltagelse i forskellige demonstrationer og politiske arrangementer.¹⁰⁸⁸ I flere tilfælde modtog PET oplysninger om, at VS var villig til

---

1085 Ibid.: "Vedr.: Forslag om sabotagehandlinger mod herværende amerikanskejede virksomheder fremsat på partiet Venstresocialisternes hovedbestyrelsesmøde den 12-14.februar 1971", 31. marts 1971.

1086 Ibid.

1087 Ibid. PET's oplysninger var pålidelige. Som tidligere beskrevet opfordrede VS' hovedbestyrelse og forretningsudvalg i 1971 til brug af sabotage mod amerikansk ejendom og i den politiske kamp, og de forudså, at VS kunne blive forbudt. Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 257-259.

1088 PET, emnesag: Notitser, 8. oktober 1968 og 10. oktober 1968; "Den tredje verdens uge" 7-13.oktober 1968, 22. oktober 1968. PET, emnesag: "Planlagt, men senere aflyst VS-demonstration forud for

at gribe til voldelige midler. Partiet tilkendegav offentligt sin støtte til demonstrationerne, der havde til formål at hindre fodboldkampen mellem AB og AEK Athen i København den 27. november 1968. Ifølge VS' forretningsudvalg skulle aktionen ses som en protest mod bl.a. det græske oberststyre og mod NATO.¹⁰⁸⁹ Ifølge flere kildeoplysninger havde VS-Østerbro og Revolutionær Aktion i april 1969 planer om at besætte nogle tomme lejligheder i protest mod boligmanglen. Det forlød, at VSerne havde opfordret deltagerne til "at udvise så megen vold overfor politiet som overhovedet mulig", men det er uvist, hvor troværdig denne oplysning var.¹⁰⁹⁰ VS var også involveret i aktionerne i forbindelse med Verdensbank-mødet i København i september 1970, som udartede til voldsomme gadekampe mellem demonstranter og politi. VS var tilsluttet Verdensbankgruppen og dens demonstrationsledelse, og partiet deltog med stor energi i oplysningsaktiviteterne i tiden op til mødet.¹⁰⁹¹ Ifølge en kilde i De Danske Vietnamkomiteer havde VS i princippet godkendt tanken om voldelige demonstrationer, og dette blev ifølge kilden holdt hemmeligt for ikke at kompromittere partiet.¹⁰⁹² Denne oplysning blev imidlertid ikke bekræftet, og det samme gælder en oplysning fra en amerikansk kilde, der hævdede, at han havde fået at vide, at VS sammen med Black Panther Party's danske sektion planlagde at afbryde åbningshøjtideligheden for Verdensbankmødet i Bella Centeret ved at kaste stinkbomber og åbne for sprinkleranlægget.¹⁰⁹³ PET vurderede dog efterfølgende, at den værste vold var blevet foranstaltet af yderligtgående maoister, anarkister og trotskister. Det fremgår ikke, om disse kredse også var tilknyttet VS.¹⁰⁹⁴

---

julegudstjenesten i Haderslev Domkirke den 24/12 1969", 29. december 1969; "Partiet Venstresocialisternes forbindelser til De danske Vietnamkomiteer", 11. februar 1971.

1089 PET, emnesag: "Påtænkte demonstrationer mod den dansk-græske fodboldkamp i Idrætsparken den 27/11 1968", 12. november 1968.

1090 Ibid.: Notits, 24. april 1969.

1091 Ibid.: Notits, 26. maj og 2. juni 1970; "Verdensbank-mødet i København i september 1970", 1. september 1970. PET's oplysninger om VS' involvering bekræftes af materiale i VS' arkiv. Det fremgår her, at VS' forretningsudvalg besluttede, at medlemmerne af IU skulle deltage i forberedelserne af aktionerne i forbindelse med Verdensbank-mødet. ABA, VS' arkiv, kasse 106, læg Internationalt Arbejde herunder IU 1970: Brev til Det internationale Udvalg, 7. august 1970. Se også beskrivelsen af Verdensbank-urolighederne i Kommissionens beretning bind 10.

1092 PET, emnesag: Notits, 19. august 1970.

1093 Ibid.: Korrespondance til PET, 3. september 1970.

1094 PET, emnesag: "Samlet oversigt over aktionsplanlægning og de deraf følgende optøjer i forbindelse med Verdensbankmødet 21-25/9 1970", 2. oktober 1970.

Kampagnen mod NATO og efterretningstjenesterne

PET fulgte nøje VS' aktiviteter imod NATO og efterretningstjenesterne, og man synes især at have frygtet, at venstresocialisterne ville afsløre militære hemmeligheder eller forøve hærværk mod installationer. I foråret 1968 modtog PET kildeoplysninger om, at flere VS-afdelinger i København planlagde aktioner mod hjemmeværnet. Planerne gik ud på, at personer fra kredsen omkring VS og SUF skulle søge om optagelse i hjemmeværnet. Når ansøgerne som forventet fik afslag ville man bruge begivenheden til at rejse en debat om, at hjemmeværnet ikke var en folkelig bevægelse, at PET registrerede VS-medlemmer, og at PET og hjemmeværnet samarbejdede.¹⁰⁹⁵ I oktober 1968 rapporterede en kilde om et møde indkaldt af VS-Sundby og Gladsaxe SUF, hvor man drøftede planerne om at melde sig ind i hjemmeværnet. Deltagerne overvejede også at indsamle navnene på lederne af hjemmeværnets politikompagnier i Storkøbenhavn, som derpå ville blive hængt ud på plakater som stikkere. Endelig oplyste kilden, at to navngivne SUF'ere, hvoraf den ene angiveligt skulle have været sergent, havde ført en hviskende samtale om "lagerlån", dvs. våbentyveri fra hjemmevernsdepoter: "Det kunne dog forstås, at såfremt våbentyverierne lykkedes, skulle våbnene ikke udleveres til enkeltpersoner, men oplagres hos særligt betroede medlemmer af kredsen."¹⁰⁹⁶ Aktionerne var planlagt til at finde sted i januar 1969. Disse oplysninger blev taget alvorligt af myndighederne. PET orienterede embedsmændenes sikkerhedsudvalg,¹⁰⁹⁷ og politikredsene blev underrettet.¹⁰⁹⁸ Selvom politikredsene i den efterfølgende tid indberettede om indbrud i hjemmeværnets våbendepoter og om venstreorienteredes forsøg på optagelse i hjemmeværnet, var der tilsyneladende intet, der tydede på, at der var nogen sammenhæng mellem hændelserne. I midten af 1969 konstaterede en medarbejder i PET, at tjenesten ikke havde hørt mere til planerne, der "tilsyneladende ikke er blevet realiseret."¹⁰⁹⁹

I november 1968 iværksatte VS en "Anti-NATO-kampagne" med demonstrationer, plancheudstillinger og uddeling af løbesedler.¹¹⁰⁰ Formålet var at rejse en

1095 PET, administrativ sag: "Vedr.: VS-aktion mod hjemmeværnet og PET", 18. april 1968.

1096 Ibid.: "Påtænkte aktioner mod hjemmeværnet", 9. oktober 1968.

1097 Ibid.: Ekstrakt af møde tirsdag den 22. oktober 1968 i Embedsmandsudvalget for Sikkerhedsspørgsmål.

1098 Ibid.: "Påtænkte aktioner mod hjemmeværnet", 18. december 1968.

1099 Ibid.: "Vedr.: 'SSF af 1968's planer om aktioner mod hjemmeværnet", 1. august 1969.

1100 PET, emnesag: "Afskløring eller offentliggørelse af militære anlæg", 5. november 1969.

debat om Danmarks medlemskab frem til foråret 1969, hvor den 20-års medlemsperiode udløb. VS hævdede under kampagnen, at NATO-medlemskabet hindrede en uafhængig dansk udenrigspolitik, og partiet krævede derfor, at Danmark blev neutralt og afrustet.¹¹⁰¹ VS afholdt bl.a. en række offentlige møder om NATO med deltagelse af amerikanske desertører.¹¹⁰² Ifølge kildeoplysninger var det bl.a. hensigten at offentliggøre et kort, der skulle angive placeringen af NATO-anlæg, Fælleskommando-depoter og amerikanske ambassadefunktionærers bopæle.¹¹⁰³ Det kom imidlertid kun til begrænsede hændelser under kampagnen, og PET og ordenspolitiet søgte generelt at holde en lav profil.¹¹⁰⁴ Året efter kunne PET's kilde i VS-Østerbro oplyse, at VS planlagde en række aktioner i form af offentlige høringer, læserbreve og løbesedler rettet imod NATO-øvelsen "Green Express" på Sjælland. Det vides ikke, om et forslag om at opsøge og genere de medrejsende officerer, blev realiseret.¹¹⁰⁵ Da VS i Århus uddelte løbesedler, der angiveligt afslørede eksistensen af hemmelige militære depoter, viste det sig, at oplysningerne var fejlagtige, og at der måtte være tale om en "provokation".¹¹⁰⁶

VS prioriterede kampen mod "de hemmelige kartoteker" højt, og partiet brugte sin repræsentation i Folketinget til at forsøge at skabe debat om efterretningstjenesternes overvågning af venstrefløjen.¹¹⁰⁷ Dette måtte selvsagt tiltrække sig PET's interesse, idet afsløringer af dets aktiviteter kunne skade dets muligheder for at indsamle oplysninger, uden at det kom til offentlighedens kendskab. Der er dog ikke fundet tegn på, at PET skulle have forsøgt at lægge hindringer i vejen for VS' agitation. I maj 1969 blev VS-afdelingen i Esbjerg udsat for et

1101 ABA, VS' arkiv, kasse 108, læg NATO-materiale 1968: Venstresocialisterne, "er de tryk ved NATO?"

1102 Ibid.: VS NATO kampagne, Amerikanske desertører.

1103 PET, emnesag: "Kampagnen Danmark ud af NATO", 13. november 1968.

1104 Ibid.: Politiets Efterretningstjeneste, Notits, 1. november 1968; Notits, 3. november 1968; Notits, 16. november 1968, med fortsættelse dateret 17. og 18. november 1968. De mislykkede aktioner er også dokumenteret i VS' arkiv. ABA, VS' arkiv, kasse 108, læg vedrørende NATO-kampagnen i 1968.

1105 PET, emnesag: Notits, 26. august og 1. september 1969. VS uddelte bl.a. løbesedler, der var udformet som de "Oprop"-løbesedler, der blev nedkastet af tyskerne ved besættelsen den 9. april 1940. ABA, VS' arkiv, kasse 106, læg Internationalt Arbejde herunder IU 1969: "Oprop til Danmarks soldater og Danmarks folk", April 1940 - September 1969.

1106 PET, emnesag: "Løbesedler med oplysninger om hemmelige depoter er uddelt i Århus af Venstresocialisterne", 19. november 1969.

1107 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 194-196. Se også, ABA, VS' arkiv, kasse 106, læg International Arbejde herunder IU 1969: Venstresocialisternes Hovedbestyrelse, "NATO's infiltration i Danmark", Y, nr. 4, november 1969; Venstresocialisterne, Til pressen, "Kjær Rasmussens indlæg i debatten om VS's forespørgsel 20. november 1969".

indbrud, hvor der blev stjålet 64 kr. og 32 øl. VS hævdede senere, at der også var forsvundet en liste over partiets kontaktfolk, og at ”et politisk efterretningsvæsen” var indblandet.¹¹⁰⁸ Der er ikke i det bevarede arkivmateriale fundet noget, der indikerer, at PET skulle have haft forbindelse til indbruddet.

Via en kilde var PET også i stand til at følge folketingsgruppens initiativer. I december 1969 underrettede kilden således PET om folketingsmedlemmerne Svend Erik Kjær Rasmussen og Erik Sigsgaards bestræbelser for at få rejst rigsretstiltale mod justitsminister Knud Thestrup, idet de på baggrund af Kejsergade-sagen mente, at han havde vildledt Folketinget vedrørende efterretningstjenesternes virksomhed.¹¹⁰⁹ Samme kilde kunne også oplyse, at VS havde nedsat en arbejdsgruppe, hvis eneste opgave var at finde materiale, der kunne danne baggrund for folketingsspørgsmål til ministrene om efterretningstjenesterne.¹¹¹⁰ Efter afslutningen på Kejsergade-sagen og efter tingets afvisning af forslaget om rigsretstiltale synes VS' involvering i spørgsmålet at være taget noget af.

VS og ”de vilde strejker”

PET synes ikke at have interesseret sig særligt meget for VS' faglige indsats, og man synes ikke at have udarbejdet nogen tilbunds gående analyse af VS' strategier og mål på området. Der kan da også argumenteres for, at dette heller ikke burde have været et højt prioriteret spørgsmål for tjenesten, idet VS kun spillede en marginal rolle i fagbevægelsen. De fleste fagforeningsfolk forlod partiet allerede i sommeren 1968, og VS førte i de første år en nærmest syndikalistisk linje. Den gik ud på, at medlemmerne skulle bekæmpe det eksisterende fagretslige system og LO's socialdemokratiske ledelse og udføre såkaldte ”nålestiksoperationer” på arbejdspladserne. Denne linje gjorde, at VS reelt var uden indflydelse i fagbevæ-

1108 PET, emnekartotek: Indberetning fra Esbjerg dateret 14. maj 1969.

1109 PET, emnesag: ”VS-folketingsgruppens forslag til folketingsbeslutning om rigsretstiltale mod justitsminister Thestrup”, 18. december 1969.

1110 Ibid.: ”Folketingsmand Svend Erik Kjær Rasmussens forespørgsel til ministrene om bl.a. efterretningstjenesternes funktioner”, 18. december 1969. I VS' arkiv findes udkast til folketingsspørgsmål om Danmarks forhold til NATO og om de politiske kartoteker udarbejdet af en arbejdsgruppe til folketingsgruppen. ABA, VS' arkiv, kasse 108, læg NATO-aktion 1968 materiale: Udkast til spørgsmålene i folketinget under NATO-kampagnen.

gelsen.¹¹¹¹ VS var derfor kun omtalt sporadisk i PET's indberetninger i forbindelse med uro på arbejdsmarkedet. En af de oplysninger, der tilgik PET, stammede fra en kilde, der meddelte, at trotskisterne havde planer om at skabe uro på arbejdsmarkedet. I den forbindelse havde de indgået et samarbejde med VS, som gik ud på, at partiets repræsentanter i fagbevægelsen skulle fremsætte urealistiske overenskomstkraav. Når de som ventet blev afvist, ville det skabe utilfredshed og uro blandt arbejderne. Ifølge kilden var det trotskisternes drøm at skabe "franske tilstande" (en henvisning til generalstrejken i Frankrig i maj 1968) i Danmark, hvilket den lille gruppe noget urealistisk mente var inden for rækkevidde: "Dette tilskrives sektionens sikre position i partiet Venstresocialisterne og dette partis ungdomsorganisation SUF, idet begge organisationer af sektionens indekreds opfattes som "stødtropper" på vejen til revolutionen."¹¹¹² I 1971 konstaterede PET, at VS havde taget afstand fra et forslag fra syv århusianske VS-medlemmer, som ifølge tjenesten var "tydeligt rettet mod vort bestående samfundssystem og især mod den bestående fagbevægelse ..."¹¹¹³

Det internationale solidaritetsarbejde: Træning i terrorisme?

Der findes intet i det eksisterende arkivmateriale, der tyder på, at PET på noget tidspunkt seriøst overvejede, eller fik troværdige oplysninger om, at VS skulle være et maskeret kommunistparti, som gik Moskvas ærinde. Som tidligere omtalt opregnede PET i sine første oversigter over VS' udvikling antallet af tidligere kommunister i VS' ledelse, men uden at drage nogen specifikke konklusioner om omfanget af kommunistisk indflydelse. Tallene viste i øvrigt også, at de fleste af de tidligere DKP'ere var forblevet i SF. Flere aspekter af VS – dets afstandtagen fra alle former for eksisterende socialistiske regimer, manglen på partidisciplin og prioriteringen af ekstraparlamentariske aktioner – var da også i strid med den kommunistiske praksis. PET synes tidligt at have indset, at VS var en del af det nye venstre, og at det var væsensforskelligt fra de Moskvastyrede kommunister.

Denne opfattelse må være blevet bekræftet af VS' reaktion på Warszawapagtenes besættelse af Tjekkoslaviet i august 1968. En kilde holdt PET underrettet

1111 Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti*, s. 124-129, 167-186, 293-301.

1112 PET, emnesag: "IV. Internationale's danske sektion", 28. oktober 1968.

1113 Ibid.: "Forsøg på politisk infiltration i foreningen 'Arbejder-Solidaritet'", 25. november 1971.

om partiets forberedelser til en demonstration foran den sovjetiske ambassade,¹¹¹⁴ og tjenesten kunne konstatere, at VS' forretningsudvalg havde udsendt "en skarp fordømmelse af besættelsen." Kun to fremtrædende VS'ere havde taget afstand fra udtalelsen, FU-medlemmet Hans Henrik Nordstrøm Nielsen og folketingsmedlemmet Hanne Reintoft.¹¹¹⁵ Billedet af VS' uafhængighed af Moskva blev senere underbygget af oplysningerne om, at VS på trotskistisk initiativ protesterede mod fængslingen af revolutionære socialister i Tjekkoslaviet i 1970,¹¹¹⁶ og at VS trak sig ud af forberedelserne til Verdensfredskongressen, der skulle afholdes i Moskva i 1973. En del af partimedlemmerne var imidlertid imod beslutningen og deltog i arbejdet på egen hånd.¹¹¹⁷

PET havde også ganske præcise oplysninger om VS' kontakt med den nordkoreanske ambassade i 1976 og om mødet mellem medlemmer af det nordkoreanske kommunistpartis centralkomité og ledende repræsentanter for VS, SF og DKP med henblik på oprettelsen af en komité for Koreas fredelige genforening. Ifølge PET's oplysninger benyttede ambassaden penge til at udøve indflydelse på dannelsen af komiteen. PET havde også oplysninger om, at tre ledende VS'ere i 1977 havde kontakt til ambassaden.¹¹¹⁸

Som tidligere beskrevet havde VS fra starten tætte kontakter med udenlandske oppositionelle bevægelser, og man prioriterede især kontakten til "det andet Amerika" og den sorte militante bevægelse Black Panther Party (BPP) højt. PET synes at have frygtet, at kredse i VS kunne tænkes at blive inspireret af BPP's væbnede kamp og gribe til lignende midler i Danmark. PET blev øjensynligt opmærksom på forholdet, da en kilde i februar 1969 rapporterede, at det var blevet oplyst på et møde i VS-Østerbro, at BPP agtede at sende nogle ledende folk til Danmark.¹¹¹⁹ Senere varslede den samme kilde PET om, at BPP havde opfordret VS til at demonstrere den 1. maj til fordel for fængslede BPP-medlemmer i USA.¹¹²⁰ Selve demonstrationen, der tiltrak nogle få hundrede deltagere, forløb

1114 Ibid.: "Situationen i partiet Venstresocialisterne på grundlag af situationen i Tjekkoslaviet", 21. august 1968.

1115 Ibid.: Notits, 12. september 1968.

1116 Ibid.: "Protester mod fængslingen af revolutionære socialister og aktivister i Tjekkoslaviet", 3. april 1970.

1117 Ibid.: "WPCs Verdensfredskongres i Moskva 2-7/10 1973", 28. september 1973.

1118 PET, emnekartotek: "VS -forh. t. udl. N/Korea", 31. marts 1976 og oktober 1977.

1119 PET, emnesag: "Den amerikanske negerorganisation "Black Panthers"", 28. februar 1969.

1120 Ibid.: Notits, 24. april og 29. april 1969; notits, 1. maj 1969.

imidlertid i ro og orden.¹¹²¹ På grundlag af kildens oplysninger var PET i stand til at opstille en liste over de seks medlemmer af BPP's danske afdeling. De var alle sammen medlemmer af VS-Østerbro.¹¹²² Kort tid efter optrådte de samme personer i "Antifascistisk Aktionsgruppe", en slags dækgorganisation, der skulle optræde uafhængigt af VS, og hvis formål var at informere om den stigende fascisme i USA og agitere for løsladelsen af BPP-fangerne.¹¹²³

Den centrale figur i kontakten til BPP var som nævnt stud.mag., senere freelancejournalist, Jørgen Dragsdahl. I begyndelsen af juni 1969 konstaterede PET, at Dragsdahl havde accepteret en indbydelse til at besøge BPP i USA, og tjene- sten udtrykte bekymring for, om han eventuelt skulle deltage i militante kurser og modtage træning i våbenbrug og sabotageteknik.¹¹²⁴ Det er uklart, hvad PET byggede sine mistanker på, eller om man udelukkende sluttede ud fra BPP's militante aktiviteter. Senere kunne PET dog konstatere, at Dragsdahl ikke havde deltaget i militære træningskurser under opholdet i USA.¹¹²⁵ PET fortsatte med at følge VS' forskellige aktioner til fordel for BPP, men der fremkom øjensynligt aldrig konkrete oplysninger om, at danskerne var aktivt involveret i BPP's militante aktioner, eller at der var planer om at gribe til lignende midler i Danmark.¹¹²⁶ PET's oplysninger om forbindelsen til BPP synes at høre op ved slutningen af 1970, hvor VS også var i færd med at neddrole sit internationale engagement. PET registrerede også, at fem navngivne VS'ere i november 1970 mødtes med repræsentanter for den modstanden mod det græske oberststyre,¹¹²⁷ uden at det dog har sat sig yderligere spor i materialet.

1121 Ibid.: Notits, 14. maj 1969.

1122 Ibid.: "Black Panther Party's danske afdeling", 15. september 1969.

1123 Ibid.: "Den Antifascistiske Agitationskomité oprettet på foranledning af partiet Venstresocialisterne", 18. september 1969.

1124 Ibid.: PET-korrespondance, 3. juni 1969.

1125 Ibid.: PET-korrespondance, 5. september 1969, med vedlagt rapport, 26. august 1969.

1126 Ibid.: Notits, 8. december 1969, 16. februar 1970, 17. februar 1970, 26. maj 1970, 23.6.1970, 16. december 1970.

1127 Ibid.: "Partiet Venstresocialisternes forbindelse til den græske modstandsbevægelse", 20. januar 1971.

Kortlægning og registrering 1967-68

Umiddelbart efter VS' oprettelse i december 1967 iværksatte PET en omfattende indsamling af oplysninger om det nye parti, dets lokalafdelinger, aktiviteter og medlemmer. En optælling af de noterede oplysninger i PET's emnekartotek vedrørende VS for perioden fra 1967 til 1975 giver et indtryk af den intensive overvågning af partiet i årene umiddelbart efter dets dannelse.¹¹²⁸ Antallet af indhentede oplysninger var på sit højeste i 1968, og overvågningen fortsatte i en aftagende intensitet frem til 1971. I denne periode forsøgte PET at kortlægge VS' generelle politiske virksomhed, dannelsen af nye lokalafdelinger og dets internationale kontakter.

I 1972-73 synes overvågningen næsten helt at have ligget brak, hvilket til dels kan forklares med, at VS netop på dette tidspunkt var nær ved at gå i opløsning. Fra 1974 var der en svagt stigende tendens i overvågningen, hvilket kan skyldes, at VS var i fremgang og igen kom over spærregrænsen i 1975.

En gennemgang af de bevarede indberetninger fra 1968 viser, at det var indsamlingen og registreringen af personoplysninger, der var hovedformålet med PET's overvågning.¹¹²⁹ Langt hovedparten af de ledende VS'ere var allerede registreret i PET, idet stort set hele ledelsen kom fra SF. Som det fremgik af PET's analyser, havde en del af dem tillige en fortid i DKP. I begyndelsen af marts 1968 opstillede PET en liste over de 30 personer, der havde deltaget i VS' hovedbestyrelsesmøde den 28. januar i Folkets Hus i København. De var alle tidligere registreret med B.- og Inf.-numre,¹¹³⁰ og de havde således deres egne sagsmapper. Efter folketingsvalget den 23. januar 1968 udarbejdede PET en notits om de fire indvalgte VS'eres tidligere politiske tilhørsforhold. Det fremgik heraf, at de alle var registreret med B.- og Inf.-numre på grund af deres tidligere tilknytning til DKP's centralkomité (Kaj Moltke), SF (Erik Sigsgaard og Hanne Reintoft) og tillige SUF (Svend Erik Kjær Rasmussen).¹¹³¹ I forbindelse med valget blev der desuden udarbejdet en 25-siders fortegnelse over 90 VS-folketingskandidater med angivelse af deres tidligere politiske tilhørsforhold. 85 af disse var tidligere

¹¹²⁸ Tallene er udregnet på grundlag af de noterede oplysninger i emnekartoteket.

¹¹²⁹ Jørn Bro har oplyst, at inden regeringserklæringen blev alle VS'ere registreret, RB: Jørn Bro, 2. november 2005.

¹¹³⁰ PET, emnesag: "Partiet Venstresocialisterne", 1. marts 1968.

¹¹³¹ PET, emnesag: "Venstresocialisternes repræsentation i Folketinget efter valget den 23. januar 1968", 30. januar 1968.

registreret, langt hovedparten på grund af en fortid i DKP/DKU, SF eller SUF, men for en række desuden på grund af deres medlemskab af venskabsforeninger, Socialistiske Studenter, Unge Pædagoger, Vietnam-komiteer, Sjællandskomiteen mod de hemmelige kartoteker og ansættelse ved Politisk Revy. På listen var desuden anført andre oplysninger om de registreredes politiske aktivitet, såsom ”aktiv demonstrant”, ”samvær med repræsentanter for herværende russiske ambassade”, ”deltager i studenterkongres i Warszawa”, ”underskriver på Stockholm-appellen” og ”medunderskriver på protest mod dansk/tysk militært samarbejde”. Det fremgår ikke, om de sidste fem ikke-registrerede kandidater blev registreret.¹¹³²

PET foretog også en kortlægning af VS' kommunalrådsmedlemmer. En gennemgang af de 78 kommunalrådsmedlemmer, som SF havde fået indvalgt i 1966, viste, at 39 var blevet i SF, 37 var gået med over i VS, og to havde erklæret sig som løsgængere. 77 af disse var allerede registreret, og det fremgår af påtegninger, at venstresocialisterne blev omregistreret med henvisning til VS. Gennemgangen af de gamle registreringer bekræftede i øvrigt den tidligere antagelse om, at de fleste tidligere kommunister var forblevet i SF (25 af SF'erne mod 12 af VS'erne havde en fortid i DKP).¹¹³³ Det kan således konkluderes, at næsten alle ledende VS'ere var tidligere registreret i PET på grund af deres tidligere politisk tilhørsforhold, fortrinsvis til DKP og SF.

Den næste gruppe bestod af det, man kan kalde for VS' lokale aktivister. Det drejede sig om indsamlere af anmelderunderskrifter, indbydere til stiftende møder og generalforsamlinger, personer der opfordrede til at tilslutte sig det nye parti, formænd for de nyoprettede lokalafdelinger samt medlemmerne af lokalafdelingernes bestyrelser, arbejdsudvalg og sekretariater. Her var den generelle procedure den, at Centralafdelingen enten selv indhentede oplysninger, eller at PET's kontaktmænd i politikredsene indsendte materiale om de nyoprettede lokalafdelinger. De VS'ere, der var registreret i forvejen, blev så omregistreret med henvisning til VS, mens de hidtil ukendte blev registreret på grund af deres tilidsposter i VS. På grund af det fragmentarisk bevarede materiale er det ikke muligt at fastslå antallet af de nyregistrerede, men det store antal indberetninger

¹¹³² Ibid.: Usigneret og udateret fortegnelse, med tillæg og dateret 8. februar 1968.

¹¹³³ PET, emnesag: ”Fordelingen mellem SF og Venstresocialisterne efter sprængningen d. 17/12-67 på SFs ekstraordinære kongres 16-17/12-67 af de ved kommunevalget d. 8. marts 1966 valgte SF-medlemmer”, 9. januar 1968.

vedrørende lokalafdelingernes aktiviteter i 1968 antyder, at PET stræbte efter at registrere alle VS'ere inden for de nævnte kategorier.¹¹³⁴

En tredje gruppe bestod af VS' menige medlemmer og sympatisører. Generelt synes PET ikke at have forsøgt systematisk at registrere denne kategori, men Centralafdelingen indsamlede og anvendte i et vist omfang oplysninger om sådanne personer. Der er flere eksempler på, at kontaktmændene indsendte lister over VS' anmeldere ved folketingsvalget i januar 1968. Anmelderne blev ikke registreret, men i de tilfælde, hvor nogle af underskriverne var registreret i forvejen, blev der foretaget inddækning, dvs. der blev lagt en oplysning om anmeldelsen på personsagen. Derpå blev anmelderlisten makuleret.¹¹³⁵ Dagen inden folketingsvalget havde PET modtaget oplysninger om 2.689 anmeldere, hvilket blev benyttet til en analyse af VS' støtter. Det fremgik heraf, at anmelderne generelt var unge, og at akademikere og studerende udgjorde en forholdsvis stor del.¹¹³⁶ VS' indsamling af underskrifter gav i øvrigt anledning til, at ledelsen i PET tog værdien af underskrifterne op til revision. Kildeoplysninger om, at bl.a. Konservativ Ungdom havde bistået VS med at indsamle underskrifter ud fra den betragtning, at man derved kunne bidrage til at splitte venstrefløjen, fik Jørn Bro til at konkludere, at der var "al mulig grund til at fastslå, at den enkeltstående partianmeldelse ikke har nogen værdi som politisk indikator." Dette erklærede politiinspektør Arne Nielsen sig enig i.¹¹³⁷ Således bidrog kampagnen til at bekræfte indtrykket af, at oplysninger om, at en person havde skrevet under for et parti, var uden værdi i sig selv, og at PET's procedure med kun at inddække på allerede registrerede personer, var det mest hensigtsmæssige.

PET modtog også et antal fortegnelser over VS-stillere ved folketingsvalget. Det fremgår ikke, hvad de er blevet brugt til, men siden de må anses for at være en mere sikker indikator på politisk tilhørsforhold, er det muligt, at der også her er fundet en inddækning sted på de allerede registrerede personer. I hvert

1134 Denne beskrivelse bygger på en gennemgang af de bevarede indberetninger i PET's emnesag og emnekartotek.

1135 PET, emnesag: "Indberetning om partiet Venstresocialisternes virke i Nakskov, 9-1-1968", 26. februar 1968. PET, emnesag: "Vedr. partiet Venstre-Socialisterne i Kolding-området", 22. januar 1968. PET, emnesag: "Vedr. Venstre-Socialisterne, der har dannet en lokalafdeling", 9. januar 1968.

1136 PET, emnesag: "Opgørelse over partianmeldere for Venstresocialisterne", 22. januar 1968. PET's undersøgelse var mere repræsentativ end den analyse, som en gruppe studerende gennemførte med VS' tilladelse, og som kun byggede på 640 anmeldelser. Ibid.: "Undersøgelse over de 32.000 VS-anmeldere", *Information*, 31.1.1968, med tilføjet notat, 8. februar og 5. marts 1968.

1137 PET, emnesag: "Indsamlingen af anmelderunderskrifter for venstresocialisterne", 17. januar 1968.

fald blev listerne lagt på emnesagen, men de er tilsyneladende senere blevet makuleret.¹¹³⁸ Der er kun fundet et par enkelte eksempler på, at PET indsamlede medlemslister. I en indberetning dateret den 26. marts 1968 var der vedlagt en liste over samtlige medlemmer af VS-Østerbro, i alt 136 navne.¹¹³⁹ Listen blev i 1979 opdaget af Wamberg-udvalget og destrueret.¹¹⁴⁰ To senere indberetninger, fra januar og maj 1969, indeholdt navnene på de personer, der var opført på VS-Sundby og VS-Østerbros telefonkæder. For den førstes vedkommende drejede det sig om i alt 137 navne, og for den andens vedkommende omfattede materialet også en medlemsliste.¹¹⁴¹ Det blev af PET's ledelse besluttet, at personerne på VS-Sundbys telefonkæde ikke skulle registreres, men i stedet noteres i "arbejds- og fiduskartotek".¹¹⁴² Det er usikkert, om dette var et særtilfælde, eller om det var standardprocedure at opføre alle VS-medlemmer og -sympatisører i arbejdskartoteker. I forbindelse med den brede kortlægning af VS' virksomhed iværksatte PET tillige undersøgelser af forskellige aspekter af det nye parti, såsom dets forlagsvirksomhed, valgkampagnehovedkvarter og kurser.¹¹⁴³

PET's metoder

PET anvendte en række forskellige efterforskningsmetoder til at indhente oplysninger om VS' virksomhed i perioden 1967-71, hvor overvågningen var mest intensiv. PET benyttede sig i vidt omfang af åbne kilder til at holde sig orienteret. Således synes de tidligere omtalte redegørelser for SF's splittelse og VS's oprettelse at være baseret på pressens dækning, ligesom mange af kontaktmændenes indberetninger om lokalafdelingerne byggede på artikler i lokalaviserne.

Derimod synes PET ikke i noget større omfang at have benyttet sig af metoder som observation, telefonaflytning eller brevåbning. Hvis tjenesten har anvendt sig af disse former for overvågning, har det ikke sat sig spor i det be-

1138 Ovenstående bygger på oplysninger om indsamlede stiller-lister i emnekartotek.

1139 PET, emnekartotek: Indberetning dateret 26. marts 1969.

1140 WU: Referat af udvalgets møde 19. marts 1979.

1141 PET, emnesag: "Telefonkæde i demonstrationsøjemed", 15. januar 1969. PET, emnekartotek: "Telefonkæde og medlemsliste for VS-Østerbro pr. 5/69".

1142 PET, emnesag: Notat dateret 29. januar 1969.

1143 PET, emnesag: "VS- Venstresocialisterne", 9. januar 1968. PET, emnesag: Notits, 16. april 1969; "Forlaget "Røde Hane"", 5. december 1973. PET, emnesag: Notits, 16. marts 1970; "Etablering af en socialistisk højskole i Svendborg", 17. februar 1972.

varede arkivmateriale, og der er heller ingen tegn på, at PET har fået udstedt dommerkendelser til indgreb i meddelelshemmeligheden. Det kan dog ikke fuldstændig afvises, at PET kan have benyttet sådanne efterforskningskridt, idet en del af arkivmaterialet er blevet makuleret, ligesom det ikke altid fremgår af indberetningerne, hvorfra oplysningerne stammer. Der eksisterer imidlertid et eksempel på, at PET i hvert fald i et tilfælde har aflyttet et møde. I begyndelsen af juni 1968 udarbejdede en medarbejder i PET en 15-siders indberetning om et diskussionsmøde om VS, der var blevet afholdt den 22. maj i Studentersamfundets lokaler i Sct. Pederstræde i København. Indberetningen, der angav en kilde som ophav til oplysningerne, indeholdt lange ordrette gengivelser af indlæg fra bl.a. historikeren Benito Scocozza, teaterdirektør Arne Skovhus og socialrådgiver Pia Dam. Medarbejderen måtte dog udelade visse passager af talerne, idet der var "en del støj og snakken i salen, således at en hel del gik tabt", ligesom han måtte opgive at identificere alle spørgerne, da det "var ikke muligt at opfatte navnene på spørgerne."¹¹⁴⁴ Dette tyder enten på, at kilden havde en båndoptager med til mødet, eller at mødet blev rumaflyttet. PET behøvede dog ikke at aflytte venstresocialister for at holde sig orienteret om deres planer. I flere tilfælde afgav den igangværende aflytningsoperation mod trotskisterne såkaldt overskudsinformation i form af oplysninger om VS' virksomhed og om ledende VSeres involvering. PET udarbejdede derpå særskilte notitser, som indgik i VS-sagen.¹¹⁴⁵

PET's vigtigste metode til at indhente oplysninger om VS var imidlertid tje-nestens fortrolige kilder. I perioden under den intensive overvågning fra 1967 til 1971 findes der i PET's materiale henvisninger til mindst 15 kildenavne i eller omkring partiet. Langt hovedparten af disse synes dog ikke at have fungeret som egentlige kilder i VS, men synes kun at være kommet i sporadisk kontakt med partiet i forbindelse med deres placering i andre venstrefløjsmiljøer i denne periode. De fleste af disse kilder afleverede da også kun enkelte og tilfældige rapporter om VSernes aktiviteter.¹¹⁴⁶ Den største gruppe bestod af ti kilder, der havde som hovedopgave at rapportere om trotskisterne (IV. Internationales danske sektion, SUF og Revolutionære Socialister) og/eller Vietnambevægelsen (De Storkøbenhavnske Vietnamkomiteer og De Danske Vietnamkomiteer). Som SUF'ere blev de tilknyttet VS, ligesom de samarbejdede med venstresocialisterne

¹¹⁴⁴ PET, emnesag: "Partiet Venstresocialisterne", 10. juni 1968.

¹¹⁴⁵ PET, emnesag: Notitser, 8. og 10. april 1968.

¹¹⁴⁶ Den generelle beskrivelse af kilderne bygger på kilderapporterne i emnesagen og andre indberetninger i PET's arkiv.

i Vietnambevægelsen. Den næststørste gruppe på tre kilder rapporterede til PET om studenteruroen på Københavns Universitet, hvor de også kom i kontakt med VS-aktivister. Endelig fungerede en enkelt kilde i DKU og den kommunistisk dominerede fløj af Vietnambevægelsen, Vietnam 69 (en enkelt kilde har ikke efterladt sig andre spor i arkivmaterialet).

Enkelte kilder skiller sig ud som særlig værdifulde. En kilde fremskaffede således et referat af VS' hovedbestyrelsesmøde den 28. januar 1968 i Folkets Hus i København.¹¹⁴⁷ Det vides ikke, om kilden tilhørte ledelsen i partiet, eller om vedkommende var identisk med den kilde, der den 17. december 1967 gav PET materialet fra VS' stiftende møde.¹¹⁴⁸ Den nok mest produktive kilde afleverede et stort antal rapporter om VS-Sundby, VS-Østerbro, VS-Vesterbro/Sydvest, partiets Vietnam-arbejde, kontakten til Black Panther Party og generelle analyser, skrivelser, partiblade og programudkast. På et tidspunkt fremskaffede kilden referater fra hovedbestyrelsesmøder og holdt PET orienteret om beslutningerne i forretningsudvalget, men det vides ikke, om kilden var medlem af ledelsen eller blot havde adgang til referaterne.¹¹⁴⁹ To andre kilder blev benyttet til at indhente materiale om henholdsvis VS-Sundby, Nørrebro 5 og Søndre Storkreds¹¹⁵⁰ og VS-bladet *Kommunikation*.¹¹⁵¹ En anden værdifuld kilde befandt sig i venstrefløjsmiljøet i 1970-71 og gav PET oplysninger om VS' rolle i forbindelse med Verdensbank-urolighederne, Vietnambevægelsen, modstanden mod EF, Black Panther Party og modstanden mod det græske Oberst-styre. De resterende kilder afgav kun enkelte rapporter om VS. Disse kilder holdt PET orienteret om Venstresocialisterne i København, men tjenesten modtog også oplysninger om VS-afdelingerne i Haderslev og Herning fra to kilder.

Det kan således konkluderes, at PET i forbindelse med den detaljerede kortlægning af VS fra 1967 til 1971 først og fremmest benyttede sig af det eksisterende kildenet på venstrefløjen til at indhente oplysninger, men at langt de fleste kilder må have befundet sig i andre bevægelser eller i yderkredsen af det nye parti. Kun to eller tre af kilderne synes at have tilhørt partiets medlemskreds. I øvrigt vir-

1147 PET, emnesag: "Partiet Venstresocialisterne", 1. marts 1968.

1148 PET, emnesag: "SFs ekstraordinære kongres 16-17/12 1967", 18. december 1967. Ifølge Jørn Bro befandt kilden til den ekstraordinære kongres i december 1967 sig i SUF. RB: Jørn Bro, 2. november 2005.

1149 Foruden forskellige indberetninger i emnesagen findes en række oversigter over materiale modtaget fra kilden, dateret 24. januar, 3. marts, 24. marts og 21. april 1969.

1150 PET, emnesag: "Venstresocialisterne", 31. januar 1968.

1151 Ibid.: "VS - Venstresocialisterne", 2. april 1968.

ker det som om, PET's brug af kilder i og omkring VS var af kort varighed, og i midten af 1970'erne havde PET øjensynligt ikke flere kilder blandt Venstresocialisterne.¹¹⁵² Det skyldtes formentlig regeringserklæringen fra 1968, der afskaffede personregistreringen af VS'ere alene på grund af deres politiske tilhørsforhold. Der var derfor ikke mere behov for den brede indsamling af personoplysninger og dermed heller ikke for kilderne i miljøet omkring VS.

Efter regeringserklæringen i 1968: Registreringer, arbejdskartoteker og lister

Justitsminister Knud Thestrup havde allerede inden offentliggørelsen af regeringserklæringen i september 1968 taget skridt til at begrænse registreringen af VS'ere. Anledningen var, at Wamberg-udvalget på et møde med ministeren den 11. marts 1968 stillede en række forslag om at ophøre med registreringen af personer, der kun var kendt for deres tilhørsforhold til SF. På ministerens forespørgsel svarede udvalget, at man ligestillede venstresocialister med folkesocialister, og at begrænsningerne burde omfatte VS.¹¹⁵³ Thestrup lovede, at udvalgets forslag ville blive overvejet af regeringen, og halvanden måned senere kunne departementschef Boas oplyse, at justitsministeren "i det væsentlige" kunne tiltræde forslagene, hvilket bl.a. indebar "ophør af registrering af personer udelukkende på grund af tilhørsforhold til ... VS."¹¹⁵⁴ Efter udstedelsen af regeringserklæringen fire måneder senere præciserede PET over for personalet og kontaktmændene i politikredsene, at det ikke mere var tilladt at registrere personer alene på grundlag af deres tilhørsforhold til VS,¹¹⁵⁵ og at sager, hvori der kun forelå oplysninger om lovlig politisk virksomhed til fordel for VS, skulle udrenses af registraturen og arkivet.¹¹⁵⁶ Denne forholdsordre vedrørende personregistreringen og de tilhørende personsager blev efter alt at dømme fulgt. Ifølge en række indberetninger fra kontaktmændene i politikredsene blev alle kartotekskort og akter, der kun

1152 PET, Kildesag: "Kildeoversigt – Afdeling C-uro" (udateret men dækker perioden 1974-78).

1153 WU: Referat af udvalgets møde, 11. marts 1968.

1154 Ibid.: Referat af udvalgets møde, 24. april 1968.

1155 PET, administrativ sag: "Foredrag om revision og registreringspraksis" (udateret, men holdt 22. og 28. januar 1969).

1156 Ibid.: "Udkast til rundskrivelse" (udateret og unummereret, men tillæg til rundskrivelse nr. 29/68 af 2. oktober 1968).

indeholdt oplysninger om tilhørsforhold til VS, tilintetgjort under revisionen i februar 1969.¹¹⁵⁷

Regeringserklæringen betød dog ikke, at PET helt holdt op med at indhente oplysninger om VS'ere, eller at personregistreringen af alle VS'ere blev slettet. Dette skyldtes Justitsministeriets fortolkning af erklæringens ordlyd og PET's interne forholdsordre vedrørende udførelsen af erklæringen. For det første gjaldt Justitsministeriets almindelige undtagelsesbestemmelser også for VS. Det betød, at VS'ere, der blev personundersøgt, var under efterforskning for f.eks. spionage, rejste til Østeuropa, havde kontakter til østambassader, var medlemmer af ven-skabsforeninger, blev anholdt under demonstrationer eller var involveret i andre former for ulovlige aktioner, kunne registreres.¹¹⁵⁸ Ifølge den herskende praksis kunne oplysninger om lovlig politisk aktivitet indgå i personsagen, når først den pågældende var registreret. Det er på det foreliggende grundlag ikke muligt at fastslå, hvor mange VS'ere, der blev registreret af disse grunde. På grund af VS' kritiske holdning over for de kommunistiske regimer, var det sandsynligvis ganske få, der var mistænkt for spionage eller havde østkontakter, selvom en del VS'ere må have rejst i Østeuropa. Derimod er det tænkeligt, at et antal VS'ere blev registreret på grund af mistanke om involvering i uroligheder i forbindelse med demonstrationer eller andre former for aktioner. Senere blev en række VS-akti-vister også registreret på grund af forespørgsler fra udenlandske efterretningstje-ner i forbindelse med VS' internationale solidaritetsarbejde.

For det andet var ledelsen af VS omfattet af politiinspektør Arne Niensens forholdsordre af den 19. december 1968, hvori han bekræftede, at registreringen af ledelsen af visse partier skulle opretholdes. Det blev her præciseret, at medlemmerne af "VS's hovedbestyrelse og VS's Københavnsledelse" fortsat skulle registreres, "også hvis de alene" var kendt for denne tilknytning til VS.¹¹⁵⁹ Jørn Bro har over for Kommissionen oplyst følgende om PET's registrering før og efter regeringserklæringen:

"Vidnet forklarede hertil, at han tror, at alle, også medlemmerne, blev registreret. Efter regeringserklæringen bibeholdt man bestyrelsen, fordi der herfra udgik ak-

1157 Ibid.: Indberetninger fra politikredsene dateret 10., 11., 21. og 26. februar 1969. Det fremgår ikke, om dette også omfattede politikredsenes arbejdskartoteker.

1158 PET, ujournaliseret: "Bestemmelser vedrørende politiets efterretningsvirksomhed" ("*Den røde*"), kapitel IV: Registrering, s. 5.

1159 PET, ujournaliseret: Notits, 19. december 1968.

tiviteter, som krænkede den offentlige orden. Når man ikke kan registrere, bliver overvågningen mere målrettet på uro-området.”¹¹⁶⁰

Dette var en forholdsordre, som kun en begrænset kreds i PET's Centralafdeling havde kendskab til. I januar 1969, da politiassessor i PET Hans Toft-Nielsen skulle orientere kontaktmændene i provinsen om de nye registreringsregler, indeholdt talemanuskriptet oprindeligt en passus om, at registreringerne af VS' ledelse skulle opretholdes. Dette blev strøget i den endelige version, og det blev af en ukendt hånd tilføjet i marginen: ”skal ikke nævnes 28/1-69”.¹¹⁶¹ Dette tyder på, at forholdsordren blev anset for så kontroversiel, at ikke engang PET's kontaktmænd skulle indvies i beslutningen om på denne måde at administrere regeringserklæringen. Registreringen blev således foretaget af Centralafdelingen uden politikredsens vidende. Det er uvist, hvor mange VS'ere, der i alt blev omfattet af denne regel, men VS' hovedbestyrelse, der var blevet valgt på den første kongres i 1968, havde 35 medlemmer.¹¹⁶² I maj 1969 udarbejdede PET en fortegnelse over de 25 personer, der var blevet valgt til VS' hovedbestyrelse på den 2. kongres den 2.-4. maj (hovedbestyrelsen var blevet nedskåret med 10 medlemmer). De tre, der ikke var tidligere registreret, blev nyregistreret, mens fire, som var registreret på emnesager, blev omregistreret og fik deres eget B.-nummer og dermed deres egen sagsmappe. En enkelt havde tidligere været registreret, men registreringen var siden blevet makuleret, sandsynligvis i perioden mellem udstedelsen af regeringserklæringen den 30. september og kontraordren den 19. december. Han blev på ny registreret med eget B.-nummer.¹¹⁶³ Således blev registreringen af VS' ledelse opretholdt efter 1968, også i de tilfælde hvor personen kun var kendt for sin tilknytning til partiet. Arne Nielsens beslutning blev ophævet i august 1974 af politimester Jørgen Skat-Rørdam, men registreringen af de

¹¹⁶⁰ RB: Jørn Bro, 2. november 2005.

¹¹⁶¹ PET, administrativ sag: ”Foredrag for kontaktfolkene om revision”. Udateret men tilføjet i hånden: ”Toft-Ns” og ”Munkebjerg 22/1-69”.

¹¹⁶² Per Askholm Madsen og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti?*, s. 384.

¹¹⁶³ PET, emnesag: ”Venstresocialisterne's Hovedbestyrelse valgt ved kongressen den 2. - 4. maj 1969”, 30. maj 1969. I perioden indtil ”kontraordren” gennemgik PET's revisionshold personsagerne fra B.61.980 til B.67.530. PET, ujournaliseret: Notits, 19. december 1968. Den pågældendes personsag var blandt dem, der blev gennemgået og makuleret, hvis de ikke indeholdt registreringsværdige oplysninger.

ledende VS'ere fortsatte formentlig på grundlag af Justitsministeriets fortolkning af regeringserklæringen.¹¹⁶⁴

For det tredje bevarede PET personoplysninger om medlemmer af VS i arbejdskartotekerne. Indtil 1985 fandtes der ikke skriftlige retningslinjer for, hvilke oplysninger der måtte noteres i kartotekerne, og det var derfor i praksis muligt at opbevare oplysninger om personer, som ellers skulle slettes fra den officielle registrering.¹¹⁶⁵ Der findes i emnesagen på VS en mappe, der indeholder afrivelige blanketter med betegnelsen ”Fortegnelse over VS-partiforeninger, interessegrupper og øvrige VS-kontakter (pr. 22. januar 1968).” I alt 74 af blanketterne er udfyldt med navn, partiafdeling, generalia og henvisning til journalnumre. Alle blanketterne er udfyldt den 13. marts 1968.¹¹⁶⁶ Det er uvist, om dette er resterne af et arbejdskartotek over VS-medlemmer. Det er også uvist, om de udfyldte blanketter havde nogen forbindelse med, at Wamberg-udvalget to dage forinden for første gang havde foreslået justitsministeren, at registreringen af bl.a. VS'ere skulle ophøre.

Det er imidlertid sikkert, at det efter 1968 blev praksis, at oplysninger om nogle personer, der ikke kunne registreres ifølge de gældende regler, i stedet blev noteret i arbejdskartoteker. I januar 1969 udarbejdede PET som nævnt på grundlag af oplysninger fra en kilde en fortegnelse om de personer, der var opført på VS-Sundbys telefonkæde. Listen omfatter 137 navne.¹¹⁶⁷ Da Arne Nielsen fik forelagt sagen, besluttede han, at grundlaget var for spinkelt til registrering: ”Vi må derfor begrænse os til at notere de pgl. i arbejds- og fiduskartotek og samle dem op derfra, efterhånden som de på mere håndgribelig måde måtte gøre sig bemærket.”¹¹⁶⁸ Det er i dag ikke muligt at fastslå, hvor mange VS'ere, der blev noteret i PET's arbejdskartoteker i Centralafdelingen og i regionerne i perioden 1968 til 1985, fordi de ikke mere kunne registreres officielt.

For det fjerde indsamlede og opbevarede PET et stort antal lister over personer med tilknytning til VS. I november 1973 udtalte Centrum-Demokraternes formand, Erhard Jacobsen, til Information, at CD var ude af stand til at forsvare sig, hvis en gruppe VS'ere besluttede sig til at infiltrere partiet, da CD ikke havde

1164 PET, administrativ sag: Notits, 21. august 1974. Se i øvrigt Kommissionens beretning, bind 3, om regeringserklæringen og PET's registreringer 1968-1989, herunder Kommissionens vurdering af 19. december 1968-forholdsordrens forenlighed med Justitsministeriets holdning.

1165 Se Kommissionens vurdering heraf i afsnittet om arbejdskartoteker i bind 3.

1166 PET, emnesag.

1167 PET, emnesag: ”Telefonkæde i demonstrationsøjemed”, 15. januar 1969.

1168 Ibid.: Notits, 29. januar 1969.

kontakt med PET eller FE. Dette blev af flere opfattet som en bekræftelse af, at efterretningstjenesterne fortsat registrerede lovlig politisk virksomhed. Blandt dem var Lennart Edelberg, VS-folketingskandidat i Ribe Amt, der sendte et åbent brev til efterretningstjenesterne, hvori han spurgte, om personer som Jacobsen ”har mulighed for at få udleveret lister over VSere hos Dem ...”¹¹⁶⁹ Som svar sendte justitsminister Karl Hjortnæs en notits udarbejdet af Justitsministeriet, som med henvisning til regeringserklæringen konstaterede, at ”registrering af danske statsborgere ikke længere måtte finde sted alene på grundlag af lovlig politisk virksomhed”, at sådanne tidligere registreringer ”for længst” var blevet tilintetgjort, og at bestemmelserne fortsat var i kraft:

”Efterretningstjenesterne fører således ikke og kan ikke føre lister over medlemmer af noget lovligt politisk parti – og kan allerede af den grund ikke videregive oplysninger af den art til nogen som helst.”¹¹⁷⁰

Edelbergs spørgsmål førte således til, at Justitsministeriet kategorisk afviste, at efterretningstjenesterne førte ”lister over medlemmerne” af bl.a. VS.

Samtidig med at Justitsministeriet udsendte denne erklæring, lå PET imidlertid inde med adskillige lister over personer med tilknytning til VS. Der fandtes således det store antal lister over ledende VSere (hovedbestyrelsesmedlemmer, folketingskandidater og kommunalrådsmedlemmer) og over lokale aktivister (underskriftsindsamlere, initiativtagere til stiftende møder, formænd for lokalafdelinger og medlemmer af lokalafdelingernes bestyrelser, arbejdsudvalg og sekretariater), som var blevet indsamlet i 1968. I de notitser, som eksisterer i dag, og som altså må have været der i 1973, er der i alt opført 297 personer med tilknytning til VS. Som tidligere nævnt fandtes desuden en komplet liste over de 136 medlemmer af VS-Østerbro.¹¹⁷¹ Det kan med sikkerhed konstateres, at den stadig fandtes i PET's arkiv i 1973, idet den blev opdaget af Wamberg-udvalget i

1169 JM, P.O.-sag: Lennart Edelberg, Åbent brev til efterretningstjenesterne, 16. november 1973; også Ebbe Pagh Schultz til Karl Hjortnæs, 19. november 1973.

1170 Ibid.: Justitsministeriet, Notits, udateret, men vedlagt udkast til breve til Lennart Edelberg og Ebbe Pagh Schultz, 21. november 1973. Begge udkast indeholdt oprindeligt følgende passus: ”Jeg har tænkt mig ved førstkommende lejlighed offentligt at give udtryk for det samme, som står i notitsen.” Ifølge påtegninger blev denne passus slettet af ministeren, hvorefter brevene blev sendt den 6. december. Jf. RB: Karl Hjortnæs, 7. maj 2002.

1171 PET, emnekartotek: VS, oplysning dateret 26. marts 1969. ”PET. Vedl. liste omf. samtl. medl. af VS-Østerbro, i alt 136.”

1979, hvorefter den blev destrueret.¹¹⁷² Dertil kom fortegnelser over personer, der i 1967 havde deltaget i møder afholdt af Socialistiske Studerendes Studiekreds i Århus (og som i 1968 fulgte med SUF-Århus ind i VS),¹¹⁷³ og en liste over de 19 medlemmer af VS-Århus' arbejdsudvalg i 1969.¹¹⁷⁴ Det kan således konstateres, at Justitsministeriet misinformerede de to brevskrivere, da man benægtede, at PET førte lister over personer med tilknytning til VS.

PET fortsatte efter Justitsministeriets erklæring i 1973 med at føre lister over VS'ere.¹¹⁷⁵ Region I (Aalborg) indsendte i perioden fra 1981 til 1986 bl.a. lister over VS-kandidater til byrådet¹¹⁷⁶ og amtsrådet,¹¹⁷⁷ medlemmer af skolings- og støttekredsudvalget i VS-Aalborg,¹¹⁷⁸ deltagerne i en VS-påskelejr¹¹⁷⁹ og personer med tilknytning til VS-Hobro.¹¹⁸⁰ Region II (Århus) indsendte i 1977 en materiale-samling om VS-Brabrand, der var tilgået afdelingen fra en pålidelig kilde. Materialet omfattede bl.a. fortegnelser over aktive og passive medlemmer, sympatisører og kontakter til partiforeninger.¹¹⁸¹ I 1984 fulgte flere lister over personer med tilknytning til VS-fraktionen Faglig Fælles Liste.¹¹⁸² Region IV (Odense) indsendte i 1989 en liste over talere ved et debatmøde om samarbejde

1172 WU: Referat af udvalgets møde 19. marts 1979.

1173 PET, emnekartotek: VS, oplysning dateret 17. januar 1968. "Århus. Vedr. "Socialistiske Studerende", Århus, ... Fort. vedl. o. pers., der i efteråret 67 delt. i "Socialistiske Studerendes studiekreds"s møder ..."

1174 PET, emnesag: Notits dateret 10. juni 1969 med vedlagt liste dateret pr. 28. marts 1969.

1175 PET's chef fra 1975 til 1984, Ole Stig Andersen, har forklaret, at indsamlingen af navne fra regionerne ikke betød, at VS udgjorde et "massivt mål" for PET. Tjenesten var interesseret i "militante typer på VS's venstrefløj", og at det var korrekt, at regionsafdelingerne var velorienteret om, hvad der foregik, og at de indsendte navnene til Centralafdelingen. Retsbogen: Ole Stig Andersen, 10. juni 2003 og 30. september 2003.

1176 PET, emnesag: "Byrådsvalget 1981 - Venstresocialisterne", 17. juli 1981; "VS/Frederikshavn", 20. november 1981; "VS-Aalborg kommune (kommunalvalget)", 18. juli 1985; "VS-Frederikshavn (kommunalvalget nov. 85)", 5. februar 1985.

1177 Ibid.: "Vestresocialisterne i Nordjylland", 1. oktober 1985.

1178 Ibid.: "Vestresocialisterne i Aalborg", 24. september 1982.

1179 Ibid.: Notits, 7. maj og 6. juni 1984.

1180 PET, emnekartotek: VS, oplysning dateret 27. januar 1982. "Ålb. Liste o. pers.der omkr. 11-12/81 har haft tilknytn.t.VS/Hobro".

1181 PET, emnesag: Kildemateriale om Venstresocialisterne i Brabrand, 20. september 1977.

1182 Ibid.: "Personer med tilknytning til "FFL" - Faglig Fælles Liste - en tendens indenfor partiet VS", 24. maj og 4. juni 1984; "Personer med tilknytning til FAGLIG FÆLLES LISTE - "FEL"", 2. juli 1984.

på venstrefløjen,¹¹⁸³ mens Region V (Slagelse) bidrog med en fortegnelse over VS'ere, der under valgkampen havde optrådt i lokalpressen.¹¹⁸⁴ I 1985 udarbejdede Centralafdelingen en kort liste over VS' medlemmer af borgerrepræsentationen, der var udvandret fra en officiel middag på Rådhuset i København.¹¹⁸⁵ De lister, der er bevaret, omfatter i alt 124 navne, og for mange af disses vedkommende er der anført oplysninger om deres politiske virksomhed til fordel for VS, som sandsynligvis stammer fra regionernes arbejdskartoteker. Hvis alle de lister, om hvilke der foreligger sikre oplysninger om antallet af navne (listerne fra kortlægningen i 1968, Østerbro-medlemslisten, Sundby-telefonkæden og lister efter 1968), lægges sammen, bliver resultatet, at der i VS-emnesagen har været noteret mindst 694 navne på personer med tilknytning til VS. Det reelle tal har sandsynligvis været langt større, men det er umuligt at fastslå nærmere, idet en stor del af arkivmaterialet er blevet makuleret. Endelig indsendte regionerne i en række tilfælde indberetninger om individuelle VS'ere, der havde vakt PET's opmærksomhed.¹¹⁸⁶

Overvågningen på vågeblus

Der er en række tegn på, at PET's overvågning efter den hektiske kortlægning fra 1967 til 1971 tog noget af. Som tidligere nævnt faldt antallet af indhentede oplysninger drastisk, indtil det næsten hørte op i 1973, hvorefter det kun steg langsomt. PET havde øjensynligt heller ikke nogen kilder i VS i midten af 1970'erne. Der kan være flere forklaringer på denne tilbageholdenhed. For det første betød regeringserklæringen fra 1968, at det ikke mere var tilladt at registrere personer, der kun var kendt for deres tilhørsforhold til VS. Dermed havde PET ikke mere brug for den brede indsamling af navne, som i høj grad havde drevet overvågningen i 1968. PET's interesse for VS'ere var herefter begrænset til ledelsen og til personer, hvorom der fandtes andre registreringsværdige oplysninger (øst-kontakter, sikkerhedsgodkendelser, deltagelse i uro mm.). For det andet kan det muligvis have spillet ind, at det måtte vurderes som politisk kontroversielt at

¹¹⁸³ Ibid.: Notits, 11. januar 1989.

¹¹⁸⁴ Ibid.: Notits, 13. juni 1988, med tilføjelse 27. juni 1988.

¹¹⁸⁵ Ibid.: Notits, 31. januar 1985.

¹¹⁸⁶ Ibid.: Notits, 16. januar 1980. PET, emnesag: Notits, 5. maj 1983. PET, emnesag: Notits, 15. november 1983, 8. juni 1984 og 17. august 1984.

overvåge VS mere aktivt. For VS var kampen mod politisk registrering og efterretningstjenesterne en mærkesag, og det måtte forventes, at partiet ville udnytte en eventuel afsløring af overvågningen af et lovligt politisk parti til det yderste i den politiske debat. For det tredje kan der peges på, at i hvert fald første halvdel af 1970'erne var en nedgangsperiode for VS. VS var simpelthen ikke så interessant for PET, idet det ikke på nogen måde kunne siges at udgøre en fare for den interne sikkerhed. Dertil kom, at partiets kontakter til udenlandske militante grupper, som eventuelt kunne udgøre en terrortrussel, stort set ophørte omkring 1971.

Det betyder dog ikke, at PET helt holdt op med at indsamle oplysninger om VS i 1970'erne. I 1975 henvendte en udenlandsk tjeneste sig til PET og anmodede om oplysninger vedrørende en plan, som angiveligt skulle være udarbejdet i VS, om infiltration af arbejdskampe, og om debatten i VS om et eventuelt samarbejde med kommunisterne.¹¹⁸⁷ PET svarede underhånden, at planen var ukendt i PET, ”idet forholdet betragtes som henhørende under ”lovlig politisk virksomhed”, som PET ikke kan beskæftige sig med.”¹¹⁸⁸ PET's svar var tilsyneladende ikke helt rigtigt, for vedhæftet notitsen om henvendelsen findes en kopi af et emnekort, hvoraf det fremgår, at PET havde modtaget noget materiale fra en faglig konference afholdt den 1. november 1975 af Arbejdersolidaritet/VS. Materialet omfattede bl.a. en fortegnelse over VS' kontaktfolk, som havde været involveret i blokader og strejker.¹¹⁸⁹ PET havde altså i et vist omfang overvåget konferencen og havde indsamlet materiale og navnelister fra den, men undlod at meddele dette til den udenlandske tjeneste.

En række notits fra 1970'erne viser, at Centralafdelingen fortsat holdt øje med udviklingen i VS, men de er ofte generelt udformet, og det kan være svært at se, hvad det var, som PET interesserede sig for. For eksempel blev der udarbejdet generelle oversigter over VS' valgresultat i 1975,¹¹⁹⁰ partikongressen i 1977¹¹⁹¹ og udtalelser af KAP's leder Benito Scocozza om forskellen på KAP og VS.¹¹⁹² Dog synes PET til en vis grad at have forsøgt at holde sig orienteret om nogle af de mere yderligtgående fraktioner i VS, muligvis ud fra den betragtning, at de

1187 Ibid.: Korrespondance til PET, 24. november 1975.

1188 Ibid.: Tilføjet notits dateret 18. december 1975.

1189 Ibid.: Vedlagt indføring dateret 14. november 1975.

1190 Ibid.: ”VS's stilling efter folketingsvalget 9/1-1975”, 19. februar 1975.

1191 Ibid.: ”Venstresocialisternes 9. kongres”, 27. april 1977.

1192 Ibid.: ”Hvad er forskellen på VS og KAP?”, 28. december 1979.

kunne tænkes at overtage kontrollen med partiet og dreje det over i en mere revolutionær retning. Således indsendte regionsafdelingen i Århus kopier af noget materiale, heriblandt en kritik af VS-fraktionen leninisternes årsprogram.¹¹⁹³ Det var ligeledes Region II, der underrettede Centralafdelingen om, at trotskisterne i VS, der var samlet i fraktionen Revolutionære Socialister (RS-VS), ønskede at deltage i IV. Internationales 11. verdenskongres i 1979.¹¹⁹⁴ Dette var i PET's øjne et tegn på, at trotskisterne var i færd med at infiltrere og udøve indflydelse på VS. I 1980 modtog PET oplysninger fra en "sædvanligvis pålidelig kilde" om, at flere ledende VS'ere havde givet udtryk for, at de var utilfredse med, hvad de så som partiets højredrejning, og at de havde planer om at forlade partiet.¹¹⁹⁵ Oplysningen viste sig at være korrekt, for kort tid efter meldte syv medlemmer sig ud for at tilslutte sig det mere revolutionære Marxistisk Forum.¹¹⁹⁶ Dette var den første "afskalning" af VS som et resultat af Wilhjelms-fløjens iværksættelse af demokratidebatten.

Som det fremgår af indberetningerne fra Århus, fortsatte regionsafdelingerne i et vist omfang med at følge de lokale VS'eres aktiviteter. I perioden fra 1974 til 1983 omtalte alle regionerne undtagen Region II (Århus) og VII (Bornholm) VS i årsberetningerne.¹¹⁹⁷ Generelt var disse oversigter karakteriseret ved, at de stedlige PET-folk i et stort omfang blot opremsede de vigtigste lokale begivenheder, såsom oprettelse af nye afdelinger, deltagelse i møder og demonstrationer, indsendelse af læserbreve osv. De beskrevne begivenheder var ofte så små og betydningsløse, at det kan undre, at PET brugte tid og mandskab på at indberette dem. Årsrapporterne fra Region I (Aalborg) og IV (Odense) bar præg af, at PET næsten udelukkende fulgte VS via den lokale presse. En gennemgang af den bevarede sagsmappe på VS fra Odense viser, at en sådan regionsag bestod af kopier af indberetninger, hvor VS var omtalt, kopier af måneds- og årsrapporter, avisartikler og lister over partiets kandidater. Der er ikke tegn på en egentlig efterforskning eller målrettet indhentning af oplysninger.¹¹⁹⁸ En enkelt regions-

1193 Ibid.: "Fortsat indberetning om Leninisternes årsprogram", 25. januar 1972.

1194 Ibid.: "Revolutionære Socialister i VS", 14. september 1979; "Revolutionære Socialister i Venstre Socialisterne", 31. januar 1980. I 1984 modtog PET en oplysning om, at den belgiske sektion af IV. Internationale havde haft forbindelse til VS. PET, emnesag: "IV. Internationale", 24. august 1984.

1195 Ibid.: "Splittelse i partiet Venstresocialisterne", 23. september 1980.

1196 Ibid.: "Udmeldelse af VS", 6. oktober 1980.

1197 Den følgende generelle karakteristik bygger på en gennemgang af de eksisterende årsberetninger fra regionerne fra perioden 1974-83. PET, administrative sager.

1198 PET, Region IV, emnesag: "Venstresocialisterne". Omfatter perioden 1968-93.

afdeling, III (Haderslev), rapporterede, at man ikke forsøgte at holde nærmere øje med VS, der da heller ikke havde vundet fodfæste i landsdelen. Årsberetningerne forsøgte ikke at foretage nogen egentlig trusselsvurdering af VS, og de få forsøg på at karakterisere partiets virksomhed bestod for det meste i konstateringen af, at partiet heller ikke i år havde udvist megen aktivitet, eller at VS havde øget sin aktivitet noget. En undtagelse herfra var Region V (Slagelse), der ofte søgte at vurdere, på hvilke områder VS udviste aktivitet, og hvilken effekt det havde. Endelig viser årsberetningerne, at PET kun fandt få og mindre tegn på, hvad der ifølge PET kunne betegnes som egentlig undergravende virksomhed: VS's formodede indflydelse på Aalborg Universitets Center, partimedlemmers involvering i ulovlig plakatoptklæbning og husbesættelser og to fremtrædende offentligt ansatte, der begge blev identificeret som VS'ere. Som det fremgår, var eksemplerne på subversiv virksomhed få og betydningsløse, og det kan derfor undre, at regionerne fortsatte med at opretholde sager på partiet, notere aktiviteterne i arbejdskartotekerne og indrapportere resultaterne i årsberetningerne.

Opsummering: PET's overvågning af VS 1967-1980

VS blev dannet af udbrydere fra SF, der var modstandere af ledelsens tætte samarbejde med den socialdemokratiske regering efter valget i 1966, og det nye parti tiltrak aktivister fra den yderste venstrefløj som anarkister, trotskister, maoister og leninister. VS var et revolutionært parti, der havde som mål at omvælte det bestående borgerlige-demokratiske system og indføre socialismen. Selvom partiet ikke klart definerede, hvordan overgangen skulle foregå, så forestillede venstresocialisterne sig, at det ville blive nødvendigt at anvende magt, når de tidligere magthavere satte sig til modværge mod revolutionen. Leninist-fraktionen havde betydelig indflydelse i partiet, og den forsøgte at udvikle partiet hen imod et disciplineret kadreparti, der kunne fungere som revolutionens avantgarde. Partiets ledelse opfordrede til brug af sabotage i den politiske kamp, og partiets aktivister deltog i forskellige ekstraparlamentariske aktioner, der i nogle tilfælde omfattede hærværk og vold. Partiet så den politiske kamp som en del af den internationale antiimperialistiske kamp, og partiet knyttede i de første år kontakter til en række udenlandske befrielsesbevægelser, heriblandt Black Panther Party i USA, der anvendte voldelige midler.

Det var ikke uden vanskeligheder for samtidens iagttagere at vurdere, hvad der var VS' politik, og hvor partiet var på vej hen, hvilket skyldtes partiets mange fraktioner og interne uenighed. PET's trusselsbillede forekommer på den bag-

grund generelt at have været realistisk og afbalanceret. Dette hænger også sammen med, at de oplysninger, som tjenesten modtog fra sine kilder i miljøet, i det omfang det er muligt at bedømme dem, synes at have været troværdige.

Sagen om VS giver et indblik i den brede indsamling af personoplysninger og registrering, der fandt sted inden vedtagelsen af regeringserklæringen i september 1968. Men selv efter erklæringen fortsatte PET i et vist omfang med at følge VS' aktiviteter og indberette individuelle VS'ere. Det foregik først og fremmest i regionsafdelinger, som for fleres vedkommende udarbejdede årsoversigter over de lokale VS'eres virksomhed og noterede personoplysninger i afdelingernes arbejdskartoteker.

Intensiteten af PET's overvågning var en funktion af retningslinjerne for tjenestens arbejde. Indtil regeringserklæringen bestod opgaven i at identificere VS'ere, og tjenesten anvendte foruden åbne kilder en række kilder i det venstreorienterede miljø. Efter 1968 faldt intensiteten af overvågningen, og tjenesten ophørte med at anvende fortrolige kilder.

2. Demokrati-debat, terrorisme og intensiveret overvågning 1980-1989

Demokrati og socialisme-debatten 1980-85

Modsætningerne mellem ”slappere” og ”strammere” i VS kulminerede i debatten om demokrati og socialisme, der var et tilbagevendende tema på partiets kongresser i første halvdel af 1980’erne. Debatten blev åbnet af Preben Wilhjelms og Klaus Birkholms, der reagerede mod den militante fraktion Faglig Fællesliste (FFL), der var blevet dannet i 1978, og hvad de anså som dens dobbeltmoral i spørgsmålet om demokratiske rettigheder. Mens FFL ivrigt kritiserede Vestens militære interventioner og overtrædelser af demokratiske rettigheder, var de villige til at acceptere de samme midler i socialismens navn. Nogle VS’ere havde således givet udtryk for, at det i overgangsfasen efter revolutionen kunne være nødvendigt i særlige tilfælde at suspendere de demokratiske rettigheder, f.eks. strejkeretten, for at beskytte det nye politiske system.¹¹⁹⁹

Heroverfor fremførte Wilhjelms-fløjen, at VS byggede på en udpræget demokratisk tradition. Partiet havde siden oprettelsen været præget af et højt udviklet medlemsdemokrati med garanteret mindretalsbeskyttelse, og det stræbte efter en socialisme, hvor befolkningen havde større medindflydelse og flere sociale og økonomiske rettigheder end under det borgerlige demokrati. Dertil kom, at Venstresocialisternes mål var, at overgangen til socialismen skulle foregå fredeligt og med støtte fra et flertal i befolkningen. Wilhjelms-fløjen understregede tre argumenter til støtte for sin demokrati-opfattelse. For det første måtte de demo-

¹¹⁹⁹ Preben Wilhjelms, ”Diskussionen i VS om demokrati og socialisme”, *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, nr. 13, 1983, s. 191-200. Om demokrati-debatten se også: Anders Dalsager, ”Venstresocialistene og demokratiet”, *Arbejderhistorie*, nr. 2, oktober 2007, s. 102-121.

kratiske rettigheder ikke være taktisk bestemte. De hvilede på et almengyldigt princip, der omfattede alle befolkningsgrupper i alle situationer. Man kunne således ikke acceptere, at rettighederne blev sat ud af kraft, uanset om det gavnede socialismen: ”Vi vender os imod indskrænkninger af de demokratiske rettigheder – uanset, hvem disse indskrænkninger rammer, og uanset i hvilket samfund, de forekommer. Vi er imod enhver form for ytringsforbud, imod berufsverbot, imod demonstrationsforbud, imod hemmelig registrering, imod dødsstraf.”¹²⁰⁰ For det andet viste erfaringerne, at når man lod sig styre af opfattelsen af, at målet helliger midlerne, så undergravede man den demokratiske socialisme, og til sidst ville undertrykkelsen også ramme socialisterne: ”Den ’konkrete politiske vurdering’ går uundgåeligt hen og bliver dét ’princip’, som erstatter alle principper. Det standser ingen steder. Det vil blive anvendt ikke bare overfor fjender og fjerne problemer, men også overfor allierede, sågar overfor partifæller fra andre fraktioner.”¹²⁰¹ Dette var en klar henvisning til udviklingen under de eksisterende kommunistiske regimer. For det tredje var det af afgørende betydning at opretholde en fri og åben debat under socialismen, således at systemets eventuelle fejl og mangler kunne blive diskuteret og rettet. Wilhelm-fløjens standpunkt var derfor klart: ”VS ønsker at tilstå de reaktionære fulde demokratiske rettigheder under socialismen.”¹²⁰²

Heroverfor stod FFL, der afviste, at de demokratiske rettigheder omfattede ”fascister”, ”racister” og medlemmer af borgerskabet, der forsøgte at forsvare deres privilegier under en eventuel revolution. Ifølge FFL var demokrati ikke et princip, men et produkt af de økonomiske forhold og klassestrukturen. Det borgerlige demokrati afspejlede det kapitalistiske system, og de mest velhavende havde således også større muligheder for at udnytte deres rettigheder. Arbejderklassen måtte ikke lade hensynet til de borgerlige rettigheder begrænse dets kamp, og det var arbejderklassens historiske ret at tage den politiske magt og påtvinge borgerskabet sin vilje ved hjælp af proletariatets diktatur. Ifølge en talsmand for dette synspunkt var arbejderstaten således ”et instrument til undertrykkelse af borgerskabet som klasse.”¹²⁰³ FFL-fløjen henviste ofte til de Gaul-

1200 Klavs Birkholm og Preben Wilhelm, ”Demokratiske principper”, i: Klavs Birkholm, Erik Sigsgaard & Preben Wilhelm, red., *Demokratiet i lasten* (Tiderne Skifter, 1984), s. 43.

1201 Preben Wilhelm, ”Opgør med de frelste skizofreni”, i: *Ibid.*, s. 35.

1202 Klavs Birkholm og Preben Wilhelm, ”Demokratiske Principper”, s. 49. Se også Carsten Rasmussen, ”Socialisme uden demokrati er en umulighed”, *VS-Bulletin*, nr. 215, maj 1982, s. 34-37.

1203 Karsten Ditlevsen, ”Demokrati er ikke den revolutionære socialismes målsætning”, *VS-Bulletin*, nr. 214, marts 1982, s. 35; se generelt *ibid.*, s. 32-35; ”Demokrati, kapitalisme og socialisme”, *VS-*

les alarmering af hæren i maj 1968 og kuppet mod Allende i Chile i 1973 som eksempler på, at man ikke kunne gennemføre socialismen ad demokratisk vej, og at borgerskabet altid ville forsøge at nedkæmpe arbejderklassen med magt. I deres selvforståelse ville det være selvmord at tillade socialismens modstandere at modarbejde revolutionen, og FFL-fløjen lagde ikke skjul på, at ” ... Vi vil ikke vige tilbage for at tage de nødvendige midler i brug overfor kontrarevolutionen, der ellers vil bade arbejderklassen i blod.”¹²⁰⁴ Overgangen til socialismen blev beskrevet som en undtagelsestilstand, som ville give sig udtryk i et ”magtopgør med borgerskabet og ... arbejdermagten som alternativet til parlamentarismen ...”¹²⁰⁵

De, der så sig selv som demokrati-tilhængerne, mente, at VS ikke fortsat kunne have plads til FFL og dens tilhængere, idet disse repræsenterede en intolerance over for anderledes tænkende.¹²⁰⁶ Det var derfor nødvendigt med en afklaring, og i 1980 startede Wilhjelms en debat om demokrati og socialisme i VS. I første omgang forlod en gruppe leninister partiet i protest mod, hvad de opfattede som VS' højredrejning.¹²⁰⁷ Da et resolutionsforslag, der fastslog, at de demokratiske rettigheder skulle omfatte alle, blev nedstemt på kongressen, trak flere af partiets folketingskandidater anført af Ralf Pittelkow og Karen Jespersen sig i protest.¹²⁰⁸ Da resolutionsforslaget igen faldt på kongressen i 1983, og FFL oven i købet fik flest poster i hovedbestyrelsen,¹²⁰⁹ blæste Wilhjelms-fløjen til angreb og krævede FFL smidt ud af partiet. Wilhjelms-fløjen hævdede, at fraktionen hæmmede VS' udvikling og truede med at gøre partiet til en betydningsløs leninistisk sekt.¹²¹⁰ I 1985 lykkedes det endeligt for demokrati-tilhængerne at få overtaget, og efter at have ekskluderet de tilbageværende ”strammere” (der nu kaldte sig

---

Bulletin, nr. 215, maj 1982, s. 32-33; Adam Johansen, ”VS red stormen af”, *VS-Bulletin*, nr. 216, juli 1982, s. 33-35; Adam Johansen, ”Fremlæggelse af Faglig Fælleslistes resolutionsforslag”, *VS-Bulletin*, nr. 218, juli 1982, s. 5-6.

1204 Mette Moltke og Adam Johansen, ”Den socialistiske magtovertagelse er en undtagelsestilstand”, *VS-Bulletin*, nr. 217, september 1982, s. 55.

1205 PET, emnesag: Udklip, ”Tværs gennem lov til sejr!”, *Information*, 21. september 1983.

1206 Preben Wilhjelms i Klavs Birkholm m.fl., red., *Demokratiet i lasten*, s. 36.

1207 PET, emnesag: ”VS'ere går i protest mod højredrejning”, *Berlingske Tidende*, 3. oktober 1980.

1208 Ibid.: ”Tre topfolk i VS trækker sig som partiets folketingskandidater”, *Information*, 21. maj 1981.

1209 Ibid.: ”VS-leder kom i mindretal”, *Politiken*, 28. november 1983; ”VS er imod sikring af demokratiske rettigheder”, *Berlingske Tidende*, 28. november 1983.

1210 Ibid.: ”VS top-kandidat: Vi må og skal have en åben splittelse nu”, *Information*, 7. december 1983; ”Wilhjelms går til angreb mod sit partis demokratiopfattelse”, *Information*, 3.-4. december 1983.

for Revolutionære Socialister) for at opføre sig som en 5. kolonne i partiet,¹²¹¹ var vejen banet for, at VS kunne vedtage demokrati-resolutionen i maj 1985.¹²¹² Det fremgik her, at VS' mål nu var indførelsen af en demokratisk socialisme, der byggede på en udstrakt inddragelse af befolkningen i beslutningsprocessen. Partiet tog afstand fra tankerne om mindretalskup og undertrykkelse af anderledes tænkende: "Det er en fast bestanddel af VS' socialismeopfattelse, at disse almene demokratiske rettigheder må og skal gælde alle."¹²¹³ I forbindelse med aktionerne mod Shell, der i 1980'erne blev udsat for brandattentater på grund af selskabets engagement i Sydafrika, tog partiet også officielt afstand fra enhver form for terror i den politiske kamp, idet den kunne ramme uskyldige, ville ikke have nogen effekt på det kapitalistiske system og ville skade venstrefløjen: "Al erfaring viser, at når selverklærede venstrefløjsgrupper erstatter den politiske kamp med den individuelle terror, belaster det hele venstrefløjen, og vanskeliggør betingelserne for politisk arbejde."¹²¹⁴

Nedgang og redningsforsøg 1985-89

1980'erne blev et tilbagegangens årti for VS. Passiviteten bredte sig, partiet mistede helt taget i de unge, der hidtil havde udgjort VS' kerne, og i 1988 var der blot 655 medlemmer tilbage.¹²¹⁵ Blandt årsagerne pegede iagttagere på partiets sekterisme og isolation, at VS havde udviklet sig bureaukratisk og topstyret, og de store krav, som blev stillet til medlemmernes økonomiske og tidsmæssige

1211 Ibid.: "VS Ekskluderer sin strammeste fraktion", *Information*, 19.-20. januar 1985; "VS skiller sig af med de venstreorienterede", *Jyllands-Posten*, 21. januar 1985; "VS på vej mod SF", *Arbejder Solidaritet*, marts 1985.

1212 Ibid.: "Seks års debat i VS slut", *Politiken*, 6. maj 1985.

1213 *Ingen socialisme uden demokrati – intet demokrati uden socialisme*. Vedtaget på VS' 14. kongres, maj 1985 (www.venstresocialisterne.dk/doc_14.htm, set 24. november 2006).

1214 "Redaktionen: Fanden på væggen", *VS-Bulletin*, nr. 244, juni 1987, s. 3. Redaktionen ville dog ikke fuldstændigt afvise, at det i fremtiden kunne komme på tale at anvende sabotage i den politiske kamp. For en kritik af lederen fra det "militante modstandsmiljø i København", se "Direkte aktion er nødvendig!" *VS-Bulletin*, nr. 245, september 1987, s. 12-14, og "Svar fra redaktionen", *ibid.*, s. 15-18.

1215 "VS i krisens modvind", *VS-Bulletin*, nr. 218, juli 1982, s. 3-4; PET, emnesag: "Tilgangen af de helt unge til VS er stoppet", *Information*, 9. juni 1983; "VS på vej mod økonomisk fallit", *Information*, 19. oktober 1984; "655 VS'ere tilbage", *Land og Folk*, 31. august 1988.

ofre.¹²¹⁶ Samtidig med demokrati-debatten forsøgte en gruppe af moderate VS'ere anført af Jørgen Lenger, Anne Grethe Holmsgaard og Klavs Birkholm at føre partiet ind på en mere resultatorienteret linje. Gruppen, der af tilhængerne blev kaldt for de "røde realister" og af modstanderne for "slaskerne", forsøgte at gøre VS mere attraktivt ved at gøre partiet mere åbent og opgive skolings- og aktivitetspligten.¹²¹⁷ Mere grundlæggende lagde de op til et opgør med VS' sekteriske linje og traditionelle socialistiske tænkning til fordel for, hvad de mente var en mere kompromisvillig og konstruktiv kurs. Således forsøgte partiet at formulere et sammenhængende alternativt økonomisk program, og de "røde realister" satte spørgsmålstejn ved, om mere statsstyring altid var den rette løsning på samfundsproblemerne.¹²¹⁸

1216 Ibid.: "En brødremenighed", *Politiken*, 4. december 1983.

1217 Ibid.: "VS kæmper for livet", *Berlingske Tidende*, 2. januar 1985.

1218 Ibid.: "Venstresocialistisk bud på en alternativ krisepolitik", *Information*, 27.-28. august 1983; "Små skridt frem – nogle tilbage?" *Solidaritets*, 7. december 1983; "Åbning af VS", *Information*, 19. oktober 1984.

VS' landsmøde på Ellekærskolen i Århus i 1988. Partiet var i 1980'erne præget af fraktionskampe og opgøret om "de socialistiske undtagelser" i en revolutionær situation. PET fik fornyet interesse for partiet på grund af dets kontakter til PFLP og Sinn Fein, der af deres tilhængere blev betegnet som befrielsesbevægelser og af deres modstandere som terrororganisationer (Fotograf: Claus Haagensen/Chili/Arbejdermuseet og ABA).

Forsøget på at forny VS blev imidlertid køligt modtaget af "strammer"-fløjen, da de "røde realister" foreslog, at partiet skulle støtte et eventuelt nyt "arbejderflertal" bestående af Socialdemokratiet, SF og VS.¹²¹⁹ Dette blev af modstanderne næsten opfattet som et angreb på VS' kerneværdier, idet partiet jo var blevet etableret netop som en reaktion på SF's reformisme og deltagelse i "arbejderflertallet" 1966-67. Som en reaktion forlod de "røde realister" i 1986 VS til fordel for SF, og partiet blev yderligere svækket.¹²²⁰ Selvom partiet efterfølgende vedtog et

1219 Ibid.: "Behersket VS-støtte til "Arbejderflertallet"", *Information*, 6. maj 1985; "VS parat til at være støtteparti for S-regering", *Berlingske Tidende*, 6. maj 1985.

1220 Ibid.: "VS-udbrydere: VS er slidt ned", *Information*, 1. juli 1986.

program for VS' deltagelse i et eventuelt "arbejderflertal",¹²²¹ så stod det klart, at "strammerne" var blevet styrket, og at partiet rykkede mod venstre.¹²²²

Ved valget i 1987 mistede VS sine pladser i Folketinget. Valgnederlaget gav anledning til overvejelser om et mere formaliseret samarbejde blandt de eksisterende venstrefløjspartier,¹²²³ og i april 1989 vedtog VS på en ekstraordinær kongres at slutte sig sammen med DKP, SAP og partiløse socialister i Enhedslisten – de rød-grønne.¹²²⁴ Enhedslisten kom i Folketinget i 1994, og i 1998 blev VS opløst som parti og omdannet til en organisation. Venstresocialisterne havde da omkring 100 medlemmer.¹²²⁵

Forholdet til østblokken

Ligesom det var tilfældet med demokrati-debatten vidnede partiets forsøg på at formulere en holdning til østblokken om store modsætninger i VS. Det kom frem i 1979-80 i forbindelse med etableringen af den uafhængige fagbevægelse i Polen, Solidaritet, og Sovjetunionens invasion i Afghanistan.

Flere venstrefløjspartier – VS, SF, Kommunistisk Forum (KF) og Revolutionære Socialisters Forbund (RSF) – forsøgte i slutningen af 1970'erne at udarbejde et fælles grundlag for et solidaritetsarbejde til fordel for den "demokratiske og socialistiske" opposition i Østeuropa. VS overvejede at tage skridt til at danne en egentlig Østeuropa-solidaritetskomité, men i 1979 blev forretningsudvalget orienteret om, at man burde udsætte en eventuel beslutning, bl.a. fordi der var uenighed i partiet om spørgsmålet.¹²²⁶ Denne uenighed kom frem til overfladen

1221 *Styrk kampen i hverdagen*. Dokument vedtaget på VS' kongres 4.-5. oktober 1986 (www.venstresocialisterne.dk/doc_14b.htm, set 24. november 2006).

1222 PET, emnesag: "VS rykkede lille tak til venstre", *Politiken*, 16. november 1987.

1223 Haves: Venstrefløj. Ønskes: Parti (Det blå papir). Hovedresolution vedtaget på VS' 15. kongres, maj 1988; VS og det parlamentariske enhedsarbejde. Resolution vedtaget på VS' 15. kongres, maj 1988; Et venstresocialistisk svar på 90'ernes udfordring. Resolution vedtaget på VS' 15. kongres, maj 1988; Ja til socialistisk demokrati nej til blind kapitalistisk vækst. VS' udspil om socialistisk enhedsliste, vedtaget af VS' hovedbestyrelse 17. september 1988 (alle på: www.venstresocialisterne.dk/doc, set 24. november 2006).

1224 *VS og enhedsprocessen*. Politisk resolution fra VS' kongres, april 1989 (ibid.).

1225 Introduktion og VS politik i bevægelse (ibid.).

1226 ABA, VS' arkiv, kasse 168, læg Internationalt Arbejde nr. 2.o.: "Til FU's orientering, Om dannelse af Østeuropa-solidaritetskomité", 16. juli 1979.

det følgende år, hvor de polske arbejdere organiserede sig i Solidaritet og krævede reformer af det kommunistiske styre. VS støttede de polske arbejdere og deltog i en demonstration foran den polske ambassade, hvilket blev kritiseret af leninist-fraktionen og Det Internationalt Udvalg (IU).¹²²⁷ IU argumenterede således for, at VS burde støtte oppositionen i Østeuropa, men at solidaritetsarbejdet skulle foregå på et socialistisk grundlag, man skulle tage afstand fra den borgerlige antikommunisme og forsøg på at fremstille Sovjetunionen som en imperialistisk magt på lige fod med USA, og VS skulle støtte den socialistiske opposition: ”En egentlig politisk organisering af sådanne opstande må ske på et socialistisk grundlag, idet socialisme er det eneste alternativ til de eksisterende samfundsforhold, som kan accepteres af socialister og af arbejderklassen i USSR/Østeuropa.”¹²²⁸ Formålet med solidaritetsarbejdet var således ikke indførelsen af demokratiet i sig selv, selvom VS støttede kampen for demokratiske rettigheder, men en styrkelse af socialismen, dvs. den organiserede arbejderklasses overtagelse af produktionsmidlerne: ”Vi skal bidrage til at genopbygge tilliden til socialisme i Østeuropa.”¹²²⁹

VS var også stærkt splittet i spørgsmålet om Sovjetunionens invasion i Afghanistan i december 1979. På den ene side stod et flertal i partiets ledelse inklusive forretningsudvalget og hovedbestyrelsen, der fordømte interventionen, fordi den ikke havde opbakning i den afghanske befolkning. På den anden side stod IU og flere fraktioner, der mente, at den amerikanske imperialisme var på fremmarch, og at Sovjetunionens intervention gavnede de antiimperialistiske og socialistiske kræfter. En sovjetisk tilbagetrækning ville derfor objektivt set gavne imperialismen. Efter længere tids diskussion i partiet vedtog hovedbestyrelsen den 24. januar 1980 derfor en udtalelse med ”to ben”, hvor partiet på den ene side fordømte invasionen og krævede Sovjet ud af Afghanistan og på den anden side understregede USA-imperialismens aggressive hensigter.¹²³⁰ Det var således par-

1227 Leninist-fraktionens argumenter er refereret og kritiseret i ABA, VS’ arkiv, kasse 168, læg Internationalt Arbejde nr. 2.o.: ”For VS’ Østeuropagruppe, VS og Polen”, 2. september 1980.

1228 ABA, VS’ arkiv, kasse 168, læg Internationalt Arbejde nr. 2.o.: IU, ”Til FU og HB: Har VS fået en ny Østeuropapolitik?”, 3. september 1980.

1229 Ibid.

1230 ABA, VS’ arkiv, kasse 168, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: ”Hvorfor et flertal i HB og FU mener, at det er nødvendigt at gå på to ben i Afghanistanspørgsmålet”, 4. februar 1980; ”Til orientering fra en gruppe Rsere. Ændringsforslag til RS-FU-flertallets resolution om Afghanistan”, 12. februar 1980. Folketingsmedlem Steen Folke gav udtryk for den opfattelse, at Sovjetunionens oprustning

tiets standpunkt, at nok havde Sovjetunionen handlet forkert, men den egentlige offensive part var den amerikanske imperialisme.

Det internationale arbejde genetableres

Efter en kort og intensiv fase i partiets første år, hvor den antiimperialistiske kamp stod centralt i VS' verdensbillede, lå det internationale arbejde stille i flere år. I midten af 1970'erne besluttede partiet imidlertid at opprioritere det internationale arbejde, hvilket bl.a. udmøntede sig i, at Det Internationale Udvalg nedsatte en række landegrupper, som havde til opgave at udarbejde analyser, kortlægge landenes venstrefløjsgrupper og etablere kontakt til dem. IU arrangerede også seminarer og udarbejdede *International VS Bulletin*, der blev videregivet til de internationale kontakter.¹²³¹

VS' internationale arbejde byggede på partiets antiimperialistiske ideologi. Ifølge denne tænkning byggede de kapitalistiske landes velstand bl.a. på undertrykkelsen og udbytningen af Den Tredje Verden. VS støttede derfor befrielsesbevægelserne i Afrika, Asien og Latinamerika, idet deres sejr over imperialisterne ville forårsage økonomiske kriser og skærpelse af klassekampen i de vestlige lande, som ville udløse revolutionære tilstande. Som Inger V. Johansen fra IU formulerede det i forbindelse med partiets stillingtagen til udviklingen i Kampuchea i slutningen af 1970'erne: "Når VS har støttet og støtter nationale befrielseskampe og dermed national selvbestemmelse, skyldes det netop, at disse befrielseskampe er rettet mod imperialistisk dominans, dvs. at de også indeholder et antikapitalistisk element og dermed peger frem mod en mulig socialistisk udvikling."¹²³² VS arrangerede således solidaritetsmøder og indsamlinger til fordel for befrielsesbevægelser som MPLA i Angola, Eritrean Liberation Front i

---

ikke blot var en reaktion på USA's oprustning, og at det sovjetiske militær bidrog til at opretholde et undertrykkende system. Ibid.: Steen Folke til FU, 15. februar 1980.

1231 ABA, VS' arkiv, kasse 134, læg Internationalt Arbejde nr. 2.6.: "Referat af IU-møde lørdag d. 10.4.76"; "Internationalt Udvalg, Halvårsberetning fra IU", 8. juni 1976; "IU's arbejdsudvalg, Halvårsplan for Internationalt Udvalg", 1. juni 1976. Ibid., kasse 149, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: "Brev fra IU's sekretariat til partiforeningerne i hele landet", juni 1977. Ibid., læg Internationalt arbejde nr. 2.6.: "IU's sekretariat, Politisk-organisatoriske rammer for Internationalt Udvalg", juni 1977.

1232 ABA, VS' arkiv, kasse 168, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: Inger V. Johansen, Til Socialistisk Dagblads læserbrevsspalte: "Kampuchea – igen", udateret [men ca. januar 1979].

Ethiopien, ZANU i Zimbabwe og FSLN (Sandinisterne) i Nicaragua,¹²³³ ligesom partiet tog del i kampen mod det hvide apartheid-styre i Sydafrika.¹²³⁴ VS' solidaritetsarbejde samlede sig fra midten af 1970'erne om tre emner: Den stigende "repression" i Vesttyskland, den palæstinensiske frihedskamp og den republikanske modstand mod den engelske tilstedeværelse i Nordirland. VS anskuede de tre spørgsmål i en større socialistisk sammenhæng, og alle tre problemstillinger tvang partiet til at tage stilling til spørgsmålet om brugen af vold i den politiske kamp.

VS' syn på Rote Armee Fraktion

Ifølge VS' analyse af udviklingen i Vesttyskland siden begyndelsen af 1970'erne var der tale om tydelige paralleller til 1930'ernes Tyskland. Forbundsrepublikken var præget af en "stigende fascisering" i form af indskrænkninger af de "borgerlige-demokratiske rettigheder". VS pegede her på indgreb i ytrings- og forsamlingsfriheden, kriminalisering af forsvarsadvokater, isolering af "politiske fanger", øgede beføjelser til politiet, stigende overvågning af venstrefløjen og planlagte forbud mod venstrefløjsorganisationer. Det var de tiltag, som de vesttyske myndigheder havde indført som en reaktion på "Den røde Terrorisme", som blev udført af byguerilla-gruppen Rote Armee Fraktion (RAF, i den tidligste fase også kendt som Baader-Meinhof-gruppen) fra 1970. Disse tiltag indebar ifølge VS "en kriminalisering af al samfundskritik", og at venstrefløjen blev tvunget til at fungere illegalt. Dertil kom en reel stramning af mulighederne for at få foretaget abort og statsmagtens "smadring af den tyske kvindebevægelse" med det formål at tvinge kvinderne tilbage til hjemmet. Endelig var det velbevæbnede nazistparti på fremmarch. Ifølge VS var denne "fasciseringsproces" et udtryk for "borgerskabets bevidste politiske handlen over for arbejderklassen og venstre-

1233 Ibid., kasse 125, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: "Vedrørende: Besøg af MPLA-repræsentant i Skandinavien fra søndag d. 2.11. til lørdag d. 8.11". Ibid., kasse 134, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: DSF og IF, "Til organisationer der støtter MPLA-indsamlingen på giro 5000025", 6. februar 1976. Ibid., kasse 149, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: ELF Office Stockholm, "Emergency Aid-Appeal", 15. november 1976; P. J. Shoniwa, Dear Comrades and Friends, 14. november 1978. Ibid., kasse 149, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: IU-sekretariatet, "Internationalt Udvalg ansøger FU om et lån til en fælles venstrefløjs-Zimbabwe-kampagne", 14. november. Ibid., kasse 168, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: Brev fra Nicaragua-indsamlingen, Internationalt Forum.

1234 Michael Dorph, "Modstandskampen i Sydafrika", *VS-Bulletin*, nr. 243, maj 1987, s. 24-29.

fløjen”, som skulle sikre ”en kirkegårdsagtig ro” i Forbundsrepublikken og den politiske og økonomiske ekspansion ”i partnerskab med USA.” Det var ifølge VS afgørende at bekæmpe denne ”moderne version af tysk imperialismé”, idet der var tydelige tegn på, at den var ved at brede sig til Danmark.¹²³⁵

VS’ vigtigste indsats lå i støttee arbejdet til fordel for de fængslede medlemmer af RAF. RAF så Forbundsrepublikken som et produkt af den amerikanske imperialismé, der var stærkt præget af den nazistiske fortid, og som siden forbuddet mod Det vesttyske Kommunistparti (KPD) i 1956 havde undertrykt og kriminaliseret venstrefløjen. RAF opererede som en byguerilla, der gennemførte aktioner (af RAF kaldet ”væbnet proletarisk politik”) i form af gidseltagninger og attentater mod repræsentanter for den vesttyske statsmagt og kapital og det amerikanske militær og NATO. Formålet var, at angrebene skulle tvinge statsmagten til at øge undertrykkelsen og dermed vise sit sande fascistiske ansigt. Dette ville bevidstgøre folket, skærpe modsætningerne i samfundet og på længere sigt skabe en revolutionær situation, hvor arbejderklassens avantgarde kunne overtage magten og omvælte det borgerlige-kapitalistiske system.¹²³⁶ VS protesterede over, at de fængslede RAF-medlemmer, som konsekvent blev betegnet som ”politiske fanger”, blev holdt isoleret og udsat for overgreb, og at de vesttyske myndigheder forfulgte deres forsvarsadvokater.¹²³⁷

Spørgsmålet er, om støttee arbejdet kun var udtryk for en solidaritet med de ”politiske fangers” forhold og ”repressionen” i et bredere perspektiv, eller om den også omfattede en støtte til RAF’s metoder og brug af vold i den politiske kamp. I december 1974 deltog en repræsentant for VS i et møde med omkring 20 deltagere fra en række venstreorienterede grupperinger og tre uidentificerede tyskere, der havde kontakt til RAF-fangernes advokater. Ifølge VS-repræsentantens referat havde han som den eneste indvendinger mod et udkast til en støttee erklæring til fangerne, der på det tidspunkt sultestrejkede i protest mod isolationen, idet, som han fremhævede, det ”er jo ikke RAF’s metoder (og analyse selvfølgelig), vi

1235 ABA, VS’ arkiv, kasse 148, læg Internationalt Arbejde nr. 2.0.: ”Politisk repression i Vesttyskland og det danske socialdemokratis støtte til politisk union i Efrog. Brandt i den danske valgkamp”, 6/5 [1977]; Venstresocialisterne, Hovedbestyrelsen, ”Udtalelse om situationen i Vest-Tyskland”, 13. oktober 1977.

1236 For RAF generelt se Anne Sørensen, *Stasi og den vesttyske terrorisme* (Aarhus Universitetsforlag, 2006), s. 45-91; Peter Wivel, *Baader Meinhof. 30 år med tysk terror* (Politikens Forlag, 2007).

1237 ABA, VS’ arkiv, kasse 125, læg Internationalt Arbejde nr. 2.5.: ”Dokumenter over de politiske fangers sultestrejke i Vesttyskland”. Ibid, kasse 134, læg Internationalt Arbejde nr. 2.0. og kasse 148, læg Internationalt Arbejde nr. 2.0.: Forskelligt materiale vedrørende de vesttyske forsvarsadvokater.

solidariserer os med.”¹²³⁸ Dette var en klar afstandtagen til brugen af individuel terror i den politiske kamp. Imidlertid tilføjede referenten en bemærkning, der viste, at VS-repræsentanten trods alt følte, at man var på samme side i den politiske kamp: ”Jeg mener ikke, at der kan blive tale om politisk støtte til de fængslede (der ideologisk knytter an til den Lenin, der arbejdede i Rusland inden rådernes dannelse og deres overtagelse af det revolutionære initiativ), men vi må sige som Sartre, da han besluttede sig for at besøge Andreas Baader i fængslet: ’Disse mennesker tilhører den internationale venstrebevægelse!’”¹²³⁹ VS-repræsentanten tog således afstand fra RAF’s ideologi og metoder, men han følte sig alligevel allieret med dem i den antiimperialistiske og antikapitalistiske kamp.

De interne diskussioner i partiet om støttearbejdet viser også, at der var forskellige syn på RAF, selvom ingen tog parti for brugen af terror. Da IU’s BRD-gruppe i foråret 1977 diskuterede spørgsmålet om en eventuel støtte til Den Internationale Undersøgelseskomité vedrørende Ulrike Meinhofs død (IUK), viste det sig, at gruppen var delt i synet på RAF. En fløj tog klart afstand fra dem og argumenterede for, at RAF var en ”objektivt kontrarevolutionær” bevægelse, der blev betegnet som ”politiske kriminelle”, der fik en ufortjent særbehandling i medierne. Den anden fløj fremførte derimod, at RAF var udtryk for den radikalisering, som nogle af deltagerne i 1960’ernes ”antiautoritære oprør” havde gennemgået. Denne fløj betegnede udviklingen som ”politisk relevant”, da den havde afsløret forholdene i Forbundsrepublikken og de forskellige former for ”statslig repression”.¹²⁴⁰ Selvom den sidstnævnte fløj således ikke eksplicit støttede brugen af vold, så mente den alligevel, at RAF’s aktioner havde bidraget til at afsløre de virkelige magtstrukturer i det vesttyske samfund.

I efteråret 1977 kulminerede RAF’s terrorkampagne foreløbigt i, hvad der er blevet kaldt for ”Det tyske Efterår”. Gruppen tog under en blodig aktion, hvor flere livvagter blev dræbt, den vesttyske arbejdsgiverformand Hanns-Martin Schleyer som gidsel og krævede 11 RAF-fanger frigivet. I en sympatiaktion kappede fire medlemmer af den militante palæstinensiske befrielsesbevægelse PFLP et Lufthansa-fly og tvang det til Mogadishu. Vesttyske kommandosoldater stormede flyet og befriede passagererne, tre af RAF-fangerne, herunder Andreas Ba-

1238 ABA, VS’ arkiv, kasse 125, læg Internationalt Arbejde nr. 2.6.: Brev til Forretningsudvalget, 16. december 1974.

1239 Ibid.

1240 ABA, VS’ arkiv, kasse 148, læg Internationalt Arbejde nr. 2.0.: BRD-gruppen til FU, 2. juni 1977.

ader, blev fundet døde i deres celler i Stammheim-fængslet, formodentlig som følge af selvmord, og Schleyer blev efterfølgende fundet myrdet.¹²⁴¹

Midt under denne krise offentliggjorde Jyllands-Posten et indlæg fra VS-folketingsmedlemmet Litten Hansen. Indlægget argumenterede for, at det var magthaverne, der definerede, hvem der var terrorister, og at man skulle forstå baggrunden og årsagerne til terroren. I et centralt afsnit hed det: ”Jeg tror, man holder op med at betragte volden som terror i det øjeblik, man fatter hvorfor volden er god.”¹²⁴² Med henvisning til artiklen anklagede Jyllands-Posten efterfølgende VS for at støtte terror i den politiske kamp: ”Venstresocialisme er for-svar for terrorister. Venstresocialisme er lig undertrykkelse, vold og diktatur.”¹²⁴³ Litten Hansen, der havde indtelefoneret sin kommentar til avisen, benægtede imidlertid at have formuleret sig som gengivet, og Jyllands-Posten måtte beklage fejlene i artiklen og bragte en rettelse.¹²⁴⁴

Sagen udløste en debat om VS’ holdning til terrorisme, og flere ledende VSere forsøgte at klarlægge partiets politik. Deres overordnede argumenter var, at det altid var magthaverne, der bestemte, hvad der var terror. Når magthaverne anvendte vold, hvad enten det var i form af et opskruet arbejdstempo, usunde boligforhold eller USA’s bombninger mod den vietnamesiske befolkning, var det en legitim og nødvendig anvendelse af magt. Men når de undertrykte i deres desperation brugte vold i den politiske kamp, var det terror. Det var også vigtigt at forstå årsagerne til terroren, f.eks. den stigende undertrykkelse i Vesttyskland, og ikke blot fordømme den. Samtidig tog VSerne dog klart afstand fra RAF’s brug af terror, idet den blot styrkede de reaktionære kræfter og udløste ny undertrykkelse. Ifølge VS ville socialismen kun kunne blive indført ved hjælp af en folkelig massebevægelse og ikke gennem individuel terror.¹²⁴⁵ I oktober 1977 vedtog VS’ hovedbestyrelse en udtalelse, hvor de i stærke vendinger udtrykte be-

1241 Peter Wivel, *Baader Meinhof*, s. 195-233; Anne Sørensen, *Stasi og den vesttyske terrorisme*, s. 54-55.

1242 Litten Hansen, ”Den svage i en kamp bliver let stemplet som terrorist”, *Jyllands-Posten*, 17. september 1977.

1243 (Leder), ”Den politiske terror”, *Jyllands-Posten*, 19. september 1977.

1244 Litten Hansen, ”Volden er ikke god – tværtimod”, *Jyllands-Posten*, 20. september 1977.

1245 Steen Folke, ”*Jyllands-Postens* hykleri om terrorisme”, *Jyllands-Posten*, 24. september 1977. ABA, VS’ arkiv, kasse 148, læg Internationalt Arbejde nr. 2.0.: Steen Tinning, ”Terrorisme og terrorisme. Column i ”Berlingske Tidende” 24/10-77”. *Berlingske Tidende* bragte også på samme tidspunkt en historie om, at en række venstreorienterede organisationer på et møde for unge om udviklingen i Vesttyskland havde propageret for terror. Det fik organisationerne, deriblandt VS, til at tage afstand fra RAF’s aktioner. Ibid.: Demokratiske Advokater m.fl., Til pressen, 26. oktober 1977.

kymring for den stigende undertrykkelse i Vesttyskland, men samtidig fordømte RAF's aktioner: "Disse aktioner, – gidseltagning og vold mod enkeltpersoner – er ikke et led i kampen for socialisme, men tjener kun til at forsyne både regering og opposition i Vest-Tyskland med flere argumenter for at lave landet om til en militær fæstning."¹²⁴⁶

Det ses således, at der var forskellige holdninger i VS til RAF's brug af terror, selvom der ikke er fundet eksempler på, at nogle VS'ere støttede brugen af terror. Nogle fordømte terroren, idet den skadede de revolutionære kræfter, mens andre gav udtryk for, at aktionerne trods alt havde bidraget til at afsløre den vesttyske statsmagts sande ansigt, og at RAF-medlemmerne i sidste ende var en del af den internationale venstrebevægelse. Samtidig mente nogle, at RAF var en reaktion på den stigende undertrykkelse i Vesttyskland, mens andre var af den opfattelse, at RAF havde fremkaldt repressionen. Debatten i 1977 tvang partiet til i tydelige vendinger at tage afstand fra brugen af terror, men det skete med den tilføjelse, at årsagen var den stigende "fascisering" af det vesttyske samfund, og at RAF's aktioner skadede venstrefløjen. VS' kritik var således mere udtryk for taktiske overvejelser – terroren gavnedede magthaverne – end en egentlig principiel og moralsk fordømmelse af terroren. En sådan fordømmelse ville i VS'ernes øjne være udtryk for en borgerlig-moralsk holdning, der ikke så terroren i sammenhæng med den samfundsmæssige udvikling. Som tidligere nævnt var det først i 1980'erne, at VS tog principiel afstand fra enhver form for brug af terror i den politiske kamp.¹²⁴⁷

VS og den palæstinensiske befrielsesbevægelse

VS' solidaritetsarbejde til fordel for palæstinenserne byggede også på en socialistisk analyse af forholdene i Mellemøsten. VS havde i 1970 forsøgt at formulere en holdning til Mellemøstproblemerne,¹²⁴⁸ men i de følgende år blev partiet op-

1246 ABA, VS' arkiv, kasse 148, læg Internationalt Arbejde nr. 2.o.: Venstresocialisterne, hovedbestyrelsen, "Udtalelse om situationen i Vest-Tyskland", 13. oktober 1977.

1247 For VS' kritik af RAF og De røde Brigader, se Børge Lorentzen, "Venstreterrorismens politiske nederlag i Italien" og Jacob Erle, "Den døde terrorisme i Vesttyskland", *VS-Bulletin*, nr. 223, juli 1983, s. 28 ff.

1248 ABA, VS' arkiv, kasse 107, læg Den udenrigspolitiske Støttegruppe: "Nogle spørgsmål til Mellemøstproblematikken", 13. februar 1970; "Noter om Mellemøsten, til dels baseret på en sporadisk diskussion i den udenrigspolitiske støttegruppe", udateret.

taget af den danske klassekamp og indre fraktionsstridigheder. Omkring 1976 synes partiet igen at være blevet involveret i solidaritetsarbejdet til fordel for palæstinenserne. I første omgang synes det hovedsageligt at være foregået i regi hos Forbundet Mod Imperialismen (FMI), der var den ledende Mellemøst-solidaritetsgruppe.

FMI's arbejde byggede på en klar antiimperialistisk analyse. Den grundlæggende årsag til Mellemøst-problematikken var, at imperialismen på grund af områdets olieressourcer, dets militær-strategiske betydning og dets potentielle marked støttede "den zionistiske kolonistat" Israel som et slags "brohoved" eller "metropol" i den arabiske verden. I de seneste år havde imperialismen anført af USA imidlertid forstærket sin position gennem sin støtte til reaktionære arabiske og persiske regimer fra shahens Iran til Det saudiske Kongedømme. Løsningen var derfor ikke "den imperialistiske fredsløsning", der indebar dannelsen af en palæstinensisk "mini-stat" og Israels fredelige sameksistens med de arabiske lande inden for rammerne af det kapitalistiske system. I stedet skulle "de palæstinensiske masser" i alliance med alle progressive og antiimperialistiske kræfter i de arabiske lande og i Israel befri Palæstina gennem en "politisk og væbnet mobilisering" og oprette en fri, uafhængig og socialistisk palæstinensisk stat. Kampen for en palæstinensisk stat hang således uløseligt sammen med kampen mod imperialismen og dens allierede i Mellemøsten og for socialismen. Derfor valgte FMI at støtte den militante palæstinensiske befrielsesbevægelse PFLP (Popular Front for the Liberation of Palestine), idet den havde en klar antiimperialistisk og socialistisk profil, frem for den ledende palæstinensiske paraplyorganisation PLO (Palestine Liberation Organization), der var domineret af Yassir Arafats Fatah-organisation, som ifølge FMI var "småborgerlig" og fulgte en rent national linje. En anden hovedopgave var at bekæmpe zionismens indflydelse i Danmark og dermed sympatien for Israel ved at afsløre "den zionistiske stats kolonialistiske karakter" og dens "sammenknytning med imperialismen ..."¹²⁴⁹

Det sidste gav imidlertid anledning til uoverensstemmelser mellem FMI og VS, der kritiserede FMI for ikke at have forholdt sig klart nok til zionismens indflydelse i Danmark. VS valgte derfor selv at prioritere det antizionistiske arbejde højt som en del af det palæstinensiske solidaritetsarbejde, idet man ved at afsløre "zionismens sande natur" ville vise, at Israel ikke var en demokratisk stat, og

¹²⁴⁹ ABA, VS' arkiv, kasse 149, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: Forbundet Mod Imperialismen, "Op-læg til det interne møde, fredag den 9.9.77, Suhmsgade 4, kl. 19:30 om imperialismen i dag – Mellemøsten – den palæstinensiske befrielseskamp".

at jøderne ikke havde ret til national selvbestemmelse.¹²⁵⁰ Fra omkring 1977/78 deltog VS i stigende grad på egen hånd i solidaritetsarbejdet. Der blev dannet en Mellemøstgruppe under IU, der deltog i demonstrationer, seminarer og konferencer om det palæstinensiske spørgsmål.¹²⁵¹ VS underskrev støtteerklæringer til fordel for den palæstinensiske frihedskamp og imod Israels politik i Libanon, og partiet deltog i Ghassan Kanafanis Kulturfonds humanitære indsamlinger til medicin og lægemidler til de palæstinensiske flygtningelejre i Libanon.¹²⁵²

VS' mere udadvendte rolle i solidaritetsarbejdet udløste en debat i medierne, hvor partiet blev kritiseret for antisemitisme og for at støtte brugen af terror i den politiske kamp. Kritikken rettede sig især imod, at VS havde betegnet palæstinensiske aktioner mod mål i Israel som "militære operationer". VS' forsøg på at formulere et svar viste, at partiet havde svært ved at finde fodslag i spørgsmålet om anvendelsen af terror. Lone Johnsen, der var en af de ledende i VS' Mellemøstarbejde, forsvarede således anvendelsen af begrebet "militære operationer" med, at de palæstinensiske angreb var en del af modstandskampen mod "den zionistiske besættelsesmagt", der var støttet af imperialismen. Johnsen støttede ikke drab på civile, men mente samtidig, at sådanne aktioner var en logisk følge af den israelske undertrykkelse af palæstinenserne. Hun fandt derfor, at det var velbegrunderet "at sætte spørgsmålstegn ved Israels ret til at eksistere", idet målet for befrielseskampen måtte være oprettelsen af et "frit og demokratisk Palæstina", hvor jøder og palæstinensere kunne leve med lige rettigheder.¹²⁵³ Andre VS'ere anførte, at PLO ikke var en terrororganisation, at dens aktioner ikke var rettet mod civile (det var tvivlsomt, om man kunne tale om civile mål i et militariseret samfund som det israelske), at VS tog afstand fra aktioner rettet mod "uskyldige og tilfældige mennesker", at uskyldige ofre i forbindelse med aktionerne ofte skyldtes "den fuldstændige hensynsløse" israelske magtanvendelse, og at VS

1250 Ibid., læg Internationalt Arbejde nr. 2.6.: "Mellemøstgruppens beretning om solidaritetsarbejdet".

1251 Ibid.

1252 ABA, VS' arkiv, kasse 134, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: Brev fra FU, 9. sep. [1976]. Ibid., læg Internationalt Arbejde nr. 2.5.: V.S. m.fl., To PLO, the executivecommittee, Beirut, 11. juni 1976. Ibid., kasse 149, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: Støttekomiteen for Ghassan Kanafanis Kulturfond, Medicin til Libanon.

1253 ABA, VS' arkiv, kasse 149, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: Lone Johnsen, udateret indlæg [ca. april 1978].

havde fordømt flykapringer og andre aktioner udført af mindre palæstinensiske grupper.¹²⁵⁴

Det var imidlertid ikke alle i VS, der delte denne opfattelse af de ”militære operationer” imod Israel, der var blevet formuleret uden nogen egentlig partidiskussion, og medlemmer af partiledelsen, folketingsgruppen og flere partiforeninger udtrykte deres kritik.¹²⁵⁵ Viborg partiforening erklærede således, at drab på børn aldrig kunne retfærdiggøres som en ”militær aktion” med henvisning til den gode sag: ”Som sagt, vi fastholder, at vi ikke kan acceptere terror, heller ikke militær terror, rettet mod civile, som et middel, socialister kan anvende i klassekampen.”¹²⁵⁶ På grund af uenigheden blev det vedtaget at føre diskussionen videre i partiet,¹²⁵⁷ men som tidligere nævnt, var det først i 1980’erne, at VS kunne enes om en principiel afvisning af anvendelsen af terror i den politiske kamp.¹²⁵⁸ Kritikere af VS’ støtte til palæstinenserne sag anklagede i samtiden og senere partiet for antisemitisme.¹²⁵⁹

1254 Ibid.: ”Støt PLO [med tilføjelse: Til orientering pol. debat Berl. T. 20/4,78]”; ”VS-svar til Carl Heinrich Petersen”, *Viborg Stifts Folkeblad*, 8. juli 1978.

1255 ABA, VS’ arkiv, kasse 149, læg Internationalt Arbejde nr. 2.6.: ”Mellemøstgruppens beretning om solidaritetsarbejdet”, udateret [ca. 1978].

1256 Ibid., læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.: Viborg pf. til FU/IU, 19. april 1978.

1257 Ibid., læg Internationalt Arbejde nr. 2.6.: ”Mellemøstgruppens beretning om solidaritetsarbejdet”, udateret [ca. 1978].

1258 Preben Wilhjelm skrev i 1980 i partiets interne blad med henvisning til diskussionerne om terroraktioner og gidseltagninger i forbindelse med RAF, De røde Brigader i Italien, Mellemøstspørgsmålet og Den iranske Revolution: ”Det har ikke været muligt at nå til enighed om en generel afstandtagen fra sådanne midler som led i den politiske kamp.” Preben Wilhjelm, *Fra min tid* (Gyldendal, 2005), s. 222.

1259 Se f.eks. reaktionen og gensvaret på Anders Jerichows anmeldelse af Anne Grete Holmsgaard og Kit Broholms *Israel – et land i evig krig* i ”VS og antisemitismen”, *Weekendavisen*, 29. juni-5. juli 1984. For debatten i eftertiden se f.eks. Mikkel Plum, *Bombardér hovedkvarteret. Hvad venstrefløjen sagde, skrev og bedrev fra Stalins død til efter Murens fald* (Gyldendal, 1998), s. 260-263; Bent Blüdnikow, ”Voldsfascinationen på venstrefløjen”, i: Bertel Haarder, red., *Hvem holdt de med? En debatbog om hvorfor politisk aktive på den yderste venstrefløj var i PET’s søgelys under Den Kolde Krig* (Peter la Cours Forlag, 1999), især s. 92-94; Bent Blüdnikow, ”Personlige tanker om en nødvendig debat”, i: Adam Holm og Peter Scharff Smith, red., *Idealisme eller fanatisme? Opgøret om venstrefløjen under den kolde krig* (Forum, u.å.), især s. 171-174, 178-179; Bent Blüdnikow, red., *Opgøret om Den Kolde Krig. En samling af nogle af de bedste indlæg fra de seneste års debat i Berlingske Tidende om Den Kolde Krig* (Peter la Cours Forlag, 2003), s. 256-284. Det skal bemærkes, at der ikke er fundet oplysninger i PET’s arkiv, der kan kaste yderligere lys over spørgsmålet om VS’ påståede antisemitisme. Det kan tilføjes, at det er vigtigt at skelne mellem begreberne ”antizionisme” (modstand

I slutningen af 1970'erne synes VS at have styrket kontakten til PFLP, og flere VS'ere besøgte bevægelsen i Libanon. I sommeren 1980 besøgte en VS-delegation bestående af folketingsmedlem Anne Grete Holmsgaard, Lone Johnsen fra IU og Jacob Erle fra forretningsudvalget Libanon, hvor de førte samtaler med repræsentanter for PFLP og besøgte flygtningelejre, PFLP-institutioner og "militære baser på frontlinjen til fjenden" ("military bases on the front line with the enemy"), som det hed i den fælles udtalelse, der blev underskrevet ved besøgets afslutning.¹²⁶⁰ Delegationen beskrev PFLP som et marxistisk-leninistisk kadreparti med en "stærk militær organisation" og vurderede, at kontakterne burde udbygges, da der var stor overensstemmelse i de to parter syn på situationen i Mellemøsten og zionismen.¹²⁶¹ Ved afslutningen underskrev de to parter en fælles udtalelse, der fastslog nødvendigheden af den fortsatte kamp for en demokratisk palæstinensisk stat. I erklæringen bekræftede PFLP og VS deres fælles opfattelse af Israel som "en kolonialistisk, ekspansionistisk, racistisk enhed" ("a colonial expansionist racist entity"), der fungerede som et redskab for imperialismen, og de erklærede, at det palæstinensiske og jødiske spørgsmål kun kunne løses gennem "den fuldstændige ødelæggelse af den zionistiske enhed" ("the total destruction of the Zionist entity").¹²⁶² De to parter kritiserede den amerikanske imperialismes forsøg på at øge den internationale spænding, hyldede Sovjetunionen for dets støtte til nationale befrielsesbevægelser og fordømte Camp David-aftalerne.¹²⁶³

Det fremgår således af materialet fra delegationsrejsen i 1980, at delegationen støttede PFLP's væbnede kamp mod Israel. Det hedder således i delegationens beskrivelse af PFLP's politik, at PFLP så det som en af sine vigtigste opgaver:

"at føre den væbnede kamp som et nødvendigt middel til at skabe de objektive forudsætninger for, at klasse modsætningerne kan udkrystaliseres, og at der kan skabes en samlet revolutionær kamp i hele den arabiske verden. I den nuværende

---

mod det jødiske folks ret til selvbestemmelse og staten Israels ret til at eksistere) og "antisemitisme" (fjendtlighed mod personer af jødisk oprindelse).

1260 ABA, VS' arkiv, kasse 168, læg Internationalt Arbejde nr. 2.5.: Taysir Kuba (PFLP) og Jakob Erle (VS), Joint Statement.

1261 Ibid.: 'Gruppen', "PFLPs opfattelse af forskellige områder". Et af medlemmerne af delegationen understregede forskellene på VS' og PFLP's synspunkter og organisationsstruktur. Ibid.: 1 fra gruppen, "VS' forhold til PFLP".

1262 Ibid.: Kuba og Erle, "Joint Statement".

1263 Ibid.

situation er den væbnede kamp mod Israel og i Israel en forudsætning for mobileringen af den palæstinensiske befolkning, fordi den viser at den palæstinensiske befrielsesbevægelse er en politisk og militær kraft.¹²⁶⁴

Det antydes også i materialet, at VS-delegationen besøgte PFLP's militære baser, hvorfra de udførte angreb på Israel: "Vi vil desuden fremhæve, at PFLP jævnlige deltager (sammen med den libanesiske venstrefløj) i væbnede angreb ind i det område fascistene og Israel kontrollerer i Sydlibanon, samt ind i Israel. Vi har gennem besøg på adskillige baser fået det indtryk at medlemmerne af Fronten er godt skolede, og at de politiske diskussioner prioriteres højt."¹²⁶⁵

Kommissionen har i dens gennemgang af VS' arkiv imidlertid ikke fundet spor af, at partiet eller individuelle medlemmer direkte støttede eller deltog i PFLP's terrorhandlinger. Den støtte, som VS aftalte at give PFLP, var hovedsageligt af politisk og humanitær art i form af udveksling af politisk materiale, regelmæssige konsultationer og delegationsbesøg, afholdelse af seminarer og solidaritetsmøder, udsendelse af sundhedspersonale og indsamlinger til ambulancer.¹²⁶⁶ Denne politiske og humanitære støtte til PFLP blev videreført i 1980'erne.¹²⁶⁷

Ligesom i tilfældet med RAF var der således forskellige syn i VS på palæstinenes brug af væbnede midler i deres befrielseskamp mod Israel. På den ene side stod de, der tog afstand fra drab på civile, men som forklarede aktionerne som resultatet af den nødvendige væbnede kamp mod den imperialistiske forpost i Mellemøsten. På den anden side stod de, der mente, at drab på civile under ingen omstændigheder kunne retfærdiggøres, og at man ikke kunne anvende terroristiske metoder i socialismens navn. Trods disse indvendinger intensive-rede VS imidlertid kontakterne til PFLP og støttede bevægelsens mål om at ødelægge staten Israel. Selvom VS' solidaritetsarbejde blev udmøntet i en politisk og humanitær indsats, var støtten rettet mod en bevægelse, der var opbygget som et leninistisk kadreparti, som bekæmpede Camp David-fredsprocessen, og som udførte aktioner inde i Israel, der havde civile ofre.

1264 ABA, VS' arkiv, kasse 168, læg Internationalt Arbejde nr. 2.5.: 'Gruppen', "En vurdering af PFLP som organisation".

1265 Ibid.

1266 ABA, VS' arkiv, kasse 168, læg Internationalt Arbejde nr. 2.5.: 'Gruppen', "Det fremtidige samarbejde mellem VS og PFLP".

1267 Se f.eks Birger Nielsen og Jytte Skjønning, "Krigen i Libanon", *VS-Bulletin*, nr. 217, september 1982, s. 42-46; Flemming Røder, "Israel – en tidsindstillet bombe", *VS-Bulletin*, nr. 223, juli 1983, s. 33-35.

VS og IRA

I midten 1970'erne dukker de første spor af kontakter med den nordirske republikanske bevægelse, der kæmpede mod det loyalistiske Nordirland og dets tilknytning til Storbritannien og for et forenet Irland, op. Der findes således i VS' arkiv materiale fra Den irske Solidaritetskomité i Horsens, der publicerede materiale fra Provisional Sinn Fein (PSF), den politiske arm af den republikanske modstandsbevægelse Irish Republican Army (IRA).¹²⁶⁸ VS støttede Prisoners Aid Committee (PAC), der kæmpede for de fængslede IRA-medlemmer, som blev betegnet som ”politiske fanger”, og deres rettigheder i de britiske fængsler.¹²⁶⁹ I begyndelsen blev det irske solidaritetsarbejde udført af Englandsgruppen under IU, men i 1978 oprettedes en Irlandsgruppe, som skulle omfatte såvel VS'ere, der ikke var medlemmer af IU, som personer, der ikke tilhørte VS, men var interesseret i arbejdet.¹²⁷⁰

VS' interesse for det nordirske solidaritetsarbejde byggede – ligesom det var tilfældet for det vesttyske og palæstinensiske – på en klar antiimperialistisk analyse. Situationen i Nordirland (Ulster) var ifølge VS resultatet af den britiske imperialisme over for Irland. Den katolske befolkning blev systematisk diskrimineret og undertrykt af den dominerende protestantiske befolkning (”loyalisterne”), og i 1960'erne opstod en borgerrettighedsbevægelse, der med ikke-voldelige midler skulle arbejde for lige rettigheder. Ifølge Irlandsgruppen så både det loyalistiske borgerskab og den loyalistiske arbejderklassen disse krav som en trussel mod deres privilegier, og de bekæmpede bevægelsen ved hjælp af politi og terrorkorps. Det var som en reaktion på disse overgreb, at den republikanske bevægelse i 1969 opgav den ikke-voldelige strategi og begyndte at forsvare sig med magt, hvilket fik den britiske regering til at indsætte militæret for at genoprette roen. Ifølge Irlandsgruppen havde udviklingen vist den katolske befolkning, at man skulle føre en bred kamp mod årsagen til undertrykkelsen – den engelske imperialisme. Men siden imperialismen var forårsaget af kapitalismen, og siden engelske økonomiske interesser stadig dominerede Eire, var det ikke nok at gen-

1268 ABA, VS' arkiv, kasse 125, læg Internationalt Arbejde nr. 2.5.: Den irske Solidaritetskomité, ”Den irske frihedskamp” udgivet af Provisional Sinn Fein, vol. I, No. 7, Oct. 1975.

1269 Ibid., kasse 148, læg Internationalt Arbejde nr. 2.o.: Jacqueline Kaye, Prisoners Aid Committee, to Dear friends, 22 June 1977, med vedlagt materiale om Prisoners Aid Committee og ”PAC News”; Englandsgruppen til FU og brev, 16. oktober 1977, med vedlagt materiale.

1270 Ibid., kasse 149, læg Internationalt Arbejde nr. 2.6.: Englandsgruppen, ”England 1978 – kortfattet status”, 15. august 1978.

forene Ulster med Den irske Republik (Eire). Det endelige mål for den nordirske frihedskamp var ”et frit, forenet og socialistisk Irland.”¹²⁷¹ VS’ solidaritetsarbejde havde derfor til formål at støtte den irske befolkning i dens kamp mod den engelske imperialisme, først og fremmest ved at støtte de ”politiske fanger” i de engelske fængsler.¹²⁷²

Med oprettelsen af Irlandsgruppen intensiverede VS sit solidaritetsarbejde, partiet udsendte støtteerklæringer til fordel for de sultestrejkende fangers krav om bedre vilkår og politisk status, og en VS-delegation besøgte i 1981 Belfast og offentliggjorde efterfølgende artikler om undertrykkelsen af den katolske befolkning.¹²⁷³ Disse aktiviteter blev fra 1982 videreført af Irlandskomiteen, som samlede enkeltpersoner og organisationer fra venstrefløjen, der var interesseret i det nordirske spørgsmål.¹²⁷⁴

Ligesom det var tilfældet med det vesttyske og palæstinensiske solidaritetsarbejde, herskede der i VS forskellige holdninger til støtten til den republikanske bevægelse. Således blev partiets ledelse kritiseret for at samarbejde med Sinn Fein, der havde tætte kontakter til IRA, der anvendte vold i den politiske kamp.¹²⁷⁵ Partiets begrundelse for kontakterne var, at VS som et revolutionært

1271 Ibid., kasse 190, læg Internationalt Arbejde nr. 2.2.5.: ”VS’s forslag til grundlag for solidaritetskomite (Irland)”, vedlagt Lisbeth Hernes, Irlandsgruppen, til FU, 11. december 1980.

1272 Ibid.

1273 ABA, VS’arkiv, kasse 189, læg Internationalt Arbejde nr. 2.1.03.: Inger V. Johansen, For Internationalt Udvalg, Pressemeddelelser fra VS, 16. og 21. december 1980; VS, ”Ordlyd af resolution sendt af VS til demonstration i Dublin d. 18.7. arrangeret af The National H-Block/Armagh Committee”, 21. juli 1981. Ibid., kasse 190, læg Internationalt Arbejde nr. 2.2.: Kampagnen til støtte for de sultestrejkende irske fanger, Til en række enkeltpersoner, fagforeninger, bevægelser og politiske partier og organisationer, 20. maj 1981. Inger V. Johansen, ”Nordirlands befolkning er udsat for en regulær krigsførelse”, *Socialistisk Dagblad*, 18. september 1981; Inger V. Johansen, ”Dagligdagen for nationalisterne er en evig undertrykkelse”, *Socialistisk Dagblad*, 19.-20. september 1981; Lisbeth Hernes, ”Blandt de unge irere er der særlig stærk modstand mod den britiske besættelse”, *Socialistisk Dagblad*, 24. september 1981; Bjørn Pedersen, ”Andre steder hedder det apartheid”, *Socialistisk Dagblad*, 9. oktober 1981; Inger V. Johansen, ”Vi vil udrydde midtergrupperne i irsk politik”, *Socialistisk Dagblad*, 14. oktober 1981; Inger V. Johansen, ”Den republikanske bevægelse må nu til at deltage i valgprocessen”, *Socialistisk Dagblad*, 15. oktober 1981.

1274 ABA, VS’ arkiv, kasse 207, læg Internationalt Arbejde nr. 2.2-2.5.: Irlandskomiteen Til medlemmer af Irlandskomiteen, partier og bevægelser, samt enkeltpersoner som sidste år støttede den danske H-Blok-kampagne, 5. oktober 1982, med vedlagt ”Forslag til dagorden for stiftende møde for Irlandskomiteen 11. oktober 1982”. Se også Inger V. Johansen, ”IRA – Væbnet kamp med historiske rødder”, *VS-Bulletin*, nr. 222, maj 1983, s. 30-32.

1275 PET, emnesag: Thomas Blach, ”Appel”, *Solidaritet*, 27. april - 2. maj 1984.

parti skulle støtte befrielsesbevægelser i den internationale klassekamp,¹²⁷⁶ og at VS ikke havde kontakt til IRA, men udelukkende til Sinn Fein, der var et lovligt parti i Irland og England.¹²⁷⁷

Intensiveret overvågning?

Fra omkring 1979 blev der øjensynligt gjort overvejelser i PET, om der skulle iværksættes en mere intensiveret overvågning af VS. I maj 1979 indsendte en medarbejder ved Region II en oversigt over syv tidligere indberetninger siden 1977 om den trotskistiske fraktion i VS. Medarbejderen foreslog Centralafdelingen, at den gennemgik indberetningerne for at danne sig et overblik over fraktionen Revolutionære Socialisternes virksomhed: ”Jeg mener selv, at det er interessant, man i VS har en trotskistisk fraktion. Kan det bruges som argument for en mere intensiv overvågning af VS?”¹²⁷⁸ Det vides ikke, om Centralafdelingen fulgte opfordringen, eller hvilket svar Region II fik.¹²⁷⁹ Men Centralafdelingen synes på et tidspunkt at have overvejet mulighederne for at skærpe overvågningen, hvilket fremgår af en bemærkning fra en repræsentant for Centralafdelingen, som på et møde i 1982 med sagsbehandlere fra regionerne ifølge referatet oplyste, ”at en forstærket efterforskning i partiet VS var droppet, fordi det rent politisk ansås for risikabelt.”¹²⁸⁰ En medfølgende årsag kunne være, at PET’s trusselsvur-

1276 Se f.eks. *ibid.*: Kirsten Larsen, ”Troværdighed?”, *Solidaritet*, 27. april - 2. maj 1984.

1277 PET, emnesag: Foreign and Commonwealth Office, Background Brief, January 1988: ”The Provisional IRA: International Contacts Outside the United States”; Keld Albrechtsen to the British Government, June 2nd, 1988; Inger V. Johansen til justitsministeren, 14. juni 1988; Erik Ninn-Hansen til Inger V. Johansen, 29. juni 1988. Hermed besvares folketingsspørgsmål nr. 328 (”Hvorfra havde det britiske udenrigsministerium sin viden om de danske organisationer og deres arbejde med irske spørgsmål, som de offentliggjorde i en rapport i januar 1988?”). Det fremgår ikke af den bevarede emnesag i PET’s arkiv, hvorfra de britiske oplysninger stammede. PET, emnesag.

1278 PET, emnesag: ”Revolutionære Socialister i VS”, 17. maj 1979. I det følgende besvares folketingsspørgsmål nr. 162 (”Hvilke grupper i VS blev overvåget i 1980’erne, jf. PET-redegørelsen side 39?”) og nr. 339 (”Havde PET i 1980’erne agenter eller meddelere placeret i VS, eller overvågede PET VS?”).

1279 Den pågældende medarbejder har over for Kommissionen oplyst, at VS ikke var et mål for PET’s overvågning. RB: 13. januar 2004.

1280 PET, administrativ sag: ”Referat vedr. møde i Odense den 23.11.1982 for sagsbehandlere af afd. C-stof i regionerne”.

dering af VS ikke gav anledning til at iværksætte en intensiveret overvågning. PET synes således at have opgivet tanken om en intensiveret overvågning af VS.

Alligevel er der flere tegn på, at PET allerede fra slutningen af 1970'erne ofrede VS mere opmærksomhed, og at man i højere grad end tidligere forsøgte at klargøre, på hvilke områder partiet kunne udgøre en sikkerhedsrisiko. For det første steg antallet af indhentede oplysninger, som blev registreret i emnekartoteket fra 1976 til 1989.¹²⁸¹ Det var især antallet af oplysninger vedrørende VS' generelle politiske virksomhed og internationale kontakter, der steg fra slutningen af 1970'erne, mens oplysningerne om lokalafdelinger og møder holdt sig på et meget lavt antal. Disse tal kan være et udtryk for, at PET interesserede sig for den ideologiske udvikling i VS i denne periode, dvs. opgøret med "strammerne" og demokrati-debatten, og for partiets genopståede internationale solidaritetsarbejde, dvs. kontakterne til PFLP og Sinn Fein.

For det andet var VS for første gang omtalt i Centralafdelingens årsberetninger fra 1983 til 1985. Årsberetningerne kan læses som PET's prioriterede liste over de partier, organisationer og bevægelser, der blev anset for at udgøre den største trussel mod den indre sikkerhed, og som derfor skulle holdes under overvågning. Dette er den eneste periode, hvor VS optrådte på denne liste. Årsberetningerne var udformet som oversigter over VS' udvikling med vægt på sådanne emner som partiets folketingsarbejde, deltagelse i 1. maj-demonstrationer, kontakter til BZ-bevægelsen og udenlandske organisationer, forløbet af årets kongres og forskellige fraktionsopgør.¹²⁸² I 1984 blev der tillige udarbejdet en egentlig trusselsvurdering af VS, hvilket understregede den betydning, PET tillagde VS på dette tidspunkt. Analysen var formentlig foranlediget af, at de nye retningslinjer i 1983 gjorde det muligt at registrere personer, der alene var kendt for deres tilhørsforhold til partier eller organisationer, som havde et revolutionært program, og som anvendte ulovlige midler.¹²⁸³ På det møde, hvor regeringens sikkerhedsudvalg godkendte retningslinjerne, vedtog man også, at PET kunne holde sig orienteret om udviklingen i bl.a. visse grupper inden for VS ved hjælp af kontaktnet.¹²⁸⁴ Den efterfølgende PET-analyse slog fast, at VS tog afstand fra de østeuropæiske kommunistiske regimer, men at partiet havde tætte

1281 Tallene bygger på en gennemgang af emnekartoteket vedrørende VS.

1282 PET, administrativ sag: Årsberetning 1983. Afdeling C. PET, administrativ sag: Årsberetning 1984.

Afdeling 2. *ibid.* PET, administrativ sag: Årsberetning 1985. Afdeling 2.

1283 PET, emnesag: "Retningslinjer vedr. efterforskning på det politiske område", 7. februar 1983.

1284 RSU: Referat af udvalgets møde 7. februar 1983.

forbindelser til BZ-bevægelsen og udenlandske befrielsesbevægelser, selvom det ikke kunne bevises, at VS styrede BZ'erne eller var involveret i direkte støtte til terroraktivitet.¹²⁸⁵

Endelig har PET's fornyede interesse for VS i 1980'erne sat sig spor i en mere intensiv overvågning af VS-arrangementer. Et eksempel herpå var Venstresocialisternes 14. kongres, der blev afholdt på Mørkhøj skole i Gladsaxe fra den 3. til den 5. maj 1985. Selve kongressen blev tilsyneladende fulgt via pressen, og der blev udarbejdet en notits om dens forløb og vigtigste beslutninger. Samtidig indsamlede en PET-medarbejder registreringsnumrene på de biler, som var parkeret i umiddelbar nærhed af skolen. Indehaverne af bilerne blev identificeret og ved at sammenholde resultaterne med oplysningerne i PET, var det muligt at udpege en række af deltagerne i kongressen. Oplysninger om de pågældende personers tidligere politiske aktiviteter blev derpå noteret i indberetningen om kongressen.¹²⁸⁶ Overvågningen skyldtes tilsyneladende en henvendelse fra en udenlandsk tjeneste, som havde modtaget oplysninger om, at Sinn Fein, IRA's politiske fløj, havde sendt en repræsentant til kongressen.¹²⁸⁷

PET genoptog også brugen af kilder til at holde sig orienteret om udviklingen i VS. En kilde rapporterede således ved flere tilfælde om samarbejdet mellem VS' faglige gruppe og andre venstrefløjspartier på Fyn i begyndelsen af 1980'erne.¹²⁸⁸ I slutningen af 1980'erne placerede PET en kilde i Venstresocialisternes Ungdom (VSU), og den pågældende holdt tjenesten orienteret om organisationens introduktionsskolingskurser og sommerlejre.¹²⁸⁹ Derimod er der ikke fundet tegn på, at VS eller ledende VS'ere blev telefonaflyttet i denne periode, sådan som det er blevet hævdet.¹²⁹⁰

Under den intensiverede overvågning i 1980'erne indsamlede PET en lang række oplysninger om VS' generelle virksomhed, såsom offentliggørelsen af den

1285 PET, emnesag: Bearbejdningsgruppen, "Generel orientering om partiet Venstresocialisterne", 22. juni 1984.

1286 PET, emnesag: "Venstresocialisterne", 6. juni 1985; "VS-landsmøde i week-enden 3. - 5. maj 1985 på Mørkhøj Skole", udateret.

1287 Ibid.: PET-korrespondance, 24. og 29. april 1985 og 21. juni 1985.

1288 Ibid.: "Venstresocialisterne i Odense", 20. december 1982; "Det faglige udvalg på Fyn", 16. juni 1983; "Forbindelser mellem den faglige opposition på Fyn", 21. juni 1983.

1289 PET, kildesag: Notits, 30. juni 1993.

1290 Se for eksempel "Du er ikke alene - der er en der lytter med", *Ugeavisen København*, 16. februar 1983.

så kaldte ”Røde Vismandsrapport” i 1983,¹²⁹¹ forskellige fagforeningers økonomiske støtte til partiet¹²⁹² og lukningen af ugeavisen *Solidaritet* i 1984.¹²⁹³ Tjenesten synes at have fulgt demokrati-debatten og det efterfølgende opgør med Faglig Fælles Liste-fraktionen med særlig interesse at dømme ud fra antallet af udarbejdede redegørelser.¹²⁹⁴ I slutningen af årtiet noterede PET sig VS’ voksende krise og forsøget på at få etableret et valgsamarbejde på venstrefløjen.¹²⁹⁵ Det er imidlertid karakteristisk for disse indberetninger, at de primært beskrev udviklingen i VS og ikke indeholdt egentlige trusselsvurderinger. Der fremgår således ikke klart, om PET mente, at der var en reel fare for, at de antidemokratiske kræfter kunne vinde magtkampen i VS og føre partiet over på en mere revolutionær kurs. Derimod kan det konstateres, at PET i 1980’erne anså VS for at udgøre en sikkerhedsrisiko på tre områder: Infiltrationen af statsapparatet, der kunne bruges til at varetage partiets interesser; de tætte forbindelser til BZ-bevægelsen, der kunne udvikle sig til uroligheder; og VS’ kontakter til PFLP og IRA, som kunne udvikle sig til egentlig støtte til terrorbevægelser.

Infiltration af statsapparatet

PET modtog en række oplysninger om forskellige former for VS-infiltration i det offentlige.¹²⁹⁶ Der tilflød således tjenesten spredte eksempler på, at medlemmer

1291 PET, emnesag: ”Den Røde Vismandsrapport” – udsendt af VS, 9. september 1983.

1292 Ibid.: ”Økonomisk støtte til VS valgkamp ved valget jan. 1984”, 7. februar 1984.

1293 Ibid.: ”Venstresocialisterne”, 18. december 1984; ”Venstresocialisterne”, 17. april 1985.

1294 Ibid.: ”Venstresocialisternes kongres 1983”, 7. februar 1984; ”Venstresocialisterne”, 9. maj 1984; ”VS trues af splittelse”, 4. juli 1984; ”Dannelsen af en ny gruppe, ”Internationale Socialister” (IS), tidlige medlem af VS’s FFL”, 20. marts 1985; ”Oprettelse af en ny organisation ”Revolutionære Socialister”, der består af udbrydere fra Faglig Fælles Liste under partiet VS”, 21. marts 1985; ”Venstresocialisternes ekskludering af fraktionen ”Revolutionære Socialister””, 25. marts 1985.

1295 Ibid.: ”Venstresocialisternes invitation til samtale om etablering af et venstrefløjsvalgforbund i forbindelse med kommunalvalget i november 1985”, 11. marts 1985; ”VS’s beslutning om, hvem der skal være kandidater på Socialistisk Enhedsliste”, 11. august 1988; ”Venstre Socialisternes ekstraordinære landsmøde”, 10. december 1987; ”Mulig oprettelse af Socialistisk Enhedsliste på venstrefløjen”, 17. oktober 1988; ”Enhedslisten – den røde og grønne fællesliste for partierne på den yderste venstrefløj”, 30. november 1989.

1296 Det skal bemærkes, at ”infiltration” er PET’s terminologi. En VS’er, der fik en stilling i det offentlige, og dermed i PET’s øjne kunne ses som udtryk for VS-infiltration, behøvede ikke pr. definition at

af VS skulle være gået ind i militæret som ”politiske soldater”.¹²⁹⁷ I 1989 forlød det, at VSU på sine ”Intro-skolingskurser” forsøgte at anspore deltagerne til at blive værnepligtige som politiske soldater, for på den måde at føre den antimilitaristiske kamp videre inden for systemet. Ifølge Region IV’s oplysninger skulle der have været mindst tre VSU’ere de seneste år på Antvorskovs Kaserne, og alt tydede på, at infiltrationen ”er sat i en form for system”, og at VSU’erne bevidst stræbte efter at indtage nøglepositionerne blandt de værnepligtige for derved at påvirke dem politisk.¹²⁹⁸ At dømme ud fra de få og spredte oplysninger synes der dog ikke at have været tale om en særlig omfattende og systematisk infiltration af forsvaret, vistnok fordi VSU’erne traditionelt foretrak at være militærnægtere. Det virker da heller ikke som om, PET fulgte denne aktivitet særligt nøje.

I begyndelsen af 1980’erne modtog PET oplysninger om systematisk VS-infiltration af forskellige statslige institutioner som forberedelse til en væbnet samfundsomvæltning. Ifølge kildeoplysninger skulle en navngiven VS’er være medlem af VS’ aktions- og kampgruppe, hvis formål angiveligt var ”at skabe uroligheder og konfrontationer under politiske konflikter.” Den pågældende VS’er havde indtaget en fremtrædende rolle under en konflikt i 1980, og den næste aktion var planlagt til at løbe af stablen i 1981 i forbindelse med saneringen af Folkets Hus på Vesterbro: ”Det skulle være nærliggende snart at tage våben i brug ved disse aktioner, som betragtedes som optakt til egentlig væbnet revolution.”¹²⁹⁹ Ifølge kilden var den pågældendes arbejdsplads berygtet for at være domineret af personer med tilknytning til VS, som sørgede for kun at ansætte ligesindede.¹³⁰⁰ Aktions- og kampgruppen kendes ikke andetsteds fra, og oplysningerne om et væbnet oprør forekommer usandsynlige. Det heller ikke kan bekræftes, om VS skulle have forsøgt at overtage kontrollen med den pågældende arbejdsplads. Oplysningerne betød, at PET anmodede en udenlandsk tjeneste om at overvåge deltagerne på en studietur til Amsterdam i sommeren 1982.¹³⁰¹

---

have til formål at undergrave eller påvirke staten. Men på grund af partiets ideologiske opposition til det bestående samfund betragtede PET sådanne VS’ere som mulige sikkerhedsrisici.

1297 PET, emnesag: Notitser, 25. april 1977 og 23. september 1980.

1298 PET, emnesag: ”VS og VSU-medlemmers forsøg på at føre den ”anti-militaristiske kamp”, under aftjening af værnepligten på Antvorskovs Kaserne i Slagelse”, 8. september 1989. PET, emnesag: ”Vedr.: VSU’s ”intro-skolingskurser” omhandlende specielt VSU’s opfordring til medlemmerne om deltagelse i ”Den anti-militaristiske kamp i geledderne””, 16. august 1990.

1299 PET, emnesag: ”Forskellige oplysninger omkring ”Bygger-sagen””, 7. juli 1980.

1300 Ibid.

1301 PET, emnesag: Notits, 22. juni 1982; telex, 15. juli 1982; Korrespondance til PET, 18. november 1982.

PET mente også at vide, at en gruppe VS'ere havde bidt sig fast på vigtige poster i en offentlig styrelse, og at de optrådte yderst sikkerhedsbevidste.¹³⁰² En anden kilde hævdede, at VS havde en slags efterretningstjeneste, som blev anvendt til at indsamle oplysninger om ansøgere politiske baggrund, således at man sikrede sig, at kun folk med de rette meninger blev ansat. Samme kilde havde overhørt en samtale mellem nogle VS'ere, hvoraf den ene var en navngiven medarbejder i den omtalte styrelse, hvor der angiveligt var blevet talt om våben.¹³⁰³ Mens det ikke fuldstændigt kan udelukkes, at VS'ere skal have forsøgt at ansætte partimedlemmer i det offentlige, er der ikke fundet andre oplysninger i PET's arkiv, der bekræfter, at VS systematisk skulle have indsamlet personoplysninger, eller at man skulle have haft planer om at anskaffe sig våben. Endelig er der bevaret nogle enkelte indberetninger i PET's arkiv, der antyder, at tjenesten så med stor alvor på, at personer med tilknytning til VS blev ansat i det offentlige.¹³⁰⁴

VS og BZ-bevægelsen

PET havde en begrundet mistanke om, at VS var involveret i BZ-bevægelsens aktioner.¹³⁰⁵ Tjenesten kunne i denne forbindelse pege på, at partiet altid havde lagt vægt på ekstraparlamentariske aktiviteter, at partiet ikke fuldstændig havde afvist muligheden af at bruge vold mod undertrykkende regimer, og at adskillige VS-aktivister gennem årene havde deltaget i konfrontationer med politiet. PET henviste også til, at der var blevet anholdt VS-aktivister under de ulovlige BZ-aktioner, og at der var blevet konstateret forskellige former for kontakt og støtte mellem de to grupper. PET's foreløbige vurdering i 1984 lød imidlertid på, at den hidtidige efterforskning ikke havde kunnet påvise, at VS var "de egentlige igangsættere" af BZ-aktionerne. Det blev derfor foreslået, at tjenesten fremover skulle fokusere på de fremtrædende VS'ere, som havde kontakt til BZ'erne, for derved at identificere de centrale personer.¹³⁰⁶

1302 Ibid.: "Partiet Venstresocialisternes strategi med hensyn til ansættelse af partifæller i diverse statsinstitutioner", 7. december 1981.

1303 Ibid.: "VS-fraktionen Foreningen Socialister", 14. september 1982.

1304 Ibid.: Notits, 24. februar 1977; "Venstresocialisterne", 24. februar 1977; Notits, 27. januar 1981.

1305 For en nærmere beskrivelse af BZ-bevægelsen og PET's overvågning heraf henvises til afsnittet om PET's overvågning af BZ-bevægelsen i Kommissionens beretning, bind 10.

1306 PET, emnesag: Bearbejdningsgruppen, "Generel orientering om partiet Venstresocialisterne", 22. juni 1984.

PET's overvågning i 1980'erne synes dog allerhøjest at have bekræftet, at VS'ere fortsat deltog i ekstraparlamentariske aktioner, og at der var forbindelser til BZ-bevægelsen.¹³⁰⁷ Flere indberetninger viste, at der var mistanke om tætte kontakter mellem VS'ere i Københavns Kommune og BZ-bevægelsen. Således havde tjenesten en formodning om, at der tilflød BZ'erne oplysninger om tomme huse fra magistraten. Denne mistanke blev dog ikke bevist.¹³⁰⁸ Flere af VS' borgerrepræsentanter viste sig at have forbindelse til BZ'erne. En enkelt blev frifundet for at have forstyrret den offentlige orden, da hun lukkede nogle BZ'ere ind i Borgerrepræsentationens mødesal.¹³⁰⁹ Der var dog ingen tegn på, at VS styrede BZ-bevægelsens aktioner. I 1987 noterede PET da også, at lederen i *VS-bulletin* "tilsyneladende tager afstand fra BZ-bevægelsens attituder og kampformer." Dette skyldtes ifølge PET's opfattelse en skræk hos VS for, at BZ på grund af deres aktionsformer ville blive isoleret på venstrefløjen.¹³¹⁰

VS' internationale kontakter: Solidaritetsarbejde eller terrorstøtte?

Som tidligere beskrevet genoptog VS sit internationale arbejde i sidste halvdel af 1970'erne og engagerede sig i solidaritetsarbejdet til fordel for RAF-fangerne, den republikanske bevægelse i Nordirland og den palæstinensiske befrielsesbevægelse i Mellemøsten. I den forbindelse etablerede VS og især dets Internationale Udvalg (IU) kontakter til Sinn Fein (IRA's politiske arm) og PFLP. PET var først og fremmest interesseret i at fastslå, om VS' støtte var rent politisk, eller om den tillige involverede direkte støtte til eventuelle terroraktioner.

PET's tidligste oplysninger om palæstinensiske kontakter stammede fra 1969, hvor VS-Østerbro afholdt møder med repræsentanter for Yassir Arafats Al Fatah-organisation, hvor man drøftede planer om at oprette en afdeling i Danmark.¹³¹¹ Fra slutningen af 1970'erne kunne PET konstatere, at PFLP udfoldede betydelige anstrengelser for at etablere og fastholde kontakten til VS, som kunne

1307 Ibid.: "Vedr. telefonkæder til mobilisering af "venstrefløjen i København"", 30. marts 1981; "Venstre-socialisternes landsmøde 1987", 29. maj 1987.

1308 Ibid.: "VS' forbindelse til BZ-brigaden", 15. april 1983.

1309 Ibid.: Notits, 23. maj 1983; også notits, 8. februar 1988.

1310 Ibid.: "Kontakt mellem VS og BZ-bevægelsen", 29. juni 1987.

1311 PET, emnesag: "Al Fatah", 17. februar 1969.

bistå PFLP med at skabe forståelse for dets kamp mod Israel og sikre palæstinenserens indrejse til Danmark gennem officielle invitationer.¹³¹²

I 1989 udarbejdede PET en længere rapport om PFLP. Det hed heri, at PFLP var baseret på en marxistisk-leninistisk ideologi og havde som mål en panarabisk revolution, der skulle forene de arabiske lande. Forudsætningen for dette var udryddelsen af Israel og alle imperialistiske kræfter gennem den væbnede kamp. PFLP's Foreign Operations Apparatus under George Habbash havde fra slutningen af 1960'erne gennemført en række terroraktioner og havde samarbejdet med vestlige terrorgrupper som RAF og The Japanese Red Army (JRA). PFLP havde brudt med den palæstinensiske paraplyorganisation PLO i protest mod PLO's forsøg på at finde en politisk løsning på det palæstinensiske problem, der indebar en anerkendelse af Israels eksistens. I løbet af 1970'erne var PFLP imidlertid slået ind på en mindre militant vej, bl.a. ud fra den erkendelse at yderligere terrorhandlinger i udlandet ville give bagslag, og man tilsluttede sig ideen om et delt Palæstina (der dog kun skulle eksistere indtil det endelige slag kunne rettes mod Israel). I 1987 var PFLP genindtrådt i PLO. Ifølge PET var medlemmer af PFLP allerede blevet konstateret i Danmark i slutningen af 1960'erne, og i 1972 havde de fundet sammen i Palestinian Workers Union (PWU), der havde omkring 200 medlemmer, og som bl.a. etablerede kontakt til VS, Tvind, Palæstina Kampagnen og Foreningen mod Imperialisme. I 1980'erne var PFLP's position blandt palæstinenserne i Danmark mindsket, og efter oprettelsen af et PLO-kontor domineredes bevægelsen af de mere moderate kræfter under Arafat-fløjen.¹³¹³

PET's overvågning af VS' forbindelser til PFLP synes at være begyndt omkring 1978, og tjenesten konstaterede de følgende år en lang række kontakter i form af møder med personer fra PFLP/PWU, invitationer fra VS'ere til PFLP-medlemmer til at besøge Danmark, besøg i flygtningelejre i Libanon og hos PFLP i Damaskus, Beirut og Bagdad, ophold på den libyske ambassade, involvering i Palæstina-kampagnen og Internationalt Forums Palæstina-gruppe og deltagelse i venskabsforeninger. Spørgsmålet for PET var, om dette åbne solidaritetsarbejde ville udvikle sig til direkte støtte til PFLP's væbnede kamp. En udenlandsk tjener kunne således henvise til tidligere tilfælde, hvor velmenende personer fra Vesten, der havde besøgt Mellemøsten for at få mere at vide om det palæstin-

1312 PET, administrativ sag: Årsberetning afdeling T 1983, s. 15. Administrativ sag: Årsberetning 1985. Afdeling 2, s. 94.

1313 PET, Region IV, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, "Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP)", 19. juli 1989, s. 4-10, 101-102.

siske spørgsmål, var blevet involveret i terrororganisationer. For eksempel havde et besøg af et hollandsk par i Libanon udviklet sig til en nær kontakt med PFLP og deltagelse i en træningslejr.¹³¹⁴

Ifølge en oplysning fra en udenlandsk tjeneste skulle flere navngivne VS'ere være holdt op med at besøge PWU's lokaler i København omkring 1981-82. Årsagen skulle være, at de havde etableret en direkte kontakt med PFLP-hovedkvarteret i Beirut.¹³¹⁵ Meddelelsen indeholdt imidlertid flere fejlagtige oplysninger (bl.a. at de skulle være medlemmer af DKP), hvilket gør det svært at vurdere dens troværdighed. En anden kilde ville vide, at en fremtrædende VS'er i 1985 havde planer om at rejse til Damaskus for at arbejde for PFLP's informationsafdeling.¹³¹⁶ Arbejdet for den palæstinensiske sag førte tilsyneladende til, at VS accepterede hemmelig økonomisk støtte fra oberst Gadaffis Libyen. I 1979 skulle to navngivne VS'ere angiveligt have besøgt den libyske ambassade, hvor de fik udbetalt 10.000 kr. til dækning af udgifterne i forbindelse med Palæstina-ugen. VS-repræsentanterne insisterede på at få beløbet udbetalt i kontanter, idet det ville være "politisk farligt" for partiet, hvis støtten blev kendt.¹³¹⁷

Ifølge oplysningerne i PET's arkiv havde to VS'ere, der var fremtrædende i Palæstina-arbejdet, kontakter til personer i miljøet omkring den såkaldte Appelgruppe (Blekingegade-banden). Flere medlemmer af gruppen blev senere sigtet og dømt bl.a. for medvirken til væbnet røveri og indsamling af våben til fordel for PFLP. PET's overvågning i 1980'erne viste, at de begge havde kontakt med en kvinde fra miljøet,¹³¹⁸ og at de pågældende VS'ere havde forbindelse til en palæstinenser, som var tilknyttet PFLP's afdeling for udenrigsforbindelser og indtil 1981 ansvarlig for det nordeuropæiske område. PET synes at have haft den ene af VS'erne mistænkt for at spille en rolle i kanaliseringen af pengene fra Appelgruppen til PFLP via den såkaldte Kanafani-fond.¹³¹⁹ I 1979 fremgik det af en aflytning, at PFLP-repræsentanten var i kontakt med flere af hovedpersonerne fra

1314 PET, emnesag: Korrespondance til PET, 8. august 1979.

1315 PET, personsag: Korrespondance til PET, 7. juni 1982.

1316 PET, emnesag: "Kendt medlem af VS, der angiveligt har planer om fremtidigt arbejde for terrororganisationen PFLP i Syrien", 28. februar 1985.

1317 PET, emnekartotek: "VS", oplysning dateret 30. oktober 1979.

1318 PET, personsag: Notits, 5. august 1997. PET, personsag: Anmodning om observation, 28. august 1984; Notat, 25. februar 1988.

1319 PET, personsag: Notits, 5. august 1997. PET, personsag: Afd. T, notits, 12. september 1979. PET, Region IV, emnesag: Politiets Efterretningstjeneste, "Popular Front for the Liberation of Palestine (PFLP)", 19. juli 1989, s. 64, 68, 71-72, 79, 96-100.

Appel-gruppen, en person fra Tvind og de to omtalte VS'ere.¹³²⁰ Selvom det ikke kan afvises, at VS'ernes kontakt til de nævnte udsendinge fra PFLP udelukkende skyldtes deres involvering i solidaritetsarbejdet, tyder deres nære kendskab med personer, der fandtes i miljøet omkring PFLP og Appel-gruppen, på, at de to VS'ere kan have været involveret i støtten til PFLP's væbnede kamp.

PET's efterforskning af VS' kontakter til PFLP var karakteriseret af en ganske omfattende brug af telefonaflytning og observation. Så vidt det kan konstateres, blev der dog ikke foretaget aflytninger af nogen af de implicerede VS'eres telefoner.¹³²¹ Oplysningerne om kommende aktiviteter blev i flere tilfælde brugt til at iværksætte observation for at identificere deltagerne. I juni 1978 overvågede medarbejdere fra observationsholdet således et møde på en restaurant i København mellem en gruppe VS'ere og PFLP-folk, hvor deltagerne angiveligt diskuterede en tur til Libanon og aftalte kommende møder.¹³²² I maj 1979 fotograferede PET deltagerne i et møde i VS' lokaler i Skt. Pederstræde til støtte for anholdte studenter i Israel. På grundlag af den igangværende overvågning af PWU kunne tjenesten konstatere, at mødet havde været præget af uenighed blandt repræsentanterne for de forskellige palæstinensiske organisationer.¹³²³ I juli 1979 fotograferede PET en gruppe fra VS og Internationalt Forum, da de skulle rejse fra Kastrup Lufthavn til Beirut.¹³²⁴ I november 1979 observerede PET ligeledes, at en repræsentant for VS tog imod en palæstinenser i lufthavnen.¹³²⁵

En gennemgang af det bevarede arkivmateriale, heriblandt de eksisterende personsager, viser, at flere ledende VS'ere blev registreret på grund af deres palæstinensiske kontakter.¹³²⁶ I forbindelse med efterforskningen af kontakterne udvekslede PET i et vist omfang personoplysninger med udenlandske samar-

1320 PET, emnekartotek: "VS", oplysning dateret 10. oktober 1979.

1321 PET, personsag: Notits, 20. marts 1980, 9. september 1980, 5. januar 1981 og 31. august 1984. PET, personsag: Notits, 19. april 1978. PET, personsag: Notits, 24. juni 1986.

1322 PET, emnesag: Notits, 21.6.1978; Afd. E, notits, 21. juni 1978.

1323 Ibid.: Afd. E, notits, 28. maj 1979; notits, 30. og 31. maj 1979.

1324 Ibid.: notits, 30. juli 1979.

1325 PET, personsag: Notits, 7. november 1979.

1326 Kommissionens gennemgang af bevarede personsager på personer med tilknytning til VS. En gennemgang af det bevarede arkivmateriale foretaget af PET i 1998 viste, at der på daværende tidspunkt var bevaret 11 sager på personer, der enten havde været medlemmer af eller relateret til VS. Syv af disse var registreret med oplysninger om kontakt til Mellemøsten eller Nordirland, og tre var registreret med oplysninger om ulovlige aktioner i 1960'erne. PET, Fakta-gruppen: "Venstresocialisterne (VS) mistanke om § 114-relaterede aktiviteter", 15. april 1998.

bejdspartnere. Undertiden var PET imidlertid tilbageholdende med at videregive oplysninger om de pågældendes politiske aktiviteter. I andre tilfælde videregav PET kun sparsomme personoplysninger. Men i nogle tilfælde videregav PET også mere detaljerede oplysninger om danske statsborgeres lovlige politiske virksomhed.

PET fulgte også tæt VS' forbindelser til IRA's politiske fløj, Provisional Sinn Fein (PSF). PET var først og fremmest interesseret i Nordirlandskomiteen, der var blevet oprettet i 1980 af en række venstreorienterede grupper på initiativ af VS' Irlandsgruppe. PET's interesse for komiteens virksomhed skyldtes først og fremmest, at der ifølge terrorafdelingen (afdeling T) var erfaring for, at sådanne solidaritetskomiteer kunne spille en vis rolle i våbenforsyningen til IRA. Det fremgår ikke, hvad disse erfaringer byggede på, men det drejede sig formentlig om sager fra andre vesteuropæiske lande. PET kunne ligeledes henvise til, at der i begyndelsen af 1980'erne var fremkommet en række rapporter om, at IRA skulle modtage våben fra Danmark, eller at de blev transporteret via Danmark til Nordirland. Der var dog ikke ført bevis for disse påstande.¹³²⁷

PET fokuserede derfor i sin efterforskning af VS' kontakter på Nordirlandskomiteen. Efter at have konstateret i april 1981, at komiteen åbenbart ikke havde givet livstegn fra sig siden oprettelsen,¹³²⁸ begyndte PET i maj 1981 at modtage rapporter fra en kilde, der havde infiltreret komiteen.¹³²⁹ Kilden holdt tjenesten løbende underrettet om overvejelserne i Nordirlandskomiteen om at iværksætte forskellige aktioner i solidaritet med IRA-fangerne. Bl.a. skal deltagerne have diskuteret planer om at besætte den katolske kirke i Odense, trænge ind på den engelske ambassade og på British Airways' kontorer i København eller foranstalte en blokade af handelen med England på Esbjerg havn.¹³³⁰ Tilsyneladende blev disse planer aldrig bragt til udførelse. Året efter kunne PET således fastslå, at komiteen havde gjort sig bemærket ved plancheudstillinger, læserbreve, demonstrationer ved den engelske ambassade og besøg i Nordirland: "Der har på intet tidspunkt været tale om voldelige aktioner."¹³³¹

1327 PET, administrativ sag: Årsberetning afdeling T 1983, s. 63.

1328 PET, emnesag: "Dannelsen af en Irlands Solidaritetsgruppe i København", 22. december 1980; "Dannelsen af en Irlands Solidaritetskomité", 28. april 1980.

1329 Ibid.: "Irlandskomiteen", 26. maj 1981.

1330 Ibid.: "Møde i Nordirlandskomiteen angående fremtidige aktionsmuligheder", 17. juni 1981; "Aktioner, vendt mod engelske repræsentationer i Danmark", 2. juli 1981; "Nordirlandskomiteen", 6. juli 1981; "Nordirlandskomiteen", 14. august 1981; notits, 30. oktober 1981.

1331 Ibid.: PET-korrespondance, 26. april 1982.

Ligesom det var tilfældet med efterforskningen af kontakterne til PFLP, førte overvågningen af PSF/IRA-forbindelsen til et tæt samarbejde med udenlandske efterretningstjenester. Undertiden var de udenlandske kolleger interesserede i at få oplysninger om ledende Sinn Fein-repræsentanters besøg i Danmark. I 1987 holdt observationsholdet således Sinn Fein's leder Gerry Adams under overvågning, da han var i Danmark for at mødes med VS og Irlandskomitéen. Det lykkedes imidlertid den erfarne Adams at ryste observatørerne af sig og slippe væk. Men i langt de fleste tilfælde anmodede de udenlandske tjenester om oplysninger om VS-aktivister, der havde besøgt Belfast eller Dublin, eller som på anden vis havde gjort opmærksom på deres støtte til den irske kamp.¹³³² I flere tilfælde førte det til registrering af de pågældende aktivister.

PET's samlede vurdering af VS' internationale solidaritetsarbejde var, at der "er imidlertid ikke ført bevis for, at VS direkte understøtter terroraktioner, men nærmere forsøg på at skabe good-will for disse lande eller organisationers politiske mål."¹³³³ Det blev dog tilføjet, at hvis man tog VS' ideologiske grundlag i betragtning, "kan det dog langt fra udelukkes, at VS'ere pludselig optræder mere aktivt i terrorsammenhæng."¹³³⁴ Der var således tale om, at individuelle VS'ere og ikke partiet som sådan kunne tænkes at støtte terroraktiviteter. Implikationen var derfor, at man fortsat skulle følge, hvordan de internationale kontakter udviklede sig. Som tidligere nævnt antydede efterforskningen i forbindelse med Appel-gruppens involvering i kriminelle aktiviteter til fordel for PFLP, at enkelte VS-aktivister kunne have været involveret, uden at det kunne anses for bevist.

VS og Østblokken

Der var heller intet, der tydede på, at VS var involveret i spionage eller andre former for undergravende virksomhed til fordel for Østblokken. I sin overordnede trusselsvurdering slog PET således fast, at VS på det ideologiske område adskilte sig afgørende fra de Moskvatro stater: "På grund af partiets indgroede afsky for stivnet dogmatisme vil VS formentlig aldrig kunne knytte sig til de øst-

¹³³² Der findes et stort antal af disse forespørgsler i PET's emnekartotek.

¹³³³ PET, emnesag: Bearbejdningsgruppen, "Generel orientering om partiet Venstresocialisterne", 22. juni 1984.

¹³³⁴ Ibid.

europæiske kommunistregimer.”¹³³⁵ På den ene side konstaterede PET gennem årene flere kontakter mellem ledende VS’ere og sovjetiske diplomater, der var mistænkt for at være efterretningsofficerer under dække,¹³³⁶ men på den anden side modtog PET flere tilkendegivelser af, at østlige diplomater og efterretningsfolk ikke havde meget til overs for VS. Den østtyske spion Jörg Meyer udtalte under sin fængsling i 1979, at det var hans opfattelse, at alle på den danske venstrefløj måtte betragtes som potentielle spioner for østblokken. Han tilføjede dog, at de næsten alle var latterlige fantasier uden jordforbindelse, som det var svært at tage alvorligt: ”Med de fremsatte udtalelser om danske venstrefløjfantaster og -drømmere præciserer ”RUDI” (Meyers dæknavn), at han mener VS-erne” og flere andre yderligtgående grupper, og han tilføjede, at det var hans opfattelse, at ”de nævnte organisationer i sig selv ikke synes at udgøre en reel fare for det bestående danske samfund.”¹³³⁷ I 1983 modtog PET oplysninger om, at to sovjetiske pressefolk under en samtale i København havde affærdiget VS’ planer om at oprette en ungdomsafdeling, hvilket fik PET til at kommentere: ”Det kan ses af det ovennævnte, at russerne ikke regner VS for nogen særlig hjælp, men nærmest gør dem lidt til grin i forbindelse med oprettelsen af ungdomsorganisationen.”¹³³⁸ Da KGB-officeren Oleg Gordijevskij blev debriefet efter sin afhopning til Vesten i 1985, oplyste han, at selvom nogle VS-medlemmer var interesseret i en tættere kontakt til Sovjetunionen, så optrådte partiet uafhængigt af østblokken. De sovjetiske myndigheder stolede derfor ikke på VS og ville ikke forsøge at benytte det til at gå sine ærinder.¹³³⁹

Konklusion

PET’s overvågning af Venstresocialisterne fra partiets dannelse i 1967 til 1989 byggede på flere forhold, der tilsammen udgjorde tjenestens trusselsbillede. For det første havde VS et revolutionært partiprogram, som blev skærpet i 1970’erne under indflydelse af den såkaldte leninistiske fløj. Det fremgik heraf, at det var

---

¹³³⁵ Ibid.

¹³³⁶ Der er flere eksempler i PET’s emnekartotek, bl.a. indberetninger dateret 16. april 1975 og 15. maj 1984.

¹³³⁷ PET, emnesag: ”Oplysninger fra Jörg Meyer / Rudolf Samiec / ”Rudi””, 28. marts 1979.

¹³³⁸ Ibid.: ”VS’ oprettelse af en ungdomsorganisation”, 13. december 1983.

¹³³⁹ PET, operationssag: ”Emne: Afhøring af afhoppet KGB-oberst Oleg A. Gordievsky”, 27. november 1986.

VS' mål at gennemføre en socialistisk samfundsomvæltning og ved hjælp af proletarietets diktatur at undertrykke borgerskabets eventuelle modstand med magt. Helt frem til 1985 dominerede leninisternes opfattelse af, at det kunne blive nødvendigt i en overgangsfase at suspendere visse gruppers borgerlige rettigheder for at sikre det socialistiske styre. For det andet lagde VS også vægt på deltagelse i ekstraparlamentariske aktiviteter for at bevidstgøre befolkningen. Selvom partiet flere gange tog afstand fra brugen af voldelige metoder, så vedtog VS i 1971 et program for den mulige fremtidige brug af sabotage i den politiske kamp. Ifølge PET's oplysninger afviste VS' ledelse ikke kategorisk muligheden af, at det på et tidspunkt kunne komme på tale at gribe til terror, og at situationen kunne udvikle sig til et punkt, hvor partiet kunne blive tvunget ud i en illegal eksistens. For det tredje havde personer i VS' ledelse og VS-aktivister i forbindelse med partiets internationale solidaritetsarbejde kontakt til en række militante grupper (BPP, PSF/IRA, PFLP), der var involveret i den væbnede kamp mod, hvad VS anså for de imperialistiske magter (USA, England og Israel). På baggrund af dette trusselsbillede må det anses for at have været PET's legitime opgave at holde øje med, om enkeltpersoner eller grupper i partiet kunne tænkes at forberede anvendelsen af voldelige midler eller give sin støtte til terroraktiviteter.

Det kan imidlertid konstateres, at det generelt ikke lykkedes for PET at finde beviser for, at VS eller enkeltmedlemmer var involveret i illegale aktiviteter. Selvom individuelle aktivister deltog i voldelige konfrontationer med politiet, syntes partiet som helhed ikke at stå bag, selvom partiet gennem sin agitation opmuntrede til deltagelse. VS iværksatte flere kampagner mod NATO, men der forekom ikke afsløringer af militære hemmeligheder eller forsøg på sabotage mod militære installationer.

På samme vis støttede partiet befrielsesbevægelsernes væbnede kamp, og selvom enkelte venstresocialister kan have haft kontakter til såvel PFLP som Appel-gruppen, blev der ikke fundet beviser for, at VS direkte støttede terroraktioner. Det kan ikke afvises, at enkelte VSU'ere optrådte som "politiske soldater", men infiltration af denne art forekommer generelt at have været sporadisk. Forlydender om, at statsansatte VS'ere skulle have haft planer om at købe våben med henblik på en egentlig væbnet opstand, blev aldrig bekræftet, selvom det ikke kan afvises, at enkelte venstresocialister i uovervejede øjeblikke kan være blevet grebet af romantiske revolutionære drømme. Det generelle billede, der tegner sig, er således, at der ofte var en stor forskel på VS' revolutionære retorik og planer og konkrete handlinger. Men VS'ernes retorik begrundede PET's overvågning.

PET's overordnede trusselsbillede af VS må siges at have været realistisk. Der kan for eksempel peges på vurderingerne fra 1968-69, der fremhævede partiets splittelse og enkelte gruppers mulige anvendelse af vold, og analysen fra 1984, der slog fast, at partiet ikke kunne tænkes at gå Moskvas ærinde, at der ikke var fundet beviser på, at VS styrede BZ-bevægelsen, og at der ikke var tegn på, at støtten til militante grupper i udlandet gik ud over det rent politiske. Der kan også peges på, at PET havde et realistisk blik for fraktionskampene i VS, for partiets generelt svage stilling og begrænsede indflydelse, og at tjenesten var godt orienteret om for eksempel den trotskistiske indflydelse. Selvom PET i de tidligste vurderinger noterede antallet af tidligere DKP'ere i VS' ledelse, så forfaldt tjenesten ikke på noget tidspunkt til at stemple partiet som et maskeret kommunistparti eller et redskab for Moskva, sådan som det var sket 10 år forinden for SF's vedkommende.

PET's aktive overvågning af VS foregik i starten og slutningen af dets eksistens (1967-71 og 1978-89). I den første periode var hensigten at kortlægge VS' virksomhed og indsamle navne på medlemmerne af landsledelsen og lokale aktivister. Foruden åbne kilder benyttede tjenesten sig først og fremmest af sit netværk af kilder på venstrefløjen. Desuden synes PET i et enkelt tilfælde at have aflyttet et offentligt møde.

I den anden periode var opgaven at efterforske VS' forbindelser til PSF/IRA og PFLP, og PET anvendte her observation, fotografering, telefonaflytning (anvendt mod udenlandske repræsentationer og personer) og samarbejde med udenlandske tjenester.

Kommissionens undersøgelse af PET's overvågning af VS viser, at tjenesten trods regeringserklæringen i 1968 i et vist omfang fortsatte med at indsamle og registrere personoplysninger om VS'ere. Dette foregik på to måder: Fortsat formel personregistrering på grundlag af Justitsministeriets generelle undtagelsesregler og Arne Nielsens kontraordre fra december 1968 og notering af navne uden for det officielle register i arbejdskartoteker og på lister. Alene listerne har omfattet mere end 694 navne. Det bemærkes, at Justitsministeriet i 1973 offentligt tilkendegav, at efterretningstjenesterne ikke lå inde med sådanne navnelister.

KONKLUSION

PET's overvågning af politiske partier 1945-1989

Den foreliggende undersøgelse har beskrevet PET's overvågning af de politiske partier (bortset fra DKP og Fælles Kurs Klubben), der var repræsenteret i Folketinget under den kolde krig. Undersøgelsen har vist, at der bortset fra en forholdsordre om ikke at foretage observation i Folketinget ikke fandtes særlige regler, instrukser eller retningslinjer for overvågning eller registrering af politikere og partier. Politikere og politiske partier var således omfattet af de samme regler og den samme praksis, som alle andre enkeltpersoner og grupperinger i samfundet.

Det indebar på den ene side, at PET ikke overvågede og registrerede politikere og partier alene på grund af deres ideologi, politiske program eller aktiviteter. PET's medarbejdere havde imidlertid behov for at orientere sig om den generelle politiske udvikling og de forskellige partiers ståsted, og i den forbindelse var det i et vist omfang nødvendigt for tjenesten at indhente og registrere oplysninger om "ren" politisk virksomhed. Det var baggrunden for, at PET i 1983 registrerede de politiske partiers programmer. Det kan diskuteres, i hvilket omfang en efterretningstjeneste burde indsamle og opbevare oplysninger om de forskellige partiers folketingskandidater og lignende, men det er vigtigt at understrege, at der ikke var tale om en målrettet overvågning af partiernes aktiviteter.

På den anden side indebar fraværet af særlige regler og retningslinjer, at politikere og partier kunne overvåges på linje med alle andre enkeltpersoner og grupperinger, hvis der var begrundet mistanke om overtrædelser af straffeloven eller om forhold, der erfaringsmæssigt kunne udvikle sig til lovovertrædelser. Således kom politikere og partier i tjenestens søgelys af tre årsager: Mistanke om kontakt til fremmede efterretningstjenester, involvering i ulovlige aktioner og støtte til terror. Det er muligt at opdele PET's virksomhed over for politiske partier i tre perioder.

Den første periode gik fra befrielsen i 1945 til omkring 1965. Den var karakteriseret af konfrontationen mellem Øst og Vest under den tidlige kolde krig, mistanken om fjendtlig efterretningsaktivitet og frygten for en kommunistisk femte kolonne. Hovedtruslen i Danmark var DKP, men da partiet i 1958 blev splittet, og Socialistisk Folkeparti blev dannet det følgende år, tiltrak det nye parti sig PET's interesse. Dette skyldtes, at flertallet i ledelsen samt mange medlemmer var tidligere kommunister, og at de to partier havde mange programpunkter tilfælles. PET's interesse blev forøget, da det i midten af 1960'erne viste sig, at flere ledende SF'ere havde kontakt til østlige efterretningsofficerer, der virkede i Danmark under diplomatisk dække. Det var derfor PET's opgave at forsøge at fastslå, om SF fulgte Moskvas eller sin egen linje og at identificere og registrere (indtil regeringserklæringen i 1968) SF'ere, således at de kunne holdes ude fra sensitive stillinger. Samtidig forsøgte PET at identificere politikere i andre partier, der havde kontakter til østlige diplomater, og som muligvis kunne tænkes at lade sig hverve. Det synes først og fremmest at have drejet sig om politikere fra Socialdemokratiet, der havde en betydelig fløj af NATO-skeptikere, Det Radikale Venstre, der havde en pacifistisk tradition, og Venstre, hvor nogle ønskede tættere samhandel med østblokken.

Den anden periode gik fra omkring 1965 til 1975. Den var præget af afspændingen mellem blokkene, Vietnamkrigen og fremkomsten af den nye venstrefløj. Afspændingen og den forstærkede kontakt mellem Øst og Vest øgede de østlige efterretningstjenesters muligheder for at operere i de vestlige lande. PET fortsatte derfor med at overvåge fremtrædende politikeres kontakter med østligt diplomatpersonale. Samtidig forekom den kommunistiske trussel mindre overhængende, DKP var indtil 1973 marginaliseret i dansk politik, og SF blev efterhånden opfattet som et demokratisk parti. Dertil kom, at kritikken af de politiske registreringer voksede, hvilket indebar, at den brede registrering af SF'ere gradvist blev begrænset. I stedet blev perioden præget af uroligheder og ulovlige aktioner, der gav anledning til, at PET overvågede det nye venstre. Det var i denne periode, at Vietnam-demonstrationerne og Verdensbank-urolighederne fandt sted. Det var bl.a. SF's tidligere ungdomsorganisation, SUF, og VS, der brød med SF i 1967, der var involveret i udenomsparlamentariske aktioner. Det blev i stigende grad PET's opgave at give forhåndsoplysninger om planlagte aktioner til politiet. Dermed var det nødvendigt for tjenesten at følge udviklingen i de to grupperinger og identificere de ledende aktivister. På grundlag af regeringserklæringen i 1968 var den tidligere brede registrering af medlemmer afløst af en målrettet registrering af enkeltpersoner, der var mistænkt for ulovlig efterretningsvirksomhed eller involvering i ulovlige aktioner.

Den tredje periode strakte sig fra omkring 1975 til 1989. Den var præget af détente-politikens sammenbrud, den ”anden kolde krig” i 1980’ernes første halvdel og østblokkens sammenbrud. Det forværrede klima mellem blokkene førte til en opblomstring af fredsbevægelserne og til den danske fodnotepolitik. Hvervningen af Gordijevskij i 1975 betød, at PET fik indsigt i KGB’s politiske kontakter i Danmark, og tjenesten overvågede først og fremmest socialdemokratiske, radikale og folkesocialistiske østkontakter. Samtidig fortsatte PET med at følge VS’ formodede involvering i ulovlige aktioner, bl.a. i form af BZ-bevægelsens aktioner i 1980’erne. Endelig gjorde et nyt trusselsbillede sig gældende fra midten af 1970’erne, nemlig truslen om terroranslag fra mellemøstlige og vest-europæiske befrielses- og terrorbevægelser. Det blev i stigende grad en af PET’s opgaver at undersøge, om danske grupperinger og enkeltpersoner direkte eller indirekte støttede sådanne aktiviteter. Det var først og fremmest VS, der kom i tjenestens søgelys på grund af partiets kontakter til PWU/PFLP og Sinn Fein/IRA. I denne periode fortsatte den målrettede registrering af enkeltpersoner fra de politiske partier, der var under mistanke for ulovlig efterretningsvirksomhed, involvering i ulovlige aktioner eller støtte til terror.

Det er det overordnede indtryk, at PET’s overvågning af de politiske partier var velbegrundet. Det var nødvendigt for PET at holde øje med udviklingen i SF efter partiets dannelse, idet ledelsen og en stor del af medlemmerne blot kort tid forinden havde sympatiseret med Sovjetunionen, og det var uklart, hvorledes partiet ville udvikle sig. Flere SF’ere udførte opgaver for de østtyske og sovjetiske efterretningstjenester. Senere etablerede partiets ledelse tætte kontakter til de kommunistiske partier i Rumænien og Nordkorea, hvilket måtte tiltrække sig PET’s interesse. Oplysningerne fra Gordijevskij og Mitrokhin bekræftede, at KGB kultiverede og forsøgte at hverve en række politikere fra Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre og SF og dermed få indflydelse på den danske sikkerhedspolitiske debat og den førte sikkerhedspolitik. Forskellige grupperinger i VS gjorde sig til talsmænd for udenomsparlamentariske aktioner eller anvendelse af sabotage i den politiske kamp, og PET måtte derfor følge, hvordan partiet udviklede sig. Oplysninger fra VS’ arkiv bekræfter, at partiet havde tætte kontakter med IRA og PFLP, og det var velbegrundet, at PET forsøgte at fastslå, om partiet ved siden af solidaritetsarbejdet også støttede terror.

Retlig vurdering for så vidt angår perioden 1968-1989

Som anført i afsnittet ”Overvågningen af SF i Region I 1977-83” indsendte regionen i forbindelse med kommunalvalget i 1981 alfabetiske lister over partiets kandidater mv. til Centralafdelingen, hvor de blev lagt på SF- emnesagen. Denne fremgangsmåde har ikke været i overensstemmelse med den forståelse af regeringserklæringen - der var udtrykt af Kommissionsdomstolen af 13. juli 1977, og som den siddende regering tilsluttede sig og redegjorde for i Folketinget - hvorefter organisationsager måtte indeholde navne på ledende medlemmer af et parti, men ikke i systemiseret form. I november 1982 godkendte justitsministeren, at lister som de omhandlede kunne lægges på emnesagen, men stadig således, at der ikke måtte ske nogen systematisering af oplysningerne.

Det fremgår endvidere af afsnittet ”Efter regeringserklæringen i 1968: Registreringer, arbejdskartoteker og lister”, at PET på emnesagen vedrørende VS opbevarede et stort antal lister over ledende samt lokale aktive medlemmer af partiet, indsamlet i 1968. I det omfang oplysningerne har foreligget i systemiseret form, har denne fremgangsmåde ikke været i overensstemmelse med regeringserklæringen, jf. det foran i forbindelse med SF anførte. Oplysningerne vedrørende ikke-ledende medlemmer samt en række senere lister over medlemmer af VS på emnesagen har været i strid med både Wamberg-udvalgets og PET’s egen opfattelse af kommissionsdomstolens forståelse af regeringserklæringen.

I det foran anførte forudsættes det, at der vedrørende de pågældende personer ikke har foreligget grundlag for registrering.

Det bemærkes, at det af bind 3, afsnit 14 om arbejdskartoteker og organisationsager fremgår, at Wamberg-udvalget tilsyneladende i 1984/85 accepterede, at der på organisationsagerne ”i systematisk form [kunne] inddækkes ledende medlemmer”. Det samme gælder anførsel i usystematisk form af andre end ledende medlemmer i organisationsager i perioden 1985-88.

Det fremgår af ovenanførte afsnit om VS, at daværende justitsminister Karl Hjortnæs som svar på et åbent brev fra en VS-folketingskandidat sendte en notits udarbejdet i Justitsministeriet, hvori det bl.a. anførtes, at efterretningstjenesterne ikke fører lister over medlemmer af noget politisk parti. Dette var således ikke rigtigt.

For så vidt angår oplysninger i arbejdskartoteker henvises til afsnittet i beretningens bind 3 herom.

Kommissionen har ikke under sin gennemgang af PET’s virksomhed i forbindelse med overvågning af politiske partier omhandlet i dette bind i øvrigt fundet

holdepunkter for, at PET har overtrådt regler og retningslinjer fastsat af Folketinget eller regeringen.

KILDE- OG LITTERATURFORTEGNELSE

1. Upublicerede kilder

Statslige arkiver:

PET's arkiv, PET

Emnesager

Personsager

Administrationssager

Kildesager

Operationssager

Aftalemapper

Juristernes kopimapper

Wamberg-udvalget [WU]

Statsministeriet

Regeringens Sikkerhedsudvalg [RSU]

Udenrigsministeriet

Embedsmændenes Sikkerhedsudvalg [ESU]

Justitsministeriet

P.O.-sager

Ujournaliserede sager

Kommissionens arkiv

Retsbøger [RB]

Korrespondance

Private og ikke-statslige arkiver:

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv [ABA]

SF's arkiv

VS's arkiv

Anker Jørgensens privatarkiv

Gert Petersens privatarkiv

Udenlandske arkiver:

National Archives II, College Park, Maryland

Record Group 59, Records of the Department of State

2. publicerede kilder

Officielle publikationer:

Folketingstidende

Aviser

Aktuelt

Arbejder solidaritet

Avisen Samtid

Berlingske Tidende

B.T.

Ekstra Bladet

Folkesocialisten

Frederiksborg Amts Avis

Information

Jyllands-Posten

Kristeligt Dagblad

Land og Folk

minavisen

Politiken

SF. Ugeblad for Socialistisk Folkeparti

Socialistisk Dagblad

Solidaritet,
Vestkysten
Viborg Stifts Folkeblad
Weekendavisen
Aalborg Stiftstidende

Internetressourcer

”Lannung, Hermod”, *Fredsakademiet: Freds- og Sikkerhedspolitisk Leksikon* (www.fredsakademiet.dk/ORDBOG/lord/159.htm, set den 30. marts 2006);

Knud Bjeld Eriksen, ”Radikalt århundrede. Hermod Lannung og de gode bomber” (www.patriot.dk/DRONTEN/drono712.html, set den 30. marts 2006)

(Lov om Det udenrigspolitiske Nævn, <http://147.29.40.91/DELFIN/HTML/A1954/0005430.htm>, set 12. oktober 2006)

Reformpolitik. Vedtaget på VS’ 11. kongres, november 1980 (www.venstresocialisterne.dk/doc_11b.htm, set den 24. november 2006)

Ingen socialisme uden demokrati – intet demokrati uden socialisme. Vedtaget på VS’ 14. kongres, maj 1985 (www.venstresocialisterne.dk/doc_14.htm, set 24. november 2006)

Styrk kampen i hverdagen. Dokument vedtaget på VS’ kongres 4.-5. oktober 1986 (www.venstresocialisterne.dk/doc_14b.htm, set 24. november 2006)

Haves: Venstrefløj. Ønskes: Parti (Det blå papir). Hovedresolution vedtaget på VS’ 15. kongres, maj 1988; VS og det parlamentariske enhedsarbejde. Resolution vedtaget på VS’ 15. kongres, maj 1988; Et venstresocialistisk svar på 90’ernes udfordring. Resolution vedtaget på VS’ 15. kongres, maj 1988; Ja til socialistisk demokrati nej til blind kapitalistisk vækst. VS’ udspil om socialistisk enhedsliste, vedtaget af VS’ hovedbestyrelse 17. september 1988 (alle på: www.venstresocialisterne.dk/doc, set 24. november 2006)

3. Litteratur

A

- Andersen, Bent Schiermer, Jens Kragh og Holger K. Nielsen, red., ”Fornyelse i dansk politik” SF gennem 20 år, *Her og Nu*, 9. årgang nr. 4, februar 1979
- Andersen, Jakob og Oleg Gordievsky, *De røde spioner. KGB's operationer i Danmark – fra Stalin til Jeltsin, fra Stauning til Nyrup* (København, 2002)
- Andrew, Christopher and Oleg Gordievsky, eds., *Instructions From the Centre: Top Secret Files on KGB Global Operations, 1975-1985* (London, 1991)
- Andrew, Christopher and Oleg Gordievsky, eds., *More “Instructions from the Centre”. Top Secret Files on KGB Global Operations, 1975-1985* (London, 1992)
- Andrew, Christopher and Oleg Gordievsky, *KGB. The Inside Story* (London, 1990)
- Andrew, Christopher and Vasili Mitrokhin, *The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West* (London, 1999)
- Arbejderbevægelsens hvem-hvad-hvor* (Politikens Forlag, 1974)

B

- Birkebæk, Per, ”Den store nabo mod øst”, *Folkeskolen*, 21. juni 1979
- Birkholm, Klavs og Preben Wilhjelm, ”Demokratiske principper”, i: Klavs Birkholm, Erik Sigsgaard & Preben Wilhjelm, red., *Demokratiet i lasten* (Tiderne Skifter, 1984)
- Birkholm, Klavs, Erik Sigsgaard & Preben Wilhjelm, red., *Demokratiet i lasten* (Tiderne Skifter, 1984)
- Bjøl, Erling, *Hvem bestemmer? Studier i den udenrigspolitiske beslutningsproces* (Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 1983)
- Blüdnikow, Bent, ”Personlige tanker om en nødvendig debat”, i: Adam Holm og Peter Scharff Smith, red., *Idealisme eller fanatisme? Opgøret om venstrefløjen under den kolde krig* (Forum, u.å.)
- Blüdnikow, Bent, ”Voldsfascinationen på venstrefløjen”, i: Bertel Haarder, red., *Hvem holdt de med? En debatbog om hvorfor politisk aktive på den yderste venstrefløj var i PET's søgelys under Den Kolde Krig* (Peter la Cours Forlag, 1999)
- Blüdnikow, Bent, red., *Opgøret om Den Kolde Krig. En samling af nogle af de bedste indlæg fra de seneste års debat i Berlingske Tidende om Den Kolde Krig* (Peter la Cours Forlag, 2003)
- Boertmann, Asger, Torben K. Pedersen og Harald Plum, reds., *VS' historie. 1967-75. En skitse* (VS, 1975)

Bramsen, Christopher Bo, "Folketingets kontrol med regeringens udenrigspolitik", *Juristen og Økonomen*, 1981

D

Dalsager, Anders, "Venstresocialisterne og demokratiet", *Arbejderhistorie*, nr. 2, oktober 2007

Dansk Institut for Internationale Studier, *Danmark under den kolde krig. Den sikkerhedspolitiske situation 1945-1991* (DIIS, 2005)

Daidsen-Nielsen, Hans, *En højere sags tjeneste. PET under Den Kolde Krig* (Politikens Forlag, 2006)

"Demokrati, kapitalisme og socialisme", *VS-Bulletin*, nr. 215, maj 1982

"Direkte aktion er nødvendig!" *VS-Bulletin*, nr. 245, september 1987

Ditlevsen, Karsten, "Demokrati er ikke den revolutionære socialismes målsætning", *VS-Bulletin*, nr. 214, marts 1982

Dorph, Michael, "Modstandskampen i Sydafrika", *VS-Bulletin*, nr. 243, maj 1987

Dragsdahl, Jørgen, *Det sorte Panterparti. Amerikas revolutionære avantgarde* (Røde Hane, 1970)

Dragsdahl, Jørgen, *Reaktionens flodbølge* (Høst og Søn, 1973)

E

Erle, Jacob, "Den døde terrorisme i Vesttyskland", *VS-Bulletin*, nr. 223, juli 1983

F

Folketingets Præsidium, *Folketinget 1968* (København, 1968)

Folketingsårbogen for 1954-57 (København 1955-57)

G

Gordievsky, Oleg, *Next Stop Execution. The Autobiography of Oleg Gordievsky* (London, 1995)

Granum-Jensen, Jørgen, "Oppositionen opførte sig som om, den var på fjendens parti", i: Bertel Haarder, red., *Hvem holdt de med? En debatbog om hvorfor politisk aktive på den yderste venstrefløj var i PET's søgelys under Den kolde Krig* (Peter la Cours Forlag, 1999)

H

- Hammer, Armand with Neil Lyndon, *Hammer. Witness to History* (London (1987), 1988)
- Hansen, Anja Nymand, ”Fri af bjørnens kløer. SF om Sovjetunionen 1959-68”, i: Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen, red., *Den kolde krig på hjemmefronten* (Syddansk Universitetsforlag, 2004)
- Hansen, Peer Henrik, *Firmaets største bedrift. Den hemmelige krig mod de danske kommunister* (Høst og Søn, 2005)
- Hasselbalch, Ole, *Den stille krig. Sovjetiske påvirkningsoperationer under den kolde krig – forudsætninger, teknik og resultater* (Holkenfeldt 3, 2001)
- Herborg, Mette og Per Michaelsen, *Stasi og Danmark. De østtyske arkiver afslører agenter og medløbere* (Holkenfeldt 3, 1996)
- Herborg, Mette og Per Michaelsen, *Ugræs. Danske STASI kontakter* (Holkenfeldt 3, 1999)
- Holmgård, J. B., *Sket i livet. Erindringer* (Gyldendal, 1990)
- Hvidt, Kristian, *Folketingets medlemmer i fyrre år 1949-1989* (Folketinget, 1992)
- Hvidt, Kristian, ”Det Radikale Venstre og brudfladerne i dansk politik”, i: Sune Pedersen og Bo Lidegaard, red., *B radikalt 1905-2005*. (Gyldendal, 2005)
- Haarder, Bertel, red., *Hvem holdt de med? En debatbog om hvorfor politisk aktive på den yderste venstrefløj var i PET's søgelys under Den kolde Krig* (Peter la Cours Forlag, 1999)

I

- Ipsen, Preben Leo, ”Sovjetunionen – et ømtåleligt emne”, *Dansk Historielærereforenings blad*, januar 1980

J

- Jacobsen, Kurt, *Aksel Larsen – en politisk biografi* (Vindrose (1993), 1996)
- Jensen, Bent, *Bjørnen og haren. Sovjetunionen og Danmark 1945-1965* (Odense Universitetsforlag, 1999)
- Jensen, Bent, *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. verdenskrig* (Gyldendal, 1987)
- Johansen, Adam, ”Fremlæggelse af Faglig Fælleslistes resolutionsforslag”, *VS-Bulletin*, nr. 218, juli 1982
- Johansen, Adam, ”VS red stormen af”, *VS-Bulletin*, nr. 216, juli 1982
- Johansen, Inger V., ”IRA – Væbnet kamp med historiske rødder”, *VS-Bulletin*, nr. 222, maj 1983

- Jørgensen, Andreas, Ejvind Larsen og Preben Wilhjelmsen, red., *Venstresocialisme – analyse og debat* (Forlaget Røde Hane, 1968)
- Jørgensen, Anker, *Brændingen. Fra mine dagbøger 1978-1982* (Fremad, 1990)
- Jørgensen, Thomas Ekman, ”Hinsides kommunismen – det Nye Venstre og dets udløbere”, *Arbejderhistorie*, nr. 4, december 2004
- Jørgensen, Thomas Ekman, ”Vejen væk fra Moskva. SF’s vej fra kommunisme til et nyt venstre”, *Den Jyske Historiker*, nr. 101, 2003

K

- Kirchhoff, Hans, ”Galster, Jon”, i: Hans Kirchhoff, John T. Lauridsen og Aage Trommer, *Gads leksikon. Hvem var hvem 1940-45* (Gads Forlag, 2005)
- Kirchhoff, Hans, John T. Lauridsen og Aage Trommer, *Gads leksikon. Hvem var hvem 1940-45* (Gads Forlag, 2005)
- Klehr, Harvey, John Earl Haynes, and Fridrikh Igorevich Firsov, *The Secret World of American Communism* (New Haven & London, 1995)
- Kragh, Jens, ”Vi må gøre partierne mere levende. Interview med Holger Vike”, i: Bent Schiermer Andersen, Jens Kragh og Holger K. Nielsen, red., ”Fornyelse i dansk politik” SF gennem 20 år, *Her og Nu*, 9. årgang nr. 4, februar 1979
- Kragh, Jens, *Mellem socialismens velsignelser og praktikable fremskridt. SF 1960-68*. (Odense Universitetsforlag 1995)
- Kragh, Jens, *Opbrud på venstrefløjen 1956-1960. Striden i DKP og SFs dannelse* (SP Forlag, 1976)
- Kragh, Jens, red., *Folkesocialisme. Udvalgte taler og artikler 1958-60 af Aksel Larsen, Mogens Fog, Kai Moltke, Gert Petersen m.fl.* (SP Forlag, 1977)
- Kraks blå bog 1969* (København, 1969)
- Kaarsted, Tage, *De danske ministerier 1953-1972* (København, 1992)

L

- Larsen, Alex Frank, *Anker. Mennesket, magten, meningene* (Gyldendal, 1999)
- Lidegaard, Bo, ”Radikal udenrigspolitik”, i: Sune Pedersen og Bo Lidegaard, red., *B radikalt 1905-2005* (Gyldendal, 2005)
- Lorentzen, Børge, ”Venstreterrorismens politiske nederlag i Italien”, *VS-Bulletin*, nr. 223, juli 1983

M

- Mader, Erik, *SF under "det røde kabinet" 1966-1968* (Odense Universitetsforlag, 1979)
- Madsen, Per Askholm og Jens Otto Madsen, *Fra sandkasse til kadreparti? VS's dannelse og udvikling 1967-73* (VS forlaget, 1980)
- Moltke, Mette og Adam Johansen, "Den socialistiske magtovertagelse er en undtagelsestilstand", *VS-Bulletin*, nr. 217, september 1982
- Mortensen, Harry, red., *"Arbejderflertallet"* (Forlaget Røde Hane, 1969)

N

- Nielsen, Birger og Jytte Skjønning, "Krigen i Libanon", *VS-Bulletin*, nr. 217, september 1982

P

- Pedersen, Sune og Bo Lidegaard, red., *B radikalt 1905-2005* (Gyldendal, 2005)
- Petersen, Gert, *Inden for systemet – og udenfor. Erindringer* (Aschehoug, 1998)
- Petersen, Gert, *Et kort rids af SF's historie 1958-1974* (SP Forlag, 1975)
- Petersen, Klaus og Nils Arne Sørensen, red., *Den kolde krig på hjemmefronten* (Syddansk Universitetsforlag, 2004)
- Petersen, Nikolaj, *Dansk udenrigspolitik historie* (Danmarks Nationalleksikon, 2004)
- Plum, Mikkel, *Bombardér hovedkvarteret. Hvad venstrefløjen sagde, skrev og bedrev fra Stalins død til efter Murens fald* (Gyldendal, 1998)
- Plum, Niels Munk, *Ekstra-parlamentarisme? Hvorfor? Hvordan? Hvorhen?* (Christian Ejlers' Forlag, 1971)
- Polmar, Norman and Thomas B. Allen, *The Encyclopedia of Espionage* (New York, 1997)
- På vej mod ekstra-parlamentarisme* (Sorte Fane, 1970)

R

- Rasmussen, Carsten, "Socialisme uden demokrati er en umulighed", *VS-Bulletin*, nr. 215, maj 1982
- "Redaktionen: Fanden på væggen", *VS-Bulletin*, nr. 244, juni 1987
- Røder, Flemming, "Israel – en tidsindstillet bombe", *VS-Bulletin*, nr. 223, juli 1983

S

- Skovmand, Sven, *USSR* (Munksgaard, 1978-80)
Socialisme på dansk – SF gennem 25 år (SP Forlag, 1984).
 Stefanski, Stefan, *Det danske socialdemokratis udenrigspolitik i årene 1945-1975* (Warszawa, maj 1977)
 ”Svar fra redaktionen” *VS-Bulletin*, nr. 245, september 1987
 Sørensen, Anne, *Stasi og den vesttyske terrorisme* (Aarhus Universitetsforlag, 2006)
 Sørensen, Flemming, *I demokratiets grænseland. En bog om de danske efterretningstjenester* (SP-Forlag 1987)

T

- Tamm, Ditlev, *Det høje C. En bog om det Konservative Folkeparti 1965-1998* (Gyldendal, 1999)
 ”The Rot in Denmark”, *Foreign Report*, March 12, 1981
 Thestrup, Knud, *Mit livs gågade* (Det Schönbergske Forlag, 1976)
 Tågholt, Knud, *Hvem var minister. Dansk politik gennem mere end 100 år* (2. udgave, Forlaget Aros, 1984)

V

- Villaume, Poul, *Lavvækst og frontdannelser 1970-1985. Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie*, bind 15 (Gyldendal og Politikens Forlag, 2005)
 Voigt, Pelle, *Sejre og fodfejl set i mit bakspejl* (Aschehoug, 1999)
 ”VS i krisens modvind”, *VS-Bulletin*, nr. 218, juli 1982

W

- Wilhjelm, Preben, ”Diskussionen i VS om demokrati og socialisme”, *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, nr. 13, 1983
 Wilhjelm, Preben, ”Opgør med de frelstes skizofreni”, i: Klavs Birkholm, Erik Sigsgaard & Preben Wilhjelm, red., *Demokratiet i lasten* (Tiderne Skifter, 1984)
 Wilhjelm, Preben, *Fra min tid* (Gyldendal, 2005)
 Wivel, Peter, *Baader Meinhof. 30 år med tysk terror* (Politikens Forlag, 2007)

SPØRGSMÅL TIL JUSTITSMINISTEREN

Som ministeren har undladt at besvare under henvisning til PET-kommissionens arbejde, og som er besvaret helt eller delvist i nærværende bind

Spørgsmål nr. 4

Kan ministeren bekræfte, at det tidligere folketingsmedlem og medlem af Europaparlamentet, retsforbundsformanden Ib Christensen, er blevet telefonaflyttet privat og/eller på sin arbejdsplads på Psykoteknisk Institut i Randers?

Spørgsmål nr. 115

Hvis PET kan overvåge folketingsmedlemmer og beslutter at overvåge et folketingsmedlem, med hvilke begrundelser kan dette så ske, og skal beslutningen godkendes af justitsministeren?

Spørgsmål nr. 117

Er medlemmer af Folketinget blevet overvåget af PET, og har det resulteret i registrering? I bekræftende fald hvem, hvornår og hvorfor?

Spørgsmål nr. 162

Hvilke grupper i VS blev overvåget i 1980'erne, jf. PET redegørelsen side 39?

Spørgsmål nr. 180

Er der medlemmer af ”Socialdemokratisk Samfund”, som qua deres medlemskab er blevet overvåget og/eller registreret?

Spørgsmål nr. 181

Er der sket overvågning af arrangementer, som ”Socialdemokratisk Samfund” har afholdt?

Spørgsmål nr. 284

Kan man være kommet i PET's arkiver udelukkende ved at have abonneret på en publikation med samfunds- og/eller politikritisk indhold f.eks. Socialistisk Dagblad, Politisk Revy, Socialistisk Weekend og Socialisten?

Spørgsmål nr. 328

Hvorfra havde det britiske udenrigsministerium sin viden om de danske organisationer og deres arbejde med irske spørgsmål, som de offentliggjorde i en rapport i januar 1988 om IRA?

Spørgsmål nr. 338

Havde PET i 1980'erne agenter eller meddelere placeret i SF, eller overvågede PET SF?

Spørgsmål nr. 339

Havde PET i 1980'erne agenter i eller meddelere placeret i VS, eller overvågede PET VS?

BERETNING AFGIVET AF PET-KOMMISSIONEN:

Leif Aamand (formand), landsdommer,
Østre Landsret.

Johnny Laursen, lektor, ph.d.,
Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet.

Regin Schmidt, adjunkt, ph.d.,
Afdeling for Historie, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet.

Ditlev Tamm, professor, dr.jur. et phil., dr.h.c.,
Det Juridiske Fakultet, Københavns Universitet.

Jens Vedsted-Hansen, professor, dr.jur.,
Juridisk Institut, Aarhus Universitet.

Forsideillustration:

Christiansborg. PET's efterforskning af danske statsborgeres kontakter til fremmede efterretningstjenester og udenlandske terrororganisationer førte til, at tjenesten overvågede og registrerede et antal medlemmer af de politiske partier i Folketinget under den kolde krig. (Polfoto).

Resumé:

Dette bind beskriver PET's overvågning af de politiske partier, der var repræsenteret i Folketinget under den kolde krig (med undtagelse af Danmarks Kommunistiske Parti og Fælles Kurs Klubben, der er beskrevet i andre bind).

Den sovjetiske leder Stalins død i 1953 medførte generelt en optøning af forholdet mellem Vest og Øst. Den følgende periode indtil slutningen af 1970'erne var præget af "fredelig sameksistens" og afspænding. Dette indebar, at de politiske, økonomiske og kulturelle kontakter mellem parterne blev intensiveret, hvilket gav de østlige efterretnings-tjenester med det sovjetiske KGB i spidsen nye muligheder for at hverve vestlige statsborgere til at udføre spionage, meningspåvirkning eller andre former for aktiviteter, der kunne undergrave Vestens forsvarsvilje.

Det var bl.a. PET's opgave at forhindre og forebygge fremmede efterretningstjenesters virksomhed på dansk territorium, og det betød, at tjenesten overvågede og registrerede danske politikere, der havde kontakter til østlige efterretningsofficerer, der opererede under diplomatisk dække. Det var fortrinsvis politikere fra Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti og Det Radikale Venstre, der var i PET's søgelys. Senere interesserede tjenesten sig for Venstresocialisterne på grund af partiets støtte til udenomsparlamentariske aktioner og udenlandske befrielsesbevægelser.